

ქართალმწერელი

ასწლოვანი მაცგიანე

ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და
ლექსიკონი დაურთო
რევაზ კიკნაძე

თბილისი
1987

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისია

ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის
ინსტიტუტი

საქართველოს ისტორიის წყაროები

48

ქართული

საისტორიო მწერლობის

ძეგლები

VI

«მეცნიერება»

მთავარი სარედაქციო კოლეგია:

შ. ძიძიგური (მთავარი რედაქტორი), მ. აბაშიძე, ზ. ალექსიძე,
რ. კიკნაძე (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), გ. მელიქიშვილი,
გ. ნადარეიშვილი, თ. ყაუხჩიშვილი, ვ. ძიძიგური,
ე. ხოშტარია, გ. ჯიბლაძე

სერიის რედაქტორი რ. ძიპნაძე
ტომის რედაქტორი ზ. სარჯველაძე

რეცენზენტები: ისტორიის მეცნ. დოქტორი ზ. ალექსიძე,
ისტორიის მეცნ. კანდიდატი თ. ენუქიძე

წიგნში იბეჭდება შუა საუკუნეთა ქართული ისტორიული მწერ-
ლობის ერთ-ერთი საუკეთესო ძეგლის, XIV საუკუნის უსახელო
ისტორიკოსის, ეამთაღმწერლის, „ასწლოვანი მართიანის“ კრიტიკუ-
ლი ტექსტი გამოკვლევით, შენიშვნებით, ლექსიკონითა და საძიებ-
ლებით.

ეამთაღმწერლის თხზულება საყურადღებო წყაროა XIII—XIV
ს-ის დამდგის საქართველოსა და მეზობელი ქვეყნების ისტორიი-
სათვის.

საქართველოს ისტორიის წყაროების
კომისიის გამოცემები

1. შაჰ-თამაზის საუბარი ოსმალეთის ელჩებთან. სპარსული ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, თარგმნა, შენიშვნები და წინასიტყვაობა დაურთო კ. ტაბატაძემ. თბ., 1976.

2. აბრაამ ერევანცი. ომების ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძემ. თბ., 1976.

3. სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში. წიგნი I, ნაკვ. IV. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ქართული თარგმანი და წინასიტყვაობა დაურთო ვლ. ფუთურიძემ. თბ., 1977.

4. სტეფანოს ორბელიანის „ცხოვრება ორბელიანთა“-ს ძველი ქართული თარგმანები. ქართულ-სომხური ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეიშვილმა. თბ., 1978.

5. გ. აბრამიშვილი. სტეფანოზ მამფალის ფრესკული წარწერა ატენის სიონში. თბ., 1977.

6. ზ. ალექსიძე. ატენის სიონის სომხური წარწერები. თბ., 1978.

7. ტბეთის სულთა მატეიანე. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ენუქიძემ. თბ., 1977.

8. სომხურ ხელნაწერთა ანდერძების ცნობები საქართველოს შესახებ (XIV—XV სს.). ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და შენიშვნები დაურთო ა. აბდლაძემ. თბ., 1978.

9. „სამყაროს საკვირველებათა“ ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლითა და შენიშვნებით გამოსცა რ. კიკნაძემ. თბ., 1978.

10. ქათბი ჩელების ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ. თბ., 1978.

11. Яков Цуртавелл. Мученичество Шушанк. Перевод В. Д. Дондуа. Введение и примечания З. Н. Алексидзе. Тбилиси, 1978.

12. Памятник эриставов. Перевод, исследование и примечания С. С. Какабадзе. Тбилиси, 1979.

13. Сუმბატ Давითის-ძე. История и повествование о Багратионах. Перевод, введение и примечания М. Д. Лордкипанидзе. Тбилиси, 1979.

14. მუსტაფა ნაიმა. ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და შენიშვნებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ. თბ., 1979.

15. ზაქარია აგულეცი. დღიური. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძემ. თბ., 1979.

16. ჩილდირის ეიალეთის ჯაბა დავთარი. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა ც. აბულაძემ, გამოკვლევა დაურთო მ. სვანიძემ. თბ., 1979.

17. არსენი საფარელი. განყოფისათვის ქართველთა და სომეხთა. ტექსტი კრიტიკულად დაადგინა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ზ. ალექსიძემ. თბ., 1980.

18. ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, IV. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა. თბ., 1980.

19. ქართული წარწერების კორპუსი. ლაპიდარული წარწერები, I. აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V—X სს.). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა. თბ., 1980.

20. ქართული წარწერების კორპუსი. ლაპიდარული წარწერები, II. დასავლეთ საქართველოს წარწერები (IX—XIII სს.). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ვ. სილოგავამ. თბ., 1980.

21. ცხოვრება საქართველომსა (პარიზის ქრონიკა). ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ. თბ., 1980.

22. Законы Вахтанга VI. Перевод, введение, примечания, глосарий и указатели Д. Л. Пурцеладзе. Тбилиси, 1980.

23. კ. კოხისა და ო. სპენსერის ცნობები საქართველოს და კავკასიის შესახებ. გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო ლ. მამაცაშვილმა. თბ., 1981.

24. ისქანდერ მუნში. აბასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორიის გაგრძელება. ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსულ ტექსტს გამოკვლევა, ქართული თარგმანი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ნ. გელაშვილმა. თბ., 1981.

25. პ ა ვ უ ნ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი. ამბავნი ქართლისანი. ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი, საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეი-შვილმა. თბ., 1981.

26. XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებ-ლები დაურთო ე. მამისთვალისშვილმა. თბ., 1981.

27. გ. ო თ ხ მ ე ზ უ რ ი. XII—XIII საუკუნეების მიჯნის ქართუ-ლი ლაპიდარული წარწერები როგორც საისტორიო წყარო. თბ., 1981.

28. ბერძენი მწერლები საქართველოს შესახებ, V. ძველი ბერძნუ-ლიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩი-შვილმა. თბ., 1983.

29. Летопись Картли. Перевод, введение и примечания Г. В. Цулая. Тбилиси, 1982.

30. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, IX—XIII სს. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა. თბ., 1984.

31. გეორგიევსკის ტრაქტატი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო გ. პაიჭაძემ. თბ., 1983.

32. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები ანაკლიისა და რუხის ციხეების შესახებ. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავ-ლით, ტერმინოლოგიური ლექსიკონით, ფაქსიმილეებითა და საძიებ-ლებით მოამზადა ნ. შენგელიამ. თბ., 1982.

33. თ ე ი მ უ რ ა ზ ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი. ახალი ისტორია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლ. მი-ქიაშვილმა. თბ., 1983.

34. Источниковедческие разыскания, 1979. Тбилиси, 1984.

35. ზ. ს ხ ი რ ტ ლ ა ძ ე. საბერეების ფრესკული წარწერები. თბ., 1985.

36. „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი, I. ლეონტი მროველი. ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. არჩილის წამება. შემდგენ-ლები: მ. კვაჭაძე, ნ. ნატრაძე, ზ. სარჯველაძე, მ. ჩხენკელი, თ. ხაყო-შია. თბ., 1986.

37. მ ო ვ ს ე ს კ ა ლ ა ნ კ ა ტ უ ა ც ი. ალვანთა ქვეყნის ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძემ. თბ., 1985.

38. დე გრაი დე ფუა საქართველოს შესახებ. ფრანგულიდან თარ-გმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯ. ოდიშელმა. თბ., 1985.

39. Жизнь царицы цариц Тамар. Перевод и введение В. Д. Дондуа. Исследование и примечания М. М. Бердзенишвили. Тбилиси, 1985.

40. Источниковедческие разыскания, 1982. Тбилиси, 1985.

41. იოანე ბაგრატიონი. ქართლ-კახეთის აღწერა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს თ. ენუქიძემ და გ. ბედოშვილმა. თბ., 1986.

42. „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი, II. ჯუანშერი. ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა. შემდგენლები: ა. სარჯველაძე, ზ. სარჯველაძე, თ. ხაქომია. თბ., 1986.

43. Джуаншер Джуаншеряни. Жизнь Вахтанга Горгасала. Перевод, введение и примечания Г. В. Цулая. Тбилиси, 1986.

44. Уложение Георгия V-го Блгстательного. Подготовка грузинского текста, русский перевод, введение, примечания, глоссарий, указатели Д. Л. Пурцеладзе (в производстве).

45. თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ე. მამისთვალიშვილმა. თბ., 1987.

46. ბერძენი მწერლები საქართველოს შესახებ, VI. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა. თბ., 1987.

47. თოვმა მეწოფეცი. ისტორია თემურ-ლენგისა და მისი შთამომავლობისა. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო კ. კუციამ. თბ., 1987.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ქამთალმწერელი და მისი „ასწლოვანი მათიანე“	10
ქამთალმწერელი. ასწლოვანი მათიანე. ტექსტი	37
შენიშვნები	221
ზოგიერთი აღმოსავლური სიტყვის განმარტება	240
«Столетняя летопись» грузинского анонимного историка XIV века.	
Резюме	244
“The Chronicle of One Hundred Years” by a Georgian Anonymou 14th-century Historian. Summary	247
საძიებლები	251

ჟამთააღმწერელი და მისი „ასწლოვანი მახიანა“

„ქართლის ცხოვრების“ ძველი რედაქციის ე. წ. „მცხეთური“ ციკლის¹ ნუსხებში თამარის პირველი ისტორიკოსის თხზულების შემდეგ მოთავსებულია ვრცელი ნაწარმოები (მარიამისეულ ნუსხაში მას უჭირავს 722—932 გვერდები), რომელშიც მოთხრობილია საქართველოს ისტორია გიორგი IV ლაშას ტახტზე ასვლიდან 1317 წლამდე. თხზულების ავტორი, ისევე როგორც მისი სათაური და შედგენისა და „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შეტანის დრო, უცნობია და ამ საკითხებთან დაკავშირებით ქართულ ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვა ვარაუდებია გამოთქმული.

ივ. ჯავახიშვილი ფიქრობდა, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანის დროს თხზულებას მოაკვეციეს შესავალი და მთელი დასაწყისი ნაწილი, რომელშიც მოცემული იქნებოდა თხრობა წინანდელ მეფეთა მოღვაწეობის შესახებ². ბუნებრივია, რომ მაშინ უნდა დაკარგულიყო ნაწარმოების სათაური³ და მისი ავტორის სახელიც. გამოთქმულია აგრეთვე მოსაზრება, რომ ეს თხზულება, ისევე როგორც „ცხოვრება მეფეთ მეფისა დავითისი“, საგანგებოდ დაიწერა „ქართლის ცხოვრებისათვის“, როგორც თამარის პირველი ისტორიკოსის „ისტორიათა და აზმათა“ გაგრძელება და, ამდენად, ცვლილებები არ უნდა განეცადა „ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანის დროს⁴.

¹ ყველა ეს ნუსხა, სახელდობრ, მარიამისეული, 1697 წლისა და მჩაბლისეული, ე. წ. „მცხეთური ქართლის ცხოვრებიდან“ მომდინარეობს და დაახლოებით ერთნაირ ტექსტს შეიცავს (იხ. ს. კაკაბაძე, „ქართლის ცხოვრების“ დასაწყისი ნაწილის ტექსტოლოგიური შესწავლის საკითხები. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1977, № 2, გვ. 49—50). ამავე თხზულების ძველი რედაქციის ტექსტს შეიცავს აგრეთვე თეიმურაზისეული ნუსხა, რომელიც ნაწილობრივ (თამარის ცხოვრების ნახევარამდე) არის რედაქტირებული ვახტანგის კომისიის მიერ.

² ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, — თხზულებანი, ტ. VIII, თბ., 1977, გვ. 248—249.

³ არსებობს შეხედულება რომ შუა საუკუნეთა ქართულ ისტორიოგრაფიაში, XVIII საუკუნემდე, საერთოდ არ არსებობდა თხზულებათა დასათაურების ტრადიცია (Г. Г. Аласаниа. Классификация грузинских письменных исторических источников. Тб., 1986, с. 124).

⁴ Р. К. Кикнадзе. Очерки по источниковедению истории Грузии. Тб., 1980, с. 37, 39; რ. კიკნაძე. საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობის სა-

იმის გამო, რომ ტექსტში შემონახული არ არის არავითარი მინიმუმ-ნება, ივ. ჭავჭავიძელს არ უცდია თხზულების საყარაუდოდ დასათუ-რება. მან მხოლოდ ის აღნიშნა, რომ „ჩვენი ავტორი ისტორიასა და ისტორიის წერას „ეპითაღმწერლობას“ ეძახის“, რაც შეიძლება ბერძნულ „ხრონოგრაფიას“ უდრიდეს³. ამავე ცნობის საფუძველზე პ. ინგოროყვამ თხზულების სათაურად ივარაუდა „ეპითა-აღმწერელობა“ (ხრონოგრაფია)⁶, ზოგი სხვა ავტორი კი რუსულ ენაზე გამოქვეყნებულ ნაშრომებში მას უწოდებს „ხრონოგრაფიას“ (Хронография), „ხრონოგრაფს“ (Хронограф) და „ხრონიკას“ (Хроника)⁷.

თ. ჟორდანიამ ჯერ კიდევ გასული საუკუნის მიწურულს საკმაოდ მარჯვედ დაასათურა ეს თხზულება და „ასწლოვანი მათიანე“ უწოდა მას⁸. სამწუხაროდ, თ. ჟორდანიას ეს ნაშრომი დიდი დაგვიანებით, მხოლოდ 1967 წელს გამოქვეყნდა, როცა უკვე საფუძვლიანად ფეხმოკიდებული იყო შეხედულება თხზულების უსათაურობის თაობაზე. ამ გარემოებამ მნიშვნელოვნად შეაფერხა ახალი სათაურის გავრცელება ისტორიოგრაფიაში. ამავე დროს, ეს მოხდენილი სათაური თითქმის ზუსტად ასახავს ფაქტობრივ ვითარებას. მართლაც, თხზულებაში გადმოცემულია საქართველოს ისტორია ასზე ცოტა მეტი ხნისა. ქართველ მეცნიერთ (ივ. ჭავჭავიძელი, კ. კეკელიძე, ნ. ბერძენიშვილი) არაერთხელ აღუნიშნავთ, რომ ეს სწორედ ასი წლის ისტორიაა⁹.

რა თქმა უნდა, „ასწლოვანი მათიანე“ სრულიად პირობითი სათაურია, ისევე როგორც პირობითია „მატიანე ქართლისა“ და „ძეგლი

კითხვი, I. თბ., 1982, გვ. 25, 27. ასეთ შემთხვევაში, ბუნებრივია, თხზულების ავტორისეულ დასათაურებაზე საუბარიც ზედმეტად გამოიყურება.

⁵ ივ. ჭავჭავიძელი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 249.

⁶ პ. ინგოროყვა. რუსთველიანა. — თხზულებათა კრებული, I. თბ., 1963, გვ. 118—119.

⁷ В. Н. Г а б а ш в и л и. Грузинская исторнография. — В кн.: Очерки истории исторической науки в СССР, I. М., 1955, с. 144—145. М. Д. Л о р д-к и п а н и д з е. Картлис цховреба. — Советская историческая Энциклопедия, т. 7. стб. 76; о н а ж е. Сумбат Давитис-дзе и его историческое сочинение. — В кн.: Сумбат Давитис-дзе. История и повествование о Багратионах. Тб., 1979, с. 10. Г. В. Ц у л а я. Грузинская книжная легенда о Чингисхане. — Советская этнография, 1973, № 5; о н ж е. Грузинский «Хронограф» XIV в. о народах Кавказа. — Кавказский этнографический сборник, т. VII. М., 1980.

⁸ თ. ჟორდანიას კრიტიკული გარჩევა „ქართლის ცხოვრების“ მეორე ნაწილისა. — წიგნში: ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, III. თბ., 1967, გვ. 563—567.

⁹ ივ. ჭავჭავიძელი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 215, 255; კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია, II. თბ., 1958, გვ. 301-5. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, IX. თბ., 1979, გვ. 201.

ერისთავთა“, ანდა „ცხოვრება მეფეთ მეფისა თამარისი“ და თვით „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“. ეს პირობითი დასათაურებანი საჭიროა იმისათვის, რომ გადავიღდეს ისტორიულ წყაროთა გამოყენება და ციტირება. ჩვენ საჭიროდ ვცანით გავვეზიარებინათ. ჟორდანიას მიერ შემოთავაზებული სათაური¹⁰ და წინამდებარე გამოცემაშიც „ასწლოვანი მათიანე“ ვუწოდეთ თხზულებას. ეს უთუოდ ხელს შეუწყობს სათაურის უფრო სწრაფად დამკვიდრებას ისტორიოგრაფიაში.

თხზულების ავტორის ვინაობასთან დაკავშირებით ასევე რამდენიმე ვარაუდია გამოთქმული. თ. ჟორდანიას ფიქრობდა, რომ სამცხის გამგებელმა სარგის ჭაყელმა თვითონ დაწერა თხზულების პირველი ნაწილი, დაახლოებით 1285 წლამდე, ხოლო მისმა ვაჟმა და მემკვიდრემ, ბექამ — მეორე ნაწილი. ბექას გარდაცვალების შემდეგ (1306 წ.) „ასწლოვანი მათიანე“ ხელში ჩაუვარდა ვილაც ვარძიელ წინამძღვარს თუ ბერს, რომელმაც შეავსო და გააგრძელა თხრობა. ეს უნდა მომხდარიყო, თ. ჟორდანიას ვარაუდით, გიორგი V-ისა და კათალიკოს ექვთიმეს ზეობის პერიოდში, დაახლოებით, 1310—1320 წლებში¹¹.

მ. ჯანაშვილმა მონღოლთა ბატონობის ხანის თხზულების ქრონოლოგიური ჩარჩო 1222—1289 წლებით განსაზღვრა, მის ავტორად კი ცნობილი ქართველი მოღვაწე აბუხერიძე ივარაუდა¹².

ივ. ჯავახიშვილმა ყურადღება მიაქცია იმ გარემოებას, რომ ანონიმი ავტორი ისტორიას და ისტორიის წერას უამთააღმწერლობას ეძახის, ხოლო ისტორიკოსს — უამთააღმწერელს. ამის გამო მკვლევარმა პირობითად „უამთააღმწერელი“ შეარქვა მას, ხოლო რუსულად XIV საუკუნის ქართველ ანონიმურ ისტორიკოსს უწოდებდა¹³. ეს პირობითი სახელი ერთხმად გაიზიარა და თითქმის საკუთარ სახელად აქცია

¹⁰ Р. К. Кн и к н а д з е. Очерки по источниковедению истории Грузии, с. 46; რ. კიკნაძე. საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობის საკითხები, I, გვ. 58—59.

¹¹ თ. ჟორდანიას კრიტიკული გარჩევა „ქართლის ცხოვრების“ მეორე ნაწილისა, გვ. 577—584.

¹² მ. ჯანაშვილი. ქართველთა მათიანე, 1903, გვ. 12, 27; М. Г. Джанаши в и л и. Картелис цховреба — Жизнь Грузии. — Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа, т. XXXV. Тифлис, 1905. с. 124—125, 143.

¹³ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 249; И. А. Джавахишвили. Об одном анонимном грузинском историке XIV века. — თხზულებანი, VIII. იხ. აგრეთვე: Б. Я. Владимирцов. Анонимный грузинский историк XIV века о монгольском языке. — Известия Российской АН, VI серия. № 17. Петроград, 1917.

ქართულმა ისტორიოგრაფიამ. იქამდეც კი მივიდა საქმე, რომ ზოგჯერ რუსულში უცვლელად გადააქეთ ის (Жамтаагмцерлин).

პ. ინგოროყვამ და კ. გრიგოლიამაც გამოთქვეს თავიანთი აზრი თხზულების ავტორის ვინაობის გამო. კერძოდ, პ. ინგოროყვას აზრით, ანონიმი დიდგვარიან ფეოდალთა, თორელების, საგვარეულოს ეკუთვნოდა და მმართველ წრეებთან დაახლოებული პირი იყო. თხზულების დაწერის დროისათვის ის ბერად შემდგარი ჩანს, შესაძლებელია, ოპიზის მონასტერში¹⁴. კ. გრიგოლიას მიხედვით, თხზულების ავტორი სასულიერო პირი იყო, მაღალ სამღვდელოებას ეკუთვნოდა და მაწყვერელი ან, უფრო, ოპიზარ-მაწყვერელი უნდა ყოფილიყო¹⁵.

ამ ბოლო დროს ვ. კიკნაძემ განიხილა „ასწლოვანი მატიანის“ ცნობები მონღოლთა ურდოში დაბარებულ დიმიტრი II-ის თანმხლებ, მისსავე „გაზრდილ“, მღვდელ-მონაზონ მოსეზე და დაასკვნა, რომ სწორედ ის უნდა ყოფილიყო თხზულების ავტორი¹⁶.

„ასწლოვანი მატიანის“ მრავალი რეალია მოწმობს, რომ მისი ავტორი მესხეთიდან იყო. მკვლევარნი ერთხმად აღნიშნავენ იმ გარემოებას, რომ მემატიანე საგანგებო გულისხმიერებით ეკიდება ჭაყელთა საგვარეულოს და, საერთოდ, მესხებს, შემთხვევას არ უშვებს ხელიდან, რომ საგანგებოდ არ გაუსვას ხაზი მათ დამსახურებას ყოველგვარ საქმიანობაში, სამხედრო სფერო იქნება ეს თუ სამოქალაქო.

მკვლევართა ვარაუდები იმის თაობაზე, რომ „ასწლოვანი მატიანის“ ავტორი აბუსერიძეთა, ჭაყელთა ან თორელთა საგვარეულოდან იყო, რომ ის იყო კონკრეტულად სარგისი. ბექა ან მოსე, მეცნიერულად დაუსაბუთებელი და მიუღებელია. საქართველოში მონღოლთა შემოსევებისა და ბატონობის პერიოდის ისტორიისადმი მიძღვნილი თხზულების ავტორი (როგორც ჩანს, მართლაც სასულიერო პირი) კვლავაც ეამთააღმწერლის სახელით მოიხსენიება ჩვენს ისტორიოგრაფიაში.

„ასწლოვანი მატიანეში“ არ მოიპოვება პირდაპირი ცნობა მისი ავტორის მოღვაწეობის ხანასა და თხზულების დაწერის დროზე. იმის გამო, რომ მემატიანემ კარგად იცის გიორგი V-ის ამბები, ივ. ჭავჭავიძის მის თანამედროვედ მიაჩნდა ეამთააღმწერელი¹⁷. ეს შეხედულება ერთხმად არის გაზიარებული ჩვენს ისტორიოგრაფიაში. რაც შეეხება „ასწლოვანი მატიანის“ დაწერის თარიღს, სავარაუდოდ, ის XIV საუკუნის პირველ ნახევარში უნდა იყოს შედგენილი.

¹⁴ პ. ინგოროყვა. რუსთველიანა, გვ. 119.

¹⁵ კ. გრიგოლია. ეამთააღმწერელი და მისი თხზულების სამეცნიერო მნიშვნელობა. — კრებ.: ქართული ისტორიოგრაფია, I. თბ., 1968, გვ. 80.

¹⁶ ვ. კიკნაძე. ვინ არის ეამთააღმწერელი? — მნათობი, 1984, № 5.

¹⁷ ივ. ჭავჭავიძისილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 248.

უთუოდ საინტერესოა, თუ როდის უნდა იყოს „ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანილი „ასწლოვანი მატთანე“. ივ. ჯავახიშვილი ფიქრობდა, რომ თამარის პირველი ისტორიკოსისა და ჟამთააღმწერლის თხზულებები შესაძლებელია ჯერ კიდევ კრებულში შეტანამდე ყოფილიყო გაერთიანებული, რამდენადაც ფ. გორგიჯანიძეს XVII ს-ის მიწურულს ისინი ერთმანეთზე გადაბმული ჰქონია ხელთ¹⁸. ამავდროს, მეცნიერი შემდეგნაირად მსჯელობდა: რაკი ეს ორი ნაწარმოები არ არის „ქართლის ცხოვრების“ ანასეულ ნუსხაში, ხოლო მარიამისეულში კი არის, ეს იმას ნიშნავს, რომ ისინი საერთოდ არ ყოფილა „ქართლის ცხოვრებაში“ XV ს-ის ბოლომდე¹⁹ და მხოლოდ XVI საუკუნეში (იქნებ 1500—1638 წლებში) შეუტანიათ კრებულში²⁰.

უნდა ითქვას, რომ ივ. ჯავახიშვილი რამდენადმე გადაჭარბებით აფასებდა ანასეული ნუსხის მნიშვნელობას და ფიქრობდა, რომ თუ რომელიმე თხზულება არ გვხვდება ამ ნუსხაში, ის საერთოდ არ ყოფილა „ქართლის ცხოვრებაში“ XV ს-ის ბოლომდე. ამ შემთხვევაში გაუთვალისწინებელი რჩებოდა ის გარემოება, რომ ანასეული ნუსხა თავისებური შედგენილობის კრებულია, მეორე ნაწილში ის განსხვავებულია მარიამისეული და ჭალაშვილისეული ნუსხებისაგან და, ამდენად, მისი შინაარსის მიხედვით მთელ კრებულზე მსჯელობა გამართლებული არ არის.

ასევე მიუღებელია მოსაზრება, თითქოს თამარის პირველი ისტორიკოსისა და ჟამთააღმწერლის თხზულებები „ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანამდე იყო შეერთებული და ამ სახით არსებობდა XVII ს-ის დასასრულამდე. მართალია, ფ. გორგიჯანიძემ გამოიყენა ეს თხზულებები, მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ ისინი „ქართლის ცხოვრების“ გარეშე არსებობდნენ XVII საუკუნეში. ფარსადანი როსტომ მეფის კარზე იმყოფებოდა იმ წლებში, როცა ხდებოდა „ქართლის

¹⁸ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 308—309.

¹⁹ ივ. ჯავახიშვილი 1479—1495 წლებით თარიღებდა ანასეულ ნუსხას (ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 305). ამჟამად, პალეოგრაფიული მონაცემებით, ეს ნუსხა XVI ს-ის მიწურულთა და XVII ს-ის დამდეგით თარიღდება: С. С. Какабадзе. Установление критического текста начальной части «Картлис цховреба». — Палестинский сборник, 15 (78). М., 1968, с. 172 (შენიშვნაში მოტანილია სარგის კაკაბაძის მოსაზრება მისი გამოუქვეყნებელი ნაშრომიდან); ს. კაკაბაძე. „ქართლის ცხოვრების“ დასაწყისი ნაწილის ტექსტოლოგიური შესწავლის საკითხები. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1977, № 2, გვ. 48; ნ. შოშიაშვილი. „ანასეული ქართლის ცხოვრების“ პირის გადაწერის თარიღი. — შრავალთავი, V. თბ., 1975, გვ. 45—55.

²⁰ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 308—310.

ცხოვრების“ გადანუსხვა და სრული შესაძლებლობა ჰქონდა მთელ კრებულს გასცნობოდა²¹. უთუოდ ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ მის მიერ გამოყენებული სამივე ქართული წყარო — სუმბატ დავითის ძის²², თამარის პირველი ისტორიკოსისა და ჟამთააღმწერლის თხზულებები, სწორედ მარიამისეულ ნუსხაშია შესული. შესაძლებელია მოგვიანებით, როცა ისფაჰანში წერდა თავის „საქართველოს ცხოვრებას“, მას ხელთ ჰქონდა „ქართლის ცხოვრების“ არასრული ხელნაწერი, სადაც მხოლოდ თამარის პირველი ისტორიკოსისა და ჟამთააღმწერლის თხზულებათა ტექსტები იყო მეტნაკლებად სრულად შემორჩენილი.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ თამარის მემკვიდრეების, გიორგი ლაშას ან რუსუდანის დროს, XIII ს-ის პირველ ნახევარში შეიტანეს „ქართლის ცხოვრებაში“.

დაახლოებით XIV საუკუნის მეორე მეოთხედში, გიორგი V ბრწყინვალის დროს უნდა იყოს შეტანილი „ქართლის ცხოვრებაში“ ჟამთააღმწერლის „ასწლოვანი მათიანე“, რომელიც ალბათ საგანგებოდ არის დაწერილი კრებულისათვის და უშუალოდ აგრძელებს თამარის პირველი ისტორიკოსის თხრობას. XV—XVII საუკუნეებში „ქართლის ცხოვრების“ შევსება აღარ მომხდარა.

მონღოლთა შემოსევებმა და მათი მფლობელობის დამყარებამ ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინეს მთელს მაშინდელ კულტურულ სამყაროში. მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში არაბულ, სპარსულ, სომხურ, ქართულ, რუსულ, ლათინურ ენებზე იქმნება თხზულებები. რომლებშიც აღწერილია მონღოლთა ურდოების შემოსევების საშინელებანი, ნაჩვენებია მათი მფლობელობის დამლუპველი გავლენა დაპყრობილი ქვეყნების მეურნეობაზე. ამ მდიდარ ისტორიოგრაფიაში საპატიო ადგილი უჭირავს ქართველი ჟამთააღმწერლის „ასწლოვან მათიანეს“, რომელიც მდიდარ მასალას შეიცავს მონღოლთა შემოსევებისა და ბატონობის ისტორიის შესასწავლად.

საყოველთაო აღიარებით, ჟამთააღმწერელი განათლებული ადამიანია. ის განსწავლულია ბერძნულ და აღმოსავლურ ენებში, კარგად იცნობს ძველბერძნულ და ბიზანტიურ მწერლობას, აღმოსავლურ,

²¹ იხ. რ. კიკნაძე, ფარსადან გორგიჯანიძე და „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“. თბ., 1975, გვ. 25.

²² იხ. რ. კიკნაძე, ფარსადან გორგიჯანიძის ერთი ქართული წყაროს შესახებ. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1971, № 2.

კერძოდ, სპარსულ და, შესაძლებელია, არაბულ, ისტორიულ ლიტერატურას, ერკვევა ძველი სამყაროსა და თავის თანამედროვე ხალხების ისტორიაში.

✓ XIII საუკუნის დამდეგს მონღოლთა უზარმაზარი იმპერიის შექმნამ ხალხთა დიდი მასების ამოძრავება და გადაადგილება გამოიწვია. ამას მოჰყვა საქარავნო ვაჭრობის გამოცოცხლება და მონღოლთა სახელმწიფოს პოლიტიკურ ორბიტაში მოხვედრილი ხალხების გეოგრაფიული თვალსაწიერის გაზრდა. კერძოდ, მონღოლთა ბატონობის ხანაში ახლად დამყარდა ან გაძლიერდა საქართველოს ურთიერთობა კავკასიის ქვეყნებთან, ირანთან, ერაყთან, მცირე აზიის სახელმწიფოებთან, შუა აზიასთან, მონღოლეთთან, სირიასა და ეგვიპტესთან. საესებით ბუნებრივია, რომ ჩვენს ავტორს, გარდა საკუთრივ საქართველოსი, სხვა მახლობელი ქვეყნებისა და ხალხების ისტორიაც აინტერესებს და შეძლებისდაგვარად მოგვითხრობს მათ შესახებაც.

ყამთააღმწერელი სასულიერო პირია და, ბუნებრივია, რომ მის მსოფლმხედველობას ქრისტიანული რელიგია და მისი საღვთო წიგნი — ბიბლია განსაზღვრავენ. ისტორიკოსს ძალზე მძიმე ხანაში მოუხდა ცხოვრება და მოღვაწეობა და ამან უთუოდ თავისი დალი დაასვა მის შეხედულებებს. ყამთააღმწერლისთვის დამახასიათებელია პროვიდენციალიზმი — საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მომხდარი მოვლენების განვების ძალით ახსნა, რწმენა იმისა, რომ ამქვეყნად ყველაფერი წინასწარ არის განსაზღვრული ღვთის ნებით. სწორედ ამ თვალსაზრისით ცდილობს ისტორიკოსი ახსნას ის დიდი უბედურება, რაც თავს დაატყდა საქართველოს ხორეზმელებისა და მონღოლების შემოსევების სახით.

ძველს ისტორიოგრაფიას უკვე ჰქონდა შემუშავებული მეცნიერული მეთოდის ჩანასახები: თხრობის უტყუარობის მოთხოვნა, რეალური ფაქტის გამოყოფა გამონაგონისაგან, განსხვავების ძიება მოვლენის გარეგან საბაბსა და მის ნამდვილ მიზეზს შორის და სხვ. უნდა ითქვას, რომ ქართველი ყამთააღმწერლის მუშაობის მეთოდს ახასიათებს ყველა ეს ნიშანი, რაც შუა საუკუნეთა საუკეთესო ისტორიკოსთა რიგში აყენებს მას.

ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარება მძლავრად დაამუხრუჭა მონღოლთა შემოსევებმა და საუკუნოვანმა ბატონობამ, მაგრამ მთლიანად ვერ შეაჩერა ის. ერთგვარ პარადოქსად გამოიყურება, მაგრამ ფაქტია, რომ სწორედ მონღოლთა მფლობელობის შეებნელმა ხანამ წარმოშვა შუა საუკუნეთა ქართული ისტორიოგრაფიის ყველაზე დიდი წარმომადგენელი მოაზროვნე ისტორიკოსი. აქ უნდა გავიხსენოთ, რომ „კულტურა და იდეოლოგია ის მოვლენებია, რომლებიც როგორღაც ეგუება ისტორიულ ინერციას და მაშინაც კი, როცა სახელმწი-

ფოებრიობა. როგორც მათი ისტორიული გამოვლენის ჩარჩო, გატეხილია. ისინი მაინც ახერხებენ ერთხანს არსებობას, თუ განვითარებას არა²³.

ქართველი ეპითალმწერელი შეიარაღებულია გარკვეული თეორიით ისტორიული ცოდნის დარგში, ითვალისწინებს თავის წინამორბედ მემკვიდრეთა და მეზობელი ხალხების ისტორიკოსთა ტრადიციულ გამოცდილებას. ამ ცოდნის განზოგადების საფუძველზე მან შეიმუშავა თვალსაზრისი, რომლის მიხედვით ისტორიას ანუ „ეპითალმწერლობას“ პირველ რიგში ჭეშმარიტების სამსახური ევალება. „ეპითალმწერლობა ჭეშმარიტისმეტყუელება არს და არა თულახმა ვისიმე“, — აცხადებდა ჩვენი ისტორიკოსი (იხ. ქვემოთ ტექსტი, გვ. 82). სხვა საქმეა, რამდენად ახერხებდა მემკვიდრე ამ პრინციპის დაცვას. მაგრამ ამჯერად ჩვენთვის საინტერესოა ეპითალმწერლის ფილოსოფიური დებულება, რომ ისტორია ჭეშმარიტების სფეროა²⁴.

ამავე დროს ეპითალმწერელი ქადაგებდა ობიექტურობასა და პირუთვნელობას²⁵. მისი აზრით, ისტორიის წერა „კეთილისა“ და „ბოროტის“ ცნებათა განსხვავებისაგან უნდა ამოდიოდეს, „შუამდებარე“ უნდა იყოს, რაც მიუღღგომელ, მიუკერძოებელ განსჯას ნიშნავს²⁶. რა თქმა უნდა, ისტორიკოსი ყოველთვის ვერ ახერხებს ობიექტურობის დაცვას, მასვე, ზოგ შემთხვევაში არასაკადრისად მიაჩნია მეფეებზე აუგის თქმა („არა საკადრებელ არს თხრობა მეფეთათვის უშუერსა რასზე“). — გვ. 82). მაგრამ მთავარი ის არის, რომ ქართველ ავტორს გამოთქმული აქვს ზოგადი დებულება ისტორიის, ისტორიკოსის პირუთვნელობის, სამართლიანობის თაობაზე.

ეპითალმწერელი ცდილობს მოვლენათა მიზეზების ძიებას და ახსნას. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი დაპოკიდებულება მონღოლთა შემოსევებისა და მფლობელობისადმი. ამ უბედურებათა მიზეზს ისტორიკოსი ხედავს სამეფო კარის უღარდელობასა და აღვირახსნილობაში. სამღვდელოების გადაგვარებაში („დაუტევეს მეფეთა და მთავართა სამართალი, მოწყალეობა, სიყუარული, სიწრფოება, სიმშვედი, სიმართლე, და ამის წილ მოიპოვეს ამჰარტავანება, ზაკვა, შური, კდომა, სიძულილი, ანგარება, მიმძლავრება, კლვანი, პარვანი, სიძვანი, უწყისობანი“). — გვ. 63. ანდა: „ყოველი ასაკი ბეროა და ყრმათა, მე-

²³ შ. ნუცუბიძე. ქართული ფილოსოფიის ისტორია, II. — წიგნები, ტ. IX. თბ., 1985. გვ. 182.

²⁴ იქვე. გვ. 184.

²⁵ ივ. ჭავჭავაძის საგანგებოდ აღნიშნავდა ეპითალმწერლის მიუღღგომლობასა და პირუთვნელობას (ივ. ჭავჭავაძის შვილი. ქველი ქართული საისტორიო მწერლობა. გვ. 261).

²⁶ შ. ნუცუბიძე. ქართული ფილოსოფიის ისტორია, II, 185

ფეთა და მთავართა, დიდთა და მცირეთა, მიდრკა სიბოროტეთა. რამეთუ დაუტევეს სიმართლეს და ქვეშაირიტება, ვინათგან თვთ მღდელთა მიერ იხილვებოდა არაწმიდება, ვინათგან ყოველი ერი იქმოდეს სიბილწესა“. — გვ. 70).

▲ მაღალი რანგის ისტორიული ნაწარმოების დამახასიათებელ ამგვარ ადგილებთან ერთად „ასწლოვან მატიაწეში“ გადმოცემულია ზოგიერთი დაუჯერებელი ამბავიც. ხშირად მოგვითხრობს ავტორი სასწაულთა შესახებაც. თ. ყორდანიამ სასწაულთა აღწერები გვიანდელ ინტერპოლაციად მიიჩნია²⁷, ივ. ჭავჭავიძემ კი მემატიაწის გულუბრყვილობა. რაც ზოგიერთი მართლაც საარაკო ამბის მოთხრობაში გამოიხატა, მონღოლთა ბატონობის ხანაში ქართველთა აზროვნების დაცემით ახსნა. თუმცა ამავე დროს ისიც სვამდა კითხვას, მერმინდელი გადამწერის ჩამატებული ხომ არ არისო ეს ადგილები²⁸.

უნდა ითქვას, რომ შუა საუკუნეთა მორწმუნე ისტორიკოსისათვის ამგვარი წარმოდგენები სულაც არ უნდა იყოს უცხო და მოულოდნელი და. ყოველ შემთხვევაში, არ მეტყველებს აზროვნების დაქვეითებაზე. აქ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ქრისტიანობას სასწაული თავისი მოძღვრების აუცილებელ ნაწილად მიაჩნია, ჩვენს ისტორიკოსს კი, სასულიერო პირს. უდავოდ სწამდა მათი ქვეშაირიტება²⁹. მსგავსი სასწაულები და ზღაპრული ამბები, როგორც ივ. ჭავჭავიძე ილიც შენიშნავს, მრავლად გვხვდება ბევრ სხვა, როგორც ქართულ. ისე სხვა ენებზე დაწერილ თხზულებებშიც³⁰.

სამაგიეროდ, უიღურთა შესახებ ზღაპრული ამბები ქართველმა ავტორმა დაუჯერებლად მიიჩნია და არ შეიტანა „ასწლოვან მატიაწეში“ (მათი „გუარისა საქმენი განსაკრვებელ არიან, ვითა ზღაპარნი და არიან ზღაპარ და ცუდ. ამისთვის უჯერო არს აწ თქუმა“. — გვ. 47).

ამ ცნობის საფუძველზე ივ. ჭავჭავიძემ დაასკვნა, რომ „ხალხურ ზღაპრებს. „გვართა საქმეებზე“ ზეპირ-გადმოცემას, საგმირო პოეზიის ნაწარმოებებს ჩვენი ეპითალმწერელი, მამასადამე, ისტორიისათვის დამამცირებლად და უჯეროდა სთვლიდა“³¹.

ახლა ჩვენ ვიცით, რომ ზოგიერთი ზღაპრული ამბავი უიღურთა სარწმუნოების შესახებ მათსავე წიგნებში ამოიკითხა XIII საუკუნის ირანელმა ისტორიკოსმა ალა აღ-დინ ათა მალიქ ჭუფეინიმ. არ მიიჩნია.

²⁷ თ. ყორდანიამ კრიტიკული გარჩევა „ქართლის ცხოვრების“ მეორე ნაწილისა, გვ. 566 შმდ.

²⁸ ივ. ჭავჭავიძე ილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 251, 260.

²⁹ ვ. კიკნაძე. ვინ არის ეპითალმწერელი? გვ. 150.

³⁰ ივ. ჭავჭავიძე ილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 251.

³¹ იქვე, გვ. 250.

სარწმუნოდ, მაგრამ მაინც შეიტანა თავის „ქვეყნის დამპყრობის ისტორიაში“. ეპითაღმწერელი ჭუვეინის თხზულების საშუალებით ვაცნო უღელურთა ტომის საკვირველ საქმეებს და სავარაუდოდ არ სცნო მათი გამეორება³². ამგვარად, აქ საქმე გვაქვს ქართველი ისტორიკოსის კრიტიკულ დამოკიდებულებასთან წერილობითი და არა ზეპირი წყაროს მიმართ.

განსაკუთრებულ ადგილს უთმობს ეპითაღმწერელი ადამიანის დახასიათების პრობლემას. ამასთან, როგორც ცალკეული პიროვნებების, ისე ადამიანთა ჯგუფების და მთელი ხალხებისა. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ არც ერთ სხვა ძველ ქართულ ისტორიულ ნაწარმოებში არ ექცევა ისეთი ყურადღება ადამიანის დახასიათებას, მისი პირობითი თვისებების წარმოჩენას, როგორც „ასწლოვან მატყანეში“. აღმაშენებლისა და სრული განუკითხაობის პირობებში, რაც სდევდა მონღოლთა ბატონობის ხანას, საესებით ბუნებრივი ჩანს, რომ მემატყანე საგანგებოდ დაინტერესდა პიროვნების სულიერი თვისებებით და წინ წამოსწია ადამიანის ყოველმხრივი შეფასება-დახასიათების პრობლემა.

განსაკუთრებით უნდა გაესვას ხაზი იმას, რომ ისტორიკოსი, რძე შემთხვევაში, აქაც ცდილობს ობიექტურობისა და პირუთენელობის დაცვას. ყოველ შემთხვევაში, ის ხელაღებით არ აქებს ქართველ მეფე-მთავრებს, როგორც ეს მეტწილად გვხვდება სხვა ისტორიულ თხზულებებში, არამედ აღნიშნავს მათი პიროვნების თუ საქმიანობის უარყოფით მხარეებსაც (გავიხსენოთ, მაგალითად, გიორგი ლაშას, რუსუდანიის, დავით VII ლაშას ძის, დიმიტრი II-ის, ეგარსლან ბაკურციხელის დახასიათებები). ამავე დროს, ისტორიკოსი ახსენებს დამპყრობელთა ცალკეული წარმომადგენლების ზოგიერთ დადებით თვისებასაც (აბლა-ხანის, ყაზან-ხანის დახასიათებები).

რა თქმა უნდა, ასეთი ვრცელი ისტორიული ნაწარმოების ფურცლებზე, სადაც ასობით სხვადასხვა პიროვნებაა გამოყვანილი და რამდენიმე ათეული დახასიათებაა მოცემული, ავტორმა ვერ აიცილია გარკვეული შტამები, ტრადიციული გამოთქმები, მაგრამ ამავე დროს უნდა ხაზგასმით აღინიშნოს, რომ ყოველი ცალკე პიროვნებისთვის მან განსხვავებული ეპითეტებიც მოძებნა და ამით გამოარჩია ის სხვებისაგან.

³² დაწვრი. იხ. რ. კვიციანიძე. ეპითაღმწერლის სპარსული წყაროება. ჭუვეინი.-- კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული, II. თბ., 1962, გვ. 144.

როგორც ითქვა, „ასწლოვანი მატინაე“ გიორგი IV ლაშას გამეფებით იწყება და წყდება ილხან ოლჯეთუ ხოდაბანდას გარდაცვალების ამბებზე. თხზულება ერთი ავტორის მიერ, ერთდროულად არის დაწერილი³³. ისტორიკოსს კარგად ჰქონდა გააზრებული თავისი მიზანი და საგანი და წინასწარ იცოდა რის დაწერას აპირებდა. ამას მოწმობს ის შინაგანი კავშირები, რაც მრავლად გვხვდება ეპითალომწერლის თხზულებაში. ავტორს კარგად ახსოვს ისიც, რაც უკვე თქვა ამა თუ იმ საკითხთან დაკავშირებით და წინასწარ იცის ისიც, თუ შემდგომში რაზე ექნება საუბარი თავისი ნაშრომის ფურცლებზე.

ხშირად ეპითალომწერელი, რომელიმე მოვლენის აღწერის დროს ისწენებს, რომ ამ ამბის შესახებ უკვე ჰქონდა საუბარი და საგანგებოდ აღნიშნავს: „ვითარცა მითქუამს“ (იხ. ტექსტი, გვ. 42, 51), „ვითარცა ეოქუ“ (გვ. 52), „ვითარ ზემო თქმულ არს“ (გვ. 145), „ვითარ ზემორე ეოქუთ“ (გვ. 155). „საქმენი სარგისისნი ზემორე აღგვწერია“ (გვ. 162).

ამა თუ იმ პირის დასახელების დროსაც არაერთხელ გვამცნობს ჩვენი ავტორი. რომ მის შესახებ ზემოთ უკვე ჰქონდა საუბარი. მაგალითად: ჩინგიზ ყაენმა „წარმოავლინა ორნი თავადნი ზემოკსენებულნი. იაზა და სანპიანი, რომელთა ქართველნი სება-ჩებობით უწოდიან“ (გვ. 50). სხვადასხვა კონტექსტში „ზემოკსენებულნი“ არიან აგრეთვე ბათო (გვ. 86), ეგარსლან ბაკურციხელი (გვ. 94), ჩორმალონი (გვ. 140), ჩინგიზ ყაენი (გვ. 144), ალინაყი (გვ. 152), თეგუთარი (გვ. 153), არლუნ ამირი (გვ. 167), ილხანი აჰმადი (გვ. 174), ნავროზი, არლუნ-აღას შერლი (გვ. 192).

იგივე გამოთქმა ზოგჯერ იხმარება ადამიანთა ჯგუფის („პირველ-კსენებულნი იგი სპარსნი ხუარაზმელნი“. — გვ. 57; „დაებანაკა ზემო-კსენებულთა მათ მთავართა“. — გვ. 72; „ზემოკსენებულნი მთავარნი საქართველოსანი“. — გვ. 122), ხოლო ზოგჯერ გეოგრაფიული სახელების მიმართაც („აოკრებდეს ქუეყანათა ამათ ზემოკსენებულთა“. — გვ. 62; „არბევდეს ქართლსა და ზემოკსენებულთა ქუეყანათა“. — გვ. 196; „დადგეს ზემოკსენებულთა ადგილთა“. — გვ. 198; „ქუეყანა ქართლისა ზემოკსენებული“. — გვ. 200). გვხვდება შემთხვევებიც, როცა ისტორიკოსი „ზემოკსენებულ“ ამბებსა და მოვლენებს შეაბსენებს მკობხეულს: „ზემოკსენებულთა მათ განსაცდელთა მსგავსოვან უმეტესიცა მძკნვარენი განსაცდელნი აღიძრვოდეს საქართველოსა საზღვართა“ (გვ. 70).

³³ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 246.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია „ასწლოვანი მატიანის“ ის ადგილები, სადაც ავტორი პირდება მკითხველს, რომ ესა და ეს საკითხი ქვემოთ იქნება გაშუქებული. ისეთი გამოთქმები, როგორცაა „ვითარცა (რომელ) ქუემორე სიტყუამან საცნაურ-ყოს“ (გვ. 40, 41); „ვითარ (რომელი) ქუემორე სიტყუამან ცხად-ყოს“ (გვ. 55, 119, 192, 197) თვალნათლივ მოწმობენ, რომ ჩვენი ისტორიკოსი საგანგებოდ გააზრებული გეგმით წერდა თავის თხზულებას და წინასწარ ჰქონდა მოდტიქრებული. რა ამბები და მოვლენები როდის და როგორ გადმოეცა.

აღსანიშნავია ისიც, რომ თხრობა ერთ ძირითად ხაზს მისდევს და, როცა ისტორიკოსი იძულებულია გადაუხვიოს მთავარ თემას და რაიმე ეპიზოდი ჩართოს, არასოდეს ივიწყებს ძირითად მოსათხრობს, კვლავ უბრუნდება მას და მკითხველსაც აუწყებს ამას: „რამეთუ ზემოდატევებული ამბავი აღმართმაბიჯებელთა კულად ვიწყით“ (გვ. 64); „ხოლო ჩუენ დაშთოპილისა სიტყუსა მიმართ აღვიდეთ“ (გვ. 82); „ხოლო ჩუენ, გზისა მცირედ გარდამაბიჯებელნი, კულად მოგზაურ ვიქმნეთ“ (გვ. 143); „ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუსა აღვიდეთ“ (გვ. 209).

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ელემენტი თხზულებას კომპოზიციურ მთლიანობას ანიჭებს, ხოლო მის ავტორს დაკვირვებულ, გამოცდილ, განსწავლულ მწიგნობრად წარმოგვიდგენს.

*

* *

ჯერ კიდევ ივ. ჭავჭავიძე იღონებდა, რომ „ჩვენს ისტორიკოსს ასი წლისა და მეტის ამბები ზეპირ გადმოცემით და „თვით თვისით“ არ შეეძლო დაეწერა. უეჭველია მას საისტორიო წყაროები ექმნებოდა და მის თხზულებითგანაც ჩანს, რომ ჰქონია კიდევ“³⁴. ზოგიერთ თავის წერილობით წყაროს ეამთაღმწერელი ასახელებს კიდევ „ასწლოვან მატიანეში“. ამას გარდა, ივ. ჭავჭავიძე ვარაუდობდა, რომ მას ზეპირი გადმოცემებითაც უნდა ესარგებლა³⁵.

როგორც ითქვა, „ასწლოვანი მატიანე“ გიორგი IV-ის გამეფების ამბის თხრობით იწყება და 1317 წ. ამბებზე წყდება. მისი ავტორი, ჩვენს ისტორიოგრაფიაში გამოთქმული შეხედულების მიხედვით, გიორგი V ბრწყინვალის უმცროსი თანამედროვე ყოფილა და XIV ს-ის პირველ ნახევარში დაუწერია თავისი თხზულება. ამდენად, ეამთაღ-

³⁴ ივ. ჭავჭავიძე. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 255.

³⁵ იქვე, გვ. 256; იხ. აგრეთვე: ა. ქეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია, II. თბ., 1958, გვ. 302.

მწერლის თხზულების მოზრდილი ნაწილი კომპილაციურია და, არსებითად, ისტორიოგრაფიული ძეგლია. მიუხედავად იმისა, რომ „ასწლოვანი მატიაწი“ მოლიანად კარგად არის შეკრული და არ იგრძნობა სტალინური და კომპოზიციური ხარვეზები (თუ ასეთად არ ჩათვლით ჟამთააღმწერლის ანაქრონიზმებს — ზოგიერთი მოვლენის დროში ვაჟააფხაფილებას), მისი ძირითადი ნაწილი მაინც ისტორიული წყაროების მიხედვით არის შედგენილი. თავის ზოგიერთ წყაროს ავტორი თვითონვე ასახელებს. მის მიერ გამოყენებული წყაროების შესახებ საუბარი აქვთ აგრეთვე ივ. ჯავახიშვილს, კ. კეკელიძეს, ს. ყაუხჩიშვილს და კ. გრიგოლიას³⁶. მაგრამ ამ ნაშრომებში გახსნილი არ არის ჟამთააღმწერლის შემოქმედებითი მეთოდის თავისებურებანი ისტორიული წყაროებით სარგებლობის დროს. ამ მეტად მნიშვნელოვან პრობლემას ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ ბოლო დროს მიექცა ყურადღება. როცა საგანგებოდ იქნა შესწავლილი თუ როდის, რა შემთხვევებში და რა მეთოდით იმოწმებს წყაროებს ლეონტი მროველი³⁷. ჟამთააღმწერლის „ასწლოვანი მატიაწის“ ამ კუთხით შესწავლა მეტად საგულისხმო შედეგს იძლევა.

ქართველ ისტორიკოსს ვრცლად აქვს აღწერილი ხორეზმელთა შემოსევები საქართველოში და ის საშინელი ნგრევა-განადგურება, რაც იქნა სდევდა ამ თარეშს. ცხადია, ყველაფერი ეს წყაროს (ან წყაროთა) საფუძველზე უნდა ჰქონდეს ჟამთააღმწერელს მოთხრობილი, მაგრამ ის არსად ასახელებს გამოყენებულ წყაროებს. შუა საუკუნეთა ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული ტრადიცია არ მოითხოვდა ამას. მხოლოდ ერთხელ არის თხზულების ამ ნაწილში ნახსენები ისტორიული წყარო.

ჯალალ ად-დინი რომ საქართველოსკენ დაიძრა, მეფე რუსუდანი იმერეთში გადავიდა, თბილისის დაცვა კი მემნა და ბოცო ბოცოს ძეებს მიაწდო. 1226 წ. 9 მარტს ქალაქის მუსლიმან მცხოვრებთა ლალატის შედეგად ხორეზმელებმა აიღეს თბილისი, ციხე კი კიდევ დიდხანს უწევდა მტერს წინააღმდეგობას. „ხოლო ვინათგან არღარა იყო ღონე და ლხინება ქალაქისა მცველისა ბოცოს და სხუათა მცველთა ქალა-

³⁶ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 255; კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, გვ. 301—302; ს. ყაუხჩიშვილი. ქართლის ცხოვრების მეორე ტომის შედგენილობა. — წიგნში: ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 035—036; კ. გრიგოლია. ჟამთააღმწერელი და მისი თხზულების სამეცნიერო მნიშვნელობა, გვ. 86—92. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ისტორიული ანალოგიებისათვის ჟამთააღმწერელი იყენებს აგრეთვე ძველ ბერძნულ და ბიზანტიურ წყაროებსაც.

³⁷ მ. ჩხარტიშვილი. წყაროების მითითების წესი ლეონტი მროველის თხზულებებში. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1982, № 2.

ქისათა, წარმოუვლინა მეფემან რუსუდან კაცნი ბოცოსა და სხუათა მტკვლთა ქალაქისათა, რათა დაუტევონ ისანი და წარვიდენ. და ვითარ მრავალგზის მოავლინა დასტური მეფემან დატევებად ქალაქისა, ძალთა დაარწმუნა ბოცოს წარსლვა. ვითარცა სწერს ვინმე ბერი მღვმელი“ (გვ. 61).

ამგვარად, როგორც ვნახეთ, ჯალალ ად-დინის შემოსევების ვრცლად აღწერისას ეპითაღმწერელმა საჭიროდ არ ჩათვალა დაესახელებინა წყარო, საიდანაც ამოიღო მთელი ეს მასალა. მან წყარო დაასახელა მხოლოდ იქ, სადაც ბოცოს მიერ თბილისის ციხის მტრისათვის დათმობაზე იყო საუბარი. თანაც სავარაუდებელია, რომ რამდენიმე წყაროდან მხოლოდ ერთი მოიხსენია სახელდებით, კერძოდ, ის. სადაც ნათქვამია, ციხის დათმობა რუსუდანის ბრძანებით მოხდაო. ამ შემთხვევაში ეპითაღმწერელს უთუოდ სურს ბოცოს, სამცხის დიდგვარიანი ფეოდალის, რეაბილიტაცია. ამიტომაც არის, რომ წყაროს დამოწმებისას ყურადღების ცენტრში მხოლოდ და მხოლოდ ერთი ცნობაა მოქცეული.

ჩინგებ ყაენის უმცროსი ვაჟის, თულის, დასავლეთში ლაშქრობის შესახებ რომ მოგვითხრობს. ეპითაღმწერელი აღნიშნავს: „გამოვლო ჯეონი და მივიდა ნიშაბურს, სადაც ნიშაბურელთა სამგზის წყობა-ყვეს ბრძოლისათვის. პირველსა ომსა კელად-იგდო ქალაქი, სადა-იგი სამასი ათასი კაცი თავ-დაკუთითო მოკლა, ხოლო მეორესა ჯერსა — ასი ათასი, და მესამესა ომსა — ოცდათორმეტი ათასი. უკეთუ არა ჯერ-ხართ. სამართლადცა არს, დიდისა საჰიბ-დივანისა ხოჯა შამსადინისა ძმა თანადამხუდარი იტყოდა ამას ნიშაბურისა მოოჯრებასა“ (გვ. 66).

ცნობები მონღოლთა შემოსევების შესახებ ქართველ ანონიმს ამოღებულ აქვს XIII საუკუნის ირანელი სახელმწიფო მოღვაწისა და ისტორიკოსის ათა მალიქ ჯუვეინის თხზულებიდან³⁸. ის მასალითაც უხვად სარგებლობს და ზოგიერთ ფრანსასაც პირდაპირ თარგმნის. მაგრამ საჭიროდ არ თვლის წყაროს დასახელებას. ჯუვეინის თხზულებას ეპითაღმწერელი იმეორებს მხოლოდ მაშინ, როცა მკითხველი სურს დაარწმუნოს, რომ ნიშაბურის აღების დროს მონღოლებმა მართლაც რამდენიმე ასეული ათასი მცხოვრები გამოასალმეს სიცოცხლეს. შესაძლებელია მას თვითონაც ეპკვი ეპარებოდა ამ ცნობის სისწორეში.

წყაროს ხსენების კიდევ ერთი შემთხვევა მონღოლთა ურდოდან ორი დავითის დაბრუნებას ეხება. ეპითაღმწერლის ცნობით, მონღოლთა უზუნაესი ყაენის რეკომენდაციის საფუძველზე ილხანმა ჰულაგუმ

³⁸ ი. კიკნაძე. ეპითაღმწერლის სპარსული წყაროები. გვ. 152.

თითქოს ორივე დავითი დაამტკიცა მეფედ³⁹. აქვე ჩვენი ისტორიკოსი აღნიშნავს: „ხოლო მოწვევულ არს ესეცა სიტყუა, რომელ სხუა ვინმე ყოველთა აღმწერელი იტყვს. ვითარმედ: „ყარაყურუმს ყოფასა ორთავე მეფეთასა გუიუქ ყანმან ესრეთ გაბჭო, რომე მეფობა ლაშას ძესა დაუმტკიცონ. და ესრეთ წარმოავლინა. და რუსუდანისა ძე. დავით, მაშინვე ლტოლვილი ღამით განიპარა და წარვიდა აფხაზეთს“. და მე არა შევიწყნარებ ამას“ (გვ. 107).

ამგვარად, ამ შემთხვევაში ისტორიკოსს მეცნიერული ობიექტურობის დაცვით მოაქვს მის მიერ მოთხრობილი ვერსიის საწინააღმდეგო ცნობა „ყოველთა აღმწერელისა“ და არ ეთანხმება მას⁴⁰.

დასასრულ, დავით VI ნარინის წინააღმდეგ რომ შეითქვენნ მონღოლი დაღღური და რაჭის ერისთავი კახაბერი, ისინი „წარვიდეს ყაენს აბალას წინაშე. და ეზრახნეს აღინაყს ბაღურს, რომელი დგის მათთა ჭავახეთისათა, და მან აცნობა ყაენსა. ხოლო მან ნიჭნი დიდნი აღუთქუნა. და წარვიდა დაღღური და კახაბერის ძე, კახაბერი, რომელი იყო თესლით ბოროტი, ვითარ გუაუწყებს წიგნი მეფეთა. ბაღურისთა და ნათესავთა მისთა“ (გვ. 157).

როგორც ვხედავთ, ქამთაღმწერელმა აქ მხოლოდ იმისთვის დაიმოწმა წყარო, რათა ეჩვენებინა, საიდან ჰქონდა აღებული კახაბერის ასეთი მკაცრი დახასიათება, რომ ის იყო „თესლით ბოროტი“⁴¹.

ამრიგად, მიუხედავად იმისა, რომ ქამთაღმწერელი ფართოდ სარგებლობს თავის წინამორბედ, როგორც ქართულ, ისე უცხოელ მემატრიანეო თხზულებებით (თავისი „ასწლოვანი მატრიანის“ უდიდესი ნაწილი მას სწორედ წყაროების მიხედვით აქვს დაწერილი). შუა საუკუნეთა ისტორიოგრაფიის ტრადიციისამებრ, ის მხოლოდ განსაკუთ-

³⁹ სინამდელიში ეს ამბავი ჰელაგუ-ხანის ირანში მოსვლამდე ათი წლით ადრე მოხდა.

⁴⁰ გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ეს ყოველთა აღმწერელი არის XIV საუკუნის ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწე, ექიმი და ისტორიკოსი რაშიდ ად-დინი, რომლის „ისტორიათა კრებული“ მსოფლიო ისტორიის ტიპის თხზულებაა (რ. კიკნაძე. ქამთაღმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 155). რაშიდ ად-დინს, ისევე როგორც ჭუვეინისაც, მოეპოვება ცნობა იმის შესახებ, რომ გუიუქ ყაენმა საქართველოს მეფედ დავით ლაშას ძე დაამტკიცა, ხოლო დავით რუსუდანის ძე მის ბრძანებას დაუმორჩილა (ჭუვეინის ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსულ ტექსტს შუაგული წაუმძღვარა, ქართული თარგმანი და შენიშვნები დაურთო რ. კიკნაძემ. თბ., 1974, გვ. 25; Рашид ад-Дин. Сборник летописей, II. М.-Л., 1960, с. 120).

⁴¹ ქ. გრაგოლია ფიქრობდა, რომ ეს წყარო იყო „ქართლის ცხოვრების“ ის მონაკვეთი, რომელიც „მატიანე ქართლისას“ პირობითი სათაურით არის ცნობილი მეცნიერებაში (ქ. გრაგოლია. „მატიანე ქართლისა“ და მისი დასათურების საკითხისათვის. — ივ. ჭავჭავიძელის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბ., 1976, გვ. 223—225).

რებულ შემთხვევებში იმოწმებს ამ წყაროებს. ქართველ ისტორიკოსს შემუშავებული აქვს საკუთარი პრინციპები და მათი დაცვით, მსოლოდ გარკვეული მიზნით, რომელიმე კონკრეტული ცნობისთვის ასახელებს გამოყენებულ წყაროებს: როდესაც სურს მკითხველს აუწყოს, რომ ესა თუ ის ცნობა რომელიღაც წყაროდან აქვს ამოღებული. როცა მკითხველს ურჩევს, თვითონ შეამოწმოს წყაროში ცნობა და დასასრულს, როცა არ ეთანხმება წყაროს მონაცემებს.

სავანგებო აღნიშვნის ღირსია ის გარემოებაც, რომ უამთაღმწერელი დოკუმენტურ წყაროებსაც იყენებს და მათი მონაცემებით ცდილობს „სხუა ვინმე ყოველთა აღმწერელის“ ცნობის გაბათილებას. ის მოგვითხრობს, რომ დავით ლაშას ძე და დავით რუსუდანიას ძე „ორნი დასხდეს ტახტსა ზედა და აზომ, რომელ მრავალი სიგელი იპოვების და თვთ მე მინახავს, რომელ სიგლისა თავსა სწერია: „მეფენი ბაგრატიანნი“, და „ნებითა ღრთისათა, დავით და დავით“, და კელიცა ორთავესი რთავს: „ჩემ დავითისგან მტკიცე, და ჩემ დავითისგანცა მტკიცე არს“ (გვ. 108).

ამით დასტურდება, რომ ქართველი ისტორიკოსი თხრობით წყაროებთან ერთად დოკუმენტურსაც იყენებდა და კრიტიკულად ამოწმებდა მათ ცნობებს ერთმანეთთან შედარებით. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, მას ხელთ უნდა ჰქონოდა აგრეთვე ხალხის აღწერისა და შემოსავლის დავთრებიც და გადასახადისა და ბაჟის წიგნები⁴². ეს პირველი შემთხვევაა ძველ ქართულ ისტორიოგრაფიაში დოკუმენტური მასალის გამოყენებისა.

*
* * *

„ასწლოვანი მატიანე“ ოსტატურად შედგენილი თხზულებაა. აქ არ იგრძნობა განსხვავება კომპილაციურ და ორიგინალურ ნაწილებს შორის. მთელი მასალა მარჯვედ არის გაერთიანებული როგორც კონცეფციის მიხედვით, ისე სტილისტურად და შინაარსობრივად.

უნდა ითქვას, რომ ფორმის მხრივ უამთაღმწერელს არაფერი შეუქმნია ახალი. მის თხზულებაშიც ისევე არ არის გამახვილებული ყურადღება ნაწარმოების სტრუქტურაზე, როგორც სხვა ძველ ქართულ ისტორიულ ძეგლებში. „ასწლოვან მატიანეში“ სულ ორი სათაურია გამოყოფილი. პირველი („აწ ვახსენოთ შვილთათვისცა ჩინგიზ ყაენისათა მცირედ რაჟე“) აშკარად ჯუვეინის თხზულების გავლენით

⁴² ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 256.

არის შეტანილი⁴³, მეორე სათაურის მსგავსი წინადადება — „აქა ომი აენის (ვ.ნის) ვაკეს“ — უადგილოდ არის ჩართული შუა წინადადებაში და, როგორც ჩანს, აშიიდან მოხვდა ტექსტში (იხ. შენიშვნები, II, 9). კიდევ ერთი სათაურის მსგავსი წინადადება თხზულების ბოლოში გვხვდება და გიორგი ბრწყინვალის აღზევების ამბავს გვაშკენებს: „ხოლო აქა დიწყო აღმოცისკრებად ძემან მეფისამან გიორგი, რომელი აღეზარდა პაპასა მისსა დიდსა ბექასა“ (გვ. 217).

შუა საუკუნეთა ქართულ ისტორიოგრაფიას არ გააჩნდა ტრადიცია რაიმე მნიშვნელოვან საკითხზე სათაურის მეშვეობით ყურადღების გამახვილებსა. დასათაურებას ძველ ქართულ ისტორიულ თხზულებებში რამდენადმე შემთხვევითი ხასიათი აქვს⁴⁴. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებშიც. გარდა მეფეთა სათვალავისა, სულ ერთი დამატებითი სათაურია შეტანილი „ასწლოვან მათიანეში“, ისიც დასაწყისში („ამბავი ჩინგიზ ყაენისანი, თუ ვითარ გამოჩინდეს ქუეყანასა აღმოსავლეთისასა“. — შენიშვნები, I, 2).

მონღოლთა ბატონობის ხანას მნიშვნელოვანი ძვრები მოჰყვა ქართველი ხალხის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ახალმა ურთიერთობებმა ბევრი ახალი ცნებისა და ტერმინის გაჩენა გამოიწვია ცხოვრების სულ სხვადასხვა სფეროში. უამთაღმწერელი გრძნობს, რომ ზოგჯერ აუცილებელია მკითხველისათვის ამ ტერმინების ახსნა და საგანგებო განმარტებას იძლევა. ასეთი გლოსები მას საკმაოდ ხშირად აქვს ჩართული თავის თხზულებაში. ზოგჯერ საჭიროდ მიაჩნია განმარტოს გეოგრაფიული სახელებიც. ასე აქვს ქართველ ავტორს განმარტებული ნოინი, სალინ-ბეგი, ქოუნი, იერლაცი, სიბა და სხვ. გეოგრაფიული სახელები: ბერდუჯი (საგამი), ბაბილოვანი (ბაღდადი), ყარაბადი (მულანი), ჩაღანუსუნი (თეთრი წყალი). მკითხველის ინტერესებზე ზრუნვა ავალებს ისტორიკოსს, მსგავსი განმარტებებით გასაგებ გახადოს შედარებით უცნობი ტერმინები და ცნებები, დაეხმაროს მკითხველს თხზულების შინაარსის სრულად და სწორად აღქმაში.

„ქართლის ცხოვრების“ თხზულებებში, როგორც ეს აღნიშნულია ქართულ ისტორიოგრაფიაში, შედარებით ნაკლებად გვხვდება ქრონოლოგიური მონაცემები. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩევა „ასწლოვანი მათიანე“, სადაც არც ერთი ისტორიული მოვლენის თარიღი არ არის პირდაპირ ნაჩვენები. მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ მოვლენები ამ თხზულებაში საერთოდ არ იყოს დროში განსაზღვრული. უამთაღმწერელს დათარიღების თავისებური წესი აქვს გა-

⁴³ „ჩინგიზ-ხანის შვილების შესახებ“ (იხ. რ. კიკნაძე. უამთაღმწერლის საბასული წყაროები, გვ. 146).

⁴⁴ ამ საკითხზე დაწვრილებით იხ. Г. Г. Аласанна. Классификация грузинских письменных исторических источников, с. 99—104.

მოყენებული. ზოგჯერ ის ასახელებს მსოფლიო ისტორიაში კარგად ცნობილ და დათარიღებულ მოვლენას და იქიდან გამომდინარე განსაზღვრავს საქართველოს ისტორიის ფაქტებსაც⁴⁵. ამის მიხედვით, უცხოური წყაროების მონაცემების გათვალისწინებით, შესაძლებელი ხდება მის მიერ მოტანილი ზოგიერთი ფაქტის სისწორის შემოწმება და დათარიღება.

ამ უკანასკნელ ხანებში საგანგებოდ იქნა შესწავლილი რიცხვის სიმბოლიკა ძველ ქართულ ისტორიულ მწერლობაში, კერძოდ, „ქართლის ცხოვრების“ თხზულებებში, და გამოირკვა, რომ „ასწლოვან მატრიანეში“ საგრძნობლად შემცირებულია. თუმცა მთლად გამჭრალი არ არის საკრალური რიცხვები⁴⁶. ყურადღებას იქცევს, მაგალითად ის ვარემოება, რომ ჟამთააღმწერლის ცნობით, მონღოლები შვიდი წელი იბრძოდნენ ალამუთის ციხის წინააღმდეგ, დავით ლაშას ძე შვიდ წელიწადს იყო ხაროში ჩაგდებული. აბუსაიდი შვიდი წლისა ავიდა ილხანის ტახტზე. ამ შემთხვევაში განსაკუთრებით ნიშანდობლივი ის არის, რომ არცერთი ამ ქრონოლოგიური მონაცემის სისწორე არ დასტურდება წყაროებით.

სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთხელ ყოფილა გამახვილებული ყურადღება იმ ვარემოებაზე, რომ ჟამთააღმწერლის თხზულებაში გვხვდება სერიოზული ანაქრონიზმებიც. მოვლენების გადასმა დროში. ურთიერთშენაცვლება. მაგალითად, ცნობილია, რომ მონღოლთა დიდი ყაენის კარზე მყოფი, მეფობის მაძიებელი ორი ქართველი უფლისწული — დავით ლაშას ძე და დავით რუსუდანის ძე — საქართველოში გამოგზავნა გუიუქ ყაენმა. რომელიც ტახტზე იჯდა 1246—1249 წლებში. ჟამთააღმწერლის მიხედვით კი ორი დავითი საქართველოში მოსულა ილხან ჰულაგუს დროს (1256—1264), ე. ი. მთელი ათი წლით გვიან. რაც მთავარია, აქ უბრალო ქრონოლოგიური შეცდომა კი არ არის დაშვებული, არამედ მთელი თხრობა ასეთი თანმიმდევრობით არის აგებული.

მსგავსი ანაქრონიზმების მიზეზი დღემდე ახსნილი არ არის ჩვენს ისტორიოგრაფიაში. ამ მხრივ შეიძლება სასარგებლო აღმოჩნდეს ბიზანტიური ქრონიკების შესწავლის შედეგების გათვალისწინება. არსებობს, კერძოდ, შეხედულება, რომ მასალის განლაგებას ისტორიულ თხზულებებში არცთუ იშვიათად კომპოზიციის თავისებურებანი განაპირობებენ. ამდენად, წერილობითი ძეგლის ქრონოლოგიური ქარგის განსაზღვრისათვის აუცილებელია კომპოზიციის კანონების ცოდნა.

⁴⁵ ლ. კიკნაძე. XIII საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიის ქრონოლოგიიდან. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1973, № 4, გვ. 142.

⁴⁶ Г. Г. Аласанна. Классификация грузинских письменных исторических источников, с. 174.

მაგალითად, აღრებიზანტიურ ქრონიკებში თხრობის ქრონოლოგიურ პრინციპს ხშირად არღვევს სიუჟეტურ-თემატური პრინციპი. ამის შედეგად ზოგჯერ გაერთიანებული გამოდის და ერთი წლის ამბებშიც კი აღიწერება ერთმანეთს ათეული წლებით დაშორებული მოვლენები. საგანგებოდ ხაზგასმულია ის გარემოება, რომ განსაკუთრებით ხშირად ხდება ეს კომპილაციურ ნაწარმოებებში. ასეთი თხზულების შედგენის დროს კომპილატორი მოვლენებს კი სწორად გადმოსცემს. მაგრამ ყოველთვის არ იცავს მათ შორის არსებულ ქრონოლოგიურ და აზრობრივ კავშირებს, ანდა სულაც ახალი კავშირებით ცვლის მათ¹⁷. ამ თვალსაზრისით უთუოდ ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ ანაქრონიზმები „ასწლოვანი მატიანის“ სწორედ კომპილაციურ ნაწარმოებში, XIII საუკუნის ამბების აღწერაში გვხვდება. შესაძლებელია ეს მართლაც თხზულების კომპოზიციური თავისებურებებით, ავტორის შემოქმედებითი მეთოდის დამახასიათებელი ნიშნებით იყო გაპირობებული. სამწუხაროდ, ქართული ისტორიული თხზულებების კომპოზიციის კანონები შესწავლილი არ არის. ამ მიმართულებით საფუძვლიანი კვლევის გაშლა უთუოდ პერსპექტიული ჩანს და, იქნებ, ეამთაღმწერლის ანაქრონიზმებსაც მოეძებნოს დამაჯერებელი ახსნა.

„ასწლოვანი მატიანეში“ აღწერილია საქართველოს ისტორია მონღოლთა შემოსევებისა და მფლობელობის ხანაში. დიდ ყურადღებას უთმობს ისტორიკოსი აგრეთვე მეზობელი ხალხებისა და ქვეყნების ისტორიასაც. თხზულებაში ასახულია ქართველი ხალხის გმირული ბრძოლა მომხდური მტრის წინააღმდეგ, ნაჩვენებია შიდაკლასობრივი ბრძოლის მაგალითები, აქა-იქ გამოსკვივის ავტორის სიმპათია მოსახლეობის დაბალი ფენების მიმართ (გავიხსენოთ, მაგალითად, ქალაქის გლახაკებისა და ქვრივ-ობოლთა მიერ მესტუმრე ჯიქურის დაკრძალვის ამბავი). მემატიანეს უპირატესად პოლიტიკური ისტორიის მოვლენები აინტერესებს. მაგრამ საკმაოდ გვხვდება აგრეთვე ცნობები ქვეყნის ეკონომიკური ცხოვრების, გადასახადების, მართვა-გამგეობის, ყოფის, ზნე-ჩვეულებების შესახებ, კულტურის ისტორიისათვის.

XIV საუკუნის ქართველი ეამთაღმწერლის „ასწლოვანი მატიანე“ XIII—XIV სს. საქართველოს ისტორიის ძირითადი და ფრიად ხანაა წყაროა.

¹⁷ Я. И. Любарский. Композиция византийских хроник и их источниковедческий анализ. — Актуальные проблемы изучения и издания письменных исторических источников. Всесоюзная научная сессия. Батуми, 17—19 октября 1985 г. Тезисы докладов. Тб., 1985, с. 71.

ჟამთააღმწერლის თხზულების სრული ტექსტი სამჯერ არის გამოცემული ქართულ ენაზე „ქართლის ცხოვრების“ შემადგენლობაში.

1849 წელს მ. ბროსემ პეტერბურგში გამოსცა „ქართლის ცხოვრების“ პირველი ტომი, რომელშიც დაბეჭდა ჟამთააღმწერლის თხზულების ტექსტი⁴⁸. მ. ბროსეს ხელთ ჰქონდა „ქართლის ცხოვრების“ თვითმწერალი, რუმინანტივითი და ფალავანდიშვილისეული ხელნაწერები. პუბლიკაციას საფუძვლად დაედო ფალავანდიშვილისეული ნუსხის ტექსტი, რომელშიც დამატებით შეტანილ იქნა განსხვავებული ადგილები დანარჩენი ნუსხებიდან, მაგრამ ყველა შემთხვევაში არ ყოფილა ეს აღნიშნული შენიშვნებსა თუ კითხვასხვაობებში⁴⁹.

1906 წელს ე. თაყაიშვილმა თბილისში დაბეჭდა „ქართლის ცხოვრების“ მარიაშვილისეული ხელნაწერის ტექსტი⁵⁰. ეს არის ეგრეთწოდებული დიპლომატიკური გამოცემა. რომელშიც ტექსტი და, კერძოდ, ჟამთააღმწერლის თხზულება (გვ. 536—785) დაბეჭდილია უცვლელად, ყველა შეცდომითა და დამახინჯებით, სქოლიოებში კი მოტანილია კითხვასხვაობანი მ. ბროსეს გამოცემული „ქართლის ცხოვრებისა“ და ზოგიერთი ნუსხის მიხედვით.

1959 წელს ს. ყაუხჩიშვილმა „ქართლის ცხოვრების“ მეორე ტომში გამოაქვეყნა ჟამთააღმწერლის თხზულება⁵¹. ტექსტი დადგენილია „ქართლის ცხოვრების“ როგორც ძველი. ისე ვახტანგისეული რედაქციის ყველა ძირითადი ნუსხის მიხედვით, კითხვასხვაობათა ჩვენებით. გამოცემას ახლავს ვრცელი გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები.

ჟამთააღმწერლის თხზულების თარგმანები, გამოკვლევებითა და შენიშვნებით გამოცემულია ფრანგულ და სომხურ ენებზე⁵². მ. ბროსემ

⁴⁸ ქართლის ცხოვრება დასაბამიდან მეთცხრამეტე საუკუნემდის, I, გამოცემა მ. ბროსეს ი. სპბ., 1849, გვ. 339—447 (ეს გამოცემა 1897 წ. უცვლელად გამოემორ: ნ. კვიციანამ).

⁴⁹ მ. ბროსეს მიერ გამოცემული ტექსტის შესახებ იხ. კ. ვარიკოლია. ახალი ქართლის ცხოვრება. თბ., 1954, გვ. 190—194; შ. ხანთაძე. მარი ბროსე. თბ., 1966, გვ. 92—94.

⁵⁰ ქართლის ცხოვრება, მარიაშვილისეული ვარიანტი, გამოცემული ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით. ტფ., 1906

⁵¹ ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. II. თბ., 1959, გვ. 151—325.

⁵² Histoire de la Géorgie, trad. du georgien par M. Brosset, I. SPb., 1849, p. 481—643; *Վրաց ժամ անակագրություն* (1207—1318); *Թարգմանությունը Պ. Մուրադյանի. Երեւան, 1971.*

ფრანგულად თარგმნა მის მიერვე გამოქვეყნებული ტექსტი, ხოლო პ. მურადიანმა სომხურ თარგმანს საფუძვლად დაუდო ს. ყაუხჩიშვილის მიერ დადგენილი ტექსტი.

ამგვარად, დღემდე დაბეჭდილია ეპითაღმწერლის თხზულების ძველი რედაქციის (უცვლელად), ვახტანგისეული რედაქციის და ორივე რედაქციის შერევის შედეგად მიღებული ტექსტები.

წინამდებარე პუბლიკაცია არის „ასწლოვანი მათიანის“ ტექსტის რიგით მეოთხე გამოცემა. დაფუძნებული, ძირითადად ძველი რედაქციის ნუსხებზე. გამოცემას წინ უძღოდა საკმაო ხანგრძლივი ტექსტოლოგიური მუშაობა, რის შედეგადაც დაზუსტდა, გასწორდა ან განიმარტა ეპითაღმწერლის თხზულების არაერთი შერყენილი და ბუნდოვანი ადგილი, საგანგებოდ დამუშავდა აგრეთვე ისტორიული ტექსტის ვამოსაქვეყნებლად მომზადების მეთოდის საკითხები, შეიჩინა წერილობითი ძეგლის მეცნიერული პუბლიკაციის ტიპი — კრიტიკული გამოცემა.

ეპითაღმწერლის თხზულების ტექსტმა გადამწერთა მიერ დამუშავებული შეცდომების წყალობით დამახინჯებული სახით და ნაკლებად მოაღწია ჩვენამდე და მისი აღდგენა-გამართვა დიდ შრომასა და ცოდნას მოითხოვს.

„ასწლოვანი მათიანის“ ძველი რედაქციის ტექსტი შემონახულია „ქართლის ცხოვრების“ მარიამისეულ (M), 1697 წლის (Q), თემურაზისეულ (T) და მაჩაბლისეულ (III) ნუსხებში. ოთხივე დასახელებული ხელნაწერი არსებითად თხზულების ერთნაირ ტექსტს შეიცავს, რომელიც ერთი არქეტიპიდან მომდინარეობს. ამდენად, მხოლოდ ამ ნუსხების საფუძველზე შეუძლებელია ტექსტის საბოლოოდ გამართვა.

დიდი მუშაობა გასწია „ქართლის ცხოვრების“, კერძოდ, ეპითაღმწერლის თხზულების ტექსტის რედაქტირებაზე ვახტანგის კომისიამ. „სწავლულ კაცთა“ საქმიანობის შედეგად ტექსტის ბევრი ადგილი გასწორდა და გასაგები გახდა. მაგრამ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ კომისიის წევრებმა ვერ შეძლეს ყველა დამახინჯებული ადგილის გასწორება. ამიტომ ზოგი წინადადება სულ გამოტოვეს, ზოგიც სხვაგვარადაა გათარგმნებული.

ამგვარად, შეიქმნა ახალი რედაქცია ტექსტისა, რომელიც რიგ შემთხვევაში საგრძნობლად განსხვავდება ძველი რედაქციის ნუსხებთან ცნობილი ტექსტისაგან.

„ასწლოვანი მათიანის“ კრიტიკული ტექსტის დასადგენად საფუძვლად იქნა აღებული ძველი რედაქციის შემცველი ყველაზე ადრინდელი ხელნაწერი, ე. წ. მარიამისეული ნუსხა, გადაწერილი 1634—1645 წლებში (დაცულია საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში: S-30). მისი მცდარი და

ბუნდოვანი ადგილების გასასწორებლად პირველ რიგში გამოყენებულ იქნა ამავე რედაქციის შემცველი „მცხეთური ქართლის ცხოვრების“ პირი, გადაწერილი 1697 წელს (დაცულია კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში: Q-1219), აგრეთვე XVIII საუკუნეში შესრულებული ნუსხები: 1. თეიმურაზისეული, რომელშიც თამარის ცხოვრების მეორე ნახევარს და ჟამთააღმწერლის თხზულებას არ გაუვლია ვახტანგის კომისიის რედაქცია (გადაწერილია XVIII ს. პირველ მეოთხედში, დაცულია სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილებაში: ქართულ ხელნაწერთა ფონდი, M 24, ძველი შიფრები: G 1, M 13). 2. მაჩაბლისეული ნუსხა, გადაწერილი არჩილის ნაქონი „ქართლის ცხოვრებიდან“ 1736 წელს მოსკოვში, გიორგი მაჩაბლის მიერ. ამჟამად დაცულია კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში (H-2135).

როგორც ითქვა, ძველი რედაქციის ტექსტის შემცველი ნუსხების საფუძველზე ვერ ხერხდება ჟამთააღმწერლის თხზულების ყველა დამახინჯებული ადგილის გასწორება, საჭირო ხდება ვახტანგისეული რედაქციის მოშველიებაც. ეს მით უფრო დასაშვებია და აუცილებელია, რომ, როგორც ირკვევა, ყველა განსხვავება, რაც ძველი და ვახტანგისეული რედაქციის ტექსტებს შორის გვხვდება, არ არის სწავლულ კაცთა საქმიანობის შედეგი. მათი ერთი ნაწილი დაფუძნებულია ძველი რედაქციის ისეთი ნუსხების ჩვენებებზე, რომელთაც ვერ მოაღწიეს ჩვენამდე. ამდენად, „ასწლოვანი მატიანის“ ტექსტის დადგენის დროს გამოყენებულ იქნა ვახტანგისეული რედაქციის ყველაზე ადრინდელი, რუმინაცვეისეული (R) ნუსხა, გადაწერილი 1703 წლამდე (დაცულია კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში: H-2080). კითხვა-სხვაობებიც ამ ნუსხის მიხედვით არის მოტანილი. ოღონდ ისეთ შემთხვევებში, როცა ძველი რედაქციის ნუსხებში ტექსტი კარგად არის გამართული, ვახტანგისეული რედაქციის არასწორი ან გადასხვაფერებული ჩვენებებით კითხვასხვაობების გადატვირთვა საჭიროდ არ ჩავთვალეთ. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ამა თუ იმ ნაწილის ადრინდელი ტექსტის დადგენის დროს საფუძვლად უნდა იქნეს ადგილობრივი ძველი რედაქციის ხელნაწერთა ჩვენებანი. თუ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებს მივანიჭებთ უპირატესობას, ან თუნდაც, ძველი რედაქციის ნუსხებთან თანაბარი უფლებით გამოვიყენებთ, თუ ძველი ტექსტის ცალკეულ სიტყვებს ვახტანგისეული რედაქციის „უკეთესი“ წაკითხვებით შევცვლით, მიიღება მონაიკური, შერეული, შუალედური ტექსტი. ეს არ იქნება არც პირვანდელი რედაქცია და არც ვახტანგის კომისიის მიერ რედაქტირებული ტექსტი.

რამ ამჯერად ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ის არის, რომ ფ. გორგიჯანიძის მიერ გამოყენებულ ხელნაწერში ტექსტის ბევრი ადგილი უფრო სწორად და სრულად ყოფილა შემონახული, ვიდრე დღეისათვის ცნობილ ნუსხებშია. სწორედ ამიტომ ფ. გორგიჯანიძის „საქართველოს ცხოვრების“ საფუძველზე შესაძლებელი ხდება „ასწლოვანი მატთანის“ არაერთი შერყენილი ადგილის გასწორება. რიგ შემთხვევაში ფ. გორგიჯანიძე ადასტურებს ვახტანგისეული რედაქციის წაკითხვებს.

უამთაღმწერლის თხზულების ჩვენამდე მოღწეულ ტექსტს რამდენსამე ადგილას აშკარად ემჩნევა ნაკლულობა, ფ. გორგიჯანიძესთან კი შესაბამისი ადგილები სრულად არის შემონახული. მართალია, ერთი და ისიც საკმაოდ დამახინჯებული ხელნაწერის ამარა დარჩენილ ფარსადანს ყოველთვის ვერ მოუხერხებია ტექსტის სწორად გაგება და შეცდომებიც დაუშვია, მაგრამ მაინც, მისი წყალობით დღეს შესაძლებელი ხდება „ასწლოვანი მატთანის“ ნაკლული ადგილების შინაარსის პეტნაკლებად სრულად და სწორად წარმოდგენა.

„ასწლოვანი მატთანის“ დამახინჯებული და ბუნდოვანი ადგილების გასწორება და განმარტება ზოგჯერ კონკრეტული ისტორიული ვითარების ანალიზითა და ლოგიკური მსჯელობით შეიძლება, რამდენადაც „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები და დამხმარე წყაროები არ იძლევა ყველა ასეთი ადგილის გამართვის შესაძლებლობას. ტექსტის აზრობრივ-ლოგიკური აღდგენის რამდენიმე შემთხვევა ქვემოთ შენიშვნებშია მითითებული.

ტექსტის დადგენის დროს მასში მრავალი მართებული, დასაბუთებული ცვლილება იქნა შეტანილი: გასწორდა, აღდგა და განიმარტა არაერთი დამახინჯებული, ნაკლული და ბუნდოვანი ადგილი. ყველაფერი ეს მომავალში ხელს შეუწყობს ძეგლის შინაარსის უფრო სრულად აღქმას, გაათართობს მის საინფორმაციო შესაძლებლობებს და გაზრდის სანდოობის ხარისხს.

უამთაღმწერლის თხზულების კრიტიკულ ტექსტს დართული აქვს შენიშვნები, რომლებშიც ნაჩვენებია გამოყენებული ნუსხების ზოგიერთი თავისებურება, მოკლედ არის დასაბუთებული ესა თუ ის გასწორება და მითითებულია სამეცნიერო ლიტერატურა.

შენიშვნებით სარგებლობის გაადვილების მიზნით ტექსტი, პირობითად, რამდენიმე მონაკვეთად დავყავით (პირითადად მეფეთა ზეობის მიხედვით). ამ შემთხვევაში გათვალისწინებული იყო ის გარემოებაც, რომ თავებად დაყოფა და მეფეთა სათვალავით დასათაურება უკვე

ეხტანგამდელი რედაქციის ნუსხებში დაწყებულა⁵⁵, და აგრეთვე ისიც, რომ ივ. ჯავახიშვილს აუცილებლად მიაჩნდა გამოსაცემად მომზადებული ტექსტის შედარებით მცირე მოცულობის მონაკვეთებად დაყოფა⁵⁶.

⁵⁵ ს. ყ ა უ ხ ი შ ვ ი ლ ი. ქართლის ცხოვრება და მისი ანასეული ხელნაწერი. — წიგნში: ქართლის ცხოვრება. ანა დედოფლისეული ნუსხა. თბ., 1942, გვ. XXXVI—XXXVII.

⁵⁶ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. ქართული საისტორიო ძეგლების ახალი გამოცემის შესახებ. — მრავალთავი, V. თბ., 1975, გვ. 267.

შამთააღმწერელი

ასწოქანი მატინა

I

1 ამას სანატრელსა სიცოცხლეშიგან დაედგა გვრგვნი
 m 499 ძისა მათისა გიორგისდა, რომელსა ლაშობითცა უწო-
 M 723 და. იყო წლისა | ათცამეტისა, რაჟამს დაიდგა გვრგვნი
 მეფობისა და მეფემან თამარ მიულოცა მეფობა, ხოლო
 T 247a რაჟამს მიიცვალა თამარ, იყო თანა ლაშა აქთვრამეტი- 5
 R 342b სა | წლისა. დაუტევა მეფობა ძესა თვსსა, ხოლო ნათე-
 სავესა ქართველთასა — ცემა, მწუხარება, ვაება და
 გლოვა, რამეთუ ცოცხალნიცა ჩასრულ იყვნეს ჯოჯო-
 ხეთს მკვდრნი სამეფოსა მისისანი და ეგრეთცა ჯერ იყო.
 შემდგომად მისისა დაიპყრა მეფობა ძემან თამარის- 10
 მან ლაშა გიორგი, რომელი იყო: ტანით ძლიერი, მკნედ
 მოისარი, ნადიმობათა შინა მოსწრაფე, ღალი და თვთ-
 ბუნებაჲ და უმეტეს ამისთვის განლაღებულ იქმნა, რამე-
 თუ დაემორჩილნეს ყოველნი წინააღმდგომნი მისნი კე- 15
 თილად მოკსენებულსა და ღმრთისმოყუარესა დედასა
 მისსა და უშფოთველად და წყნარობით დაეტევა სამე-
 ფო და ყოველნი მახლობელნი მათნი მოხარაჯე შეექმნეს,
 ვითა განძელნი და მიმდგომნი, ნახქვენელნი და კარნუ-
 ქალაქელნი, და სხუანი მრავალნი ძღუნითა და ხარაჯი- 20
 თა მოვიდოდნიან მისსა მას ჟამსა, იშუებდა, იხარებდა
 და ყოველგან იყო მხიარულება. 20

1 სიცოცხლეშიგან] სიცოცხლესა შინა თვსსა R. 2 ძისა მათისა გიორგისდა] ძესა მათისა გიორგის MQTm. 2 ლაშობითცა] ლაშობითცა Mm, ლაშობითცა QT. 5 თანა]—R. 7 ცემა] თავცემა R. 8 და გლოვა]—MQTm. 8 ცოცხალნიცა T] ცოცხალნიცა MQm, ცოცხლივ R. 9 ეგრეთცა ჯერ იყო] ჯერეთვეცა აგრეთ (T: ეგრეთ) იყო MQm. 11 მკნედ და მოისარ MQTm. 12 ღალი და თვთ ბუნება] ღალი და თვთ შენება (QT: ბუნება) Mm. 13 განლაღებულ იქმნა]—MQm. 14—15 კეთილად] კეთილად MQm. 16 და უშფოთველად] დაუშფოთველად MQm. 16 და წყნარობით] დაწყნარებით R. 16—17 სამეფო] + თვისი R. 17 მახლობელნი] მახლობელნი (T: მსგებლნი) MQm. 20 მისსა] მისა (m: მის)MQT. მას]—MQTm. 20—21 იშუებდა იხარებდა და ყოველგან იყო მხიარულება] იყო იშუებდა და ყოველგან (ყველგან m, ყველგან M) მახლობელი MQTm.

- და იწყეს განძით განდგომა, არლარა მოსცეს მეფეს
- R 343a ხარკი. ამისმან მცნობელმან მეფემან ლაშა მოუწოდა
 ყოველთა სპათა საქართველოსათა, იმერთა და აპერთა,
 (მკვარგრძელსა ივანეს, რომელსა მაშინ პატივი ათაბაგო- 5
 ბისა მინებებოდა დედისა მათისა თამარისაგან, (რამეთუ
- M 724 იყო ათაბაგობა ისრე განდიდებული. იყო უმეტეს 5
 სხუათა ერისთავთასა, ესე იყო ვაზირი კარსა მეფისასა,
 თქუა მეფემან: „ვინათგან მეფეთა შორის ბრწყინვალე-
 მან და სანატრელმან დედამან ჩემმან დამიტევა მეფობა.
- m 500 ყოველნი წინააღმდეგომნი პაპათა და მამათა ჩემთანი 10
 მოხარაჯედ შექმნა და დღეისმომდე შორჩილნი ბრძა-
 ნებისა ჩუენისანი არიან. აწ განძის ათაბაგს საწუნელ
- Q 156b უქმნიე და ხარკისა არლარა ნებაეს მოცემა. მე ესრეთ 15
 განმიზრახავს, რათა შური ვაგოთ განძასა ზედა და თქუენ
 შრომასა შეგამთხვო. ძალითა და თანადგომითა თქუე-
 ნითა დაუცემია სანატრელთა პაპათა და მამათა ჩემთა
- T 247b დიდთა სულტანთა ძლიერებანი. აწ მიიღეთ ჩემგან პა- 20
 ტივი და ნიჭი და აღვიმკედროთ განძასა ზედა, რათა
 სხუათა მტერთაგან არა საწუნელ ვიქმნეთ. შეწევნითა
 ღმრთისათა და წარძღუანებითა პატიოსნისა ჟუარისა-
- R 343b თა | და სიქველითა თქუენითა ვსძლიოთ მტერთა“.
 (ვითარ ესმა ყოველთა წარჩინებულთა სამეფოსათა,
 განიხარეს და დაუმტკიცეს და რქუეს, ვითარმედ: „დი- 25
 დი ნუგეშინისცემა მოგუემატა ღმრთისა მიერ, რამეთუ
 გპოვეთ ახოვანი და გოლიათი, გორგასლიანი და დავი-
 თიანი. მსგავსი მათი. მინდობითა ღმრთისათა და ძალი-
 თა თქუენითა დავიმორჩილნეთ ურჩნი მეფობისა თქუე-
 ნისანი და შევანანოთ ყოველთა ურჩება თქუენი“) დაამ-
 ტკიცეს ლაშქრობა და განძის დარბევასა წარემართნეს
 თვთ მეფე სპითა დიდითა. ვერ წინააღუდგეს განძელნი 30

1 და იწყეს] მაშინ იწყეს R. 1 განდგომა] +და R. 2 ხარკი] +ხოლო R. 2 მცნო-
 ბელმან] მამელმან R. 4 ივანეს] ითანეს R. 5 მინებებოდა] მინიჭებოდა R. 6—7 ისრე
 განდიდებული, იყო უმეტეს სხუათა ერისთავთასა] უმეტეს სხუათა ერისთავთასა განდი-
 დებული R. 8 თქუა] +მაშინ R. 8 მეფემან] +ვითარმედ R. 11 მოხარაჯეთ] მოხარკეთ
 R. 11 დღეისმომდე] +და R. 12 ჩუენისანი] ჩემისანი R. 15 შეგამთხვო] +რამეთუ R.
 16 ჩემთა] ჩუენთა R. 17 ძლიერებანი] ძლიერებთა Mm. +ყოველითურთ და R. 20 წარ-
 ძღუანებითა] წარმოდენებთა Mm. 20.—21 პატიოსნისა ჟუარისათა ~ QTR. 21 სიქვე-
 ლითა] სიქადელთა MQTm. 21 ვსძლიოთ] ვებნოთ m, ვსძლიოთ R. 22 წარჩინებულ-
 თა] +ყოველთა QT. 23 ვითარმედ] რამეთუ (M: რამეთო) QTm. 24—25 რამეთუ გპო-
 ვეთ] —MQTm. 25 გოლიათი] გულით (Q: გ'ლითი) Mm. 28—29 მაშინ დაამტკიცეს R.
 29 წარემართნეს] წარმართეს MQTm.

- M 725 და მოაოკრეს განძის ქუეყანა, აღიღეს ტყუე და ნატყუ-
ენავი ურიცხვ | და მოადგეს ქალაქსა განძისასა, მოადგეს
გარე და მრავალ დღე ებრძოდეს, და ყოველთა დღეთა
გამოვიდინა ქალაქის კარსა ბრძოლად ჩალიშად, აქათცა
და მუნითაც ურჩეულესნი ებრძოდიან. 5
- m 501 [მაშინ ინება მეფემან გარეშემოვლა ქალაქისა მცირე-
დითა ლაშქრითა, და ვითარ ! მოვლიდა მტკურისაყენ
ქუემოთ, ცნეს ესე განძის მყოფსა, ყოველნივე აღიჭურ-
ნეს, კაცი ჭურვილი ვითარ ათი ათასი. ხოლო მეფეს |
R 344a ჰყვა ოთხი ათასი კაცი ოდენ, ამათ შინა უმეტეს მესხნი, 10
რამეთუ ერთკერძო მკარგრძელნი დგეს, ერთკერძო
ჰერ-კახნი და სომხითარნი, ქართველნი და თორელნი;
ერთკერძო აფხაზნი, დადიან-ბედიანნი და ლიხთიქიანი
ზედმოკიდებით ურთიერთას.
- ვითარ მოვლიდა მეფე, იცნეს, განახუნეს კარნი და. 15
ვითარცა მკეცი, ზედამიუცდეს. და იხილა მეფემან
T 248a ლაშა სიმრავლე მათი უშიშითა ! გულითა, განმკნობითა
სპათა მისთა, ეგრეთვე სპანი მეფისათეს სიკუდილად
განმწირველნი ეტყოდეს: „სიკუდილამდის ვიღუაწოთ
და დავდვით თავი სასიკუდილოდ და არა ვარცხვნოთ 20
პირველსა ომსა მეფობისა შენისასა“
Q 157a ედა მყის მიეტევენეს
უქრთიერთას და იქმნა ბრძოლა ძლიერი და დიდად სას-
ტიკი. და მიეცნეს პირსა მახვლისასა უმრავლესნი რჩე-
ულნი განძისანი. თვთ მეფე ლაშა წინამიეტევა მკნედ
და ძლიერად, თვთ გოლიათი მკლავითა სვანითა და ჭე- 25
ლითა გოლიათითა. რომლის თანა წინამბრძოლობდეს
M 726 ძლიერად ცუთარყუარე | ჯაყელისა შვილი პირმშო, ბი-
ბილა გურკელი. ბოცო ბოცოს ძე, მემნას ძმა, რამეთუ
R 344b ესენი წინაგანჩვენეს ვითარ იხილეს სიმკნე | მათი გან-
ძელთა, სწრაფად ივლტოდეს პირისაგან მათისა, და 30
m 502 სდევნეს ვითარ კართამდე | ქალაქისად, მცირედლა შე-

2—3 მოადგეს გარე]—Mm. 14 გამოვიდინა გამოვიდოდეს Mm. 4 ჩალიშად | ჩლიბდ MQ, ჩალიბად Tm. 9 ათას | ათასნი Mm. 10 მესხნი | იყუენეს R. 12 ჰერ-კახნი | ერნი (m: ერთნი) კახნი MQT. 13 დადიან-ბედიანნი | დადიანი ბედიანი MQTm. 13 ლიხთიქიანი | ლახტი (ლახტას m) იქათა MQT. 15 ვითარ | ხოლო მაშინ ვითარ R. 15 იცნეს | იგი და მსურაჲლ R. 15 კარნი | ქალაქისანი R. 16 მიუცდეს | მიუტევენეს R. 18 მისთა | მათათა R. 19 განმკურკელნი | აუკთა მათათა R. 22 დადალ | ფრად R. 23 მიეცნეს | ეცნეს MQTm. 27—28 ბიბილა | ბიბილა M, შაბლა m. 28 მემნას | მემნის MQTmR. 29 ვითარ | ხოლო ვითარ R. 30 მათისა | მკნეთასა. (MQT. მკნეთას m:) 30—31 და სდევნეს | დასდევს MQm, და სდევს T.

ივლტოდეს ქალაქად, და უმრავლესი ტყუე-ყვეს და ზოგნი მოისრნეს.

ამისნი მხილველნი დედანი ძლიერად იცემდეს მკერდ-სა მათსა და საყელოსა თმითურთ იფხურიდეს, და განაძლიერეს ყივილი და ზრიალი. ყოველგნით გარემომ- 5
დგომთა ლაშქართა ესმა და მეფესა მომართეს, ხოლო მეფე, უვნებელად დაცული ღმრთისა მიერ, იგი და მის-
ნი წინამბრძოლნი თავადნი სახელოვანნი მოეგებნეს, რომლისათვის ლაშქარნი და თავადნი მბრძოლნი დაამ-
ტკიცებდეს არღარა ყოფად მოლაშქრედ და არცა კარსა 10
მეფისასა ყოფად. ხოლო მეფე იგი ჰუნისაგან ჩამოკლა და ევედრა შენდობა უმეცრებით ქმნულებისა. ესრეთ მივიდეს კარვად სიხარულითა. მსგეფსამდი იყო მხიარულობა და გაცემა ლაშქართა ზედა.

T 248b ესრეთ შემჭირდა ათაბაგი განძისა და ევედრა, რათა 15
განუჩინონ | ხარაჯა პირველი, რომელი ისმინა მეფემან და უკუსცა ტყუენი ფასითა და მრავლითა ძღუენითა.
R 345a თუალითა და მარგალიტითა, ოქროთა და ვეცხლითა.

M 727 მივიდა თვთ მეფე ტფილისს და აღავსო საქართველო ძღუენითა, კრამეთუ იყო ყოველთა მეფეთა უმეტეს უხუ 20
და | არავისთვის მოშურნე. მლოცველ, მმარხველ. განმკითხველ და მოწყალე. არამედ უკანასკნელ მიდრკა სიბოროტედ თანამიყოლითა უწესოთა კაცთათა. ვითარცა სოლომონისათვის წერილ არს, რომელი შეაც-
თუნეს დედათა. ეგრეთვე ესე უწესო კაცთა. ვითარცა 25
ქუემორე სიტყუამან საცნაურ-ყოს. ვითარ განისუენებდა ნადიმობითა და მსმურთა თანა, მიდრკა სიბოროტემ-
დი. ვითარ წერილ არს ისრაილთათვის: „დასხდა ვრა იგი ჭამად და სმად, და აღდგეს სიმღერად“.

ხოლო სმამან მღერასა და სილოდასა და ნაყროვანე- 30
ბამან სიბილწესა უმეტეს ვარდარია, განიშორნა ვაზირ-

1 ქალაქად ქალაქით MQTm. 3 ამცხნი ხოლო ამცხნი R. 3 მხრველნი მხარობელნი და MQTm. 4 მათსა მესა MQTm. 5 ლოვლგნისა+ცსმარაა [ც ლოვლგნის R. 7 უვნებელად] უნებლიდ MQm. 8 სახელოვანნი+და მრავალთა [სახელოვანი MQTm. 10 მოლაშქრედ] მოლაშქრეთა MQTm. 11 ჰუნისაგან უნისაგან MQm, [უნისაგან T. 12 შენდობა]+და MQTm. 16 განუჩინონ] განუჩინა MQTm. 19 და აღავსო სულა MQTm. 20 ძღუენითა]+მომღები მივიდა MQTm. 22—26 არამედ უკანასკნელ... საცნაურ ყოს]—MQTm. 27 ნადიმობითა ჩვ. კონიექტ., ნადრობითა QTR, ნადრობდა MQm. 28 ისრაილთათვის]—MQTm. 29 და სმად]—MQTm. 30 სმამან] სმამან MQT. 30 მღერასა] მღერასა MQTm. 30 სილოდასა და] სილოდასა MQ, სილოდასა T, სილოდასა m. 31 უმეტეს ვარდარია]—MQTm. 31 განიშორნა] განუბრნა MQT, განუბრნა m.

- m 503 ნი სანატრელისა დედოფლისა და | მეფისა წესითა მსწავლელნი, შეიყარა თანამოასაკენი მსმურობითა და დედათა უწესოთა თანააღრევად, რომელ ესოდენ უსახურობად მიიწია, რომელ | ოდესმე მსმელი ფრიადისა ღვნისა, ტფილისს მყოფი, წარიყვანეს რინდთა თანა, 5
- Q 157b რათა მუნ განიძღონ სიბილწე თვისი. ხოლო რინდნი, მეფისა მისლვისა | არამგონებელნი და ღვნით უცნობოქმნილნი, ზედამოეტევენეს მგუეველნი ძლიერად, ვიდრემდი ერთიცა თვალი მარჯუენე ხედვისაგან უხედვოყვეს. 10
- R 345b ლმისნი მცნობელნი თავადნი საქართველოსანი ფრიად მწუხარენი, და უმეტეს ივანე ათაბაგი და ვარამ გაგელი, ზაქარიას ძე, განეყენებოდეს დარბაზს ყოფისაგან: ლარა თავს-ვიდებთ შენსა მეფედ ყოფისა, უკეთუ არა განეყენო ბოროტთა კაცთა სიახლესა და ავსა წესსა, 15 რომელსა იქმ". ხოლო მეფემან შეინანა და აღთქუა სიმტკიცეთა მიერ აღარა ქმნაღვნეირ მათისა განზრახვისა. დაღათუ აღასრულებდა, არამედ ძლიერებდა მტერი უჩინტუ ვერ არწმუნეს ცოლისა სმა, ვითარცა არს გულისთქმის მიერ | შემწველობა დედათა მიმართ. მისრულმან კახეთს, სოფელსა ერთსა, ველისციხესა, იხილა ქალი ფრიად ქმნულკეთილი და მყის აღტაცებულ იქმნა გულისთქმათა მიერ და დამეიწყებელმან დავითის და ურიის ცოლისა მიმართისა საქმისამან მსწრაფლ თვსად მიიყვანა და შეიყუარა. და მუტლად-ილო დედაკაცმა და 25
- R 346a შვა ყრმა, რომელსა | უწოდეს დავით. ესე იგი არს დავით, რომელ უკანასკნელსა | დიდთა განსაცდელთა შემდგომად მეფე იქმნა, რომელ ქუემორე სიტყუამან საცნაურ-ყოს. ესე ყრმა აღსაზრდელად მისცა დასა თვსსა რუსულდანს, რომელი-იგიცა მხოლო ესუა თამარაა, რო- 30

1 სანატრელისა] სანატრელნი MQTm. 2 და]—MQTm. 3—4 უსახურობად] უსახურობდა MQ. 5 ტფილისს] თაფლქესა T. 6 მუნ] მან MQTm. 6 რინდნი] რინდნიმან MQm, რინდს მნ T. 12 მწუხარენი] მზრლონი MQTm. 12 ივანე]—MQm. 13 განეყენებოდეს] განეყენებოდეს MQTm. 14 თავს-ვიდებთ] თავს ვცდრებთ MQTm. 14 ლოფისა] წყალობასა MQTm. 15 კაცთა სიახლესა] კაცისა სხლსა MQTm. 16 რომელსა] რომელი MQTm. 18 ძლიერებდა ყაუხჩი., ძლიერებდა MQTm. 19 ცოლისა სმა] ცილისა (ცილსა) სამა Mm, ცლისა სმა QT. 20 შემწველობა] შემწველობა MQTm. 21 კახეთს] კს QT, კარგს Mm. 24 ურიის] ჰერს MQTm. 29 ცოს] ქმნა Mm. 29 აღსაზრდელად] აღიზარდა და MQTm. 30 რომელი] ბალი Mm. 30 ესუა] + და იგიც Mm.

შელთა მძებრივისა და დებრივისა სიყუარულისა უძე-
ტესობა აქუნდა ურთიერთას.

ამათ წარმართებულობათა და დაწყნარებულობათა
შინა იყო მეფე და ყოველგნით ნიჭი და ძლუნენი მოუ-
ვიდოდეს მოხარკეთა მიერ კარვად მეფისა. მხიარული- 5
თა პირითა მოვლიდის სამეფოსა მისსა განსაგებელთა
საქმეთათჳს. გარდავიდის ქუეითი აჯამეთს, ნადირობდის
ცხუმს და აფხაზეთს და განაგნის საქმენი მანდაურნი.
და სთუელთა შთავიდის ტფილისს, ხოლო საზამთროდ
დადგის ღურს სომხითისასა და მიერ ბრძოდის განძელ- 10
თა. ზაფხულის აღვიდის თავად მტკურისა, დადგის კო-
ლას, და მოვიდოდინა წინაშე მისსა მოხარკენი ძლუნითა
ხლათითა და საბერძნეთითჲ

M 729
Q 158a
R 346b

ამათ განსუენებასა შინა მყოფმან არა ინება ქორ-
წინება ცოლისა. ამისთჳს შეკრბეს კათალიკოზნი. 15
ეფის კოპოზნი და ვაზირნი, მოაქსენებდეს: „არა ჯერ-
არს, რათა მკვეალი გესვას და არა ცოლი, ვითარცა დას-
წერს მოციქული. პირი ქრისტესი, პავლე: „ქორწილი
წმიდა არს და საწოლი შეუგინებელ. ხოლო მსიძენი
და მემრუშენი საჯნეს ღმერთმან“. ხოლო მეფესა და 20
ენება. წარგვარეს ქალი იგი. დედა დავითისი, და ქმარ-
სავე მისსა შისცეს. ხოლო არცა მაშინ ექორწინა მე-

T 249b
m 505

უღლესა, არამედ ეგო უქორწინებლად. რამეთუ იყო ესე
ლაშა გიორგი მკნე, აქხოვანი, ძლიერი, ლალი, ამპარტა-
ვანი. თავკედი, თვებუნება, ვითარცა მითქუამს, უხვ, 25
სახიობისმოყუარე, ღვინისმოყუარე და გემოთმოყუარე
და მშუდობა იყო სამეფოსა შინა მისსა და შექცეულ
იყო მმასა და ჭამასა, რომლისათჳს დასწერენ მამანი:
„სამნი არიან მიზეზნი ენებათანი, რომელთაგან იშუებიან 30
ყოველნი ბოროტნი: გემოთმოყუარებანი, ვეცხლისმო-
ყუარება და დიდებისმოყუარება. ამათნი პირმშონი არი-

1 მძებრივისა და დებრივისა | მძებრივისა და ებრივისა QT, რომებრივისა და ებ-
რაეისა Mm. 3 ამათ, ამით MQTm. 6 მოვლიდის | მივლიდის Q, მივლიდეს MTm.
6 განსაგებელთა | განსაგებელთა MQTm. 7 ნადირობდის | ნადირობდა Q, ნადირობად
MTm. 8 განაგნის | განაგეს MQTm. 9 შთავიდის | შევიდით MQTm. 11 თავად მტკუ-
რისა | თვად მტკეარსა, დედა მტკეარს (მტკეარს) Mm. 13 ხლათითა | ხალათითა M,
ხალიათით m. 14 ამათ | ამით MQm. 16 ჯერ | ჯერა MQm. 17—18 დასწერს | დასცეს
MQm. 18 მოციქული | მოციქული MQm. 18 პავლე | პირველვე MQm. 18 ქორწი-
ლი | ქალწული MQTm. 19 და საწოლი შეუგინებელ—MQTm. 19 მსიძენი | მსიძე-
ნი Mm. 26 სახიობის | სახიობისა MQTm. 29—30 მიზეზნი ენებათანი... ბოროტნი—
MQTm. 31 და |—MQTm. 31 პირმშონი | მრეშებანი MQTm.

R 347a ან სიძვა, მრ-უშებანი, რისხვა, მწყინარობა. ამპარტავა-
ნება. ამათ ბოროტთაგან გამოვლენ კორცო მოყუარება-
ნი. უწესოდ | ნებისა მიდევნებანი, რომლისა თვთეულად
არა არს უამი აღწერად, ვითარცა წინასწარმეტყუელიცა
იტყვს: „ჰამა იაკობ, განძლა, განსხუა, განსუქნა და დაუ- 5
ტევა ღმერთი, შემოქმედი თვისი, და განუდგა ღმერთსა
მაცხოვარსა თვისსა“.

M 730 ლგრეთვე იქმნა ნათესავსაცა ამას შინა ქართველსა,
რამეთუ განძლეს და იშუებდეს, უწესობად მიდრკეს
სიძვათა და მთრეალობათა შინა უ|გუნურნი კაცნი, ღმე- 10
ფის კარსა ზედა არა ყოფის ღირსნი და აწ კარსა ზედა
მყოფნი, ^{ღმერთსა} კათალიკოზთა ორთავე და თავადთა
ამის სამეფოსათა და უმეტეს ივანე ათაბაგსა უმძიმდა
საქმე ესე, არღარა ინებეს მას თანა სამარადისო ყოფა,
არამედ განეშორნეს და თვს-თვსად იყოფოდეს, ამის- 15
თვს აღმოსცენდეს მიზეზნი ცოდვათა სიმრავლითა სა-
ქართველოსა მოოცრებისანი, რომელი ქუემორე სი-
ტყუამან ცხად-ყოს².

R 347b ქუეყანასა მზისასა აღმოსავლეთით კერძო, რომელსა 20
m 506 ეწოდების ჩინ-მაჩინო³, გამოჩნდეს კაცნი ვინმე საკურ-
ველნი ადგილსა, ყარაყურუმაღ⁴ წოდებულსა, უცხო | სა-
ხითა. წესითა და შესახებდავადცა, | რამეთუ არცა ძუელ-
თა წიგნთა სადა იპოების ამბავი მათი, რამეთუ არიან
უცხოენა, უცხოსახე, უცხოცხოვრება. პურისა გემო არა
T 250a იცოდინან, კორცითა და პირუტყუთა | სძითა ცხოვნ- 25
დებოდეს. ხოლო იყვნეს ტანითა სრულ. გუამითა ახოვან,
ძლიერ ფერჯითა, შუენიერ, სპეტაც კორცითა, თვალითა
მცირეკუხრიტ და გრემან, განზიდულ და საჩინო, თავითა
ღიდ, თმითა შავი და კშირ, შუბლბრტყელი, ცხვრითა
მდაბალ ესოდენ, რომელ დაწუნი უმაღლეს იყენიან 30
Q 158b ცხვრითა, და მცირედნი ოდენ ნესტუნი ჩნდიან ცხვრი-
თა, ბაგენი მცირე, კბილნი შეწყობილნი და სპეტაკ,

2 გამოვლენ] რომელ არს MQTm. 3 მიდევნებანი] მიმდგომლობანი MQTm. 4
ეამი] ლამე MQm, ლ²ა T. 5—6 ჰამა იაკობ... თვისი] განძლა, განსხუენა იაკობ MQTm.
7 თვისსა]—MQTm. 9 რამეთუ] რათა MQTm. 9 იშუებდეს] იშობდეს Mm, იშობ-
დეს T. 9 მიდრკეს] მიდრიკეს MQ. 10 საქათა] + მრუშებათა და m. 12 მყო-
ფნი M] მ²ფნი Q, მუუნი Tm. 13 ათაბაგსა] ათაბაგისა MQTm. 15—15 უმძიმდა...
იყოფოდეს]—MQTm. 20 გამოჩნდეს] გამოუჩნდეს MQTm. 21 ყარაყურუმაღ] ყარაყუმო-
რად MQTm. 23 არიან] არა MQTm. 24 სახე] სახედ MQTm. 27—28 თვალთა... და
საჩინო] კ²რეტ და გრემან თვალთა მცირე და ძალთა საჩინო და განზიდულ MQTm.
31 ცხვრთა] დაწუთა MQm. 31—ცხვრითა მცირედნი ნესტუნი ოდენ ჩნდიან MQm.

- ყოვლად უწუერული. ესევეითარი აქუნდა უმსგავსო სა-
ხე. და ნუ ვის გიკვრს, რომელ აღმატებული რამე შეუ-
ნიერება აქუნდა ამათ მამათა და დედათა. ამას თანა
- M 731 მოეგო სიმქნე, მოისარნი იყვნეს რჩეულნი, მაგრითა მშვლდითა უცდომრად მსროლელნი, რომელთა ნაკრავსა ვერამან საჭურველმან უმაგრის. უფროს ცხენსა ზედა იყვნეს მკნე, რამეთუ აღზრდა მათი ცხენსა ზედა იყვის, საჭურველისა არასა მქონებელნი, მშვლდისა და ისრი-
სა კიდე.
- R 348a ესე იყვნეს კაცნი განსაკვრებელნი. რამეთუ იბილნი რა, სულელ საგონებელ იყვნიან, ხოლო ყოველი სიბრძნე იპოებოდა მათ შორის და ყოველი გონიერება მოეგო, მცირემეტყუელება. და ტყუილი სიტყუა ყოვლად არა იყო მათ შორის, არა თულ-ახუნნიან პირსა კაცისასა. არცა დიდსა, არცა მცირესა, და უმეტეს საბჭოთა შინა, რამეთუ კეთილნი წესნი ეპყრნეს, ჩინგიზ ყაენისაგან განჩენილნი, რომელთა თვთულად წარმო-
თქუმა გრძელ არს.
- m 507 ამათ აქუნდა სჯულად ერთისა ღმრთისა უკუდავისა თაყუანისცემა. პირი მზისა აღმოსავლეთით ქნიან და სამისა ჩოქისა ქნა და სამჯერ თაყუანის-ცემა და შუას ოითისა ცერსა ზედა და ნებსა დადება და დატკაცუნება, და მეტი არარა.
- 20
- ხოლო უდილური კერპისმსახური იყუნეს, რომელთა ქუჩინად | უკმობდეს. ხოლო მოიპოეს წერილიცა ამა მცირედითა ასოთა, რამეთუ ათექუსმეტითა ასოთა დასწერენ წიგნსა, რომელ ადვილ სასწავლოცა არს და ადვილ გულისკმისსაყოფიცა. ამათვე შექნეს ქორონიკონისსახედ ათორმეტი წელიწადი ათორმეტთა პირუტყუ-
თა ცხოველთა სახელსა ზედა და თვთოს პირუტყუს
და | ცხოველს თვთოსა წლის მთავრობა განუჩინეს.
- M 732 30
R 348b

1—2 სახე] არს MQTm. 2 აღმატებული აღმჯგებული MQ, აღმჯგებელი T. 4 იყვნეს]—MQTm. 6 უმაგრის T] დაუდგნეს R.—MQm. 7 იყვნეს]—MQTm. 8 მქონებელნი] მქონებელი MQTm. 10 იბილნი T] იბილე (იბილვე) MQm. 12 გონიერება] გნება Q. გონება MTm. 13 და]—MQTm. 14 მათ შორის] მას შინა Mm, მთ შინა QT. 14 თულ-ახუნნიან] თულ ახუნანი (ახუნანი T) MQm. 16—17 ჩინგიზ ყაენისაგან] ჩინგის ყენისაგან Mm, ჩინგის ყნისგნ Q. 19 სჯულად] სჯულერად T, რჯულერად MQm. 22 ცერსა] წუერისა R. 22—23 და დატკაცუნება] და ტკაცუნება MQT. 25 ნიპოვს] მოიპარეს MQTm. 30 სახელსა] სხლსა Q. სხლსა M, სახლს m.

ვითარ ძუელ ოდესმე ელლინთა ბრძენთა ათორმეტთა
 ზოდთა, რომელ არიან ეტლნი მზისა და მთოვარისანი,
 ამათ ეტლთა თვთეულთა მისცეს მზისა საჯდომად ოც-
 დაათ-ათი დღე, არათუ ცხოველნი არიან, არამედ ზოდნი,
 ეგრეთვე ამათ თვთოსა წელიწადსა მთავრობა განუჩინეს 5
 თვთოსა პირუტყუსა. რომელითა თორმეტივე გათავდე-
 ბის, თავსავე დაიწყებს, ვითარ ათცხრამეტული, ათცა-
 მეტური, ზედნადები და ზედქუსეული, რამეთუ ცხრა-
 მეტ წლად გააწევს და მერმე თავსავე დაიწყებს. და
 ეგრეთვე ესე თორმეტ წლად გააწევს, რომელსა უწოდენ 10
 სახელად ესრეთ: ყალღუნჯილ, უქურჯილ, ფარსინჯილ,
 თავლაინჯილ, ლუილჯილ, მოლილჯილ, მორინჯილ, ყო-
 ნიჯილ, მეჩინჯილ. | თალანჯილ, ნოხინჯილ, ყაყაინჯილ⁷.
 m 508 ესე არს სახელი ათორმეტთა ცხოველთა, რომელთა მის-
 ცეს მთავრობა თვთოსა წლისა თვთოსა პირუტყუსა, 15
 რომლისა პირველად თავ ყვეს ყალღუნ, რომელ არს
 R 349a თავუ, მერმე ზროხა, ავაზა, კურდღელი, ვეშაპი, გუე-
 ლი, ცხენი, ცხოვარი, ყაპუზუნა⁸, ქათამი, ძალღი, ღორი.
 ესენი აქუნდეს წელიწადის სათუალავად. ვითა ჩუენ
 ქართველთა ქორონიკონი. 20
 ხოლო აქუნდა წესად ერთისა ღმრთისა თაყუანის-
 ცემა, რომელსა თენგრი უწოდეს ენითა მათითა, და წიგ-
 T 251a ნისა თავსა ესრეთ დასწერდეს: „მანგუ | თენგრი ქუ-
 M 733 ჩუნდურ“, ესე არს, „უკუდავისა ღმრთისა ძალითა“.
 ესენი მცირედთა საზრდელთა განემორებოდეს, ყო- 25
 ველსა სულიერსა ჭამდეს. კორცსა კატისა, ძაღლისა
 და ყოველსა.
 ამათნი ნათესავნი მრავალგუარად განყოფილ იყვნეს

1 ძუელ ძალ MQTm. 1 ელლინთა T] ელლინთა MQ, ელლინთ m. 2 რომელ
 რომელთა MQm. 2 ეტლნი | ეტლნი Mm. 2 მთოვარისანი | მთვარისა MQ, მთვარის
 m. 3 მისცეს | მისცემს MQm. 3 საჯდომაჲ | საჯდომად Mm. 4 ზოდნი | ზოდანი Mm,
 ზომნი Q. 6 რომელთაჲ | რომელთა M, რომელთა m, რა T, რათ Q. 6 თორმეტივე |
 თორმეტთვე MQ, თორმეტთავე m. 7 დაიწყებს | დაუწყებს MQTm. 7—8 ათცამეტური |
 ცამეტურა MQTm. 11 ყურყუნიჯელ MQm, ყურყუნიჯელ T. 11 უქრჯალ MQT, უქრი-
 ჯალ m. 11 ფარსინჯალ MQTm. 12 თავლაინჯალ MQ, თვლა ინჯლ T, თვლინ-
 ჯალ m. 12 მოლიჯილ MQTm. 19 წელაწდის MQ. 19—20 ჩუენ ქართველთა | ქუენა
 MQTm. 22 თენგარი Mm, თენგარი Q. 22—23 წიგნისა თავსა ესრეთ დასწერდეს |
 წიგნისათა ვის ესრეთ დამწერელნი MQTm. 23 მან ქუთენგარი MQ, მან ქუთენგარ m,
 მან ქუთენგარი T. 25 მცირედითა MQTm. 25 საზრდლითა MQ, საზრდლით m, საზრ-
 დელითა T. 26 კატისა T, კაცისასა MQm. 26 ძაღლისა R] და ძაღლისასა T, ძაღლსა
 M, ძაღლს m.

და არიანცა ჳერეთ, ხოლო ათორმეტთა ოდენ მოვიქცე-
ნოთ სახელი. რამეთუ პირველი გუარი არს საყირთა,
ქინდნი, ყათნი, ჳალაირი, ოირადი, სულდუსა, ნიპიმსა.
ყონღარდი, მანღლუთი, თანღლუთი, ყიათი და უიღურნი⁹.

ხოლო უიღურნი კერპისმსახურნი არიან, რომელსა 5
უწოდენ ქუჯინად. ესენი ენითა მათითა უწოდიან თავსა
მათთა მანღლოლ, ხოლო ქართველნი თათრად, რომელთა
ეგონებ ერთსოფლელად.

- ამათთა ნათესავთა ყიათთა გუარისათა გამოჩნდა
R 349b კაცი ერთი, | სახელით თემურჩი. რომელ არს ჩინგიზ 10
ყაენი; ჳაეროვან, შუენიერი, ტანითა ახოვანი, თმითა
მოძწითურო, ძლიერი. მენე, შემმართებელი. მოისარი
m 509 კელოვანი, ღრმად გამგონე. განმზრახავი სუანი. ესე 5
წარვიდა ნიჭისა და პატივისა მოღებად უმაჯვრესისა
მათისა. რომელსა ხანობით უკმობდეს კელმწიფესა მაო- 15
სა, რომელსა ერქუა ონ-ხან¹⁰. ვითარ იხილა. შეიყუარა
სიკეთისა მისისათუს, დიდსა პატივსა აღიყვანა, უწარ-
ჩინებულეს ყოველთა სწორთა მისთა, და მკედართა
მთავრობა კელთ-უდვა ლაშქართა მისთა. და ყოვლგან 20
მოწყუედლიან ურჩთა და გამდგომთა მისთა, ვინაცა
M 734 ყოვლგნით გამარჯუებული მივიდის პატრონსა მისსა
ონ-ხანს კელმწიფეს წინაშე. ხოლო მან უაღრესსა პატივ-
Q 159b სა აღიყვანის. ესე შეიშურვა | ძმამან ონ-ხანისმან, სახე-
ლით უთქინ, და შეილმან ქურაქ, და შეასმინეს: „ნებავეს
T 251b დაპყრობა შენი მე|ფობისა, რომელსა ხანობით გინა ყაე- 25
ნობით უწოდენ“. და მან განიზრახა მოკლვა მისი. გარნა
R 350a აგრძნა თემურჩი, რამეთუ უთხრეს ორთა ვიეთქმე კაც-
თა, რომელთა სახელი ერთისა ქალექ და მეორესა ბად¹¹:
„ნებავეს სიკუდილი შენი“. ხოლო იგი ივლტოდა და

1 მოიქცნოთ MQTm, 3 ქენდნი Mm, პინდნი R. 3 ჳალილი Mm. 3 ნპარმნა T.
4 სულყოზღარდი Mm, ყონიარდი T. 4 ყიათა MQ, ყინთა T, ყიათი m. 5 ხოლო
უიღურნი—MQTm. 5 რომელსა| ძალთა Mm. 6 ქუჯინათა MQT, ქუჯინათა m,
ქუჯინათად R. 8 ერთ სოფლელად| ერთ საელელად MQm. 10 (კით)—MQTm. 10 თემურჩი
MQTm. 10—11 ჩინგინ ყანს MQ, ჩინგინ ყანს m, ჩინგინ ყანს T. 11 აეროვან
MQTm. 12 ღრმად| ღრმა და MQTm. 15 ონხანი MQm, ონხანად T, ონხანად R. 17
აღიყვანა| + და MQTm. 18 მკედართა| + მკედართა M. 19 მისთა| ამსთა MQTm.
20 მოწყუედლიან| ასწყაელიდიან MQTm. 20 და—Mm. 20 მისთა| + ხეთა MQTm.
21 პატრონ MQTm. 23 ონახნესმან MQ. ონახნესმან m. 25 მეფობისა რომელსა| მე-
ფესა მათისა MQTm. 26 და მან განიზრახა R, განიზრახა QT. 27 ვითემ MTm. 28
ქლექ M, ქლქ Q, ქლქ T. 28 ბღ MQ, შღ. T.

ორნიცა იგი კაცნი მის თანა. მივიდა სახლსა და ხარგაა შინა, აპყარა დედა-წული და იარა ერთი ღლე და ერთი ღამე. და მერმე დაყარა დედა-წული. ბარგი და ხუასტა-გი წყლისა მის პირსა, რომელსა ჰქვან ბალჯუნი. და განუშორა ლაშქარი მცირედ და უკუდგა ქვესა რასამე. 5
 და ცნა ონ-ხან სივლტოლა თემურჩისა, დევნა-უყო და მოეწია დედა-წულსა და ბარგსა მისსა. აღიღეს ტყუე ურიცხვ და დამძიმდეს ალაფითა ლაშქარი. ზედამოუკედეს თემურჩი ყოველთა თანა ლაშქართა. იქმნა ბრძოლა სასტიკი და ძლიერი, მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვ, და 10
 იძლია ონ-ხან. დევნა-უყვეს, შეიპყრეს, მოკლეს ონ-ხან. და მსწრაფლ დაესხა დედა-წულსა ონ-ხანისასა და კელთ-იგდო ცოლი და შვილი და ყოველი სიმდიდრე მისი, თვნიერ ქურაქ, უხუცესისა შვილისა, ონ-ხანისნი.
 და დაჯდა ტახტსა ონ-ხანისასა, უწოდეს სახელად 15
 ჩინგიზ ყაენი.

m 510

M 7:35
R 350b

|| და ბრძოლა-უყო ყონღარდთ კელმწიფესა ალოთ-ხანს¹². და სძლო და მოაკუდინა იგი და დაიპყრა მეფობა მისი. მერმე ქურაქ, შვილი ონ-ხანისი, მივიდა გორხანსა¹³ ვისმე თანა და ბრძოდა ჩინგიზ ყაენს. ხოლო 20
 მან ბრძოლა გორ-ხანს და მასცა სძლო. და მოკლა გორ-ხან და დაიმორჩილა გორ-ხანის ლაშქარი.

T 252a

ამისა შემდგომად უიღურთა ზედა წარემართა. რამეთუ უიღურნი | კელმწიფესა მათსა ედიყუთობით უკმობდეს. და ამას ეამსა სარჩუყ¹⁴ ვინმე იყო მთავარი 25
 უიღურთა. რომელთა გუარისა საქმენი განსაკვრებელ არიან, ვითა ზღაპარნი და არიან ზღაპარ და ცუდ, ამისთვის უჯერო არს აწ თქუმა. ჩინგიზ ყაენმან შეიწყნარა და პატივითა დაიჭირა, აღიხუნა მრავალგუარნი თათარნი და დაიმორჩილნა. და ყარყითიცა¹⁵ დაიმორჩილა. 30

1 მის] მისთა MQTm. 4 რომელსა]—MQm. 4 ბლაჯლნი MQT, ბლაჯლნი m, ბლაჯლნი R. 6 ონხან MQT, ონხან m. 6 თემურჩისა MQTm. 9 თემურჩ MQTm. 10 ორგნითვე M. 11 იძლია ონ-ხან] + და იძლია MQm 14 ქელაქ MQTmR. 15 ონხანისა MQT, ონხანის m. 16 ჩინგისყინ MQTm. 17 უყო] ყო MQTm. 17—18 ალოთხანს MQ, ალოთხანსა T, ალოთხანს m. 19 ქოლქლაქ Mm, ქოლქაქ Q, ქოლქაქ T, ქელაქ R. 19 შვილი ონ-ხანისი]—MQTm. 19—20 გორხანსა MQT, გორხანს m. 20 მბრძოდა MQT. 20 ჩინგისყანს MQm (ყნს Q), ჩინგის ყანას T. 20—21 ხოლო მან] და MQTm. 21 გორხანს MQTm. 21—22 გორ-ხან] ლელვან მისმან MQTm. 22 დამორჩილნა MT, დიმორჩილნა m. 24 იღუღელნი Mm, იღუღერნი QT. 24 ედუთობათ MQTmR. 25 მთავარი R, ემურთა Mm, ემურთა QT. 28 ჩინგიზ ყაენმან კონიექტ. ჩინგის ყანსა MQTm. ჩინგიზ ყაენს R. 28 შეიწყალა Q, შეეწყალა R 28—29 და პატივითა] პავითა Mm 29 ახუნა M, ახუნა QTm.

და ვითარ მოიწყო თათართა ზედა, გამოჩნდა კაცი
 ვინმე საკვრელი, რომელსა თებ-თენგრობით უქმობ-
 დეს. ესე მივიდა ყაენს წინაშე, იტყოდა თუ: „მე მას
 მთასა, რომელსა უწოდო ბალიყი, წარვალ, ღმრთისა
 სიტყუა | მესმის. ამას ბრძანებს, ყოველი ქუეყანა თე-
 მურჩის და მისთა ლაშქართათვს მიმიცემია, და სახე-
 ლადცა ჩინგიზ ყაენ ერქუას.“ 5

ხოლო თქმულ არს ესე: ვითარ ჩინგიზ ყაენი აღვიდა
 მთასა მაღალსა, და გამოუჩნდა უფალი იესო ქრისტე.
 ღმერთი ყოველთა. და მან ასწავა სამართალი, სჯული.
 სიწმიდე | და სიმართლე, ტყუვილისა, პარვისა და ყოვე-
 ლისა ბოროტისაგან განშორება და რქუა თუ: „მცნება-
 ნი ესე დაიძარხე. ყოველი ქუეყანა შენთვის და ნათესა-
 ვისა შენისათვს მიმიცემიეს. წადი და | აღიღე ყოველი
 ქუეყანა, რაოდენი გეძლოს.“ 10

ხოლო იქმნა რა ყაენად და მივიდა რა ხატაეთს, და
 შევიდა რა ხილვად ეკლესიისა, იხილა ხატი მაცხოვრი-
 სა იესო ქრისტესი, და მეყსეულად თაყუანი-სცა და
 თქუა: „აჰა, კაცი იგი, რომელი მთასა ჩინეთისასა ვიხი-
 ლე, ამ სახითა იყო, ამან მასწავა ყოველი წესი“. ესე
 შეიყუარა ჩინგიზ ყაენმან და მას ჰკითხვედის და ამის
 მცნება, რაოდენიცა ამცნო, ყოველივე მტკიცედ დაი-
 ცვა. 15

მერმე ებრძოლა ხატაეთის კელმწიფესა არსლან-
 ხანსა¹⁶ ზედა და სძლო. ესრეთ კელთ-იგდო, რომელ
 ორას ათასი კაცი | მოაკუდინა არსლან-ხანისა. ამისმან
 მცნობელმან არსლან-ხან, სახლსა შინა შესრულმან ცო-
 ლითა და შეილითურთ, ცეცხლისა მოდებდა უბრძანა |
 მსახურთა მისთა, რომელთა ყვეს ეგრეთ და დაიწვა
 არსლან-ხან დედა-წულითურთ. შევიდა ჩინგიზ ყაენი და
 დაჯდა ტახტსა მას ზედა, დაიპყრა ხატაეთი. ესე აქამომ-
 დე იყავნ¹⁷. 20

2 თებთუნ გვარობით MQTm, თებ-თენგრობით კონიექტ. 3 მოვიდა M. 3
 ყანს შე MQ, ყანს წუე T, ყანას წინაშე m. 7 ჩინგიყან MQT, ჩინგი ყაენ m. 8 ესე
 ვითარ] ესე ვლ QT. 8 ჩინგიყან MQT, ჩინგი ყაენ m. 10 სამართალი] სიმართლე
 MQTm. 15 რაოდენი] საღვან MTm, სღვან Q. 16 ყანად Mm, ყნდ QT. 17 ვკლე-
 სიისათა M, ვკლესიათა T, ვკლესიას R. 18 თაყუანი-სცა და]—MQTm. 21 ჩინგიყან
 Mm, ჩინგის (ჩნ-გის T) ყნ QT. 21 ჰკითხვედის] აკურთხვედის R. 21 და (ამის)—MQTm
 22—24 რაოდენიცა... ებრძოლა] — MQTm. 24 არსან Mm, არსლან QT. 25 რომელი
 MQTm. 26 არ სულან Mm, არსლან Q, არსლანი T. 27 ასლან ხან MTm, ასლა ხნ Q.
 29 ეგრეთ R] ებათი MQTm. 29 ჩინგის ყან MQT, ჩინგიყან m. 31 ტახტსა მას ზედა
 R] ხატაეთზედა MQTm.

აწ ვახსენოთ მცირედ შვილთათვისცა
ჩინგიზ ყენისათა¹⁸

- ამა ჩინგიზ ყაენსა ცოლნიცა მრავალი ესხნეს და შვილნიცა. და უხუცესის ცოლის სევეინჯებისაგან¹⁹ ესუა შვილი, რომელსა ერქუა თუში, რომელსა ქართველნი 5
M 737 ჯოჩიდ უწოდდეს. მეორე ჩალათა, მესამე ოქოთა, მე-
 ოთხე თული. ესე ოთხნი ყაენად განაჩინნა ხატაეთს
 მყოფმან. უხუცესსა თუშის მისცა ლაშქრისა ნახევარი
 და წარავლინა დიდსა საყიფაყეთსა ზედა, ხაზარეთს.
 რუსეთსა, ოვსეთსა, ვიდრე ბნელეთამდე. და ესე ყოვე- 10
 ლი ამას მისცა, და ამათ სხუათა უკანასკნელ ვაცსენოთ.
R 352a ესე მაღალმან და ყოველთა კელმწიფეთა უდიდე|ს-
 მან ხუარაზმშა, რომელი მაშინ დღეთა სიმრავლითა მი-
 მკცოვნებულ იყო და შვილისა ჯალალდინისდა კელთ-
 ედვა სულტანობა და ქუეყანანი, რომელნი ეპყრა ჯეონს 15
 აქათ ხუარასნისა და ერანისა, ცნა რა მოახლება თათარ-
 თა, მოუწოდა სპათა მისთა, ვითარ ექუსასი ათასთა |
m 512 კაცთა. და წარემართა ჩინგიზ ყაენსა ზედა. ხოლო იგი
Q 160b ხუარაზმშას წინადაემთხ|ვა. იქმნა ძლიერი და ფიცხელი
 ომი, რომელ მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვ სიმრავლე, 20
 და იძლივნეს ხუარაზმელნი. დაშთა რაზმსა შინა ბერი
 ხუარაზმშა მცირედითა ლაშქრითა, და თათარნი გარე-
 მოადგეს.
 ცნა ესე სულტანმან ჯალალდინმან, რომელი იყო
 კაცი მკნე, ქველი. შემმართი, უშიში ვითარ უჯორცო, 25
 ძალითა საჩინო, წყობათა შინა უცხო. მივიდა მცირედით-
T 253a თა კაცითა შუელად | მამისა და მყის წარიყვანა შამა
 თვისი, და ივლტოდეს ხუარასნად.
 ამისა შემდგომად ებრძოლა კუალადცა სულტანი
 ჯალალდინ მრავალჯერ, რამეთუ სამჯერ ჯეონს იქით 30

2 ჩინგიზ ყენისათა M, ჩინგი ყენისათა m, ჩინგი ყენისათა Q, ჩინგი ყენისათა T.
 3 ჩინგი ყენს MQm. 4—5 ესუა შვილი, რომელსა ერქუა თუში (თუშის R)]—MQTm.
 6 უწოდეს MQTm. 6 მეორე]—MQm, მორე T. 6 ოქროფა MQTmR. 7 ყაენად] ყაენდა MQm, უნდა T. 8 თუშის T, თუშის MQmR. 9 ხარაზეთის MQTm. 10 ბნელამდე MQTm. 10—11 და ესე ყოველი ამას]—MQTm. 14 შვილი ჯალალდინისდა MQm. 15 რომელსა MQTm. 16 ერანისა] + და MQTm. 17 და ვითარ MQTm. 17 ექუსი ათასთა MQTm. 18 ჩინგიყანს MQ, ჩინგიყანსა m, ჩინგი ყენს T. 19 ხორაზმშის M+ ზედა QT. 19 შინა დაემთხეივნეს MQm, დაემთხენეს T. 20 მოსწყვიდა MQTm. 26 წყობასა Mm. 27 შუელად] შვილად MQTm. 28 ხუარაზმად m.

- M 738 შექება და ოთხჯერ ხუარასანს, ჯეონს აქათ. ვინათგან
 R 352b ღმერთსა ცოდვათა|ჩუენთათჳს მიეცა ყოველი ქუეყანა,
 იძლია სრულიად და ივლტოდა. ცნა რა სივლტოლა ამისი
 და სიმაგრეთა შინა შევლტოლა ჩინგიზ ყაენმან, წარმო-
 ავლინნა ორნი თავადნი ზემოჯსენებულნი, იამა და სან- 5
 პიანი²⁰, რომელთა ქართველნი სება-ჯებობით უწოდიან.
 რათა მოვლონ ქუეყანა ხუარასნისა და ერაყისა, სადამ-
 დი ეძლო სლვად, და განიხილონ ქუეყანა.
 ესენი წარმოვიდეს ათორმეტი ათასითა მკედრითა და
 ოჯნიერ საკუტრეველისა და საზრდელისა ქონებისა, არა- 10
 მედ მშვლდნი ოდენ. უჯრმლოდ. განელეს თურანი, ჯეო-
 ნი, ხუარასანი. ერაყი, ადარბადაგანი, და მოიწივენეს გან-
 ძას. და ვერაჳერ წინაალუდგა. თუ ვინ სადა გამოჩნდის,
 ყოველთა სძლიან.
 და მოიწივენეს საზღვართა საქართველოსათა, ქუეყანა 15
 ვაგისა. იწყეს დარბევა. და ცნა ესე ვარამ ვაგელმან და
 იენე ათაბაგ|მან. და აცნობეს მეფესა უცხოთა ნათესა-
 ვისა მოსლვა. უცხოთა ენითა, ოჯრებად სომხითისა. მე-
 ფეჳმან მოუწოდა სპათა თვსთა, იმერთა და ამერთა. და
 R 353a შეკრება ოთხმოცდა|ათი ათასი მკედარი. და წარემარ- 20
 თნეს ოათართა კერძ, ვაგისა ბოლოს მდგომთა. იქით
 იენე ათაბაგი და ძმისწული მისი, ზაქარბას ძე ამირ-
 სპასალარისა. შანშე. და ვარამ ვაგელი, მსახურთუხუ-
 ცესი, მოერთნეს დიდითა ლაშქრითა. და წარემართნეს.
 ხოლო იგინი დაბანაკებულნი წყალსა ზედა ბერ- 25
 დუჯსა. და აწ საგ|იმაღ წოდებულსა. მყის ამკედრდეს
 და ეწყენეს ურთიერთას. და იქმნა ძლიერი ბრძოლა.
 M 739 ნახევარნი | ივლტოდეს თათარნი და ნახევართა | მზი-
 T 253b რი ეყო. უჯანით მოუყდეს. მაშინ მოიწია რისხვა ზეგარ-
 Q 161a დმო უსჯულოებათა და ცოდვათა ჩუენთათჳს, და ივლ- 30
 ტოდეს ქართველნი სპანი და თვთ მეფე ლაშა, და ური-

1 აქათ მ. იქით MQT. 2 ღთისა MQTm. 2 ქუეყანა|+და MQTm. 3 და ივ-
 ლტოდა. ცნა რა R|—MQTm. 4 შინა|—MTm, შა Q. 4 ჩინგის ყან MQTm. 5—6
 საღიანი R, სანაღიანი m, სანაღიანი M, სანაღიანი T. 7 რათა მოვლონ| რომელთა მრავალიMQTm. 7 რა|—და MQTm. 8 და განიხილონ| განახლონ MQTm. 10 თჯნი-
 ერ|—MQTm. 10 საკუტრეველთა MQTm+და R. 10—11 არამედ| მიმ ფგომი MQTm. 11
 ოდენ|—MQTm. 12 ადარბაგანი MQTm. 14 ყველთა M, ყველათა m. 17 უცხოთა Mm.
 17—18 ნათესავთა MQTm. 18 ოჯრებად| ოქრობად MQTm. 20 ათასი მკედარი MQ,
 ათასი მკედარი T, ათასი მკედარი m. 23 მსახურთა უხუცესი MTm. 25—26 ბერდაჯსა
 MQm, ბერდაჯ ს. T. 26 საგ|მაღ სგ-მაღ MQ. 27 ბრძოლა| ომი Mm. 30 ურჯულოებათა
 MQT, ურჯულოებათა m. 31 ქართველნი|+და MQTm.

- ცხ სული ქრისტიანე მოკულა. სადა-ბიგია დიდი ივანე ათაბაგი ძლიო ცოცხალი განერა. და სამცხისა სპასალარის, მეჭურჭლეთუხუცესის ყუარყუარეს შვილი ბეჭაი მოიკლა ძლიერად მბრძოლი. და აქა იქმნა მოწყენა სრულიადისა ღმრთისა რისხვისა და განწირვა ქართველთა ნათესავისა სიმბრავლისათუს უსჯულოებათა ჩუენთათუს. და იქმნა უკუქცევა სუესვანისა ბედისა. მაღლისა და
- R 353b საჩინოსა დავითიანისა დროშისა გამარჯუებულისა. რამეთუ, რადგან მიეცა ღმერთსა დიდსუესა და დიდბედისა დავითისა გამარჯუება, აქა ეამამდი სვანი იყო ბრძოლათა შინა დროშა დავითიანი და გორგასლიანი. ხოლო აქა, ვითარ იქმნა ცვალება ბედისა ქართველთა ნათესავისა. არლარა მიეცა ძლევა თათართა ზედა ვიდრე ეამთამდე ჩუენთა.
- m 514 ესრეთ ლტოლვილნი მოიწიენეს ქალაქსა ძლიერნი იგი და სახელოვანნი, რომელნი სულთქმითა და მსუხარებრითა შეიცვებოდეს. ხოლო თათარნი მოიწიენეს სამშვლდემდე და მიერ უკუნჩქეს, რომელთა ქმნეს საკრველი ესე საქმე: წარვიდეს გზასა დარუბანდისასა, ვერცა შარვანშა წინააღლდა და ვერცა დარუბანდელნი. განვლეს კარი დარუბანდისა და შევიდეს ყიფჩაყეთს, რომელთა ბრძოლა აჰკიდეს. და მრავალგან შემოებნეს ყიფჩაყნი და ყოველგან თათარნი მძლე ექნეს. და წარვიდეს ომითა, უსაჭურლონი, ვითარცა მითქუამს.
- M 740 უჭედელითა ცხენითა ესოდენ გზათა მავალნი. განვლეს ყიფჩაყეთი და შემოუარეს ამა დარუბანდისა ზღუასა გარე და მიიწიენეს კელმწიფესა მათსა ჩინგიზ ყაენს წინაშე ყარაყურუმს. და ქმნეს საკრველი ესე საქმე, მოუსუენებლად სლევა ამა ყოველთა გზათა უჭედელითა ცხენითა, ყარაყურუმით წარმოსრულნი მუნვე მიიწიენეს.
- R 354a
T 254a

2 ათაბაგი ვითარცა MQTm. 2 ძლი... და—MQTm. 3 მეჭურჭლეთა უხუცესის MQTmR. 9 რადგან რადგან MQm, ვინათგან R. 9 ღმრთისა MQm. 10 დავითისა და დავითის MQTm. 10 გამარჯუებულსა MQTm. 14 ეამამდე Mm, ეამამამდე T. 16 სახელოვანი MQTm. 17 შეიკვებოდეს MQ. 12 სამ მშვლდამდე MQ, სამშვილდამდე T, სმა შვილამდე m. 19 დარუბანდისა MT, დარუბანდისა Q, დარუბანდისა m. 20 შარვანშა MQT, შარვანშა m. 20 დარუბანდელი MQTm. 21 ყიფჩაყეთისასა MQTm. 22 აკიდეს აუარეს MQTm. 23 ყიფჩაყანი MQm. 23 ყოველგან MR. 23 მძლე მძლე Mm, მძლე T. 26 შემოუარეს შემოუარეს MQm. 27 მიწიენეს MQT. 27 ჩინგიზის MQTm. 28 დაყარა ყომორს MQ, და ყარაყომორს T, და ყარაყომორს m. 28 ქმნა MQTm. 30 ყარაყომორთა MQm, ყარაყომორთა T.

- ამისმან მცნობელმან ჩინგიზ ყაენმან, რომელ ყოველ-
გან სძლიეს თათართა, წარმოავლინა შვილნი მისნი
ხუარასანს სულტანისა ჯალალდინის ძებნად. ცნა ესე
სულტანმან ჯალალდინ, შეიყარა და მრავალჯერ
ბრძოლა ქმნა, ვითარცა ვთქვ. და იგრძნა რა სრულიად 5
- Q 161b** | ძლეულება, აიყარა დედა-წულითა და ლაშქრითა, | თა-
ნაპყვა დედა-წულით კაცი ასორმოცი ათასი, და ივლტო-
დეს პირისაგან თათართასა.
- R 354b** | ვითარ გარდაცდა წელი, არავე დასცხრა გულის-
წყრომა უფლისა, რომლითა განვარისხეთ, დასნეულდა²¹ 10
მეფე ლაშა. მოუწოდა ყოველთა წარჩინებულთა სამე-
ფოსათა, შევედრა დაჲ თვისი რუსუდან ცრემლითა მომ-
დინარემან და თქუა: „უწყი უმანკობა და ერთგულება
- M 741** | მეფეთა ნათესავისაგან თქუენ მკვდრთა საქართველო-
სათა. შეხედვებითა ღმრთისათა მიგათუალავ დასა ჩემ- 15
m 515 სა, რუსუდანს, რათა შემდგომად ჩემსა მეფე-ჰყოთ,
ვითარ არს ჩუეულება ნათესავისა თქუენისა, ერთგულო-
ბითა მონებლით და სიმკნითა თქუენითა დაიცევით ტახ-
ტი მტერთაგან უვნებელად. დაღათუ არა მამაკაცი არს,
- R 355a** არამედ დედაკაცი, არა აკლია სიბრძნესა და სამეფო- 20
თა საქმისა ცნობასა. თქუენ. წარჩინებულთა ამის სამე-
ფოსათა, იცით და გაცხოვს წყალობა და ნიჭი და პატივი
სანატრელისა და კეთილად მოკსენებულისა, მეფეთა
შორის ბრწყინვალისა დედისა ჩემისა. ეგრეთვე, თუ
- T 254b** ღმერთსა უნდეს, დამანცა ჩემმან | იცის პატივი თქუენი. 25
აწ შეგვედრებ წინაშე ღმრთისა, რათა მეფე-ჰყოთ იგი
შემდგომად ჩემსა. ხოლო დასა ჩემსა, რუსუდანს, ვამ-
ცნებ წინაშე ღმრთისა და სასმენელად თქუენდა ყო-
ველთა, რათა აღზარდოს შვილი ჩემი დავით. რაჟამს
ეძლოს მეფობა და მკვდრობა, რომელ დავით მეფე-ყოს, 30

1 ჩინგიჯან MQTm. 2 სულტანს ჯალალანს MQ, სულტანს ჯალდინს T, სულტანსა ჯალდინს m. 3 ესე] და M. 4 სულტან ჯალდინმან MQT. 4 შეიყარა] შეიყუარა M. 6 ძლეულება] გრძნეულება MQTm. 6 აიყარა] იყრა Q. 6 ლაშქრითა Q, ლაშქართა T, ლაშქართა Mm. 7 დედაწულით R, დედაწული MQTm. 10 რომლითა განვარისხეთ] ძალითა (m: ძლითა) განვარახეთ M. 10 დასნეულდა გორგ.] და სრულდა M, და დასრულდა QT, და ასრულდა m, აღესრულა R. 12 დაჲ Mm, და T. 14—15 საქართველოთა Mm, საქართველოსთა Q. 15 მიგათუალავ R] მიგათუალე MQm, მიგითუალე T. 19 უვნებელად] უვნებლად Mm, უნებლად T, უნებლად Q. 20 არამედ] და MQTm. 21 ცნობასა] მენებას MQTm. 22 ნიჭი] ქირი m. 23 კეთილად] კვალად MQm, კვლ T. 24 შორის] შორის MQ. 25 ჩემმან] ჩემან MQ, ჩემნი T. 26 ჰყოთ]—MQm. 27 ჩემსა]—რათა Mm. 29 აღზარდოს MQTm. j

და იგი დაადგინეთ მეფედ და შემკვდრედ მეფობისა ჩემისა. დალათუ ყრმა არს, და ინებოს ღმერთმან აღზრდა მისი, ვკგონებ, რომე შემძლებელ არს პყრობად მეფობისა, კეთილითა ასაკითა არს და ჰაეროვან“.

R 355b
M 742

ვითარ დაასრულა ბრძანება, შეისუენა²², რომლი-
სათეს არს გლოვა და მწუხარება მიუთხრობელი, რომელ
დამან მათმან რუსუდან აღასრულა გოდებანი მრავალ
დღე. და წარიყვანეს სამკვდროსა მათსა გელათს.

5

II

ვითარ აღსრულდა მეფე, შეკრბეს წარჩინებულნი
მის სამეფოსანი, იმერნი და ამერნი, კათალიკოზთა ორ-
თავ წინაშე. ნიკოფსით ვიდრე დარუბანდამდე, ყოველ-
ნი მორჩილებასა მათსა ქუეშე მყოფნი, და მეფე-ყვეს
რუსუდან. დასუეს საყდართა სამეფოთა და მიულოცეს
მეფობა წესისაებრ.

m 516

15

R 356a
Q 162a

ხოლო იყო რუსუდან ხილვითა შუენიერი, ვითა
დელა მისი, მდაბალი, უხვ, პატივისმცემელი, პატიოსან-
თა კაცთა მოყუარე. ამან მოიწყო ყოველი საბრძანებელი
და მეფობა მშუდობით, და აღიესო ყოველი სამეფო
რუსუდანისა ყოვლითა კეთილითა.

20

T 255a

იწყეს უძღებება და განცხრომა ყოველმან ასაკმან
და მიიქცეს ყოველნი სიბოროტედ. და ვითარ არა გამო-
იციადეს ღმერთი, ამისთვის მისცნა იგინი ღმერთმან უჯე-
როდ გინებად და კოცად წარმართთა, რამეთუ მეფეცა
რუსუდან ჩვეულებითა წესსა ძმისა მისისასა ვილოდა.
ამისთვის აღდგენ ბოროტნი უდიდესნი.

25

M 743

ესე ზემოკსენებული სულტანი ჯალალდინ უღონო
იქმნა რა ბრძოლილი თათართაგან, მოუწოდა სპათა მის-
თა და რქუა: „იციოთ და გავსოვს ყოველთა მარზაპანთა |
და ერისთავთა კეთილი და წყალობა პაპათა და მამათა
ჩემთა. აწ იციოთ, თუ რა მოიწია თქუენ ზედა და ჩემ
ზედა უცხოთა ნათესავთა თათართაგან, და მრავალგზის
ბრძოლა-ყვავთ და მრავალი ღუაწლი დავითმინეთ და |
განგებითა ზეგარდმოთა ყოველგან ვიძლიენით. აწცა

30

R 356b

11 იმერნი და ამერნი] და იმერგლნი M, იმერგლნი m, იმერნი Q, და იმერ რანი T.
17 უხვ] უტყვი MQm, უტყუი T. 18 მოყუარე] მყურობელი MQTm, მოყვარული გორგ.
21 უძღებება MQ. 22 ვითარ] ვინ MQTm. 25 ვილოდა] ბოროტნი MTm, ბრტნი Q.
28 რა] რათა MTm. 33 ყვავთ] ვჰყოთ MQTm. 34 ყოლგან MQT.

მოახლებულ არს მდინარესა ჯეონისასა, წინამბრძოლად წარმოავლნა ძე მისი უხუცესი. აწ ესე არს განზრახვა: ეინაგან მისცა ძლევა ღმერთმან. გონავს, დაუტოვა: ქუეყანა ესე. აღვიდოთ დედა-წული, სიმდიდრე, ჯოგი. და წარვიდეთ საბერძნეთს, მუნ დავემკვდრნეთ. დალათუ 5
 ლათარნი გუძლევენ, გარნა ყოველთა ნათესავთა ჩუენ ვსძლიოთ. უკეთუ ვინ ინებოს, წარმოვიდენ ჩემ თანა და | თუ სთნავს ვისმე, იყავ შინა, რამეთუ ნება იყავნ ყოველთა სათნოდ უკუნისამდე“.

m 517

ყოველთა თქმული ესე ეკეთა, აღიღეს დედა-წული 10
 და მოიწიენეს ადარბადაგანსა, კაცი ვითარ ასორმოცი ათასი. და მოიწიენეს ქუეყანად მკარგრძელთა. რამეთუ ივანე ათაბაგსა ეპყრა დვინი, და ანისი მიეცა ძმისწულისა მისისა შანშე მანდატურთუხუცესისათვის.

R 357a

და ესე ხუარაზმელნი მოვიდეს წელსა მესამესა ლაშა 15
 გიორგის მიცვალებისაგან ტყუენვად, მოოჯრებად ქუეყანათა დვინისა და კერძოთა მისთა. ცნეს რა ივანე ათაბაგმან და ვარამ გაგელმან, მივიდეს მეფესა რუსუდანს წინაშე. მოაკსენეს მოსლვა ხუარაზმელთა, თვთ

M 744

დიდისა სულტნისა ჯალაღდინისა, ჯოცად და | მოსრვად 23
 ქრისტიანეთა. ესრეთ უწყალოდ მოსრვიდეს, რომელ არცა თუ | დედათა და ჩკლთა ყრმათა რიდებდეს.

T 255b

ვითარ ცნა რუსუდან შემოსლვა ხუარაზმელთა სამეფოსა შინა მისსა, მოუწოდა ყრმათა იმერთა | და ამერთა, მოილო დროშა სეფე და მოუწოდა ივანე ათაბაგსა. 25
 რომელ მას ჟამსა მიმჯცოვნებულ იყო, არა განცხადებულად, არამედ ფარულად მონაზონქმნულ იყო, კაცი აქამომდე გონიერი და სათნოებიანი². განაჩინა მეფემან რუსუდან სპათა მისთა თავად, უბოძა დროშა სეფე სვანი. წარავლინა ბრძოლად სულტნისა. 30

Q 162b

ხოლო მიიწიენეს დვინსა და ამობერდს. დაებანაკა ხუარაზმელთა სოფელსა, რომელსა ჰქვან გარნისი. და

3 ვინათგან R]—MQTm. 8 თუ| სთუ MTm. 8 ვისმე]—MQTm. 9 ყოველთა]—MQTm. 10 თქმულ MQTm. 10 ესე ეკეთა] ესე ესე MQTm. 11 აღდარ ბაგანსა MQ, აღდარბაგანსა m, აღდარ ბაგანსა T. 13 ეპყრა] ეურა Mm. 13 დვინი] და ვინი (T: დვინი) MQm. 13 და ანისი] დანისი Mm. 14 შანშა MQT. 17 დვინისისა MQ, დვინისასა T, დვინისისა m. 18 ათაბაგი MQTm. 18 გაგელა MQTm. 22 და]—MQTm. 22 რიდებდეს] + უწყალოდ მოსრვიდეს MQTm. 26 მიმჯცოვნებულ MQTm. 27 არამედ] არა MQTm. 28 გონიერი გორ გ.] გარნა MQTm. 28 სათნოებიანი MQTm. 29 თავად]—MQTm. 29 სეფე ჩე. კონიექტ., მეფე MQTm. 31 დვინისა MQT, დვინის m. 31 ამობერდესა MQm, ამოშერიდეს T.

m 518
R 357b მი-რა-ვიდეს სპანი მეფისანი, წინაგანეწყო სულტან ჯალ-
ალდინი. აქათ ივანე ათაბაგმან განაწყო სპანი მეფისანი
იმიერ და ამიერ, და აჩინა | წინამბრძოლად თორელნი
და ძმანცა იგი ორნი ახალციხელნი, შალვა | და ივანე,
სახელოვანნი იგი მბრძოლნი, ვითარ წესად არს სახლისა 5
მათისა წინამბრძოლობა.

M 745 ვითარ დაეახლნეს წინამბრძოლნი და სულტანი, აქა
დაიპყრა ფერკი ივანე ათაბაგმან. იტყუან შურითა ყო
ახალციხელთა შალვა და ივანესითა. ში შური. ყოველთა
ბოროტთა დასაბამი და ძვრად მომწყუდეელი ნათესავისა 10
კაცთასა და ყოველთა ნათესავისა მწყულველი! ვითარ
ურიათა ღმრთის მკლველობა არწმუნა. და კუალად |
ამათსა უბოროტესი უგბილი და უღმობელი და საქარ-
თველოსა სრულიადი მოსპოლვა. ვითარ ქუემორე სი-
ტყუამან ცხად-ყოს, ათაბაგსა ივანეს არწმუნა. რომელ 15
ჟამსა წყობისა და ჟამსა ომისასა უკუნდგა და არღარა
ვიდოდა მბრძოლთა კერძ.

T 256a ხოლო წინამბრძოლთა ყოველთა მოუვლინეს კაცი |
და რქუეს: „დაახლებულ ვართ სულტანსა და სპათა მის-
თა. ჩუენ დიდად უმცირეს ვართ და ომი ძლიერი წინა- 20
გვც. და წარმოიმალონ მკნეთა სპათა მეფისათა და სიმ-
კნემან შენმან“. ესე ორგზის მოუვლინეს, ხოლო იგი
არასა მიუგებდა. ხოლო ვინათგან წინამბრძოლნი თო-
რელნი და უმეტეს ახალციხელნი შალვა და ივანე ახოვან

R 358a იყვნეს და წყობათა შინა სახელოვანნი, | არღარა რიდეს 25
სიმრავლესა სულტანის სპათასა. ვითა მკეცნი ზედამიე-
ტეენის, რომელთა შინა იქმნეს ძლიერი ომი. მოსწყდა
ორგნთვე ურიცხვ. და ძლიერად ბრძოლობდეს შალვა
და ივანი. ახოვანთა და ძლიერთა სრვიდეს. განგრძელ-
და ომი სასტიკი. ივანე ათაბაგი და სპანი ქართველთანი 30

m 519 ხედვიდეს ძლიერსა ომსა და არა შეიწყალებდეს თანა-
მოხატესავეთა და ერთსჯულთა ქრისტესაღმსარებელთა
Q 163a თორელთა და მათ თანა მრავალთა სახელოვანთა, არა-

3 იმერ³ და აქერ MQ. 5 სახელოვანი MQTmR. 9 ივანესეთა Mm. 10 ძიერი Qm, ძვრ TR. 11 ყოველთა|—MQTm. 11 მწყულველი ვითარ| ზედა სწყლავს კუალად MQTm. 12 მკლველობა| მკლველთა MQm, მკლველთა T. 12 არწმუნოს Mm. 16 წყო-
ბისასა T. 16 უკუნდგა|—MQTm. 19 დაახლებულ| და ხილვეველ MQT, ხილვევული m. 19—20 მისათა|—MQTm. 20 თიდალ|+და MQTm. 20 ჰომი MQTm. 23 მიუგებდა|
მიუღებებოდა MQTm. 24—25 ახოვანი იჟონეს Mm. 25 სახელოვანი MQTm. 30 ათაბა-
ვი|—MQTm. 32 ერთსჯულთა MQTm.

მედ დგეს შორით. და არა ინება შევლა ივანე ათაბაგ-
მან, რომელსა შუროთა იტყვან ამას ყოფად და არა თუ
შიშითა.

M 746 და ვითარ განგრძობდა ომი, ცხენნი ორთავე ძმათა
ახალციხელთა და ქუცოცეს, და ქუეითანი მკნედ იბრძო- 5
დეს. და მოისრვოდის ორგნითვე ურიცხვ, და უმეტეს
თორელნი. და ვითარ შენივთდა ძლიერად ომი, კრძალ-
ნიცა ახალციხელთანი გატყდეს ჩაბალახსა ზედა, ივლ-
ტოდეს ქართველნი, ხოლო შალვა მუნვე შეპყრობილ
იქმნა სიმრავლისა ფრიადისა მიერ, და ივანე, გარნისისა 10
კლდესა შელტოლვილი, ზენაკერძო მოტევებულითა
ქვითა მოიკლა. | ხოლო შალვა წარიდგინა სულთან ჯალ-
ალდინსა წინაშე, რომელი იცნეს ნახჭევნელთა და ადარ-
ბადაგნელთა | და ხვევ-სალმასელთა³ და მოაქსენეს
სულტანსა ახოვანება და წყობათა შინა სიქველე მისი, 15
არა მოკლა და თვსთა თანა იპყრა პატივითა და მიანიჭ-
ნა ქალაქნი ადარბადაგანისანი, თავადთა თანა პატივ-სცა,
რომელი შემდგომად წელიწდისა ერთისა მოიკლა სულ-
ტნისა მიერ არადატევებისათვის სჯულისა.

R 359a ხოლო ივანე ათაბაგი უკუნჩქცა ბიჯნისად, და სულ- 20
ტანი მიიქცა ადარბადაგანს და ნახჭევანს და | მიერ აღ-
ოკრებდეს საქართველოსა, არბევდეს და ტყუე-ჰყოფ-
დეს და სრულიად უწყალოდ კოცდეს, და არავინ იყო
ნუგეშინისმცემელი მათი. შემდგომად ორისა წლისა მი-
T 258a იცვალა | ივანე ათაბაგი და მთავარ-ყვეს ძე მისი, ავაგ. 25
და უბოძეს ამირსპასალარობა.

M 750 ამისა შემდგომად უდიდესნი ბოროტნი შეიცვიდეს
ნათესავსა ქაქრთველთასა: მოახლებულ იყო სრული-
ად მოსპოლვა სიმრავლისათვის უსამართლობათა ჩუენ-
თა. რამეთუ აიძვედრა სულტანმან საქართველოსა შე- 30
მოსლვად და მეფე-ყოფად თავისა თვისისა. მივიდა და
მოაოკრა ყოველი ქუეყანა დვინისა, კუსტისა დვინისა
და ყოველი ანისი, სომხითი, გაგი განძამდე, შანჭური.

1 არა] რა Mm, რა T. 2 შურთა] შერთა Nm. 2 იტყვან ამას]—MQTm. 2
ყოფად MTm, ყოდ Q. 2 და]—MQTm. 4 ცხენი MQTm. 5 ქოცნი MQTm 11
შეღტოლვილი MT, შეღტოლვილი Qm. 13 რომელ MQTm. 13—14 აღარბაგნელთა
MQTm. 15 წალბათა MQm. 17 აღარბაგნისანი MQTm. 18 რომელი ხოლო R.
21 მიიქცა]—MQTm. 21 აღარბაგანს და] აღარბაგანს MQm, აღარბაგანს T. 23
სრულად MQTm. 25 ავაგ T, ავაქ MQmR. 32 კუსტისა დვინისასა ქავახს., კუტ-
სთა (კულსთა m) დენისსა MQTm. 33 ბნჯერი Mm.

უწინარეს ამისა ვარამ გაგელსა, კაცსა გონიერსა და ლაშ-
ქრობათა შინა წარჩინებულსა, ამას აქუნდა შანქური და
მიმდგომი მისი ქუეყანა. ესევეითარნი ჭირნი და შფოთ-
ნი იძრვოდეს.

R 359b მათ ეამთა შინა მოეყვანა მეფესა ორტულის შვილი³ 5
m 523 მძევლად ერთგულებისათვის, რომელი კეთილი იყო | და
სრული ასაკითა, შუენიერი გუამითა, მკნე, ძლიერი ძა-
ლითა. ვითარ განიცადა, სთნდა მეფესა რუსუდანს და
ინება კმრად მიყვანება მისი, რომელი აღასრულა და
იქორწილა ორტულის შვილი, რომლისგან იშვა ასული 10
სიტურფეაღმატებული და უწოდა სახელი სანატრელი-
სა დედისა მათისა თამარ. და კუალად მიუდგა და შვა
ძე, უწოდა დავით. და კუალად ზრდიდა ძმისწულსა მის-
სა, ძესა ლაშა გიორგისასა.

Q 164b ხოლო ვითარ აღიზარდა ასული მათი თამარ, ესმა 15
საბერძნეთისა სულტანსა, ძესა ნუქრადინისა, ყიასდინ-
სა, ქმულკეთილობა მეფისა ასულისა. ვეედრა მრავალ-
თა ნიჭთა და ძლუნთა მიერ. რათა მისცეს ცოლად ასუ-
ლი მისი თამარ, და აღუთქუა ფიცითა | არადატევება
M 751 სჯულსა ქრისტიანეთასა. რომელი ისმინა მეფემან რუ- 20
T 258b სუდან | და მისცა ასული მისი სულტანსა ყიასდინს,
რომელი-ესე უჯერო იყო ქრისტიანეთა მიერ, რამეთუ
R 360a დიდითა დიდებითა მისცა | აწყურეი ზითვად.

გარნა პირველკსენებულნი იგი სპარსნი ხუარაზმელ-
ნი მცირედ მოახლობდეს საქართველოსა, განრყუნიდეს 25
ქუეყანათა. მაშინ ცნა სულტანმან ჯალალდინ ავაგ ათა-
ბაგისა და ამირსპასალარისა ბიჯნის(ს) ყოფა, ინება ნახვა
მისი. მოუვლინა მოციქული და რქუა: „შენ ხარ ვაზირთ-
უბუცესი, და ითუალავ საქართველოსა. თვითთა კაცითა
შეეკრბეთ, რამეთუ მნებავს სიტყუად შენ თანა“. სთნდა 30
ავაგს და ნება-სცა ხილვად. წარვიდა ჭურვილი ერთითა
კაცითა, და იქით სულტანი ხრამსა ზედა ბიჯნისისასა
ერთითა მონითა, ჭურვილი იგიცა, და შეეკრბეს მახლო-

3 მიმდგომი მისი ქუეყანა] მიმდგომნი მისნი ქუეყანისა MQTm. 6 მძე-
ვლად] მძლავრად MQTm. 8 სთნდა R, სთნავს MQTm. 15 თამარი MQTm. 16—17
ყიასდინისა MQT, ყიასდინსა m. 19 აღუთქუა MQTm. 20 ქრისტიანისასა MQTm.
24 ხუარაზმელნი]+ და MQTm. 26 სულტანმა ჯალალდინმა MQT, ჯალალდინმა m. 28—29
ვაზირთუბუცესი] მოაზირი (ნიცაზირი Q, მოაზირი m) უხეცესი MCM. 29 და ითუ-
ალავ] დაითვალა MQTm. 30 შეეკრბეთ MCM. 30 შენ თანა] შენთა MQTm.
31 ჭურვილი]+ იქით MQTm. 32 და იქით]—MQTm. 32 ხრამსა MQ, ხრამსა m.
33 ჭურვილნი MQTm.

ბელად ერთიერთისა. მაშინ იწყო სულტანმან სიტყვსა
 თქუმაღ: „არა მოვედ მე რბევედ საქართველოსა, არამედ
 ზაფისა და მშედობისათჳს. გარნა თქუენ მსწრაფლ სა-
 ომრად აღიკურენით და ფიცხლა შემებენით, და არა
 იქმნა მშედობა. აწ ვინათგან წარჩინებულ ხართ ქარ- 5
 თველთა შორის და ვაზირი კარსა მეფისასა, ისმინე ჩემი:
 R 360b გასმია გუარი და ნათესავი ჩემი, სიდიდე სამეფოსა ჩე-
 M 752 მისა და სიმრავლე, რომელ არავის | კელმწიფესა ძალ-
 ეღვა სწორება ჩემი. მე ვარ მაღლისა და დიდისა კელ-
 მწიფისა ხუარაზშმას ძე და ფარმანსა ჩემსა ქუეშე იყო 10
 ყოველი სპარსეთი ადარბადანით ვიდრე ჯეონამდე და
 ჯეონით ვიდრე ინდოეთამდე, თურანი, ხატაეთი, ჩინ-
 T 259a მაჩინი და ყოველი აღმოსავლეთი. გან|გებითა ზენითა
 გამოჩნდეს ქუეყანასა ჩინეთისასა, ადგილსა შეურაცხსა,
 ყარაყურუშად წოდებულსა; კაცნი ვინმე საკვრველნი, 15
 უტხონი და უტხოთა ცხორებითა მყოფნი, რომელთა
 ყოველი აღმოსავლეთი დაიმორჩილნეს და მრავალნი
 კელმწიფენი მოსრნეს. კელმწიფედ ჰყვის კაცი ვინმე
 საკვრველი, ღრმა და გამგონე, მკნე ბრძოლასა შინა,
 სახელითა ჩინგიზ ყანი. ამან რა კელთ-იგლო ხატაეთი. 20
 M 746 წარვემართე ლაშქრითა ერანითა, თურანითა, სპარ-
 T 256b სითა, თურქმანითა, და მრავალგზის ბრძოლა-ვყავთ
 ჯეონს იქით და უკანასკნელ ჯეონს აქათა. გარნა იქმნა
 ქცეულება ბედისა ხუარაზშმას სახლისა და ყოვლგან
 R 361a ვიძლიე. და ვითარ განძლიერდეს | და ვცან, არღარა იყო 25
 ღონე, დაუტევე სამეფო ჩემი, წარმოვედ საქართველო-
 სა მშედობისა და ზაფისა ყოფად. მესმა სიმაგრე ქუე-
 ყანისა და ქართველთა ნათესავისა სიმკნე წყობათა შინა.
 აწ მნებავს, რათა შევეერთნეთ მტკიცითა ფიცითა და
 ვბრძოლოთ მტერთა. მესმიეს, რომელ მეფე თქუენი 30
 დედაკაცი არს, და მყოთ ქმარ მისა და მეფე თქუენ
 ზედა. და ვსტლოთ ყოველთა მტერთა ჩუენთა. უკეთუ
 m 520 არა ჰყოთ, მოოკრდეს სამეფო თქუენი. თქუ მე წარვი-
 დე. თათარნი ეგრეცა ეოსულ არიან, თქუენ ვერა წინა-

2 მოვიღე MQTm. 6 შორს Mm, შ'ს QT. 6 მეუხისა MQT. 8—10 ძალ-ღღვა...
 კელმწიფისა)—Q. 10 ფარმანსა MTm, ფარმანსა Q. 11 აღდარბადანით MQT, აღდარ ბა-
 განი m. 11 ჯიონამდე MQmR. 12 ჯიონით MQTmR. 15 ყარაყურუშად MQTm. 16
 რომელთა| თანა MQTm. 18 მოსრეს MQT, მოსნეს m. 20 ჩინგის ჟან MQT,
 ჩინგიზ ჟან m. 22 ვეათქუ ყვეს MQTm. 23 ჯიონს MQTmR. 23 აქათცა|—MQTm.
 24 ყოვლგან MQ, ყოვლას T. 26 წარვედ MQTm. 29 შევეერთნეთ MQT.

- M 747 აღუდგებით. წარავლინეთ კაცი მეფესა თქუენსა | წინა-
შე და აუწყეთ თქმული ჩემი, რამეთუ არა მნებავს ო-
რება საქართველოსა. არამედ დავიცვა მტერისაგან, და
თქუენ მიერ მე განვძლიერდე“.
- R 361b და ესმა სიტყუანი სულტანისანი ავაგს. არა პასუხ- 5
უგო. არამედ თქუა: „ვაუწყებ თქმულსა მაგას | მეფესა
და ვაზირთა მისთა“. მსწრაფლ წარავლინა კაცი წინაშე
მეფისა და აუწყა თქმული.
- ვითარ მოიწია თქმული ესე და იხილეს წიგნი, გან-
კრდა მეფე და უცხო-უჩნდა საქმე ესე. და მოუმცნეს 10
ავაგს არცა თუ სმენად საქმისა მაგისა. არამედ სრულიად
განყენებად. ხოლო ავაგ მიუმცნო სულტანსა. მან რა
მოისმინა, აიყარა და წარმოემართა ტფილისს, რათა
ბრძოლოს ქალაქსა.
- Q 163b ვითარ ცნა მეფემან მოსლვა | სულტნისა, აიყარა და 15
T 257a წარვიდა ქუთათისს, ხოლო ტფილისს მცველად დაუ-
ტევა ლაშქარი, თავად ორნი ძმანი ბოცოს ძენი, მემნა
და ბოცო.
- მოიწია სულტანი სომხითად. მოაოცრა ყოველი სომ-
ხითი. დაეცნეს მკედრნი მისნი პირითა მახვლისათა. და 20
მოიწივნეს ტფილისად.
- ხოლო მცველნი ქალაქისანი აღიჭურნეს, და იქმნა
ძლიერი ბრძოლა. და ბრწყინვალე ძლევა აჩუენეს ქარ-
თელთა. | მერმე მიუვლინეს სპარსთა კაცი სულტანსა³
მიცემად ქალაქისა, რათა კართა. რომელსა სპარსნი 25
სცვიდეს, განუხუნეს და შიგნით ბრძოლა-უყვეს. ვითარ
განთენდა, კუალად აღიჭურა სულტანი, მინდობილი
სპარსთა შინაგანცემისა. ხოლო ამისნი უმეცარნი მცველ-
ნი | ქალაქისანი აღიჭურნეს და მივიდეს განძის კართა
კერძო, მემნა ბოცოს ძე და ძმა მისი ბოცო. და ეგულე- 30
ბოდა განსლვად და მუზარდისა დარქმად. მემნას სპარ-
სმან ვინმე აფთითა ძლიერ დაუხეთქა უმუზარადოსა
თავსა, განუბო და მყის დაეცა და მოკუდა. და იქმნა

3 მტრისაგან Q, მტერთაგან m. 9 და|—MQTm. 12—13 მან რა მოხმარა R|—
MQTm. 13 ტფილისს Q, ტფილისს Mm, ტფილისის T. 15 მოსვლა MTm, მოსლვა
Q. 16 თბალისს M2m, თბალისს T. 17 მემან MQTm. 23 ძლევა| ძლეულთა MQTm.
24 მერმე R|—MQTm. 24 სპარსთა გორგ.|—MQTmR. 25 მიცემად ჯავახ., მიცემა
MQTmR. 25 ქალაქსა Q, ქალისა Mm, ქალისა T. 25 სპარსნი| სპარსნი MQTm. 26
სცვიდეს|+და MQTm. 26 განუხუნა QT. 28 სპათა MQTm. 29 აღიჭურნეს M. 29 გან-
ძისა MQ, განძის T. 30 მემან Mm, მემან QT. 31 მემანს Mm, მემანს QT.

შინათ ომი, რამეთუ სპარსნი ზღუდით მიერ ბრძოდეს. განახუნეს კარნი სპარსთა ტფილელთა. ესრეთ რა შინა-
განცემა იყო ქალაქისა, ივლტოდეს მცველნი ქალაქისა-
ნი და შედგეს ისანთა. ბოცოს ძემან ბოცო გაამაგრა ისანი
და ქმნა ძლიერი ომი. ხოლო არა შემინდობს ტყვილი
გულისა მოკსენებად, თუ ვითარ იქმნეს ხუარაზმელნი
შინაგან ქალაქსა. ვინმე უძლოსა მაშინდელთა თქმულთა
და ქმნილთა და განსაცდელთა, რომელი მოიწია ქრის-
ტიანეთა ზედა წარმართთა მიერ? აქა მეგულების დადუ-
მებად, რომელ საღმობიერსა! მიუთხრობ გულისა ტვი-
ვილითა. რამეთუ ესეოდენ მძკნეარედ იწყეს მოსიქვად.
ვითარ ჩვლიცა ძუძუთაგან დედისათა აღიტაცნიან და
წინაშე დედისა ქვაზედა დაანარცხიან, და რომელსამე
თუალნი წარსცვდიან. და რომელსა ტვნნი, და უკანის
დედანი მოიკლვოდნან. ბერნი უწყალოდ ფოლოცთა
შინა ცხენთა მიერ დაითრგუნვოდეს, ჰაბუქნი ეკუეთე-
ბოდეს, სისხლისა მდინარენი დიოდეს, ტვნი კაც-
თა, დედათა, ბერთა, ჩვლთა, თმა და სისხლი, თა-
ვი მკართაგან განშორებული. | ნაწლავნი ცხენთა თა-
ნა დათრგუნვილი, ურთიერთისა აღრეულ იყო. არა
ჰყოფდეს წყალობასა. რამეთუ რომელნიმე დანითა
იღლიასა დასობილნი. სხუანი — მკერდსა დაცემითა.
რომელნიმე — მუცელსა და ზურგსა. განიგმირებოდეს.
ში საღმობიერი დადადი და დიდი დადადი! ცრემლ-
თა, ყვირილთა და ზახილთა და ვაებათა საზარელთა კმა-
თაგან იძვროდა ქალაქი ყოველი, რამეთუ უმრავლი უმ-
რავლესი ერი ვითა ცხოველნი შეკრიბეს, და კუალად
ხედვიდეს ზოგნი საყუარელთა შეილთა, ზოგნი — ძმა-
თა და მამათა, ცოლნი — ქმართა და ქმარნი ცოლთა
უპატიოდ | მკუდარ მდებარეთა, ცხენთა მიერ დათრ-
გუნვილთა და ფოლოცთა შინა ძაღლთა მიერ ზიდულ-

1 სპარსნი გორგ., სპანი MQTmR, 2 სპარსთა ჯაეახ. 4 ისანთა R, ისნა
MQTm. 4 ისნი MQTm. 5 ხოლო| რათა MQTm. 6 მკსენებად MQ. 6 თუ| ხოლო
MQTm. 9 ზედა|+აქა მიგლობის (მგლვების Q, მგლობის T) დადუმებად MQTm. 9 აქა
მეგულების დადუმებად| აღსაესებესა (აღსესებესა Tm) ძილთა (ცლითა QT) მიერ
MQTm. 10 რომელსა ლმობიერსა MQTm. 10 მიუთხრობს MQTm. 10 გულსა| გარნა
MQTm. 10—11 ტყვილთა MQT. 13 დანარცხიან MQTm. 17 სისხლსა MQTm. 21 რამე-
თუ|—MQTm. 23 რწმე Q, რომელმან მე Mm. რწ T. 25 ზახილთა|—და MQTm.
25 ვაებთა|+და MQTm. 26 რამეთუ| რომელი MQTm. 29 ცოლნი ქმართა ჯაეახ.,
ცოლთა MQTm.

თა, და არცა თუ დაფლვასა მიწასა შინა ღირს-ჰყოფდეს.
Q 165a ეკლესიანი | და ყოველნი პატიოსანი სამსხვერპლონი
 შეურაცხ იქმნებოდეს, და პატიოსანი მღვდელნი ეკლე-
m 525 სიათა შინა თვთ ხატთა და ჭუართავე თანა შეიმუსრვო-
 დეს. და ესე|ვითარნი ჭირნი მოიწივნეს, რომელ არა-
 ოდეს ძუელთა სადმე წიგნთა მიერ სმენილ არს, რომელ-
M 753 ნი თანაშეესწორებთან ქრისტეს ჭუარისა მცემელთა იუდი-
 ანთა ზედა ქმნულთა. იერუსალიმისა? სრულიადსა მოს-
 პოლვასა ტიტეს და უესპა|სიანეს მიერ, ვითარცა ეამთა-
 აღმწერელი და მრავალმომთხრობელი იოსიპოს წარ-
R 363b მოიტყუეს ესოდენ ძნელბედობასა იუდეელთასა, ვიდრედა
 სამასსა ბევრსა აღრაცხავს მამაკაცსა ოდენ, სიყმილისა
 და მახვლისა მიერ აღსრულებულსა, რომლისა მსგავს
 იქმნა ეამსაცა ამას სარკინოზთა მიერ ქალაქსა | ტფი-
 ლისისასა.

ხოლო ვინათგან არღარა იყო ღონე და ღზინება ქა-
 ლაქისა მცველისა ბოცოს და სხუათა მცველთა ქალაქი-
 სათა, წარმოუვლინა მეფემან რუსუდან კაცნი ბოცოსა
 და სხუათა მცველთა ქალაქისათა, რათა დაუტევონ
T 259b ისანი და წარვიდენ. და ვითარ | მრავალგზის მოავლინა
 დასტური მეფემან დატევებად ქალაქისა, ძალითა დაარ-
 წმუნა ბოცოს წარსლვა, ვითარცა სწერს ვინმე ბერი
 მღვმელი.

და ესრეთ რა ძლიერად გელთ-იგდო ქალაქი სულ-
 ტანმან, კუალად იწყო უბოროტესთა ბოროტთა ქმნად
 ქრისტიანეთა ზედა. ესოდენ მძვნვარედ მოსრვიდა, რო-
 მელ სავსე იყვნეს ფოლოცნი, ხრამნი და ცნარცუნი
 მოკლულთა მიერ და უმრავლეს მკუდართა მტყუარსა
 შეუტეობდეს. ამასთან არავე დამშუდნა ცუდრჯული
 იგი და ბილწი, მოიგონა სხუაცა სიბოროტე, რომლისა

1 და არცა თუ დადაცა თუ MQTm. 1 მიწა Q, მიწა MTm. 1 ჰყოფდეს| ყოვად
 MQTm. 5—6 არაოდეს|—MQTm. 6 მიერ| სადმე MTm. 7 მცემელთა MQTm. 7—8
 თუღანთა| იუდა MQTm. 8 ზედა ქმნულთა| ზე ქმნულ MQTm. 8 იერუსალიმსა MQTm.
 8—9 მოსპოლვასა| მოუწოდს MQTm. 9 უსპანეს MTm, უსპანეს T. 9 ვითარცა|+
 იტყუის MQTm. 11 ძნელ შენობასა MQTm. 12 აღრაცხუსა MQ, აღრაცხუს m, აღ-
 რაცხუსა T, აღრაცხუს ყ ა უ ხ ჩ. 12 სემელსა MQT. 13 მგზავს Mm. 14 ეამთა MQ
 Tm. 14 ამას| ამა MQTm. 14—15 ტვალასათა M, ტვალასათა m. 16 და|—MQTm.
 17 მცველსა| მოცავ Mm, მკეო Q. 13 წარჩველან T, წარ მავლინა Mm, წარმ-
 ღონა Q. 21—22 დაარწმუნა|+რ ანელმან MQTm, +მეფემან ყ ა უ ხ ჩ. 22 ვინმე|
 ვინათგან მქ Mm. 24 რა| რომელთა MQTm. 27 ცნარცვი MკTm. 28 მტყუარსა|—
 MQTm. 29 დაამჟვია MQT. 29 ცუდ რჯულნი MQm.

- M754 m 526 კსენება სირცხვილ-მიჩნს, გლოვათა და | ცრემლთა მიერ შევიცვები, თუ ვითარ განვარისხეთ | მოწყალე და შემწყნარებელი ღმერთი არაშეწყალებად ჩუენდა: იწყო რღუევად ეკლესიათა, ვიდრე საფუძველადმდე აღ- 5
ფხურა, რომლისათეს იკადრა და ველ-ყო სიონისა გუმ-
ბადსა შემეუსრვად და ზედა ბილწისა საჯდომისა მისისა
R 364a აღშენებად, რომელი-იგი კიდითა მაღლითა და | კრძლი-
თა განვიდა აღსლვად. და ესეცა შესძინა, რამეთუ ხატი
უფლისა ჩუენისა იესოს ქრისტესი და ყოვლად წმიდისა
ღმრთისმშობლისა, რომელი სიონს მკვდრ იყო, ბრძანა 10
მოყვანებად და კიდისა შესავალსა დადებად პირაღმართ.
და ბრძანა ყოველთა მათ პურობილთა ქრისტიანეთა, მა-
მათა და დედათა, იბულებით დათრგუნვა პატიოსანთა
ხატთა და დატევება სჯულისა, უკეთუ არა ყონ, წარკუეთა
Q 165b თავთა. და ვითარ აღასრულებდეს ბრძანებულსა, | მოპ- 15
ყვანდეს მამაკაცნი დედათა თანა და აბულებდეს ესრეთ
ყოფად. მრავალთა უკუე ბრწყინვალე ძლევა აჩუენეს არა
T 260a თავსდებად შეურაცხებად | წმიდათა ხატთა და დატევე-
ბად სჯულისა¹. ხოლო მრავალი სიმრავლე მამათა და
დედათა იპოვა ახოვნად, რომელთა მიიღეს გვრგვნი 20
წამებისა. რომლისა აღრაცხვა შეუძლებელ არს სიმრავ-
ლისათეს, რამეთუ ვპვონებ. ვითარმედ ათ ბევრ აღიწია
რიცხვ მოკლულთა.
ესრეთ რა მოაოჯრეს ტფილისი, იწყეს რბევად, ტყუ-
R 364b ენვად, კოცად და კლვად სომსიონისა და კამბ'ეჩიანის 25
M 755 და იორისპირთა, ქართლს და თრიალეთს, ჯავახეთს და
არტანს, ზოგი სამცხეს და ტაოს, კარნიფორას და ანი-
სის მიმდგომთა.
m 327 გაგრძელდა ესევეთარი კირი და ზეგ'არდამომავა-
ლი რისხვა ხუთისა წლისა ეამთა. რამეთუ ორ წელ 30
პირველ აღაოჯრეს ქუეყანა და ხუთი წელი ქალაქსა
დაყვეს და აოჯრებდეს ქუეყანათა ამა ზემოჯსენებულ-

1 ცრემლთა] სირცხვილთა MQm, სრცხვილთა T. 3 ღმერთი]—MQTm. 4 საფუძ-
ველადმდე] საფუძვადმდე MQTm. 7 რომელი] სრულიად MQTm. 7—8 გრძლითა]+
და MQTm. 11 პირ აღმართა MQTm. 13 იბულებით M. 14 წარკუეთო MQ. წარგუეთო T.
წარკუეთო m. 15—16 მოიყუანდეს MQTm. 16—17 და აბულებდეს ესრეთ ყოფად]—
MQTm. 17 არა] რა MQTm. 21 შეუძლებელ არს] შეგუნებლარს MQT, შეუგონებელ
არს m. 26 და (იორისპირთა)] ღირსი სრცხვილ MQT. 27 კარნიფორას] კარნი ფრიალ
არს Mm, და კარნი ფარს T, კარნი ფრს Q. 27 და (ანისს)]—MQTm. 30 წლისა]+
ყო MQTm. 31 ქუეყანა]—Mm.

თა. არღარა იყო შენებულება, თვნიერ ციხეთა და სიმაგ-
 რეთა, რამეთუ ქუეყანა საქართველოსა მიეცა განსარ-
 ყუნელად ამის ძალითა. რამეთუ დაუტევეს მეფეთა და
 მთავართა სამართალი, მოწყალება, სიყუარული, სი-
 წრფობა, სიმშვე, სიმატლე. და ამის წილ მოიპოეს 5
 ამპარტავანება, ზაკვა, შური, ჯდომა, სიძულილი, ანგა-
 რება, მიმძღაგრება, კლენი, პარვანი, სიძვანი, უწესოე-
 ბანი, ვითარცა იტყვს წინასწარმეტყუელი: „ვაჲ მათდა
 რომელნი კუალსა ბალამისსა შეუდგეს და საქმეს სო-
 დომელთასა იქმან“. რამეთუ ყოველმან ასაკმან, ბერთა 10
 და ჭაბუკთამან, მცირითგან ვიდრე დიდამდე, მიაქციეს
 სიბოროტედ, რამეთუ სენი იგი სოდომელთა და სალმო-
 ბა გომარელთა მოიწია. ამის ძალითა | მისცნა იგინი
 ღმერთმან წარწყმედად ბოროტად, რამეთუ განვიწირე-
 ნით ღმრთისა მიერ. რომელ დავივიწყდო ღმერთი და 15
 ღმერთმანცა სამართლად დაგვიწყა. და მოოჯრდა ქუე-
 ყანა საქართველოსა ლიხთ აქათ, ვითარცა ჯმობს ესაია
 წინასწარმეტყუელი: „ვაჲ ნათესავსა ცოდვილსა, ერი
 რომელი სავე არს ცოდვითა, ნათესავნი ბოროტნი. ბე- 20
 ნი უსჯულოებისანი. დაუტევეთ უფალი და განარისხეთ
 წმიდა იგი ისრაელისა. რასდა იწყლვით და შესძინებთ
 უსჯულებასა ყოველი თავი სალმობად და ყოველი
 გული მწუხარებად კუალთაგან ფერჯთა ვიდრე თავად-
 მდე? არა არს მშვედობა მას შინა, მწუხარებდა, სიცო-
 ცხლე, არ არს წყლული, არც ნაგვემი, არცა ბრძელი“ 25
 განსივებული, არა არს სალბუნი | დასადებელი, არცა
 ზეთი, არცა შესახევეელი. ეუეყანა თქუენი ოკერ არს
 და ქალაქი თქუენი ცეცხლითა მომწუარა. სოფელსა
 თქუენსა წინაშე თქუენსა უცხოთესლნი მოსჴამენ, და
 მოოჯრებულ არს და დაქცეულ არს ერისაგან უცხო- 30
 თესლთასა. დაშთეს ასული სიონისა, ვითარცა კრავი
 ვენაჴსა შინა და ვითარცა ხილისსაცავი, და ვითარცა

2 რამეთუ] მიერ MQTm. 2 მიეცა]—MQTm. 3 რამეთუ დაუტევეს] რათა დაუტეოს
 MQTm. 4 სიყუარული] + მოწყალება M. 5 ამის წილ] მოწყალება MQTm. 5 მოიპოეს] +
 ზედა MQTm. 6 ზაკვა] კლეა MQTm. 6—7 ზაკვა... ანგარება]—Q. 7—8 უწე-
 სობანი] უწესონი MQTm. 8 ვაჲ] ვითარცა M. 13 იგი MQTm. 14 ბოროტად] ქუე-
 მართლად MQTm. 18 ვაჲ M. 21 იწყაღვო Min. 22 სალმობად]—MQT. 23 გული
 მწუხარებად] გვაში მწუხარება MQTm. 23 კუალთაგან] კეთილთაგან Min, კლდგ Q.
 23 ფერქთა] ფერთა MT. 25 ბრძელი] ბერძელი M, ბრძელი T, ნბრძელი Q. 26
 განსივებული MQT. 30 მოოჯრება MTm, მოოჯრებლ Q. 32 ვენაჴსა M, ვენჴსა Q.

R 365b ქალაქი მოცული. უკეთუძცა არა უფა|ლმან საბაოთ და-
მიტევენა ჩუენ თესლი, ვითარცა სოდომელნიცა შევიქ-
მენითცა და გომორელთა მივემსგავსენით“.

ამათ ულხინოთა ჭირთა შინა იყო რა ქუეყანა საქარ-
თველოსა და სხუანიცა უდიდესი ძნელბედობა აღმოუ- 5
ჩნდებოდეს. რამეთუ ზემოდატევებული ამბავი აღმართ-
მაბიჯებელთა კუალად ვიწყით. ამათ ჭირთაგან შეიწ-

M 757
T 261a

რებული მეფე რუსუდან იყო რა ქუთათისს და ყოველსა
აფხაზეთსა, და იქმნა ძე მისი, დავით, ვითარცა | წლი|სა
ხუთისა, ინება მეფედ ყოფად ძისა მისისა. ვითარ არს 10
წესი სოფლისა მოყუარეთა, შეიყუარა წარმავალი სა-
წუთრო, დაივიწყა შიში ღმრთისა და სიყუარული ძმისა,
და მოიგონა საქმე ყოველთა მიერ განსაკრთომელი,
რამეთუ ზემოვსენებული ძმისწული თვისი, დავით, რო- 15
მელი ძმისა მისისგან, გიორგისაგან, ანდერძობით შე-
ვედრებულ იყო და აღეზარდა, წარუვლინა ფარულად
ასულსა მისსა და სიძესა სულტან ყიასდინს თანა სა-
ბერძნეთსა, რათა წარწყმიდონ, და იყოს უშფოთველად
ძისა მისისა დავითისათვის არა განყოფად მეფობისა¹⁰.

R 366a
m 529

!ვითარ მიიწია | დავით წინაშე სულტნისა და ცო- 20
ლისა მისისა, რუსუდანისა ასულსა თამარს, რომელსა
სულტანი სახელად უწოდდა გურჯი-ხათუნად, იხილეს
იგი და შეიყუარეს, თვისთა თანა იპყრეს პატივითა, და
გურჯი-ხათუნ დედოფალიცა კეთილსა უყოფდა ყრმასა.
ბიძისძესა დავითს. და არა ისმინეს ბრძანება მკლველ- 25
ებრივი მეფისა რუსუდანისა, და ფრიად პატივ-სცემდეს
დავითს.

ხოლო ვითარცა წარგზავნა ძმისწული საბერძნეთს.
მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა, აფხაზეთა, დადიან-
ბედიანთა, რაჭის ერისთავსა, კათალიკოსსა აფხაზეთი- 30
სასა, და დასუეს მეფედ დავით, ძე რუსუდანისა, აყურ-

1 მოცულა| მოწვეულა MQTm. 1 საბაოთმან MQTm. 4 ამათ MQTm. 4 ულ-
ხინობთ MQT. 5 ძნელბედობანი ყ ა უ ხ ჩ., შენდობა MQTm, ძნელ უამობანი R. 6
რამეთუ| რაქელ MQTm. 6-7 აუპართა მბაჯებელთა MQm, აღმართ მბიჯებელთა T.
8 რა| რათა MT. 8 ყოველთა MQTm. 9 იქმნას M, ქმნა T. 11 შეიყუარა| შე-
იყრა Q, შეიყრა MT. 14 დავით TR|MQm. 15 მისისგან QT, მისა Mm. 17
ყასდინს MQ, ყასდინს T, ყასიდინს m. 18 დაუშფოთველად MTm. 20-21 ცოლისა R,
გორგ., დაიწულსა MQTm, [იპყრ] დაიწულსა ჯავახ., ყ ა უ ხ ჩ. 22 უწოდა
MTm. 23 იპყრეს Q, დაიყრეს MTm. 24 გურჯითუნ MQT. 24 დედოფლისა M,
დედოფალიცა m, დედოფალი Q. 24 ყმასა MQTm. 25 დავით MQT. 29 დადია MQT.
30 ერისთავთა MQTm.

M 758
Q 166b

თხეს ქუთათის და დაადგეს თავსა მისსა გვრგვნი. და-
სუეს ტახტსა ზედა სამეფოსა და მიულოცეს მეფობა
წესისა|ებრ. სრულ-ყო კათალიკოზმან | წესი კურთხე-
ვისა.

T 261b
R 366b

ხოლო ამიერ ესე სამეფო უცალო იყო ხუარაზმელ- 5
თაგან, რამეთუ მანდატურთუხუცესი შანშე იყო ანის-
სა და ამირ|სპასალარი ავაგ ბიჯნისსა, ეგრეთვე ვარამ
გაგელი, პერნი და კახნი, სომხითარნი, | ქართველნი,
თორელნი, შავშნი, კლარჯელნი, ტაოელნი, ყოველნი
სიმაგრეთა შინა ცხოვნდებოდეს, თვთულნი მორჩილე- 10
ბასა შინა მეფისა რუსუდანიისასა, და უცალოებისა ძა-
ლითა ვერ დახუდეს დალოცვასა მეფისა დავითისასა.

m 530

გარნა ვაკსენოთ თათართასა პირველქსენებულისა
ჩინგიზ ყაენისა. ვითარცა მოიწივნეს ქუეყანასა ჩუენსა,
ვითარ მეოტი სულტანი ჯალალდინ იელტოდა და დაუ- 15
ტევა სამეფო მისი, ადვილად კელთ-იგდეს თურანი, სა-
თურქეთი და ყოველი ხუარასანი. და განყო ოთხად
ლაშქარი თვისი და განაჩინნა შვი|ლნი ოთხნი ყაენად.

პირმშო შვილს მისცა ნახევარი ლაშქრისა და წარავ-
ლინა დიდსა საყვიჩაყეთსა, ვიდრე ბნელეთამდე, ოვსეთსა, 20
ხაზარეთსა, რუსეთსა ვიდრე ბორღართა და სერბეთამდე,
კავკასთა ჩრდილოთა ყოველთა მკვდროვანთა, ვითარცა
მიტქუამს.

ხოლო მეორესა შვილსა ჩადათას მისცა ლაშქარი 25
და უიღურთა ქუეყანა სამარყანამდე, და ბუხარა ვიდ-
რე აღმალიყის ქუეყანამდე. ვგონებ, ესე არს თურანი.

M 759
R 367a

მესამესა შვილსა ოქოთასა მისცა თვთ მისი ტახტი
საჯდომად და | ყარაყურუმში, | ჩინ-მაჩინი, ემელისა და
ყუბაყისა¹¹ ქუეყანა, ხატაეთი.

5 უცილო MTm, უცილო Q. 7 მიჯინსა MQTm, ბიჯნის R. 8 პერნი MQTm.
9 ტაველნი Mm, ტაოელნი QT. 10 ცხოვნდებოდენ MQ, ცხოვანდებოდენ m. 11
უცილოებებსა Mm. 12 დაუხვდეს Mm. 14 ჩინგი ყანისა MQTm. 16 იგდეს| იღვა
MQTm. 17 განყო MQTm. 18 ყოვლნად Mm, ყნდ Q, ყანდ T. 19 პირმშო შვილს
გორ გ., პირმშო ვიდრემდის MQm, პირმშო ვის T. 20 ბნელადმდე MQTm. 21 რუ-
სეთსა| ხუსეთსა MQTm. 21 სერბათამდე MQTm. 24 ჩითას MTm, ჩეთას Q. 25 და
უიღურთა| დღღურთა MT, დღღურთა Q, და უღღურთ m. 25 ბუხარა| შუხრი MQm,
ბუხრი T. 26 აღმალიყის MQ, აღმალაყის m, აღმლყის T. 27 თვითო Mm. 28 დაყარა
ყუმოუმი M, ყარა ყუმუმი m, ყარა ყუმოუმი QT, ყარაყურუმი ჯ ა ვ ა ზ. 29 ყუბაყისა|
ყუთაყისა MQTm.

და მეოთხესა შვილსა თული ვრქუა. ამას მისცა ლაშ-
ქარი და ოქოთას ზედმოკიდებით ქუეყანა აღმოსავლე-
თით.

ესე ოთხნი გააჩინა ყენად და ამცნო, წელიწადსა
შინა ერთხელ ოქოთასს მივიდოდენ მმანი მისნი უხუ- 5
ცესნი ყურულთისა საქნელად. ამად. რომე ტახტი მისი
ოქოთას მისცეს.

T 262a ესრეთ რა დააწყენა შვილნი, მივიდა თურანს და
წარმოველინა შვილი მისა უმრწამესი თული ხუარასნისა
მოთუალვად. გამოვლო ჯეონი და მივიდა ნიშაბურს. 10
სადა ნიშაბურელთა სამგზის წყობა-ყვეს ბრძოლისათვის.
პირველსა ომსა ჯელად-იგლო ქალაქი, სადა-იგი სამასი
ათასი კაცი თავ-დაკუდით მოკლა, ხოლო მეორესა
ჯგრსა — ასი ათასი, და მესამესა ომსა — ოცდაათორმეტი
ათასი. უკეთუ არა ჯერ-ხარო, სამართლადცა არს, დიდი- 15

Q 167a სა საჰიბ-დივანისა ხოჯა შამსადინისა | მმა თანადამხუ-
დარი იტყოდა ამას ნიშაბურისა მოოქრებასა.

წარმოვიდა ესე თული, გამოვლო ხუარასანი, მახან-
დარანი, მოეხლა ერაყის ქუეყანასა. ცნა ესე სულტან-
მან ჯალალდინს, აიყარა ტფილისით დედა-ქუელითა 20
და ბარგათა. წარმოემართა ბრძოლად თათართა. მივიდა
აღარბაღვანს. წარმართა მოციქული ხლათის სულტან-
სა და ხალიფას. ბაღდადის მპყრობელსა, რათა შეეწი-
ნენ მასცა და თავთაცა მათთაცა. ეგრეთვე ერაყის სულ-
ტანსა მიუმცნო: „უკეთუ ოკო თავითა არა გნებავს 25
ბრძოლა თათართა. ლაშქარნი წარმოველინებით და

M 760 ვებრძოდე. რამეთუ ვიცი წყობა მათი. თუ არა ისმენთ
ჩემსა, ვიდრე მე წინა არა აღუდგები, თქუენ ვერ შეი-
ძლებელ ხართ“.

ვითარ მივიდა მოციქული სულტნისა და არა ინებეს 30
ბრძოლა თათართა, ცნა ესე სულტანმან და გულ-სკმა-

1 თული თვალი MQm, თ'ლი T. 4 ყენადქ ყოვლად Mm, უ'დ QT. 5 ყუ-
რულთისა ქაეახ., ყურანთისა MQm, ყურანთისა T. 8 დააწყენაქ დაწენა MQm,
დაწენა T. 9 თული თვალი MQm, თ'ლი T. 10 ჯეონიქ ჩინი MQm, ჯ'ნი T. 10
ნიშაბურს MQT. 11 ნიშაბურელთა MQm. 12 ომსაქ—Mm. 13 მოკლაქ—MQTm.
14—15 და მესამესა ომსა ოცდაათორმეტი ათასიქ—MQTm. 15 არაქ—MQTm. 16
სიბდივანისა R, სეიბადვანისა MQ, სეიბდვანის T, სიბადვანისა m. 16 შამსადინისა
MQTmR. 16 მმთა MQTm. 18 თული თვალი M, თვით m, თ'თი Q, თული T. 18—19
მაზონდარნი MQ, მზონდარნი m. 20 აიყრა M, აიყრა Q. 22 აღარ ბავანს MQTm.
22 ხლათისქ ხლათს MQm, ხლათს T. 24 თავთაცაქ+და MQTm. 25 თუთ T, თქუით
MQ, თქუით m.

ყო, რომელ სპანი მისნი და ადარბაღეცანისანი ვერ წინა-
 აღუდგებიან. დაუტყვეა ადარბაღეცანი² და წარმოემართა
 მეორედ ტფილისს. და ესმა ესე მეფესა რუსუდანს. მოუ-
 წოდა ყოველსა სპაოა თვსთა, იმერთა და იმერ³. ა, ნანუქს
 მანდატორთუხუცესსა, ავაგს ამირსპასალარსა, ვარძანს
 მნახურთუხუცესსა, პერ-კახთა, სომხითართა, ჯავახთა,
 მქისხთა, ტაოელთა, დადიანსა ცოტნეს, კაცსა წარჩინე-
 ბულსა და სათნოებიაანსა, აფხაზთა, ჯიქთა და ყოველსა
 იმერსა სამეფოსა, რომელთა ავთუელად არა არს უამი
 თქუმად. განუხუცა კარნა დაოილისანი და ვარძაშაო-
 სენა ოგსნი, დურძუკნი, ამათ თანა ყოველნი მთიულნი,
 შეკრბებს ნაქარმაგევესა სიმრავლე ურიცხვ და წარავ-
 ლინა მეფემან ბრძოლად ხუარაზმელთა.

ხოლო თვთ დროსა სეფი არა წარგზავნა საქმისათვს
 ივანე ათაბაგისა. წარემართნეს და განვლეს ტფილისი.
 ხოლო სულტანი დასანაკებულ იყო სომქეთს, კვესა
 პოლნისისასა. და ვითარ იხილეს დარაქათა სულტნი-
 სათა, აცნობეს სულტანსა. ხოლო იგი აღიკუტრა, რამე-
 თუ იყო უშიში ბრძოლათა შინა, წინაგანეწყო და იქნა
 ოპი სასტიკი. და პირველსავე შეკრბებასა სძლევდეს ქარ-
 თველნი. ხოლო ვითარ შენივთდა ბრძოლა, მოსწყდა
 ორგნითვე ურიცხვ კაცი. მოზედნა | ღმერთმან რისხვით
 ნათესავსა ქართველთასა, რამეთუ არა დასცხრა გულს-
 წყრომითა უფალი, არამედ კელი მისი მალლადვე არს
 და მოიკსენა უსჯულოებანი ჩუენნი, | და იძლიენეს
 სპანი მეფისანი და ხუარაზმელთა მიერ ივლტოდეს.
 ხოლო სულტანი კუალად მივიდა ტფილისად, თუდა
 სადა ვინმე პოენა, დარბევად ქუეყანათა მათ ზემოკსე-
 ნებულთა.

ხოლო თათართა უშთაერესი თული მივიდა ვრავს,
 ვიდრე ყაზვინადმდე მოაოჯრა ქუეყანა, მოსწყედნა ურჩ-
 ნი. წარვიდა და განელო ხუარასანი, ჯეონი, და მივიდა
 მამასა მისსა ჩინგიზ ყაენს წინაშე და ძმათა თანა. ვითარ

1 ადარბაგანი MQTm. 2 ადარბაგანი MQTm. 7 ტაოელთა QT] ბოველთა Mm. 8 სათნოებანი MQTm. 9 რომლისა MQTm. 9 თუთუელად] თვლად MQm, თვლად T. 10 განუხუცენ MQTm. 10 დარიალისანი] და რალისანი MQm. 11 ოსნი T, ოგსნი R, ორნი MQm. 15 ათაბაგისათვის MQTm. 17 ბოლნისისასა MQ, ბოლნისარი-
 სსა m, ბოლნისსა T. 17—18 სულტნისასა MQm. 27 კუალად] კოლად Mm, კლ
 QT. 28 ქვეყანად MQm, ქყნად T. 30 თული] თაული MQ, თლი T. 31 ვიდრე ყაზ-
 ვინადმდე] რომლისა ყიზინადმდე (T: ყზინადმდე) MQTm. 32 ჯინი MQm, ჯონი T.
 33 მისსა]—MQTm. 33 ჩინგიყანს MQT, ჩინგიყანს m. 33 თანა R]—MQTm.

- T 263a ცნა სრულიად ლტოლვა სულტან ჯალალდინისა, მოუწოდეს ოთხთა ერისმთავართა, რომელთა ნოინობით უქმობენ, სახელით ჩორმალანსა უპირველესსა და მეორესა ჩალატას, არა ყაენ ჩალატას, არამედ ნოინსა ჩალატას¹³, იოსურსა, ბიჩოსა. და ამათ ათი ათას-ათასი კაცი მოსცეს დედა-წულითა მათითა და წარმოავლინეს ძებნად სულტანისა. და ესევე ოთხნი ნოინნი ამა ოთხთა ყაენის შვილთა ყაენთანი იყვნენ¹⁴. თვთუელსა აცნობეს, რათა სადაცა მივიდოდინან და ზენაარსა ითხოვდენ, შეიწყალებდენ, და ურჩთა მოსრვიდენ, და ხარაჯას მის ქუეყანისასა ოთხად იყოფდ|ენ და თავის კელმწიფეთა გაუგზავნიდენ. 5
- R 369a წარმოვიდეს ოთხნი ნოინნი, ჩორმალანი, ჩალატა, იოსური და ბიჩო. გამოვლეს ჯეონი, ხუარასანი ვითარ ორმოცი ათასითა კაცითა და დედა-წულითა. მივიდეს ქუეყანასა აღმუთისასა | და წინაგანწყვნეს და დიდად ავნეს. და წარვიდეს მიერ ქუეყანად ერაყისა და მოაოკრეს. რომელი მივიდის, შეიწყალიან. და მერმე მოვიდეს ადარბადაგანს, რომელ არს თავრევი. წინამიეგებნეს ყოველნი ადარბადაგანელნი ძლუნითა ურიცხვთა. 15
- M 762 მიერ მივიდეს ქალაქად არდავლისა, ივინიცა მოეგებნეს. გავლეს რაჯსი და მივიდეს განძად, რომელი-იგი მტეიციედ მიერ განმაგრებულ იყო. და სამთა დღეთა რა შინა ბრძოლა-უყვეს თათართა, მყის კელთ-იგდეს, და შიგან ქალაქსა შევიდეს, მოაოკრეს და ურიცხვ სული მოსწყეტეს, რამეთუ საძაგელ-უჩნდა სჯული მოჰამედისა მიერ ქადაგებული. 20
- m 533 ამისი მცნობელი სულტანი მსწრაფლ აიყარა დედა-წულითა და ივლტოდა საბერძნეთად. ხოლო თათართა 25

1 ჯალდინისა MQT, ჯალალანისა m. 2 ერას მთავართა M. 3 ჩორმელნონსა MQm, ჩორმოდონსა T. 4 ჩალატას MTm. 4 არა ყაენ ჩალატას| არყან ჩალატას MQ, არ ყნს ჩლატას T, არყან ჩალატას m. 4—5 ნოინსა ჩალატას MQm. 5 იოსურსა MQTm. 5 ბიჩოსა MQTm. 5 და ამათ—MQTm. 7 ნოინნი—MQTm. 8 ყაენის| ყანის MQm, ყნას T. 8 ყაენთანი| ყანთანი MQ, ყნთანი T, ყანათანი m. 8 თვთუელსა ყაუ ხ ჩ. თვით ყათოსასა MQm, თვით ყათოსასა T. 12 გაუგზავნიდეს MQ. 13 ჩორმალნი MQm, ჩორმლნი T. 14 ბიჩოა MQTm. 14 ჯიონი MQTmR. 18—19 და მერმე მოვიდეს R| მოიუყანეს MQTm. 19 აიდარბაგანს MQTm. 20 აიდარ ბაგენლნი MQTm. 21 ივინიცა MQTm. 23 დღეთა შინა რა R, ყაუ ხ ჩ. 25 ურიცხვ QT, მრავალი Mm. 26 საძაგელ R, საძებალ M.m, საძებლ Q, საძებელ T. 26 მოამედისა MQTm, მოჰამედის R. 28 მცნობელა|ჰამაია MT m.

R 369b დევნა|-უყვეს და მიეწივნეს ბასიანს. | იხილეს რა, გა-
 Q 168a ნიზნივეს ესოდენ, სულტანი მარტო დაქშთა. სადა-იგი
 T 263b მიიწია სოფელსა რომელსამე შეურაცხსა, იხილა იგი
 კაცმან ვინმე შეურაცხმან და მოაკუდინა, რომლისა სარ-
 ტყელი და უნაგირი, კაპარჭი უფასოთა თუალთა მიერ 5
 შემკული იყო, და მის ძალითა მოიკლა კაცი იგი მალა-
 ლი და სახელოვანი კელმწიფე. ვინა დაუდგრომელ არს
 მინდობა სოფლის ამის ამოხსა, ვითარ იტყვის ბრძენი
 ეკლესიასტე: „ამაოება ამაოებათა და ყოველივე ამო
 არს“. ამისათვის ამო იქმნეს სპანი, სიმტკიცე ქედისა, 10
 M 763 წყობათა შინა მძლეობა და გარდარეული სიმდიდრე.
 და ყოველივე ამო არს, გარნა საუკუნო იგი უკუდავი
 ცხოვრება დაუღვენელი.

ესე რა ხუარაზმელნი განიზნივნეს და უმრავლესნი
 ივლტოდეს გარმიანსა და სულტანი ჯალალდინ მოიკლა. 15
 და აქა შინა დასრულდა კელმწიფობა მალალი. ცნა მო-
 R 370a კუდინება სულტნისა, | ხუარაზმშას ძისა, ყიასდინ სულ-
 ტანმან, მოიყვანა კაცი იგი, რომელმან მოიღო სარტყე-
 m 534 !; ლი, უნაგირი და კაპარჭი | სულტნისა ძნიად საპოვნე-
 ლითა თუალითა შემკული. განკვრდეს ყოველნი მხილ- 20
 ველნი, ხოლო კაცი იგი, მომკლველი სულტნისა, კეცხ-
 ლითა დაწუეს.

ხოლო მო-რა-იქცეს თათარნი ხუარაზმელთა დევნი-
 საგან, მიერ წარვიდეს და მოაოკრეს ქუეყანა ხლათისა
 და ვალაშკერტისა. და ვერ წინააღუდგა სულტანი ხლა- 25
 თისა, არამედ გამაგრდა ქალაქსა შინა. ხოლო თათარნი
 წარვიდეს ადარბადაგანს, რამეთუ ზავნი იქმნეს თავრე-
 ყელთა შორის და თათართა, და აღიღეს თავრეყი და
 მიმდგომი მისი ქუეყანა. და მეორესა წელსა წარვიდეს

1 რა R, და MQTm. 2 ეს ოდენი MQm. 3—4 იგი კაცმან ვინმე შეურაცხმან—
 MQTm. 5 თვალთა MQm, თლითა T. 6 ძალითა თვალთა MQm, ძლითა T. 6
 იგი | უნდობა MQTm. 7 ვინ MQTm. 9 ეკლესიასტეს სზე T. 9 ამოება ამოება-
 თა MQTm. 15 გარმენა Mm, გრმნა QT. 15 ჯალალდინ MQ, ჯალიადინ T, ჯალი-
 ლადინ M. 16 დასრულდა R | სრულიად MQTm. 16—17 მოკუდინება ყაუხჩი, სიყუ-
 დილი R, მოკედება MQT, ნოკლა m. 17 ხუარაზმშას ჩე. კონიექტ., ხუარაზმს
 MQm, ხურაზმს T, ხუარაზმელსა R, ხუარაზმელს ყაუხჩი. 17 კელმწიფე MQT,
 ყიდარმან m. 19 უნაგრო MQm, დუნაგრო T. 19 ძნიად Q, ძნელ T, ძნელად Mm. 24
 ქუეყანა—MQTm. 24 ხლათისა M, ხლათისა QT, ხლათისა m. 25 ვერ ვითარ MQm,
 ვერ T. 25—26 ხლათისა QT, ხლათისა M, ხლათისა m. 27 ადარბადაგანს MQTm.
 28 შორის m, შს QT, შორის M. 28 (შორის) და—MQTm.

ნარდავს, განძას და მულანს. და იწყეს რბევად და ოჯ-
 რებად საქართველოსა. იწყეს დარუბანდით აღმოშართ.

T 264a ქუეყანასა შარვანშიასასა | და კაბლას, ჰერეთს, კაბეთს.

R 370b სომხეთს და ქუეყანასა არშაკუნიანთასა დენის და ანის-
 სას. სოლო ვინათგან მეზობლობით მოეახლებოდეს ქუე- 5

M 764 ყანასა საქართველოსასა, უდიდესნი და უბოროტესნი

Q 168b ზემოქსენებულთა მათ განსაცდელთა მსგავსთაგან უმე-
 ტესიკა მძვნვარენი განსაცდელნი აღიძრვოდეს საქარ-
 თველოსა საზღვართა | უკეთურებისათჳს მკვდრთა ქართ-
 ლისათა. რამეთუ ყოველი ასაკი ბერთა და ყრმათა. 10

m 535 მეფეთა და მთაერთა, ღიღთა და მცირეთა, მიღრკა სი-
 ბოროტეთა. რამეთუ დაუტყვევს სიმართლეს და ჭეშმა-
 რიტება, ვინათგან თვთ მღდელთა მიერ იხილვებოდა

R 371a არაწმიდება, ვინათგან ყოველი ერი იქმოდეს სიბილწესა,
 ვითარ ზღესმე ძენი ბენიამენისნი. ვითარ იგინი მიეცნეს 15

მოსასრველად, ეგრეთვე ესენი აქა შინა მისცნა ღმერთ-
 მან ნათესავნი ქართველთანი მოსასრველად მსგავსად

ძეთა ბენიამენისთა, ვითარცა იტყვს წინასწარმეტყუელი
 ესაი: „უფალი, უფალი საბაოთ უბრძანებს ნათესავსა 20

მურვილსა მოსლვად ქუეყანით შორით, კიდით საფუ-
 ძველითგან | ცისათა. უფალი და ჭურვილნი და მბრძო-
 ლნი მისნი განრყუნად ყოვლისა სოფლისა და ცოდვათა

მოსპოლვად მისგან. ლაღადებდით, რამეთუ ახლოს არს
 დღე უფლისა, და შემუსრვა ღმრთისა მიერ მოიწიოს“.

და შემდგომ კჳლად კმობს: „დღე უფლისა მოვალს 25

უკურნებელი, რის|ხვითა და გულისწყრომითა დადე-
 ბად ყოველი სოფელი ოკრად და ცოდვილთა წარწყმე-
 დად მისგან“. ვითარ იქმნაცა ყოველი სოფელი ქართ-
 ლისა ოკრად.

1 ნარდას MQTm. 1 და მულანს|—MQTm. 2 აღმოშართა MQTm. 3 ქუეყანა
 შარვანსა MQTm. 3 კაბლასა MQ, კაბლასა T. 4 თა ქუეყანასა|—MQTm. 4 არშა-
 კუნიანთასა| არბკუნიანთას MQ, არბკუნიანთას Tm. 4—5 დენის და ანისსა| და ვინას
 დანისსა MQTm. 5 მეზობლობით| ზემო შლობით Q, ზემო შლობით Mm, ზემო ბლო-
 ზით T. 5—6 ქუეყანა MQTm. 9 უკეთურებისათა MTm, უკურნებისა Q. 9—10 ქართ-
 ველისათა MQTm. 11 მიღრკა MQTm. 12 დაუტეოს MQTm. 14 არაწმიდება|
 რწმუნება MQT, სარწმუნოებება m. 14 ყოველი ერი| ყო ერი QT, ვამი ერ Mm.
 20—21 საუბრელოთგან ყაუხჩ., საფარველოდგან MQm, საფარველოთგან T. 23
 ამოსპოლვად MQTm. 23 ლაღადებდით ყაუხჩ., ლაღადებრთა MQTm, ლაღადე-
 ბისა R. 25 შემდგომ და კჳლად MQTm. 25—27 და დიდებად MQTm. 28—29 ქართ-
 ველსა Mm, ქართელსა T, სქართველსა Q.

- ხოლო ვითარ ცნა მეფემან რუსუდან მოახლება თათართა. დაუტევა ტფილისი და წარვიდა ქუთათისს. და ტფილისს მუხას ძე დაუტევა და ამცნო, რომელ უკუეთუ მოვიდენ თათარნი. | რომელ მოკუეს ტფილისი. თუნიერ პალატისა და ისანთა, რომელ არღარა იპყრან სახლად ვითარ ხუარაზმელთა. 5
- რა ღამს ცნა მუხას ძემან მოახლება თათართა, მოწუა სრულიად ქალაქი და თვთ პალატი და ისანნი, და ესრეთ მოოკრდა ქალაქი ტფილისისა³. | სოლო წაინნი ესე ზემოკუნებულნი შემოვიდეს ქართლს, თრიალეთს, სომხიოს. ჭავჭავთს. სამცხეს, შავშეთს, კლარჯეთს, ტაოს. კოლას, არტანს, ანისს. და მოეფინეს მსგავსად მკალოთა ოკრებად და გოცად. და არსად იყო ღწინება, უწყალოდ მოისრვოდა ყოველი ესე ქუეყანა. მანდატურთუხუცესი შანშე შეივლტოდა ქუეყანად აჭარისასა, და ამირსპასალარი ავაგ შევიდა ციხესა კაენისასა. და ვარამ გაგელი შეივლტოდა ქუთათისს. და ეგრეთვე ჰვრნი. | კახნი, სომხითარ-ქარაველნი. მესხნი, ტაოელნი. თორელ-არტან-კოლაელნი, — ყოველნი ივლტოდეს ციხეთა და მათთა. ტყეთა და სიმაგრეთა კავკასიანთასა და მთაულეთთა. / 20
- და გაგრძელდა ოკრება და მოსპოლვა ქუეყანისა სომრავლისათვის უსჯულოებათა ჩუენთასა. რამეთუ განრყუნა ყოველმან პასაკმან ქუეყანა, დაღათუ საქართველო. არამიდ სპარსეთი. ბაბილოვანი და საბერძნეთი. რამეთუ მიეცემოდეს მწარესა ტყუეობასა უწყალოთა | სიკვდილითა. რომელ არა იყო წყალობა, საესე იყვნეს მოკრულთა მიერ ქალაქნი და სოფელნი, ველნი. ტყენი. მთანი და ჯევი. თუნიერ სიმაგრეთა თულა სადმე ვინ დასთომილ იყო. | საესე იყო ტყეებითა და გოდებითა მიერ შეიცეებოდეს ყოველნი მკვდრნი საქართველოსანი 30

3 ტფილისს MQTm. 3 მუხას ძე Mqm. მუხას ძე T. 3 დაუტევა და ამცნო — MQTm. 3—4 უკუეთუ R, უკუნისამდე MQ, უკუ T, უკუნისამდენ m. უკუეთუ დმანისამდე ჭავჭავ. ყაუხჩ. 4 მოკრდა R, მადან MQTm. 4 მოკრის MQTm. 5 პალატის R, ნატის MQTm. 5 იყრან R, ჰკრან MQTm. 6 სახლად MQm. 6 ვითარ — MQTm. 7—9 რაემს... ტფილისისა — MQTm. 16 კაენისას R, კაენისა MQm. კაენისა T. 17 ვრნი MQTm, მრნი R. 20 მათთა M. 20 და — MQTm. 23 ჩუენთა თვის MTm, ჩუნთასა Q. 24 დაღათუ m, დაღუ MQT. 29 სადმე + ვინ ჭავჭავ. 31 შეიცეებოდეს MQm, შეიცეალებოდეს T. შეიცეებოდეს ჩეკონიექტ.

T 265a
M 746
R 372a

ამერიისნი. ხედვიდეს ძამა-დედანი შვილთა მოკლულთა-
და შვილნი — ძამათა და დედათა მკუდართა მდებარე-
თა, სხუანი — ძამათა, სხუანი — ნათესავთა და დათა
თვსთა, იავარად წაქრსხმულთა | ცოლთა და შვილთა,
ყოველთა სიმდიდრესა მათსა. და | ესეოდენნი ზარნი 5
იქმნეს თათართანი, რომელ უმრავლესნი ქართველნი
ციხეთა და მაგართა ადგილთა დაუტეობდეს და ივლ-
ტოდეს კავკასად.

ამათ ულხინებელთა რა ბოროტთა მოეცვა ქუეყანა,
ძლიერნი ერისთავთა ერისთავნი და ვაზირნი განდგეს 10
ურთიერთას, თავთა მათთა შემწყობელნი, რამეთუ მეფე
რუსუდან ყოველადეე დამკვდრდა ლიხთ იქით და ვერცა
ლიხთ აქეთ გარდამოვიდის და ვერცა ამიერნი მათ წი-
ნაშე მივიდიან უცალოებისა ძალითა, გარნა ლტოლვილ-
ნი. და ესრეთ ურთიერთას შეუზრახებელ იყენეს და 15
შეუთქმელ, რამეთუ ძლიერნი იგი საქართველოსანი და
სახელგანსმენილნი ულონო იქმნეს ყოველად ვერ შემ-
მართველნი ქსენებადცა წყობისა მიყოფად თათართა.
რამეთუ ჰერეთი და კახეთი ტყეთა მიერ ძლიერად იცვე-
პოდეს. მაშინ მკვდრნი საქართველოსანი, სახელოვანნი 20
და წყობათა შინა მკნენი ერისთავნი სრულიადსა მოოჯ-
რებასა მიეცნეს, ეგრეთვე აღმომართ ყოველნი მკვდ-
როანნი.

R 372b ამათ რა ბოროტსა ხედვიდა ამირ|სპასალარი ავაგ.
ქე ივანე ათაბაგისა. წარმოავლინა მოციქულნი ბარდავს, 25
სადა დაებანაკა ზეოკსენებულთა მათ მთავართა. რო-
მელთა ზამთრის აქუნდა საყოფელად ბარდავი. და ზა-
ფხულს — გელაქუნისა მთანი და არარატისნი, რამეთუ
მაშინ აელო ანისი ჩორმალონს. ამათ წარმოუვლინა ავაგ

4 იავართა MQTm. 4 წასხმულთა MQTm. 5 ესოდენ ესდენი MQ, ესეოდენი
m, ესოდენ T. 6 უმრავლეს MQT]+უმრავლეს m. 9 მათ MQTm. 10 განაგეს
MQTm. 11 თავითა მათითა MQm, თვით მათითა T. 13 ვერცა ამიერნი] რაცა იმიერნი
MQTm. 14 უცალოებისა Mm, უცალოებისა Q, უცალოებისა T. 14 ალთა Mm,
ძლითა QT. 15 ესრეთ]+გარნა MQTm. 15 შეუზრახებელ M, შეუზარებელ m. 16 შე-
ოთქმულ MQ, შეოთქმულ m. 17 სახელ გამსმენელი Mm, სახელ განსმენილნი QT. 17
ულონოთ M, ულოთა m. 17—18 შემამართებელ MQm, შემმართველ T. 18 წყობისა
QT, წყალობადცა Mm. 19—20 ცეცალებოდეს M, ცეცალებოდეს m. 20 მაშინ] მათ შინა
Mm, მას შინა Q, მს შა T. 20 საქართველოსანი]—MQTm. 20 სახლოვანი MQm. 24
ამათნი MQTm. 25 ბარდავს M. 27 ბარდავი]—MQTm. 27—28 საზახელოდ QT.
28 და არარატისნი] დარა რატისნი Mm.

m 537
M 767
T 265b
Q 169b

მოციქული ზავისა თხოვად, და თქუა მათ წინაშე მის-
ლეა, ხილვა, და მსახურება, და ხარაჯის მიცემა, დადება
ქუეყანისა მისისა, ითხოვა ფიცი და სიმტკიცე. | ხოლო
მათ გაიხარეს და სიხარულით შეიწყნარეს მოციქული
ავაგისი და ფიცთა მიერ მტკიცეთა გულსავესე-ყვეს. 5

R 373a

მათ აქუნდა სჯულად ერთისა ღმრთისა თაყუანის-
ცემა, და დილეულ აღმოსლვასა მზისასა მზისა აღმო-
სავლით სამისა ჩოქისა ყოფად და მეტი არა რა. ხოლო
ფიცთა სიმტკიცედ ოქრო წმიდა სამჯერ წყალსა ჩაყონ
და განავლონ იგი, და შეასუან. და მიხდობილნი შეიწყნა- 10
რონ. და ამას ფიცსა რა დაამტკიცებენ, არა ეცრუვნენ.
სიტყუა ტყუილი არა ამოვიდეს პირითა მათითა, მეკო-
ბრე და მბორგველი კაცი გაუკითხავად მოიკლას. და
სხუანი მრავალნი კეთილნი წესნი განეჩინნეს ზემოცხე- 15
ნებულსა მას მთავარსა ჩინგიზ ყაენს. ამით ოქროთა
საფიცრითა დაუმტკიცეს მოციქულთა ავაგისთა ფიცი,
რომლითა დაჯერებულ იქმნა ამისთვის, რომელ არა იყო
ტყუილი. არცა სიცრუევე ფიცთა მათ შორის.

M 768

წარვიდა ამირსპასალარი ავაგ, დამდები სულისა მი-
სისა ქუეყანისა მისისათვის, და მივიდა ჩორზღანს, ჩა- 20
ლატას, ბიჩოსა და იოსურს წინა, რომელთა იხილეს და
პატივსცეს, და შეიყუარეს და მცველნი ქალაქისანი
დაუდგინნეს, რომელთა შანად უწოდდეს სიტყუთა მათი-
თა.

ვითარ დამსჯუნდა ქუეყანა ავაგისი და ცნა შანზე მან- 25
დატურთუხუცესმან ზავი ავაგისი და თათართა, უენე-
ბელად დაცვა ინება ქუეყანისა, დაცვა ზავითა მყოფელი.
და ავგსაცა მიუმცნო, უკუეთუ მანცა მიუმცნოს. მივი-
დეს ხილვად თათართა. ამისნი მცნობელნი თათარნი
სიხარულითა შეიწყნარებდეს, | რომლისათვის მიუმცნეს 30

1 ზავისა თხოვად] ეპირთა მათ ხოლო MQTm. 1—2 მისლა ეა M, მისელა ეა
m. 5 დრცთა Mm. 6 მათ]—MQTm. 7 აღმოსავლსა Mm, აღმოსვლასა T, აღმო-
სვლსა Q. 9 სიმტკიცეო ყაუხჩ., სიმტკიცეთა MQTm. 10—11 შეიწყნარონ ყაუხჩ.,
შეიწყნარან MQTm, შეიწყნარიან R. 11 ფიცსა რა დაამტკიცებენ ჩე. კონიექტ.,
ფიცსა დაამტკიცებდა Mm. 13 (მეკობრ) დაქ.—MQTm. 15 ჩინგი ყაენს MQT, ჩინგის ყა-
ენს m. 15 ამით] რომელი MQTm. 16 სადრცართა დაუმტკიცებს MQTm. 17 იქმნას
MQTmR, იქმნა ყაუხჩ. 17 რომელ ყაუხჩ., რომელი MQTm, რომე R. 17 იოს
MQTm, იყო ყაუხჩ. 18 შორს Mm, შს QT. 19—20 სულსა მისსა MQTm. 22 შეი-
ყარეს MQT, შეიყუარეს m. 23 შანად R, ბანად MQTm. 26—29 უენებელად... თა-
თართა]—Mm. 28 მანცა R]—QT. 28 მიუმცნოს] + და QT.

- T 266a R 373b მოვე ოქროთა საფიცროქთა მტყიცე ფიცი | უვნებლო-
ზისა. და წარვიდა შანშეცა და იხილნა იგინი, რომელთა
შანშესაცა ფრიადი პატივი უყვეს, და ანისი და მათ
ნიერ წაღებული მისი ქუეყანა ყოველი მისცეს, და
მცველნი დაუდგინნეს ქუეყანასა შინა. და ვინცა მოვი- 5
დის ქართველთა მთავართაგანი, პატივითა შეიწყნარაიან,
ხოლო ურჩთა ქუეყანა მოისრვიოდა.
- m 538 ამისი მცნობელი | ვარამ ვაგელი, ზაქარიას ძეცა,
მიენდო და ზავითა შეწყნარებული ქუეყანა მისიცა დამ-
შუნდა. ხოლო ჰერეთი და კახეთი, სომხითი, ქართლი და 10
აღმართ კარნუქალაქამდის ყოველი ქუეყანა მწარესა
ოკრებასა შინა იყო, არბევდეს, ტყუე-ჰყოფდეს, სრვი-
დეს მამაკაცთა, ვიძრე დედათა და ყრმათა ტყუედ წარ-
ყვანებდეს.
- Q 170a და ქალაქი ტფილისი მათვე დაიპირეს¹⁸ და იწყეს 15
შენებად. | და ზამთრის დაიბანაკეს ბარდაეს და მტყუ-
რასა პირსა, იორის პირთა და აღმობართ გაგამდე. და
მოტყუენვიდიან, არბევდიან ქართლს და სამცხეს და
ჯავახეთს და აღმართ საბერძნეთამდი, კახეთს და ჰე- 20
რეთსა დარუბანდამდე.
- R 374a ამათ ულხინებელთა ჰირთაგან შეიწრებულნი მთა-
ვარნი საქართველოსანი ყოველნი მიენდნეს თათართა.
ჰერ-კახნი და ქართველნი, თორელი გამრეკელი, თმოგუ-
ელი სარგის. კაცი სწავლული და ფილოსოფიისი და
მრავალღონე. ხოლო მესხნი სათნოებისათვის მეფისა 25
რუსუდანისა არა მიენდნეს. ამისთვის განძნებულმან
ჩაღატა ნოინ აღიმკედრა სამცხეზედან, არამედ მესხნი
შევივტოდეს ციხეთა შინა. ესრეთ მოისრა და ტყუე
იქმნა სული მრავალი | სამცხესა და ბევრი ერი მოიკლა.
- M 769 T 266b ოდეს არღარა იყო ღონე, მოაქსენა | მეფესა რუსუ- 30
დანს ივანე ციხისჭუარელმან ჯაყელმან, რომელსა ყუარ-
ყუარცა ეწოდებოდა, უკეთუ სთნდეს, რათა იქსნას

1 მტყიცე ფიცი—MQTm. 2 იხილა Mm. 2 რომელთა R. რლთა T, რათა MQm. 3 დანისი M. 3 (ანისი) და—MQTm. 9 და—MQTm. 9 შეწყნარებული ჩე. კონიექტი., შემწყნარებელი MQTm. 9 მისიცა ჩე. კონიექტი., ამსიცა R. ყაუხჩი., მისცნა Mm, მისცა QT. 10 ერეთი MQTmR. 11 აღმართა MQTm. 11 მწარესა R, მტარესა MQTm. 15 და... დაიპირეს R, გორგ —MQTm. 15 და| ხოლო MQTm. 16 ბარდაეს M. 19—20 ერეთსა MQT. 23 ერ-კახნი MQTm. 23—24 თმოგუელი—Mm. 25 ხოლო R, რამეთუ MQTm. 26 განძნებულმან MQTm. 27 ჩაღატ Mm, ჩაღატ T, ჩღატ Q. 27 მესხნი R]—MQTm. 28 შევივტოდეს MQm. 32 უკეთუ R] რათა MQTm.

ქუეყანა სამცხისა ოკრებისაგან. ივიცა მიენდოს ჩაღატას, რამეთუ პატივითა იყო მეკურქლეოებუცესი და მოავარი ქუეყანასა სამცხისასა. ინება მეფემან და წარმოგზავნა დასტური. მაშინ წარვიდა ივანე და ინილა ჩაღატა. რომელმან პატივითა შეიწყნარა და დაუდგინა 5 მცველნი ქუეყანისანი.

R 374b და ესრეთ რა კელთ-იგდეს. განიყვეს ოთხთა მათ
ერსმთავართა | ოთხად ქუეყანა და ეგრეთვე ერის-
თავნიცა თვთუელნი ხუედრი მისი, და ხარაჯა, რომელ-
m 539 სა | აიღებდინ და წარგზავნიდინ. და ესრეთ მცირედ 15 იწყო ქუეყანამან დაწყნარებდა.

გულსკვა-ყო რა მეფემან რუსუდან, რომელ წარუ-
დეს ქუეყანა ამიერი თათართა, განიზრახსა. რათა წარმო-
ავლინოს ძე თჳსი, დავით. და მოანდოს თათართა, და
აიღოს სიმტიციე უვნებლობისა. და წარავლინეს მოცი- 15 ქულად თათართა შანშე. და ავაგ. და ვარამ. და პერეთის ერისთავი შოთაი. რომელსა მანისი ფერობისათჳს კუპრობით უკმობდეს.

ვიდრე წარმოავლენდა მეფე ძესა თჳსსა, ენება აღ-
მკედრებად დიდსა სულტანსა ყიასდინსა, ნათესავითა 20 სალჩუქიანსა. რათა დაიმორჩილონ. რომელსა აქუნდა საბერძნეთი. და წარავლინეს ბიჩო ნონი, და თანაწარი-
ყვანნა დიდნიცა იგი მთავარნი საქართველოსანი. ვითარ მიიწონეს ქუეყანასა სევასტიას | და ეზინკისასა, იწყეს ოკრებად. მაშინ სულტანმან ყიასდინ მოუწოლა ყოველ- 25 თა სპათა და შემოიკრიბა მკედრები თჳსი. კაცა ორმოცი ბევრი. რომელ | არს ოთხასი ათასი. და განაჩინა მკედარ-
R 375a თა თავად შარვანის | ძე აფხაზი, სახელით დარდინ, რომელი სიმცნისა მისისათჳს პირველვე დიდსა დიდებასა 30 აღეყვანა, და მტკიცედ ეპყრა სჯული. ამას თანა ფახრადავლა, თორელისა ახალციხელისა შალვას ძე, რომელი ლტოლვილი წარსრული იყო სულტანსა წინაშე, კაცი მკნე და წყობათა შინა სახელოვანი. ესენი მკედართა მთავარ-

M 770
Q 170b

T 267a

R 375b

1 ოკრებისაგან] + და MQTm. 3 ქუნსა Q. 3—4 წარმოგზავნა + დასტური გაეახ. 4 მაშინ წარვიდა ივანე R]—MQTm. 5 ჩაღატ MQm, ჩაღატ T. 8 ეგრეთ MQTm. 13 ამირ MQTm. 13 გაგზავნა Mm. 16 ერეთის MQTm. 17 მანისი ფერობისათჳს MQTm, სიშავისათჳს R. 22 ბაჩინონ MQT, ბიჩო ნონი m. 22 და (თან) R] რამეთუ MQTm. 25 ყიასდინ MQm. უნდინ T. 27 ოთხასი ბოხასი M. 28 აფხაზი]—m. 30 ფახრადავლა Mm, ფახრადავლა T, ფახრადავლა Q, ფახრადავლა R, ფახრადინ გორგ. 33 წყობათა T, წყობათა Q, წყალობათა Mm.

ყვნა და წინამბრძოლად განაჩინნა. და მოეახლა, მახლო-
ბელად მათსა დაიბანაკა.

- ვითარ ესმა თათართა მოსლვა სულტნისა წყობად
მათდა, ესეზომ განლაღებულ იყვნეს და განრისხნეს,
რომელ ამისი მსმენელი ბიჩო ნოინი მივიდა თხრობად 5
ქართველთა მუნ მყოფთა მოსლვასა სულტნისასა, და
იხილა ძისწული ყუარყუარე ჯაყელისა. სახელით სარ-
გის, კაცი მკნე და შემმართველი, კელოვანი ბრძოლა-
თა შინა, და კმა-ყო ბიჩო და რქუა: „მახარობელად
m 540 ვიდრემე მოვალ. ვიდრე თა იყოს ნიჭი ჩემი, რამეთუ 10
დიდსა სულტანსა ამიგს მოსლვა ჩუენი და ხლებულ არს,
და, ესერა, ახლოს დაუბანაკებოგს დიდითა და უამრა-
ვითა ლაშქრითა. და ხვალე ეგულების წყობად და ბრძო-
ლისა ყოფად ჩუენდა“.
- M 771 ესმა რა ესე სარგისს, განკვრებულმან რქუა: „უწყი 15
წყობათა შინა სიმკნე და გამარჯუება თქუენი, მ ნოინო,
გარნა სიმრავლისათვის მათისა არას ეგონებ სიხარულე-
ვანსა“. ხოლო ბიჩო განიღმნა და რქუა: „არა კეთილად
მეცნიერ ხარ ნათესავსა ჩუენ მოლოლთასა, რათგან მო-
გუცა ღმერთმან ძლევა: არად შეგვრაცხია სიმრავლე 20
T 267b სპათა, | რამეთუ უმრავლესთა უმჯობესად ვიდრემე
ესძლევეთ და უმრავლესითა აღვივსებით ალაფითა. აწ
განემზადენით ხვალისა ბრძოლად და ვიხილოთ, ვითარ
ვებრძვით მტერთა“. ეზომ განლაღებულ იყვნეს ყოველ-
თა ნათესავთა ზედა. 25
- Q 171a ვითარ განთენდა და მივიდა სულტანი სპითა საზა-
რელითა, რამეთუ იყო ოთხასი ათასი მკედარი, და განა-
წყვეს რაზმი. აქეთ თათართა განაწყვეს რაზმი და ურჩე-
ულესი | მათი მარცხენასა მხარსა დააწესნეს. ესრეთ
აქუნდა წესად, უმჯობესთა ვიდრემე მარცხენასა კერ- 30
ძოსა დააწესებდინ ამის ძალითა, რომელ სხუანი ნათე-
R 376a სავნი ყოველნი უმჯობესთა და უმკნეთთა მარჯუენით

2 მათსა m, მათსა MQT. 4 ესზომ Mm, ესე ზომ Q, ესრეთზომ T. 5 ბიჩონ M, ბიჩი ნოინ m, ბაჩ ნოინ Q, ბჩონ T. 6 მუნ] მან MQm, მნ T. 7 ჯაყელისა R] მდგომარე MQTm. 9 მახლობელად MQTm. 12 დრთა MQTm. 12—13 უმრავლე-
სთა MCm, უმრავლეთა T. 13 ლაშქართა MQTm. 14 ცოდითა MQm, ცოდ T. 15
სარგის Mm. 17 მათსა]—MQTm. 17 სიხარულევანსა R. 19 მოლოლთასა ბროსე,
მომაველთასა MQTm, მოლოლთასა R. 20 შეგვრაცხეს MQ, შეგვრაცხნეს T, შეგვრაცხ-
ნეს m. 22 ესძლევე MQTm. 24 იყო MQTm. 26 მოვიდა R, ყაუხჩ. 29 დაწესნეს
MQm, დაწესნეს T. 31 დაწესებდინ MCm, და წესებდინ T.

აქუნდა დაწესებითა, რათა ურჩეულესნი ურჩეულესთა შეემთხვენენ. ხოლო დროშათა მათთა სიმეწამულე მოასწავებდა სისხლისა დამოღურილობასა მტერთასა.

- ამათ რა ესრეთ ყოველი ნათესავი ქართველთა წინამბრძოლ-ყვეს და ვითარცა მიიხლნეს ურთიერთას, 5 იწყეს თათართა ჯმითა მალღითა თქუმად: „აჰლა, აჰლა, აჰლა“, რომელ ძნელად სათარგმანებ არს და უცნაურ, და სამსა ვიდრემე |ჯერსა აქუნდა წესად თქუმა ამისი: „აჰლა, აჰლა, აჰლა“, და მყის მიეტევენეს. ხოლო ქართველნი უპირატეს და უმჯნეს ძლიერად ეწყუნეს და იქმნა 10 ომი სასტიკი. მოსწყდა სიმრავლე ურიცხვ სპათაგან სულტნისა, სადა სახელოვანიცა შარვაიშის ძე დარდინ აფხაზი. მკედართმთავარი მათი, მოიკლა. და ივლტოდეს სპანი სულტანისანი, და დევნა-უყვეს რა თათართა და ქართველთა, | ურიცხვ მბრძოლი მოსრეს და შეიპყრეს. 15 ხოლო ახალციხელი სულტნისა მიერ მოიკლა შურითა ქართველთა. ესოდენ ეწყუნეს პირველ, განკვრდეს ყოველნი მკედართმთავარნი მათნი ძლიერად მბრძოლობასა ქართველთასა, სიყუარულსა და პატივსა და ნიქსა წინა-უყოფდეს და ქებასა შეასხმიდეს. 20
- R 376b | ხოლო აღივსნეს ქართველნი და თათარნი ყოველთა სიმდიდრითა, ოქროთა და ვეცხლითა, სასმურთა და სამზარეულოსა ოქროსა და ვეცხლისათა უტეხელისათა, უცხოთა ლარითა და სამოსლითა. ცხენისა და ჯორისა და აქლემისა არა იყო რიცხვ, რაზომი აღიღეს. ესრეთ საე- 25 სენი მივიდეს საბერძნეთსა დევნად სულტნისა და მიჰყვეს ვიდრე იკონიადმდე, რომელ არს ქალაქი დიდად დიდი და ზღუდეთა მტკიცეთა მიერ განმაგრებული, სად-იგი შელტოლვილ იყო სულტანი. და კუალად კართა ქალაქისათა იქმნა ომი ძლიერი. რომელ თვთეულად არა 30 არს მოთხრობად, რამეთუ უმრავლესთა დღეთა გამოვიდინ ჩალიშად და ესრეთ იბრძოდინ, სადა-იგიცა
- M 773

2 სიმეწამულე] — MQTm. 5 მიიხლნეს R, დაესრულნეს MQTm, დაეხლნეს ყ ა უ ხ ჩ. 6—7 აჰლა აჰლა აჰლა R, აღალითა აღიღითა აღიღითა MQm, იიღი ალა T, ალაპ ალაპ ალაპ გ ო რ გ. 8 ჯერასა MQT, ჯერ არს m, სამჯერ R. 9 აღიღითა აღიღითა MQm, აიღა აიღა T. 10 იწყეს MQTm. 14 რა R] რათა MQm, რა T. 17 ეწყუნეს R] იწყეს MQTm. 18 მბრძოლობას Q, მბრძოლობს MT, ბრძოლასა m. 25 რაზომი] რაზომითა (რაზომისა m) ცხენისა Mm. 26 მივიდეს MQTm. 26—27 მიყუანეს MQm, მიყუანეს T. 27 იკონიადმდე MQTm. 31 უმრავლესნი MQTm. 32 ჩალიშად ჩ გ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., ჩალიშად ყ ა უ ხ ჩ., ჩლისდ MQ, ჩლისად Tm.

ძლიერი და სახელოვანი ჩალიშობა გარდაიქმნება მრავალთა დღეთა ქართველთა.

Q 171b

ხოლო | სულტანმან, შეიწირებულმან ომითა, ითხოვა ზავი, აღუთქუა ხარაჯა დიდი და მიძიმე, და მრავალთა ძლუნთა და უფასოთა თუალთა და მარგალიტთა ძლუნად მიმცემელმან მოამშვენა, და ითხოვა მცველნი და ესრეთ: ეამ რაოდენმე არა იხილონ სულტანი, ვიდრემე განიზარახონ უმჯობესი. ამისი შემწყნარებელნი თათარნი უკმოიქცეს და მივიდეს ხლათს, | ხოლო სულტანმან ზლათისამან ითხოვა ზავი და წინამოეგება ძლუნთა ურცხუთა მომღებელი. რომელი კეთილად შეიწყნარეს. მცველნი ქუეყანისანი, რომელ არიან შანანი, დაუდგინეს.

R 377a

T 268b

m 542

M 774

R 377b

და წარვიდეს საზაფხულოსა ადგილსა გელაქუნს და არარატის მთათა, და წარუვლინეს მოციქული მეფესა რუსუდანს, რათა ზავი იქმნას მათ შორის, და მოსცეს ძე მისი, დავით, და მისცენ მეფობა. და ტფილისი : და ყოველი საქართველო. და ვითარ ესმა რუსუდანს, სთნდა სიტყუა ესე და გულსავე იყო ამისაჲს, რომე ფიცსა მტყიეცდ იპყრობდეს და მინდობილსა შეიწყნარებდეს. გარდამოვიდა თვთ მეფე და წარმოგზავნა ძე თვისი, დავით, რომელსა წინამიეგებნეს შანშე. ავაგ და ეგარსლან, რომელი თათართა დიდად პატივითა შეეწყნარა. არარათა ნიჭთა და ზნეთა სამამაკაცოთა მქონებელი? შოთა კუბარი. გაგელი ვარამ, ქართლის ერისთავი სურამელი გრიგოლ, სამცხის სპასალარი და მეჭურჭლეთუხუცესი ყუარყუარე ციხისჯუარელი, თორელნი, თმოგუელნი, შავშ-კლარჯნი და ტაოელნი, და წარიყვანეს მეფე, ძე რუსუდანისი. დავით, ხოლო მეფემან რუსუდან თანაწარიტანნა ყოველნი მთავარნი ლიხთ-იმერელნი, დადიანი ცოტნე, კაცი პატროსანი და სათნოებანი და ბრძო-

1 ძლიერი] თათარი MQTm. 1 ჩალიშობა] ჩლესი MQTm, ჩლესობა R. ჩალიშობა ყ ა უ ხ ჩ. 7 ესრეთ R, ესერა MQTm. 9 ხლათს MQ, ხლთსა T, ხლთს m. 10 ხლათისმან MQTm. 10 ითხოვა ზავი]—MQTm. 10 ძლუნთა ჩე. კონიექტ.] —MQTm, ძლუნთა დიდთა R, ყ ა უ ხ ჩ. 10—11 ურცხუთა] ურცხუთა MQm, ურცხუთა T. 11 შეიწყნარეს R, შეიწყალეს MQTm. 12 შანანი QTR, შანანი Mm. 14 წარვიდეს R, მოიუყანეს MQTm. 16 მათ შორის] შორს მათსა M. შორს მათსა m, შს მათსა QT. 20 შეწყალდეს MQTm. 22 შანშა MQm, ბავა T. შანშე და R. 22 ეგარსლან გ ო რ გ.]—MQTmR. 23 შეწყნარა M, შეწყნარა Q. შეწყნარ m, შეიწყნარა T. 25 გაგელი ყ ა უ ხ ჩ.] თორელი MQTmR. 28 კლარჯ MQTm.

ლათა შინა სახელოვანი, ბედიანი, რაქისა ერისთავ-
 გურიელი და ყოველნი წარჩინებულნი. წარემართნეს და
 შევიდეს ტფილისს და წარვიდეს ბარდავს, სადა დაემა-
 ნაკა ნონია. მიიყვანეს დავით დიდითა პატივითა და
 T 269a ლაშქრითა. ვითარ იხილეს ჩორმაღონ, ჩაქლატა, იოსურ 5
 და ბინო. განიხარეს და პატივი უყვეს მეფესა და მთა-
 ვართა საქართველოსათა, მოსცეს ყოველი საქართველო,
 ტფილისი, სამშუღლდე. რომელი პირველი რომითა აელო
 Q 172a იოსურ ნონის და ანგურგას თანადახლომითა ავაგისთა.
 და ესრეთ კეთილად შეიწყნარეს დავით მეფე. რომელ- 10
 სა ნარინ დავითობით¹⁸ უწოდეს, ესე იგი არს, სეფის-
 ბარი დავით.

მაშინ წარავლინეს მოციქული წინაშე დიდისა ყაე-
 ნისა, რომელი იჭდა ყარაყურუმს. ტახტსა ჩინგიზ ყაე- 15
 ნისა, რამეთუ ჩინგიზ ყაენი გარდაცვალებულ იყო და
 კვლად-იგდო ძემან მისმან, სახელით აქოთა, ყაენიპა,
 რომელი იყო კაცი კეთილი და დიდად უხვ. და მოსამარ-
 R 378a თლდე. და იგიცა გარდაიცვალა. | და დასუეს ძე ოქოთა-
 სი ყაენად. სახელითა ქუქ. და იგიცა მოკუდა და კვლად-
 m 543 იგდო ყაენობა ძემან | ქუქისმან, | მანგე. წარავლინეს 20
 M 775 მოციქული და აუწყეს აღება სპარსეთისა, საქართვე-
 ლოსა, საბერძნეთისა, და ყოველთა თემთა ქუდი და აბ-
 ჯარი და ტანისამოსი გაუგზავნეს და წესი მიუძმენეს
 ესეებითარ: „ქართველნი სრულიად მოვიდეს, მეფე და
 ერთობილნი მთავარნი. რომელთა აქუს სჯული კეთილი, 25
 და ტყუილსა ევლტიან, მწამლველი არცა თუ სახელ
 იღების მათ შორის“. და სპარსთათეს მიუძმენეს ესრეთ:
 „არინ სპარსნი ცრუ, მოღალატე და ფიცის არშემნა-

1 ერისთავნი MQTm. 2 გურიელი Q. 2 წარემართნეს და|აჟ m. 3 ბარდავს MT. 5 იხილა MQTm. 5 ჩალატმან MQ, ჩალატმან m, ჩალატამ T, ჩალატარ R. 6 ბინე MQTm. 6—7 მთავარსა Mm. 8 პირველ MQm. 9 ანგურგას mR, ანგურნავას MQT. 9 თანა დასხლომითა Mm. 10—12 მეღე... დავით—Q. 11 ანრინ დიდებითა M. ანრინ დიდებითა m. ანრინ დავითობით T, ნარინ დავითობით R, ნარინ დავითობით გორგ. 13—14 დიდსა ყარსსა Mm, დიდსა ყარსსა QT. 14 ყარყურუმს MQTm. 14—15 ჩინგის ყანსა M, ჩინგი ყანსა Q, ჩინგის ყანს T, ჩინგის ყანსა m. 15 ჩინგი ყან MQT, ჩინგი ყანა m. 16 ოქონთინმან MQT, ოქონთინმან m. 16 ყაენობა| და ყანობ Mm, და ყანობ Q, და ყანობი T. 17 უტყუი Mm, უტყუ Q, უხვ TR. 18 რა დასუეს| და სარეს MQTm. 19 ყაენად R| ყოველი და MQTm. 20 ყანაბა MQT, ყანაბ m. 20 მანგე|—MQTm. 21 სპარსეთსა Mm. 22 საბერძნეთსა Mm. 23 მეღმენეს|+და MQTm. 24 ესე ვითა MQT. 24 სრულიად მოვიდეს| სად (სადა) მოვიდეს MQTm. 26 სახელი M. სჯულ Q. 27 სპარსთათეს ყ ა უ ხ ჩ. სპარსთა MQTm.

ხეელ, და მრავალხი ოპოვებიან მწამლველნი და მამათ-
მავალ ურცხვნოდ“.

- T 269b მიიწია რა ელჩი პირველად ბათოისსა, რომელი იყო
შვილი თუშისი, პირმშოსა ჩინგიზ ყაენის შვილისა, რამე-
თუ მაშინ უპირატესობა | ყოველთა ბათოს ყაენს ეპყრა, 5
რომელსა აქუნდა ოგსეთი და დიდი ყივჩაყეთი, ხა-
ზარეთი, რუსეთი ვიდრე ბნელეთამდის და ზღუადმდე
დარუბანდისა. და ამან წარავლინა მანგუ ყაენისა. და
.R 378b ვითარ იხილა მოციქული, განიხარა, | და ჩაბალახისა
ხილვასა განკვრდა. და ესრეთ მიუძენო ნოინთა მანგუ 10
ყაენმან: „ვითნაგან ქართველნი წყობათა შინა კეთილად
გიხილვან და ტყუილი არა არს მათ შორის და მინდობა
იციან, თქუენ თანა იპყრენით მტერთა თქუენდა ბრძო-
ლად, ხოლო სპარსნი მოსწყუდენით, და მის ქუეყანისა
თავადნი წარავლინეთ ყაენთა წინაშე“.
- ესე მოციქული რა მოიწია, ავაგ, რომელი ამირსპა-
სალარობისაგან ათაბაგ იქმნა მეფისა რუსუდანის მიერ,
.M 776 წარავლინა ჩალატა ნოინმან წინაშე დიდისა ყაენისა ბა-
თოსა, და ხლათისა სულტანი. წარვიდეს უცნაურსა და
ყოვლადვე ქართველთა ნათესავისაგან უვალსა გზასა. და 20
ვითარ მიიწინეს წინაშე ბათოსა, რომელი იყო მას უამ-
სა უმთავრესი ყაენთა და უზეშთაესი და უადმატებუ-
.Q 172b ლესი შუენიერებითა, თანაწარეყვანა ათაბაგსა ავაგს
ივანე ახალციხელის ძე, სახელით დავით, ეჭიბი ავაგისი,
რომელმან რქუა ავაგს: „ვინათგან უცხოთა ნათესავთა 25
მომართ მოიწიე და არა უწყი, თუ რა ყოფად არს ჩუენ-
და, ესრეთ განგაზრახებ, რათა ვიქმნე მე, ვითარცა |
m 544
R 379a პატრონი და მთავარ შენდა, | და შენ იქმნე მონა. უკე-

3 რომელა იყო]—MQTm. 4 თუშისი] თუ შიში MQm, თუშობი T, თუბისი R,
ყ ა უ ხ წ. 4 ჩინგის ყანისი MQm, ჩინგის ყანისა T. 5 ბათოსყანს MQm, ბათოს
ყანას T. 6 დიდი და შივჩაყეთი (ყივჩაყი m, ყივჩაყეთი T) MQTm. 7 ვიდრე ბნე-
ლეთამდის და]—MQTm. 8 მანგუყანისა (ყაენისა) MQTm. 11 ყან MQT. 11 ვა-
ნათგან ქართველნი წყობათა] რათა რა წყალობათა (წყობათა T) MQTm. 12 გიხილავს
MQTm. 12 შორის] შინა MTm. 12 მინდობა]—MQTm. 13 ივან MT. 13—14 ბრძოლად
R, გრძლად MQTm. 14 სპარსნი R, სპანი MQTm, 14 მოსწყუდნა MQTm. 15 წარა-
ვლინეთ ჩვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ, წარავლინა MQTm, წარმოგზავნენით R, ყ ა უ ხ წ. 18 ჩა-
ლათ ნოინ MQTm. 18—19 ყანბათოსსა MQTm. 19 ხლათისა MQ, ხლათისა m, ხილთისა
T. 24 ივანე... ავაგისი]—T. 24 დავით] + და MQm. 24 ავაგს MQm. 26 მოიწია
Mm, მოიწიე Q. 27 განგიზრახებ Mm, განგზრახებ Q, განგზრახებ T.

თუ ენებოს მოკუდინება შენი, მე შოვიკლა და არა შენ. არლარა ვგონებ, უკეთუ ბატონი მოიკლას, ყმათაცა და-
 კოცად“. და ესრეთ მრავლითა ვედრებითა და იძულები-
 თათა დაარწმუნეს ავაგ ამისდა ყოფად. ვითარ შევიდეს
 წინაშე ბათოსა, წინაწარიდლუანა დავით, ვითარცა უმ- 5
T 270a თავრესი. და ესოქდენ სათნობა ქმნა დავით, განმწირ-
 ველმან თავისამან პატრონისათს სიკუდილად. იხილა
 ყანმან ბათო, განიხარა და დიდად პატივ-სცა მრავალთა
 დღეთა. და ვითარ ცნეს კეთილის-ყოფა ბათოსაგან და
 უშიშ იქმნეს სიკუდილისა, ერთსა დღესა შეუწოდა ბა- 10
 თო, და ავაგ წინაწარუძღუა, რომელი იხილა რა ყანმან,
 განკვრევითა შემხედველი ეტყოდა ავაგს: „არა სადამე
 მეცნიერ ხარა, რომელ პატრონი არს შენი, რომელი უკა-
 ნის შენსა დგას და წინა წარმოსძლომიხარ?“ ხოლო და- 15
 ვით ღიმილით ეტყოდა: „დიდო, დიდო განმარჯუებულო
M 777 კელმწიფეო! ეგე არს პატრონი და მე მოქნა მისი“. და
 განკვრევილი ყანი ჰკითხვიდა მიზეზსა მისსა ყოფად.
 რომლისთვის დავით თქუა: „მის ძალითა ვყავ, დიდო
R 379b ყანო, რომელ არა მეცნიერნი ვართ შენნი, და არა
 უწყოდით, რას შეგუამთხუევდით. უკეთუ გენება მოკუ- 20
 დინება, მემცა მომკუდარ ვიყავ უწინარეს და არა პატ-
 რონი ჩემი“. რომლისათს დიდად განკვრდა და აქო
 დავით და თქუა: „უკეთუ ნათესავი ქართველთა ეგვევი-
 თარი არს, ვბრძანებ, რათა ყოველთა ნათესავთა, რო- 25
 მელნი არიან მორჩილებასა ქუეშე მოლოლთა, უმჯობეს
 და უწარჩინებულეს იყვნეს, და მოლოლთა თანა მკე-
 დართა აღრაცხონ, მამული და საქონელი მათთა კელთა
 შინა იყოს და ყოველსა შინა მისანდოდ იყვენენ“. ამის-
 თს ბრძანება დააწერინა და წარმოსცა, და ესრეთ გა- 30
 ნაჩინა წარვლენა დიდსა მანგუ ყანისსა ხატაეთს და

1—2 და არა შენ... მოიკლას]—T. 2—3 ყმათაცა დაკოცად R]—MQTm. 4
 ამისად T. 6 დავით] + ვითარცა უმთავრესი MQTm. 8 ყანმან MQTm. 8 ბათო
 Mm, ბათო T. 8 და]—MQT. 10 სიკუდილისა] + და MQ. 11 რა] რათა Mm, რა
 T,—Q. 11 ყანმან MQT, ყანმან m. 13 ხარა Mm, ხარ T. 15 დიდო დიდო] დიდო
 და R. 16 მე]—T. 18—19 დიდო ყანო] ყან (ყანა, ყანი) დიდო MQTm. 19 შენი T.
 25 მოლოლთა ჩე. კონიექტ., მაღალთა Mm, მღლთა QT. 26 მაღალთა Mm, მღ-
 ლთა QT. 28—29 ამისთვის] ამისა რომელსა MQm, ამისი რლ არს T. 29 ბრძანება] ბუ-
 ნება MQTm. 29 დაწერინა R, დაწერა ყ ა უ ხ ჩ., დაჯერა MQTm. 30 მანგუყანის-
 სა (ყანისასა in) MQTm.

- Q 173a
m 545 ყარაყურქუმს. ესე | აქამდინ იყავნ, ხოლო, ჩუენ დაშ-
თომილისა სიტყუსა მიმართ აღვიდეთ.
- T 270b ! გარდამოვიდა მეფე რუსუდან ლიხით და მივიდა
ტფილისად და მოეგებნეს ყოველნი წარჩინებულნი სა-
მეფოსა მისისანი. და წარავლინა ძე თვისი, დავით, ნოინ- 5
თა წინაშე, რომელთა პატივითა შეიწყნარეს და მოსცეს
- R 380a ყოველი სამეფო. წარჩინებულნი და ! ყოველნი მთავარ-
ნი საქართველოსანი. და ესრეთ კუალად ეგო სამეფო
ბრძანებასა ქუეშე რუსუდან მეფისასა.
- M 778 კუალად აქაცა ვინებე ღუმელად, ვინათგან მეგულე- 10
ბის განსაერთომელისა მოთხოობისა, დაღათუ არა საკად-
რებელ არს თხრობა მეფეთათჳს უშუერსა რასმე, რა-
მეთუ იტყვს მოსე, მხილველი ღმრთისა: „მთავარსა ერი-
სა შენისასა | არა პრქუა ბოროტი“. გარნა ვინათგან 15
წიგნი ესე შუამდებარე არს კეთილისმოქმედთა და ბო-
როტისმოქმედთა, შენდობილ იყვენნ სიტყუანი ჩემნი, რა-
მეთუ ეამთაღმწერელობა ჭეშმარიტისმეტყუელეზა არს
და არა თუალახმა ვისიმე. რამეთუ ამათ ეამთა დაივიწყა
შიში ღმრთისა და ანდერძი ძმისა და ფიცი იგი, რომელ
ამცნო ძმამან მისმან რუსუდან მეფესა, განიზრახა ზრახ- 20
ვა უცხო, რათა დაუმტკიცდეს მეფობა ძესა მისსა, და-
ვითს. და წარავლინა კაცი საბერძნეთს, სულტანსა სიძეს
და ასულსა თამარს წინაშე, რათა ძმისწული მისი, და-
ვით ყრმა, რომელ პირველ წარავლინა მათდა, რათა
ბოროტი რა ეყოს მათ მიერ, და არა ბოროტ ეყო, აწ 25
რომელ წარსწყმიდონ და მოაკედინონ, და უზრუნვე-
ლად ეპყრას მეფობა მას და ძესა მისსა, დავითს.
- R 380b ხოლო მათ არა ისმინეს. და კუალად სხუა წარავლი-
ნეს მოციქული ამავე პირისათჳს. ხოლო იგინი არა ერჩ-
დეს. და | მესამედ სხუა სავედრებელი წიგნი წარგზავნა 30
შვილისა და ძმისწულისა. გინა ძმისმკლველობითა სავსე.

1 ყარაყუმს MQT, ყარაყუმს იო. 1 ხოლო—MQTm. 2 მიმართ| მიერ MQTm. 9 რუსუდანისასა მეფესა MQm. 10 ღუმელი R, დაუმალავად MQTm, ღუმელად კონიექტ. 12 მეფეთათჳს R, მისთვის MQTm. 16 სიტყანი MT, სიტყანი Q. 17 ეამთაღმწერელობა R, ეამთა აღმწერელობით MQTm. 17 პრქისა QT. 17 მეტყუელობა MQm. 18 თუალახმით MQTm. 18 ვისიმე კონიექტ. ვისმე MQTm, ვისთვისმე R, ყალხჩ. 21 დაუმტკიცდეს MQTR, დაუმტკიცდოს იო. 24 პირველ—MQTm. 24—25 რათა ბოროტქ თანა ჭეშმარიტი MQTm. 25 ეყოს ყალხჩ., უყოს MQTm, უყონ R. 25 ბოროტქ ჭეშმარიტი MQTm. 26 და მოაკედინონ—QT. 29 არა| რა MQTm. 30 წარგზავნა R, ასწავნს MQTm. 31 ძმისწულისაგან MQTm.

- m 546 და იგინი არცა მაშის ერჩდეს. ათსგან განცკბრებულ-
მან, | გულისწყრომითა აღვსებულმან დაივიწყა სჯული-
ცა და ღმობა ნათესავთა და თვთ შვილის სიყუარული
დედობრივი, ვითარცა იტყვს ბრძენი სოლომონ, ვითარ-
მედ: „გულისწყრომამან კაცისამან სიმაართლე ღმრთისა 5
არა ყვის“. ვითარ ამანცა, კეთილთა ძირთა მორჩმან,
არა ყო სიმაართლე. დაწერა წიგნი სიძეს სულტანსა |
M 779 ყოსდინს თანა. და ესრეთ მიუმცნო, ვითარმედ: „ამის-
Q 173b თვის მენება მოკლეა ძმისწულისა ჩემისა დავითისი,
რომე ცოლსა შენსა და ასულსა ჩემსა ძმისწული ჩემი, 10
დავით. თანა-ყოფვის, და ამისთვის არა ნებავს ასულსა
ჩემსა ბოროტი მისი“. მ გონება. მკეტთა უმძევჯარესი,
ვაჲ მკლველობა, ოდესმე სმენილთა და გარდასრულ-
R 381a თა მკლველობათა უბოროტესი. რომელი აღასრულა
შვილსა და ძმასა ზედა დამვიწყებულმან დედობრივთა 15
და ძმებრივთა ღმობათამან!
- თა მიიწია წიგნი სულტანს წინაშე. მყის აღმოჩინათა
და შევიდა სახლსა სადედოფლოსა, და უპატიოდ განი-
ორია ცოლი თვისი მოფხურითა თმათა, ფერკითა ძლიე-
რად უხეთქნა პირსა მისს შუენიერსა, და ტანი ფრიადი- 20
სა ცემისაგან სისხლისფრად იყო. და ხატნი იგი, რომელი
სამარადისოდ აქუნდა წინაშე მათსა, შეაგინნა და და-
მუსტნა. და ყოველნი მის წინაშე მყოფნი მსახურნი და
მოკლენი ექსორია-ყვნა და რომელნიმე მოსწყუნდა.
და ცოლსა მისსა შეშინებით უთქმიდა უწყალოდ სიკუ- 25
დილსა. უკეთუ | არა დაუტეოს სჯული ქრისტესი და
T 271b მუსულმან იქმნას. და მრავალნიცა ტანჯვანი შეამთხვენა,
რომლისა შემდგომად მრავალთა ტანჯვათა მიერ მომედ-
გრებულმან უარ-ყო სჯული ქვეშარიტი, რამეთუ აქა-
მომდე მტკიცედ ეპყრა სჯული ქრისტესი, რამეთუ ხუ- 30
R 381b ცესნი და ხატნი წინაშე | მისსა აქუნდის არა ფარულად,
არამედ განცხადებულად.

1 განცკბრებულმან mR. 6 ამანცა| ავცნა m. 7 სულტანთანა MQTm. 8 ყო-
სდინს თანა| ყადინსა MTm, ყსდინსა Q. 13 ვაჲ T, ვაჲ Mm, ვაჲ Q. 13 მკლვე-
ელობა M. 15 დაამვიწყებელმა MQ, დამვიწყებულნი Q, და დამვიწყებულნი T. 16 მებ-
რივთა R, მებრთა MQm, მებრთა T, მებრრივთა ჟავახ., ყაუხ ჩ. 22 შეაგინნა
R, შეაგინნის MQm, შეაგინნეს T. 23 და ყოველნი| ყოველივე MQTm. 24 მოკლენი|
მკლენი R. 27 მუსულმან MT, მუსულმან Q, მუსულმან m. 28 შემდგომად| მიერ Q.
28 მიერ|—MQTm.

- m 547 | ხოლო ყრმა დავით შეიპყრეს და მრავალნი
ტანჯვანი შეამთხვენეს, რათა ჭეშმარიტი აღიაროს.
- M 780 ხოლო იგი იტყოდა: „უბრალო ვარ, მოწამე არს
ღმერთი, დაღათუ ესე ცილი დამწამა მამიდამან
ჩემმან, და დასაჯერებელ არს, გარნა საქართველოთა
ბრაღისა და შეცოდებისათვის ექსორია-ყო და სიკუ-
დილი ჩემი მოგიმცნო. აწ იხილე, მოწყალეო და მალა-
ლო სულტანო, რომელ პირველითგანვე მკლველობისა
ჩემის გული აქუნდა“. ესე ვითარ ესმა სულტანსა, მცი-
რედ ლმობიერ იქმნა. მაშინ სიკუდილი არა ინება მისი
განგებთა ზეგარდამოთა, რამეთუ მსჯავრნი და განგებუ-
ლებანი ღმრთისანი გამოუკულებელ არიან, ვითარცა წე-
რალ არს: „ვინ ცნა განგება უფლისა, ანუ ვინ თანა-
მზრახველ ეყო მას?“. გარნა არავე დამშუდნა გულის-
წყრომა სულტნისა, ვითარცა ალითა მძაფრითა ენ|თე-
ბოდა გული მისი. ამისთვის მოუწოდა მენავეთმოძღუარ-
სა და მისცა დავით ჳელთა მათთა, და ამცნო, რათა წა-
რიყვანონ ზღუად და შთააგდონ სიღრმესა ზღვსასა.
უკეთუ არა ყონ, იავარ-ყოს სახლი და დედა-წული მა-
თი, და იგინი ბოროტად მოისრნენ. ხოლო მენავეთა მათ
წარიყვანეს, შთასვეს ნავსა და მიმართეს პელენგოდ, მი-
წივნეს სიღრმედ დიდად განშორებულ ქუეყანისაგან,
და ენება შთაგდება დავითისი. ევედრა მენავეთა, რათა
ილოცოს მცირედ. ხოლო მათ დრო-სცეს. ვითარ აღდგა
და აღმოიღო უბითგან ხატი ყოვლად წმიდის ღმრთის-
მშობელისა, რომელი ვედრებისსახედ დასახულ იყო,
და მარადის თანა აქუნდის, და მისა მიმართ აქუნდა სა-
სოება. ესე დაიდგა პირსა და თუალთა და ცრემლნი
სიმწარისანი გარდმოსთხინა: „ყოვლად წმიდაო დედაო
მესნელისა ჩუენისაო იესო ქრისტესო, ცო|ღვილთა შე-
სავედრებელო და ნუგეშინისმცემელო, შეივედრე სული
ჩემი, რამეთუ შენ ხარ ნუგეშინისმცემელი მწარისა
ამის სიობლისა ჩემისა და უმსჯავროსა || სიკუდილისა.
რომელ სამარესა და მიწასა შინა დაფლვად არავინ ღირს-

3 ხოლო იგი იტყოდა TR]—MQm. 4 მამიდამა M, მამიდან QT. 10 მისი-
MQTm. 11 რამეთუ რომელნი MQTm. 12 ღმრთისანი]—MQTm. 13 განგება MQ]
გონება mR. 14 გარნავე არა m. 21 პელაგონად R. 25 უბითგან QTR]—Mm. 26 ევ
დრების MQT. 26 დახატულ R, და სახელ Mm, დასახულ Q, დასზლ T. 23 ეს
ამას მიმართ MQTm. 28 თვალსა Mm. 34 დაჴლად MTm, დაჴლედ Q.

მყო, არამედ საჭმლად თევზთა. არცალა საფლავი ჩემი
 საცნაურ იქმნების, არამედ მოწყალებათა შენთა მინდო-
 ბილი ვითხოვ უკანასკნელსა ამას ოხჳანსა შინა, რომელ
 მიქსნა ჰაერისმცველთა კელთაგან და საშინელთა მათ
 სატანჯველთაგან, რომელსა მოელთან ჩემებრ ცოდვილნი 5
 და ბრალეულნი ყოველნი“.

რამეთუ ამას და ამისსა უმრავლესსა ილოცვიდა
 ღმობიერად და ცრემლთა მწარეთა დამომდინებელი,
 აღკადეს შესამოსელი და ხატი წარუღეს, რომლისათვის
 ღმობიერად ევედრა, რათა მისცეს ხატი ყოვლად წმი- 10
 დისა და თანა აქუნდეს, რომელი ისმინეს მენავეთა და
 მისცეს ხატი იგი და დაჰკიდეს ყელსა. ხოლო ვითარ
 ეგულებოდა შთაგდება, ერთმან მენავეთაგანმან ყო
 წყალობა განგებითა ღმრთისა და ყოვლად წმიდისა და
 ვედრებისა ღმრთისმშობელისათა და მცირე რამე ფიცა- 15
 რი |მისცა კელთა მისთა. და ესრეთ შთაგდეს ზღუად.
 ხოლო დავით მოეხჳა ფიცარსა მას, და მოჰბერა ქარმან
 ძლიერმან და უჩინო იქმნა თულთაგან მათთა. და მი-
 მოაქუნდა ! ღელვათა, ვითარ კიდობანი ნოესი, და მყის
 განავდო კმელად. და იხილა იგი ვაჰარმან ვინმე მგზა|კრ 20
 მავალმან და მიავლინა მან მცურველი, რამეთუ ჳერეთ-
 ვე შორს ვიდრე იყო ქუეყანისაგან, ვითარ უტევან. და
 გამოიყვანა ვაჰარსა მას თანა. მყის შემოსეს და | საზ-
 რდელი მოართუეს და ნუგეშინის-სცეს. და განძლიერ-
 და შიმშილისა და წყურვილისაგან შეიწრებული, რომელ 25
 თულთაცა კამკამებად ძლითა ეძლო. იწყო კითხვად
 ვაჰარმან მან მიზეზი შთაგდებისა მისისა ზღუად. ხოლო
 მან ყოველი ესე ზემოკსენებული აუწყა, რომლისათვის
 განიხარა ვაჰარმან და სახლად თჳსად წარიყვანა და იწყო
 მ 549 პატივის-ცემად, ვითარ საყუარელსა შეილსა, | ესრეთ 30
 ფუფუნებად. დაყო მას ვაჰართანა ექუსი თუე ოდენ,

3 ოხჳანსა TR, ოხჳანსა Q, უოხჳანსა Mm. 5 ზოვლიან Mm. 6 და]-T. 6
 ყოველი]-T. 7 რამეთუ]+ყოველნი T. 7 რამეთუ]-R. 8 ღმობიერად R, ღმობი-
 ერითა MQTm. 8 და ცრემლთა მწარეთა] ცრემლთა მწარითა MQTm. 8 დამომდინე-
 ბელი QTR]-Mm. 10-12 ყოვლად წმიდისა... მისცეს ხატი]-Q. 14-15 და ვედრებისა
 QTR]-Mm. 18 და უჩინო იქმნა თულთაგან]-T. 19 ნოესი] მოსესი Q. 20 განავ-
 დო] განვიდა MQTm. 20 იგი]-MQTm. 21 ჳერეთვე m, ჳრთვე MQ, ჳრთა T, ჳე-
 რთ R. 22 შორს ვიდრე] შორისვე MQ, შს ვე T, შორისვე m. 26 კამკამებ-
 და Mm, კმკამებდ Q, კმა კმებდ T. 26 ძლითა ეძლო QT, ძლითა შეძლო Mm.
 27 ვაჰარმან მან]-MQTm. 31 დაყო QTR, და იყო Mm.

და განცხადანა საქმე ესე ყოველთა თანა, ვითარ ვაჭარსა
ვისჰე ზღუდასა შთაგდებული ქართველთა მეფის ძე უპო-
ვნიეს. და მიიწია სიტყუა ესე და ესმა სულტანსა ყიას-
დინს. გულისწყრომითა აღვსილმან წარავლინნა მკედარ-
ნი, | მიიყვანა დავით და ვაჭარიცა იგი, და მენავენი 5
იგი პყრობილ-ყენა, და სიკუდილსა აქადებდა. ხოლო
ისწავა რა ვაჭრისაგან ზღვთ გამოყვანება, განუტევენა
მენავენი.

ხოლო დავითისთვის არავე დასცხრა გულისწყრომად
და შესძინა, ვითარცა პეროდე, კაცის-კლვად, რამეთუ 10
კაცის-კლვასა ზედა კულადცა კაცის-კლვა შესძინა, და

უბოროტესი სატანჯველი განაწინა. რამეთუ იყო ჭურ-
ღმული ღრმა, რომელსა შინა წყალი არა იყო. ამას შინა
იყვნეს გუელნი შთაყრილნი, რომელი სავსე იყო გან-
ძვნებულითა და ცოფითა გუელითა. და ზედა იდგა ლო- 15
დი და არა იყო ნათელი, და ესრეთ მწარითა სიკუდი-
ლითა მოკვლიდა. სულტანმან მას შიგა შთაგდება

ბრძანა დავითისი. და ვითარ წარიყვანეს, თანავე აჭუნ-
და ხატი იგი. და აღიღეს ორმოსა მისგან ქვა, შთააგდეს.
R 384a და დაცულ იქმნა, ვითარცა დანიელ პირისაგან | ლომი- 23
სა, ყოვლად არა ავნეს ესოდენ ყოვლად გესლიანთა.
დაბურეს ქვა ზედა.

დავითს პირველვე წარტანებულ იყო ვინმე, სასელით
სოსან. რომელი მიეცა მამასა მისსა ლაშას. ესე შეუდ-
გა. რაეამს წარიყვანებდეს შთაგდებად ჭურღმულსა 25
მას. ამან იხილა ჭურღმული იგი. ხოლო კაცთა მათ
სულტნისათა რაეამს დაუტევეს ჭურღმული იგი, გათხა-

რა სოსან მცირედ ქვაქას ქუეშეთ, და მიერ შთაუტევე-
ნის პური, რომელი ითხოვის. და ესრეთ ზრდიდა ხუთ
წელ. რა დაწვის, გუელნი რომელნიმე მიეხუევის ყელ- 35
სა, რომელნიმე ფერკსა, სხუანი უბესა, სხუანი გუერდ-
სა უწვიან. და ვითარ ეძინა, და გარდაიქცეოდა რა გუ-

1 განაცხადანა Mm. 2 ზღვის Tm, ზღვის MQ. 3 და ესმა QT]—Mm. 3—4 სულ-
ტნისა ყასდანს Mm, სულტანსა ყასდინს QT. 7 რა]—MQTm. 7 ისწავა რა ვაჭრისაგან]
ვაჭარმა ყოველივე აუწყა m. 10 ეროდემ MQT, ეროდემ m. 14 ჩაყრილნი MQTm. 15—
16 ლოდი]+დინი ფრიად m. 17 ჩაგდება Mm, შთაგდება Q, შთაგდებად T. 19 აღი-
ღეს TR. აღეს MQm. 19 ქვა R, ქუე MQm, ქუე T. 19 შთააგდეს] შთავიდა
MQTm, მას შინა შთააგდეს R. 23 იყო]+უყუარდა MQTm. 24 სოსან] სოსონ MQm,
სასონ T, სასნა გ ო რ გ. 27 რაეამს დაუტევეს] რათა დაუტეონ MQm, რათა დაუტე-
ოს T. 28 სოსან] სოსან MQTm, სოსან R, სასნა გ ო რ გ. 28 ქვას Q, ქალაქსა MTm
23—29 შთაუტევენს MQT.

R 384b
m 550

ერდსა ზედა, მკართა დააქირა გუელსა ერთსა, რომელ-
მან მკარსა სასტიკად უკბინა. ხოლო სხუათა გუელთა
დაიჭირეს გუელი იგი. მკბენელი დავითისი, და იწყეს
ენითა ლოკად | და მყის | განკურნეს დავით, და გუელი
იგი შეჰამეს მათ გუელთა. ესრეთ საკვრეველებით განა- 5
რინა ღმერთმან ყოვლისა წარსაწყმედელისაგან, რომელ-
ნი მოიწივნეს მას ზედა.

T 273b

რამეთუ ესრეთ განიზრახა მეფემან რუსუდან თავით
ოვსით და მტკიცებად მეფობისა ძისა თვისისა. არამომ-
კსენებელმან სიტყვსა წინასწარმეტყუელისა ესაიასა, 10

M 784

რომელსა იტყვს: | „და მოხედნეს უფალმან განგებასა
მას ზედა დიდსა მთავარსა ასურასტანისასა და სიმალ-
ლესა მას ზედა დიდებისა თუალთა მათ მისთასა. რამე-
თუ თქუა: ძალითა ცელთა ჩემთათა ვყო. და სიბრძნით
გულისკმის-ყოფისა ჩემისათა მოვიპყრნე საზღვარნი 15

თესლებისანი და ძალი მათი წარმოვიღო და შევეძრნე
ქალაქნი დამკვდრებულნი. და სოფელი ყოველი დავი-
პყრა კელითა ჩემითა ვითარცა მართუენი, და ვითარცა
კუერცხნი დაშთომილნი აღვიხუნე. და არაეინ იყოს, რო-
მელი განმერეს მე ანუ სიტყუა-მიგოს. აწ უკუე იდი- 20
დოს-მე ცული თვნიერ მკუეთელისა. ვითარცა თა-
ვითა თვისითა ჰკუეთდეს, ანუ ამალდდეს ხერხი თვნი-
ერ მზიდველისა მისისა? ეგრეთვე ვინ აღიღის კუერთხი
ვინა შეშა? არა ეგრეთ. | არამედ მოავლინოს უფალმან

R 385a

საბაოთ შენსა პატიოსნებასა ზედა უპატიოება. დიდება- 25
სა შენსა ზედა ცეცხლი აგზებული ატყდებოდეს; ვი-
ცაარ აღესრულა პატიოსნისა მეფისა რუსუდანს ზედა.

რამეთუ სირცხვლ-მიჩნს კადრებად და კუალად ვერ
მოძლავს ღუმელად. რამეთუ უპატიო-ჰყო თავი თვისი

1 დაქირა] გაპრა MQTm. 3 დაქრეს T. 5 მათ]—QT 5 საკურლობითა
MQT. საკურლობითა m. 9 მეუბობისა] + მეუბობა MQTm. 9 თვისისა] + არა MQm. 10
ესაიასა]—MQTm. 11 ლა] + და MQ. 11 მომხედნეს m. 12 ასურასტანისასა R,
სულტნისასა MQTm. 13 მას ზედა] + დიდსა მთავარსა სულტნისასა და სიმალლესა T.
13 ზედა] + დიდსა MQm. 14 ძალითა R, ძლითათა T, რომლითათა MQm. 14 ჩემთა-
თა]—MQTm. 15 გელსკმის-ყოფისა ჩემისათა] გულის კმის ყოფითა ჩემისათა MQTm.
15 მოვიპყრნე MQm. მოვიპყრნე T. 16 თესლებისანი]—MQTm. 17 ქალაქნი ყ ა უ ხ ჩ.]—
MQTm. 19 კუერცხი MQTm. 19 აღვიხვენ MQ, აღვიხვენ m. 19—20 რომელნი MQm.
20 განმერეს m. განერეს T. 20 აწ]—MQTm. 21 მოკუეთელსა MQTm. 22 ანუ] რათა
MQTm. 23 აღიღის MQTm. 24 მოავლინა MQTm. 25 საბაოთ] საბოთ Q, სბოთ T,
საშოთ Mm. 25 პატიოსნებასა] პატრონობასა MQTm. 26 აგზებული MQTm. 27
ვეფისა]—MQTm. 29 მოძლავს QM, მოძლავს Mm. 29 ჰყო]—MQTm.

Q 175b
T 274a
M 785
m 551

ბოროტითა ამით, რომელ აღადგინა ძმისწულსა თვისსა ზედა. გარნა განაქარვნა ზრახვანი მისნი ზეგარდამომან განგებამან, ვითარ აქითოფელისნი დავით წინასწარმეტყუელის ზე, და არა გულისკმა-ყო, რამეთუ „განაქარვნის ზრახვანი კაცთანი ზრახვამან ღმრთისამან“, | ვითარ ფარაოსი მოსეს ზე, ვითარ განერა კელთ|აგან| მისთა ლტოლვილი პირველად, ვითარ იტყვს ქამთა|ალმწერელი იოსიპოს, და კულად ვითარ განერა დავით კელთაგან საულისათა, რამეთუ ცუდად იქმნა განზრახვა მისი. და სხუაცა მოვიქსენო, რომელ იქმნა განზრახვითა მეფისა ასტუეავისათა. არა ცუდ იქმნა წარვლენა ასულისა მისისა მანდანისი სპარსთათვს, ყოვლად ამას შინა მოცემა ძისა მისისა კვროსისი, რომელი შემდგომად ასტუეავისა მეფე იქმნა? ანუ არა ამო იქმნა ხრიზმოზიკა იგი აპოლონის დელფელისა შენისა კრისოის განცდილი მე ობოლი მთხრობლი ძლეული კრისოსა მიერ შეპყრობილ იქმნა კვროსისა მიერ, და უმეტეს ამისსა არა განცუდნა ხრიზმოზიკა იგი პრიამოსისი მეფის ასულთასა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა პირისა მთავრისა ალექსანდრე პარიდოსისა ზედა, რომელი იპყრა წელთა ოცდათორმეტთა უწინარეს, რომელმან, მიმტაცებელმან ელენესმან ცოლისა, აღამეზნონის ძმისა მენელეოსისგან. ოცდარვად წლად უმშუდებელნი ბრძოლანი მოუგნა ტროველთა სრულიად მოსპოლვად ნათესავსა მისსა?¹⁹.

25

2 მისნი] — MQTm. 3 აქითოფელისანი Mm. 3 — 4 წინასწარმეტყუელის-ზე ყ ა უ ხ ჩ., წინასწარმეტყუელსანი M, წინასწარმეტყუელსა QT. 5 კაცთანი] — და MQTm. 9 საულისათა R, სულტნოსთა MQTm. 10 მათი Mm. [11 მეფისა] — Mm. 11 წარვლენა ქა ე ა ხ., წარვლენა MQTm. 11 — 12 ასტუესა + მისსა ქა ე ა ხ.; 12 მანდანისი ქა ე ა ხ., მან და ანისი MQ, მან ანისი m, მან და ანისი T. 12 ამას შინა ყ ა უ ხ ჩ., ამა შესა MQ, ამას შესა m, ამა შესა T. 13 კვროსისი Q, კვროსისი T, კვროსისი M, კვროსისი m. 14 ქმნა Mm. 15 დელფელსა გა მ ყ რ., დელფელსა QT, დელფელსა Mm. 15 კარსოსი Mm, კარსოსი QT. 16 კარსოსა Mm, კარსოსა T, კარსოსი Q. 17 მიერ] — და Mm. 18 არა განცუდნა ი ნ გ ო რ., არა განცუდნა ქა ე ა ხ., არგანცუდნა MQm, არგანცუდნა T. 18 ხრიზმოზიკა MQm, ხრიზმოზიკა T. 18 პრიამოსისა ქა ე ა ხ., პრიამოსი MQTm. 20 — 19 მეფისა ასტუელისა ი ნ გ ო რ., მეფის ასულთასა MQTm. 19 აღმოსავლეთისა ი ნ გ ო რ.] — MQTmR. 19 პირისათა MQTm. 20 პარიდოსისა ქა ე ა ხ. 21 უწინარეს ი ნ გ ო რ.] — MQTm. 21 — 22 მიმტაცებელმან T. 22 ელენესმან ი ნ გ ო რ., ელენესმან MQTm. 22 ცოლისა ქა ე ა ხ., წლისა MTm, წილისა Q. 22 აღმეზნონისა MQm, აღმეზნონისა T. 22 ამას ი ნ გ ო რ., ამას MQTm. 22 — 23 მენელეოსისგან ქა ე ა ხ., მენელეოსისგან MQTm. 24 მოსპოლვად ი ნ გ ო რ., მოსპოლვად MQTm.

ესე ყოველი არა თვთ განზრახვით იქმნა, მ ბრძენო, კეთილთა და პატიოსანთა ძირთა მორჩო, დედოფალთ დედოფალო, მეფეო რუსუდან. გარნა რა მოივებურე? იხილუ, რამეთუ ხუთისა წლისა ჟამნი დაყვნა ულხინობთა ჳირთა შინა ჳურღმულსა ღრმასა გუელთა თანა, რამე- 5
თუ ესე ზემოკსენებულნი ზრახვანი დაჯსნა ზენამან განგებამან ღმრთისა ყოველისა მპყრობელისამან, ვითარცა აწცა.

R 385b
M 786
T 274b

| ჩუენ პირველსა სი|ტყუასა აღვიდეთ.

მოიწია მეფე ტფილისს | და ძე მისი, დავით, ნოინ- 10
თა წინა წარავლინა. და მათ ინებეს დავითის წარვლი-
ნება დიდსა ყაენს ბათოსასა და მიერ ყარაყურუმს მან-
გუ ყაენისსა. და ვითარ ცნა რუსუდან წარვლინება ძისა
თჯსისა უცხოთა ნათესავთა, შორთა და უცნაურ გზათა,
ტკივილითა და უზომოთა მწუხარებითა შეიცვებოდა და 15
დაუწყუედელთა ცრემლთა მოადინებდა, და მოიკსენებ-
და | რა-იგი უყო ძმისწულსა თჯსსა დავითს; ვითარ ექ-
სორია-ყო, ეგრეთვე თათართა წარავლინეს ძე მისი ვი-
თარ ექსორიად წინაშე ბათოსსა.

m 552

Q 176a

ხოლო ვითარ არღარა იყო ღონე, წარვიდა | ნარინ 20
დავით. და თანაწარატანა მეფემან რუსუდან მცირედ
თანაზრდილნი მისნი, ქართლისა ერისთავის სურამელის
გრიგოლის შვილი, ბეგა, გურკლელი მახუჭავის ძე, ამი-
რეჩიბი ბეშქენ. და თუაღნიცა ორნი დაუმაღნა ძვრად
საფასონი. და წარვიდა შემდგომად კუალსა ავაგისსა და 25
ხლათის სულტნისასა, რამეთუ პირველ ივინი წარავლი-
ნეს თათართა. და მიიწივნეს წინაშე ზემოკსენებულისა
ბათოსსა, რომელმან კეთილად იხილნა ნარინ დავით

R 386a

მეფე, | ორი წლისა ჟამთა თანა იპყრა და მიერ წარავ- 30
ლინა ჩინ-მაჩინს და ყარაყურუმს მანგუ ყაენს წინაშე,
რომელი მიიწია რა, კეთილად შეიწყნარა. და ავაგს შეე-
ყარა და მის თანა იყოფვიდა.

2 და| რათა Mm, რა T. 3 მოვაჯრე MQTm. 11 მათ—MQTm. 11 ინებოს
MQTm. 12 ყარაყურუმს MQ, ყარაყურუმს T. 12—13 მანგუყანსსა MQT. 14 შორთა QT,
შორს mR, შორს M. 15 ტკივილთა MQTm. 15 და (უზომოთა)—MQm. 15 შეიცე-
ვებოდა QR, შეცვლებოდა m, შეცვლებოდა M, შეცვლებოდაც T. 15 და|—MQTm.
16 დაუწყუედელთა MQm. 17 თჯსსა|—MQTm. 20—21 ნარინდეთ MQ, ნარინ დავით
T. 21 წარატანა ჳა ე ა ხ., წარიტანა MTm, წარიტანა Q. 22 თანა მზრდილნი MQTm.
23 ბეგი MQTm. 23 და საგურკლელი MQTm. 26 ხლათის MQ, ხლათის m, ხლათის
T. 26 პლ იგნი QT, პირველვე იგნი m, პირვე იგნი M. 30 ყარაყურუმს MQ, ყარა-
ყუმს m, ყარა ყარაუმს T. 30 მანგუყანს MQm, მანგუყანს T. 31 შეიწყალა MQTm.

M 787 ხოლო თათართა მათ ოთხთა ნოინთა მოექსენა ბო-
 რომელი აღმუთელთა, რომელი შეამთხვეს მოლოლთა, და
 აღმკვედრეს მათ აღმუთსა ზედა. და თანა|მბრძოლობა
 განაჩინეს ქართველთა, და წარმოუვლინეს მოციქული
 T 275a მეფესა რუსუდანს, | რათა მისცენ საყოფი საქართვე- 5
 ლოსა ლაშქრად აღმუთს. ხოლო მეფე რუსუდან მას
 ჟამსა ტყბილისა შეილისათვის მწარედ ილეოდა, და და-
 სნეულებული გარდაიკვალა ტფილისს²⁰. და წარიყვა-
 m 553 ნეს მთავართა დიდითა პატივითა და ტყეებითა, | და
 დამარხეს სამარხოსა მამათა მათოსა მონასტერსა გე- 10
 ლათს.

III

R 386b და გავდეს ქართველნი უნუგეშინისცემოდ და უმე-
 ფოდ, რამეთუ არღარაინ იპოვებოდა ნათე|საეი მეფე- 15
 თა, რამეთუ ნარინ დაეით ყარაყურუმს წარავლინა და
 სხუა იგი დაეით საბერძნეთს მკუდრად საგონებელ იყო
 და არა უწყოდეს, თუ რა შემთხუეოდა. ამისთვის თვთე-
 ული თავისა თვისათვის განგებად ზრუნვიდა, რამეთუ
 თვთეული ერისმთავარი თვთოსა ამას ნოინსა შეუდგა. 20
 და განაჩინეს თათართა ბევრისა მთავარნი, რომელ-
 თა დუმნისა თავად უწოდეს. და გამოარჩიეს მთავარნი.
 პირველად ეგარსლან ბაკურციხელი, კაცი ღრმად მოუ-
 ბარი. ხოლო არა ნიჭთა მქონებელი სამკვედროთა¹. და
 მას კელთ-უდვეს სპა ჰერეთისა და კახეთისა და კამბე- 25
 ჩიანისა ტფილისითგან და აღმართ ვითარ მთამდე შამა-
 Q 176b ზიისა. და შანშეს | კელთ-უდვეს მამული მისი და ავა-
 გისი. ვარამს კელთ-უდვეს ყოველი სომხითი, გრიგოლ
 სურამელს — ქართლი, გამრეკელს თორელსა. მსგავს-
 M 788 სავე ეგარსლანისასა საქაბუკოთა | შინა. კელთ-უდვა 30

2 აღმუთელთა R, აღმოუთელთა Mm, აღმოუთელთა Q, აღმოუთელთა T. 2 მო-
 ლოლთა ჩ. ე. კონიექტ. მომავლთა MQTm. 3 აღმკვედრეს MQTm. 4 აღმოთს
 MQTm. 7 თა|—MQTm. 8 ტფილისსა MQT. 10—11 გელთს QT, გოლთს M. გოლ-
 თას m. 16 რამეთუ| რომელი MQTm. 15 ნარინათ M m. ნარინ დ. თ. ლ. ხარი დ. თ.
 T. 16 ყარაყურამს MQ, ყრყურუმს T. 18 უწყოდეს| უწოდა MQm. 18 თუ|—
 MQTm. 19 თავისა თვისათვის| თავისათვის M, თავისათვის QTm. 20 ამას|—Mm.
 21 ბაქურისა M, ბევისა m, ბერისა T. 21—22 რომელსა MQTmR. 23—24 პირველად...
 მოუბარი|—MQTm. 24 სამკვედროთა ქაეახ., საქმართა ყაუხჩ., სამკროთა
 MQTm. 25 მას კელთ უდვეს ყაუხჩ., რა სახელ უდვეს MQTm. ამას მოთვალეს R.
 25 ერეთისა MQTm. 26 აღმართა MQTm. 26 მთა მთამდე MQTm. 30 ეგარსლანსა
 MQ, ეგარსლანისა m, ეგარსლანისა T.

- ჯავახეთი, სამცხე და აღმართ ვიდრე კარნუქალაქამდე.
 R 387a ხოლო ცოტნე დადიანსა | და რაჭის ერისთავსა — ყო-
 ველი იმერი სამეფო?²
- T 275b და ესრეთ განაჩინეს თათართა | და განიყვეს საქარ-
 თველო, წარვიდეს ბრძოლად აღმუთს და ქართველნი 5
 თანაწარიტანეს, რომელნი განყვეს ორად. ნახევარნი
 ერთსა წელსა და ნახევარნი მეორესა წელსა იყვნიან
 აღმუთს, რამეთუ შვდ წელ განგრძელდა ბრძოლა აღ-
 მუთისი, რომელნი არიან კაცისმკლველნი მიპარვითა.
 რომელთა მულიდად უწოდიან. და ამით ჰბრძოდეს თა- 10
 თარნი ჩორმაღონ, ჩალატა, იოსურ და ბიჩო მოუწყენე-
 ლად ზაფხულ და ზამთარ. ხოლო ქართველნი განყო-
 ფილნი თვითელი მისსა წელიწადსა ხუდის და იყვის
 აღმუთს, და კუალად წარვიდიან სხუანი ხუედრსა მისსა,
 m 554 წელიწად ერთ იყვის აღმუთს, და კუალად | სხუანი — 15
 ხუედრსა მათსა. და ესრეთ შვდრისა წლისა ეამთა გან-
 გრძელდა ყოფა და ომი აღმუთს.
- დღესა ერთსა წარმოგზავნეს აღმუთელთა მულიდი
 კელოვანი. მივიდა ღამით და შემოეპარა მცველთა ჩალა-
 რა ჩოინისათა, შევიდა კარავსა მისსა. მძინარესა დასდვა 20
 დანა გულსა მისსა და მოკლა იგი, რომელ ვერავენ ცნა.
 R 387b და ეითარ განთენდა, იხილეს კარვისმცველთა | ჩალატა
 ნოინი მოკლული. იწყეს ტირილად და ტყეზად და ვაე-
 ბად. რომელ იხილეს სპათა ჩალატა ნოინისთა, მირბიო-
 დეს. და იხილეს მათცა, რომე მომკუდარ იყო ჩალატა 25
 და არა უწყოდეს ვისგან მოკლულ იყო.
- მაშინ თქუეს ყოველთა: „ვინათგან ქართველნი დიდ-
 სა ქირსა შინა არიან ჩუენ მოლოლთაგან. შურით ქარ-
 თველთა მიერ მოიკლა უცილოდ“. ამას ყოველნი დაამ-
 ტკიცებდეს. თვნიერ ჩორმაღონ ნოინისგან გარეშე. ხო- 30
 ლო იგი ეტყოდა: „დასწყნარდით. კაცნო, რაქმეთუ არა
- T 276a
 M 789

6—7 ნახევარნი ერთსა წელსა და]—T. 7 მეორესა m. ერთსა MQT. 8 აღმუდს
 MQT. 9 განძლიერდა MQTm. 9 რომელი MQT. 11 ჩალატ MQm, ჩალატ T. 11
 ბიჩო| ბიჩუ MQm, ბიჩუ T. 11—12 მოუწყენლად MQm. 12 ქართველი T. 12—13
 განყოფილი MQTm. 14 მხუედრსა m. 16 მხუედრსა MQ, მხუედრსა m, ედრსა T. 18
 დღესაწერთსა]—MQTm. 18 აღმუთელთა]—MQTm. 19 შემოეპარა Mm. 19—20 ჩალა-
 ტონისთა MQ, ჩალატონისთა m, ჩალატონისთა T. 20 შევიდა M. შევიდა Q. 23 მოკ-
 ლულ T. მოკლულ იყო MQm. 23 ტყეზად QT. 23 და [ვაეზად]—QT. 24 ჩალატო-
 ნისთა QT. 24 მირბიოეს QT. 25 ჩალატ QT. 26 და]—QT. 28 მოლოლთაგან ჩე.
 კონტექტ... მოალთაგან MQ, მოალთაგან m, მოალთაგან T. 31 დასწყნარდით|+
 დასწყნარდით M.

- არს ნათესავი ქართველთა კაცისმკლველი და არცა სჯუ-
ლი უც ესევეთარისა საქმისა ქმნად. ხოლო იგინი აღ-
შფოთებულნი, სიკუდილისათჳს პატრონისა განძვნებულ-
ბულნი, წარმოემართნეს ბანაკისა მიმართ ქართველთა-
სა, რამეთუ მახლობელად ჩაღატა ნოინისასა დაბანაკე-
ბულ იყვნეს. და ვითარ მომართეს, განკრთეს ქართველ-
ნი და უღონოებასა მოეცვენეს, და არა უწყოდეს, რამცა
ყვეს. ხოლო ზოგნი ომისა მიმართ განეშზადებოდეს, და
ზოგნი აყენებდეს. რამეთუ ფრიად მცირე იყვნეს. | მა-
შინ გრიგოლ სურამელი, ქართლის ერისთავი, იტყოდა: 10
„არა არს უამი ბრძოლისა, რამეთუ მცირე ვართ. და
უკეთუ ვებრძვით, დიდით მცირემდი მოგუწყუედენ.
და თუ არ ვებრძვით, ჩუენ წარჩინებულთა ოდენ, ვგო-
ნებ, მოკუდინებად. და უმჯობეს მიჩნს, რათა ჩუენ მო-
ვიკლნეთ და არა ყოველი ესე ძალი. გარნა შევრდომა 15-
ღმრთისა ჭერ-არს, რამეთუ არავინ არს მცსნელი ჩუენი
თენიერ იესო ქრისტე, ძე ღმრთისა, და ყოვლად წმიდა
მქმობელი მისი, მარადის ქალწული მარიამ, რომელი
მარადის მცველი არს მოსავთა ძისა მისისათა და უმე-
ტეს ჩუენ ქრისტიანეთა. აწ ყოველთა სამ-სამი მუკლი 20
მოიდრიკეთ, შევრდომით ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშო-
ბელისა მიმართ, და რომელთა უწყით, თქვთ შესხმა
ესე მისი: „მოწყალებისა კარი განგვღე, კურთხეულო
ღმრთისმშობელო“. და შემდგომი.
ვითარ აღასრულეს ლოცვა ესე სამადლობელი და 25
ქება ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისა, და მოახლე-
ბულ იყვნეს ბარბაროზნი იგი, უწყალოდ მსპოლავნი
ქართველთა, მაშინ გამოვიდა კაცი ერთი ლერწმონით.
რომელსა აქუნდა ლახუარი წუდილი, შეღებილი სის-
ხლითაჲ. და ლახუარი იგი აღიპყრა ზე, და ძლიერად 30
კმა-ყო: „მან ქუშტემ ჩაღატა“. რომელ არს ენითა სპარ-
სულითა: „მე მოვკალ ჩაღატა“.

2 ესევეთარისა საქმისა ქმნად—MQTm. 5 ჩაღატა m, ჩაღატ MQ, ჩიხ T. 6 განკრთეს M, განკრთეს Q, განკრთეს T. 7 მოცენეს M, მოცე ნეს T. 7 რათამცა MQm, რაშმა T. 10 სურამელმან MQTm. 10 ქართლის QT, ქართველთ Mm. 10 ერისთავი—MQTm. 10 იტყოდაჲ მიუგო MQTm. 15 და—MQTm. 15 ძალი T, რომელი MQm. 16 ჭერა M. 16 არა ვინა MQm. 17 და—M. 23—24 კურთხეულო ღმრთისმშობელო—MQTm. 27 მსპოლავნი ყაუხ ჩ., მსპოლავი MQTm. 31 შენჭუტმა MQm, შენაქუტმან T. 31 ჩაღატ MQ. 32 მოვკალ MQ, მოვკალ T, მოვკალ m.

ვითარ იხილეს თათართა, მიეტევენეს, ხოლო იგი ივ-
 ლტოდის ლერწამთა მიმართ. ხოლო მათ შეუდევს ცე-
 ცხლი და გამოიყვანა ცეცხლმან ლერწამთაგან კაცი იგი.
 და მოიყვანეს ჩორმალონ, იოსურსა და ბიჩოსა წინაშე. 5
 ხოლო იგინი ჰკითხვიდეს, ვითარ მოაკუდინა ჩალატა
 ნოინ. და მან ესრეთ აუწყა: „მე ვარ მულიდი, მულიდ-
 თა შორის საჩინო. მათ მულიდთა თავადთა მომცეს
 ოქრო ფრიადი, რათა თქუენგანი ვინმე მოვაკუდინო
 ოთხთა მაგათგან. წარმოვედ, მოვკალ და დავიმალე“. 10
R 389a იგინი ეტყოდეს: „რა იყო მიზეზი გამოსლვისა შენისა
 და ყვილი მალლად სიკუდილი | დიდისა ნოინისა, ვი-
 ნათგან დამალულ იყავ?“ და კულად მულიდი მიუგებ-
 და: „ლერწამთა იმათ უკშირესსა შევედ და დავიმალე.
Q 177b მყის მოვიდა დედაკაცი ვინმე სიტურ|ფეალმატებული
m 556 და მრქუა მე: „რა ესე ჰქმენ, კაცო? შენ | მოჰკალ კაცი 15
 და დავიმალე. აწ მრავალი სული მოკუდების მიზეზად
 შენდა და იგი უბრალონი მოსწყდებიან“. და მე ვარქვ:
 „რა ვყო, დედოფალო?“ ხოლო მან მრქუა: „აღდეგ და
 შემომიდეგ მე, წარვედ და თქუ, რამეთუ შენ მოჰკალ
 კაცი იგი, და განარინე ურიცხვ სული სიკუდილისაგან“. 20
 მსწრაფლ აღვდეგ და შეუდეგ, სადა-იგი მომიყვანა წი-
 ნაშე თქუენსა. ვითარ კმა-ყვავ და მიხილეთ, დედაკაცი
 იგი უჩინო იქმნა, და არა უწყვი, ვინა მოსრულ იყო. და
 მე, ესერა, ვარ წინაშე თქუენსა“.

ვითარ ესმა სიტყუა კაცისა მისგან თათართა, განკურ- 25
M 791 დეს და | კაცი იგი მულიდი კრმლითა ორად განკუე-
T 277a თეს. და ესრეთ იქსნა | ერი თვისი ყოვლად წმიდამან
 ღმრთისმშობელმან და განარინა უმსჯავროსა სიკუდილი-
 საგან, ვითარ ოდესმე იქსნა ქალაქი იგი დიდი კოსტან-
 ტინეპოლი², რაჟამს-იგი ბარბაროზთა მძევვარედ გარე- 30
R 389b მოიციეს, მკედართმთავრობასა სავრონისასა | და მძენ-
 ვარედ აღგომასა ხლან სკვთთა მთავრისასა, ვითარ და-
 ინთქეს ზღუად მბრძოლნი ქალაქისა მის მისდა მინდო-

2 მიმართ R, მიერ MQTm. 5 ჩალატ MQ, ჩალატა T. 6—7 ვარ... თავადთა] —
 MQTm. 9 მკალ M, მოკალ QT. 12 მულიდი QTR, მულიყავ m. 13 შავედ Mm.
 15 და მრქუა მე]—MQTm. 19 ვთქუ MQm. 22 კმა ყვავ R, ქელ ყავ MQTm. 22 და]
 —MQTm. 23 მოსულიყო MQTm. 24 ესერა] ესე MQTm. 26 მალიდი Mm, მწლიდი
 QT. 26 ქლმითა Mm. 27 ერი] ერთი Mm. 29—30 კოსტანტაპოლუ MQTm. 31
 სავარნონისა T, სარვანოსსა R, სარვარონისასა ყ ა უ ხ ჩ. 31—32 მძევვარედ R, უნდა
 MQTm. 32 ხათან MQm, ხონ T. 32 სკვთთა]—MQTm. 32 მთავრისა MQTm. 32—
 33 დაინთქეს ყ ა უ ხ ჩ., დანთქენ MQTm.

ბილისანი, რამეთუ აღდუნა ზღუა და განდნა ძიეთი ნავისა და დაინთქნეს ზღუად შეწვენითა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისათა⁵, და მკდომთა ზედა წვა აწვა. ვითარ ძუელ ოდესმე სოდომელთა. ამათ საკრველებათა არა უდარეს ვგონებ, რომელ აწ იქმნა მსწრაფლი და ანასდათი ქსნა ქრისტიანეთა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისა მიერ. გარნა წინაშე ვინმე შეუძლოს დიდებისმეტყუელებისა მიერ სამადლობელისა შესხმა საკრველებისა ამისთვის, რომელ დაიცვა ურიცხვ სული ნათესავისაგან ქართველთა ყოვლად უბიწომან სიტყვსა ღმრთისა მშობელმან ღმრთეებისა და კაცობრისა გუამოვნებითა და შეერთებითა შემაერთებელმან ღმერთად სრულად და კაცად სრულად, ორთა შინა ბუნებათა და ორთა ნებათა შეუჩრევნელად.

m 557 ამის | უბიწოებისაგან დაცულნი ქართველნი დიდსა
M 792 ქირსა შინა იყენეს თათართა მიერ, რამეთუ მიმდები და
R 390a მოუწყინებელი ბრძოლა აქუნდა აღმუთელთა მიმართ. და ქართველნიცა თანაწარჰყვიან. და ორად განყოფილნი იყენიან, და თვთუელი ერისმთავარი თვთოსა ნოინსა დაავნეს ურთიერთას. ზემოკსენებული ესე ეგარსლან. კაცი საკრველი და მკედრობის წესთაგან ცარიელი⁶. ეზომ განდიდნა, | რომელ კნინდა სახელის-დებად-ცა | მეფისა იკადრა. და ყოველი ქართველთა ნათესავი ბრძანებასა მისსა მორჩილობდეს. ვითარცა მეფესა, თუ დიდი და პატივისანი შანშე მანდატურთუხუცესი, და ვაგელი ვარამ და ყოველნი მთავარნი.

T 277b ამათ ეამთა შინა სხუანიცა ბოროტნი აღმოსცენდეს. ვითარ ცნეს თურქთა, შამს მყოფთა, უმეფობა ქართველთა და ლაშქართა აღმუთს წარსლვა თათართა თანა და უცალოება ქართველთა. შეკრბა სიმრავლე ფრიადი. კაცი ვითარ სამოცი ათასი, რომელთა მთავრად და პატრონად ჰყვა კაცი ვინმე სახელოვანი, სახელით ყარა-ხან. გამოემართნეს ოკრებად საქართველოსა. და მოიწივნეს ქუეყანასა ვალაშკერტიისასა. რომელი მას ეამსა ოდენ

R 390b

1 აღდუნა MQ, ადადუნა Tm. 1 მძიეთი MQTm. 2 ნავისა—MQTm. 2—3 შეწვენითა... ღმრთისმშობელისათა—m. 3 და|—MQTm. 3 კდომთა MQTm. 6 ქსნა|—MQTm. 8 შესხმა|—MQTm. 9 ამისთვის მისსა MQTm. 10—11 სიტყვსა TR, სიტყუამა MQm. 20 ეგრასელნი Mm, ეგრასლნ Q, გრასლნ T. 22 რომელ ყაუხჩი.. რომელი MQTm. 27 აღმოსცენდეს|+და MQTm. 28 შამს MQTm. 29 არმუოს M. 30 უცალოება MQTm. 33 გამოემართნეს|—MQTm. 33 მოიწივა MQTm. 34 ოდეს Mm.

- აღეღო შანშეს, და იწყო ოკრებად ვალაშეკერტისა და
 რაქსს იქით ქუეყანათა ვიდრე სურმანადმდე, რომელი-
 იგიცა ოღენ დაეპყრა შანშეს მანდატურთუხუცესსა.
 M 793 ამან ვითარ იხილა ოკრება, მო|უწოდა სპათა თვსთა და 5
 აეგ ათაბაგისათა, და შეკრბეს მკედარი ვითარ ოცდაათი
 ათასი. განვლეს რაქსი და მივიდეს ვილაშეკერტს, სადა
 დაებანაკა ყარა-ხანს.
- m 558 ვითარ მიეახლნეს, დააწყევს | რაზმი და მიეტევენეს.
 ხოლო შანშე უპირატეს ყოველთასა მიეტევა, რომელ-
 მან პორლითა განგურიმა სახელოვანი თურქი. იქმნა 10
 ომი ძლიერი და მოსწყდა სიმრავლე ურიცხვ სპათაგან
 თურქთასა. ხოლო სპანი შანშესნი კეთილად დაცულ
 იყვნეს შეწევნითა ძელისა ჭეშმარიტისათა, რომლისა
 მიმართ მინდობილ იყო.
- T 278a და შენივთდა ომი, იძლია ყარა-ხან იგი, და სპა მისი 15
 ივლტოდეს. და | დევნა-უყევს ვიდრე ხლათამდე, მოს-
 რეს და ტყუე-ყევს სიმრავლე ურიცხვ, და აისავსნეს
- R 391a ცხენითა, ჯორითა და აქლე|მითა, კარვითა და ხარგითა,
 ალაფითა ურიცხვთა. ესრეთ სახელოვანი და გამარჯუე-
 ბული მივიდა ანისსა, სახლსა და ტახტსა მისსა. 20
- გარნა ვინათგან განითქმოდა ყოველგან უმეფობა
 საქართველოსა, აღიძრვოდეს ყოველნი ნათესავნი ოკრე-
 ბად ქართველთა. მაშინ აღიძრნეს საბერძნეთს მყოფნი
 თურქნი და სულტანი ეზინკისა და სხუათა ქალაქთა
 შინა მყოფნი ამირანი, და შეკრბა სიმრავლე ურიცხვ, 25
 და წარმოემართნეს საქართველოს. ვითარ ესმა მყოფ-
 თა | ტაოსთა, და შეეშ-კლარჯთა, და კოლა-არტან-კარ-
 ნიფორელთა. განკრთეს და წარმოავლინეს კაცი სამცხეს,
 ყუარყუარე ციხისჯუარელ-ჯაყელთანა, რათა შეეწიოს⁷.
- Q 178b ხოლო მან მოუწოდა ყოველთა მესხთა ერისთავთა და | 30
 ყოველთა | ტაძრეულთა, და შეკრბა მკედარი, ვითარ
 ათი ათასი, და წარმოემართნეს. ხოლო იგინი მოსრულ
 იყვნეს და ბანას გარემოსდგომოდეს, რამეთუ ოლთისნი
- M 794
 m 559

1 ოკრებად|+საქართველოსა და Mm. 2 რაქს MQTm. 2 სურმანადმდე MQTm.
 3 იგიცა ოღენ R, იგი იცოდენ MQTm. 4 ანაქ—MQTm. 5 ათაბაგისთა| MTR.
 8 შააწყუეს R, განყევს MQTm. 10 პორლითა M, პორლითა Qm. 11 მოსწყდა
 MQTm. 11—12 სპათაგან თურქთასა|—MQTm. 13—14 რომლისა მიმართ R, რომელი
 MQTm. 16 ხლათამდე Mm, ხლათამდე QT. 20 ანისსა MQ, ანისსი T. 24 თურქნი|
 თურქმანნი R, ყ ა უ ხ ზ. 28 სამცხეს|+და MQTm.

და ბულთაყური ყოველი მათ აქუნდა, და აოკრებდეს ტაოსა. და წინამძღუარ ექმნა ყუარყუარე სპათა მესხთა და მოვიდეს თავსა კალმახისასა. ვითარ ესმა თურქთა მოსლეა მესხთა, აღიჭურნეს, რომელთა თავადნი იყვნეს

R 391b ალთუ-ხან და | ორ-ხან⁸. აქათ მესხნი ჩავიდეს მინდორ- 5
სა მას, რომელსა ეწოდების⁹ ავნისვაკე. და შეკრბეს ურთიერთას, და იქმნა ომი ძლიერი და სასტიკი. და ბერ-
T 278b ძენნი და თურქნი. | მინდობილნი სიმრავლისათვის, არა გარეუკუნიქცეოდეს. და ეგრეთვე მესხნი, მინდობილნი სიმცნისანი არა უკუნიქცეს, ძლიერად ბრძოდეს, რამეთუ 10
კაცმან ვინმე აზნაურმან კაცსა ერთსა თურქსა მუზარადსა შინა კრმლითა თავი გაუპო¹⁰ და მოკლა, და მეორესა ორ-ხანის მცნეთაგანსა ზურგსა უხეთქნა, გაკუეთა და ზურგნი განუწყვტნა, ვითარ მკუდარი დაეცა¹¹. და ესრეთ განგრძელდა ომი და ორგნითვე მოსწყდა ური- 15
ცხვ. იძლივნეს ბერძენნი და თურქნი და ივლტოდეს. აღიღეს ტყუე და იავარი ურიცხვ, ცხენი და ჯორი, აქლემი, კარვები, ყოველი სიმდიდრე, რომელი აქუნდა, და ესრეთ საესენი და სახელოვანნი მივიდეს სამცხეს. და ესოდენ გამარჯუებულნი, რომელ ესევეითართა სპა- 20
თა | შინა არავინ მოიკლა სახელდებული კაცი. სოლო ამას ომსა უწოდდენ ბანასჯარად, | რომელ ესოდენსა სიმრავლისა მათისათვის ეწოდა ბანასჯარი, რომელ ძალი-
R_392a თა დაეტევენეს ბანას | და ავნისვაკეს სიმრავლისათვის. 25
ვითარ იქმნა ესე, ამან ერისთავმან, სამცხის სპასალარმან ყუარყუარე წარავლინა ძისწულნი თვისნი ივანე, რომელსა ეწოდა პაპა¹², და უმრწამესი მისი სარგის. ორნივე იყვნეს ძმანი ძლიერნი და მკნენი უმეტეს ყოველთა, წყობათა შინა უშიშნი და შემემართებელნი. და ბრძოდეს ოლთისთა და აიღეს ოლთისნი და ბულთა- 30
T 279a ყურის ციხე იგი ძლიერად განმაგრებულნი, | ნაომარი ომთა დიდთა შინა. მართალ არს მოთხრობა.

1 ბულთა ყურნი R, ბალთა ყური Mm, ბლთყური Q, ბლთაყური T. 3 თურქთა ჩვ. კონიექტ., თურქმანთა MQTmR. 5 ალთუხან MQT. 5 ორ-ხან ჩვ. კონიექტ., ონხანისნი Mm, ონხანისი QT, ორ მქარ გორგ. 6 ვანის ვაკე ყაუხჩ. 7—8 ბერძენი MQTm. 11 აზნაურმან R, გორგ.] — MQTm. 12 და მოკლა] — Mm. 13 ორკნის MQm, ორქნისა T. 15 მოსწყედნა Mm. 16 ბერძენი MQTm. 16 და (ივლტოდეს)] — MQTm. 19 სახელოვანი MQm. 20 გამარჯუებულ MQm. 23 ბანაჯარი MQT, ბანჯარი m. 26 ძისწული Mm. 26 თვისი MQm. 27 რომელ Mm. 30—31 ბალათურის MQm, ბალთყურის T, შურთა ყურის გორგ. 31 განმაგრებულნი ჩვ. კონიექტ., მაგარი გორგ., გამარჯუებულ MQm, გამარჯუებულნი TR. 32 მოთხრობა] + ეამთა MQm.

- ეამთა ამათ შფოთთა შეკრბეს ყოველნი მთავარნი
 საქართველოსანი კონტასთავსა¹³, იმერნი და ამერნი:
 ეგარსლან, ცოტნე დადიანი, ვარამ გაგელი, ყუარყუარე,
 კუპარი შოთა, თორღაი, პერ-კახნი, ქართველნი, თორელ
 გამრეკელი, სარგის თმოგუელი, მესხნი, ტაოელნი, და 5
 ყოველნი იტყოდეს: „რაჲ ვყოთ? არღარა არს ნათესავი
 ქართველთა მეფეთა, რათა წინამძღუარ გუექმნას და
 ვბრძოდეთ თათართა. და ჩუენ ერთი ერთისაგან განდგო-
 მილ ვართ, ვერ წინააღუდგებით თათართა. და იგინი
 R 392b ბოროტად გუაჭირვებენ ესეოდენ, რომელ | ყოველთა 10
 M 796 წელთა აღმუთს წარვალთ ჳირთა და ყოველთა | ბო-
 როტთა შემთხუევად, არა არს ღონე. დაღათუ უმეფო
 ვართ, არამედ შეეკრბეთ და ვბრძოდეთ თათართა“. და-
 ამტკიცეს ომი და დადევს პაემანი ქართლს შეკრებისა,
 და განიყარნეს. უშორეს მყოფნი აფხაზნი, დადიანი 15
 ცოტნე და ბედიანი, კაცი კეთილი და სრული საღმრთო-
 თა და საკაცობოთა, და რაჳის ერისთავი წარვიდეს კაზ-
 მად.
- m 561 ვითარ ესმა თათართა | ერთგან შეკრება ქართველთა,
 წარმოვიდეს ბიჩო და ანგურაგ და მივიდეს კონტასთავ- 20
 სა. დახუდეს ყოველნი წარჩინებულნი საქართველოსა-
 ნი. რამეთუ ლაშქარი გაყრილ იყო და ვერღარა წინა-
 აღუდგეს, წარასხნეს ქუეყანასა ანისისასა და ადგილსა,
 რომელსა ეწოდების შირაკავანი. ვითარ მიიწიენეს ჩორ-
 მალონ ნოინს წინაშე, ჰქუა: „რა არს შეკრება თქუენი, 25
 T 279b უკეთუ არა იქმთ განდგომილებასა?“ | ხოლო მთავარ-
 ნი მიუგებდეს: „არა განდგომად შეეკრბით, არამედ
 R 393a რათა განვაგოთ საქმე თქუენი და ხარკი | განვიჩინოთ“,
 რომელსა-იგი უწოდდეს ხარაჯად.
- ესე რა ესმა, არა სრულიად ირწმუნა და ბრძანა 30
 განძრევა ყოველთა, მკართა შეკრვა ყოველთა, სიციხესა
 შინა შიშველთა მუჯლთა ზედა დასხდომა. და ყოველ-
 თა დღეთა ჳკითხვიდეს მიზნესა შეკრებისასა, და უკეთუ
 არა აღიარონ, სიკუდილსა მისცნენ ყოველნი ესე ზემო-

1 ეამთა]—MQM. 4 ერ კახნი MQT, ერა კახნი m. 6 რაჲ ჳაეახ., რა ყალხჩი.,
 რათა MQm, რა T. 7 ქართველთა]—QT. 11—12 ბოროტთა R, ლუაღლთა MQTm.
 14 შეკრბეს MQTm, შეკრებისა ჳაეახ. 16 ბენდიანი M, ბედანი Q. 24 შირაკევენი
 MQm, შირაკევი T. 24—25 ჩორმალონს ნოინსა MQm, ჩორმლონს ნოინსა T. 25 წინა-
 შე]—MQTm. 26 უკეთუ]—MQTm. 29 ხარაჯად]—MQTm. 31 მკართა] მკედართა
 MQTm. 32 მუხლთა გორგ., მკედართა MQTm, მოედანთა ყალხჩი.

- ქსენებულნი მთავარნი. ხოლო იგინი დაამტკიცებდეს: „რათა განვაჩინოთ ხარაჯა“. და ამას ჰყოფდეს მრავალ |
M 797 დღე. რამეთუ არა აწმუნებდეს.
Q 179b და ვითარ | მოეახლა პაემანი, მივიდა დადიანცა 5
 ცოტნე ლაშქრითა მთასა ლადოსა, შორის სამცხესა. [და
 გურიასა], რომელ არს რკინისჭუარი. და ვითარ აუწყეს
 წარსხმა ყოველთა მთავართა საქართველოსათა ანისად,
 და შეკრებულთა ყოფა სატანჯველთა შინა ბოროტთა
 ვითარ ესმა, მწუხარე იქმნა უზომოდ და თვსად სიკუ-
 დილად და სირცხვლად შერაცხა საქმე იგი. და წარავ- 10
 ლინა ლაშქარი თვისი და ორითა კაცითა წარვიდა ანი-
 სად, დამდები სულისა თვისისა და აღმსარებელი მცნე-
 ბისა უფლისასა, რომელი იტყვის: | „უფროს ამისსა სი-
 ყუარული არა არს, რათა დადვას კაცმან სული თვისი
 მოყუსისა თვისსათვის“, | რომელ ყო პატროსანმანცა 15
 ამან კაცმან ცოტნე სათნოება მაღალი და განსათქმელი.
 საქმე საკვრველი და ყოვლისა ქებისა ღირსი. განვლო
 სამცხე და ჭავჭავთი და მივიდა ანისსა¹⁴.
 რამეთუ ქალაქად შესრულ იყვნეს ნოინნი, ესე წარ-
 ჩინებულნი მოედანსა შინა. დაკრულნი მკრითა, შიშ- 20
 ველნი, მსხდომარე იყვნეს. ვითარ იხილნა ცოტნე წარ-
 ჩინებულნი, ესრეთ უპატიოდ სიკუდილად განწირულნი.
 გარდაცა ჰუნისაგან, და დააბნია სამოსელი თვისი, გან-
 შიშულდა და შეიკრა მჯარი და დაჯდა წარჩინებულთა
 თანა. და ვითარ იხილეს თათართა, განკვრდეს და 25
 მსწრაფლ აუწყეს ნოინთა, ვითარმედ: „ცოტნე დადიან-
 ნი მოვიდა ორითა კაცითა, და განიძარცუა სამოსელი
 თვისი და შეკრული დაჯდა ქართველთა თანა“. რამეთუ
 კეთილად მეცნიერნი იყვნეს ცოტნესი, რომლისათვის
 განკვრდეს თათარნი, და წინაშე მათსა მიუწოდეს და 30
R 394a ჰკითხვიდეს მიზეზსა მუნ მისლვისა მისისასა. | ხოლო
 იგი ეტყოდა, ვითარმედ: „ჩუენ ყოველნი ამად შევი-
 კრიბენით, რათა განვაგოთ ხარაჯა თქუენი და ბრძანება

5 ლაშქართა MTm. 5 მათდა MQTmR, მთასა გორგ. 5 ლადოსა]+რომელ არს MQTm. 5—6 და გურიასა გორგ. 6 რომელ არს R]—MQTm. 9—10 სიკუდილით Q, სიკუდილით T. 10 და (სირცხვლად) ყ ა უ ხ ჩ. 10 სირცხვლად]—QT. 11—12 ანისად]—MQTm. 12—13 მცნობსა MQTm. 13 რომელსა MQTm. 13—14 სიყუარული] საყდარი MQTm. 19 ნოინნი] ნონხანი Mm, ნონხანი QT. 22 უპატიოდ]+და MQTm. 22 სიკუდილად]+მსხდომარე Mm. 2123 იყვნეს... სიკუდილად]—m. 23 ჰუნისაგან MQm, მუნისაგან T. 29 იგინეს M. 31 მიზეზსა]—MQTm. 32 იგინი ეტყოდეს MQTm.

თქუენი აღვასრულოთ. ესე იყო შეკრება ჩუნი. აწ
 თქუენ ძვრისმოქმედთა თანა შეგურაცხენით, და მე ამის
 ძალითა მოვედ წინაშე თქუენსა. უკეთუ მოიკითხო და
 ღირსი რამე სიკუდილისა უქმნა, მეცა ამათ თანა მოვ-
 კუდე. რამეთუ თვნიერ ჩემსა არა უქმნიეს: უკეთუ 5
 ცხოვნდენ. მათ თანა ვიყო“. და ვითარ ესმა ესე ცოტ-
 ნესაგან ნოინთა, განკვრდეს სათნოებისათვის და თქუეს:
 „ვინათგან ნათესავნი ქართველთანი ესოდენ კეთილ
 არიან. და არა განცრუდებიან, რომელ აფხაზეთით
 მოვიდა კაცი. რათა დადვას სული თვისი მოყუარეთათვის, 10
 და არა ვანცრუენეს. ესრეთ განწირა თავი თვისი სიკუ-
 მ 563 დიდ, არა არს სიცრუევე მათ შინა, და ამის ძალითა [
 Q 180a უბრალო ეპოვებთ და განუტეოთ ყოველნი“. რქუეს
 ცოტენს: ! „განდგომილება ვგონეთ თქუენ, ქართველ-
 თა. და აწ. ვინათგან ჰყავ სათნოება კეთილი, ყოველთა 15
 R 394b ქართველთა შენ მოგანიჭებთ, შენდა მონდობილ ვართ“.
 T 280b და განქუშუნეს ყოველნი ესე წარჩინებულნი.
 და განყენეს მთავარნი საქართველოსანი და წინა-
 აღმდგომ იქმნეს ურთიერთას. მაშინ შეკრბეს დიდებულ-
 ნი ამის სამეფოსანი, რამეთუ ეგულებოდა მთა|ვარ- 20
 ყოფა მათ ზედა ეგარსლანისი, არასაწუნოთა გუარით-
 გან აღმოჩენილისა¹⁵. ამისთვის შეკრბეს მთავარნი ამე-
 რის საქართველოსანი — შანშე, ვარამ გაგელი, ყუარ-
 ყუარე ჭაყელი, სარგის თმოგუელი. კაცი მეცნიერი და
 ფილოსოფოსი და რიტორი, სურამელი გრიგოლ, ქარ- 25
 თლის ერისთავი, გამრეკელი თორელი, ორბელნი, და
 მრავალნი ერისმთავარნი, და ძებნა-ყვეს ლაშას ძისა და-
 ვითისათვის. და ეუწყა ვიეთგანმე ვაჭართა, ვითარმედ
 ჭერეთ ცოცხალ არს. გარნა პყრობილი ჭურღმულსა
 შინა ღრმასა გუელთა თანა მყოფობს. ვითარ ეუწყა, 30
 წარვიდეს¹⁶ ჩორმაღონს, იოსურს, ბიჩოს და ანგურაგს
 თანა, რამეთუ ჭერეთ ყაენი არა მოსრულ იყო ქუეყა-
 ნასა ამას, არამედ ესე ზემოკსენებულნი ნოინნი განა-

3 მოიკითხონ MQm, მოიკითხონ T. 5 რამეთუ—MQTm. 6 ცხოვნდენ|+მეცა m.
 11—12 სიკუდილად და m. 14 ეპოვით MQ, ვგონით Tm. 18 განყუანეს Mm,
 გნეყენეს Q, გნიყენეს T. 19 იქმნა Mm. 19 მაშინ—T. 21 ეგარსლანისი MTm, ეგარს-
 ლანისა Q. 21—22 ვართგან T, გარეთგან MQm. 22 აღმოჩენილსა MTm, აღმოცენებლსა
 Q. 26 ორბელნი MT. 28 იუწყა Q. 28 ვცთავნე MQTm. 30 გულთა Mm.
 20 თანა მყოფობას Mm. 31 ოსურასა MQT. 31 ბიჩოს M. 31 დანგურაგს Mm,
 და ანგურაგს Q, და ანგურაგს T. 32 ყაენი ყნი Q, ყენი T. ყოველნი Mm. 32—33
 ქუეყანასა|+წარავლენ Mm. 33 მას M.

- R 395a გებდეს ქუეყანათა, და მოაცსენეს: „ვინათგან წარავლი-
ნეთ მეფე ჩუენი, ნარინ დავით, ყაენს წინაშე, და არა
უწყით, რა შვემთხვა, და დედა მათი, რუსუდან, გარ-
დაიკვალა, და არა | არს ნათესავი მეფეთა, და ჩუენ
ურთიერთას დაუმორჩილებელ ვართ, და არა ეგების, 5
თუმცა დავემორჩილენით ვისმე, უკეთუ არა იყოს ნა-
თესავი მეფეთა. აწ გუასმიეს თუ. არს შვილი მეფისა
ჩუენისა ლაშასი, სახელითა დავით, რომელი დაუტევა
T 281a იმამან დასა თვს|სა, რუსუდანს, რათა იგი დაადგინოს
m 564 მეფედ, ხოლო რუსუდან | მეფემან წარავლინა საბერძ- 10
ნეთს, სულტანს თანა, რათა წარწყმიდოს. და გუასმია,
M 800 რო|მე ცოცხალ არს, და პატიმრად ჰყავს. აწ გვედრე-
ბით¹⁷, რათა წარავლინოთ ერთი ვინმე სახელოვანი
კაცი და მოიყვანოთ დავით და მეფე-ჰყოთ ჩუენ ზედა“.
და ვითარ ესმა ნოინთა, განკვრდეს საქმისა მისთვის, 15
რომელი ექმნა მეფესა რუსუდანს. და მსწრაფლ წარავ-
ლინეს ანგურაგ მოციქული, და ვარამ გაგელი და სარ-
გის თმოგუელი. მცირედთა დღეთა მიიწვიენეს საბერძ-
Q 180b ნეთს სულტანს თანა, და აუწყეს, ვითარმედ: „დავითის
ძებნად მოვსრულ ვართ, რათა მოგუეთ და წარვიყვა- 20
ნოთ“. ხოლო იგი არღარა ჰგონებდეს სიცოცხლესა მის-
სა, და ეტყოდა, ვითარმედ: „ყრმა დავით წარმოვევლინა
R 395b მეფესა ქართველთასა, რათა ექსორია-ვყო, და ძუელ
ოდესმე ექსორია-ვყავ. აწ არს შვიდი წელი, არა უწყი,
ცოცხალ არს, ანუ მკუდარ“.
25
ხოლო მათ აუწყეს, ვითარმედ: „ჩუენ უწყით, რომე
ცოცხალ არს, ჯურღმულსა შინა მყოფი გუელთა თანა“,
რამეთუ სოსანს ასმოდა მისლვა მათი და ეხილნეს ვარამ
და სარგის და ეუწყა სიცოცხლე დავითისი. ხოლო ვი-
თარ ცნა სულტანმან. წარავლინა კაცი და გამოიყვანა 30
დავით, კნინდა სულიერ მყოფი, რამეთუ ვითარ უსულოდ
რადმე, განყინულად ანუ მკუდრად მოძრავად საგონე-

1—2 წარავლინოთ M, წარავლინეთ QT, წარავლინა m. 2—4 და არა უწყით... გარდა-
იკვალა]—Q. 3 დედა] და M. 5 ვართ] არის Mm. 6 დამემორჩილენით Mm. 8 ლაშასი
სახელითა დავით]—Mm. 9 იგი]—Mm. 10 მეფემ MQm. 10—11 საბერძნეთს]—Mm. 14
და (მეფე)]—MQTm. 14 მეფე]+და MQTm. 16—17 წარავლინა MQTm. 17 ანგურაგ
MQm, ანგურაგ T. 17 ანგურაგ]+და T. 17 და (სარგის)]—MQTm. 18 მიიწვიენეს] მი-
იყვან MQTm. 28 სსნასა T, სსწნისა Q. 29 და (ეუწყა)]—MQTm. 30 და გამო-
იყვანა]—Mm. 31 სულიერ] სითმე Mm. 31—32 უსულო რადმე R, აეგებდა რადმე T,
აეგებდა (აშობაზე; აებგდ) რადმე Q, აებგდრადმე Mm. 32 განყინულად MQTm. 32 უძ-
რავად R. ყ ა უ ხ ჩ.

T 281b მელ იყო მხილველთა მიერ, და უცხო იყო სახილველად, რამეთუ ფერი პირისა მისისა დაყვთლებულ, და თმანი | ვიღრე | მსხვილბარკლამდე, და ფრჩხილნი ფრიად გრძელ. რომელ იხილეს, განკვრდეს სიცოცხლესა მისსა სულტანი, და ვარამ და სარგის დიდად ცრემლოოდეს. ხოლო სულტანი ლმობიერ იქმნა, განბანა და მრავალი ნიჭი მიანიჭა: შესამოსელი, ცხენნი რჩეულნი, ოქრო და ვეცხლი, ფრიად პატივ-სცა | და შენდობასა ევედრებოდა. და ესრეთ წარმოავლინა. და ვითარ მოიწივნეს საქართველოს, მიეგებნეს ყოველნი წარჩინებულნი საქართველოსანი. შანშე და ძე მისი, ზაქარია ამირსპასალარი, კაცი სიყვითთა აღმატებული, ყუარყუარე ჭაყელი, სურამელი გრიგოლ, ქართლის ერისთავი, ორბელნი, გამრეკელი. შოთა კუპარი, და ყოველნი მთავარნი, თვნიერ ეგარსლანისა.

და წარვიდეს ნოინთა წინაშე. ხოლო მათ იხილეს და განიხარეს. მეფობა ვერ დაუმტკიცეს, არამედ წარავლინეს დიდსა ბათო ყაენისასა. და წარჰყვეს თანა შანშეს ძე ზაქარია, ვარამის ძე აღბულა და სარგის თმოგუელი. წარვიდეს ბათოს წინაშე.

ვითარ მიიწივნეს, კეთილად შეიწყნარნა ბათო¹⁸, შანშეს ძე ზაქარია და აღბულა თვსად დაიჭირნა და მეფე დავით მანგუ ყაენს წინ წარავლინა. და წარჰყვა თანა სარგის თმოგუელი ყარაყურუმს. მიიწივნეს მანგუ ყაენს წინაშე, რომლისადა მიემცნო ბათოს, რათა განიხილოს და განბჭოს, რომელსაცა ორთავან დავითს ხუდეზოდეს | მეფობა, მას დაუმტკიცოს.

ხოლო მი-რა-იწივნეს, დახუდეს მანგუ ყაენისსა | ნარინ დავით მეფე, ათაბაგი ავაგ, სურამელი, გურკლელი¹⁹, ამირქეჯიბი ბეშქენ. და ესრეთ მრავალ ეამ იყოფოდეს ხატაეთს და ყარაყურუმს.

მაშინ ინებეს თათართა ნოინთა, საქართველოს მყოფთა, მიყვანა | სულტნისა ყიასდინისა წინაშე მათსა, და

1 და]—Mm. 5 ცრემლოოდეს ყ ა უ ხ ჩ., იცრემლოოდეს Mm, იცრემლოოდეს T, ცრემლოოდეს R. 7 რჩეული M. 8 პატივ-სცა] პატიესა MQT. 8 შენდობასა] შენობასა M. 13—14 ორბელი MQTm. 18 ყანისასა MQ, ყნისსა T. 18 თანა]—MQTm. 19 აღბა T, აღბელ Mm, აღბა Q. 19 და]—MQTm. 22 ძე]+და MQm 22 და (აღბულა)]—MQTm. 22 აღბუა Mm. 23 წინ]—MQTm. 25 რომელ ისადა MQTm. 25—26 განიხილოს R, განიხაროს MQTm. 26 და განბჭოს]—T. 27 დაუმტკიცო MQm. 27 მას დაუმტკიცოს]—T. 28 მანგუყენისა MQ. 29—30 გამრეკელი MQTmR. 33 მიყვანა]+და MQTm. 33 სულტანის MQm. 33 ყასდინის MQTm.

მოუწოდეს ელჩთა, მსწრაფლ წარავლინეს. ვითარ იხი-
 ლეს სულტანი სიმდიდრითა უზომოთა და განსაკრთო-
 მელითა, ინებეს მისიცა წარვლენა ყაენს ბათოს თანა,
 და წარავლინეს იგიცა. და თუ სადა ვინ იყო კელმწიფე,
 დამორჩილებული მათი, ბათოსთან წარავლენდიან, და
 ბათო მანგუ ყუენს თანა წარავლინის, ვითარ ესე სულ-
 ტანი ყიასდინცა წარავლინა მანგუ ყაენისასა. და იყო-
 ფოდეს ორნი იგი დავით და დავით, ყიასდინი, სულტა-
 ნი საბერძნეთისა, ზღაოთისა სულტანი, და ათაბაგი ავაგ
 ხატაეთს და ყარაყურუმს, და დაყენეს ვითარ ხუთისა
 წლისა ეამი.

R 397a

ხოლო ამათ ეამთა იქმნა საქმე ესე. ამას მანგუ ყაენს
 ესხნეს ძენი ორნი: უხუცესი ვითარმე ყუბილ ყაენ,
 უმცირესი ულო²⁰, რომელსა ეჯანობითცა უწოდდეს.
 ამან მანგუ ყაენმან განაჩინა ყაენად პირმშო ძე თვისი,
 ყუბილ ყაენ, და უბრძანა ლაშქრობა დასავლეთით კერ-
 ძო. ბაბილოვანსა, რომელ არს ბაღდადი, და ეგვპტისა
 და ყოვლისა დასავლეთისა კერძოთა. ხოლო ულოს
 უბრძანა წარსლვა დიდთა ინდოეთად და მუნ განლაშ-
 ქრობა. გარნა ძნელად აღუჩნდა ყუბილ ყაენს წარმოს-
 ლვა დასავლეთით, ულოს წარსლვა ინდოეთის კერძო-
 თა. მაშინ ვევედრა ულო ძმასა, რათა განცვალონ ლაშქ-
 რობა და ულო დასავლეთით კერძო წარმოვიდეს და
 ყუბილ ყაენ — ინდოეთს. ვითარ ცნა ყუბილ ყაენმან,
 სიხარულით შეიწყინარა სიტყუა ულოსი და განცვალეს
 ლაშქრობა. და მოაქსენეს მანგუ ყაენს, მამასა მათსა,
 სალაშქროსა განცვალება და ულოსი ბაბილოვანს და
 ეგვპტეს წარსლვა, რომელსა ნება-სცა მანცა. და მოუ-
 წოდა ძესა თვისსა ულოს და მისცა ლაშქარი ვითარ ექუ-
 სი ბევრი მკედარი დედა-წულითა მათითა და ხუასტა-
 გითა, | და განაჩინა მკედართმთავრად, | რომელთა-იგი

T 282b
M 803

Q 181b
R 397b
m 567

1 წარავლანეს]—MQTm. 2 სულტანი]—m. 5 წარვლენ MQm. წარვლენ²⁰დან T.
 5 და]—MQTm. 6 ბათო მანგუ ყაენს| ბათომან გაუყონას (გაუყონს T) MQTm.
 6 თანა]—MQTm. 6 ვითარ|+ვითარ m. 7 ყასდინცა MQm, ყსდინცა T. 7 მან-
 გუყანისასა MQ, მნგუყანისას T. 8 ყასდანი MQT, ყასდნი m. 9 ხალოთისა Mm,
 ზღაოთისა Q. 10 და (დაყენეს)]—MQTm. 12 იქმნა]—MQTm. 12 მანგუყანს MQT.
 13 ვითარმე MQm. 13 ყუბილყან MQTm. 14 ეჯანობითცა MQm, ეჯანობითცა T. 14
 უწოდეს MQTm. 15 მანგუყან MQT, მანგუ ყაენ m. 15 ყანად MQTm. 16 ყუბ-
 ლიყან MQTm. 18 კერძო MQTm. 19 მან MTm. 20 ყუბილიყანს MQTm. 21
 ულოს|+უბრძანა MQTm. 24 ყუბილიყან MQm. 24 ყუბილიყანმა MQ, ყუბილიყან m,
 ყუბილიყან T. 26 მანგუყანს MQT. 28 ნება-სცა| ნებასა MQTm. 27 ულოს]—Mm.

ულუს-ნოინობით უწოდეს და აწ ბეგლარბეგად, სახელად ელგა ნოინ, ნათესავით ჯალაირი, კაცი პატიოსანი და სათნოებინი, სომართლისმოქმედი. ამას მოსცა ვითარ მკედარი ათი აჯასი. წარვიდეს ულო და მკედართმთავარი მათი ელგა ნოინი, განვლეს თურანი და ჯეონი. მოიწივნეს ხუარასნის არესა. და მიერ აღმუთს.

ვითარ მოიწივნეს ბრძოლად აღმუთისა, მოკუდა მანგუ ყაენი. და დასვეს ტახტსა მამისა მისისასა ყუბილ ყაენი. რომელი მამასა მისსა დაედგინა ყაენად. და დარჩეს ყარაყურუმს ზემოკსენებულნი ესე კელმწიფენი, დავით და დავით, უცალოებისაგან თათართასა.

ხოლო ულო მოიწია ადარბადაგანს მკედრითა სამოცი ათასითა. ვითარ ცნეს ნოინთა ჩორმლონ, იოსურ, ბიჩო, ანგურაგ, წარემართნეს მიგებებად ულოსა, და თანაწარიტანნეს ყოველნი წარჩინებულნი საქართველოსანი, და უმეტეს ეგარსლან, რომელსა. ვითარცა | მეფესა, მორჩილობდეს ყოველნი მთავარნი საქართველოსანი. და მიეგებნეს ადარბადაგანს. და შეკრბეს ორნივე თათარნი, პირველ მოსრულნი. რომელთა თამაჩობით უწოდეს. და ულო ყაენს თანა მოსრულნი²¹.

და წარჩინებულნიცა საქართველოსანი მივიდეს ულოს წინაშე. იხილნა და კეთილად შეიწყნარნა, და ამკედრა, მათ თანავე მბრძოლად განაჩიხა. და უბრძანა რომელსამე ულდაჩად, რომელ არს მეკრმლე; რომელსა არტყია კრმალი და კარსა ზედა მდგომარე არს; რომელსამე სუქურჩად, ესე იგი არს, რომელსა საგრილობელად შექმნული მრგული შესაკეციელი და გასაშლელი აქუნდა თავსა ზედა ყაენისასა, მაღალსა შეშასა, ვითარცა ბუნსა დროშისასა ზედა განრთხომილი | იყვის. ამას სუქურად სახელ-სდებდეს. და უკეთუ არა ყაენთა ნათე-

M 804
T 283a

m 568

1 ულოს ნოინობით MQm. 7—8 მანგუყან MQT. 8 და|—M. 8—9 ყუბილყან MQTm. 9 ყანად M, ყნად QT. 11 დავით და დავით|—MQTm. 11 უცილოებისაგან M, უწლოებისაგან QT. 12 აიდარბაგანს MQTm. 13 ჩორმლონ MQ, ჩორმლონ T. 13 ბიჩო Q, შიჩო T. 14 ანგურაგ MQTm. 16 ეგარსელნი Mm, ეგარსლან Q, აგარსლან T. 18 აიდარბაგანს MQTm. 19 თამაშობით Mm, თშობით Q, თამაშობით T. 20 ყანს MQ, ყნს T. 24 რომელსამე ულდაჩად| რათა სამეულად უჩნდა და Mm, რლ სამეულლ უჩნდა და QT. 25—26 რომელსამე სუქურჩად| რომელიმე სუქურჩა და Mm, რლმე სუქურჩა და QT. 27 მრგული| მერ გული MQm, მრ გული T. 27 შესაკეციელი| შესაკერველი MQm, შესკერველი T. 27 და|—MQTm. 27 გასაშლელი| გაშიშლელბული MQTm. 28 ყანისასა MQ, ყანისსა m. 29 განრთხომილსა MQm, განრთხომილია T. 30 სუქურსად MQTm.

- საეი იყვის, არავის კელ-ეწიფებოდა დაჩრდილება მათი; სხუათა ყუბჩაჩად, რომელთა აქუნდის ტანისამოსი და ალაქ-ბაშმალი; სხუათა ეგვდანჩად, რომელ არიან კარის-მცველნი მეკარენი; სხუათა ყორჩად, რომელთა აქუნდა მშკლდ-ქარქაში. ესევითარითა უშუერიითა პატივიითა 5
- M 805 პატივ-სცა ყაენმან დიდთა | ამათ მთავართა საქართველოსათა და თვთეულსა პატივად განუჩინა.
- Q 182a და წარმოვიდეს ადგილსა, რომელსა ეწოდებდის ალატალი. და მივიდეს ყოველნი მორჩილნი წინაშე მისსა, და დაჯდა ტახტსა საკელმწიფოსა, და ილოცეს წესისა- 10
- R 398b ებრ მათისა | და უწოდეს ყაენად. აქა იწყო ყაენობა ამათ ზედა ულოსი.
- T 283b რამეთუ პირველ ამათ თამაჩთა ნოინთა ოთხთა მიერ განეგებოდა ქუეყანა საბრძანებელისა მათისა. პირველად რომგური, რომელ არს ხუარასანი, ერაცი, ადა|რბა- 15 დაგანი, მოვაკანი და ბარდავი; შირვანი, საქართველო ყოველი, ხლათი და საბერძნეთი დიდი ვიდრე ასიადმდე ამათ ოთხთა ნოინთაგან განეგებოდა და მათი საურავი იყვის, ვითარ ძუელ ოდესმე შემდგომად სიკუდილისა²² რიმოისა, რომოსიონთა ქუეყანათა განაგებდეს ოთხნი 20 იპატოსნი. და ვინათგან მოიწია ულო. იწყო საურავად ქუეყანათა და განაგებდა წესთა ყაენობისათა აღსრულე-ბად.
- მათეე ეამთა წარმოავლინეს სხუათაცა ყაენთა შვილნი მათნი, რომელთა ქოუნ უწოდინან: ბათო — ვიდრემე 25 ტუთარ, ჩალატა ყაენის შვილმან, ურყან²³, — ყული და თულის ნათესავისგან — ბალაღა²⁴, რათა ქუეყანა მათი

2 ყუბჩად QT, — Mm. 3 ალაქაბაში M, ალაქაბაში Qm, ილაქაბაშლი T, ალაქ ბაშმალი გორგ. 3 ედრჩად Mm, ედრჩად QT, ედრჩად გორგ. 4 მეკარენი—M. 5 ესევითარითა—MQTm. 5 უშუერიითა| უშურველითა Mm, უშურველითა QT. 6 ყრბამან MQTm. 8 წარვიდეს MQTm. 10 ტახტსა| ადგილსა m. 11 იწყეს MQm. 11 ყანობმან M, ყანობამან m, ყნობმან T, ყნობმან Q. 12 ულოსი—MQTm. 13 რამეთუ პირველ ამათ—MQTm. 13 თამაჩთა MQTm, თარუთთა ქავახ., ყაუხჩ. 14—15 პირველად არამედ MQTm. 15 აიღარბავანი MQTm. 16 მეკარენი MQTm. 17 ხლათი Mm, ხლათი QT 17 ასლამდე Mm, ასლამდე T, ასიადმდე Q. 18 განეგებოდა და მათი საურავი| საგონებელ MQTm. 19 ძუელ| ძალთა Mm, ძლთა QT. 19 შემდგომად| შემდგომმა Mm, შდ QT. 19 სიკუდილისა გორგ., საკადრებელისა MQTm 20 რიმოისა| + და MQTm. 20 რომოსიონთა Mm. 21 იპატოსნი| პატოსანი Mm. 21 საურავად| სვრად Mm, სურვაო T, სურვდ Q. 22 ყანობისთა MQT. 25 ქოინ Mm. 25—26 ვიდრე მეტურ MQTm. 26 ჩალატ MQTm. 26 ყანის MQm, ყანი T. 26 ურყან| უშან MQTm. 27 შლაღა Mm, ბალათა T. 27 ქუეყანა| ყენა MQm, ყენა T..

m 569
M 806
R 399a

წილდომილი ყაენის შვილთა დაიპყრან და ხარაჯასა იგინი აიღებდეს. და ოქოთა ყაენის შვილისშვილი, ყუბილ ყაენის | ძმა, ულო, აქა დახუდა პირველ მოსრული. | ვითარ იხილა ულო სამნი | ესე ქოუნნი, შეიწყნარნა და მისცა ქუეყანა ხუედრი მათი, და ესრეთ მშკდობით იყოფოდეს. 5

T 284a

ხოლო ქუეყანა სამეფო, საყდარნი და მცხეთა და მისი მიმდგომი ქუეყანა და მონასტერნი არავისაგან იცევიბოდეს, რამეთუ წარჩინებულნი სამეფოსანი თვისსა ქუეყანისათვის ზრუნვიდეს. ამისთვის წარვიდა ულოს წინაშე კათალიკოზი ნიკოლოზ, მხილველი კაცი, ანგელოზთა მობაძე, მრავალთა მოლუაწებათა შინა საკვრველი, მართლმადიდებელი, ძლიერი და თუალუხუაჲდ მამხილებელი მეფეთა და მთავართა, რამეთუ იყო უმანკოცა, და არვის თუალნი აუხუნის. იხილა რა ყაენმან, განკვრდა წესსა და ხილვასა შესახედავსა მისსა, რამეთუ არა მეცნიერ იყო ნათესავსა ქართველთასა, | თვნიერ არქუანთა. და ვითარ პატივსცა, დაუწერეს იერლაცი²⁵, რომელ არს ბრძანება. შეუქმნეს და მოსცეს შანად ჭუარნი ოქროსანი და შეუმკუნა თუალითა და მარგალიტითა, 10

R 399b
Q 182b

და უბოძა ერთი თვთ | კათალიკოზსა და ერთი — მოძლუარსა ვარძიისასა, რომელი თანაჰყვა | კათალიკოზსა. და არგანიცა იგი, ოქროთა შემკული, მოანიჭა კათალიკოზსა ოდენ, ჭუარიანი იგიცა. და ესრეთ პატივითა წარმოავლინეს, და დაიცვნა ყოველნი საყდარნი და მონასტერნი. 15

M 807

ხოლო იყვნეს ორნივე დავით და დავით ყუბილ ყაენს წინაშე და იურეოდეს ორნივე მეფობასა. თმოგუელი სარგის²⁶ ძლიერად წინააღუდგებოდა თვთ ნარინ დავითს და რომელნი მის წინაშე იყვნეს, თანაზრდილნი მისნი, რამეთუ იტყოდეს: „არა ჯერ-არს, რათამცა ნაშობმან 20 25

1 დაიპყრან]—MQm. 1 ხარაჯასა] და აქისა MQ. 1—2 და... აიღებდეს] — T. 8 მიმდგომი] და MQTm. 8 ქუეყანა]—Mm. 9—10 ქუეყანისანი MQm, ქუ ყუ-
ნისა ნიუი T. 11 ნიკოლოზ m, ნიკ-ზ T. 13 თვთ უხუდ MQTm. 14 უმანკოცა] თე-
მანკოც Mm. 15 აუხუნეს MQm. 15 ყაენმან] ყრამან MQTm. 17—18 არქენა MQm,
არქუნა T. 18 იარულეცი MQT, იარულეცი m. 19 ზრანება] ბაბა Mm, ბ-ბა QT.
19 ჭუარი MQTm. 21—თვთ ერთი MQTm. 23 არგანიცა იგი] იციცა MQm. 23
და არგანიცა... მოანიჭა კათალიკოზსა]—T. 27 უბუღუანს MQ, უბლა ყანს m, ყუ-
ბლუყანს T. 30 იყუნეს MQm, იყვნეს T. 31 ჯერა Mm. 31 ნაშობმან] ნაშრომან
MQTm.

- m 570 დედაკაცისამან დაიპყრას შეფობა და არა ძემან თვთ-
მპყრობელისა | მეფისა მამაკაცისამან. ხოლო იგინი
მიუგებდეს. ვითარმედ: „დალათუ ნარინ დავით დედა-
კაცისა ნაშობი არს, არამედ მეფევე იყო გვრგვნოსანი
რუსუდან, ძმისა მისისა გიორგისაგან დატევებული, და 5
მეფისავე ძე არს ნარინ დავით“. და ვითარ განგრძელდა
ცილობა, ავაგ ამირსპასალარი წარმოავლინეს და მისცეს
იერლაცი შეწყალებისა, და ქალი ქმნულკეთილი, ნათე-
სავი წარჩინებულთა, სახელით ესლომ. და ელჩი ულოს
R 400a ყაენს თანა. | რათა კეთილად შეიწყნაროს ავაგ. და ეს- 10
რეთ მოიწია ულო ყაენს წინაშე. ხოლო მან პატივითა
შეიტკბო და წარმოავლინა საქართველოს, მამულსა
თვსსა.
- და ვითარ ცნეს ქართველთა მოსლვა ავაგისი, ამირ-
სპასალარისა, წინაშეგებნეს ყოველნი მთავარნი და 15
წარჩინებულნი, თვთ შანშე და ეგარსლან, | რომელსა
კნინლადა სახელიცა შეფობისა ეპყრა. და ვითარ მიეახ-
ლა ავაგ. ჰგონებდა ჰუნისაგან გარდამოვდომად და
ეგრეთ ხილვად ეგარსლანისაგან. ხოლო იგი განლაღე-
ბულ იყო, არა ინება წესისაებრ პატივით ხილვა და ამ- 20
M 808 ბორის-ყოფად ავაგისა. და ვითარ იხილა ავაგ, | გან-
ძვნდა, თავსა მათრავითა უხეთქნა და უბრძანა მის ქუე-
შე დაწესებულთა, რათა ცხენისაგან უპატიოდ დაამკუან
ქუეყანად, და ყვესცა ეგრეთ, პატივისაგან უპატიო-ყვეს
და განძრკული განაძეს, და მიერითგან უპატიო იქმნა. 25
და ესრეთ განაგდეს შანშე და ავაგ და თავადთა საქარ-
თველოსა.
- ხოლო ჩუენ პირველივე სიტყუა მოვიცსენოთ. და
ვითარ ცილობა იყო მეფეთა შორის და არა განეჩინეს
R 400b ყუბილ ყაენს. თუ რომლისა იყოს მეფობა, ამისთვის 30

1—2 თვთმპყრობელისა | და Mm. 2 მეფისა |—Mm. 4 ნაშობი არს |—MQTm. 5 და-
ტევებული | დაღებოლილი MQT, დაღებოლილი m. 8 არა რაჟი Mm, არაჟი QT.
9 ქმნილ კეთილი MQTm. 10 ყანათანა MQm. 11 ყანს M, ყანს QT. 12 მამულსა |
მამასა MQTm. 13 თვსსა | დავითს წინა MQTm. 16 ეგარსელნი M, ეგრესელნი m,
ეგრსლან T, ეგრსლან Q. 16 რომელსა | რომელნი MQ, რომელი Tm. 17 კნინლა Mm.
18 ონისაგან MQTm. 18 გა დამკუოჟად MQ, გარდაკლომად m. 19 ეგარსელნისაგან
M, ეგრასელისაგან m, ეგრსლანსგან QT. 20 და |—MQTm. 21—22 განკენდა | გაბრუნდა
Mm, განძნდა QT. 22 მის | მას MQTm. 23 დაამკუან MQT. 24 ყვეს | ყო MQTm.
25 ქმნა MQTm. 26 და თავადთა |—MQTm. 29 შორის | შინა MQTm. 30 ყუბოყან
Mm, ყუბოყან QT.

m 571 დაშთეს მრავალთა წელთა ყარაყურუმს. ხოლო სულ-
 ტანი ყიასდინი და ხლათელი წარმოავლინეს | ავაგსავე
 Q 183a თანა. და მივიდეს სახლსა სამეფოდ მათდა. და ვითარ
 განგრძელდა | ყოფა ყარაყურუმს და ხატაეთს ორთავე
 მეფეთა, მაშინ ინება ყაენმან ყუბილმან, წარმოავლინნა 5
 ორნივე მეფენი ძმასა მისსა ულოს თანა, და მიუმცნო
 ესრეთ, რათა, უკეთუ სთნდეს, ორთავე მისცეს მეფობა,
 რომელ ყოცა ულო უკანასკნელ. და ესრეთ მოიწივნეს
 ულოს წინაშე, რომელი იხილა და შეიწყნარა, და ორთა-
 ვე მეფობა დაუმტკიცა და მისცა ყოველი სამეფო მათი. 10
 და ვითარ ესმა ქართველთა მოსლვა მეფეთა, უზო-
 მთოთა სიხარულითა აღვსებულნი წინმიეგებნეს ალატაღს
 T 285a იმერნი და ამერნი წარჩინებულნი, და იყო სიხარული
 და მადლობა ღმრთისა. ვითარ დაყვეს მცირედი ეამი
 ულო ყაენს წინაშე, წარმოავლინა ქართლს, და მოვიდეს 15
 M 809 ტფილისს სიხარულითა. და შეკრბეს | კათალიკოზისა
 თანა ყოველნი ეპისკოპოზნი და ყოველნი მთავარნი და
 R 401a ერისთავნი, | დასხდეს ტახტსა მამათა მათთასა ტფილისს
 დავით და დავით, — ორნივე.
 ხოლო მოწვევულ არს ესეცა სიტყუა. რომელ სხუა 20
 ვინმე ყოველთა აღმწერელი იტყვს, ვითარმედ: ყარა-
 ყურუმს ყოფასა ორთავე მეფეთასა გუიუქ ყაენმან ეს-
 რეთ გაბჭო, რომე მეფობა ლაშას ძესა დაუმტკიცონ, და
 ესრეთ წარმოავლინა, და რუსუდანიისა ძე, დავით, მა-
 შინვე ლტოლვილი ღამით განიპარა და წარვიდა აფხა- 25
 ზეთს. და მე არა შევიწყნარებ ამას. პირველად უწყო-
 დეთ. რომელ [გუიუქ] ყაენსა მას არა გაეყო, და არც
 მანგუ ყაენს. ყუბილის და ულოს მამასა, და მეფობა
 ორთავე მანგუ ყაენის შვილმან, ყუბილ ყაენმან, მოსცა
 m 572 და ულო ყაენისა წარმოავლინა, და მანცა ორთავე | 30
 დაუმტკიცა მეფობა²⁷.

1 ყარაყურუმს MQm, ყრა ყურუმს T. 2 ყასდინი MQTm. 2 ხლათი T, ხალ-
 ხთი Mm, ხლთი Q. 4 განგრძელდა| განძლიერდა MQTm. 4 ყარაყურუმს MQm.
 5 ყანმან MQT. 7 უკეთუ| უკუე MQTm. 12 წინ მოეგებნეს MQTm 12 ალატაღს
 MQTm. 15 ყაენს MQT. 16 ტფილისს MQTmR. 16 შეკრბეს|+კეთილი Mm. კთლი
 QT. 17 თანა|—MQTm. 18 ტფილისისა MQm, ტფილისისსა T. 22 გუიუქ ყაენმან| გუუ-
 ნა MQm, გუუენა T, გუაქქ ყანმა ჭაეახ. 26 არა m, არ MQT. 27 ყანსა MQT.
 27 გაუყო MQTm. 27 არც გორგ.—MQTm. 28 მანგუ ყაენს გორგ., მან გან-
 უყენა MQm, მან განუყენა T. 28 ყუბილის გორგ.—MQTm. 29 ყანის MQT.
 29 ყუბილ ყაენმან| ყუბლიყან MQm, ყუბლა ყნ T. 30 ულო ყანისა M, ულო ყა-
 ნისსა m, ულაო ყნისა QT.

და ორნი დასხდეს ტახტსა ზედა და აზომ, რომელ მრავალი სიგელი იპოვების და თვთ მე მინახავს, რომელ სიგლისა თავსა სწერია: „მეფენი ბაგრატიონნი“, და „ნებითა ღთისათა, დავით და დავით“, და ჯელიცა ორ-
 თავესი რთავს: „ჩემ დავითისგან მტკიცე, და ჩემ დავითისგანცა მტკიცე არს“. ხოლო დასხდეს ორნივე მტკიცედ მეფედ, ვითარ ვთქუ, რომლისათვის საეკუთელ იქმნა შანშესგან ლაშას ძისა დავითის სიყუარული, და ავა-
 გისგან რუსუდანის ძისა დავითის მიმდგომობა. და ვერ
 T 285b განაცხადეს, რამეთუ ორნივე, დავით | და დავით, სიყუარულსა ზედა ეგნეს და არა წინააღმდეგობდეს ერთ-
 M 810 მანერთსა. და მორჩილობდეს ყაენსა ულოს და ხარაჯას მისცემდეს. | ხოლო უპირატესი პატივი და ზემოკდომა
 Q 183b ლაშას ძესა, დავითს, ეპყრა | ლაშას ძეობისათვის, და-
 R 401b ლაცათუ უხუცესობისათვის. 15

ვინათგან თათარნი არა დამშვენეს ყოველთა ნათესავთა სრვად და ოკრებად, და თანამბრძოლ აქუნდეს ქართველნი წყობათა შინა სიმკნისა მათისათვის, ამის-
 თვის დიდსა ჳირსა შინა იყვნეს მეფენი და მთავარნი. და-
 უცბრომლად ებრძოდეს ურჩთა, და უმეტეს აღმუთს
 მყოფთა. რამეთუ შვიდისა წლისა ეამთა განგრძელდა
 ბრძოლისა ყოფა მათი, ამისთვის წარავლინა ულოცა
 ნოინნი და მათ თანა მეფე გიორგის ძე, დავით, ქარ-
 თველთა სპითა, რათა ბრძოდენ აღმუთს. ხოლო იგინი,
 ამისნი მცნობელნი, მრავალთა ომთა მიერ შეიწრებულ-
 ნი, ყოვლისა ღონისძიებისაგან ულონოქმნილნი, ივლ-
 ტოდეს ეგვპტედ, რომელ არს მისრი, რამეთუ აღიღეს
 დედა-წული და ხუასტაგი და ყოველი სიმდიდრე მათი,
 | და მუნ დაამკვდრნა სულტანმან მისრეთისამან. და აწ
 რომელ მულიდნი მისრეთით გამოვლენ, იგივე აღმუ-
 თელნი არიან, მუნ დამკვდრებულნიჲ. 20
 25
 30

m 573

4 სიგლისა თავსა] საგებღესათს Mm, სიგლისათს Q, სიგებღეს თს T. 4 ბაგრატიონნი M, ბაგრატიონნი m. 8 მეფედ]—Q. 9 დავითისი MQm, დავითისა T. 10 დავითისი MQm, დავითისა T. 11 განცხადეს M, განცხდნეს Q, გნცხადნეს T. 12 ეგნეს]—MQTm. 12—13 ერთმანერთსა]—MQTm. 13 ყანსა და MQTm. 13 და (ხარაჯას)]—MQTm. 17—18 ნათესავთათს MQTm. 18 სრვად და]—MQTm. 18 ოკრობად MQm. 19 მათისათვის]—MQTm. 21 უმეტეს]—MQTm. 22 წლისა]—მყოფთა MQTm. 23 ულოცა] უცხო MQTm. 26—27 შეიწრებული MQm. 28 აღდეს MQm. 30 მუნ] მან-
 MTm, მან Q. 31 მისრეთი MQTm. 32 მუნ]—MQTm.

- და ესრეთ რა კელთ-იგდო ულო აღმუთი და ყოვე-
ლი ხუარასანი, ინება ამკედრება ყოველთა ნათესავთა
R 402a ურჩთა, | და მოსრვიდა კაცთა ესოდენ, რომელ ათორ-
მეტი დღე ოდენ დაყვეს ერთსა სადგურსა ზედა ამის-
თეს, რომე მოკლულთა კაცთა აღყროლდის ადგილი 5
- M 811 იგი, | რომელ დგის. ხოლო უმეტეს სპარსთა მოსწყუ-
ედდის, რამეთუ საძაგელ-უჩნდის სჯული მუსულმანთა.
- T 286a | ხოლო ამას თანა აქუნდა სამართალი განმკითხველო-
ბისა.
- ამას ულოსა თანა იყვნიან მარადის მეფენი ორნივე, 10
დავით და დავით. ხოლო იყო ესე ლაშას ძე დავით ტა-
ნითა დიდ და ახოვან და სხვლ, და მოისარი მაგრითა
მშუკლდითა, უმანკო; წრფელ, მალემრწმენ, შემნდობელ
ბოროტისყოფთა. და რუსუდანის ძე დავით იყო ტანითა
ზომიერ და თხელ. ფერთა ფეროვან და შვენიერ, და 15
თმითა თხელ, ფერკითა მალე, მონადირე რჩეული და
კეთილად მსროლელი ნადირთა, ენატკბილ და სიტყვერ,
უხუ და მდაბალ, ცხენსა ზედა მკნე, და ლაშქრობათა
შინა გამგონე და სამართლისმოქმედ, უმეტესობის მო-
ლუაწე. ესენი უმრავლესსა ეამსა ულოს ყაენს წინაშე 20
- R 402b იყვნენ. და ულო | ლაშას ძისა დავითისთვის უმეტეს მო-
Q 184a ყუარულ იყო და რუსუდანის ძისა დავითისთვის მოძუ-
ლე. ხოლო ვიჯარ იყო რუსუდანის ძე ალატალს ულოს
წინაშე. დაიპყრეს და წარმოავლინეს საზამთროსა ად-
გილსა ბარდავს. და ვითარ მოიწიენეს ნახჭევანს, მიერ 25
წარვიდეს დავით რუსუდანის ძე სამითა⁴ ოდენ კაცი-
თა, | რომელი იყო გურკლელი, და ამირეჯიბი, და სუ-
რამელი ბეგაი, რომელსა თათარნი სალინ-ბეგობით უკ-
მობდეს, ესე იგი არს კარგი ბეგაი⁵, წარვიდა აფხაზეთს,
რამეთუ ლაშას ძე დავით ტფილისს იყო მას ეამსა. და
ვითარ მოიწია ნარინ დავით ქუეყანად ავაგ ათაბაგისა 30

3 მოსრვიდა| მმოსრავთა MQ. მომსრავთა m, მმოსრვი T. 4 სადგურსა| ადგილსა Mm. 6 სპარსთა| სპათასა MQTm. 7 რამეთუ|—MQTm. 7 უჩნდის| არს MQTm. 10 (ძე) დავით|—m. 11 მოისარი MQT, 12 მალემრწმენ| მალი Mm. 14 ფეროვან და| ფე-
როვანად T, ჰეროვანად MQm. 19 ყან MQT. 20 და ულო| ულო და MQTm. 20—21
მოყუარულ| მყოლ MQTm. 21—22 მძლე MQm, მძლეუარ T. 22 ხოლო|—MQTm. 22
ალტალს MQT. ²³ დაიპყრეს MQT. 24 და ვითა|—MQTm. 25 წარვიდეს| წარვიდა
აფხაზეთს MQTm. 26 გურკელნი MQT, გურკელელნი T. 26 და ამირეჯიბი| დამირეჯიბი M.
27 ბეგი MQm. 28 წარვიდა აფხაზეთს R|—MQTm. 29 ტფილის MQT. 29 იყო| იღვა
m. 30 ნარინ დავით|—MQTm.

M 812 შეურაცხითა | შესამოსლითა, იხილა იგი მოჰავალ ნა-
ღირობას მყოფმან სუმბატ ორბელმან.

T 286b რამეთუ მოწყუედასა მას ორბელთასა მეფისა მიერ
ლტოლვილი წარსრულ იყო ნახკვევანს, სახელითა ლიპა-
რიტ. ესე მიიწია ქუეყანად ელიგუნისად. ხოლო ელი- 5
გუნ იხილა რა ლიპარიტ ორბელი, სიძედ შეიყვანა და
ასული თვისი აქორწინა, რომელმან შენა ორნი ძენი. რო-
მელსა უწოდეს ერთსა ელიგუნ და მეორესა სუმბატ.
და შვილად მიიყვანა ელიგუნ სუმბატ. ამის სუმბატის
შვილმან შვილისამან, სუმბატ, შეიმთხვა დავით და წარი- 10

R 403a ყვანა სახლად თვსად. | ხოლო დავით ევედრა სუმბატს,
რათა არა განაცხადოს, და წარავლინოს აფხაზეთს, და
თუალიცა მისცა იგი სახელოვანი, რომელი წარეტანე-
ბინა დედასა მათსა რუსუდანს. და წარმოავლინა უნდო-
თავე შესამოსლითა შიშისათვის თათართასა. და მოიწია 15
თორს, ლიპარიტ თორელისასა, რომელსა დევისყურცა
ეწოდებოდა. და მან უძღუნა ცხენი და შესამოსელი,
წარპყვა ქუთათისს. ხოლო ვითარ ცნეს აფხაზთა, სუან-
თა, დადიანმან. ბედიანმან, რაჰის ერისთავმან და სრუ-
ლად ლიხთ-იმერელთა, შემოკრბეს სიხარულითა ღიდი- 20
თა და მეფე-ყვეს დავით აფხაზთა ვიდრე ლიხთამდე.

და აქა შინა შეიქმნა სამეფო ესე ორ სამთავროდ,
გარნა ეგრეთცა იყვნეს სიყუარულსა ზედა ერთმანერ-
თისასა დავით და დავით. და დარჩა ლიხთსაქათი ლაშას
ძესა დავითს. და ლიხთიმერი რუსუდანის ძესა. და მოი- 25
წყო ყოველი ქუეყანა, და მოიგო სიმდიდრე უზომო, და
წაქრმართა სახლი სამეფუფო კეთილად, და | მონებდა
ყაენსა.

M 813
m 575

მაშინ წარმოავლინა ელჩი დიდმან ყაენმან ბათონ,

1 მრმაველი MQTm. 2 სუნბატ—MQTm. 2 ორბელმან ირგვლმან MQTm.
3 რამეთუ ყაუხჩი, რომელი MQTmR. 3 ორბელთა MQTm. 5 მოიწია MQTm.
5 ელაგუნსმან MQT, ელაგუნისა m. 5 ზოლო—MQTm. 5 ხოლო+მან m. 5—6
ელაგუნ Mm. ელაგუნ T. 8 მეორესა m, ერთსა MQT. 9 სუმბატ—MQTm. 9
ამისი MQTm. 10 შეამთხვა MQTm, შეიმთხვია გორგ. 13 რომელ MQTm. 13—
14 წარებატებინა MQm, წარებატებინ T. 18 სეიწთა Mm. 19 დადიანმან გორგ.,
დადიანთა MQTmR. 19—20 და სრულად mR, და სრულდ QT. დასრულდა M. 22 სამეფო
ესე] სამთავრო MQTm. 22 სამთავროდ] სამეფოდ MQTm. 23 ეგრედ M, ეგრედ m.
23—24 ცრმანეთისასა Mm. 24 აქათი Q, აქეთი T, აქით m, აქით M. 25 და ლიხთიმე-
რი რუსუდანის ძესა—MQTm. 26 უზომო] უზო Mm. 27 წარმართთა MTm. 27 და
მონებდა] დამონებდა A'm. 28 ყ'ეს QT, ქვეყანასა Mm. 29 ყენმან M, ყანმნ QT.
29 ბათო]—MQTm.

R 403b რომელსა ეპყრა | ყივჩაყეთი და ოვსეთი, ხაზარქეთი,
 T 287a რუსეთი, ბორღალეთი ვიდრე სერბეთამდე, დაქრუბან-
 Q 184b დამდე და ხატაეთამდე. და მოუწოდა მეფესა დავითს.
 და წარვიდა წინაშე ბათოსა მეფე დავით ნიჭითა უზო-
 მოთა, და დაუტევა განმგებელად სახლისა სამეუფოსა 5
 დედოფალი ჭიგდა-ხათუნ და მესტუმრე ჭიჭურ, რამეთუ
 იყო ესე ჭიჭური ერთგული მეფეთა უმეტეს ყოველთა
 კაცთა, რამეთუ სრულიად სამეფოსა შინა მპარავი და
 ავაზაკი არ იპოვებოდა. და თუ სადა გაჩნდის, ძელსა
 ჩამოჰკიდინან; და სხუად არარა ნიჭთა მქონებელი. ესე 10
 განდიდნა მეფისა დავითის მიერ დიდად ერთგულობი-
 სათვს, ჯელთ-უღვა სამეფოსა და სახლისა განგება, და
 დაუტევა ტფილისს დედოფლისა წინაშე, რომელმან
 აღაშენა ისანთა პალატი განგებითა დიდითა, და ფხო-
 ელნი მოხარვეყვნა და მეჯორედ ყვნა კაცნი იგი მკე- 15
 ცისა ბუნებანი.

და წარვიდა მეფე წინაშე ბათოსა, პატივითა შეი-
 წყნარა და ყოველი სათხოველი აღუსრულა. და იყო-
 ფოდა მეფე წინაშე ბათოსა ეამთა მრავალთა. და თე-
 თული თემისთემისა ადგილი თვთუქლსა კაცსა შევედ- 20
 რის, რომლისათვის კახეთიცა პანკელსა თორღუას შე-
 ვედრა, და ამცნო, რათა ბრძანებასა დედოფლისასა
 ერჩდეს. ჰგონა თორღუამან არღარა მოსლვა მეფისა,
 უკუდგა პანკისსა ციხესა, თვსად დაიჭირა კახეთი, არ-
 ლარა მორჩილებოდა დედოფალსა და მესტუმრესა | 25
 ჭიჭურსა.

მაშინ შეიწყალა ყაენმან მეფე დავით და მოსცა სუ-
 ჭური საჩრდილობელი, რომელი სხუასა არავის აქუნ-

2 ბორღალეთი R, ბოძილეთი MQTm. 2 სერბეთამდე MQm, სერბეთამდე T.
 2—3 და რუბნამდე MQ. 3 და მოუწოდა მეფესა დავითს—MQTm. 4 ბათოსა
 T, ბათოს Q, ბათოვის M. 5 დუტევა M. 5 განმგებელ MQT, განმგებელ და m.
 5 სამეფოსა T. 6 ჭიგდ ხათუნ QT, ჭიგდ ხათუთუნ Mm. 6 ჭიჭური M. 8 რამე-
 თუქ—MQTm. 8 სრულიად MQTm. 8—9 და ავაზაკი დავაზაკი M, და ავაზაკი Q.
 9 და—MQTm. 9 თუ სადა | + თუსადა M, თუ სად QT. 11 დავითს M, ოთხ
 T. 12 სხლისა MT. 12 და—MQTm. 13 ტფილისი MQTm. 13 დედოფალსა MQm. 14
 ისანთა TR, ისნთა Q, სიონთა m, ტესიონთა M. 14 პალტი M, პლად T, პლტი Q. 15
 მოხარვე M, მოხრვე Q, მოხარვე T. 16 ბუნებანი შეუნბნი Mm. 17 წინაშე—MQTm.
 17 ბათოსა ბათოს MQT. ბათოს m. 17—18 შეიწყნარე MQm. 18—19 იყოფდა MQm.
 19 წინაშე—MQTm. 19 ბათოსა შოთოს Mm, ბოთოსა T. 19 ეამთა მრავალთა და—
 MQTm. 20 თემისთემისა თემის თემის თემისა T. 20 ადგილი—MQTm. 21 თორღუას
 MQTm. 23 ერჩდეს—MQTm. 23 თორღუამან MQTm. 24 თვსად | თუ სამ MQTm.
 26 ჭიჭარსა MQTm. 28 სხლასა არავის სხვასაცა MQTm.

T 287b
m 576

დის, თვნიერ ყანთა და ნათესავსა მათსა. და მოუმცნო ულოს, რათა თვნიერ ულუსისა ნოინისა კადე ურდოს შე|სლვასა | მეფისა ზედათ არავინ დადგებოდის, რამეთუ ესე იყო წესი თათართა, რომელ ყანს წინაშე არავინ დაჯდებოდის, არცა პურისკამასა შინა. ესრეთ 5 პატივ-სცა მეფესა და წარმოავლინა სამეფოდ ქართლად. და ვითარ მოიწია ჰერეთს, მიეგებნეს ყოველნი წარჩინებულნი სამეფოსა მისისანი. ხოლო თორღუა შეშინებული უკუდგა პანკისს⁷. და მეფე მოიწია ტფილისს და იყო სიხარული ყოველთა მკვდრთა საქართველოსა. 10 ხოლო თორღუას მოუწოდა მეფემან დავით, და არა მოვიდა კარად მეფისა | შიშისათჳს. და მრავალჯერ უწოდა. და ვერ ეძლო გულპყრობად მოსლვად. მაშინ განზრახვითა ჭიქურისათა წარვიდა ხორნაბუჯელი, მივიდა თორღუას სახლსა, რათა მას მიენდოს ფიცითა 15 მტკიცითა. ხოლო თორღუამან რქუა: | „წარვალ ალავერდს გიორგის წინაშე. და მუნ შემომფიცე და მუნ მიმინდე“. და წარვიდეს ორნივე, და თორღუა გამოება ფესუსა სამოსლისა ალავერდისა მთავარმოწამისასა. და მივიდა ხორნაბუჯელიცა, შეჰფიცა და გამოცნა ფესუსა- 20 გან⁸. ხოლო თორღუამან რქუა: „რა-იგი ჰყო ჩემ ზედა, ამა წმიდამა გიორგი გიყოს შენ, რამეთუ მარტო | ვარ და სიკუდილითა ჩემითა უმკვდრო იქმნების მამული ჩემი, და ეგრეთვე უმკვდრო-ყოს წმიდამა მთავარმოწამემან სახლი შენი“. და წარმოიყვანა ხორნაბუჯელმან, 25 ფიცთა მტკიცეთა მიერ შეკრულმან, ტაბაქმელას, და შეურაცხ-ყო აღთქმა და ფიცი იგი, და შეიპყრა ჭიქურმან განზრახვითა დედოფლისათა, თვნიერ მეფისა ცნობისა, და წარიყვანეს კლდეკართა | და გარდმოაგდეს. 30 ხოლო ვითარ მიეგო ბოროტი ხორნაბუჯელსა ალავერდის მთავარ|მოწამისა აღთქმისა და ფიცის გატეხი-

R 404b

Q. 185a

M 815

T 288a

R 405a

1 თვნიერ ყანთა| თუნრაცანთა MQTm. 2 ულო MQTm. 4 წესითა MQTm. 7 ჰერეთს| ერეთს MQTm, მრეთს R. 8 თორღოლო MQT, თორღო m. 8—9 შეშინებული|+ მოიწია Mm. 9 პანკის Mm, პანკის QTR. 9 ტფილის MQm. 10 ყო სიხარულ Mm, ყო სიხარული QT. 10 ყოველი მკვდრი MQT, ყოველი მკუდარი m. 11 თურღუას MQTm. 11 დავით|—MTmR, დ⁷ Q. 12 კარვად MQTm. 15 თურღას MQTm. 15 მიენდო MQTm. 17 წინაშე|—Mm. 17 მუნ| მან Mm. 17 შამომფიცე M. 17—18 მ⁷ მომინდე და მუნ მომინდე Q. 18 მომინდე MTm. 18 წარვიდეთ MQTm 18 თორღუა|—MQTm. 21 თორღურმან M, თორღურამ m. 26 ტ⁷ბაქმელას MQ, ტბაქმელა T. 27 იგი|—Mm. 28 განზრახვითა დედოფლისათა|—T. 28—29 მეფისა ცნობისა მეფობისა ცნობილმან MQTm. 29 გარდმოაგდეს MQ m.

სათვს. იხილეთ, რამეთუ ესუა მეილი ხორნაბუჯელსა, სახელით შალვა, სიკეთელმბატებული. ამას შალვას ეს-
 m 577 ხნეს შეილნი და მყის დაივოცნეს, | და ეგრეთ ბერი ხორნაბუჯელი მოკუდა მწუხარებითა, და ხედავთ უმკვდრობასა სახლისა მისისა. და დარჩა მათი შეილი, 5 სახელით შალვა, რომელი უკანასკნელ თათართა მიერ მოიკლა. და უმკვდრო იქმნა სახლი მისი. და ესრეთ შური იგო ალავერდისა მთავარმოწამემან.

ხოლო ვითარ მოიწყო დავით მეფემან სამეფო, წარ-
 ვიდა ყაენს ულოს წინაშე ნიჭითა დიდითა, რომელი იხი- 10
 ლა რა ულო ყაენმან, პატივითა შეიწყნარა, და ნოინთა თანა დააწესა წინასადგომად და ჯდომად, და განმკითხველად და ბჟედ.

ამათ ყამთა ინება ულო ყაენმან აღმკვდრება ბაბი-
 ლოვანს ზედა, რომელ არს ბაღდადი. და კელმწიფესა 15
 ბაბილოვანელთასა ხალიფას ზედა. და მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა და წარემართა ბაღდადს | ბრძოლისა ყოფად ხალიფასა. მივიდა ქუეყანასა ბაბილოვნისასა,

M 816 და ვერ წინააღუდგა ხალიფა, არამედ შეივლტოდა ბაღ-
 დადს. ხოლო ყაენი გარემოადგა და მოიკცა იგი. ერთ- 20
 კერძო თვთ ყაენი მოადგა წყალს აქეთ. და წყალს იქით ელგა ნოინი. და ერთკერძო მეფე დავით, რამეთუ მის წინაშე იყვნეს ყოველნი წარჩინებულნი საქართველო-
 სანი. და ბრძოდეს ძლიერად არა მრავალთა დღეთა, არამედ ათორმეტ დღე, აღილეს ბაღდადი. 25

R 405b მეფემან დავით უბრძანა ლაშქართა მისთა. | რათა
 Q 185b შეთხარონ ზღუდეთა ქუეშე. და შეთხარეს. | ზღუდესა
 T 288b შიგან შევიდეს ქართველნი და იქმნა ძლიერი ბრძოლა. და მოსრვიდეს სპათა ბაღდადელთა. და შიში ფრიალი აქუნდა ბაღდადელთა. და ესრეთ განუხუნეს კარნი ქა- 30
 ლაქისანი ქართველთა და თათარნი შევიდეს. ამისი

1 იხილეთ—MQTm. 1 ხორნაბუჯს MQTm. 3 მყის—MQTm. 4 ხორნაბელი MQ, ხურანბელი T, ხორანბელი m. 4 და ხედავთ] დახედვად MQTm. 5 უმკვდრობს MQT. 5 სახლსა მისსა Mm. სახლსა მისისა Q, სახლსა მისისასა T. 5 დარჩა—MQTm. 9 დავით—MQTm. 9 მეფემან—m. 10 ყანს MQT. 11 რა] რათა MQm. 11 ულო-ყან MQT. ულო ყაენ m. 12 დააწესა—MQTm. 14—15 ბაბილოვანს] ბათონას MQm, ბათონა T. 16 ბათოვანთასა MQTm. 16 ხალიფაზდა MQT, ხალიფაზგდა m. 18 ხალიფისასა M, ხალიფასასა m, ხლფასასა T. 19 ხალიფ MQT. 20—21 ერთკერძო] +დავით მეფე ერთკერძო MQTm. 21 ყაენი] ყოველნი Mm. 22 ელგან MQTm, ელგონ ყა აუ ხჩ. 22 ნოინ MQT. 23 საქართველოსანი—MQTm. 25 არამედ—MQTm. 26 რათა] რღლთა T. 31 თათარნი ჩვ. კონიგტ., თათართა და MQTm.

8. ეამთაღმწერელი

- m 578 მცნობელი ხალიფა, რომელ 'შევიდეს ქალაქად თათარნი, ივლტოდა ნავითა წყალსა მას ზედა, რომელი ქალაქსა | სდის. იხილა ელგა ნოინმან, რომელი იყო წყალსა იმიერ კერძო. მოუჭდა, და ვერ უძლო წარსლვად, უკუნ- იქცა პალატად თვსად. ესრეთ ადვილად რა კელთ-იგდეს 5 სახელგანთქმული იგი ქალაქი ბაბილოვანი, ვინმე მი- უთხრნეს განსაცდელნი და ჭირნი, რომელ მოიწივნეს ბაღდადს ზედა? მოსრნეს მახვლითა ესოდენი სიმრავლე.
- R 406a რომელ | არა იყო რიცხვ, სავსე იყვნეს უბანნი. ფოლო- ცნი და სახლნი მკუდართა მიერ. ხოლო სიმდიდრისა და 10 ალაფისა, მაშინ პოვნილთა, ვინმე მიუთხრნეს? რამეთუ აღივსნეს თათარნი და ქართველნი ოქროთა. ვეცხლი- თა. თუალითა. მარგალიტითა პატროსნითა, ლარითა და შესამოსლოთა. სამსახურებელი ჭურჭელითა ოქროსა და ვეცხლისათა, რომელ არავინ აღიღებდა თვნიერ ოქ- 15 როსა და ვეცხლსა, თუალსა და მარგალიტსა. და შესა- მოსვლთაგან კიდე. სხუანი ჭურჭელნი, ჩინეთით და ქა- შანიტ მოხმულნი და მუნ შექმნილნი. სპილენძი და რკი- ნა უპატიოდ იბნეოდა. და ესრეთ აღივსნეს ლაშქარნი. რომელ უნავირნი და კურდანი, და ყოველი შეურაცხი 20 სამსახურებელი თუალითა და მარგალიტითა და წითლი- თა ოქროთა განტენიან, და ზოგთა კრძალთა ვადისპირსა მოსტეხდიან და ქარქაშნი წითლითა განტენიან და |
- T 289a ზედა ნატეხნი კრძალისა ჩააგნიან. ზოგთა მკუდარი კაცი ბაღდადელი გამოწლიან და წითლითა ოქროთა, და თუა- 25 ლითა და მარგალიტითა განტენიან და. ვითარ თვისი მკუ- დარი, განიყვანიან გარეშე ქალაქსა. და ესრეთ აოჯრებ-
- R 406b დეს და ჰყოცდეს | და ტყუე-ჰყოფდეს.

1 ხალიფა MQ, ხლიფ T. 3 ელგა ნოინმან| გომიომ Mm, გორონ Q, გონონ T, ელგონ ნოინმან R. 4 იმერ კერძო MQm, ამერ კერძო T. 4 კერძო|+იყო MQTm. 5 ესრე MQT. 5 რა|—MQTm. 6—7 სახელგანთქმული... მიუთხრნეს|—MQTm. 7 რომე MQT. 8 ესოდენი ყაუხნი., ესოფენ R|—MQTm. 9 რომელ|—MQTm. 9 არა| რა MQTm. 10 მკუდართა ყაუხნი., მკუდარნი MQTm. 10 ხოლო|—MQTm. 10 სიმდიდრე MQTm. 10—11 და ალაფისა| და ალაფსა T, დაჰალსა Mm. 11 პოვნილთა|+თანა MQTm. 11 ვინმე მიუთხრნეს|—MQTm. 11 რამეთუ| რომელნი MQTm. 12 აღივსნეს თათარნი რა|—MQTm. 12 ოქროთა|+ და m. 13 თუალითა|+ და m. 13 რა|—T. 15 რომელი MQTm. 15 ავნიერი Mm. 16 მარგალიტსა|+და მარ- გარსა QT. 17 ჰანეთით MQm, კინეთით T. 17—18 ქაშნიო M. 18 სპილენძი MQT. 20 და (ყოველი)|—MQTm. 20 შეურაცხი| შურაცხილ MQTm. 21 სამსახურებელი| სას- ხურებელი MQTm. 22 განტენეს Mm, გნტენეს QT. 22 და|—MQTm. 25 ოქროთა|+ განტენიან Mm. 26 განტენიან|—Mm. 27 განიყვან Mm, განიყვნიან T, გნიყვნიან Q. 28 და (ჰყოცდეს)|—MQm.

მიიწინეს პალატად ხალიფისა, გამოიყვანეს ხალიფა და სე მისი, და ყოველი სიმდიდრე მისი განსაკრვებელი, და მოიყვანეს წინაშე ყაენის ულოსა. და ვითარცა წარადგინეს წინაშე მისსა, ეტყოდეს ხალიფას, რათა თაყუანის-სცეს | ყაენსა. ხოლო მან არა თავს-იდვა, 5
 დადგა და ეტყოდა: „ველმწიფე ვარ თვთმპყრობელი და მონებასა ქუეშე არავის მყოფი. უყეთუ განმიტეო, დავემორჩილები, და თუ არა განმიტეო. არღარავის მონებასა ქუეშე | მყოფი მოვეუდები“. ხოლო იგინი აიძულებდნენ თაყუანის-ცემად, გამოუზუნინან ევრქნი 10
 მისნი და პირალმართ დაეცის, და არა თაყუანი-სცა. ბრძანა განყვანება გარე და წარავლინა ელგა ნოინი. რათა მოკლან ხალიფა და შვილი მისი. ვითარ რქუა ხალიფას. „ყაენმან შეგიწყალა“. მხიარულ იქმნეს და ეტყოდა: „ვითარ შემიწყალეს, განმიტეოს და ბაბი- 15
 ლოვანივე მოძკეს“. ხოლო ელგა ნოინმან რქუა: „არა, არამედ ყაენი თვთ მისითა კელითა და კრძლითა მოგაკედინებს, და ყაენის შვილი ახალა შენსა შვილსა მოჰკლავს“. და ხალიფა განკვრვებული ეტყოდა: „უყეთუ მომკლავთ, გინებქს. ძალმან, და გინებქს, კაცმან მომკლას“. და ესრეთ მოიკლა ხალიფა ყოველითა სახლეუ- 20
 ლითა მისითა. და შეიწყალნეს დაშთომილნი ბაღდადეღნი. და ბრძანა შენება, და დაყარნეს შანანი. და ესრეთ საესენი ტყუე-ალაფითა მივიდეს სადგურს.
 ამათ ეამთა შინა იქმნა ესეცა, რამეთუ ყაენმან ბათო, 25
 რომელ უდიდეს იყო ყოველთა ყაენთა, ინება განსწორება და აღთუალვა ყოელისა ქუეყანისა¹⁰, და პოვა კაცი ვინმე, ნათესავით ოორადი, სახელით არღუნ. სამართლისმოქმედი და მართლის მეტყუელი, და ღრმად

1 ხალიფ MQ, ხალიფ T. 3 ყანის M, ყანის QT. 3 ულოსა MQTm. 3 ვითარცა]—MQTm. 4 ხალიფს MQT. 5 ყანის M, ყანს Q, ყანს T. 6 და დგა M. 6 ვარ] ვითარ Mm, ვარ QT. 6 თვთმყოფელი MQTm. 8 და m]—MQT. 9 ხოლო იგინი]—MQTm. 11 პირალმართ R, პირდაღმა MQTm. 13 ხალიფ MQT. 13 შვილი Mm, შვილნი QT. 13 მისი ჩე. კონეიტ, მისნი MQTmR. 14 ხალიფს MQT. 14 ყაენმან MQT, ყაენმა m. 14 იქმნეს M, იქმნის m. 15 ეტყოდეს MQm. 16 მომკლან Mm. 16 ელგანიონ Mm, ელგანიონ QT. 17 მისითა]—Mm. 17—18 მოგაკედინებს MQTm. 18 ყანის MQT. 18 აღბულა MQTm. 20 გენებოს R, გენებავს m, გენბსა T. 20 გენებავს m, გენებავს T. 22 და]—MQTm. 23 დაარნეს Mm. 24 საესენი]—Mm. 24 მივიდეს] +სავსენი Mm. 25 რამეთუ] არა თუ MQT, არა m. 25 ბათოს MQTm. 26 უდიდე Mm. 26 ყანთა MQT. 27 ყოელისა] ვამისა და Mm, ვარსა QT. 28 ორდი და MQTm, ორდი R, ყაუ ხს.

- გამგონე, და განმზრახი რჩეული. ესე წარავლინა ყოველსა საბრძანებელსა მას მისსა რუსეთს, ხაზარეთს, ოსეთს, ყივჩაყეთს, ყადრე ბნელეთამდე, და აღმოსავლით ვიდრე ჩინეთამდე და ხატაეთამდე. რათა აღ|თუალოს და განაჩინოს მკედარი და მეომარი | ლაშქრად 5
- განმავალი ნოინთა თანა, დიდთა და მცირეთა, ღირსებისაებრ მათისა ულუფა, რომელ არს ძლუენი მიმავალთა გზად, ქირა ცხენისა და საპალნისა.
- R 407b ვითარ განაჩინა | საბრძანებელსა ბათოსსა, მიერ წარავლინა ყარაყურუმს ყუბილ ყაენს წინაშე, რათა 10 მანცა ესრეთ განაჩინოს კელსა ქუეშე არღუნისასა. და მი-რა-იწია ყუბილ ყაენს წინაშე, ინება მანცა ესრეთ ქმნად და წარავლინა იგივე არღუნ განგებად საბრძანებელისა მათისა. და განუწესა იგივე წესი და მივიდა ტახტსა ჩალატა ყაენისასა და ურყანს წინაშე. ინება მან- 15 ცა და განაწესეს თურანს, და განაგო მანდაური ყოველი. და გამოვლო ჯეონი და მოვიდა ხუარასანს, ერაცს და ყოველსა | რომგურსა, და განაგო ესრეთვე.
- Q 186b და მოიწია ყაენს ულოს წინაშე, და მან პატივითა შეიწყნარა და წარმოავლინა საქართველოს, მეფეს და- 20 ვითს | წინაშე, და საბერძნეთად, და ყოველსა საბრძანებელსა მათსა ზედა, განაჩინა აღწერად და განგებად. და ვითარცა მოიწია საქართველოსა, დიდსა ქირსა მიეცნეს ყოველნი მკვდრნი სამეფოსა დაეითისნი. და იწყეს აღწერად კაცითგან და პირუტყუთამდე, ყანით 25 ვენაქამდე, წალკოტით ბოსტნამდე. და ცხრასა გლეხსა, სრულისა მიწისა მქონებელსა, ერთი ლაშქარს წარმავალი კაცი შეაგდიან. და გამოვდა სამეფოსაგან დაეითისა ცხრა ღუმანი მკედარი თათართა თანა წარმავალი, რო-

1 განმზრახვი T. 3 და]—MQTM. 4 ჩინეთამდე ჩვ. კონიექტ., ჩრდილოეთამდე MQTm. 6 თანა]—MQTm. 6—7 ღირსებისაებრ| პრესებისაებრ T, პრესისაებრ MQm. 9 ვითარ]—T. 10 ყარაყუმს MQT, ყარაყუმს m. 10 ყუბილიყანს MQm, ყბლაყანს T. 10—12 რათა მანცა... წინაშე]—Mm. 11 ქუეშე]—QT. 11 არღუნისთა QT. 12 ყუბილ ყაენს Q, ყუბლაყანს T. 14 და (განუწესა)]—T. 15 ჩალატანისსა MQT, ჩალატანის ტახტსა m. 15 უყანს M, უყანს QTm. 16 და (განუწესეს)]—MQTM. 16 განაწესეს თურანს]—თურანს და განაწესეს MQTm. 16 და (განაგო)]—MQTm. 16—17 განაგო მანდაური| განგომანდური MQm, განაგო მანდური T. 17 ჯეონი MQTm. 19 ყანს MQT. 21 საბერძნეთსა MQTm. 22 განწუნად MQT, განაჩენდა m. 23 და ვითარცა| რომელი MQTm. 25 კაცითგან R, კაცთამდე MQT, კაცთამდე m. 26 ცხრა MQm, ცხრას T. 26 გლეხსა| გლახასა T. 27 სრულსა MQTm. 29 ღუმანი|კაცი Mm. 29 მკედართა Mm.

- M 820 R 408a მელ არს || ცხრა ბეკრი. და განაწესეს ძღუენი სოფლი-
საგან ათასისა მკედლისა მთავარსა კრავი ერთი და დრაპ-
კანი ერთი, ხოლო ბევრისა მთავარსა ცხოვარი ერთი და
დრაპკანი ორი, და მიზდი ცხენისა თეთრი სამი, — დლი-
სა ერთისა. და ესრეთ განუწესა და წარვიდა საბერძნეთს 5
და ბაღდადს და ყოველგან.
- m 591 ამან არლუნ განაწესა, რა-იგი ჯერ-იყო, ოთხსავე
საყაენოსა შინა, რამეთუ იყო კაცი ესე სამართლის|მოქ-
მედი. ხოლო ხუცესთა და მონაზონთა და საეკლესიოთა
განწესებათა არა შეაგდო საზღავი, არცა ყალანი, ეგ- 10
რეთვე შეიხთა და დავრიშთა, და ყოვლისა სჯულისა
კაცნი, საღმრთოდ განჩენილნი, განათავისუფლნა.
- T 290b და მას ეამსა ინება ყაენმან ულო აღმკედრება ეგვპ-
ტეს ზედა, და მოუწოდა მეფესა ყოვლითა სპითა მისი-
თა, და წარვიდა ბრძოლად სულტნისა. და მიიწია შუა- 15
მდინარედ, და იწყო ოჯრებად ყოველსა შუამდინარესა
და შამსა. და ვითარ ესმა სულტანსა ეგვპტისასა, აღ-
მკედრდა წინა|განწყობად თათართა და მოიწია მდინა-
რესა ზედა ევფრატსა ყოვლით მკედრებით მისით. და
- R 408b მივიდეს თათარნი და განვლეს მდინარე, რამეთუ არა 20
მოახლებულ იყო სულტანი პირსა მდინარისასა. და წინა-
მიეგებნეს, სულტანი წინა განეწყო და იქმნა ომი ძლიერ-
რი, სადა-იგი დავით მე|ფე და სპანი მისნი წინამბრძო-
- M 821 ლობდეს ძლიერად. და მოსწყდეს ორგნითვე. და ივლტო-
დეს მეგვპტელნი, ხოლო ერი მრავალი მოსწყდა სულ- 25
ტნისა. და ესრეთ ყაენმან დაიბანაკა მრავალ დღე პირსა
ევფრატისასა, სადა-იგი იხილა ქალაქი მცირე მდინარე-
- Q 187a სა ზედა ევფრატისასა, ძლიერად | განმაგრებულნი. რო-
მელ ერთკერძო კლდე იყო და ერთკერძო მდინარისა
ევფრატისა მიერ შეცუული. და ვითარ იხილა ყაენმან 30
სიმაგრე ქალაქისა. ულონო იქმნა ბრძოლად, გარნა მოი-

2 მთავარი MQTm. 2 კარავი M, კრავი QT 4 მზდი Mm. 8 სამართლს T. 10 საზღავი QR, საზღვარი MTm. 11 შეხთა MQ, შეხთა T, შეხთა m. 11 დავრეშთა და დარეუშთა M, დავრეშთა QT, დავრეშთა m. 11 რჯულსა Mm. 12 განათავისუფლა]—MQTm. 13 ულო|+განათავისუფლნა MQTm. 18—19 მდინარესა R, მინდორსა MQTm. 19 ევფრატისა MQm, ევფრატისა T. 21 წინა]—Mm. 24 და (მოსწყდეს)]—MQTm. 26 ყანმან MQT. 26 პირსა|+ეგვპტისასა და Mm. 27 ევფრატისასა MQ, ევფრატისასა m. 13 ერთკერძო|კრ კერძო M. 29 ერთკერძო კლდე იყო]—m. 29 მდინარისა ჩე. კონსტანტი, მინდორსა MQTm, მინდორსა R. 20 შეცუული]—MQTm. 30 ყანმან MQ, ყანმან T, ყანმა m.

უონა საქმე საკვრველი, რამეთუ ეტყოდა მის ქუემუ
 დაწესებულთა: „არა არს ღონისძიება ბრძოლისა ყოფად
 ქალაქისა. მნებავს, რათა აღმკვედრდეთ და გარემოვი-
 ცვათ ქალაქი და, ვითარ ძაღლთა, ვიწყოთ ყუილი და
 ყვიროლი“. და ვითარცა ესმა ესე, განკვრდეს, და აღ-
 მკვედრდეს და, ვითარცა ძაღლთა, იყუევლეს³. და რა
 მოიწია კმა ესე ქალაქად, იქმნა საქმე საკვრველი, რამე-
 თუ განსქდა ქალაქი ორად. ნახევარი წარიქვა კლდით-
 ურთ წყლისა|კენ და მოისპო სული | ურიცხვ. ესრეთ
 გელთ-იგდო და წარვიდა შამად და შუამდინარედ. და
 მოეგებნეს ყოველნი მკვდრნი შუამდინარისანი და შამი-
 სანი, სავსენი ურიცხვთა ძღუნითა.

ხოლო მეფე დავით და ქართველნი იაჩნეს ყაენისა-
 გან წარმოსლვასა, რამეთუ მრავლით უამითგან იყვნეს
 ლაშქრობათა შინა. მაშინ ყაენმან ულო მისცა თავისუფ-
 ლება და წარმოემართნეს, და ესრეთ სავსენი ურიცხვთა
 ნიჭითა და ალაფითა გამდიდრებულნი მეფე დავით და
 ქართველნი | მოიწივნეს ადარბადაგანს და მუნით მოვი-
 დეს ტფილისს. სავსენი სიხარულითა.

ამით უამთა შინა მწუხარე იყვნეს წარჩინებულნი
 მეფისანი, რამეთუ ჯიგდამან არა შვა შეილი. ამისთვის
 ინება მეფემან მოყვანება შეილიერების ძლით ალთუნ.
 ნათესავით ოვსი, მეუღლედ, აღმთქმელმან, უკეთუ მიე-
 ცეს ყრმა წული, არღარა შეიწყნაროს, არამედ განუტე-
 ოს. და ვითარ გამოჯდა მცირე უამი, მუცლად-ილო აღ-
 თუნ ძე და შვა, და უწოდეს სახელი გიორგი. რომელი
 აღიქვა და შეიყვანა შეილად დედოფალმან ჯიგდა-
 ხათუნ. და შემდგომად მცირედისა მიუღვა და შვა |
 ასული, და უწოდა სახელი თამარ. და აქა შინა განიშო-
 რა საყუარელი თვისი ალთუნ, ნათესავით ოვსი, რომელი
 ფრიად ქმნულკეთილი იყო. და შემდგომად მცირედისა

R 409a
m 582

T 291a

M 822

R 409b

3 მნებავს (მნგავს Mm. 3 რათა)—MQTm. 4 ყუილი გორგა, ყვილი
 MQTm, ყვილი R. 6 იყუევლეს Q, ივილეს MTmR. 6 რა| არა Mm, რაჲ T.
 8 ორად T, ორგან MQmR. 9 მოსპო MQm. 10 და (შუამდინარედ)—T. 13—18 ხო-
 ლო მეფე... და ქართველნი—MQTm. 18 მოიწია MQTm. 18 ადარბადაგანს MQm,
 დარბავს T. 18 ადარბადაგანს|+მეფე დავით ფრიად პატიე ცემული MQTm. 18 და
 მუნით—MQTm. 18—19 მოედეს| მოიწია MQTm. 19 სავსენი სიხარულითა—MQTm.
 22 მოყვანებაჲ Q, მოყვანა T,—Mm. 22 ძაღლთ Mm. 24 შეიწყნარნეს MQTm. 25
 გამოქდა|—m. 25 ილო|—m. 27 აღიქვა MQTm. 27 შეიყვანა QT, შეიყვანა Mm.
 27 ჯიგე MQTm. 29 სახელი|—Q. 31 ფრიად|—MQTm.

გარდაიცვალა დედოფალი ჯიგდა-ხათუნ, და წარიყვანეს სამარხოსა დედოფალთასა მცხეთას, და დაკრძალეს.

მას უამსა წარვიდა მეფე დავით ულო ყაენს წინაშე მულანს, რამეთუ იგი აქუნდა სადგურად საზამთროდ, და მიერ წარმოჰყვა სადგურსა საზაფხულოსა, და მუნით წარმოავლინა მეფე ქართლად, რათა მზა იყოს ლაშქრად ეგვიპტესა, რომელ არს მისრეთი. და შემოიარა ქუეყანა ავაგ ათაბაგისა. ივანე ათაბაგის ძისა, რამეთუ მას უამსა გარდაცვალებულ იყო ავაგ. და არა დაშთა ყრმა წული. არამედ ქალი ერთი, სახელით ხუაშაქ. და მივი-
და |მეფე ბიჯნისს ტირილად, და იხილა ცოლი ავაგისი. კახაპერის ძეთა, რაჰის ერისთავთა ასული, სახელით გუანცა, ქმნულკეთილი, ეტრფილა და შემდგომად მკირედისა მიიყვანა იგი || ცოლად და დედოფლად. წარ-
მოიყვანა სამეფოდ. ხოლო ქალი იგი ავაგისი დაუტევა მამულსა თვისსა ზედა, და შევედრა მანკაბერდელსა სა-
დუნსა, რომელი იყო კაცი ბრძენი და გონიერი. და კე-
თილისგანმზრახავი, | და ჰაეროვანი, ძალითა ფრიად ძლიერი და მორკინალი რჩეული საჩინო და მოისარი კელოვანი, რომელი წარდგა წინაშე და თაყუანი-სცა ულოს და კელპყრობილმან რქუა: „ვინათგან მოგვა თქუენ. ღმერთმან ძლევა ყოველთა მტერთა ზედა და ყოველთა კაცთა უმჯობესად გამოგაჩინა, და აწ აქა არს მკედარი ასი ათასი, ვინცა მერკინების. გინა მედგინების. ანუ ისარსა განვასრევთ. მზა ვარ“. და არავინ იპოვა მსგავსი მორკინალი მისი, და ვინცა იპოვა, ყოველთა სპლო. ესე შეყუარებულ იქმნა ყაენ ულოსაგან. და იწყო განდიდებად. და გონიერებითა მისითა მეფემანცა დავით ჰატივ-სცა და შევედრა სახლი ავაგისი. ხოლო დედო-
ფალი გუანცა მიუდგა და შვა ყრმა და უწოდა დიმიტ-
რი. რომელი შემდგომად დავითისა მეფე იქმნა. რომელი ქუემორე სიტყუამან ცხად-ყოს.

Q 187b

T 291b
M 823
m 583

R 410a

1 ჯიგდა MQTm. 2 და|—MQTm. 3 ყაენს MQT. 4 მულანს MQTm. 5 მუნით|—MQTm. 6 იყოს|+მეფე MQTm. 7 შემოიარა R, შემარა M, შემრა m, შემორა T, შემორა Q. 7—8 ქუეყანა| ყანა MQTm. 6 ავაგა T. 11 მეფე|—Mm. 14 და|—T. 18 ასაეროვანი Mm. 19 ძლიერი და მორკინალი| და მორკინალი ძლიერი (QT : ძლიერი) MQTm. 19 საჩინო| სათნო m. 22 ზედა გორგ.|—MQTmR. 23 ყოველთა|—MQTR. 27 შეყუარებულ Mm, შეპყრობილ QT. 28 განდიდება MQTm. 29—30 ხოლო დედო-
ფალი R| და რამეთუ MQTm. 30—31 დიმიტრი| და ტრ M, ტრ Q, ტრ T.

ამის გუანცას დედოფლობა მძიმედ-უჩნდა მესტუმ-
 რესა ჩიქურს, რამეთუ მტერ იყვნეს. ამისთვის განზრახ-
 ვითა სუმბატ ორბელისათა შესმენილ იქმნა, ვითარმედ:
 „ჩიქურ წარავლენს კაცთა არლუნს წინაშე, რათა
 აუწყოს ყაენს ულოს სიმდიდრე მეფისა, და ეგულების
 M 824 განდგომა“. | ხოლო ვინათგან დავით მეფე უმანკო იყო,
 რომლისათვის უმანკოსა ყოველი რწამნ, წარავლინა
 R 410b მსწრაფლ წინაშე|მდგომელნი და ბრძანა წინაშე მოყვა-
 ნება მისი, და სახლისა მისისა იაყარ-ყოფად. და ვითარ
 T 292a აღასრულეს მსახურთა მეფისათა, | და წარადგინეს 10
 m 584 წინაშე მეფისა ჩიქური ღამით. რამეთუ მეფე ჯდა ისან-
 თა მხედველი | მტკურისა, და არა სიტყუა-ყო მის თანა,
 არამედ განუქოთხავად ბრძანა შთაგდებად მტკუარსა.
 ხოლო ვითარ განთენდა, იხილეს ჩიქურ, რიყესა ზედა
 განგდებული წყლისაგან, და განკვრდეს ყოველნი მხილ- 15
 ველნი ანასდათისა სიკუდილისათვის, და არაჲინ იპოვა
 დამფლველი მისი. რამეთუ არა ესუა შვილი. და შეკ-
 რბეს ყოველნი გლაზაკნი და ობოლ-ქურიენი და ევედრ-
 ნეს მეფესა. რათა მიანიჭოს გუამი ჩიქურისი აჰად, რო-
 მე მრავალი კეთილი ექმნა მათ ზედა. ისმინა დავით და 20
 მისცა გუამი მისი, და მრავლითა გოდებითა წარიღეს
 Q 188a ეკლესიასა წმიდისა ქალწულისა ქრის|ტიანასა, რომელი
 ხუარაზმელთაგან დარღუეული ახლად აღშენებულ იყო.
 და მუნ დაფლეს დიდითა პატივითა. რაცა ოდენ გლა-
 ხაკთა ძალ-ედეა. 25

ხოლო შემდგომად ამისა ინება ყაენმან აღმკვედრება
 სულტანსა ზედა მისრფთისასა, და შეკრიბნა ყოველნი
 მთავარნი და სპანი მისნი, და მოუწოდა მეფესა დავითს
 M 825 და სპასა მისსა ეგვპტედ. ხოლო შეიწრებულ იყო მეფე
 და საბრძანებელი მისი არლუნის აღთუალვისაგან, და 30
 R 411a რომელი-იგი განეწიესა. რაცა განისყიდებოდეს ტფი-
 ლისს. ასსა თეთრსა ზედა სამი თეთრი საყაენოდ დაიდე-
 პოდეს. ამას ზედა ხოჯა-აზიზ ვინმე, ნათესავით და
 სჯულითა სპარსი, განეჩინა და დაეტევა ტფილისს.

4-7 წარავლენს... რწამნ|—Q. არლუნს MT. არლუნს| + სიმდიდრე T.
 5 სიმდიდრე|+მათი Mm. 7 ყოველნი Mm. 10 წარდგეს T. 11-12 ისნთა MQTm.
 12 მტკურისა|—MQTm. 13 განკოთხვად MTm. განკოთხვად Q. 16 ანასდათსა MQT,
 ანაზდათსა m. 22 წმინდისა M, წმინდისა m, წმინდაა Q, წა T. 23 დარღუეული ახ-
 ლად|—MQTm. 31 რომელი-იგი რა რეი MQTm. 32 ასსა R| ანისსა MQm, ანისსა T.
 34 განეჩნა MQ, გნეჩნა T. 34 ტფილისს MQm, ტფილისს T.

რომელი ესოდენ უწესოდ მიიწია, თუ სამზარეულოსა მეფისასა ცხოვარი, გინა კრავი ისყიდებოდის. მას ზედანცა ხარაჯა წაუღიან, რომელსა-იგი ტამლად უწოდდეს. ამის მიერ შეიწრებული მეფე იგონებდა, „უკეთუ წარვიდე ეგვპტელ, ანუ თუ განუღგე ყაენსა“, და ვერას 5
T 292b დაამტკიცებდა. გარნა წარემართა ლაშქრად, და ვითარ მოიწია ქუეყანად ჯავახეთისად, დაამტკიცა განდგომა.
m 585 და მოუწოდა | თანაგამზრახთა მისთა და რქუა: „უკეთუ ვისმე ნებავენ, დაუტევენ მამული და წარმოვედინ ჩემ თანა. უკეთუ არა ნებავენ, წარვედინ მსახურებად ყაენისა 10
მისრს, რათა დაიცვას ქუეყანა მისი, რამეთუ ნება კაცად-კაცადსა ზედა იყავნ, და მე არლარა მნებავენ მონება თათართა მძლავრებისათვს ხოჯა-აზიზისა, რომელი დაადგინა ჩემ ზედა არლუნ, რამეთუ ვერ თავს-ვრდებ ესოდენსა შეურაცხებასა“. ხოლო წარჩინებულნი ამის 15
სამეფოსანი რომელნიმე დაუმტკიცებდეს, და რომელნიმე — არა. გარნა ეგრეთცა დაამტკიცა განდგომილება. და უმრავლესნი წარვიდეს ყაენს წინაშე: შანშეს ძე 15
M 826 ივანე, და გრიგოლ სურამელი, | თორელი კახა, ერისთავი 20
R 411b ახალქალაქისა, თაენი და პირნი ქუეყანისანი წარქვიდეს ყაენს წინაშე, და უმრავლესნი ჰერ-კახნი.
ვითარ' ცნა მეფემან წარსლვა დიდებულთა, მანცა ნება-სცა. და წარვიდა განდგომად და მოუწოდა სარგის 25
ჯაყელს ციხისჯუარელსა¹², რომელსა აქუნდა პატივი სამცხის სპასალარობისა, და ეზრახა, რათა განუღგენ ყაენს. ერჩდა სარგის და წარმოიყვანა სამცხეს, სახლსა 25
Q 186b მისსა, და ფრიადითა პატივითა განქუსუნა უმეტეს წესისა მეფეთასა. და აძლევდა ყოველთა ციხე-ქალაქთა და ქუეყანათა მისთა გამოსაზრდელად მეფისა და ლაშქრისა მისისათვს, ხოლო მეფემან არა ინება. და დაყო 30
ზაფხული იგი მცირე ერთგულითა. რომელნი დადგეს

1 უწესოდ MQTmR, უწესობად ჯავახ. ყაუხჩ. 1 მიიწია] მიწა Mm, მიწა T. 3 ტამლად MQTmR, ტამლად ჯავახ., დამლათ გორგ. 3—4 უწოდეს MQTm. 9 დაუტევენ R. დაუტევენ MQTm. 9 მამულსა MQTm. 9 წარმოვედინ R, წარმოვედენ MQTm. 10 წარვედინ TR, წარვედენ MQm. 11 მისრის MQTm. 11 დაიცვას R] დასწვას MQTm. 12 და]—MQTm. 14 ჩემზედან Mm. 15 ესოდენსა Mm. 18 შანშეს MQTm. 19 სურამელი] ორბელ და თორელი R, გორგ. 21 ერ კახნი MQT, ერ კახნი m, ორ კახნი R. 22—23 დიდებულთა... და წარვიდა]—T. 23 წარვიდა R, წარვიდეს MQm. 24 რომელ MQTm. 28 ციხე ქალაქთა QTR, ქალაქთა Mm, 24 მეფისა M.

- ერთგულებასა მისსა ზედა, და ესრეთ იყოფოდეს სამ-
 T 293a ცხეს. | ხოლო დედოფალი გუანცა და ძე მცირე მისი,
 დიმიტრი, დაუტევა სახლსა ავაგისსა ბიჯნისს.
- ამას შინა მოვიდა ყაენი ულო განმარჯუებული ბრძო-
 მ 586 ლისაგან სულტნისა მეგვტელისა, რამეთუ სძლო მათ 5
 და აოტნა. სადა-იგი მუნ დამხუდართა | ქართველთა
 ძლიერი ბრძოლა-ყვეს. ხოლო ვითარ მოიწია საზაფხუ-
 ლოსა სადგურსა თვისსა, ალატალს, და მიერ სიაქუსა¹³.
 და მერმე წარვიდა საზამთროსა ადგილსა, რომელსა აწ
 ყარაბაღობით და მულანობით უკმობენ, იკითხა საქმე 10
 დავითისი, და ცნა განდგომილება მისი. მოუწოდა არ-
 R 412a ლუნს და ორასთა მთავართა, და აჩინა | მკედართმთავ-
 რად და მისცა მკედარი ოცი ათასი. და უბრძანა ქარ-
 M 827 თველთა, რომელნი ერჩდ|ეს მას, რათა წარჰყვენ არღუნ
 ოირადსა. და მივიდენ მეფესა ზედა სამცხეს და ბრძო- 15
 ლა-უყონ. წარმოვიდა არღუნ მკედართა ოცი ათასითა,
 და შემოვლო განძა და სომხითი, და მოიწია ტფილისს.
 და მუნ მოერთნეს ყოველნი ესე ზემოკსენებულნი მთა-
 ვარნი საქართველოსანი და წარმოემართნეს სამცხეს
 ბრძოლა-ყოფად მეფისა. და ვითარცა ესმა მეფესა და- 20
 ვითსა მოსლვა არღუნისი და ყოველთა მთავართა ქარ-
 თლისათა, მოუწოდა მესხთა, შავშ-კლარჯთა და ვინცა
 დადგრომილ იყო ერთგულებასა ზედა მისსა. შეკრიბნა
 მცირედნი კაცნი, მკედარი რვა ათასი. და აჩინა მკე- 25
 დართმთავრად სარგის ჯაყელი, კაცი მკნე და შემმართე-
 ბელი. და მრავალჯერ გამოცდილი და სახელოვანქმნი-
 ლი წყობათა შინა, ტანითა ახოვანი, კელოვნად მბრძო-
 ლი ცხენსა ზედა, მკნე მოისარი, საჩინოდ ნადირთა
 T 293b უკუომლად | მომსრეელი, და მისდა მიწდობილ იყო
 მეფე, ერთგულებაცა დიდი აქუნდა მეფისა. და წარავ- 30

1 იყოფოდეს R | იყრობდეს MQT, იყრობდენ m. 2—3 მისი დიმიტრი—MQTm.
 3 ბიჯნისს] ბიჯნისა MQm, ბიჯნისსა T, ბიჯნის R. 4 ყაენი] ყაენ MQm, ყანა T. 8
 სადგურსა QT, სადგომსა Mm. 8 მიერ] მის T. 8 სიაქუსა გო რ გ., საქოსა MQm,
 საქაოსა T. 9 მერმე] და მერმე m. 10 და]—T. 10 მულანობით MQTm. 13 ოცი
 ათასი]—MQTm. 15 ოირადსა] ოირდსა MQ, ოირდსა Tm, ოირდსა R. 15 მივიდა
 T. 17 შამოვლო Mm. 17 სომხეთი M. 17 ტფილისს] ტფილის MQm. 20 მეფისა M.
 20—21 მეფესა დავითს]—MQTm. 22 მესხთა]—T. 22 შავშ-კლარჯთა] ბავშვ კლარჯთა
 M, შავშ კლარჯთა Q, ბავშვ კლარჯთა m. 22 ვინცა] ვინცა T. 24 აჩინა M. 28 მო-
 სარ Mm. 29 მომსრეელი MQm, მომსრეელი T, ყაუხჩი, მსროლელი R. 30 მრ-
 ფისა M.

ღონა წინამიგებებად და წყობად არღუნისა, და წარე-
 მართნეს და დადგეს კვეთა. ხოლო არღუნ შემოვლო
 'Q 189a ქართლი და დადგა სურამს, და წარმოავლინნა წინა-
 მბრძოლნი მკედარნი ექუსი ათასი. და არღუნ დადგა 5
 R 412h შინ|დარას და წინამბრძოლნი მივიდეს ტასისკარს და
 m 587 დადგეს სამდინაროსა | მას ზედა, რომელ არს შოლა.
 ხოლო აღიყარა სარგის კვეთათ და წარავლინნა წინა-
 M 828 მბრძოლნი, კაცი რჩეული და გამოცდილი წყობათა
 შინა ათას ხუთასი მკედარი, არა უწყოდეს მოახლება 10
 არღუნისი. და წარემართნეს და განვლეს ქიდი ახალდა-
 ბისა. იყო ყინელი და ზამთარი, ვითარ წესი არს თუესა
 დეკემბრისასა. და განვიდეს სივიწროისაგან წინა მავალ-
 ნი. იხილნეს რაზმი თათართა, და წინაგანწყულნეს ქარ-
 თველნიცა. და მყის ზედამიეტევენეს მესხნი, და პირ-
 ველსა შეკრებასა აოტნეს თათარნი და მოსწყვდნეს მრ- 15
 ვალნი სახელოვანნი. და ესრეთ ძლიერად ბრძოდეს მეს-
 ხნი, რომელ მცირედნიღა განერნეს და შეიხუეწნეს
 რაზმსა შინა არღუნისსა შინდარას გორისასა, და სდევ-
 ნეს და მოსწყვდნეს პირითა მახვლისათა, რამეთუ მკე-
 დართმთავარი სარგის და სპა მეფისა ვერღარა მოილო- 20
 დინეს ამისთვის, რომელ თათართა რაზმი მახლობელად
 მდგომარე იყო. და ესრეთ ძლევითა საჩინოთა შემოქ-
 'R 413a ნებელნი მოეგებნეს სარჯისს და ლაშქართა. ვითარ
 იხილა სარგის განმხიარულება და უვნებელად დაცვა, 25
 განიხარა, გარნა მძიმედ აღუჩნდა, რამეთუ ვერ მიესწრა
 ომსა, რამეთუ იყო კაცი მძლე და შემმართებელი. კუა-
 ლად სურვიელ იყო განწყობისა მესხთა, წარემართა
 არღუნს ზედა გულითა ქველითა. ხოლო არღუნ სპათა
 მისთა მოუწოდა და კუალად ქართველსა სპასა ზედა- 30
 მისლევასა მხილველი ივლტოდა. გარნა აყენებდეს ქარ-
 თველნი წარჩინებულნი და არა უტევეს სივლტოლად,
 T 294a რომელთა უპირობდა თორელი კახა და ეტყოდა. ვი-
 M 829

11 და|—MQm. 2 შამოვლო Mm. 4—5 მკედარნი ექუსი... წინამბრძოლნი] —
 T. 6 დადგა MQTm. 6 ბოლა T. 8—9 წყობათა შინა]—Mm. 11 ყინული m.
 11 წეს Q. 15 მოსწყვდეს Mm. 16 სახელოვანი|+კაცი m. 17 განერინეს MQm,
 განერეს T. 19 მოსწყვდნეს| მოსწყვტნეს M, მოსწყვდეს Q, მოსწყდეს T. 20 მეფი-
 ძა M. 21 რომე Mm. 23 თაუისა M. 23—24 მქონებელი T. 25 სარგის MQm.
 25 იხილეს MQTm. 25 განმხიარულებლ T. 28 სურვიელ იყო]—MQTm. 32 უტევეს
 MQTm, უტეებდეს R, უტეედეს ყ ა უ ხ ჩ.

m 588 თარმედ: „ქართველნი | მეცნიერნი ვართ ომისა მათი-
სანი. ჩუენ ვბრძოდით თქუენ წილ“. და ესრეთ ძლით
არწმუნეს, და დადგა ადგილსა ზედა და განაწყო მკე-
დარნი. ვითარ დაეახლნეს ურთიერთას, ზედამიეტევენეს
მესხნი განლალებულნი. ხოლო სარგის ჯაყელი უპირვე- 5
ლეს ყოველთასა მიუჯდა რაზმსა და უმჯნესი მათი, ჩინ-
ბაადური. ჰოროლითა ცხენისაგან ქუეყანად დასცა. და
Q 189b იქმნა | ძლიერი ომი. და მრავალნი მოისრვოდეს არღუ-
R 413b ნის სპისაგან და სივლტოლად მიდრკეს. პირველსავე
მიჯრასა სძლევდეს სპანი მეფისანი. და ვითარ არს ჩუე- 10
ულეზა თათართა ლტოლვა და ვარე უკუნქცევა. ანაზ-
დად გარეუკუნეიქცეს. მაშინ სულმოკლექმნულნი სპანი
მეფისანი ივლტოდეს მსწრაფლ. ესრეთ განწირულნი
და მიმოდაბნეულნი თათართა მიერ მოისრვოდეს. ცოდ-
ვათა ჩუენთა სიმრავლითა განწირნა ღმერთმან და მისცნა 15
კელთა წარმართთასა. ხოლო უწყალოდ ჰკოცდეს, და
მრავალნი სახელოვანნი მოსრნეს თათართა, რომელ-
მცირედნილა ძლით განერნეს. და სდევენეს ახალდაბის
კიდამდე, გინა უმეტესცა. ხოლო ზოგნი ტყუედ წარ-
ყვანებულ იქმნეს, გურკლელი მურვან და სხუანი მრავ- 20
ალნი.
და ესრეთ შეიქცა არღუნ ყაენს ულოს წინაშე გან-
მარჯუებული, ხოლო სარგის და მესხნი მივიდეს მეფეს
წინაშე აწყურეს. მეყვსთათვს მტირალნი, რამეთუ უმ-
რავლესნი მოესრნეს. დაშთომილ იყვნეს მცირედნი. 25
M 830 | და დაყო მეფემან ზამთარი ნახევარი სამცხეს, და გარ-
T 294b დვიდა შავშეთს და კლარჯეთს. და წარვიდა ნეგალს-
ქევს. და ვითარ მოიწია თუე მარსი და აღმოსცენდა მდე-
R 414a ლო, ყაენმან | იგივე არღუნ დევნად და ძებნად წარმო-
ავლინა, რომელთა თანა იყვნეს ქართველნიცა. მიმდგომ- 30
ნი ყაენისანი. და თუესა ივნისსა მოვიდა სამცხეს. ხო-

1 მეცნიერნი R, მცირედნი MQTm. 2 ძალითა Mm, ძლითა QT. 3 დადგეს T. 6 უმჯნეს MQTm. 6—7 ჩინ-ბაადური ჩუენდა ბაადური (ბაადური M) MQmR, ჩრნდა ბაადური T, ჩინ ბაადურ გ ო რ გ. 8 მოისვროდეს Mm, მოისროდეს T. 9 მიდრკეს QT, მიდგეს Mm. 10 მეფისანი M. 11 ვარე უკუნქცევა MQm, ვარე უკუნქცევენა R-11—12 ანაზდა MQT, ანაზდა m. 12 სულმოკლე ქმნილნი Q. 13 მეფისანი M. 13 განწირული MQTm. 14 და მიმოდაბნეული MQm,—T. 14 მიერ—T. 14 მოისვროდეს Mm, მოისროდეს T. 18 ძლით QT, ძალით Mm. 20 გურკლელი გურკლელი MQTR, გურკლელი m. 23 სარგის+ხოლო სარგის Q. 24 წინაშე+გამარჯუებული ხოლო წინაშე T. 26—27 გარდავიდა m, გარდავიდეს T. 29—31 და ძებნად... ყაენისანი—T.

- m 589 ლო მესხნი რომელნიმე მიეგებნეს აქრლუნს და რომელ-
ნიმე წარჰყვეს მეფესა. და ესრეთ იწყო ოკრებად და
ტყუენვად სამცხესა და მოადგა ციხისჯუარსა, და უწყო
ბრძოლა ძლიერად, რამეთუ არა ზღუდითა მტკიცითა
განსრულებულ იყო. ხოლო ციხეს მყოფნი ძლიერად 5
ბრძოდეს და მრავალი კაცი მოკლეს, და დიდად ავნებ-
დეს გარეთ მყოფთა. დღისით და ღამით განვიდიან და
ადგილ-ადგილად მოსწყყდებიან. და ვითარ იხილა სიმ-
ტკიცე ციხისჯუარისა, რომელ არს ჯუარის ციხე, აიყა-
რა და წარვიდა. და წიგნიცა მოუვიდა ყაენისა, მსწრა- 10
ფებელი წარსლვად, ვინათგან ყაენი თურანისა ქუეყა-
ნასა მყოფი ბრძოლად მოსრულ არს ხუარასანს. და ესრეთ
იქსნა ღმერთმან ჰირთა ამათგან ქუეყანა სამცხისა, რო-
მელ ოც დღე ძლით იყო არლუნ სამცხეს.
- Q 190a ხოლო მეფე დავით კუალად მოვიდა შავშე|თს და 15
R 414b სამცხეს, და ვითარ | იხილა სამცხე მოოკრებული, მოუ-
წოდა თანამზრახვეთა მისთა და ჰკითხა, თუ რა ყონ,
M 831 რამეთუ ომი თათართა აღარ ეგებოდა. | მაშინ სარგის
ჯაყელ-ციხისჯუარელმან მოაქსენა. ვითარმედ: „სამცხე 20
მცირე არს და არა კეთილი სადგომი მეფეთა. აწ განგა-
ზრახებ, რათა წარხვიდე ლიხთ იმერთს რუსუდანის
T 295a ძისა დავითის თანა, რამეთუ სწორედ ორთავე | არს
სამეფო. იგი და ესეცა. და მე დავსდებ თავსა ჩემსა და
საქონელსა ყოველსა. და ლაშქარსა ჩემსა შენთვის, ვი-
თარ გენებოს, იკმარე. და უკეთუ კეთილად გისტუმროს 25
დავით, კეთილ; და უკეთუ არა. აჰა. სიმდიდრე ჩემი მზა
არს თქუენთვის. ნურცა შენ სწყალობ საჭურჭლესა შენსა.
და ვეზრახნეთ თავადთა იმერთა და განვსცეთ საჭურჭლე,
და ჩუენ კერძო დავიყენოთ“.
- m 590 სთნდა ყოველთა განზრახვა ესე და წარავლინეს მო- 30
ციქული წინაშე | რუსუდანის ძისა, რათა შეიწყნაროს
თათართაგან მირიღებულნი, ხოლო მან აღუთქუა. და
R 415a წარვიდეს და მივიდეს ქუთათისს. სადა-იგი წინა|მიე-

2 მეფეს MQ. 3 სამცხეს MQ. 3 დავუყო MQm. 6—7 ივნებდეს Mm. 8 მოს-
წყეტან MQm. 10 და (წიგნიცა) — T. 14 ძალით Mm. 16 მოოხრებულნი m. 18 ეგე-
ბოდეს T. 19 ციხის ჯერელმან M. 21 წარხვიდე M, წარვიდე m. 22 ორთავესი m.
7 სმეფო M. 23 და (საქონელსა) — T. 25 კეთილი m. 27 ნუცა T. 32 მირიღებულნი
Mm. 33 ქუთათისს ქუთათის MQT. ქუთათისად m.

გება რუსუდანის ძე და კეთილად ისტუმრა, და დაყვეს წელიწადი ერთი. გარნა *კეთილად თუ ისტუმრებდა რუსუდანის ძე. ეგრეცა კეთილადვე მართებდა ლაშას ძესა, დავითს. არამედ ვითარცა უცხო ვიდოდა მათ თანა.

მაშინ ეზრახნეს კახაბერის ძესა, რაჭის ერისთავს კახაბერსა, ქუაბულის ძეთა, ფარჯანიანსა სარგისს, რათა ლაშას ძე, დავით, ყონ მეფედ, რომელნი ერჩდესცა და იქმნა ვანდგომილება ლიბთ-იმერით. და რომელნიმე წარმოუდგეს ლაშას ძესა, და რომელნიმე რუსუდანის ძესა.

M 832

ეგრეთვე დადიანი ბედიანი, ჭუანჭურის ძე, და დავა ერთგულებასა ზედა რუსუდანის ძისასა, რამეთუ იყო ესე ბედიანი კაცი წარბატებული ყოვლითა ზნითა, უხუ უმეტეს ყოველთა კაცთა, სრული გონიერებითა. ამან დააწყო ოდიში, რომელ მპარავი და ძვრისმოქმედი არა იპოვებოდა, და სუანნი განიყენეს ორად. გარნა არას

R 415b

T 295b

ავნებდეს ურთიერთს ორნივე; დავით და დავით, და-
დაცათუ | ლაშქართა არა ენება. ამისთვის რომელ არა
გასცემდეს ორნივე მეფენი საქურჭლესა ლაშქართა
ზედა. ესრეთ იყო ამლილობა და შფოთი მრავალი იმე-
რით.

Q 190b

m 591

მაშინ არღარა იყო ღონე. დაამტკიცეს, რათა განყოფ
სამეფო და საქურჭლე ორად. და აჩინნეს თავადნი სა-
მეფოსანი და განყვეს ორად. ტფილისი — ორად, ქუთაის-
თისი — ორად. და თავადები და ერისთავნი ურთიერთს
შეასწორეს ნიკოფსით დარუბანდამდე. და განყვეს სა-
მეფო საქურჭლენი. გარნა ხუამლის ქუაბსა. რომელი
იღვა, მცირე გამოიღეს | და გაიყვეს. და უფროსი ქუაბ-
სავე დაუტევეს. ხოლო ჯაჯკ იგი, სახელდებული სალ-
მასური, და თუალი იგი პატრიცემული, გურდემლი, და
მარგალიტი იგი ღიდი. რომლისა სწორი არავის სადა
უნახაეს. ესე სამივე რუსუდანის ძეს. დავითს, მიხუღა.

1—3 და კეთილად... რუსუდანის ძე—Q. 3 ეგრეთვე m. 4 კეთილადვე R, კლდე T, კვალადვე MQm. 3 მართებდა ჩე. კონიქტ.—MQTmR. 4 ძემან დავით Mm. 6 ფარჯანიანსა| ფარჯანიანთა MQTm. 9 რომელნიმე რუსუდანის ძესა|—T. 10 ბედანი T. 10 ჭონჭურის MQTm. 10 და დავა|+და T. 12 ბენი T. 14 დაუწყო MQTm. 15 სუანნი| სხეანი m. 15 განიყენნეს T. 17—18 არა ენება... ლაშქარ-თა|—T. 18 გასცემდა Mm. 18 მეფენი—Q. 19 მრავალი MQTm. 22 და საქურ-ჭლე ორად| ორად და საქურჭლე m. 23 ორად (ტფილისი)—m. 25 ნიკოფსით MQTm. 29 გურდემლი| გურდემლა გორგ. 4 სადა|—Q. 31 სამი T. 31 მიხუღა|—MQT, ზარჩა m, გორგ.

R 416a | და აქა იქმნა განყოფა სამეფოსა, და მიერითგან შეიქმნა
ორ სამეფოდ. მაშინ უმეფო იყო ამიერი საქართველო
სამეფო, და დაიშალა ლაშქრობა და მსახურება თათარ-
თა.

M 833 ინება კუალად ყაენმან ზავი მეფისა. მოუწოდა არ- 5
ლუნს, | რათა წარავლინოს მოციქული მეფეს წინაშე
ზავის-ყოფად, და ფიცთა დაუმტკიცებდა უენებლობისა-
თა. რამეთუ დედოფალი გუანცა, ავაგის ცოლყოფილი,
და ძე თვისი, ყრმა მცირე, დარჩეს კვლთა ულოსთა, რო-
მელნი ტყუედ წარისხნეს ურდოს. ვითარ ვგულებოდა 10

T 296a მას ბოროტის-ყოფა ყრმისა, ნოინის ვისმე ცოლმან აღიყვა-
ნა და შეილად მიიყვანა, რამეთუ იყო უშვილო. ხოლო
თქმულ არს ესეცა, ვითარმედ: მიიქუა რა ყრმა დიმიტ-
რი წიაღთა, მეყსეულად საშო განელო დედაკაცსა და
მუცლად-ილო | და შვა ყრმა წული. და ამის ძალითა 15

კეთილსა უყოფდა ნოინის ცოლი გუანცას და ყრმასა.
მას უბრძანა არღუნმან⁴, რათა მან წარავლინოს კაცი
წინაშე მეფისა ზავისა ყოფად. და წარმოავლინეს მოცი-
ქული ზავისათვის, რათა მისცეს სამეფო მისი ყოველი
და კუალად-ეგოს პირველსავე პატივსა დედოფლობი-
სასა. რა მოვიდეს მეფის წინაშე მოციქულნი ყაენისნი
და აუწყეს, ესრეთ მიუმცნო, ვითარმედ: „ხოჯა-აზიზ 20

იქმნა მიზეზი ჩემისა წარპოსლვისა და სამეფოსა დატე-
ვებისა. უკეთუ ნებაეს ყაენს შეწყყარება ჩემი, პირ-
მშოსა ძესა ჩემსა, გიორგის, წარმოვაველენ წინაშე მათ- 25

R 416b სა, და | უბოძოს სამეფო ჩემი. და დედოფალი გუანცა
და ძე ჩემი, დიმიტრი, წარმოავლინოს ჩემდა, და ხოჯა-
აზიზ მომცეს, რათა სიკუდილითა მისითა შური ვივო
ნაქმართა მისთა, რომელნი ყენა | ჩემ ზედა“. 30

m 592 ვითარ მიიწიენეს ყაენს წინაშე, სთნდა სიტყუა მე-
ფისა, და ითხოვეს ძე მისი, გიორგი, და დაუმტკიცეს

M 834 ფიცთა მიერ. შესუმითა ოქროსა საფიცრისათა, რათა

2 ორ] ორთ M, ორთა m. 2 იყო—T. 3 და დაიშალა] და დაიშალა m. 5 მე-
ფისა M. 9 ულოს MQTm. 11 ვისმე m. 13 თქმულა M. 13 რა] რომელ Mm,
რა Q. 13—14 დატრი MQm, ღტრი T. 17 მას უბრძანა არღუნმან (ყაენმა b) გორგ.,
b)—MQTmR. 18 მედრესა ზავრესა M. 19 ზავრესა თვის M. 1 რათა] და არა MQTm.
19 მისცა T. 21 მივიდეს MQTm. 21 მოციქული MQTm. 21 ყანისანი M. 22 და
დაუწყეს M. 22 მიუმცნა m. 23 ჩემსა QTR, ჩემმერ M, ჩემერ m. 25—26 მათისა T.
27 დატრე Mm, ღტრე Q, დემეტრე T. 30 მიწინეს MQ. 30 ყანეს T. 31—32 მეფისა
M. 32 მიერი m.

უენებელად დაიცვას ძე მეფისა და მისცეს სამეფო მისი.
 უკეთუ დავით მეფემან იხილოს ყაენი ულო, რომელსა
 Q 191a | ეჯანობითა უწოდდეს, ხოჯა-აზიზსა მისცეს კელთა
 მეფისათა, ენებოს, მოკლას და თუ ენებოს, განუტეოს.
 ამის შუა შემოიყვანა ენუქ არქუანი, კაცი მართალი და 5
 პატიოსანი, სჯულითა ქრისტეს ჯუარისა თაყუანისმცე-
 მელი. და მან უთავსმდება ყაენს, რათა არა ევნოს და-
 ვითს და ძესა მისსა, გიორგის. თვთ მივიდა ენუქ დავითს
 წინაშე, შეჰვითა და წარიყვანა ძე მისი, გიორგი. შევი-
 დეს ტფილისს და მუნ მოეგებნეს ყოველნი მთავარნი 10
 T 296b და ერისთავნი საქართველოსანი და შადინი ვინმე, ნათე-
 სავით სომეხი, რომლისა შევედრა ტფილისი და თვთ
 მეფობაცა არღუნ. მოილო ძღუენი ურიცხვ გიორგის
 წინაშე. და დაყვეს მცირედი ყამი ქალაქს, და მერმე
 წარვიდეს ეჯანს წინაშე და მიიწიენეს ურდოსა. პირ- 15
 ველად მოუვლინა ეჯანის ცოლს ტონღუზ-ხათუნს, რა-
 მეთუ იყო იგი მადლისა კელმწიფისა კოსტანტინეპოლი-
 სა ასული¹⁵, სჯულითა ქრისტიანე და მართლმადი-
 დებელი. ამისთვის პატივსა უყოფდა ტონღუზ-ხათუნი
 ენუქ არქუანს, რომელ იგიცა ქრისტიანე იყო. ვითარ 20
 იხილა ყრმა იგი, შეიყუარა სიკეთისა მისისათვის, და
 თვთცა ქმნულკეთილ იყო. და მერმე წარიყვანეს ყაენს
 წინაშე, და მანცა კეთილად შეიწყნარა და პატივი დიდი
 უყო. და ესრეთ პატივცემულად დაყო წელიწადი ერთი.
 R 417a რომელსა მიანიქა | ყოველი სამეფო მისი ყაენმან. და 25
 წარმოავლინა მოციქული. რათა მივიდეს მეფე დავით
 ეჯანს წინაშე, | ხოლო მეფე მიზეზობდა ხოჯა-აზიზის
 არმიცემასა: „უკეთუ არა მომცეთ მოსიკუდილ, არა მო-
 ვალ ურდოსა“. ამის მცნობელი ყაენი სიტყვთა არღუ-
 ნისათა განწყურა, რამეთუ მძიმედ აღუჩნდებოდა სიკუ- 30
 დილი ხოჯა-აზიზისი. ამისთვის ეტყოდა ყაენს. ვითარ-

1 მეფისა M. 2 ყან MQm, ყან m. 3 ეჯანობითა MQT, ეჯანობითა m.
 4 მეფისათა M. 5 ამას T. 6 არქუანი MQm, არქონი T, არქუნი R. 6 ჯუა-
 რისათა MQTm. 7 ყანს MQT. 8 ენუქ]+და m. 8 დავით MQm. 10 ტფილისს T.
 11 შადინი Mm. ბადინი QTR, ბაჰადინ გორგ. 15 ეჯანს MQ, ეჯანს m, ღჯანს T, ეჯანს
 R, 15 წინაშე—Mm. 15 მოიწიენეს Mm. 16 ეჯანს] აეჯანს M, ალეჯანს T, ეჯანს mR. 17
 კელმწიფისა M. 17—18 კოსტანტინეპოლისა T. 18—19 მართალ მადიდებელი m. 19
 ტონღუზ Mm, ტონღუზ T, ტონღუ Q. 20 არქონს Mm. 21 შეჰარა T. 21 მისსათვის
 M. 22 ყანს MQ, ყანს T. 24 პატივცემულმან T. 26 დავითს T. 29 ყანი T.
 31 ხოჯა აზიზისა T. 31 ყანს MQ, ყანს m, ყანს T.

მედ: „მეფე არღა მოვალს მსახურებად შენდა, არამედ კუალად ტუილით გამშუდებს. აწ ამას განგზარახებ. წარსწყმიდე ძე მეფისა, და წარგზავნე მე ლაშქრად მეფეს ზედა. შეკრულსა მოვიყვან წინაშე თქუენსა“.

ყაენმან დაიჭერა და განაჩინნა კაცნი, რათა წარ-
წყმიდონ ძე მეფისა და ყოველნი, რომელნი წარმოვე-

T 297a

აღგა და მსწრაფლ | მივიდა ტონლუზ-ხათუნს წინაშე, და აუწყა სიტყუა ესე. ხოლო იგი მსწრაფლ მივიდა ყაენს წინაშე, და ენუქ არქუან იახლა და მოაჯსენა:

R 417b

Q 191b

„დიდო, მღაღლო კელმწიფეო ყაენო, რასა უსამართლო-ბისა იგი | ბრძანება განგიჩენია, სიკუდილი მეფის ძისათვს და მსახურთა მისთა? არა | უწყი შენ, რომელ წინასწარმეტყუელთა, რომელთა ეზრახებოდა ღმერთი, ბრწყინვალეთა და საჩინოთა გუართაგან შთამომავალთა

M 836

არს? და კუალად იხილე, რომელ ფიციოთ მოიყვანე იგი. და მე და ენუქ არქუან სიკუდილსა აღვირჩევო. და აჰა. თაენი ჩუენნი იყვენენ მეფის ძისათვს. და ესეცა უწყოდე. რომელ ძმა შენი, დიდისა ყაენისაგან ბათოს შვილი, მრავალსა მოციქულსა უგზავნის და დიდთა ნიჭთა | აძლევს, რათა მისცეს გზა დარიალანისა და დეაღეთისა¹⁶.

რამეთუ ორივე კელთა შინა მისთა არს. და ამასცა განგზარახებ. ერთისა ბერისა სპარსისა ვაჟრისათვს რად დიდსა კელმწიფესა გააძებ შენთა მტერთა ზედა, რამეთუ, უკეთუ ბათოს ულუსი და მეფე შეიერთნეს. დიდნი შფოთნი აღდგებიან“.

ვითარცა ესმა ულოს. განკვრდა და მსწრაფლ მოიყვანა გიორგი. | შეიყვანა და პატივი უყო და შემოსა შესამოსლითა ბრწყინვალითა. და მისცა ტონლუზ-ხათუნს

m 594

2 გამშუდებს| გამოუშვებს MQm, გამოშვებს T, გუაშორებს R, გუაშრომებს ყაუხჩ., გამოშვიდებს გორგ. 2 განგიზრახებ Mm. 3 მეფისა M. 3 მე ლაშქრად| მელაშქრად T. 5 ყაენმან MQ, ყაენმან T. 6 მეფისა M. 6—7 წარმოავლ-ნეს MQTm. 7 არქონ Mm, არქუნ QT. 8 ტუნლუზ ხათუნს QT, ტუნლუზ ხათუნს M, ტუნლუზ ხათუნს m. 10 ყანს MQT. 10 იახლა ჩე. კონიქტ.]—MQTmR. 11 კელმწიფეო|—QTR. 11 ყანო MQ, ყანო T, ყენო m. 13 უყო M. 15 ბრწყინვალთა MQm. 16 არს|—MQTm. 17 არქვან MQm, არქუნ T. 17 და|—Mm. 18 იყუნეს Mm. 18 მეფისა M. 19 ყანისაგან MQ, ყანისაგან T. 21 რალამისა T, რალამისა Mm, რაჰიმისა Q, დარიალანისა R. 21 დეაღეთისა გორგ., დასაღეთისა MQTmR. 22—23 განგიზრახებო Mm, განგზრახებ QT. 24 გააძებ| გარეშ T. 25 უკეთუ|—MQTm. 25 ულუსი| ულოსი MQTmR. 25 შერთნეს T. 27 და|—T. 28 გიორგი| იგი MQTm. 29 მისცა| მისცეს MQTm. 29 ტუნლუზ ხათუნს M, ტუნლუზ ხათუნს m, ტუნლუზ ხათუნს QT.

და ენუქ არქუანს და რქუა: „აჰა, ძე მეფისა ჩემგან მტკიცე ფიცითა. არას ვავენებ დავითს თვნიერ პატივისა. და შენ წარვედ, ენუქ, და ორნივე შვილნი და ძენი მეფისანი, გიორგი და დიმიტრი, და დედოფალი გუანცა, ვითარცა ტონლუზ-ხათუნს და შენ გნებაეს, ეგრეთ ყავთ, და მოიყვანეთ დავით“. ვითარცა ესმა, განიზარეს და თაყუანი-სცეს და მოაკსენეს: „თავნი ჩუენნი იყვენენ ნაცვლად უკეთუ მოგუცე ხოჯა-აზიზ და | არ მოვიყვანოთ დავით. უკეთუ არ მოგუცემ ხოჯა-აზიზს, არ მოვა“. დაღაოუ მძიმედ აღუჩნდა არლუნს. მისცა ხოჯა-აზიზ, და წარმოიყვანა ენუქ. და მოუწერა წიგნი ფიცისა ტონლუზ-ხათუნ მეფესა: „არა ევენოს ყაენისაგან. უკეთუ მოვიდეს ურდოსა. პატივითა დიდითა პატივ-სცეს და სამეფო დაუკლებლად მისცეს“.

და წარმოვიდა ენუქ არქუან და მოვიდა ტფილისს, და მოასხნა ორნი ძენი მეფისანი. და წარმოუვლინა მოციქული მეფესა და აუწყა ყოველი. და წარმოვიდა მეფე და მოვიდა, ქვიშხეთის ბოლოსა | და სურამს შუა დადგა, და მოუწოდა ენუქ არქუანს. და სოვიდა და მოუსხნა შვილნი ორნივე და მოართვა წიგნი ფიცისა, და მოგუარა ხოჯა-აზიზ. ვითარცა იხილა მეფემან, ბრძანა თავისა მისისა მოკუეთა. და მოჰკუეთეს და წარგზავნეს თავი ტფილისს, და აღმართეს ძელი. დაჰოკიედეს თავი ხოჯა-აზიზისი.

და ესრეთ წარჰყვა მეფე | ურდოს ენუქს, და მოგებნეს ყოველნი სამეფოსა მისისანი. და წარემართნეს ურდოს. ხოლო თანაწარჰყვა მეფესა სარგის ციხისჯუარელი ჯაყელი. დიდად ნამსახური, რომელმან ქმნა ესეცა სათნოება. რამეთუ ტფილისს ყოფასა მეფისასა მოვიდა ელჩი ყაენისა, ვითარმედ: ! „მეფეს მოვიდნობ, ხოლო პაპა სარგისს არა მივიდნობ“. და არა სათნო-უჩნდა ბრძანება ესე სარგისს, და ეტყოდა მეფე გარე-უკუნ-

1 არქუნს MQTm. 1 მევიისა M. 2 დავითს]—Mm. 2 პატივისა M. 4 ვიორგი და Dc. გორგ.]—MQTmR. 4 დტრი M. 5 ტუნლუზ Q, ტუნლუზ m, ტუნლუ T. 6 მოიყვანა T. 10 მოსცეს MQTm. 12 ყანსგან MOT. 15 არქონ]—Mm. 16 მოასხნა]—MQTmR, მოასხა გორგ. 15 მეფისანი M. 17 ყოველივე m. 17 და]—MQm. 18 ქუეშხეთის T. 19 არქონს M, ერქონს m. 20 ორევე Mm. 20 წიგნი] + და m. 21 მეფემან]—m. 22 თავისა M. 23 ტფილისის T. 23 ძელ T. 23 და მოჰკიედეს MQm, დამოკიედეს TR. 25 ურდოსა T. 27—28 ციხის ჯვრელი M. 29 მეფისასა M. 30 ყანისა MQ, ყანისი T. 31 არა სათნო]—MQTm.

T 298a
R 418b

ქცევად. ხოლო იგი არა ერხდა და ეტყოდა: „ნუ იყოფინ ქმნად ეგე ჩემ მიერ, რათა შევიქცე შინა. უკეთუ ცოდვთა ჩემთაგან გვენოს | რავე თათართაგან, | ყოველნი კაცნი იტყვან, განზრახვითა სარგისისიჲა განუდგა მეფე თათართა, აწ იგი წარვიდა შინა და მეფე წარავლინა მოკლვად ყაენს წინაშე. ნუ ყოს ესე ღმერთმან, რამეთუ ამით წარცდების გუარი ჩემი, არამედ მო-თუ-მკლან, ნაცვლად თქუენდა ვიყო, და თუ დავრჩე, თქუენ თანა დავრჩე“. დაიპაღლა ესე მეფემან ეზომ, რომელ ქუაბუღლიანი თემი ერთი სამცხეს და საყდარი ტბეოისა შავშემოს სიგლითა სამამულოდ მიუბოძა.

M 838

და წარემართნეს ურდოსა და შივიდეს ყაენს ულოს წინაშე ბარდაეს. რამეთუ იგი იყო საზამთრო სადგური. და არა უწყოდეს. რა ვგულებსი ყოფად მათოვს. და მცირედთა დღეთა მოუწოდა ყაენმან ხილვად მეფისა და მთავართა. და იკითხვიდა, რომლისა მიზეზისათეს განდგა მეფე. და ყოველნი ჰგონებდეს მეფისა და წარჩინებულთა მისთა სიკუდილსა, და ვედრებოდეს ღმერთსა და ყოვლად წმიდასა მეტეხოსასა და ვედრებისა ღმრთისმშობელს, რომლისა მინდობილ იყვნეს. და შევიდეს ყაენს წინაშე, ხოლო მან მოსცა თესითა კელითა ღვინო, რამეთუ ესე იყო წესი ყაენთა. თასითა დიდითა ოქროსათა. და ვითარ ჯდა მეფე მუკლმოყრილი და მის თანა ყოველნი მთავარნი, ჰკითხა ყაენმან, ვითარმედ:

R 419a

„რად ჰქმენ განდგომა ჩემი და ბრძანებასა ჩემსა რად ურჩ ექმენ, და არღუნს შემოეზი? არა დიდნი კეთილნი ექმენ შენ ზედა? დაკარგული და სიკუდილიად განწირული გუელთაგან აღმოგიყვანე ჯურღმულით და მეფედ დაგადგინე“. მაშინ ვითარ არღარა აქუნდა პასუხი მიგებად მეფესა, მოიხედნა | უკანით კერძო სარგის ჯაყელისა, ვითარმცა იგი ქმნულ იყო მიზეზი არღუნის შემობმისა და თათართ მოსრვისა.

m 596

1 რათა]+მე QTR. 4 სარგისისთა MQm. 5 შინა]—m. 6 ყარს MQ, ყარს T. 9 რომელ]—MQTm. 10 ერთი] ერთა და Mm. 12 ყანს MQ, ყარს T. 12—14 ყაენს... ვგულებსი]—T. 14 მათ თვის M. 15 დღეთა]—Q. 15 ყარმან T. 15 მეფისა M. 16 მიზეზისათვის M. 17 ჰგონებდეს M. 17 მეფისა M. 19 და]—Q. 19 ვედრებდეს m. 21 ყარს T. 22 ყანათა T. 24 ყანამ T. 25 რად (ურჩ)]—m. 26 ექმენ]+განდგომა ჩემი და ბრძანებასა T. 27 ექმენ] ექმნეს M, ექმნეს m, ექმენ T. 31 არღუნისი Mm.

- T 298b და იხილა | სარგის ბრღლენვისა ლომისა მსგავსად,
 Q 192b მეფემან მას ზედა | მიუტევა საქმე იგი. არა შეშინდა,
 არამედ უშიშად აღდგა და წარდგა ყაენს წინაშე გან-
 მწირველი თავისა თვისისა მეფისათვის, რათა იგი მოიკლას
 მეფისა წილ, და მუტლმოყრილი ეტყოდა: „მე ვარ, დი- 5
 M 839 დო ყაენო, რომელი შემოვები არ|ლუნ-ალას“. ხოლო
 მან ჰკითხა: „პაპა სარგის შენ ხარ?“, რამეთუ პაპა სარ-
 გისს უწოდდეს თათარნი. და მან რქუა: „იგი ვარ“. 10
 რქუა: „რასათვის განაყენე მეფე და არლუნს შემოვები?“
 ხოლო სარგის არა მეცნიერ იყო ენასა მათსა, წარმოა-
 ყენეს სადღუნი თარგმანად, რომელი ფრიად უყვარდა 10
 ულოს, და დიდად პატივ-ეცა. რამეთუ იყო კაცი იგი
 გონიერი და ენაკეთილი, სიტყვთა მარჯუე ყაენს წინაშე
 მტყუებლად. მაშინ სარგის მიუგო: „დიდო ყაენო, არა 15
 იყო სხუა მიზეზი, რამეთუ მან მიიღო მეფობა დავითისი,
 ქალაქი და სოფელი მან დაიჭირნა, ეკლესიანი და ციხე-
 ნი ყოველნი დაარღვენა¹⁶. ბედნიერო ყაენო, არღარა-
 ნა გაგაგონებდა უსამართლობასა ამას, შეკრა კარი •
 თქუენი ქრთამითა. ამის მიზეზისათვის მე წარვიყვანე
 R 419b მეფე. რათა ბედნიერმან ყაენმან გაიგონოს და იცი|თხოს 20
 საქმე ესე. ვითარცა აწ კითხვასა ღირს-მყო, ესეცა უწყო-
 დი. ყაენო, რომელ სპარსნი ძუელითგან მტერნი არიან
 ჩუენ ქართველთანი. ამისთვის არლუნს თანა ვყავ ბრძო-
 ლა და ომი. რამეთუ საქმე და უსამართლობა მეფისა
 მიმართ ხოჯა-აზიზისაგან ვერღარა დავთმეთ. აწ, ყაენო, 25
 მეფე უბრალო არს, მე ვარ, რომელმან განვაყენე მეფე
 T 299a კარისაგან თქუენისა“. და განმრავლდა სიტყუა | მათ
 m 597 შორის და მრავალგუარად უბნობა. რომელთა არა | არს
 ეამი თქუმად და წერად. და მეფეცა მრავალსა რასმე
 იტყოდა. და ენუქ არქუან და დიდი იგი ნოინი სხდეს 30
 შუა და სადღუნი კეთილად თარგმნიდა და კაზმევიდა

1 სარგის]—T. 1 ბრღლენვისა M. ბარღლოცნვისა T. 2 შეშინდა]—არა შეშინდა
 T. 3 ყაენს T. 3—4 განწირველნი M, განწირულა m. 4 თავისა M. 4 მეფისა-
 თვის M. 4 მოკლას T. 5 მეფისა M. 6 არლუნ-ალას] ღუნღლას T. 7—8 სარგის
 MQTm. 9 რასთუის M. 9 შამოვები M. 10 არა] არღარა Mm. 13 მარჯუე]—შინა
 MQTm. 14 ყაენო T. 15 დავითის T. 16 დაიჭირა Mm. 17 ყაენო T. 18 გაგონებდა T.
 20 ბედნიერმა Mm. 20 ყენმა m, ყაენმან T. 22 ყენო m, ყაენო T. 23 ქართველთა
 MQm. 24 მეუის M, მეფისა T.—Q. 25 ვერღარა დავთმეთ]—MQTm. 25 ყაენო T.
 28 რომელთა]—T. 29 და (მეფეცა)]—T. 30 არქონ Mm. 30 ნოინი Mm. 30 სხედ T.

M 840 თქმულთა |მეფისათა, რამეთუ ძეფე ენამძიმე იყო მცი-
რედ, მანკაბერდელი სადღუნი კეთილმეტყუელებდა.

და ყოველნი მოელოდეს ბოროტის-ყოფასა მეფისა-
თვს და სიკუდილსა სარგისისსა. მაშინ მოუვლინა
ღმერთმან წყალობა მოსაეთა მისთა, და აწცა დაიცვა, 5
ვითარცა მარადის ფარავს. და ვითარ სიტყუასა უგებდეს
ყენი და მეფე ურთიერთას, მოვიდა კაცი დარუბანდით
გზისმცველთა ყაენისთა, რომელთა ყარაულობით¹⁷

Q 193a უწოდდეს, რამეთუ არღარა განსრულებულ იყო სიტყუა,
შევიდა ყაენის კაცი იგი ურდოსა ყაქენს წინაშე და 10
მოაქსენა: „არა არს ეამი მეტყუელებად, რამეთუ შეიძ-
რა ულუსი დიდი დიდისა ყაენის ბათოსი, და შვილი
R 420a მისი, ყაენი დიდი ბერქაი მოვალს გზასა დარუბანდი-
სასა უმრაველითა, დიდად დიდითა ლაშქრითა“.

ესმა რა ყაენს, მსწრაფლ აწვია სპა თვისი, და მყის 15
შემოკრბეს მის წინაშე. მას ესმა წარემართნეს წინა-
განწყობად, და ვითარ დაეახლნეს ორნივე სპანი ურთი-
ერთას, მაშინ ევედრა მეფე ყაენს. რათა წინამბრძოლად
აჩინოს მეფე და სპა მისი, და წესადცა არს ქართველთა
წინამბრძოლობა. ისმინა ულო და აჩინა წინამბრძოლად 20
მეფე, მახლობელად მისსა დგომად. ხოლო სარგის ჯა-
ყელი თვთ წინადაიყენა, და განაჩინა მარჯუენე და მარ-
ცხენე. დამწყობელმან რაზმთამან მიჰმართეს.

ხოლო იქმნა ესეცა, რომელ რაზმსა შინა გახლტა
T 299b შუელი, სადა-იგი სარგის ჯაყელმან, აქჯარცემულმან, 25
მოკლა. და მცირედ წარგლეს და მელი მოკლა, იგიცა
სარგის, ისრითა. და წაიარეს და ყურდგელი მოკლა. და

M 841 ამას სამსავე | ხედვიდა ულო ყაენი, და დიდად აქო
m 598 სარგის, | და კეთილად უთქმიდა მრავალსა.

1 მეფისათა M. 2 კეთილმეტყუელებდა] კეთილად მეტყუელებდა (მეტყუელებდა T)
mT. 3—4 მედრისთვს M. 5 დარცვა]—T. 6 უგებს Q. 7 ყაენი T. 7 ურთიერთს T,
ურთიერთსა m. 8 გზის მცველთა R, გზა მოციქულთა MQTm. 8 ყაენისთა]—Mm,
ყანისთა QT. 8 ყარაულობით ჩე. კონიექტა. ყაქულობით MQm, ყა ქულობით
T, ყაქულობით R. 10 ყაენის T. 10 ურდოსა]—ურდოსა m. 10 ყაენს T. 11 მეტყუე-
ლებისა m. 12 დიდი R, დიდად MQm, დიდა T. 12 ყაენს MQ, ყაენს T, ყენს m.
13 ყანი MQm, ყაენი T. 13 ბექაი Mm. 13 და მოვალს MQTm. 15—17 ესმა რა...
წინაგანწყობად]—MQTm. 15 რა R. 15 ყაენს R. 17—18 ურთიერთს QT,—Mm.
18 ყაენს T. 20 წინამბრძოლობა] მეწინებრძოლობა m. 20 წინა ბრძოლა m. 22—23
მარჯვენა და მარცხენა m. 24 რაზმსა T. 26 და მცირედ T, სადა იგი მცირედ M,
და იგი მცირედ Q, მცირე რამე m. 27 კურდგელი m. 28 ყაენი MQ, ყაენი T. 29 უთ-
ქმიდა]—უთქმიდა T.

მაშინ დაეახლნეს სპანი ორნივე ურთიერთას, და გა-
 მოჩნდა კაცი ერთი სახელოვანი მათ შორის, რომელი
 წარმოველ-ნა დიდსა ყაენსა ბერქას, რამეთუ ყაენი არა
 წარმოსრულ იყო. ესე მოეახლა მეფესა დავითს, რომ-
 ლისათვის დიდად შეწუხნეს სპანი მეფისანი, რამეთუ 5
 იყო კაცი ესე დიდი და მაგრიად და უცთომლად მისა-
 რი. ხოლო მეფემან აღმოიღო მშვიდი ქარქაშით და
 ჰკრა ცხენსა მისსა მკერდსა, და დაასო და გულსა გან-
 ელო. ხოლო ქართველთა განმზიარულებულთა აღი-
 ზახნეს და მიეტევნეს. იქმნა ძლიერი და ფიცბელი ომი 10
 ველსა ზედა შაბარნისასა. ძლიერად ბრძოდა მეფე და
 სპანი მისნი, სადა-იგი სარგის ჯაყელმან სახელოვანი
 ომი ყო წინაშე ულოსა, რომელ განკვრდა ყაენი. და
 განგრძელდა ყოველგან ომი და მოსწყდა ორგნითვე
 ურიცხვ. ივლტოდა სპა ბერქასი და დევნა-უყვეს ძლი- 15
 რად. ხოლო იქმნა ესეცა: დევნასა მას ლაშქართასა დაშ-
 თა ყაენი ულო ოთხითა ოდენ კაცითა მცირესა რასმე
 ბორცუსა ზედა. და ვითარ იხილეს ლტოლვილთა მათ.
 შდნი რჩეულნი კაცნი ზედამოეტევენეს ყაენსა. იხილა
 ესე მიმავალმან სამითა კაცითა სარგის, შეუტია შვდთა 20
 მათ კაცთა და სამითა კაცითა შეება. და ოთხნი ვიდრე-
 მე დავოცეს სარგის და აზნაურთა მისთა და სამნი |
 იგი ივლტოდეს. მაშინ იხილა თუალითა | მისითა სიმცნე
 სარგისისი და ყმათა მისთა, განიხარა. და დევნა-უყვეს
 კუალადცა სპასა ბერქასსა დარუბანდის კარამდის, და 25
 განვლეს დარუბანდიცა, და სამსა დღესა სხუასა დევნა-
 უყვეს.

R 420b

Q 193b
 T 300a
 M 842

ესრეთ განმარჯუებულნი და სახელოვანნი მოვიდეს
 სადგურსა მათსა ბარდავს. ხოლო მეფესა დავითს და
 სპათა მისთა ფრიად პატივითა პატივ-სცა და მრავალი 30
 ნიჭი მიანიჭა. ესე ზომ, რომელ სარგის ჯაყელსა კარქნუ-

R 421a

1 ურთიერთას T, ურაურთას m. 3 ყაენს MQ, ყაენს m, ყაენს T. 3 ყანი MQ, ყანი T. 4-5 რომანათას M. 5 მეკუანა QF, მისნი Mm. 6 მაგრიად R, მაგრიად MQTm. 7 ქარქაშით-QTR. 8 და (დასო)-T. 11 შაბარნისასა MQ, შაბარნისასა m, შაბარნისასა T, შაბურანისასა ჯაყახ., ყაუხჩ. 13 ყანი MQ, ყანი M. 13 ყაენი-T. 14 ყოველგან QTR]-Mm. 17 ყანი Q, ყანი T. 17 ულო QJ]-Mm. 18 მათ]-T. 19 ყანს MQ, ყანს T. 20 შეუტა R, შეილა შევედრა MQTm. 21 და (ოთხნი)-m. 22 აზნაურთა QTR, აზნანისთა Mm. 24 უყო T. 25 კარამდი MQ, კარამდინ T. 31 ესე ზომ MT, ესე ზემო m. 31 რომე m.

ქალაქი და მიმდგომი მისი ქუეყანა უბოძა იერლაციითა. მაშინ შეიშურვეს ვიეთმე მტერითა და მოაქსენეს მეფესა: „აწ მეფობაცა სარგისს მიეც. ვინათგან ყაენმან ეზომ განადრდა, არლარა იქმნების მორჩილი მეფობისა თქუენისა“¹⁸. მაშინ დაიჭერა მეფემან, რამეთუ იყო უმანკო და მალემრწმენი სიტყუათა კეთილთა და ბოროტთა, — ორთავე. და წარვიდა ღამით ელგა ნოინს წინაშე და მოაქსენა: „უკეთუ ყაენი სარგისს კარნუქალაქს მისცემს, მეფობაცა მისცეს“. განკვრდა ელგა ნოინ და რქუა: „ყაენმან შენის მოდგომისათვის მისცა, და თუ შენ გიმძიმს, არლარა მისცემს. თქუენ, ქართველნი, არას კეთილს უყოფთ მკნედ მბრძოლთა წყობათა შინა? არა უწყვი, ყაენი სარგისს დაარჩინა მტერთაგან, ძლიერი და სახელოვანი ომი ყო?“.

5

10

წარვიდა ნოინი და მოაქსენა ყაენს ყოველი იგი თქმული, და არლარა მოსცეს კარნუქალაქი. ცნა ესე სარგისს და შეიქმნა გულკლებით და ქუეგამხედვარად პატრონისაგან. ხოლო მას ზამთარსა დაიქპირა მეფე ბარდავს თავისა თვისისა თანა, და სარგისს წარვიდა გულკლებული სამცხეს.

15

20

M 843
T 300b

მას ჟამსა გაადგა ულო ყაენს შანშეს ძე. ზაქარია ამირსპასალარი, კაცი ყოვლითა სათნოებითა შემკული და საჩინო, და ივლტოდა ქუთათისს ნარინ დაეითისსა, რამეთუ ბერქას ლაშქართ გამოსლვა მას მიაჩემეს. ხოლო მეფემან კეთილად შეიწყნარა, დაყო მცირე ჟამი. მერმე ფიცით მოიყვანა ყაენმან, გარნა არცა ეგრეთ დამშვდდა გული ულოსი და მოკლა ზაქარია ამირსპასალარი. კაცი პატიოსანი და სახელოვანი. და ცნა დიდმან შანში. მამან მისმან, მწუხარებითა შეწუხებული იგიცა აღსრულდა.

30

R 421b

1 იერლაციითა იერლაციითა ყ ა უ ხ ჩ. რაყითა MQTmR, იერლულის სვლითა გ ო რ გ. 2—3 მეუესა|—m. 3 ვინათგან DC, ვითარმედ MQTm,—R, რადგან გ ო რ გ. 3 ყაენმან T. 6 მალე მორწმუნე T. 7 და|—M. 7 ელგა| ელგო MQT, ელგონ m. 9 ელგა| ელგო MQT, ელგონ m. 10 ყნმნ Q, ყაენმან T. — Mm. 12 წყო-ზათა| წყალბათა T. 13 უწყვი M. 13 ყანი T. 15 ყანს MQ, ყენს m, ყანს T. 17 გულკლებით| გაზაკობით T. 17 ქუედამხედვარად MQTm. 19—20 გულკლებით Mm. 21 განდგა Mm, გადგა QT. 21 ყანს MQ, ყანას T. 23 საჩინო| სათნო Q. 23 დაეითისსა Q, დაეითისსა m. 24 მას მიაჩემეს| მასმია ჩუშეს M, მს მიაჩემეს Q, მას-მია ჩემსა m, მს მიაჩემეს T. 25 დაყო და ყო M. 26 ყნმან MQ, ყაენმან T. 26 არცა Q, არეთა Mm, ამო T. 27 შანშა MQTm. 29 მისმანა M.

Q 194a

| ხოლო გუანცა დედოფალი, ავაგის ცოლყოფილი, მოკლულ იქმნა თათართა შინა მყოფი¹⁹, რომელსა იტყუან, ვითა ასულისა მისისა ხუაშაქისა, რომელი იყო ცოლი საპიბ-დივანისა ხოჯა შამსადინისა, მისითა განზრახვითა მოიკლაო. და ვინარ უტოლო იყო მეფე, იქორწილა ცოლი. სახელით ესუქან, ასული დიდისა ჩორმაღონ ნოინისა, და დიდისა სირმონ ნოინისა. და წარვიდა ტფილისს და ქნა ქორწილი პატიოსანნი.

5

ამას ეამთა გარდამოვიდეს ბერქას ყაენისაგან ლტოლვილნი ოგსნი, დედაკაცი საკვრველი, სახელით ლიმაჩავ, და მან მოიტანნა შვილნი მცარენი, ნათესავითა ახასარფაკაიანნი. პირმშო ფარეჯან და უმრწამესი ბაყათარ, და სხუანი თავადნი მრავალნი. გამოვლეს | კარი დარუბანდისა და მოვიდეს მეფეს წინაშე. ხოლო მან პატივითა ისტუმრნა | და წარავლინა ყაენს უ|ლოს წინაშე. და ყაენმან შეიწყნარნა ფრიად და უბოძა ხარაჯა, მოლაშქრედ და თანამბრძოლელად განაჩინნა და ესრეთ მეფეს თანავე წარმოავლინა. ხოლო მეფემან დასხნა რომელნიმე ქალაქსა²⁰. რომელნიმე — დმანისსა და სხუანი — ეინოვანს.

10

15

20

m 600

M 844
T 301a

R 422a

| და ვითარ მოიწია სთუელი, წარვიდა ყაენი ქუეყანად შარვანშასა, საზღვართა საქართველოსათა. ადვილსა. რომელსა უწოდიან ჩალან-უსუნნი. ესე იგი არს. თეთრი წყალი. და შეკრეს ღობითა წყლისპირი, რომელსა სიბად უწოდეს. რამეთუ გონებდა გამოსლვასა ბერქა ყაენისასა. და ამით ეამითგან იწყეს სიბასა ზედა დგომად თათართა და ქართველთა სთუელითგან განაფხუ-

25

¹ ავაგის m, ავერს QT, ავერს M. 1 ცოლ აფელი MQ. 2 იქმნა M. 2 რომელსა] რასა T. 3 იტყუნ T. 3 ასულსა მისსა] ასულსა მისსა MQTmR. 4 საპიბ დივანისა] ჩაევახ.. სვეი დარადა ვეს MQm, სვეიფარდავესი TR. 4 ხოჯა] ტოჯა Mm. 4 შამშადინისა MQTmR. 7 ესუქან R, ესუქნ T, ესუქნა MQm. იესუქა გორგ. 6 ასული ბროსე, ქალი გორგ.—MQTmR. 7 ჩორმაღონ] კორმაღო M, კორმაღო QT, კორმაღონ m. 7 სირმონ] სერმა MQTmR. 9 გარდამოვიდა Mm. 9 ბერქას MQTm. 9 ყაენსგან T. 10 ოგსნი] ორნი MQTmR, ოსნი გორგ.—ყაუ ხ ჩ. 10 დედაკაცი m. 10 საკვრველნი MQTm. 12 დარეჯან m, დარეჯნ MQT. 15 ყანს MQ, ყენს m, ყანს T. 16 ყანმან Q, ყენმან m, ყანმან T. 17 შინა მბრძოლელად Mm. 17 ესრეთვე მეფეს T, ესრეთ მეფესავე Q. 19 ქალაქსა]—Mm. 20 ეინოანს T, ეინვანსი m. 21 ყან M, ყან T. 22 შარვანშასა MQTm, შარვანს R, შირვანს გორგ. 23 ჩალან-უსუნნი] ჩაევახ., ჩალანუსური MQTm, ჩალნოსანი გორგ. 24 ღობითა] ობითა MQTmR, (ლ)ობითა ჩაევახ., ღობით გორგ. 25—26 ბერქანთა ყანსასა M, ბერქანთა ყენსასა m, ბერქანთა ყანისსა QT.

ლამდე. და განაფხულ წარვიდიან საზაფხულოთა სად-
გურთა.

ხოლო იქმნა ესეცა, რომელ ყაენთა შვილნი ზემო-
ქსენებულნი, ულოს თანა წარგზავნილნი, ტუთარ, ყუ-
ლი და ბალაღა დაიპყრა ყაენმან ულო და მოკლნა სამ- 5
ნივე, და დაიპყრა ქუეყანა მათი და ყოველი სიმდიდრე
მათი. და ცნეს სიკუდილი პატრონთა მათთა საბერძნეთს
მდგომთა დედა-წულითა, რომელთა თავადი იყო ალა-
თემურ ვინმე. კაცი სახელოვანი, აიყარა ბარგითა და
დედა-წულითა, და ივლტოდა, და მომართა სამცხის 10
კერძო.

ცნეს თათართა ულო ყაენისთა სივლტოლა ალათე-
მურისა, დევნა-უყვეს და მოეწივნეს. და იგინი დაბ-
რუნდეს და შეებნეს და მრავალი კაცი მოკლეს ულოს 15
ლაშქრისა. და რათა არა განგრძელდეს სი|ტყუა, ვიდრე
კოლისა მათთა მოსლვადმდე ათორმეტჯერ მოეწივნეს
და ათორმეტჯერ | შეებნეს და ათორმეტჯერ ალათემურ
მოერია და გააქცივნა. და ესრეთ მოიწივნეს ქუენაარ-
ტანს, სოფელსა. რომელსა ჰქვან გლინავი. | და მუნ 20
დახუდა მურვან გურკლელი მახუჯაგის ძე, წინაშემ-
თხვა ნადირობას მიმავალი, რომელი შეიპყრეს თათარ-
თა და კნინდა მოაკუდინეს. ხოლო იგი ვევედრა და აღუ-
ოქუა ლიხთ-იმერით წარყვანება მასა და ეგრეთ ბერქას
ყაენს წინაშე წარსხმა. ხოლო იგინი მიენდვნეს. წარმოი-
ყვანა და მოასხნა სამცხეს, მოასხნა გურკლისქალას და 25
ესრეთ განსცნა. წარავლინა კაცი | და ამცნო სარგის
თმოგუელსა და შალვა ბოცოს ძესა, და ყოველთა მესხ-
თა. და სარგის ჭაყელის ლაშქართა, რათა შეკრბენ ერ-
თად და შეიპყრან ალათემურ და მიჰგუარონ ულო ყაენს.
და წარმოემართნეს, და ცნა ესე ალათემურ. აიყარა ბარ- 30
გითა და დედა-წულითა, და გამოვლო მტკუარი და

3 ყაენთა MQ, ყაენთა T. 4 ულოსა m. 4 ტუთარ, ყული ხვარყული MQTm.
5 ბალაღა| ბალაღი MQTm. 5 და დაიპყრა M. 5 ყაენმან Q. ყენმან m, ყაენმან T.
5 ულო—MTm. 10 სამცხით MQ, სამცხითა m. 12 ყაენისთა MQT, ყენისათა m.
14 შეებნეს T. 15 რათა|—MQTm. 16 მათთა| მათთა m. 20 გურკელი Mm, გურკე-
ლელი QT. 20 მახუჯაგის ძე Mm. 21 შეიპყრეს Mm. 23 ლიხთ იმერით m, ლიხთ-
იმერით T. 24 ჯან MQ, ყანას T. 25 მოასხნა სამცხეს Mm. 25 გურკელის ჭალა Mm.
27 შალვას T. 27 ბოცოს|—m. 29 მოგუარონ MQm. 29 ყანს MQTm. 31 და (გამო-
ლო)—T.

მომართა ჯავახეთით კერძო. შემოიარა ელასის შემოღ-
მართი და მივიდა ოშორას ქუეშეთ ადგილსა, რომელსა
რქვან ლერძავნი, რამეთუ თმოგუელი მუნ დაუდგა წინა,
რომელ იხილნა რა, მორიდნა. სარგის და ბოცოს ძე და
ლაშქარნი ერთკერძო მოსდევდეს, და ძურვან გურკლე- 5
ლი მართლ კუალსა შედგომილი მოსდევდა. და მოეწია
გურკლელი მცირითა ლაშქრითა. რამეთუ ბოცოს ძე და
სარგისის ლაშქარნი არ მოვიდეს, არცა თმოგუელი
შუელად გურკლელისა. შეიბნეს ძლიერად, სძლეს თა-
თართა და მრავალი ტ|აძრეული აზნაური მოკლეს, და 10
ივლტოდეს გურკლელი.

T 302a
M 846

R 423a

Q 195a

ხოლო თათართა განვლეს ჯავახეთი და თრიალეთი,
და რუსთავს მტკუარს გავიდეს. | და მრავალგან მიეწიე- 15
ნეს თათარნი და სომხითარნი ლაშქარნი, რომელთა თვ-
თეულად არა არს უამი მოთხრობად. ყოველგან ალათე-
მურ მძლე ექმნა. და განვლეს კაძბეჩიანი, კახეთი, ჰერე-
თი. ყოველგან ომითა, და წარვიდეს გზასა ბელაქნისასა.
შევიდეს ლუნძეთს, რამეთუ წინაგანწყო მეფე ლუნძთა.
და სძლეს თათართავე, და გან|მარჯუებულნი მივიდეს 20
ბერქა ყაენს წინაშე. და ესრეთი საკურველი საქმე ქმნეს,
და ამათანანი თათარნი სადაცა დარჩეს, აღნარობით
უკმობდეს. ესე იგი, უფროსთანი. გინა უხუცესთანი.
ამისთვის განძვნებული ბერქა განემზადა გამოსლვად. და
ამათ თეთრსა წყალსა ზედა ღობე შეკრეს და მუნ იზამ-
თრიან, ვითარცა მითქუამს. 25

ხოლო ვითარ ამათ საქმეთაგან უცალო იყო მეფე.
განდიდნა ჰყონდიდელი ბასილი და უჯარმელი. და იწყო
საურაეთაცა ქმნად თვნიერ მეფისა კითხვისა. და მეფისა

1—2 ელასის შემოღმართი| ელასი Mm. 3 ლერძეანი m. 3 ~ წინა დაუვგა
m. 4 და | (ბოცოს)|—MQm. 5 და|—Mm. 5 მურვან|—Q. 5—6 გულკლებული
მურვან T. 6 შედგომილი—Mm. 6 მისდევდა MQm. 7 გურკლელი — MQm.
7 რამეთუ|—Mm. 8 სარგის MQm. 8 თმოგუელი| თმოგუელი გორგ.—MQIMR.
9 გულკლელისა Mm, გურკლელისა QT. 10 ტაძრეული|—Mm, ტაძრეული Q, ტაძრე-
ულ T. 11 გულკლელი Mm, გურკლელი QT. 14 თათარნი და| — Mm. 14
რომელთა| რათა Mm. 15 ყოველგან MQ, ყოველგან T. 16 კაძბეჩიანი M, კაძბეჩ-
ნი QT, კაძბეჩიანი m, კაძბეჩიანი R. 17 ყოველგან MQ, ყოველგან T. 18 შევიდეს|—Q.
19 მოვლეს MQIm. 20 ბერქა|—MQT, ბერქას m. 20 ყაენს MQ, ყაენს m, ყაენს T.
20 წინაშე|ბერქას MQT. 21 აღნარობობით MQm, აღნარობობით T, აღნარობით
გორგ. 22 უხუცესთანი ყაუხჩი, უხუცესთა MQm, უხუცესთანი T. 26 უცალო
ყო ჩვ. კონიექტი, უბრალო არს MQIMR. 28 მეფესა M. 28 კითხვისა M. 28
მეფისა M.

მ 602

M 847
R 423b
T 302b

იმერთ ყოფასა შინა ღიადი აწყინა სეფეთა ქუეყანათა,
რამეთუ ვითარ თვსთა ხედვიდა, და სიტყუაცა ესრეთ
იყო, ვითარმედ ესუქანს თანა-ეყო. ამისთვის შესმენილ
იქმნა ბასილი წინაშე მეფისა, რომელმან მსწრაფლ მოი-
ყვანა და ბრძანა | ძელსა დამოკიდება. დამოკიდეს ძელ-
სა შუაქალაქსა, რამეთუ იყო მეფე მალემრწმენი და
ლიტონიცა.

5

და ვითარ მოიწია სთუელი, კუალად | წარვიდა ყა-
ენი სიბასა ზედა და მეფეცა მის თანა. | მოიწია რა გა-
ზაფხული, წარმოვიდა ყაენი სიაქუსა, და ძე მისი, თან-
ქუშ. წარმოვიდა გელაქუნსა, რამეთუ მას აქუნდა საზა-
ფხულოდ სადგურად გელაქუნი, და მეფე თანწარმოი-
ტანა, და მუნ იყო. მაშინ ევედრა მეფე თანქუშს, რათა
უაჯოს მამასა მისსა ყაენს ულოს წინაშე და განუტეოს
სამეფოდ თვსად. ხოლო მან ისმინა და წარავლინა კაცი.
და ვითარ მიიყვანეს სიაქუდ, ყაენი ულო აღსრულებულ
იყო. მაშინ ხათუნთა და ნოინთა მიუმცნეს თანქუშს,
რათა განუტეონ მეფე სამეფოს. გამოუშვეს და მოვიდა
ტფილისს და ყოველსა ქართლსა და სომხითსა, და ვანა-
გნა საქმენი მანდაურნი.

10

15

20

ხოლო ნოინთა დასუეს ტახტსა ულოს ძე უზუცესი.
სახელით აბალა, კაცი კეთილი, უხვ, მოწყალე, ტკბილი,
მდაბალი, განმკითხველი, სამართლის მოქმედი, გლახაკთ
მოწყალე და შემნდობელი ესეზომ, რომელ, დაღათუ
დიდისა ბოროტისა მოქმედი კაცი იყვის. არავე მოჰკლე-
ვდის, რამეთუ ესრეთ იტყოდის: „ყოვლისა ქუეყანისა
მჰყრობელად დაუდგენივარ ღმერთსა და, რასაცა ვერ
მივსცემ, არცათუ წაუღებ“. და მრავალგზის საჭურჭლე-
ნი მისნი წარიხუნეს მპარავთა და არა მოაკუდინის, არა-

25

1 ეწყინა MQTm. 1 სეფე Q. 2 რამეთუ—MQTm. 2 ესრეთ—MQTm. 3
ვითარმედ—MQTm. 3 ესე უქანის MT, ესუქანის Q, ესუქანის m. 6 მალე მორ-
წმუნე MT, მალე მრწმუნე Q, მალე მორწმუნე m. 7 ლატანიცა T. 8—9 ყანი MQ, ყენი
m, ყანი T. 9 რა—Mm. 9—10 გაზაფხულ Mm. 10 ყანი MQ, ყენი m, ყანი T. 10
სიაქუსა] საქოსა MQm, საქაოს T. 10—11 ძე მისი თანქუშ] ძე მისთანა ქაშუ Mm, ძე
მისთანა ქუშ Q, ძე მისთა ქბუ T, ძე მის თანქუშ გორ გ., ძე მისი თანქუშ R.
13 თანქუშს] თან ქუშს MQ, თანაქუშს m, თა ნაქუშს T. 14 ყანს MQ, ყენს m, ყანს
T. 16 საქოდ MQm, სიაქოდ T. 16 ყან MQ, ყენ m, ყანა T. 17 თანქუშს MQm,
თანქუშს T. 19 ტფილისა M, ტფილისისა m. 19 და (სომხითსა)]—m. 22 აღბულა
MQTm. 24 ესზომ M, ეზომ m. 26 იტყოდა MQT. 27 დაუდგენივარ m. 29 არა-
ვე m.

Q 195b
T 303a
R 424a

მედ იტყოდის: „რად მაკლს მე საჭურჭლე, ისი წარი-
ლონ გლახაკთა, რამეთუ ნაკლულევენ არიან, და მით
იპარვენ“. კუალად უბოროტო და კეთილი გონება აქუნ-

M 848

და. მაშინ აბაღა განაჩინა მკედართა მთავრად | კაცი საჩი-
ნო წყობათა შინა, სახელით აბათა, და ურდოსა და სახ- 5
ლისა თვისისა მოურავად დაადგინა ზემოკსენებულსა
ჩორმადონის შვილი, სირმონ. კაცი განმარჯუებული და
საჩინო ბრძოლათა შინა. ვინათგან ქრთამსა მძიძესა მი-
იღებდიან მის წინაშე მდგომნი ყოველნი, გამოარჩია
კაცი ერთი მოწყალე და სამართლისმოქმედი. მმარ- 10

m 603

ხველი და მლოცავი. ქრისტიანეთა | და ეკლესიათა
ღმრთისათა მოსავეთა მოყუარე, სახელით აღუბაღა. ესე
განაჩინა უღონოთა და გლახაკთა განმკითხველად. არა
თუ ულო ყაენის პატივემულნი ნოინნი გამოცვალნა.
არამედ უმრაველსნი აღსრულებულ იყვნეს, ვითარ ელგა 15,
ნოინი და სხუანი მრავალნი.

ამას აბაღას წინაშე წარვიდა მეფე დავით, და ფრი-
ად პატივითა შეიწყნარა და პატივ-სცა. და დაემორჩილ-
ნეს აბაღას ყოველნი თათარნი, საბრძანებელი მამისა მი-
სისა ულოსი. 20

მას ეამსა გამოვიდა დიდი ყაენი ბერქა გზასა დარუ-
ბანდისასა აურაცხელითა ლაშქრითა შურის-გებად ტუ-
თარის, ბალაღას და ყულის საქმისათვის. ცნა ესე აბაღა
ყაენმან და მოუწოდა სპათა მისთა, და მეფეს დავითს.

R 424b

და წარემართა. ხოლო ვითარ | აგრძნა ძლიერება და 25
სიდიდე სპათა ბერქასთა, არღარა განვიდა მტკუარსა.
არამედ შეიარა ნაპირი და განსაველი ყოველი, და აღიღო
ზომი ყოველგან და დააყენა ლაშქარი, სადა შეკრბებიან
მტკუარი და რაქსი. და მუნითგან ვიდრე მცხეთამდე.

1 საჭურჭლე]—Mm. 2 რამეთუ ნაკლულევენ არიან და]—MQm. 2 მით] მსტეს T. 4 აბაღა] აღბულა MQ, აღაბულა m. 4 განაჩინა]—MQm. 4 მთავრად] თავად Mm. 5 სახელით] ასელით MQm. 5 აბათა Q, აშათა Mm. 5 და (ურდოსა)]—Mm. 6 თვისისა]—MQm. 7 ქორმადონის MQTm. 8 შინა]—MQm. 9 მას Mm. 10—11 მმარ-ხავი M, და მმარხვი Q, და მმარხველი T, მმარხავი m. 12 აღბულა m. 14 ულოს MQTm. 14 ყანის MQ, ყენის m, ყანის T. 15 ელგან Tm. 17 აშაღას Mm. 19 აშაღას Mm. 19 საბრძანებელნი MQm. 21 ყენი]—Mm. ყნი Q, ყანი T. 21—22 დარბანდისასა MQ, დარობანდისასა T. 22—23 ტუთარს] ხუთარს MQTm. 23 ბალ-ღას MQTmR. 23 აშაღა Mm. 24 ყანმა MQ, ყანმან T. 24 მსთა] თსთა T. 24 დავითს M. 25 წარმართა MQm. 26 განვიდა]—Q. 27 შეიარა ნაპირი] შეიარა პირი Mm. 29 რაქსა MQm.

- M849 ბერქამან მოაოვრა | ქუეყანა შირვანისა, ჰერეთი, კახე-
T 303b თი და ყოველი იორისპირი, და მოვიდა ლაშქარი ტფი-
ლისამდე, და მრავალი სული ქრისტიანე მოსწყვედეს.
ხოლო ბერქა ყაენი დადგა მათა შინა გარეჯისათა. მა-
შინ მოხედნა ღმერთმან ქუეყანასა წყალობით და ყაენსა 5
აბალას. შეედგა საღმობა რამე ბერქას და მოკუდა. ვი-
თარცა იხილეს სპათა მისთა სიკუდილი ყაენისა მათისა,
წარიღეს მკუდარი და განვლეს კარი დარუბანდისა. ეს-
რეთ დამშუდნა ქუეყანა ესე.
- Q 196a ხოლო თათართა გულად აქუნდის შიში | მეფისა 10
ბერქას ლაშქრისა გამოსლესა. და ყოველთა სთუელთა
წარვიდიან სიბასა ზედა. და ვითარ მოეახლის ეამი სიბას
წარსლვისა, მოუწოდა მეფემან სპათა თვისთა და სარგის
ჯაყელს ციხისჯუარელსა. ვითარ მივიდა სარგის დავით
მეფესა წინაშე ტფილისს, ეგონა სარგისის განდგომი- 15
ლება ყაენს წინაშე. და დაივიწყა ნამსახურობა | გან-
ზრახვითა უკეთურთა კაცთათა. მოუწოდა პალატად და
შეიპყრა და საკურტლესა შინა ტყუე-ყო. ცნეს ესე აზ-
ნაურქთა თანამყოლთა სარგისისთა. ივლტოდეს და წარ-
ვიდეს ყაენს წინაშე. და მოაკსენეს აბათა ნოინსა, რათა 20
მან განაჩინოს მეფისაგან დაჭირვა სარგისისი და მოაკ-
სენოს ყაენს აბალას და სთხოვოს სარგისი². ისმინა
მსწრაფლ ვედრება აბათა ნოინისა და მოსცა ელჩი, და
წარმოავლინეს. და მოიწია ტფილისს და წარიყვანა სარ-
გის და მიჰგუარა აბათა ნოინსა. და მიერითგან იქმნეს 25
ჯაყელნი მორჩილნი ულოსისანი. ვიდრე ეამთამდე მეფე-
თა შორის ბრწყინვალისა და საჩიქნოსა გიორგისითა.
- M 850 ხოლო მეფე ჯერეთ არა წარსრულ იყო სიბასა, შე-
T 304a ედგა საღმობა მუცლისა ძესა მისსა პირმშო|სა, გიორ-
გის, რომელიც სიკეთელმატებულეებითა სავსე იყო. გან- 30

1 შარვანისა T. 1 ჰერეთისა m. 3 და|—m. 3 ქრისტიანი M. 3 მოსწყვეტეს Mm.
4 დაადგა MQm. 4 გარეჯისასა T. 5 ~ წყალობით ქუეყანასა ამას T. 5 ყანსა
MQ, ყენსა m, ყაენსა T. 6 აშალას Mm. 7 ყანასა MQ, ყაენისა T. 12 და|—T.
13 წარვლისა m. 14 ციხის ჯერელსა Mm. 15 მეფისა T. 15 ჰგონა Q. 16 ყანს
MQ, ყენს m, ყაენს T. 16 დაივიწყა Mm. 16 მსახურობა Mm. 17 კაცთათა ყ ა უ ხ ჩ.,
კაცთათეს MQTmR. 18 შეიპყრა|+შინა MQTmR. 18 საკურტლესა შინა|—Mm, სალა-
როში გორგ. 20 ყანს MQ, ყენს m, ყაენს T. 20 აბათა T, აშალა Mm, აბალა Q.
21 მეფისაგან M. 22 ყანს MQ, ყენს m, ყაენს T. 22 აშალას Mm. 23 აბათა| აბათან
T, აბალა Q, აშალა Mm. 25 მიჰგუარა| მიჰგუარა MQm, მიჰგუარეს T. 25 აბათა|
აბათან T, აბალა Q, აშალა Mm. 26 ეამთა MQm. 27 საჩიქნოსითა MQm. 28 არ
T. 30 სიკეთე აღმატებითა MQm.

- გრძელდა საღმობა ესეზომ, რომელ კინდა მკუდარ
საგონებელ იყო, და იღვა უკმარად, უძრავად, სულთა
აღმომფუძვნელი, და მითცა ძლით. ამას მწუხარებასა და
უღონობასა რა მოეცვა მეფე და ყოველნი მკვდრნი
საქართველოსანი, მოეცენა მეფესა დმანისისა ღმრთის- 5
მშობელი, და წარვიდა წინაშე მისსა. და თვთ წარმოა-
ჩინა, ვითარ ყოველი უკამურითა ფერჯითა მოპყვებო-
დეს და მოეგებოდეს, მკურვალთა ცრემლითა წყალო-
ბად მათდა აღძრვიდეს. მაშინ შეისმინა ვედრება მათი
R 425b წმიდათა უწმიდისისა | ღმრთისმშობელმან, და მყის 10
შეხებასავე თანა, და პირსა ზედა შეხებასა თუალნი
აახუნა მსწრაფლ და ვითარცა უვნებელი წარმოჲდა.
იხილეს ესე მეფემან და ყოველთა მკვდრთა საქართვე-
ლოსათა, განკურდეს ანაზდათსა ამას საკურველებასა
ზედა ყოვლად წმიდისასა, და აღიღებდეს ყოველნი 15
ღმერთსა.
- და კუალად წარვიდა მეფე სიბასა ზედა, და მუნ
Q 196b ყოფასა მისსა, ჟამსა წარმოსლვისასა დასნეულდა მეფე
დავით მით საღმობითა მუცლისათა და ვერ განკურნეს
m 605 მკურნალთა, და წარვიდა ცხედრითა. და | ვითარ მოე- 20
ახლა მარტომყოფსა, მივიდა ხატსა მას კელითუქმარსა.
რომელი თვთ ვამოისახა ტალოსა, ხატისა მიერ, კეცსა
ზედა. მოყვანება ბრძანა მარტომყოფისა ხატისა, და ვეე-
M 851 დრა ცრემლითა და შეუერქდა. და განკურნა, ვითარ
უფლისა მიერ განკურნებული ცხედარსა ზედა მდებარე. 25
და ესრეთ მრთელი მოვიდა პალატად ტფილისისა, და
იყო განსუენებასა შინა თვნიერ ამისსა, რამეთუ მოაქარ-
ნი და ერისთავნი ვერ ცვალნის შიშისათვს ყაენისა. |
T 304b ხოლო თქმულ არს ესეცა. ვითარ ბრძენისა სოლომო-
ნისათვს წერილ არს, ჟამსა სიბერისა მისისასა არა მარ- 30
თლად ვიდოდა წინაშე ღმრთისა, და მძლავრებისაგან
თათართასა უცალოქმნილმან იწყო შლად საყდართა სა-

1 ესეზომ]—Mm. 1 რომელი MQTm. 3 მითცა ძლით QT, მეცა ძალით M, მე-
ცა ამას ძალითა m. 3—4 და უღონობასა]—Mm. 7 უკმურითა MQ, უკმარიითა m.
8 ცრემრითა M. 10 მყის M. 14 ანაზდათსა MQT. 15 ზედა]—Mm. 17 მეფე]
— Q. 19 ვერ]—MQm. 20 მცხედრითა m. 21 კელს უქმრსა Q. 21 უქმარ-
სა]—Mm. 22 კეცასა m. 23 ბანა Mm. 24 შეურდა Mm. 25 ცხედარსა T.
28 სწავლნის Mm. 28 ყანსა MQ, ყენისა m, ყანსა T.

- ეპისკოპოსოთა. რომელი სანატრელთა მეფეთა შესავალ-
 ნი სოფელნი მიენიჭნეს, განსცემდა, ეგრეთვე მონას-
 ტურთა. | ამას თანა სხუანიცა ბოროტნი აღსრნა მტერ-
 მან, რომელნი არა საკმარ არიან თქუმად, და მძლავრა
 სიბერესა შინა, ვითარ სოლომონს. ამისთვის სწრთვიდა 5-
 ღმერთი არა ჩუენებითა, არამედ შუენიერებითა ძისა
 მისისათა სიკუდილისა გლოვითა, ვინათგან უგუნურე-
 ბასა შინა ვართ ნათესავნი აღამისნი, და გულსმოდგი-
 ნედ მიდრეკილ არს გული კაცისა ბოროტისა მიმართ,
 ვითარცა წერილ არს: „არა ინებეს შეგონებად, არამედ 10-
 გარდავკედით ცხორებასა ჩუენსა და ყოველნი ვართ
 ამოებასა შინა“, ვითარ იტყვის ბრძენი ეკლესიასტე:
 „ამოება ამოებათა და ყოველივე ამო არს“, და მზესა
 ამას ქუეშე ხილულსა ყოველსა ამოებასა მისცემს.
 ხოლო ჩუენ. გზისა მცირედ გარდამაბიჯებულნი. 15
 კუალად მოგზაურ ვიქმნეთ. და ვითარ მოიწია მსგეფსი
 სიბას წარსლებისა, წარვიდა მეფე კუალად. ხოლო მუნ
 M 852 ყოფასა მისსა დასნეულდა ძე მისი, გიორგი, რამეთუ
 დიდი ნუგეშინისცემა აქუნდა მეფესა საბრძანებელსა
 მისსა, და მისვე სისბლისა მდინარებისაგან აღსრულდა, 20
 m 606 და დაუტევა მწუხარება მიუთხრობელი | ყოველთა მკვ-
 დრთა სამეფოსათა დიდითგან მცირეთამდე. ხოლო გუა-
 მი, ყრმისა გიორგისი დაასუენეს საყდარსა სიონისასა.
 Q 197a რათა მოიციადონ მეფე, ვითარ მოეახლა ჟამი | მოსლ-
 ვისაჲ. 25
 T 305a ვითარ წარცდა ჟამი მცირედ. | მოვიდა მეფე ტფი-
 ლისს. ვითარ არავინ გაეგება წინა თვნიერ მცირეთა |
 R 426b მოქალაქეთასა, ზარგანკილი მისწრაფდა პალატად,
 სადა დახუდეს სპანი და ეაზირნი დამალულნი და შავითა
 მოსილნი. და ვითარცა აუწყეს სიკუდილი ძისა მისისა, 30
 გიორგისი, მყის სმენასავე თანა დაეცა და კინილა მკუ-
 დარ იქმნა. და ესრეთ შეიღეს პალატად ჯელთა ზედა
 მქონებელი, და ძლით მოვიდა ცნობად, რამეთუ. უკე-

1—2 შესვლანი m. 2—3 მონასტერთა მონატრეთა m. 4 მძლავრა მძლავრ TR, მძლვრ Q, მძლავრ M, მძლავრ m. 5 სოლომონსა Mm. 5 ამის ცერქ M. 7 სი-
 კუდილსა M. 11 ვართ m. 12 ამოებასა MQm, ამოებებასა T. 13 ამოება ამოებებათა
 MQ, ამოება ამოებათა m. ამოებება ამოებებათა T. 14 ყოველსა—MQm. 14 მისცეს
 Mm. 15 გზისა M. 16 ვიქმნეთ Q, ვიქმნეთ m. 16 მგზუფსი Mm. 20 მისივე m.
 21—22 მკედრთა—Mm. 24 მეფე+და MQTmR. 24 და ვითარ T. 28 მოქალაქეთასა]
 ქალაქთასა Mm. 29 დახუდეს m. 31 თანა თვისსა M, თვისსა m. 33 ხოლო m. 33 რა-
 მეთუ—Mm.

ათუ მოისპოს სული, მყის მოისპობის ცნობა, და უკეთუ მოისპოს ცნობა, არა თანა მოისპოს სული, სიტყვის- მოქმედი იტყვს. ვინათგან ტკივილთა მიერ უზომოთა მოცეულ იყო, და შვილობისა სიყუარული და კუალად სიტურფე-აღმატებულება ათრვამეტისა წლისა მყოფისა, სიმენე, სამეცდროთა ზნეთაგან განსრულებულობა. ტკივილნი მრჩობლ ზედა დაერთვოდეს. საღმობიერიოთა გოდებითა გოდებდა და სიკუდილსა აღირჩევდა თავისა თვისისასა, რაჟამს იხილა აღყუავებული შუენიერი გუამი ძისა მისისა, გიორგისი, მკუდრად უფერულად მდებარე, რომელსა იგლოვდა ერი. და ვაებითა წარიყვანეს მცხეთას და მუნ დაკრძალეს, და უკმოიქცეს მწუხარებითა სავსენი. ხოლო ესოდენ განუმრავლდეს ტკივილნი შვილისა სიყუარელისანი, მიერიოთგან არღარა აქუნდა ღბინება. და სენთაცა მრავალთა მოიციეს და გუამითა უძლურებდა უმრავლესთა ჟამთა, გარნა მონებდავე ყაენს აბალას, არა იყო სხუა ღონე.

M 853

R 427a

T 305b

m 607

აქა შინა იწყო მანკაბერდელმან საღუნმან განდი- დებად. რომელ პირველ ულოს შეეწყალა რკინობისა ძლით. და ყაენმან აბალაცა პატივი უყო, და დიდი საპიბ- დივანი კეთილსა უყოფდა მით, რომელ ცოლისა მისისა. ავავის ასულისა ხუაშაქისა, ეჯიბობა აქუნდა. და მეფესა დავითს მიებოძნეს მრავალნი ქუეყანანი.

ამათ ჟამთა იქმნა განდგომილება თათართა ურთიერთას, რამეთუ განუდგა ყაენსა აბალას თეგუთარ²³. ყაენისა ბარახას ძმა უმრწამესი, რომელი იყო ზემოკსენებულისა ჩინგიზ ყაენის შვილისა ჩალატა ყაენის ნათესავი. რომელსა ეპყრა ქუეყანა თურანისა და დიდი თურქეთი. ესე ბარახა ყაენი იყო თურანსა და წარმო-

1 უკეთუ] + არა MQm. 3 იტყვის M. 4 მოცულ Tm. 6 განსრულებულობა ჩვ. კონიექტ., განსრულებულობას M, განსრულებულებასა იო, გნსრულბლობა Q, განსრულბლობასა TR, განსრულება ჟაეახ., ყაუხჩ. 8 თავისა M. 10 უფარელოდ Mm, უსულოდ უფრულ²ო Q (ჩამატ.). 10 მდებარე] მდგომარე Q. 14 სიყუარელისანი Mm, სყრლისანი Q. 14 აქუნდა] იქმნა Mm. 16 ყანს MQ, ყენსა იო, ყაინსა T. 17 აბალას Mm, აბალს T. 18 აქა]—Mm. 20 ძალით იო. 20 ყანმან M, ყენმა იო, ყაინმა T. 20 აბალაცა Mm. 20—21 საპიბ-დივანი] სიშდივანი M, სიბდივანი QT, სიშდიანი იო. 21 კეთილსა უყოფდა] კეთილის ყოფაო MQTmR, კეთილათ ჰყოფდა გორგ. 21 მისასა]—Mm. 23 მიებოძნეს] მოუბოძნეს Mm, მოუბოძნეს Q, მიუბოძნეს T. 24 ამათ.]—MQm. 25 ყანს MQ, ყენს იო, ყაინსა T. 25 აბალას Mm. 25 თაგუთარ MQm, თაგუთარ T. 26 ყანისა MQ, ყაინის T. 27 ჩანგის ყანის Q, ჩიგის ყანის M, ჩინგიზ ყენის იო, ჩინგის ყაინის T. 27 ჩალათა M. 27 ყანის MQ, ყაინის T. 29 ყანი MQ, ყაინი T.

- Q 197b ავლინა | ძმა თვისი, თეგუთარ, რათა ხაოჯა ქუეყანისა, რომელ წილ-ხულომ-ოდა. ვითარ ზემო თქმულ არს²⁴. თეგუთარს მიხუდებოდის. ესე მივიდა ორისა ბევრისა ლაშქრისა მქონებელი. შეიწყნარა აბალა და უჩინა ზაფხულისა სადგურად ვიდრემე მთანი არტანისანი და სა-
5
ზამთროდ რაკისისა პირი და ნახჭევანი. ესრეთ იყოფო-
M 854 და თეგუთარ. შეშურდა ყაენობა აბალასი და მიუქმცნო ძმასა თვისსა, ყაენსა ბარახას, ჯეონს იქით მყოფსა, ვითარმედ: „რად მივსცემთ ყაენობასა და ქუეყანასა დიდ-
სა აბალას. აწ წარმოემართე მანდით შენ და აქათ — მე, 10
და ორთავე შეგმუსროთ აბალა, და ჩუენ დავიპყრათ ქუეყანა მისი“. ხოლო მოივერაგა ესრეთ: თავი შეშისა ისრისა აღმოთხარა და ძუალითა პილოსათა შეაწებნა
R 427b სამნი ისარნი, და მათ შინა | შთადვა წიგნი, ამად, რომელ ყოველგან გზისა მცველნი განჩენილ იყვნეს თათართაგან 15
ბუელითგან, და განიკითხიან მგზავრი და მოციქული.
და ვითარ მივიდა თეგუთარის მოციქული ძმასა მის-
T 306a სა ბარახა | ყაენს წინაშე, სთნდა სიტყუა და განზრახვა თეგუთარისი, და მიუქმცნო მანცა ეგრეთ, რათა პაემანსა შეკრბენ ერთად და დაამჯუან აბალა ყაენი და დაიპყრან 20
კელმწიფობა. და მოუწერა განჩინებული დრო პაემანისა. რომელ მას ჟამსა უკუდგეს თეგუთარ, რომელსა ჟამსა გამოვიდეს ჯეონსა ბარახა სპითა მისითა. ხოლო განგე-
ბამან ზენამან განაქარვა განზრახვა მათი და დაიცივა აბა-
ლა უმანკოებისათვის. და სიწრფოებისა და სიმართლისა- 25
თვის. და შესცთა მწიგნობარი მისი და ორითა მთოვარი-
თა უწინ დაწერა განდგომა თეგუთარისა, რამეთუ თუენი მათნი მთოვართა აღრაცხილ არიან. და შთადვა მან-
m 608 ცა თავსა შინა | ისრისასა წიგნი ესე, და წარმოვიდა
M 855 მოციქული და | მოიწია ნიგალისველსა თეგუთარს წინა, 30

2 წილ კდომოდა h, წაქდომოდა MQm, წახდომოდა T, წარქდომოდა ყაუხ ხ. 2 თქმულა Mm. 4 აშალა Mm. 5 არტანისანი] არარტისანი MQTmR, არტანისა მთა გორ გ. 7 თაგუთარ MQTm. 7 ყანობა MQ, ყენობა m, ყანობა T. 7 აშალასი Mm. 8 ყანსა MQ, ყენსა m, ყინსა T. 8 ჯიონს MQm. 9 ყანობასა MQT. 10 აშალას Mm. 10 მანდით Mm. 10 აქეთ Mm. 11 აშალა Mm. 13 შეაწებნა Mm, შეაწებუა T. 17 მივიდეს MQm. 18 ბარლა MQ, ბარალა m. 18 ყანს MQ, ყინს T. 20 აშალა Mm. 20 ყანი MQ, ყენი m, ყინი T. 21 20 დაიპყრას Mm. 22 უკუ აღდეს MQTm. 22 თეგუთარს Mm, თეგუთარ Q. 23 ჯრონისა Mm. 24—25 აშალა Mm. 25 უმანკოებისათვის M. 27 უწინ გორ გ.]—MQTmR. 27—28 თენენი MQ. 28 აღრაცხულ T. 29 წარვიდა m. 30 ნიგალისველსა გორ გ., ნიგისველსა Mm, ნიბისველსა Q.—TR.

- და მოსცნა ისარნი, და განალო თავი ისრისა და პოვა დაწერილი ძმისა მისისა ბარახასი. და უამიცა იგი პაემანისა მოახლებული პოვა წერილსა მას შინა, და მყის აღეკაზმა ბარგითა და დედა-წულითა, კაცი მბრძოლი ვითარ ბევრი ერთი და ხუთასი, რამეთუ სხუა იგი ლაშქარი ვერ ესწრა სისწრაფისაგან, ნუუკუე განცხადნეს |
Q 198a საქმე მისი, და ბოროტი ეყოს აბალას მიერ. აიყარა და მომართა მათა ღადოსათა, კარჩხალთა და კარისათა.
R 428a რომელ არს შორის შავშეთისა და აქარისა, და დადგა თავსა შავშეთისასა ფიჭუთას, და ეზრახა სარგის ჯაყელსა. რათა მისცეს გზა, უკეთუ უნდეს წარსლვა აფხაზეთისა მეფესა დავითს წინაშე, რათა იგი იყოს შუამდგომელ მეფისა და თეგუთარისა, და უკეთუ ვანუშარჯუდეს, დღად განადიდოს სარგის. და ვითარ ამას ზრახვასა. შინა იყენეს, სთნდა სარგისს სიტყუა თეგუთარისი.
T 306b

მოუწოდა აბალა სპათა მისთა და დიდსა შანშეს შვილსა ივანეს მანდატურთუხუცესსა, წარმოავლინა დევნად თეგუთარისა. და აჩინა მკედართმოაფრად სირმონ, ნოინის შვილი ჩორმალონისა, კაცი წყობათა შინა სახელოვანი და შემმართებელი, და მრავალნი ნოინნი სხუანი. და მოიწიენეს მათა არტანისათა და დაიბანაკეს მუნ.

- ხოლო იქმნა ესეცა საკვრველი ყოველთა ნაშობთა დედათა უმეტესისა²⁵, რომელმან ღმრთისა სიტყუასა. ქალწულისაგან შობილსა ქრისტესა ღმერთსა ჩუენსა, თვისითა კელითა ნათელ-სცა, და ჯმა მამისა ზეცით ესმა, და სული წმიდა სახითა ტრედისათა იხილა და სამებისა | წმიდისა ერთი არსება ცხად-ყო და გუასწავა იოანე ნათლისმცემელმან, ამისი უდაბნო შენ არს და არა უცნაურ მათა შინა ღადოსათა, ოპოზა, უპირველესი ათორმეტთა უდაბნოთა. ამას შინა არს უპირატესი ყოველთა წინასწარმეტყუელთა და მოწამეთა ყოველთა
M 856

2 ბარახასი Mm. 2 იგი—Mm. 3 მოახლებულიო MQm. 5 ბევრი ერთი და ხუთასი ბევრი ათასი Q. 6 სისწრაფისაგან M. 7 მისი ეყო m. 7 აბალას Mm. 8 კარცხალთა MQTR. 8 კარჩხალთა—m. 9 აქარისა Q, აქარას MTm. 10 ფიჭუთას T, ფიჭვა MQm. 12—13 შუა მდგომელი M. 13—16 და უკეთუ... თეგუთარისი—Q. 14 განდიდოს M. 17 აბალა ჩე. კონიექტ.—MQTmR. 17 დიდთა Mm. 19 მკედართ თავად MQm. 20 ჩორმალონის MQT. 23 მღნ—Mm. 25 სიტყუა MQm. 26 შობილისა m. 27 ზეცითა Mm. 30 შენ შენი Mm.

m 609
R 428b

უაღრესისა ნათლისმცემელისა იოანეს კორჯი იგი, რომელი არა დადუმდებოდა ქებად ღმრთისა მოსრულისა, და მამხილებელი ჰეროდეს უსჯულოებისა. და ესრეთ პატიოსნითა | საუქნჯითა განშუენებული, და საღმრთოთა კრებულთა აღსავსე იგი საყოფი ნათლისმცემელისა, და ზეშმარიტი თვით თავადისა საყოფი, ვითარ სიტყუა ცხად-ყოფს.

5

T 307a

ესმა რა თეგუთარს სიდიდე უდაბნოსა ოპიზისა და შემკობა მისი პატიოსნითა ხატითა და კანდელოა მიერ აღსავსეობა. აწება წარმოლება მისი, და წარმოაქვლინა ვითარ ათასი მკედარი, რათა მოაოკრონ. ხოლო წარვიდეს მთისა გზასა. რომელი მივალს კარჩხალთა კერძო. გარნა არა დაიდუმა მსჯავრმან ზენამან, რამეთუ ეგოდენნი წმიდანი მამანი, რომელ მას ეამსა ბრწყინვიდეს ოპიზას. სასწაულთა ნიშთა მიერ გაბრწყინებულნი და

10

15

Q 198b

მინდობილნი წინამორბედისა იოანესნი, წარმართთა მიერ მოწყუებდნენი, და კორჯი იგი, დაუღუპებელი ღმრთისა ქადაგი, არა უბატო-ყო ღმერთმან. ამისთვის დაიცვა საყოფი თვისი და მოუვლინა ნისლი და სიბნელე, და ვერღარა ვიდოდეს ფერკითა საძაგელითა, რამეთუ მიახლებულ იყვნეს უდაბნოსა, და დაღვეს მთისა

20

M 857

მის ძირსა, რომელსა | ეწოდების ძეგლი, რომელსა ზედო შენ არს ეკლესია წმიდისა გიორგისი, რომელ არს შორის ოპიზას და მიანაძორს. მაშინ მოხდენა წყალობით სამკვდრებელსა თვისსა იოანე ნათლისმცემელმან, მსგავსად ყოვლად უბიწოსა ვლაქერნისა ღმრთისმშობელისა. და მოავლინა ქარი სასტიკი მთისა დადოსა და ხორშაკი და სეტყუა და წვა მძაფრი, და აღდგეს ღელვანი, ვითარცა შუა ზღუესა და წარმოეცა წყალი მძაფრი, და იქმნა მდინარე დადი, რომელი განსწორდა ვიდრე წუქერადმდე ძეგლისა, რომელი აწცა იხილევების დიდი იგი ნალუარევი, რომელი შთავალს მართლ ზედა წყალსა შავშურსა. მოეტევა წყალი და წარიბონა თათარნი სრულიად. კაცი და ცხენი, არა დაშთა თვნიერ კიდე ერთისა

30

R 429a

წუქერადმდე ძეგლისა, რომელი აწცა იხილევების დიდი იგი ნალუარევი, რომელი შთავალს მართლ ზედა წყალსა შავშურსა. მოეტევა წყალი და წარიბონა თათარნი სრულიად. კაცი და ცხენი, არა დაშთა თვნიერ კიდე ერთისა

1 ნათლისმცემელმან Mm. 3 ჰეროდესი Mm. 5 სამყოფი TR. 6 სამყოფი TR. 8⁷ თეგუთარს—MQTmR, თეგუთარ DC. 10 წარმოვლენა Mm. 12 კარჩხალთა m, აკირჩხალთა M. 16 წინამორბედი m. 16 ონესნი M. 17 დაუღუპებელისა Mm. 21 მახლობელ Mm. 23 გიორგისა Mm. 24 შორის ყ ა უ ხ ნ.]—MQTmR. 24 მიანა ჯვარს Mm, მიანაძორას TR. 26 ეპაერნსა MQm. 28 ხორშეკლი MQm. 28 და (სეტყუა) ჩე. კ ო ნ ი ე ქ ტ. 29 ზღერსა T. 32 ზედა]+ზედა Mm. 33 წარიბუნა] წარტყუნა Mm.

m 610 კაცისა, და წარვიდა თხრობად თეგუთარისა, ვითარცა
 იობის ზედა ლალადისი, | ვითარმედ: „სახლი ღმრთისა
 არს ადგილი იგი, საყოფი მონათა ღმრთისათა, ერიდენ-
 ნით მუნ მისლვად“. იდგა მალალსა არსიანის თავსა | და
 T 307b მოვიდეს და რქუეს, ვითარმედ: „მოვიდა ლაშქარი დიდი 5
 აბალასი და დადგეს მთასა არტანისასა, და ხვალე მოს-
 ლვად არიან აქა“. ესმა თეგუთარს და, რა გათენდა, აღ-
 ყარა ბარგი და დედა-წული თვისი და უკუაყენა მთასა
 მაგარსა კარისათა, რომელსა ერთკერძო შევალს გზა,
 და თვთ ლაშქრითა და მეომრითა გარდმოიარა არსიანი. 10
 აქათ სირმონ ჩამოვლო მთა ყუელისა. და მოვიდეს
 ორნივე თავსა ყუელისასა, სირმონ წინადაუდგა, რომე-
 ლი იყო ბრძოლათა შინა სახელოვანი, ეგრეთვე მე-
 ბრძოლნი თეგუთარისნი: სეგზი, ჯოლაქ, აბიშხა, თოლაქ-
 M 858 დემურ. რომელთა დიდად | ძლიერი ომი გარდაიჯადეს, 15
 და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვ. და განგრძელდა ომი,
 Q 199a ოქლია თეგუთარ და ივლტოდა დედა-წულინსა კერძო,
 მთასა დადოსასა ჯნალისთავსა, და მიუდგა უკანა სირმონ.
 ხოლო თეგუთარ დაუდგა სიმაგრესა მთისა მინდობილი.
 R 429b და კუალად | იქმნა ომი ძლიერი ორ დღე. და ვითარ 20
 მისჭირდა თეგუთარს, ივლტოდა უცნაურად, რომელიმე
 აქარით და რომელიმე ნიგალისკევით, რომელი ყოვლად
 უვალ იყო კაცთაგან. და არა დასაჯერებელ არს კაცთა-
 ვან, უკეთუ ვისმე ეხილნეს მთანი იგი, რომელ წარვლეს;
 რამეთუ ყოვლად შეუძლებელ არს სლვა კაცისა, არა 25
 თუ ცხენისა, პირველ სიმყაფრითა და მერმე ტყისა სიკ-
 შირითა და შქერთა და ეკალთა, რომელსა ბურწუმელ
 ეწოდების, განრთხმული ბრძამლითა, რომელი ნადირ-
 თაგანცა უვალ იყო ადგილი, რომელი | შთავლეს. და
 T 308a იქმნა ესეცა, რომელ განვლეს ტყესა ერთსა; ქუეშეთ 30
 კლდიანსა და ზედათ მცირისა მიწისა მქონებელსა, და
 ზედა მოშენებულ იყო ტყე, გაღმართ განმავალთა წარ-

3 სამყოფო T. 3—4 ერიდენი m. 4 და]—T. 6 აშალასი Mm. 7—8 ალყარა] აიყარა
 Mm. 11 აქეთ MTm. 13—14 ბრძოლანი MQ, ბრძოლადნი ო. 14 ჯოლაქი Q. 14 აბიშ-
 ხანობი MQm, აბიშხანობი TR. 14—15 თელქა დემურ M. 16 განგრძელდა]—ორგნითვე
 T. 17 კერძო] მერ Mm. 21 თეგუთარ MQm. 21 უცნაურთა MQ, უცნართა m. 22 და]—
 MQm. 22 ნიგალისკევა Q. 23 დაჯერებულ MQm. 24 ვინმე იხილნეს MQm. 25 რა-
 მეთუ]—MQm. 25 ყოვლად] შემდგომად MQm. 25 შეუძლებელ] შესაძრწუნებელ
 MQm. 26 და]—MQm. 27 ბურწუმელა T, ბურწუმალ Q, ბურწუმელ Mm. 28
 ბრძამლითა T, ბრძლუამლითა MQm. 29 რომელ MQm. 30 ქვეშე Mm. 32 ზედათ m.

m 611

უსქდა მთა იგი, ვითარცა ზუავი თოვლისა, კაცსა ვითარ
ათასსა, | დედა-წულისა მქონებელსა, და შთავიდა ქვესა
აჟარისასა, და დაიპყრა ცხენი და კაცი და ყოვლად
უჩინო-ყო, და ესრეთ საწყალობელად მოისრვოდეს. და
ჯერეთცა ადგილსა მას სთხრიან მაჟარელნი და ჰპოებენ

5

-

ჩაიარეს აჟარა და ნიგალისკევი, და მერმე შეიარეს
გურია და მივიდეს ქუთათისს მეფესა დავითს წინაშე.
ხოლო იგი სიხარულით მოეგება და სერი დიდი განუმ-
ზადა: ხუთასი ზროხა მოხარშული დაუდვა, თვნიერ ღო-
რისა და ცხურისა კიდე, | და ლაშქრისა | გამოსაზრდე-
ლად მასვე დღესა ცხენი ექუსასი, ზროხა ათასხუთასი,
ცხოვარი ორი ათასი, ღორი ორი ათასი. ესე მას დღესა
მოიღო თეგუთარს წინაშე, და მან განუყო ლაშქართა,
რომლისათვის დიდად განკვრდეს თეგუთარ და სპანი
მისნი, ხოლო ღვნის ამარი არა იყო, მოიღეს ურმითა
და ჭურითა და აღმოასხმიდეს.

10

M 859
R 430a

ესრეთ კჳალად ისტუმრნა მეფემან დავით. რომელი
იყო უხვი და მდაბალი, და მეცნიერი ყოვლისა საქმისა,
და სახელისა მომხუეველი. ესე, ვითარცა მონა დაუდვა
წინაშე სასამსახუროდ თეგუთარს. ეგრეთვე დედოფალ-
მან, ასულმან მალღისა კელშწიფისამან, პაქლიალოღოს
კოსტანტინეპოლის მეფის ასულმან²⁶, ამანცა ეგრეთვე
პატიე-სცა ცოლსა თეგუთარისსა, და გაუშინაურდეს
ურთიერთას და მიენდვნეს და ზედასაზედა მივიდის
დავით მეფე თეგუთარს წინა და განუჩინის ყოველივე
წესი და რიგი მისი, და ესრეთ იყოფოდა წინაშე მისსა.

15

Q 199b

T 308b

25

და ვითარ შეიქცა სირმონ გამარჯუებული ყაენს აბა-
ლას წინაშე. მოვიდა კაცი გზათა მცველთა ხუარასნით,
ვითარ: „შეიძრა ულუსი დიდი თურანისა, და ყაენი
დიდი ბარახა გამოვიდა ჯეონსა უმრაველთა ლაშქრითა“,
რამეთუ ბარახა პაემანსა გამოსრულ იყო, და თეგუთა-
რის გარდახუეწა აუწყეს. ვითარცა ესმა აბალას, განკვრ-

30

2 დედაკაცისა წულისა Mm. 6 დედასა.ა M. 11 და (ლაშქრისა)]—m. 13 ცხოვა-
რი] + ორი T. 13 ღორი] + ორი T. 15 განკვრდეს T. 16 ღვინსა Q. 16 ჰამარი T.
17 და (აღმოასხმიდეს)]—m. 17 ამოსხმიდეს Mm, ამოსხმიდეს C. 21 წინაშე]—Mm.
21 სამსახუროდ T. 23 მღვრის M. 23 ეგრეთ Tm. 24 ცოლსა თეგუთარისსა]—
Mm. 26—27 ყოველივე წესი და რიგი მისი Dc]—MQTmR. 27 წინაშე მისსა Dc] —
MQTmR. 28 ყანს MQ, ყენს m, ყანს T. 28—29 აშალას Mm. 30 ყანი MQ, ყენი
m, ყანი T. 31 უმარავითა TR. 32 ჰამანსა T, ჰემანს m. 32 და]—m. 33 აშალის Mm.

m 612
R 430b

და. მოუწოდა ყმათა მისთა და ყოველთა ქართველთა.
წამეთუ მეფე დავით შვილის სიკუდილითა | დაუქალურ-

M 860

და. ეგრეთვე წარვიდა ყოვლითა ძალითა მისითა | ხუ-
რასნიო კერძო. და მივიდეს პერს და მიერ მინდორსა
ამოსისასა. დაეახლნეს ურთიერთას. წარავლინნეს მეფე
და სპანი მისნი წინათ, რათა დაიცივნენ ლაშქარნი მისნი
დასხმისაგან ბარახასა და ულუქსი და სპა მისი განიცა-
დოს. და სხუანიცა ნოინნი წარგზავნა წინაწარსლვად.
ვითარ ოთხსა გინა ხუთსა მილიონსა. აშცნო. რა იხი-
ლონ სპა ბარახასი. რომელი მათვე შემოეყენა, გარე-
უკუნეჩქეს. ამათ წინა შორს მდგომთა ყარაულად უწო-
დიან ენითა მათითა.

5
10

T 309a

და წარვიდა მეფე და ყარაულნი თათართანი აბალას-
ნი, და ვითარ ვლეს ორი დღე, დადგეს ადგილსა ერთსა
მიმწუხრი და. ცისკარი რა მოეახლა, იხილეს მტურნი
დიდი ამოსის მინდორსა ამალღებული ვითარ ღრუბე-
ლი. ენეს. ვითარმედ ბარახასი და სპისა მისისა არს.
აეკაზმნეს მეფე და სიქდურ, და ენება | სიქდურს გარე-
უკუნეჩქევად ბრძანებისაებრ²⁷ აბალასა, და რქუა მე-
ფესა: „ჩუენ ყარაულნი ვართ, და ლაშქართაგან მცი-
რედნი, და. აჰა, განგვციდიან ლაშქარნი, და წარვიდეთ
ყენს წინაშე და ვაცნობოთ მოსლვა მისი“. ხოლო მე-
ფემან რქუა: „არა არს წესი²⁸ ჩუენ ქართველთა უკუე-
რა ვიხილოთ მტერი ჩუენ კერძო მომავალი. შეუბმელად
ზურგი შემოვაქციოთ. დაღათუ იყოს სიკუდილი“. ვი-
თარცა ესმა თათართა, განკვრდეს და განწყყრეს. და
ზედამოუტდეს მეფესა და ეტყოდეს: „არა იცი, რასა
იქმ! არა გაქუს ბრძანება აბალასი, უმისოდ შებმა დი-
ლისა ყაენისა. თქუენ, ქართველნი, უცნობონი ხართ და
არა იცით საქმე“. და მრავალსა ევედრებოდეს მეფესა
| და ყოველთა სპათა მისთა, და ბოროტს-ყოფასაცა.

15
20
25

Q 200a

R 431a

აეკაზმნეს მეფე და სიქდურ, და ენება | სიქდურს გარე-
უკუნეჩქევად ბრძანებისაებრ²⁷ აბალასა, და რქუა მე-
ფესა: „ჩუენ ყარაულნი ვართ, და ლაშქართაგან მცი-
რედნი, და. აჰა, განგვციდიან ლაშქარნი, და წარვიდეთ
ყენს წინაშე და ვაცნობოთ მოსლვა მისი“. ხოლო მე-
ფემან რქუა: „არა არს წესი²⁸ ჩუენ ქართველთა უკუე-
რა ვიხილოთ მტერი ჩუენ კერძო მომავალი. შეუბმელად
ზურგი შემოვაქციოთ. დაღათუ იყოს სიკუდილი“. ვი-
თარცა ესმა თათართა, განკვრდეს და განწყყრეს. და
ზედამოუტდეს მეფესა და ეტყოდეს: „არა იცი, რასა
იქმ! არა გაქუს ბრძანება აბალასი, უმისოდ შებმა დი-
ლისა ყაენისა. თქუენ, ქართველნი, უცნობონი ხართ და
არა იცით საქმე“. და მრავალსა ევედრებოდეს მეფესა
| და ყოველთა სპათა მისთა, და ბოროტს-ყოფასაცა.

25
30

1 ყრმათა M, ყმათა Dc, ყ^ათა Q. 2—3 დაუქალურდა | დაუძნელდა MQm.
3 მისითა | წარვიდეს QT. 5 ურთიერთარს T. 6 წინათა m. 7 ბარახასა—Q. 8 წინ
წარსკლად m. 9 აშცნონ MQ. 10 შემოეყენა m. 17 შემოეყენა | და MQTmR.
13 თათარნი Q. 13 აშალასნი Mm. 14 და |—T. 14—15 ადგილსა ერთსა მიმწუხრი
Dc |—MQTmR. 15 რა |—MQTmR, რაჲ Dc. 16 ამოსი MQm. 17 ვითარმედ | ვი-
თარ MQm. 19 ბრძანებისაებრ ჩე. კონიექტ., შიშისაებრ MQTmR. 19 აშალასა
Mm. 21 აჰა MQ. 22 ყანს MQ, ყენს m, ყანის T. 22 მისი | მათი T. 22—23
მეფემან | დავით m. 27 მეუფესა | დავითს m. 28 აშალასი Mm. 29 ყანისი MQ,
ყენისი m, ყანისა T. 29 უცნობნი m. 30 მრავალსა T, მრავალ MQm. 31 ბორო-
ტისი M.

- M 861 | აქადებდეს აბაღას მიერ, გარნა ვერ არწმუნეს უკუნ-
ქცევა. მაშინ წარავლინეს მსწრაფლ კაცი ყაენს წინაშე
და აცნობეს: „აჰა, მოვიდა ბარახა დიდითა ლაშქრითა
და ჩუენ ვხედავთ მტურესა დიდსა, ამოსისა მინდორსა
სრულიად მტურებითა დაბნელებულსა, და ჩუენ ბრძანე- 5
ბისაებრ თქუენისა გუნებავს გარეშექცევა და წინაშე
m 613 წენსა | მოსლვა, გარნა ქართველნი უცნობოქმნილნი
არა მოვლენ ჩუენ თანა, ამას იტყვან, ვითარმელ: „არა
გუაქუს ჩუეულება, რათამცა მტერი თუალითა ენახოს
და გარეშევიქცეთ“. აწ არა თუ შენ, ყაენი, მოხვალ და 10
შენ განაგებ, ჩუენ განგვწირავს თავნი ჩუენნი სიკუდი-
ლად. და ისწრაფე შეწევნად ჩუენდა“.
- T 309b ვითარ მოიწია მოციქული და ესმა მოსლვა | ბარახა-
სი და ყარაულთაგან არა მორიდება, განკვრდა და
მსწრაფლ ამკედრდა სპითა მისითა, და წარისწრაფა და 15
მიესწრა რაზმწყობილთა და მოიყვანა მეფე და რქუა:
„ვიცი სიმკნე თქუენი ბრძოლათა შინა. თქუენ, ქართველ-
ნი, ურჩნი ხართ და შმაგნი. უკეთუმცა ნოინს რომელ-
R431b სამცა ექმნა, მო-მცა-ვკალ. ამისთვის არა ბრალეულ-ქცყო,
რამეთუ უმეცარნი ხართ წესისა ჩუენისანი. აწ დადგ 20
წინათ ლაშქრითა შენითა“. ხოლო მეფე გარდაცდა ცხე-
ნისაგან. თაყუანი-სცა და რქუა: „დიდო ყაენო, არა არს
ჩუეულება ქართველისა, რათა მტერი იხილოს და ზურ-
გა შემოაქციოს. აწ ბედნიერმან თულამან ყაენისმან
გვპილოს. რომელ დავდვით თავი ჩუენი სიკუდილად“. 25
- M 862 და წარვიდა | მეფე და დაეწესა წინა კერძო. ხოლო
დიდი იგი და მკნე აბათა ნოინი, რომელი იყო მკედარა-
მთავარი, რომელ არს ამირსპასალარი, მარცხენასა მკარ-
სა. სირმოცა დიდი იგი ბულაცა მარცხენითვე: სიქ-
ლურ. ტოლან-ბულა, ჯინილის, არღუნ-ალა და იას-ბულა 30
მარჯუენით. და სხუანი ნოინები გააყენეს მარჯუენით
Q 200b და მარცხენით. ეგრეთვე | რაზმწყობილი ბარახა მოიწია.

1 აშაღას Mm. 1 ვერ] ვერა მ. 2 ყანს MQ, ყაინს T. 3 ეჰა Mm. 4
დიდისა Mm. 4 ამორსა MQm. 4 მდორსა Mm. 7 უცნობო ქმნელნი T. 10 ყანი MQ,
ყაინი T. 18—19 რომელსამცა] რასამცა Mm. 20 დადგ] Mm. 22 თაყუანსცა Mm.
22 ყანო MQ, ყენო მ, ყაენო T. 24 აწე] MTm. 24 ყანსმან MQ, ყენსმან მ,
ყაინსმან T. 27 აბათა ნოინი] აბლა ნოინი Q, აბლანოინი M, აშალა ნოინი მ, აბა-
თან ნოინი T. 29 შულაცა M, შულაცა მ. 29 ბულაცა] + აშალაცა Mm, აბალაცა Q.
29—30 სიქრღუნ MQm, სიქღურ T. 30 ტოლნ ბულაჯანი MQ, ტონდნ ბულაჯანი მ.
ტონდა ბულა ჯინილის T. 30 არღუნ-ალა] არღუნ ალას TR, არღუნ MQm. 30 იას შუ-
ლა Mm. 32 მოიწია DC, მოახლოვდა გორგ.]—MQTmR.

მაშინ გამოჩნდა კაცი ერთი, სახელით ალინაყ, ასისა
 კაცისა თავადი და არა საჩინოსა გუარისა, არამედ ტა-
 ნითა დიდი და ახოვანი, ძლიერი ძალითა და უშიში
 მკნედ. და აღმატებული სიტურფითა, ჰაეროვანი და
 შუენიერი. ამან ითხოვა აბათა ნოინისაგან, რათა ფარ- 5
 მანი მისცეს წინამბრძოლობისა, ოდესცა სთნდეს. და
 T 310a მისცა საოხოველი ესე აბათა ნოინმან. და | ამას შინა
 მოეახლნეს ორნივე სპანი ურთიერთას, და იქმნა ომი
 m 614
 R 432a დიდი და საშინელი. ამან ზემოკსენებულმან | ალინაყ
 წინაშეუტივა რაზმსა მათსა, და განაპო და განვიდა 10
 რაზმსა მათსა ყოვლითა მოყუსითა მისითა, შეკრბა და
 იწყო თქუმად ალა ალასა, და მოიქცა და კუალად გან-
 ხეთქა რაზმი მათი და გამოვიდა აქათ. და მეორედ კუა-
 ლად მიმართა, დაფრიწა რაზმი და განვიდა იქით და
 იწყო თქუმად ალა ალასა. ხოლო ქართველთა ძლიერად 15
 იწყეს ომი. რამეთუ თვთ ხედვიდა ყაენი, რომელ წინა-
 მდგომთასა მეფემან და სპათა მისთა უწინ შეუტივეს
 M 863 და სივლტოლად მიდრიკნეს. ეგრეთვე აბათა ნოინმან
 ძლიერად ილუაწა ესოდენ, რომელ ოხჰანსა შინა ომი-
 სასა სრულიად შეკუტრვილი კაცი აღიღო უნაგირისაგან 20
 და ტანტასა თვისსა შემოიდვა. და აქუნდა სრულსა ომსა
 შინა კვლთა. ვითარცა არწივისა კაკაბი. ეგრეთვე სირმონ
 ილუაწა ძლიერად, და ყოველნი მათკერძონი სივლტო-
 ლად მიდრიკეს. ხოლო ბარახა ყაენი შეემთხვა მარჯუე-
 ნით აბალასთა -- სიქდურს, ტოლან-ბულას, ჭინილის და 25
 არლუნ-აღას. ესენი მსწრაფლ სივლტოლად მიდრიკნა
 ბარახა. ვიდრე მეორე დღე ამათ სდევნიდა, ხოლო აბა-
 ლა ორ დღე მათ სდევნა და ვერც ცნეს რაზმისა სიგრ-
 ბისაგან, თუ რა შეემთხვა. ხოლო ვითარცა ბარახა გა-
 ქვევა და ამოწყუეტა სპათა მისთა, დაბრუნდა. ეგრეთვე 30

1 სახელით]—m. 1 ასისსა Mm. 3 ძლიერი M. 5 აშაღა Mm, აბაღა Q. 5—6.
 ღარმანა MQm. 6 და ოდესცა MQm. 7 აშაღა Mm, აბაღა Q, აბათან T. 9 ალი-
 ნაყა Mm. 10 წინ შეუტივა m, წინა შეუტივა M. 10 რაზმსა მათსა]—T. 12 თქუ-
 მად]—Mm. 13 მკნედ] მესამედ MQm. 15 ალასა]+ვიდრე MQTmR. 16 იწყეს ომი]
 იბრძოლეს T. 16 ყენი MQ, ყაენი T. 17 შეკრვეს Mm. 18 მდრიკეს Mm. 18 აშაღა-
 Mm, აბაღა Q. 21 თავისასა M, თავისსა m. 24 მდრიკეს MTm. 24 ყანი MQ, ყენი m,
 ყანი T. 25 აშაღასთა Mm. 25 ტონდა შელას Mm. ტონდა ბულას QT. 26 მო-
 დრიკნა MQm. 27—28 აშაღა Mm. 28 სდევნიდა T. 28—29 ~თუ რა შეემთხვა რაზმი-
 სა სიგრბისაგან Mm. 29 ხოლო] და MQm. 29—30 გაქვევნა MQ. 30 დაბრუნდა]+ხო-
 ლო T.

აბალაყა, და შეიმთხვენეს კუალად ურთიერთას, და
 განეწყუნეს. ვითარ იხილა აბათა ნოინმან ბარახა, აღი-
 ლო შუბი და მარტომან მიმართა რაზმსა მათსა, რამეთუ
 იყო ესე აბათა ნოინი კაცი ტკბილი და სახიერი, და
 ახოვანი ბეჭითა და მკერდითა, მსგავსი ლომისა, უშიში, 5
 Q 201a
 R 432b
 T 310b
 ძლიერი. შემმართველი | და ჰაეროვანი, და სიტურფე-
 აღმატებული. და ვითარ მიახლდა | სპა მი|სი, სდევნეს
 და მოსწყვდნეს სული ურიცხვ და ტყუე-ყვეს, და ეს-
 რეთ განმარჯუებულნი მოვიდეს ურდოთა მათთა შინა.
 ხოლო ვითარ იყო ყენი აბალა ხუარასანს ბრძოლად 10
 m 615
 M 864
 ბარახა ყენისა. | მაშინ ზემოკსენებულმან თეგუთარ
 წარმოავლინა სამნი მკედართმთავარნი მისნი დედა-წუ-
 ლითა და ბარგითა | მათითა, სახელით სეგზი-ბადურ,
 და აბიშხა. და თოლაქ-დემურ, და მეოთხე ჯოლაქ. წარ-
 მოვიდეს და მოვიდეს, და დადგეს მათასა ზედა, რომელი 15
 აღმოვალს შტოდ კაკასისა, რომელ არს ლიხი. და ვი-
 თარ წარვლეს დასავლით კერძო, რომელსა უწოდენ
 ლადოდ. და ამათსა შესაყარსა დემოთისასა, დადგეს თა-
 თარნი ადგილსა, რომელსა ეწოდების ლომისთავი. და
 მიერ არბევდეს ჯავახეთსა ვიდრე ფარავნამდე. მაშინ 20
 მუნ მდგომთა თათართა ჩამოვლეს ეკერისკევი და გან-
 ვლეს აწყურს ზედა ფონი მტკურისა და განვიდეს ჯავა-
 ხეთს. დახუდა ჯოგი კახა თორელისა, რომელსა აქუნდა
 პატივად მეჭურჭლეთუხუცესობა, და ყურუმჩის ვისმე
 ჯოგი. ათასისა მკედრისა თავადისა, არა აღინაყისა შვი- 25
 ლისა ყურუმჩისა, არამედ სხვსა ვისმე. და წარმოიღეს
 და მომართეს სადგურსა მათსა ლომისთავსა. ესმა ყუ-
 რუმჩი-ბადურსა და მოუწოდა კახას თორელსა და დეე-
 ნა-უყვეს. ხოლო თეგუთარიანნი განსრულ იყვნეს მტკუ-
 არსა, სადა მოერთვს წყალი გურკლისა, და ესენი მივი- 30

1 აშალა Mm, აბალა Q. 2 აშალა ნორ Mm, აბალა ნორ Q, აბათა ნოინმა T.
 3-4 რამეთუ იყო... და სიტურფელმატებული—TR. 4 აშალა Mm, აბალა Q.
 4 გონიერი და სახიერი m (სახიერი ჩამატ.). 5 ჰაეროვანი M. 7 და ვითარ | და
 ვითარ m. 7 მიახდა Mm. 7 მისი | და Mm. 8 მოსწყვდნეს Mm. 8 და (ესრეთ)
 —m. 9 შინა—Mm. 10 ყენი MQ, ყენი m, ყენი T. 10 აშალა Mm. 11 ყა-
 ნისაგან MQ, ყენისაგან m, ყარსაგან T. 13 სახლით Mm. 14 ბიშხა M, ბიშალა m,
 აბიშხა T, აბიშხა Q. 14 და მეოთხე | დამოთხე M. 14 ჯოლაქა MQT, ეოლაქა m.
 16 აღმოვალს Q, აღმოვიდეს Mm, აღმოვლს T. 17 რომელსა უწოდენ QT,
 რომელ არს Mm. 20 დარჯანამდე MQ, დანავარამდე T. 21 მუნ Dc | —MQTmR.
 25 მკედრისა თავადისა Dc, ~ თავადისა მკედრისა MQTmR. 25 აღინაყისა Mm,
 აღინყისა Q. 26 არამედ სხვსა ვისმე Dc | —MQTmR. 28 კახს T.

- R 433a დეს პირსა მტკურისასა. რამეთუ იყო სიმრავლე ფრია-
 T 311a დი თათართა და ქართველთა სპისა, მათი რამეთუ მცი-
 რედნი იყვნეს, იძიეს ღონე. თოლაქ-დემურ განვლო
 მტკუარი ოცდაათითა კაცითა უგრძნულად, და სხუანი
 დაუდგეს პირსა მტკურისასა. თოლაქ-დემურ აღვლო 5
 კევი და აღვიდა ქედსა, და აღაბა აღამი რამე სახედ²⁹
 დროშისა. და მოეტევა კმითა მალლითა. და ვითარ იხი-
 M 865 ლა ყურუმჩი-ბადურ წინათ და უკანაყერძო | ლაშქარი,
 ჰგონა სიმრავლე სპისა მის და შეშინებულ იქმნა და
 ივლტოდა მსწრაფლ შემფოთებული, სადა-იგი სიმრავ- 10
 ლე მოიკლა კაცთა კეთილთა. და ორთა კობტელთა მიი-
 ღეს აღსასრული. და სამძივარი ცხენმოკლული ცურ-
 Q 201b ვითა | ივლტოდა და აწყუერს შევიდა. მკედართმთავარი
 თათართა ყურუმჩი-ბადურ მოიკლა, და უწყესოდ დაბ-
 m 616 ნეულნი, გზისა მეოტისა ვერ|დამპყრობელნი შეივლტო- 15
 დეს მთად რუგეთისა. აღმართსა ძნელ-სავალსა, რომელ-
 სა ჰქვან კვრიკეწმიდა. დაბრუნდეს და გამარჯვებულნი
 შივიდეს ყაენის ძმისა, თეგუთარის. თანა. და ალაღე-
 პული თეგუთარ გარდამოვიდა ქართლს და მოაოკრებ-
 და ყოველსა ქართლსა. 20
- მაშინ ვეედრა ყაენი აბაღა მეფესა დავითს. რუსუ-
 დანის ძესა, რათა არღარა შეეწიოს და არცა შეუშვას
 თეგუთარ და ნიჭთა დიდთა აღუთქმიდა. რამეთუ იქვისა
 შქონებელი ღალატისა, თეგუთარის ყმათაგან განცხადე-
 R 433b ბულად მცნობელი, თვნიერ თეგუთარის კითხვისა ერჩ- 25
 და აბაღას დავით მეფე, და შეკრა გზანი, რომელ არღა-
 რა შეისლევებოდა ცხენითა. ხოლო თეგუთარ არა უწყყო-
 და.

1—2 დროადი—T. 2 თათართა T, თათრისა MQm. 2 მათი—T. 3 თოლაქ Mm.
 4 უგრძნულად M, უგრძნეულად m. 5 შტურისათა M. 5 ავლო Mm. 6 სახედ |
 სხუა Mm, სხუა QT, სახეთ გორგ. 8 ყურუმში Mm. 8 ლაშქარი—Mm. 9
 სიმრავლე—T. 9 სპისა მს Dc, სპისა მათისა გორგ.—MQTmR. 10—11 სამძივარი
 TR. 11 მოკლა მოკლა MQTm, მოიკლა გორგ. 14—15 დაბნეული M. 17
 კვრიკე წმიდა Mm. 18 კანას Mღ, ყენის m, ყანის T. 21 ყანი MQ, ყენი m, ყანი
 T. 21 აშაღა Mm. 21 მეფესა—m. 23 თეგუთარ და—MQm. 23 ნიჭსა Q. 24 ღალა-
 ტისა ჯავახ., ღალატსა MQTm. 26 აშაღას Mm. 26 დავით მეფე T—MQm. 25
 შეკრა M. 26 რომელ—MQm. 27 ხოლო—MQm.

- T 311b და ვითარცა ცნა აბლა. რაჲეთუ არღარა შეეწევის მეფე დავით, — გარნა წერილ არს, ვითარ აფროსინელთა შინა სიტყუა, იტყუა ვინმე, იბრძოლებოდეს რა ანტიპატროს და ყრმა კასანდროს მოაკუდინა³⁰, — ცნა აბლა ყაენმან და წარმოავლინა მკედართმთავარი მისი სირმონპადური და სსუანი მთავარნი ნორნნი. და სპისა სიმრავლე. და მოვიდეს თრიალეთს, და მოუწოდეს მეფესა დავითს და სპათა მისთა. რამეთუ მეფე სნეულობდა მას ეამად, და წარმოავლინა ყოველნი მთავარნი მისნი სირმონს წინაშე, და შთავიდა სირმონ ქართლად. 5 10
- M 866 და ცნა თეგუთარ მოსლვა სირმონისი, წინაგანაწყო ს|პა მისი. და იქმნა ბრძოლა ძლიერი და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვ, და ესწრა ღამე და გაიყარნეს. რა გათენდა. განემზადნეს და განეწყვნეს ურთიერთას პირისპირ. იქმნა ბრძოლა ძლიერი. და სპა მეფისა წინამბრძოლობდა. და ვითარ აღერიენეს ურთიერთას, ივლტოდა სპა თეგუთარისი. მიმოდიაბიენეს. მოისრნეს და უჩინო იქმნეს. დარჩა თეგუთარ და ძე მისი მცირე უღონოქმულნი, მივიდეს სირმონს თანა, და ევედრა, რათა ყაენი აბლა იხილოს მან და ძემან მისმან. ისმინა სირმონ. გარნა დააპატიმრნა და აღიღო ტყუედ დედაწული მისი და ყოველი³¹ სიმ|დიდრე და ბარგი და საქონელი და ჯოგი, დე მივიდა აბლას წინაშე, და მიიყვანა თეგუთარ და ძე მისი. სოლო აბლა არა ავნო, რამეთუ იყო კაცი მოწყალე და შემნდობელი. ვითარ ზემორე ვთქვთ, და წარგზავნა ქუ|ეყანასა ერავისასა, და მისცა ათორმეტი კაცი მას და ძესა მისსა. საზრდელი და შესამოსელი უხუად, ქორ-შავარდენი და ავაზა. და განუჩინა სარ|ჩომი, რომელ არა აკლდეს, და მკველნი დაუღვინნა, რათა არღარა გაუშვას მამულსა მისსა. და ესრეთ განსუენებულ იყოფოდა და აღსრულდა. 15 20 25 30
- m 617
- R 434a
- T 312a

1 აშლა Mm. 1 შეწევს Mm. 2—5 გარნა წერილ... აბლა ყაენმან]—TR.
 4 აშლა Mm. 5 ყაენმან MQ. 5 წარმოავლინეს MQm. 6—7 სიმრავლ Mm. 7 მოუწოდეს] მოუვიდოდეს MQm (Q აშაზე; მოუწოდა). 10 წინაშე] თანა MTm. 11 წინა განუყო MQm. 14 განემზადნეს]—Mm. 16 აღერიენეს Mm. 16 ურთიერთას]—Mm. 17 მიმოდიაბიენეს]—Mm. 18—19 უღონოქმულნი Dc, უღონო მქნილნი გ ო რ გა, უღონო იქმნა MQTm. 19 მეუდა MQTm. 20 ყანი MQ, ყენი m, ყანი T. 20 აშლა Mm. 22 ბარგი და]—Mm. 23 აშლას Mm. 24 აშლა Mm. 25 შემდობელ M, შემდობელი m. 29 და] რა m. 29 დაუღვინნა] გაუჩინა Mm.

და ყაენმან აბალა მრავალნი ნიჰნი და ძღუენი წა-
რავლინა მეფესა დავითს წინა და ქართლს მრავალნი სო-
ფელნი და ატენი მისცნა³².

მაშინ წარვიდა ყაენი სიბად და თანაწარიტანა და-
ვით მეფე. დაყო ჟამი ზამთრისა და, რა ზაფხული მოი- 5
წია, წარმოვიდეს. და მგზავრ მომავალსა მეფესა შეედ-
ვა საღმობა მუცლისა. და ვითარ მკურნალთა ვერ უძღეს
კურნებად, მაშინ ევედრა ხატსა მას მარტომყოფისასა,
და მივიდა მის წინაშე, ვითარ ჩუეულ იყო. რამეთუ 10
პირველ ამისსა მუცლისა სნეულებითა შეპყრობილ იყო
და, ვითარ მკუდარი, იღვა უსიტყუოდ, და აღედგინნ
ხატსა ჯორცმესმულისა ღმრთისასა. ხოლო აწ | არღა- 15
რა პოვა ლხინება ამისთვის, რამეთუ მოაკლო ღმრთის-
მსახურება და იწყო რღუევად საყდართა და შლად.
ამისთვის აღილო ღმერთმან კელი წყალობისა, და პირველ 15
წელთა მოკუდა ძე მისი პირმშო. გიორგი, სიკეთედმა-
ტებული, და აქა მიიცივალა დავითცა მწუხარებითა ძისა-
თა. და ესუა სხუაცა ძე კეთილმოცსენებული, მკნე და |
R 434b ქველი, სახელით დიმიტრი, რომელი შემდგომად მეფე 20
იქმნა. ხოლო მან დავით რა დაასრულა ცხობება, და-
m 618 მარხეს სამარხოსა მეფეთასა მცხეთას. | ხოლო თქმულ 25
არს ესეცა, ვითარმედ წამლისა მიერ აღსრულდა, ცო-
ლისა მისისა ესუქანის მიერ მიცემითა წამლისათა. ვი-
თარ სიტყვსმოქმედი იტყვს მაკედონელისა მის დიდისა
მიდოსით თავმტივიწეულობად მყოფისა და იქვსა წამ- 25
ლისასა მიდოს და ანტიპატროს მიერ მიცემისა³³, ეგ-
რეთვე დავითისდა თქმულ არს ესუქანის მიერ შურისა-
თვის ბასილი უჯარმელისა, რომელი მოაკუდინა მეფემან
T 312b უწესოებისათვის: თანაყო ბასილი ესუქანს | და არა 30
რიდა საწოლსა პატრონისა მეფისასა, და ჩოჯანიცა აღი-

1 ყანმა M, ყაენმან T. 1 აშალა Mm. 2 წინაშე T. 4 ყანი M. ყენი m,
ყინი T. 4 საბას T. 4—5 მგჯე დავით T. 5 დაყო ეამი T, და იყო ეამი M, და
იყო დღე m. 7 და]—Mm. 8 ევედრა M. 8 მას]—T. 9 მს] მას Mm. 11 უსიტ-
ყუოდ Mm. 12 აწ]—m. 17 დავითცა M, და ეა m, მეფე დავით T. 17—18 ძისა
თვისისათა T. 19 სახელით დიმიტრი DC]—MTmR. 20 დავით]—Mm. 20 რა] არა m.
23 ესუქანის T,—Mm. 23—27 ვითარ სიტყვსმოქმედი... ესუქანის მიერ]—TR. 24
მაკედონელისა Mm. 25 მყოფისა M. 26 ანტიპატროს M, ანტიპატროს m, ანტიპატ-
როს DC. 26 მიცემით m. 27 დავითსდა] დავითის Mm. 27 თქმულა M. 27 ესუ-
ქანის Mm. 28 ბასილ M. 29 ესუქანის Mm. 30 საწუთოსა Mm. 30 პატრონისა TR,
პატრონისა Mm, პატრონისა m გორგ.

ჯადა და მთავრობა მიიტაცა. ამის უწესობისათვის მოიკ-
ლა ბასილი.

M 868 ვინათგან მოიწია მწუხარება უნუგეშინისცემო ყო-
ველთა მკვდრთა საქართველოსათა, რამეთუ მიიცივალა მეფე დავით, იგლოვეს წესისაებრ, და მრავალი ნიჭი 5
გასცეს ეკლესიათა, საყდართა, გლახაკთა საცხენებლად მისა. გარნა მწუხარე იყვნეს მთავარნი, რამეთუ მეფე დიმიტრი მცირე იყო და არა ძალ-ედვა მეფობა. ამის-
თვის უმრავლესნი წარვიდეს და მსახურებდეს ყაენსა, რამეთუ ვერცა დავით მეფემან წუართნა ერისთავნი 10
შიშისათვის ყაენისა.

R 435a მაშინ ზემოცხენებულნი³⁴ ლალღურ და რაჰის ერის-
თავი. კახაბერი, შეიზრახნეს ურთიერთას, რათა განუდ-
გენ მეფესა დავითს, რუსუდანის ძეს, და წარვიდეს ყაენს აბაღას წინაშე. და ეზრახნეს ალინაყს ბაღურს, 15
რომელი დგის მათათა ჭავახეთისათა და მან აცნობა ყა-
ენსა. ხოლო მან ნიჭნი დიდნი აღუთქუნა. და წარვიდა ლალღურ და კახაბერის ძე. კახაბერი, რომელი იყო თესლით ბოროტი, ვითარ გუაუწყებს წიგნი მეფეთა, ბაღურშისთა და ნათესაეთა მისთა. რამეთუ მოიწივნეს 20
ყაენს წინაშე, შეიწყნარნა, და მოუწოდა სირმონ ნოინსა და რქუა: „მეფე დავით ესეოდენთა განდგომილებათა იქმს. რამეთუ მისსა არა კმა იყოფს, და ყოველთა გან-
დგომილთა ჩუენთა თანაშეეწევის, ვითარ თეგუთარს და აწ ლალღურს. ხოლო მე ნიჭნი დიდნი და პატივნი 25
წინაუყვენ თეგუთარისთვის და | კუალად ლალღურ შეი-
წყნარა. | აწ მნებაეს, რათა შური ვიგოთ მის ზედა“. და ესმა კახაბერსა, და წარდგა და თქუა: „უკეთუ ნებაეს ყაენსა შურის-გებად დავით მეფესა ზედა, მე მისთვის მოსულვარ, ვიცნი გზანი შესავალნი. და წარვასხამ ლაშ- 30
M 869 ქართა, და ვგონებ, რომელ მეფე | კელთ-ვიგდო. და ლალღურცა იცის გზა და ძალი ქუეყანისა მათისა“.

1 და] Mm. 1 მიიტაცნა m. 8 დატრა Mm. 9 ყანს M, ყენს m, ყანისა T. 10 სწვართნა M, სწვართნა TmR, გამოსცეალას გორგ. 11 ყანისა M, ყენისა m, ყანისა T. 12 აღ-
ლარ T, იელღურ გორგ. 14 დაუთეს T,—Mm. 14 წარვიდეს T. 15 ყანს M,
ყენს m, ყანის T. 15 აშაღას Mm. 15 აღყანა MTm. 16—17 ყანს M, ყენს m, ყანის T.
17 აღუთქუა Mm. 18 ლალღურ] აღლარ M, აღლარ Tm 20 მისთასა T. 21 ყანს
M, ყენს m, ყანის T. 21 წინაშე mT, წინა M. 23 რამეთუ D.—MTm. 24 თა-
ნა შეეწევის M. 25 ლაღურს Mm, იაღურს T. 26 აღღურ Mm, იაღურ T. 27
ვიგოთ] ვიგდოთ Mm. 27 ზედა] თანა Mm. 28 და (წარდგა)]—T. 29 ყანსა M,
ყენს m, ყანისა T. 32 აღლარცა Mm, აღლარცა T.

- მაშინ უბრძანა ყაენხმან აბალა სირმონ ნოინს, და
 ალინაყს, და თაიჩოს. და აბჩის, რათა ილაშქრონ მეფესა
 დავითს ზედა. და შეკრბეს სიმრავლე ლაშქრისა საზ-
 ბეგრი, და გამოვლეს თრიალეთი, და გარდავლეს მთა
 ლიხისა. და ზედადაესხნეს ქუთათისს აბანოსა შინა 5
 მყოფსა მეფესა. და ძლით შეესწრა ცხენსა. ერთითა
 კაბითა მარტო ივლტოდა. ხოლო თათართა მოაოჯრეს
 R 435b ეკლესიანი და მრავალი სული ქრისტიანე მოიკლა | და
 ტყუე იქმნა. და უვნებელად მივიდეს ყაენს წინაშე. ხო-
 ლო მეფე, საკრველებით დაცული ღმრთისა მიერ, 10
 განერა. და ვერ ესწრა მეფე ომსა მათსა, რამეთუ
 მსწრაფლ უქუნიქცეს თათარნი.
- წელსა მესამესა კუალად წარმოვიდეს სირმონ და
 ალინაყ აბალს ბრძანებლითა შეპყრობად მეფისა, რამე-
 თუ დაემსტურა კახაბერსა და არღარა ჰგონებდა მისლ- 15
 ვასა თათართასა. დაესხნეს კუალად. და მეფემან მიპ-
 რიღნა, და მოაოჯრეს ქუეყანანი. და ვითარ ცნეს შეყრა
 და ზედამოსლეა მეფისა, ივლტოდეს თათარნი მსწრაფლ
 მასვე ღღესა ტყვთა და ალაფითა.
- ამათ ეამთა საღუნი მანკაბერდელი განდიდებულ იყო 20
 T 313b უმეტეს ყოველთა | მთავართა მის ეამისათა, რამეთუ
 შეიყუარა ყაენმან აბალა. და იწყო ურვად საქმეთა სა-
 ქართველოსათა. რამეთუ ასული პატრონისა მისისა. ავაჯ
 ათაბაგისა, შევედრა საღუნსა. და ხუაშაქმან ეჯიბობა-
 ცა მისცა. 25
- M 870 მაშინ შეკრბეს თავადნი ქართველნი და დიდებულ-
 m 620 ნი | და წარიყვანეს მეფისა ძე, დიმიტრი, ურდოსა. და
 მივიდეს შანშეს ძისა ივანეს თანა მანდატურთუხუცეს-
 სა. და წარჰყვა იგიცა ურდოსა. და მიიყვანეს ყაენს წი-
 ნაშე ურდოს და დაუურვეს მეფობა. და ვითარ იხილა 30
 ყაენმან დიმიტრი. შეიწყალა. რამეთუ იყო ქმნულკეთი-

1 ყანმან M, ყენმა m, ყაინმან T. 1 აზლა Mm. 1 სრმონონს Mm. 2 ალყას MT, ალიყანს m. 2 თაიჩს M. 2 აილაშქრონ T. 8 სლენი m. 9 ყანს M, ყენს m, ყაინს T. 11 განერა. და ვერ ესწრა გენესწრა Mm. 11 რამეთუ—Mm. 13 წარმოვიდა Mm. 14 ალინაყ ალიყად MT, ალიყად m. 14 აზლას 14—15 Mm. რამეთუ—Mm. 15 თა გზატერა Mm. 18 მსწრაფლ+მსწრაფლ M. 20 განდიდებულ იყო—Mm. 22 შეიყუარა ქაენახ., შეიყუარა MTmR. 22 ყანმან M, ყენმა m, ყაინმა T. 22 აზლა M, აზლამ m. 24 საღუნსა M. 24 ხუაშაგმან M, ხუაშაგმან T, ხუაშაგმაცო. 24—25 ეჯიბობა M, ეჯიბობაც m. 26—27 და (დიდებულნი)—T. 27 დატრა M. 28 შანშეს MT. 28 იონეს Mm. 28 თანა]+და MTm. [29 ურდოსა]+თანა m. 29 ყანს M, ყენს m, ყაინს T. 30 დაუურვეს TR, ააურვეს Mm. 31 ყანმან M, ყენმან m, ყაინმან T. 31 დატრი M. 31 შეიწყალა]+და შეიყუარა T.

R 436a

ლი და შუენიერი ხილვად, და მოსცა ყოველი სამეფო |
 თვნიერ სარგის ჯაყელისა, და წარმოატანა თანა სადუნი,
 რომელსა უბოძა მეფემან დიმიტრი ათაბაგობა. და მო-
 ვიდა ტფილისს და დასუეს ტახტსა მამათა მათასა, და
 აღასრულეს წესი კურთხევისა კათალიკოზმან და ეპის- 5
 კოპოზთა და ყოველთა მთავართა საქართველოსათა პე-
 რეთით, კახეთით, სომხითით, ქართლით და ჯავახეთით
 და ტაოთ, რომელნი შეკრებულ იყვნეს. და იყო მად-
 ლობა ღმრთისა და სიბარული დიდი. განცემა გლახაკთა
 და ოპოლთა ზედა. რათა წარემართოს შეფობა დიმიტ- 10
 რისი. და კეთილად განგება საქართველოსა.

V

T 314a

მათ! ეამთა იწყო ყაენმან აბალა ბრძოლად მეგვპ-
 ტელთა მთავარსა და სულტანსა მისრის|ასა ფუნდუყა- 15
 დარს. და წარავლინა სპა ძლიერი და მათ თანა სპა ქარ-
 თველთა. და აჩინა მკედართმთავრად თოდან ვინმე ბა-
 დური, ნათესავით სალდუსი, მთავარი გარეთათა, და
 წარგზავნეს გზასა საბერძნეთით მიშავალსა შამად. და
 მიუმცნო სულტანსა საბერძნეთისასა ფარვანას², რამე- 20
 თუ | უწინარეს ამის ეამისა აღსრულებულ იყო სულ-
 ტანი დიდი სალჩუქიანი ყიასდინ, და მონასა მისსა, ფარ-
 ვანას, მიეტაცა სულტნობა, და ცოლიცა მისი და ასული
 რუსუდანიისა, გურჯი-|ხათუნ, მიეყვანა ცოლად, და მას
 აქუნდა ყოველი პონტო. ასია და კაბადუკია. ამას მიუმ- 25
 ცნო ყაენმან, რათა შეეწიოს სპათა მისთა.

M 871

R 436b

და წარვიდეს სპანი აბალასნი და მივიდეს ფარვანას
 თანა. და დაიბანაკეს ევხაიტს. რომელ არს ასურასტანი.
 და ვითარცა ესმა სულტანსა ფუნდუყადარს მისლვა
 თათართა. მოუტდა სპითა ეგვპტისთა და ზედადაესხა
 ეამსა ვანთიაულისასა, და იქმნა ძლიერი ბრძოლა, სადა- 30

3 დატრი M. 4 ტფილისსადა T. 4 მისთას T. 6—7 (ჯგერო: MTmR. 10 ობო-
 ლთა)|და დავრომობლა T. 10—11 დატრისა M. 13 ყანმან M, ყენმან m, ყანმა T.
 13 აშალა Mm. 16 თოდან| თონდა MTmR. 16—17 ვინმე| ბადური ჩვ. კონიექტ.
 17 სალდუსი T. 17 სალდუსი| ბადურთა MT, ბადურთ m. 17 გარეთათ Mm, გართათ
 T. 17 და|—m. 19 ფარვანას Mm, ფარვანას T. 21 ყიასდინ Mm. 21—22 ღარვანს m,
 ფარვანს T. 17 და (ასული)|—T. 23 მიეყვანა Dc, მიიყვანა Mm, მიიყვანა T. 24 პონტო,
 ასია| ითატროასა M, პონტოთა ასია T. 25 ყანმან M, ყენმან m, ყანმან T. 26 აშალა-
 სნი Mm. 26 ფარვანს MT, ფარვანს m. 27 ევტარხს M, ევტარხს m. 28 უნდუყარს
 Mm. 30 ~ ბრძოლა ძლიერი m.

im 621

იგი მცნედ ბრძოლა-უყვეს ქართველთა. რომელ თათარ-
 ნი განკვრდეს. მაშინ თათარი ვინმე, სახელით მორღულ.
 მიეტევა მარტო რაზმსა არაბთასა, და განვლო შიგან და
 გამოვლო, და | მომავალსა ცხენსა მისსა უკანა ფვრჯი
 მარჯუენა მოკჳუეთა ვინმე ქუემდებარემან კაცმან სა-
 ოლაესა ქაჩაჩსა ზედა. იქმნა საქმე საკვრველი, ივლტო-
 და სპა აბაღასი და თოდან მოკლულ იქმნა³. წარმოვი-
 და ესე უფერკოთა ცხენითა, სამი დღე და სამი ღამე |
 ვლო. ეგრეთ მოკულა ცხენი.

5

T 314b

ვითარ ცნა აბაღა ამოწყუედა ლაშქართა და უმე-
 ტეს ქართველთა, დაუმძიმდა დიდად, და შეასმინეს
 სულტანი საბერძნეთისა ფარვანა, ვითარმედ განზრახვი-
 თა მისითა იქმნა მოსლვა სულტნისა ფუნდუყადარისა.
 ამისთვის შეიპყრეს ფარვანა, დალათუ არა ენება აბაღას
 მოკლვა მისი, არამედ ნოინთა მოაკუდინეს ფარვანა, და
 აღიღეს || ყოველი სიმდიდრე მისი. და აჩინეს საბერ-
 ძნეთსა ნოინი დიდი და კეთილი. ნათესავი პირველთა
 ყაენთა, ონ-ხანისა გუარისა, სახელით ერინჯი⁴. ამას
 კელა-უღვეს მთავრობა საბერძნეთისა. და წარუღეს
 აწყუერი სამცხეს, რომელი ჰქონდა ფარვანას ცოლეულ-
 თაგან, და უბოძეს ჯაყელსა სარგისს და ძესა მისსა, ბე-
 ქას.

10

M 872
R 437a

ვითარცა აღიზარდა მეფე დიმიტრი, დაიწყო საურ-
 აეთა საქმეთა კეთილგანგებად, რამეთუ იყო ესე დიმიტ-
 რი ტანითა ახოვან, ფერთა პაეროვან, შესახედავად
 ტურფა, თმითა და წუერთა მწყაზარ, თუალითა გრე-
 მან, ბეჭბრტყელ და შეწყობილ, სამვედროთა წესითა
 სრული, ცხენოსანი და მშკლდოსანი რჩეული. უხვ. მო-
 წყალე გლახაკთა, და მდაბალი, რომელ არა სმენილ არს
 ნათესავი მეფეთა, გინა სხუათა კაცთა. რამეთუ აქუნდა
 ჩუეულება, აღიღის საფასე და აღდგის ღამე. და მოვ-

15

20

25

30

2 განკვრდა M. 2 ვინმე|+არა სახელოვანი T. 2 მორღულ| მოკლულ Mm. 3 შიგან და|+მერმე T. 4 გამოვლო|+რაზმი T. 6 ქაჩაჩსა| რქასა Mm. 7 აბაღასი Mm. 7 თოდან| თანა MTmR, თოდან გორგ. 8 უფერხოხა Mm. 10 აშაღა Mm. 13 ფუნდუყარისა Mm. 14 ამისთვის M. 14 აშაღას Mm, ყაენსა აბაღას T. 18 ყან-თა M, ყაათა T. 18 ონახნისა T, ონხანის m. 18 ერინჯნი T. 20 სამცხეს|—Mm. 20 რომელი DC, რომელ MTm. 20 ფარვანს MTm. 21 სარგისს m. 21—22 ბერქას MTm. 23 აღზარდა Mm. 23 დატრი M. 24 კეთილთა Mm. 24—25 დატრი M. 26 მწყაზარ|+ და შეუენიერ T. 27 ბეჯ|—Mm. 29 ~მდაბალი და გლახაკთა T. 29 გლახაკთა|+ქუერივთა და დაერდომილთა მოწყალე T. 31 აღდგეს Mm.

ლის ქალაქი, და მოიხილნის გლახაკნი და დავრდომილ-
 ნი და ობოლნი, და თვისთა კელითა მისცემდის. და
 T 315a ყოველთა უწყოდის მოწყალეება მეფისა, და გლახაკნი
 ღამით ფოლოცთა შინა ვიდოდინან, რათა შეემთხვევნენ
 მეფესა. ამას თანა მოეგო მარხულობა, ღამით ლოცვა 5
 და მუკლთ-ყრა ფრიადი: ათასხუთასი მუკლი მოაგდის
 მდაბლად მიწასა ზედა. ესრეთ ყოველითურთ განშუენე-
 ბულ იყო, გარნა ესრეთ კელთა სადუნისათა იყო, რამე-
 R 437b თუ ფრიად განადიდა | სადუნი ყაენმან. და იურვა მე-
 ფის დიმიტრისაგან თელავი და ბელაქანი და მრავალნი 10
 M 873
 m 622 ქუეყანანი. და სადუნი კეთილად განაგებდა საქმეთა |
 საქართველოსათა, რამეთუ დღეთა მისთა არა იქმნებოდა
 თათართაგან ძალი და უსამართლო, არცა დიდთა ნოინ-
 თაგან, არცა ელჩთაგან. და ესრეთ აღშენდა საქართველო.
 მეფემან დაიწყო სიბას წარსლვად, და აღაშენნა 15
 ქუეყანანი მოოკრებულნი. ამანვე აღაშენა პალატსა შინა
 მონასტერი ისანთა, საყოფელად მეტეხთა ღმრთისპო-
 ბელისა. და შეამკო განგებითა დიდითა და შესწირნა
 სოფელნი და ზუარნი. და განუჩინა მონაზონთა საზრდე-
 ლი და სამოსელი, და განაგო განგებითა კეთილითა. და 20
 წარვიდა ურდოსა, და მას შინა ყოფასა მეფისასა სთხო-
 ვეს საფასე ურიცხვ მეფესა განზრახვითა სადუნისითა.
 რქუა მეფესა სადუნ: „უკეთუ მომცე დმანისი, მე მივს-
 ცე საფასე ყაენსა“. ისმინა მეფემან და უნებლიად მის-
 ცა დმანისი და მიმდგომი მისი, და უმეტეს განდიდნა 25
 სადუნი. ხოლო ქმნა კეთილიცა საქმე მონასტერთა და
 გლახაკთა მიმართ, რომელ დღეთა ცხორებისა მისისათა
 მან მისცა ყალანი და მალი ათორმეტთა უდაბნოთა გა-
 T 315b რეჯისათა და | განათავისუფლნა ქუეყანა გარეჯისა. და
 მსახურებდა მეფესა დიმიტრის. განდიდნა დიდად ლაშ- 30

1 მოიხილნის| იხილნის Mm. 2 და (თვისთა)—Mm. 2 მისცემდეს Mm. 4
 ფოლოცთა Tm. 5 ამასთანა M. 5 მარხულობა M, მარხველობა T. 6—7 მეფ-
 ლი... ზედა—Mm. 7—8 განშუენებულ] განშორებულ MTm, გაშუენებული გორგ.
 8 კელთა]+შინა T. 9 განადიდნა m. 9 ყაენმან M, ყაინმან T. 9 იურვა] იყრა
 Mm. 10 დატრისაგან M. 10 თელავი M. 10 და მრავალნი—m. 13 ძალი თათართა-
 გან Mm. 13 და]—m. 14 საქართველო]+და მოიქურნა T. 19 მონაზონთა m. 20 და
 სამოსელი—Mm. 22 სადუნისათა T. 23 სადუნმან MTmR. 23—24 მე მივსცე]+მე
 მივსცე m. 24 ყაენსა M, ყენსა m, ყაინსა T. 24 უნებლიად T, უნებულად Mm. 26
 ქმნა T, იქმნა Mm. 27 მიმართ T, მიერ Mm. 28—29 გარეჯისათა T. 30 განადიდნა m.

1 ქრითა და სიმდიდრითა ოქროსა და ვეცხლისათა, და
 2 ჯოგისა და ხუასტაგისა არა იყო რიცხუ, რამეთუ იყო
 R 438a კაცი ესე მშუებელი, კეთილად ; გამგონე და ბრძენი,
 M 874 საპიბ-დივანი; მამული ავავ ათაბაგისა აჰას აქუნდა. 5
 და ასული მისი, ზუაშაქ. მოყვანა ცოლად საპიბ-დი-
 ვანს. ესე საპიბ-დივანი განდიდებულ იყო ყაენის ულოს-
 გან და სალუნიცა მისვან განდიდებულ იყო. და ყოვე-
 ლი საბრძანებელი ყაენისა მისთა კელთა შინა იყო და
 ბრძანებასა მისსა მოჩირობდეს. და იყიდნა სალუნ მრავ-
 10 ვალნი ქუეყანანი. და უბოძეს მეფეთა კარი. და დაჯდა
 კარსა და მისი მიმდგომი ქუეყანა მოივერავა ახალცი-
 ხელთაგან და ასული ახალციხელისა ცოლად მოიყვანა.
 და საქაროველოსა ლაშქართა საქმე და განება კელთ-
 უდვა ყაენმან და დარბაისელნი ქართველნი და სომხი-
 15 თარნი და ჰერ-ქახნი მეფეს წინაშე იყვნენ.
 ამით ყამთა შინა განდიდნა სამცხის სპასალარი და
 მეჭურჭლეთუხუცესი სარგის ჯაყელი და ძე მისი, ბექა.
 რომელნი მთავრობდეს სამცხეს. ხოლო საქმენი სარგი-
 სისნი ზემორე აღკვეწრია და შემდგომად ვაქსენოთ ძე 20
 მისი. ბექა. იყო ბექა ტანითა ახოვან, ფერთა ჰეროვან,
 თმითა და თუალითა გრემან და შუენიერ, ბეჭითა და
 მკერდითა სრულ. ძალითა ძლიერ. ოჰსა შინა მკნედ
 მბრძოლი. ცხენთა ზედა მკნე და მოისარი ნადირთა კე-
 25 ლოვანი. გონებითა ფრთხილ, მაშენებელი ქუეყანათა, |
 T 316a ეკლესიათა და მონასტერთა. და ღმრთისმოსავთა კაცთა
 R 438b პატივისმცემელი, მლოცავი, რომელ | არა დააკლდის
 ცისკრის ლოცვათა, სამხრად და მწუხრად, ვითარ ტვბი-
 კონი მოსცემდის წესსა ლოცვისასა. ამისთვის პატივ-სცა
 ღმერთმან და მეუღლეცა შემსგავსებული მოანიჭა, ლოც- 30

1 ვეცხლისა T. 1—2 და ჯოგისა T, ჯოგისა Mm. 4 ყანი M, ყანი T. 4 აჰადა Mm.
 5 საპიბ-დივანი| სიბღევანი Mm, სიბღევანი T. 5 მამული ჩე. კონიექტ., მამულე
 გორგ.—MTmR. 5 ავავ—Mm. 6 ხვარაშაქ M, ხვარაშაქ m, ხვაშაქ T. 6 საპიბ-დივანს
 ჩე. კონიექტ.—MTmR. 7 სიბღევანი Mm,—T. 7 ყანის M, ყენის m, ყინისა T. 9
 ყანისა M, ყინისა T. 10 სალუნ ჩე. კონიექტ.—MTmR. 12 მოივერავა Mm. 15
 ყანმან M, ყინმან T. 14—15 ~ ყანმან კელთ უდვა T. 15 დარბაისერნი T. 15 ~ და ქარ-
 თველნი M. 16 ერ კახნი MTmR. 17 მათ m. 18 ბერქა Mm. 19 სამცხესა m. 20 ზემორ
 Mm, ზემო T. 20 შემდგომად| აწ T. 20—21 ძე მისი ბექა—Mm. 23 სრულ|+ და T. 23
 ძლიერ|—Mm. 24 მკნე და Mm, მკნედ T. 24 მოისარ Mm. 27 მლოცავი|—Mm. 28
 ლოცვასა m. 28—29 ტიბიკონი Tm. 29 მოსცემდა T. 30 მეუღლესა| მოუღოცა M,
 მოუღოცა m.

ვისა, მარხვისა და გლახაკთმოწყალებებისა, მონასტერთა და ხატთა პატივისმოყუარე, ობოლთა და უღონოთა აღმზრდელი.

მაშინ დაიბყრა ბექამან ქუეყანა ტასისკარითგან კარ-
 ნუქალაქამდის, სანცხე. აჭარა, შავეშეთი, კლარჯეთი 5
 და უმრავლესი ტაო, ვაშლოვანი, ნიგალისკევი, არტანუ-
 ჯი. ათორმეტნი უდაბნონი, კოლა, კარნიფოლა და ორ-
 ნეუე არტანნი, და მრავალნი სოფელნი ჭავაბეთს. და
 ესრეთ დღითი დღე განდიდნებოდეს და მსახურებდეს
 ყაენს აბალას. და მორჩილობდეს მეფესა დიმიტრის. 10
 ხოლო მეფე დიმიტრი წარემატებოდა ღმრთისმსახურე-
 ბითა და კაცთმოყუარებითა და ყაენი უმეტეს უმატებ-
 და პატივსა მისსა. დაღათუ ჭერეთ ყრმა იყო, არამედ
 ინებეს და წარავლინეს კაცი პონტოდ მეფისა ბერძენ-
 თასა, კომნიანოსისა, რომელი იყო ნათესავად დიდისა 15
 კონსტანტინესა. და მოიყვანეს ასული კომნიანოსის მე-
 ლისა ტრაპიზონელისა, დიდებითა და საჭურჭლითა დი-
 დითა, და ქმნეს ქორწილი სამეფოსა წესისაებრ. და შვი-
 დგომად მკირდისა ყამისა მუცლად-ილო დედოფალქან
 და შვა ძე, და უწოდეს სახელად დავით, რომელი 20
 უკაქნასკნელ მეფე იქმნა ქართლს.

R 439a
 m 624

ამათ ყამთა კუალად მოვიდა იგივე არღუნ, რო-
 მელსა აღერიცხუნეს ყოველნი საბრძანებელი ყოველ-
 თა ყაენთან, რათა აღთუალოს ქუეყანა და ცნას, ვითარ,
 რომელი ქუეყანა აოჯრდა. გინა აღშენდა. აღთუალა 25
 ახლად და ცნა. რამეთუ უმრავლესნი მოოჯრებულ იყო,
 უმეტეს ჰერეთი და კახეთი, რამეთუ კამბეჩის ვაკენი
 მოოჯრებულ იყო გამოსლვასა მას თათართასა, ოდეს
 გამოვიდა ყაენი დიდი ბერქა. მაშინ ტფილისს ყოფასა

T 316b

1—2 მონასტერთა... ობოლთა და]—Mm. 4 ბექამან]—Mm. 4 ტასის კარი-
 იდამე M. [6 ვაშლოვანი Mm. 6 ნიგალისკევი m. 7 კარნიფოლა] კარნი Mm. 8
 და (ერეთ)]—T. 10 ყანს M, ყენს m, ყაინს T. 10 აბალას Mm. 10 დიმიტრის]
 დატრის M. 11 დიმიტრი] დატრა M. 12 ყანი M, ყენი m, ყანი T. 14 მეფისა M.
 15 კომნიანოსისა M, კომანიონსა m. 16 კონსტანტინესი m, კონსტანტინესა T. 16 მოიყ-
 ვანეს] მოიყლა M, მოიყუნა m. 16 ასული] + მისი Mm. 16—17 კომნიანოსის მეფისა ტრა-
 პიზონელისა]—Mm. 17 საჭურჭლეზითა Mm, საჭურჭელითა T. 19 ყამისა]—Mm. 22
 მოვიდა]—Mm. 24 ყანთან M, ყენთან m, ყანთან T. 24 ქვეყანანი m. 24—25 ვითარ
 რომელი] ვითარბო T. 25 აღშენდა გინა აოჯრდა T. 25 აოჯრდა] აოჯრებულა m.
 25 აღთუალა] ათვალა Mm. 26 და]—m. 26 ცნა რამეთუ]—Mm. 27 ერეთი Mm.
 27 კამბეჩის] კანბეჩიანს გ ო რ გ. 29 ყანი M, ყენი m, ყანი T.

M 876 არღუნ ოირადისასა, ეზრახა შეფესა | და სთხოვა თამარ, რომელი-იგი მხოლოდ ესუა და რქუა, ვითარმედ: „კეთილად მოკსენებულმან მამამან შენმან მომცა ასული მისი, დაა შენი, სძლად ჩემდა, და ცოლად შევილისა ჩემისა, გარნა იგი ვერ ესწრა. აწ ვითხოვ, რათა არა უღირს-იჩინო ვედრება ჩემი და მომცე დაა შენი შევილისათვს ჩემისა“. ვითარ ესმა მეფესა, დაუმძიმდა და დიდსა კმუნევასა შთავარდა, და სულითა ტკივნეულითა ეძიებდა ღონესა, და სძაგდა წარმართისა ქორწინებად დაა მისი ქრისტესალმსარებელი, გარნა არა იყო ღონე, რამეთუ მამასა მისსა მიეცა. და მისცეს ცოლად შევილსა არღუნისსა და აღასრულეს წესი ქორწილისა. და წარვიდა არღუნ ურდოსა, ხოლო შევილი მისი დაუტევა მეფისა თანა.

მათ ჟამთა კუალად მიუღდა დედოფალი და შვა ყრმა, და უწოდეს სახელი ვახტანგ.

R 439b და კუალად ამათ ჟამთა დაშჳდნა ქუეყანა ლიხთიბერი. და მოიწყო მეფემან დავით, რომელი იყო | კაცი პირველ კეთილი და გონიერი, უხვ, მდაბალი და პურად უმჯობეს უწინარესთა მეფეთა, და იყო მრავალსა მშჳდობასა შინა.

ხოლო რაჳის ერისთავი კახაბერი იყო ქართლს და აქუნდა ქუეყანა ატენისა, და არა პატივი ეპყრა არცა აენისა და არცა დიმიტრი მეფისაგან ორგულობისათვს მეფეთასა. ამისთვს შეიწრებული ვეგდრა | მეფესა, რათა შეიწყალოს და უბოძოს მამული მისი. ხოლო ტკბილმან და მოწყალემან მეფემან შეიწყალა და შეუნდო ფიცითა მტკიცითა, | რათა არა აბრალოს პირველი შეცოდება და ეგოს ერთგულებასა ზედა მისსა, და მიუბოძა მამული მისი ყოველი. და კუალად ეგო მამულსა მისსა, რაჳას. ხოლო ვითარ დაყო მცირედი ჟამი, იწყო მათვე

T 317a
m 625
M 877

1 ოირადისასა] არღუნისასა MTmR. 1 თამარ]+დაა მისი T. 3 მოკსენებულმან]+მეფემან T. 3 მომცა] მოსცა m. 4 დაა] და Mm. 6 დაა] დაა Mm. 8 ჩავარდა Mm. 9 და] რამეთუ T. 9 დაა] დაა Mm. 11 შევილისა m. 13 დაუტევა] დაგლო m. 14 მეუხისა თანა] წინაშე მეუხისა T. 15 მაჲ] მას m. 16 უწოდეს სახელი] უწოდა Mm. 19 კეთილ M. 20 უწინარესთა მეფეთა T, უწინარეს მეფეთასა Mm. 20 მრავალთა M. 21 შინა]—Mm. 24 ყანისა M, ყენისა m, ყანისა T. 24 დატრი M. 27 და]—m. 27 შეიწყალა და]—m. 27—28 ფიცითა მტკიცითა Mm, ფიცთა მტკიცეთა გრ T. 23 პირველ m.

მამურ-პაპურთა კულთა სლვად, და ვითარ ღორი ის-
 წრაფდა მწკრეთა მიმართ, და ვითარ იქედნე გესლისა
 დათხევად. გუარისაგან მოაქუნდა ორგულობა. დამვი-
 წყებელმან ფიცთა საშინელთამან იწყო ღალატად მე-
 ფეთა და წარავლინა კაცი და წიგნი აღინაყს თანა ათა-
 სისთავსა, რომელი იდგის მათთა ჯავახეთისათა და კო-
 ლისათა, რათა პირველისაებრ დაესხას მეფესა, და აღვი-
 ლად კელთ-უგდოს მეფე. გარნა უქმ-ყო ღმერთმან ზრა-
 ხვა მისი, ვითარ აქიტობელისა დავითის მიმართ, და
 საცნაურ იქმნა წიგნი. ამისთვის მიეგო მისაგებელი ბო-
 როტი, და სიცრუე მისი თხემსა მისსა ზედა დაუქდა.
 შეიპყრა მეფემან და პირველ თუალი დასწუა, და მერმე
 ერთი კელი | და ერთი ფერკი მოჰკუეთა, და ორნი
 შვილნი მისნი მისცნა ექსორიობად, კოსტანტინეპოლს
 წარგზავნა, რამეთუ დედოფალი, ცოლი მისი, ასული
 იყო დიდისა პალიალოლოს მეფისა. ხოლო კახაბერი,
 მცირე ცხოვრებული, განვიდა ცხოვრებისგან და მო-
 კუდა. და მოისპო ყოველი ნათესავი მისი, ბალუშთა
 კახაბერის ძეთა, არა დაშთა და აღიკოცა ნათესავი მისი
 და საკსენებელი მათი.

ამასვე ეამსა ინება ყაენმან ამჯედრება ქუეყანასა
 ზედა გილანისასა, რამეთუ იგი დაშთომილ იყო კელთ-
 უგდებულად | და არა მო|ჩილებდეს და არცა ხარაქასა
 მოსცემდეს. წარავლინა სპა თათართა და ქართველთა,
 და მეფე არა წარგზავნა. და აჩინა სპათა უხუცესად
 სირმონ-ბადური, და წარვიდეს, და შევიდეს გილანსა.
 და შეკრბეს გილანელნი და წინადაუდგეს სიმაგრეთა
 შინა. ხოლო ქუეყანა მათი განმაგრებულ იყო ერთ-
 კერძო კლდითა და ტყითა, და გზანი იწრონი, და ერთ-
 კერძო ზღვთა. ამათ სიმაგრეთა შინა წინაგანწყყენეს და

R 440a

T 317b
M 878

1 მამურ-პაპურთა] — Mm. 1—2 ~ ისწრაფდეს ღორი Mm. ისწრაფდა ღორი T.
 2 მიმართ] + და სკორეთა მიმართ T. 2 გესლისა] გესსა m. 5 და]—T. 5 აღინაყს]
 ალოყას Mm, იალოყას T. 5—6 ათასისთავთა Mm. 6 იდგის Mm, დადგის T.
 6 მათთა] თავსა Mm. 7 პირველისაებერ Mm. 8 ღმერთმან] + საკერეილებთამან T.
 12 თუალნი დასწუნა T. 13 დეკი M. 14 კოსტანტინეპოლს Mm, კოსტანტინეპოლედ
 T. 15—16 რამეთუ... მეფისა]—T. 16 პალიალოსი Mm. 17 ცხოვრებისგან]— Mm.
 18 ბალუშთა Mm. 18—19 ბალუშთა... დაშთა]—T. 21 ამასვე] ამას T. 21 ყანმან
 M, ყანმან T. 23 მოჩილებდეს Mm. 23 დე არცა] დარცა M. 23 ხარაქასა] ხარქას
 M, ხარქას m. 24 სპა] სპათა თანა Mm. 27 სიმაგრეთა M, სიმაგრეთა M. 28—29
 ერთკერძო] არს კერძო Mm. 29—30 და ერთკერძო] ღერთ კერძო Mm.

m 626

ქანა ბრძოლა ძლიერი. გილანელთა დაასხეს ისარნი,
 ვითარცა წჳჳა. გარდაცა სირმონ ცხენისაგან და დაჯდა.
 | და ზურგა შეაქცია მბრძოლთა მისთა, და ყოველნი
 სპანი მისნი დაქუევითდეს. და ვითარ შემციოდეს ისარნი.
 ახლტა სირმონ და მიეტევა ვითარცა ვეფხი და მის თანა
 ქართველნიცა მიეტევენეს მკნედ, და აოტნეს გილანელნი,
 და ორნი თინი მარჯუენისა კელისანი დასტრნეს სირ-
 მონს, და დარჩეს სპანი თათართანი და ქართველთანი
 უვნებელად. და ვითარ იხილნეს სიმაგრენი ქუეყანისანი.
 რომელ უბრძოლველ იყო და არა ეგო დაპყრობად, წარ-
 ვიდეს ყანეს აბაღას წინაშე⁹.

5

R 440b

ესრეთ დამშვლნა ქუეყანა და ყოვლით კერძო იწყო
 მშვდობა. მოხელნა ღმერთმან წყალობით მოსაეთა მის-
 თა. და იყო უხუება პურისა და ღვინისა. და მეფე დიმიტ-

M 879

რი განაგებდა სამეფოთა საქმეთა. ვითარ მოიცალეს
 მცირედ ჭირთაგან, და განისუენებდეს. მიდრკეს გზისა-
 გან საღმრთოსა, იწყეს განდგომად, რამეთუ მეფემან

15

T 318a

მოიყვანნა სამნი ცოლნი, | ეგრეთვე საღუმნან მოიყვანა
 სამი ცოლი. და მთავაროა იწყეს კელის შეხებად საყ-
 დართა და მონასტერთა. და იწყეს შიტაცებად სოფელთა
 და აგარაკთა, უმეტეს მესხთა საყდარსა ზედა დიდებულ-
 სა აწყურისასა. დაღათუ ამათ უწესობათა დიდად
 ახილებდა ნიკოლოზ კათალიკოზი და ნიკოლოზ მაწყუ-
 ერელი, ჭუნაშერის ძე, და არავინ ყურად-იღებდა სი-
 ტყუასა მათსა.

20

25

და კუალად სხუანიცა აღმოსცენდებოდეს ბოროტნი,
 რამეთუ იწყეს ურთიერთას მძლავრებად და მიხუეჳად,
 და არავინ იპოვებოდა სამართლისმყოფელი, რამეთუ
 იყო მღღელმთავარი და მღღელი ლალ, ამპარტავან, ან-
 გარ. ბოროტისმყოფელ, უწესო. ვითარ განვაპრავლოთ
 სიტყუა, რამეთუ იყენენ ყოვლით კერძო ბოროტ.

30

1 გილანელთა| გინაღენთა M, გილანელთა m. 1 დასხეს M. 2 ცხენისაგ M. 3
 ბრძოლთა M, ბრძოლათა m. 4 მისნი Dc]—Mm. 4 დაქვეითდენ M, დაქვეით-
 დენ M. 4 ვითარ| ეგრ M, ეგრ m. 4 შემციოდით ისარი T. 5 მის თანა| ვი-
 თარცა Mm. 8 დარჩნეს M. 8 ქართველთანი| ქართველნი M. 11 ყანს M, ყანს T.
 11 აშაღას Mm. 14—15 დამიტრი| დატრი M. 15 სამეფოსა საქმესა m. 16 და მიდრკეს
 Mm. 17 სამღთოსა Mm. 19 კელი M. 21 აგარაკებთა Mm. 22 აწყურისასა Mm.
 23—24 მაწყურალა m. 24 ჭუნაშერის ძე Mm. 24 და]—T. 29 ამპარტავანი Mm.
 30 უწესიერო Mm. 31 რამეთუ იყენენ]—Mm.

- მაშინ მოიწია სამართალი სასჯელი ცოდვათა ჩუენ-
ათავს, რამეთუ ზემოქსენებული იგივე არღუნ წარმო-
ემართა სამცხეს ხილვად სარგის ჯაყელისა, რამეთუ და-
ბერებულ იყო, სენთაგან სიბერისათა დაცხნილ იყო ყოვე-
ლითა ასოთა. | შემოვლო სომხთაი, ტფილისი და ქართ-
ლი მკედრითა ორითა ბევრითა და დიდად აენებდა ქუე-
ყანასა, დაღათუ არა ბოროტისყოფელი, არამედ სას-
რდელისა ძლით დიდად დასჭირდა | ქუეყანასა. და
უგრძნულად მივიდა სამცხეს და დადგა აწყუერს. და
ცნა სარგის მოსლვა არღუნისი, და მოვიდა მის წინაშე
იგი და ძე მისი, ბექა. განკვრდა ორთავე მოსლვასა, და
სარგის წარიტანა ურდოს და ბექა დაუტევა სამცხეს.
რამეთუ იყო მეხუთე კვრიაკე წმინდათა მარხვათა. და
რა წარმოვიდქეს სამცხით, მოვიდეს სომხით.
- და მოიწია ვნებისა კვრიაკე და დიდსა ოთხშაბათსა
შეიძრა მძაფრად ქუეყანა საძხილებელად უსჯულოებათა
ჩუენათავს. და კუალად ხუთშაბათსა მცირედ შეიძრა
და არავინ გულისკმა-ყო, რათამცა წყალობად აღეძრა
ღმერთი შემნდობელი. და ვითარ მოიწია პარასკევი ვნე-
ბისა უფლისა, კუალადცა შეიძრა ქუეყანა, დაყუდდა
და არღარა იქმნა. და ვითარ მოიწია შაბათი, და იქმნა
სამ უამად დღე და ხეალისა დღე ჯერ-იყო სიხარული
აღდგომისათვის უფლისა და ყოველნი მოელოდეს სიხა-
რულსა, ესოდენ რისხვით მოხედნა ღმერთმან ქუეყანასა
სინარავლისათვის უსამართლოებათა ჩუენთასა, რამეთუ
საფუძველითურთ შეიძრა ქუეყანა და შეცრწუნდა. რო-
მელ დაიჭყეს საყდარნი და მონასტერნი. ეკლე|სიანი და
ციხენი, სახლნი, ნაშენებნი მოოჯრდეს. მთანი და ბორ-
ცენი დაიწოდეს. კლდენი სახედ მტუერისა დაიგაღნეს.
და მიწა განიბო და შავი წყალი, მსგავსი კუპრისა, აღმო-
იქრა. ხენი მალაღნი დაეცნიან და ირყეოდინ ძრვასა
ქუეყანისასა, რომლისათვის საყდარი აწყუერისა დაიჭყა.

1 სამართლის m. 4 იყო] + და T. 4—5 ყოვლითა ასოთა Mm, ყოვლითა სიბერი-
თა და ასოთა მოღებითა მიწყუდეულ იყო T. 6—7 ქუეყანათა T. 7 დაღათუ M,
დაღათუ m. 8 ძლით] ძალით MTm. 8 ქუეყანა MTmR, ქუეყანასა Dc. 9 უგრძნა-
ულად M, უგრძნულად Tm. 13 წმინდა m. 14 მოვიდეს m, მოვიდა M, მოიწიენს T.
18 აღეღებრა Mm, აღეძრა T. 19 ღმერთი] + მოწყალე და T. 22 დღე]—Mm. 25
სიმრავლისათვის]—Mm. 25 უსამართლოებასა Mm. 26 საფუძველითურთ T, საფარვე-
ლითურთ Mm. 30 მსგავსი T, მხგავსად M, მსგავსად m. 31 მალაღნი]—Mm. 31 და-
ეღნეს Mm.

რამეთუ ყოვლად წმიდა აწყურესა ღმრთისმშობელთ, ლიტანიობით შესუენებული, საშუალ საყდრისა ესუნა. გუშადი ჩამოიჭრა და, ვითარ ქუდი კაცისა, ესრეთ თავსა დაერქუა. და დარჩა უვნებელად ძლიერებითავე მისითა. ესე რისხვა საშინელი სამცხესა ოდენ მოიწია, 5-
ვიდრე თვსა ერთისა ჟამთამდე, გარნა სხუაგან არასადა ევნო. მცხეთის საყდარიცა დაიქცა, სამცხეს ურიცხვ |
T 319a სული მოსწყდა, და ყოვლად საყდარი, ეკლესია და ციხე არსად დარჩა დაუქცევარი, იქმნა გლოვა და ტირილი უზომო¹⁰. 10

ხოლო ზემოცხენებული იგი არღუნ-ადა იყო ყაენს წინაშე, და შეედვა სენი, რომლისა მიერ მოკუდა. და ვითარ ცნა შვილმან არღუნისმან, წარმოვიდა სახლად დიდად მეფისა და ცოლი მისი დაუტევა ტფილისს. ხოლო იქმია დამან მეფისამან, თამარ, სივლტოლა მთიულეთს. 15-
რამეთუ სძაგდა ვითარ უსჯულო და წარმართი. მაშინ საღუნმან ცნა, ვითარ არღარა ნებავე დასა მეფისასა ქმარი, შვილი არღუნისი, დაევაჭრა, რათა მოკციდოს დაე მეფისა, და ევედრა ყაენს აბაღას. ხოლო იგი ერჩადა და მოკვიდა¹¹. და მეფემან მისცა დაე თვისი 20
R 442a საღუნსა. ესე უწყესო ქმნა, რამეთუ | სამნი ცოლნი მოიყვანნა საღუნ თვსად. ამისოვე განწყურა კათალიკოზი ნიკოლოზ. კაცი მოხუცებული და მართლმკუთვთელი. |
M 882 გარნა მძლავრებისაგან საღუნისა ვერ უძლო განყენებად. არაჲდ ფრიად შეაჩუენებდა. 25
m 628

მათ ჟამთა შინა საქმისა რასათვსმე განუღგეს თათართა სარგის და ჭე მისი, ბეჟა, რამეთუ სარგის დაბერებულ იყო სენითა ფერჯის ტკივილისათა. და ბულა ნოინის მიერ, თულად წოდებულისა, ძმა არუხა წარმოიგზავნა მოოგრებად სამცხისა. და მოვიდა არუხაცა სპითა ოცი ათასითა. ხოლო ბეჟამან მიჰრიდნა მათათა, რომელ არიან შორის გურიასა და აჭარასა. და მესხნი შევიდეს ციხეთა. ქუაბთა და ტყეთა. და მოვლო ლაშქარ-

5 საშინელი ზეგარდამო T. 9 დაუქცეველი m. 11 ყანს Mm, ყანს T. 13-სახლად] სახლად Mm. 15 დამან მეფისამან თამარ T]—Mm. 18 ქმარი] და Mm. 18 და ევაჭრა Mm. 19 დაევერა Mm. 19 ყანს M, ყანს m, ყანს T. 19 აშაღას Mm. 20 დაჲ] დაა Mm. 21 ჭნა M. 21 რამეთუ] რომელ T. 23 მართლმკუთვთელი T, მართლმადიდებელი Mm. 24 საღუნისა M. 29 არუხა T, არხუნ Mm. 29—30 წარმოგზავნა ყ ა უ ზ ხ წ., წარმოგზავნა M T m R. 30 არხუნცა Mm, არუხა T.

T 319b მან სამცხე | და ვერარა აენო. დაყვეს ოცი დღე და წარ-
ვიდეს და დარჩა ქუეყანა მშუდობით.

და ვითარ გარდაქდა წელიწადი, ინება ყაენმან აბალა
წარსლვა ეგვპტეს, ანუ დაიპყრას და ანუ მოხარკე-ყოს.
მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა და მეფესა დიმიტრის 5
და სპათა მისთა წარსლვად და ბრძოლად ეგვპტისა სულ-
ტნისა, რამეთუ მაშინ ფუნდუყადარ მიცვალებულ იყო
და სხუა დაეყენა, რომელსა ეწოდა ნასირ მელიქ. და
მოუწოდა ძმასა თვსსა უმრწამესსა და აჩინა მკედართ-
მთავრად, და კელთ-უგდო ყოველი სპა მისი, და უბრძა- 10

R 442b ნა ბრძოლა სულტნისა. მაშინ მანგუ-|დემურ მოუწოდა
მთავარსა სამცხისასა, ბექასა, რათა წარჰყვეს თანა, ხო-

M 883 ლო მან რქუა: „მტერთა ჩემთა სიტყვთა განწყრა ჩემ-
თვს ძმა შენი, ყაენი აბალა, და არუბა წარმოავლინა და
მოაოკრა ქუეყანა ჩემი. ხოლო მე მოვრიდენ არას შე- 15
ცოდებისათვს. და აწ მეშინის ყაენისაგან, და თუ შენ
ფიციოთა მიმინდობ, არა მაბრალოს და ქუეყანა ჩემი და
მაჰული მშუდობით დაიცვას. მოვალ წინაშე შენსა ლაშ-
ქრითა“.

ვითარცა ესმა მანგუ-დემურს, განიხარა და ოქროსა 20
წყლისა შესპითა შეჰფიცა და ყოველი სიმტკიცე აღუთ-
ქუა, და მოსცა ბეჰედი, რომელი ეცუა თითსა მისსა. რა-
მეთუ ესე იყო მტკიცე საფიცარი. და აუწყეს მოციქულ-
თა ყოველი ბექასა. მყის მოუწოდა ყოველთა მესხთა და
წარემართა მანგუ-დემურს თანა, და მივიდა მის წინაშე. 25
განიხარა ფრიად და პატივნი და ნიჭნი დიდნი უყენა, და
უჩუენა ყაენი აბალა, რომელმან ფრიად პატივ-|სცა და
შეიყუარა სიკეთისა მისისათვს.

T 320a და ესრეთ წარვიდეს მისრეთს, და ვლეს მრავალი
დღე და მიიწიენეს ერთსა ქალაქსა, რომელსა ერქუა 30
დარბუზაკი¹². გამოვიდეს მოქალაქენი კარით და იქმნა
ოჰი. სადა-იგი ბექამან და მისთა მყოლთა მესხთა ძლიე-

1 ვერარა R, ვერა Mm, ვერარა T. 3 წელიწადი|ერთი m, +და M. 3
ყანმან M, ყენმან m, ყაინმა T. 3 აშალა Mm. 4 დაიპყრეს|დაიპყრობ m. 5
დიმიტრის|დატრის M. 5 დომეტრის და|ყოველთა T. 8 რომელსა|—Mm. 8 ეწო-
დებოდა T. 14 ყანი M, ყენი m, ყაინი T. 14 აშალა Mm. 16 ყანსაგან M, ყენისა-
გან m, ყაინსაგან T. 16 თუ|—Mm. 24 მყის M. 26 განიხარნა M. 27 ყანი M,
ყენი m, ყაინი T. 27 აშალა Mm. 27 რომელმან დროად პატივ სცა T|—Mm. 28
მისისათვს|მისთვის m. 29 მისრეს M. 30 მოწიენეს M. 31 ~ კარით მოქალაქენი m.
31 კარით|კართა Mm. 32 ომი|+ძლიერი m.

m 629
R 443a
M 884

რად ილუაწეს, უფროს სსუათა. თათართა და ქართველთა შივან ქალაქსა შესთხინეს, და მესხნი უპირატეს მიეცევენეს. და დასცხრა ღუაწლი | ბრძოლისა, მაშინ პატივი დიდი უყო ბექასა შესამოსელთა და ცხენთა საკვირველთა მინიჭებითა, ეგრეთვე დიდებულთა და აზნაურთა ბექასათა. 5

აიყარნეს მიერ და წარვიდეს ეგვპტის კერძო და მივიდეს ქალაქთა. რომელთა ეწოდების ამასი და ამო¹⁸, დაიბანაკეს მახლობელად ქალაქთა. და ეცნა სულტანსა ნასირ მელიქს მოსლვა თათართა, წარმოსრულ იყო ყოვლითა ძალითა მისითა, და მოვიდა იგიცა. და ვითარ იხილა მანგუ-დემურ სულტანი და სპა მისი, ამკედრდა და წინაგანწყყო. ხოლო მეფე დიმიტრი, დაღათუ ჯერეთ არა სრულ იყო დღითა ბრძოლათათს, ევედრა მანგუ-დემურს, რათა წინამბრძოლად განაჩინოს იგი და სპა მისი, რომლისათსცა ისმინა. და იქმნა ბრძოლა სასტიკი და ძლიერი, ოდესმე ყოფილთა გარდასრულთა ბრძოლათა უდიდესი. ხოლო ვინათგან უწყოდა სულტანმან წყობათა შინა მკნედ წინადაუდგრომლობა მეფისა და სპათა მისთა, ამისთვის რჩეული მკეცარი ათორმეტი | 20

T 320b

ათასი თანაიყოლია და წინაშე დაიყენა ორთა თანა მთავართა მკნეთა, რათა განსლიერებასა და შენივთებასა ბრძოლისასა უკანასკნელ მიმტეკებელთა სძლონ და აოტნენ ქართველნი. განძლიერდა იომი და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვ. მაშინ მსწრაფლ ზედამოეტევენეს მეფესა 25

M 885
R 443b

სა ყარა-სუნღურ და იაყუბ | აფრაშ¹⁴ ათორმეტი ათასითა რჩეულთა მკედრითა და კუალად იქმნა სასტიკობა ესევეთარი, რომელ ორასი მკედარი წინამბრძოლად | განწყენეს მეფესა და სრულიად მოისრნეს თვნიერ მეფისა და სამთა კაცთასა და ცხენთასა. მოიკლა 30 ყარა-სუნღურისა მიერ შუბითა ჰუნე მეფისა, ხოლო

2 შესთხინეს მ. 5 დიდებულთა]—მ. 7 წარვიდეს T, იელტოდეს Mm. 7 ეგვპტით Mm. 8 ქალაქსა რომელსა MTmR, ქალაქთა, რომელთა ჩე. კონიექტ. 8 ამასია TR. 12 მანგუ დემურს M. 13 დატრი M. 14 დღითა T, დღეთა Mm. 14 ბრძოლათათათს Mm. 15 წინამბრძოლად მ. 17 ოდესვე T. 17—18 ბრძოლათათა მ. 21 თანა იყოლია Dc] თანა იყო Mm (R-ში დაწერილი და გადახზული). — T. 26 ყარა სუნღურ TR. 26 იაყუბ აფრაშ T, იაყუბ და აფრაბი Mm. 29—30 თვნიერ მეფისა და T]—Mm. 30 კაცთა T. 30 სამთა ცხენთასა T. 30 ცხენთასა] + თვნიერ მეფისა M, თვნიერ მეფისა მ. 31 ყარან სონღურისა M, ყარა სონღურისა მ, ყარა სუნღურისა T. 30—31 აგრეთვე ჰუნე მეფისა მოიკლა ყარა სუნღურისა მიერ შუბითა TR. 31 ჰუნე] უნე მ.

მხილველთა ქართველთა იწყეს სრძოლა ძლიერად და უმრავლესნი მეგვკტელნი მოისრნეს, და მეფეცა ცხენ-
 მოკლული ძლიერად იბრძოდა. ვითარ იხილა მეფე სიქ-
 დურის ძემან, აბაშმან. მყის აღსუა მეფე ჰუნესა თვისსა. 5
 ვითარცა იხილეს ქართველთა ამკედრება მეფისა, მაშინ
 ყოველნი აღმკედრდეს, და მეოტ იქმნეს ყარა-სუნდურ
 და იაყუბ ათორმეტ ათასთა თვსთა თანა. ხოლო ლტოლ-
 ვილ იქმნეს აქათ პირველ ნოინნი და თათარნი, და თვთ
 მანგუ-დემურ უკმოიქცა ლტოლვით ყოველთა თანა სპა-
 თა მისთა. მაშინ უღონოქმნილთა ქართველთა სიეღტო- 10
 ლა იკმიეს. განგებითა სეგარდმოთა მეფე დაცულ იქმნა,
 დაღაცათუ უმრავლესნი ქართველნი მოისრნეს. მოვი-
 დეს | მანგუ-დემურ და მეფე წინაშე აბაღასა.
 ხოლო ნადირობასა და ლაშქართა ყოფისა ამბვისა
 მომლოდობასა, აბაღა იხილა თათარი ვინმე ლტოლვი- 15
 ლი. ხოლო მან, კითხულმან. ყოველივე ლექსთა მიერ
 შეწყობითა წარმოუთხრა ენითა მათითა თვთელისა |
 მთავრისა ვედრება. აღინაყისთვს თქუა: „ვითარცა მალ-
 ლით მომავალი შავარდენი მოუტკდა“. მანგუ-დემურ ვერ-
 სა მიაშგავესა, სირმოინის შვილი ებაგან — მხტომელსა 20
 ვეფხსა და იას-ბულა — მოზუერს, ბულა| — კამბეჩსა.
 და თიგნა — დედალსა თხასა. ხოლო ქართველთა მეფი-
 სათვს ესრეთ თქუა ენითა მათითა: „თენგრი მეთუ ქა-
 ურქურბა, ბულარ მეთუ ბულილაჯი“. ესე იგი არს: „ვი-
 თა ღმერთი გრგვენიდეს, ვითა აქლემი ბულრობდეს“. 25
 ქართველნი ვითარ მოვიდეს ყაენს წინაშე, მეფესა
 პატივ-სცა და წარმრავლინა სახიდ თვსად. და კულად
 ეგულებოდა აბაღას წარსლვად და შურისგებად სულ-
 ტანსა ზედა. მოკუდა ძმა მისი, მანგუ-დემურ, და მცო-
 რედისა შემდგომად მოკუდა სადუნნი, ათაბაგი, და მიუ- 30

3 იბრძოდა] + ხოლო T. 10 სიქდურის ძემან ჩე. კონიექტ., სიქანალიძემა
 M, სიქანალს ძემან TmR, სიქანდურას ძემან გორგ. 4 თვისსა M. 5 ქართ-
 ველთა ამკედრება მეფისა Mm, ~ მეფე ამკედრებული ქართველთა TR. 6 ყარა სუნდურ
 Mm, ყარა სუნდულ T. 7 აყუბათ M, აყუბათ m. 8 აქათალ Mm. 8 აქათ] +
 პირველ T. 11 იქუმის TR. 11 დაცულ TmR. 13 აშაღასა Mm. 14 ყოფისა Mm.
 14 ანბისა m. 15 მომლოდობასა Mm, მომლოდობისა TR. 15 აშაღა Mm. 18 ალი-
 ყანისათვს TmR. 20 მიუმგზავსა M, მიუმგზავსა m. 21 იასი ბულა Mm. 22 და... თხა-
 სა]—TR. 8 თიგნა გორგ., თაგუნი Mm. 23 თენგარი MmTR, თენგრი Dc. 24
 ბულარ] ბულარ m. 24 ბეირლაჯი TR. 24 არს] + ვითარმედ T. 26 ყანს M, ყანს T.
 28 აშაღას Mm.

ბოძა მეფემან მამული ძესა მისსა. ხუტლუბულას, და სპასპეტობისა პატივსა აღიყვასა.

ხოლო შემდგომად მცირედისა მოკულა აბალაყა, და დასუეს ნოინთა ყაენად ძმა აბალასი, აჰმადა, არარა ნიჭთა საველმწიფოთა მქონებელი. მაშინ წარვიდა მეფე ურდოსა აჰმადას წინაშე, ხოლო მან პატივ-სცა და შეიწყნარა. მაშინ მუნ ყოფასა მეფისასა მისცა ასული თვისი, რუსუდან. შვილსა დიდისა ბულასა. რომლისათჳს დიდად განქრისხებული ნიკოლოზ კათალიკოზი ფრიად აბრალეზდა და ღმრთისა სასჯელთა თჳალ-უხუცაობასა აქადეზდა. რამეთუ მუნ ყოფასა დიმიტრისასა ქმნა ბოროტი აჰმადა ყაენმან, და მომყვანებლმან ძმისა მისისა ყონღარდასმან საბერძნეთით, მოაკუდინა. ორნი ძმანი აბულეთის ძენი, სადუნისგან ლტოლვილნი, ყონღარდას თანა მოაკუდინეს; ხუტლუბულა, ძემან სადუნისმან, მოაკუდინა.

M 887
T 321b

R 444b

აქამომდე | მეფე დიმიტრი, კეთილად მმართველი, სიკატრათა სამეფოთა შემკობილი, და მოწყალეობისა და მოსამართლობისა, მონაზონთა და ეკლესიათა, ყოველთა წესთა საღმრთოთა და კაცობრივთა კეთილად ზედამიწევნით მმართველი, სისრულისაგან მცირედ მიდრკა და აღერია წარმართთა და ისწავნა საქმენი მათნი. უძღვებებისა და სიძვისა, გულისსიტყუსა უკანა შედგომილმან მოიყვანნა სამნი ცოლნი, ერთი ბექას ასული, და სხუა, რომელი დედათა შეაკეთუნეს სოლომონისებრ, და ურიცხუთა კეთილთა მიერ აღვსებული, მცირედ სიბოროტედ მიდრკა. რომლისათჳსცა ნიკოლოზ კათალიკოზი განრისხებულ უთქმედავე და ამხილებდა მრავლად, და ვერ არწმუნა. დაუტევე კათალიკოზობა და ჳელითა თჳსითა აკურთხა ჳუარისმტკრთველი მეფისა აბრაჰამ | კათალიკოზად. და წარვიდა მამულად თჳსად ძოხუცებული, და მუნ

m 631

1 მამული ძესა მისსა, ხუტლუბულას]—ძესა მისსა ხუტლუბულას მეფემან მამული თვისი T. 2 პატივსა პატივსა პატივსა m. 3 მცირედისა] + ჳმოსა T. 3 აბალაყა Mm. 4 ყანთა M,—m, ყანად T. 4 აბალასი Mm. 4 აჰმადა TR, აჰმადა M, აჰმად m. 6 აჰმადას M, აჰმადს m. 8 რუსუდან ისა M, რუსუდანის TmR. 9—10 აბრალეზდა Mm. 10 თჳალ-უხუცაობასა ჩვ. კონიექტ., თჳალ უხუცაობასა M. 10—11 იქადეზდა Mm. 11 დიმიტრისასა] დაქრისასა M, დაქრისასა m. 12 იმად M, იმად m. 12 ყანმან M, ყენმან m, ყანმან T. 14 ლტოლვილნი] + და MTm. 15 მოაკუდინეს]—T. 17 დიმიტრი] დატრი M. 19 მოსამართლობისა]—Mm. 19 მონაზონებისა Mm. 24 ~ ცოლნი სამნი T. 24 და]—Mm. 28 არწმუნა] დაარწმუნა T. 29 თვისითა M. 30 აბრაჰამ Mm.

- M 888** იყოფოდა მრავლითა მოღუაწებიტა, მარ|ხვითა, მღვძა-
რებითა და გლახაკთმოწყალებითა. და საესე სათნოება-
თა ტვრითთა მიიცივალა უფლისა მიმართ.
- მათ ჟამთა მოიწია მთაწმიდით ბასილი მონაზონი,
ბიძა ეფეემიოს კათალიკოზისა, საღმრთოთა წესითა აღ- 5
T 322a საესე და წინასწარცნობისა მადლი|თა განბრწყინებუ-
ლი. მოიწია წინაშე დიმიტრი მეფისა, გამოცხადებითა
ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისათა, ვითარცა მო-
ციქული ძლიერად ამხილებდა და წინააღუდგებოდა
R 445a მეფესა უწესოსა მის|თვის ქორწინებისა, და ასწავებდა 10
სიწმიდესა, და მოაყსენებდა ტაძარ ღმრთისა ყოფასა
ჩუენსა, და სხეულთა განუხრწნელობისათა, ხოლო ტაძ-
რისა ღმრთისა განუხრწნელისა სიძვათა შინა სასუფევე-
ლისა ღმრთისა დამკვდრებასა და უპოვართა მათ უსას-
ყიდლო მარგალიტთა მოპოებასა, ლოცვასა, მარხვასა, 15
გლახაკთ მოწყალებასა და ლმობიერებასა და უხუე-
ბასა, მდინარეთა თანა მწვრიანთა და უყიანთა ლიამპალ-
თა არა თანაშერთვად. ამას ესევიტართა სწავლთა
ეტყოდა: „უკეთუ დაუტევენ უწესონი ქორწინებანი, მე
თავს-მღებ გექმნე, რათა კეთილად წარგემართოს მეფობა 20
შენი“. და მთავართაცა ამხილებდა უწესობასა, და უმ-
რავლესთა დაფარულნი გულესა სიტყუანი მიუთხრნის.
ესევიტართთა სათნოებითა განბრწყინებულ იყო სანა-
ტრელი იგი მონაზონი. და ვითარ ვერა არწმუნა მეფესა
და შეუტაცხ-ყო სიტყუა მისი, კუალად წარმოუდგა მე- 25
ფესა და მთავართა მისთა: „უკეთუ მე ჩემებით რასმე |
M 889 ვიტყვ. ვითარცა ცრუწინასწარმეტყუელი. შემაცთუნე-
ბელი კაცისა ღმრთისა. რომელი მიივიღინა რობოამისსა,
ძისა ნაბოტიანისსა, და არა ყოვლად წმიდისა ღმრთის-

1 იყოფებოდა მ. 2—3 სათნოებათა T. 3 ჭვირთეთ მ. 3 მიიცივალა უფლისა მი-
მართ Mm, უფლისა მიერ მიიცივალა TR. 4 მთაწმიდით—MTmR (მოაწია მთაწმინდის
მოლოზანმან გორგ.). 7 დიმიტრი| ღატრი M. 7 გამოცხადებისა Mm. 12 განმ-
ხრწნელობისათა Mm. 12 ხოლო Dc|—MTmR. 12—13 ტაძარსა Mm. 13 განმხრწნელისა
Mm. 13 სიტყასა მ. 14 დამკვდრებათა Mm. 14—15 და უპოვართა... მოპოებასა
Dc, კეთილთა მათ მარგალიტთა Mm. კეთილთა მათ დამკვდრებასა TR. 15 მარხვასა|+
კრემლთა T. 17 უყიანთა ლიამპალთა T. ულუყანთა ლუპპართა M, ულყანთა ლამპარ-
თა m. 18 არა თანაშერთვართ T, არა შერთვა Mm. 19 დაუტევენს MT, დაუტევენს
m. 20 ვექმნა T. 22 სიტყუანი Dc|—Mm. 22 მიუთხრეს Mm. 23 განმუენებულ T.
24 ვერ MT. 28 მოავლენა Mm. 28 რობოამისსა m. 29 ძესა Mm. 29 ნაბოტიანისა M,
ნაბოტიანისსა m.

T 322b
R 445b

მშობელისა მიერ წარმოვლინებულ ვარ, ვითარ ცრულ-
სჯულისა გარდამავალი შემრაცხეთ. და უკეთუ ყოვლად
წმიდისა ღმრთისმშობელისა მიერ მოვლინებულ ვარ
სწავლად შენდა, არა ცულ იქმნენ პირველნი საქმენი
შენნი, ლოცვა და ცრემლნი შენნი. და უკეთუ არა განე- 5
ყენო უწესოთა | ქორწილშეყოფათა, | და შეურაცხ-ყენე
სიტყუანი ჩემნი, ბოროტად და უპატიოდ მოიკლა მძლავ-
რთა მიერ, და ოკერ იქმნე სამეფოსაგან შენისა, და
შვილნი შენნი მიმოდინებინენ, და სხუამან დაიპყრას
მეფობა შენი, და იავარ-ყონ სიმდიდრე შენი. აჰა, ესერა, 10
შენ და მთავართა გეტყვ; და ვესაგ ყოვლად წმიდასა
ღმრთისმშობელსა, რომელ სრულ იქმნეს და აღესრუ-
ლოს სიტყუა ჩემი, უკეთუ ეგო უწესობასა მავას. პე
აჰა, ესერა, წარვალ“. ხოლო შეფემან განკვრებულმან
არა მიუგო სიტყუა, რამეთუ იყო წმიდათა კაცთა პატი- 15
ვისმცემელი.

m 632

ხოლო ამათვე ერთა ბრწყინვიდა პიმენ სალოსი.
რომელი გარეჯით წარმოვიდა და დაემკვდრა ბელაქან-
სა, ქუაბსა რასმე, რომელმან ნათესავი ლეკთა წარმარ-
თობისაგან მოაქციენა, რომელნი ჰგონ სარწმუნობასა 20
ქრისტესა. ამას თანა ბრწყინვიდა დიდცა იგი მოღუაწე
ანტონი ნაოკრებელის ძე, ნათესავით მესხი.

M 890

ხოლო ჩუენ ზემოკესენებულისა აჰმადის მიმართ აღ-
ვიდეთ. ვინათგან მოაკუდინა აჰმადა ძმა თკაი, ყონღარ-
და, | იხილეს უწესობა აჰმადასი ნოინთა ხუარასანს 25
მდგომთა. განდგეს და დასუეს ყაენად ძე აბალა ყაენისა.
სახელით არღუნ. ვითარ ცნა ესე აჰმადა ყაენმან, შეკრი-
ბა სპა მისი, და მოუწოდა მეფესა და სპასა მისსა, რათა
წარპყევს ხუარასანს ბრძოლად არღუნ ყაენისა. და წარ-
ვიდა მეფე და თანაწარიტანა ყოველი ძალი მისი, და 30

R 446a
T 323a

მანდატურთუხუცესი. დიდისა შანშეს ძე, | ივანე, და ს-
დუნის | ძე, ხუტლუბულა ამირსპასალარი. და წარემარ-

1—3 წარმოვლინებულ... მიერ]—Mm. 4 იქმნეს Mm. 5 და უკეთუ]—Mm.
5—6 განეყენო] განაყენენ Mm. 6 ქორწილთა შეყოფათა m. 6 შეურაცხ-ყენე ჩე-
კონიექტი, შეურაცხყენ MTm. 8 იქმნენ m. 9 მიმოდინებენ Mm. 12 იქმნას
Mm. 13 ვგოს m. 17 ხოლო]—Mm. 18 გარესით TR. 19 რასმენ Mm. 20 სარწმუ-
ნობასა]+ზედა T. 24—25 ყონღადარ Mm, ყუნღადარ T. 25 ხუარასანს Mm, ხუარასანს
T. 26 ყანად M, ყანად T. 26—27 ძე აბალა... ყაენმან]—Mm. 26 ყანისა T.
27 ყანმან T. 27—28 შეკრბა Mm. 29 ყანისა M, ყენისა m, ყანისა T. 31 შანშეს M.
32 და]—T.

თნეს და განვლეს ერაყი, და მივიდეს საზღვარსა არღუ-
 ნისსა. ვითარ იხილა არღუნ სიმრავლე ლაშქრისა, ვერ
 წინააღმდეგა, არამედ ივლტოდა და შევიდა ციხესა ქა-
 ლასად¹⁵ წოდებულსა, რომელსა უკანა მიუდგა ყაენი
 აჰმადი, და მოიცვა ციხე ქალასი. ვითარ უღონო იქმნა
 არღუნ, ევედრა, რათა არა აბრალოს და შეუნდოს, და
 მოსცეს ფიცი, და მივიდეს წინაშე მისსა. და ისმინა აჰმა-
 დი და მისცა ფიცი უვნებლობისა, რამეთუ სპარსთა
 რჯული აეღო აჰმადსა. და გამოვიდა არღუნ ციხით, და
 მოვიდა ბიძასა მისსა წინაშე, და ესრეთ წარემართნეს. 10
 ხოლო ვითარ ვიდოდეს ხუარასანს, შეკრბეს სანნი ვინმე
 უწყესონი და ცუდნი კაცი და მტერნი ქრისტიანეთანი,
 რომელ ქრისტიანის კაცის სიკუდილი დიდად ლუაწლად
 უჩნდის, რამეთუ უღმრთოსა მის მოჰამედის მოძღურება
 ესრეთ იყო, რომელი დაეწერა ცუდი სიტყუა წიგნსა 15
 მისსა ყურანსა შინა, ვითარმედ: „უკეთუ მოჰკლავთ
 ქრისტიანე, სამოთხეს შესლვად ხართ. და უკეთუ მათ-
 გან მოიკლათ. მაშინცა შესლვად ხართ“. ამისთვის უღ-
 მრთო იგი კრებული ჯიშრთა შეკრბა და, სადაცა პოეზ-
 დეს ქართველსა. ერთსა გინა ორსა, მოკლვიდიან. 20
 ცნა ესე სურამელის ბეგას შვილმან, რატი, რამეთუ
 ყრმა იყო, და წარვიდა სამოცითა კაცითა, და პოვნა
 მთასა რასავე მაგარსა შინა მყოფნი კაცი სამასი ოდენ. 25
 ზედამიტევა და იქმნა ბრძოლა ფიცხელი. და პირველ-
 სავე შეკრბასა მეოტ იქმნეს და უმრავლესი მათი მოს-
 წყდა. სტუანი მოიყვანნა წინაშე მეფისა, რომლისა|თვს-
 ცა | დიდად პატიე-სცა მეფემან და მრავალი ნიჭი უბო-
 და. და მიერ წარმოვიდეს და მოიწიენეს ჰერესა¹⁶ და
 ყაზვისსა. და ყაენმან დიდად დაუძაღლა მეფესა თანა-
 ხლება ხუარასანს. და პატიეცა უყო დიდი, და ყოველნი 30

M 891
 R 446b
 T 323b
 m 633

1—2 არღუნისსა|—ხოლო T. 3—4 ქალსად MTmR. 4 ყანი M, ყენი m, ყანი T. 5
 აჰმადი|ჰამად m. 5 ქალასი Mm, ქალსად TR. 5 ხოლო ვითარ T. 7—8 აჰმადამ T,
 აჰმადი m. 9 აჰმადი m. 10 რომელთა TR. 14 უღმრთოსა მის|—Mm. 14 მოჰმე-
 დის T, მოჰამედისა Mm. 14 მოძღურობად T. 15 ესრეთ იყო|—Mm. 15—16 ყურანსა
 წიგნსა შინა მისსა Mm. 16 უკეთუ|—Mm. 17—18 ქრისტიანე... მოიკლათ|—Mm.
 18—19 უღმრთო Mm. 21 რატიმ T. 22 და (წარვიდა)—T. 24 ბრძოლა| ომი TR.
 25 იქმნა Mm. 25—26 მათი მოსწყდა| მათგანი მოისრნეს T. 27—28 ებოდა T. 28 ჰე-
 რესა MTR, ჰერეთსა m, ჰერათსა გორგ., რეჰსა ჭაეახ., ყაუზჩ. 29 ყაზვისსა
 MTmR. 29 ყანმა M, ყენმა m, ყანმან T. 29 დაუძაღლა| და m.

M 892

მთავარნი საქართველოსანი მოსცნა¹⁷. და ყენი შინა წარვიდა, რათა მივიდეს ცოლთა თანა გამარჯუებული. მეფე თანაწარმოიტანა, ხოლო მისწული მისი, არლუნ, დაუტევა ჰერესა, და ნოინი ყოველი დაუტევა არლუნს თანა, და დავედრა აღინაყს და სხუათა ნოინთა, რათა მცირედნი დღენი დაყვენენ და | მერმე მოაკუდინონ არლუნ. და იყვენეს ნოინნი არლუნს თანა, და ქმნეს განზრახვა დიდმა ბულა და იას-ბულა, ნათესავით ოირადთა მთავარმან¹⁸, რათა აბალას შეილი, არლუნ, ყანად დასუან და აჰმადა მოაკუდინონ, რომელ ყვესცა. მსწრაფლ მივიდეს ღამით და გამოიყვანეს აღინაყ, კარავსა შინა მწოლი, და მოაკუდინეს. და ვითარ განთენდა, არლუნ ყანად ქადაგეს. და წარმოვიდეს დევნად აჰმადისა. ხოლო იგი მოვიდა ურდოთა შინა მისთა უჟანს, მოეწივნეს და საბლითა მოაშთვეს.

R 447a

ხოლო მეფესა დიმიტრის პირველვე მიუმცნეს. რათა განეყენოს აჰმადას, და ყოცა მეფემან და მობრუნდა. და მოვიდა ყენს არლუნს წინაშე. ხოლო მან კეთილად შეიწყნარა და მოსცა ყოველი სამეფო მისი და სახლი ავაგ ათაბაგისა, რომელი აქუნდა საჰიბ-დივანს, რამეთუ ყენი კელთა შინა ბულასათა იყო, და ბულა მოყუარეცა იყო და მზახალი მეფისა. და წარვიდა შინა მშვდობით, განმარჯუებული, და წარავლინა ძე მისი, დავით მცირე. სახლსა ზედა ათაბაგისასა, რათა მუნ იზრდებოდეს და აქუნდეს საუფლისწულოდ. და ესრეთ დღითი დღე წარემატებოდეს მეფობასა მისსა, და კათალიკოზი აბრაჰამ კეთილად მართებდა საქეთა კათოლიკე ეკლესიისათა, რამეთუ იყო კაცი ესე მართლმოქმედი კეთილთა საქმეთა, და საურავთა სამეფოთა გამგე კეთილი.

T 324a

1 ყანი M, ყანი T. 1 შინ m. 2-წარვიდა შინა. 2 მოვიდეს Mm. 4 ჰერესა MTR, ჰერეთსა m, რეჰსა ჯ ა ე ა ხ., ყ ა უ ხ ჩ. 4 ნოინნი m. 5 ალოყანს MTmR, აღინაყის გ ო რ გ. 7 არლუნის Mm. 7 ქმნეს M. 8 ოირადთა] ოირათა Mm, ოირადთა TR. 9 აბალას Mm. 9 არლუნს—Mm. 9 ყანად M, ყანად T. 11 აღინაყ—Mm, ალოყან TR, აღინაყი გ ო რ გ. 13 ყანად M, ყენად m, ყანად T. 14 ურდოსა T. 20 შინა]—Mm. 14 უჟანს Mm, უჟანს გ ო რ გ. 15 საბლით m. 15 მოაშთვეს] + აჰმადი ყანი T. 16 ხოლო]—Mm. 16 დამიტრის]—Mm. 17 აჰმადას Mm. 18 ყანს M, ყენს m, ყანს T. 19 შეიწყალა Mm. 20 რომელ MTm, რომელი Dc. 20 საჰიბ-დივანს] სივდევანს Mm, სივდივანს T. 21 ყანი M, ყენი m, ყანი T. 22 იყო]—Mm. 22 მეფისა] + იყო m. 27 მართედეს m. 27 ეკლესიათა m. 29 კეთილი]—Mm.

M 893 ხოლო მეფესა დიმიტრის ესხნეს შვილნი დედო-
 ფალსა ტრაპიზონელისა ასულსა თანა, | პირმშო დავით,
 ვახტანგ. ლაშა და მანოველ, და ასული რუსუდანი. |
 M 634 ხოლო თათრის ასულსა თანა ძენი ორნი: ბაიღუ და
 იადგარ, ასული ჭიგდა. ხოლო ასულმან ბექასამან ნათელ 5
 უშვა ძე მხოლო გიორგი, რომელი უკანასკნელ ძმათა
 მისთა მეფე იქმნა და განდიდნა უმეტეს შემდგომთა მე-
 ფეთა, რამეთუ მარტო იყო ძე დედისა, მარტო შვა დე-
 დამან. ვითარცა მარგალიტისათვის თქმულ არს მარტოება
 უმჯობესისათვის, ეგრეთვე გიორგი იბოვა უმჯობესი ყო- 10
 ველთა კაცთა მის ქამისათა, არა ოდენ კელმწიფეთა,
 არამედ ყოველთა კაცთა. ამან დიმიტრი მოიგო სიმდიდ-
 რე დიდად დიდი სიმდიდრესავე ზედა, რომელ დაშთო-
 მოდა მამისა | მისისაგან, და მსახურებდა ყაენსა არღუნს,
 R447b რამეთუ თანაშეეწოდა ნოინი დიდი ბუღა, რომელსა 15
 პატივად ჩინქიშანობა მისცა ყაენმან, რომელი ყოველთა
 პატივთა უმეტეს არს.

მაშინ განუდგეს ყაენსა დარუბანდელნი და წარვიდა
 ყაენი დარუბანდს, მოუწოდა მეფესა დიმიტრის, და წარ-
 T 324b ჰყვა და შევიდეს დარუბანდს და ვერ | წინააღუდგეს 20
 დარუბანდელნი, და ივლტოდეს სიმაგრესა ციხისასა,
 რომელსა ანიყად უწოდდეს, და გარემოადგეს, და ვერა
 ავენეს რა. მაშინ ყაენმან არღუნ უბრძანა მეფესა, რათა
 ებრძოლოს, რამეთუ იყო ფრიად მაგარი. აღიჭურა მე-
 M 894 ფე და სპა მისი, და გარეშეეხვვნეს და შეუტდეს ციხესა, 25
 რამეთუ ბეგას შვილი რატი უპირველეს გავიდა, და წა-
 რულეს ციხე და თავადნი მათნი⁹ დაჯოცნეს, და წარ-
 მოიღეს ტყუე და განძი და დედა-წული მათი, და ციხე
 დაწუეს. ყოველსა ხედვიდა ყაენი. თვთ მეფისა აქუნდა

1 დიმიტრის] დატრის M. 2 ტრაპიზონელთა Mm. 2 ასულსა Mm. 3 ამონველ
 Mm. 4 ასულსა Mm. 4 ბაღურ MTm, ბაიღო გორგ. 5 ჭიბდა Mm, ჭიგდა
 ხათუნ T (R-ში ხათუნ ჩამატ.), ჭიქთა გორგ. 5 ბექამან M, ბექასმან m.
 9 თქმულაარს M. 9 მარტოება Mm. 10 იბოვა] იშვა m (ზეუეთან წარწერილია:
 იბოვა). 10 უმჯობესი]—m. 11—12 მის ქამისათა... კაცთა]—m. 12 დატრი M. 12
 დიმიტრი]+მეფემან T. 14 ყანსა M, ყენს m, ყაინს T. 16 ჩინქიშანობა] ჩინგი ყანო-
 ბა Mm, ჩინგი ყაინობაა T. 16 ყანმან M, ყენმან m, ყაინმან T. 16 რომელი]—
 MTmR, რომ გორგ. 18 ყანსა M, ყენს m, ყაინს T. 19 ყაინი T]—Mm. 19 დი-
 მიტრის]—M. 21 დარუბანდელნი]—Mm. 22 ანიყად] ანუად Mm, ანიყად TR გორგ-
 23 რა]—Mm. 23 ყანმან M, ყენმან m, ყაინმან T. 25 სპანი T. 25 და]—T. 27
 დაჯოცნეს Mm. 28 მათი] ურიტყ T. 29 ყანი M, ყენი m, ყაინი T. 29 მეფესა Mm.

მტერობა, სთხოვა ჯაჰკ სახელოვანი და მსწრაფლ მიანიჭა მეფემან, და წარმოვიდეს შინა²⁰.

და ვითარცა გარდაჯდეს ეამნი მრავალნი, და რაყამს წელიწდისა თავი მოიწევის, რომელსა ურდისინგად უწოდდეს, რომელ არს ენითა მათითა, რომელი იქმნების მარტსა ათხუთმეტსა, მიავლინა ყაენმან ნოინნი და დაესხნეს ბუღას და შეიპყრეს, და აღიღეს ყოველი სიმდიდრე მისი, და მოიყვანეს წინაშე ყაენისა და მან მსწრაფლ ბრძანა განუკითხავად მოკლვა მისი და ძისა მისისა²¹. და მოაკლდინეს | ბუღა და ყოველნი ნათესავნი მისნი. წარავლინეს ყოველგან კაცი, საბერძნეთს, შამს და ხუარასანს, და მრავალნი დიდნი ნოინნი მოსწყყდნეს. და ესრეთ შეიქმნა კლვა და მოსრვა ნოინთა.

და წარმოავლინა ელჩი მეფისა მკვლობელმან ყაენმან და აწვა ურდოსა მეფე. ხოლო ვითარ ცნა სიკუდილი ბუღასი მეფემან, დაუმძიმდა დიდად. და მოუწოდა მეფემან კათალიკოზსა აბრაჰამს და ეპისკოპოზთა, და მონასტერთა და უდაბნოთა გარეჟისათა მღვდელ-მონაზონთა, და ყოველთა მთავართა სამეფოსა მისისათა. შემოკრბეს მის წინაშე, და დაჯდა ტახტსა ზედა და დასხდეს ყოველნი. და ალალო მეფემან პირი თვისი და ბრძანა: „ისმინეთ ჩემი ყოველთა კათალიკოზთა და ეპისკოპოზთა, და წარჩინებულთა სამეფოსა ჩემისა|თა. ვითარმედ შეისუენა მამამან ჩემმან, დავშთი ყრმა მცირე მძლავრებასა შინა თათართასა. და ღმერთმან ყოვლისა მპყრობელმან და უფალმან ჩუენმან იესო ქრისტემან, და ყოველად წმიდამან ღმრთისმშობელმან, რომლისა ნაწილადცა ვართ, და ჯუარმან პატიოსანმან, რომელი მოგუენიჭა ჩუენ, მეფეთა, დამიცვა და მიმაწია ასაკად სისრულისა, და მომმადლა მეფობა, სკიპტრა და პორფირი მეფობისა, და თანადგომითა თქუენითა წარგმართე მეფობა, და აქა-

m 635
R 448a

T 325a

M 895

4 წელიწდისა თავი მოიწევის Mm, მოიწია წლის თავი TR. 5 უწოდეს Mm. 6 ათხუთმეტსა Mm, მეოთხუთმეტსა TR. 6 ყანმა M, ყენმან m, ყაინმან T. 6 ნოინი MT. 8 წინაშე ყაენისა—Mm. 8 ყაინისა T. 9 ბრძანა—Mm. 10 ბუღა—Mm. 11 მისნი T, ბუღასნი Mm. 14 ყანმან M, ყაინმან T. 15 ვითარ—Mm. 16 და—MT. 17 აბრაჰამს Mm. 18 გარესისა T. 18 მღვდელ-მონაზონთა—Mm. 20 ტახტსა ზედა და დასხდეს—Mm. 22 ისმინეთ ჩემი ყოველთა—Mm. 24 მამამა ჩემმა M. 24 მძლავრობასა Mm. 26 და უფალმან ჩუენმან—Mm. 26 იესომ Mm. 29 მეფეთა| მიერ T. 29 დამიცვას და მიმაწიოს Mm. 30 მომმადლოს Mm. 31 თქუენითა ჯაჰკს, ყაუხჩი, თქუენისავე გორგ.—MTmR.

R 448b მომდე მშვდობით ჰგეის საძეფო ჩემი. აწ განრისხებულ არს ყაენი, და ყოველი მთავარი მისი მოუწყუედიან, და აწ მე მიწოდს წინაშე მისსა. ვგონებ ბოროტის-ყოფასა, თუ არა წარვიდე ურდოსა | და წარვიდე მთიულეთს, სიმაგრეთა შინა, და დავიცვა თავი ჩემი. და, აჰა, ყოველი სამეფო ჩემი წინაშე მათსა ძეს. იხილეთ, რავდენი სული ქრისტიანე სიკუდილსა მიეცემის და ტყუე იქმნების, და ეკლესიანი შეიგინებიან და მოოჯრდებიან, ხატნი და ჭუარნი დაიმუსრვიან. და უკეთუ წარვიდე ყაენს წინაშე, დასტურობით უწყი. მომკლავს. და აწ სიბრძნითა თქუენითა განაგეთ საქმე ესე. მე ესრეთ ვგონებ: მრავალმღელვარე არს საწუთო ესე, დაუდგრომელ და წარმავალ, დღენი ჩუენნი სიზმრებრ და აზრდილებრ წარვლენ, და უნებელ და მსწრაფლ თანაგუაც წარსლვა სოფლის ამისგან. რა სარ|გებელ არს | ცხოვრება | ჩემი, უკეთუ ჩემთვის მრავალი სული მოკუდეს და მე, ტვრთ-მძიმე ცოდვითა განვიდე სოფლისა ამისგან. აწ მნებავს, რათა წარვიდე ყაენს წინაშე, და იყოს ნება ღმრთისა. უკეთუ მე მომკლან, ვგონებ, რომე ქუეყანა უვნებელად დარჩეს“.

M 896
m 636
T 325b

ვითარ ესმა კათალიკოზთა და ეპისკოპოზთა, და მოძღუართა და მთავართა, განკვრდეს, თუ ვითარ დადვა მეფემან სული თვისი ერისა მისისათვის, და ესრეთ პასუხი უგეს: „არა არს ნაცვალი შენი, მეფეო. გაშოროს ღმერთმან მოკლვა თათართაგან. მოოჯრდეს ქუეყანა და შვილნი შენნი მიმოდაიბნევიან. თუ ქუეყანაცა დაშთების, რა არს ნაცვალი შენი? აწ გეზრახებით, რათა წარხვიდე სიმაგრეთა მთიულეთისათა, ანუ აფხაზთასა, ვითარ ქმნა მამამან შენმან. და არა საჭირო არს განწირვა თავისა შენისა შე|ნგან. ჩუენ ყოველნი მტკიცედ ვპავით ერთგულებასა“.

R 449a ვითარცა ესმა მეფესა, თქუა: „თქუენ ერთგულებისა.

2 ყანი M, ყენი m, ყაინი T. 5 და ჰა M. 6 რაოდენი m. 9—10 ყანს M, ყენს m, ყაინს T. 11 საქმე ესე Dc]—MTmR, საქმე ჩვენი გორგ. 13 სიზრმლებ M, სიზრმებ m. 13—14 აზრდილებ Mm. 14 და მსწრაფლ]—Mm. 16 ჩემთვის]—m. 17 ცოდვითა]—Mm. 18 ყანს M, ყაინს T. 18 წინა Mm. 19 მამკლან Mm. 21 ხოლო ვითარ T. 21 ესმათ T. 21 კათალიკოზსა T. 23 მეფემან]—m. 24 გაშორვოს Mm. 25 და Dc, გორგ.]—MTmR. 27 არს] არის Mm. 27 რათა] +არა Mm. 28 მთიულეთისასა Mm. 30 თავისა] სულისა T. 32 თქუა] +მეფემან m. 32 თქუენ]—m.

და სიყუარულისა ჩემისათვის იტყვო, გარნა მეწყალის უბრალო ერი, ვითარცა ცხოვარნი კლვად უღონო არიან და არასადა აქუნ ნუგეშინის-ცემა. მე დავსდებ სულსა ჩემსა ერისათვის ჩემისა და არა დავიშლი ურდოსა წასლვას“. მაშინ განკვრებულნი ყოველნი აღდგეს და რქუა აბრაჰამ კათალიკოზმან: „არა არს საქმე, მეფეო, განწირვა სულისა შენისა, რამეთუ მრავალთა მეფეთა მიურიდნია და დაუცავს თავი თვისი. აწ თუ შენ დასდებ სულსა შენსა ერისათვის, ჩუენ, ყოველნი ეპისკოპოზნი, ვიტკრთავთ ცოდვითა შენთა. არამედ წინაშე ღმრთისა ვწამებთ, მოწამეთა თანა შერაცხილ | იქმნე, ვითარცა უფალი სახარებასა შინა ბრძანებს: „უფროს ამისსა სიყუარული არა არს, რათა დაღვას კაცმან სული თვისი მოყუსისათვის“. და უკეთუ ერთისა მოყუსისათვის სულისა დადება კეთილ არს, რავდენ ურიცხუთა სულთა ცხოვნება ეგოდენ სარგებელ არს“.

ვითარცა ესმნეს მეფესა კათალიკოზისაგან, განიხარა და დაასკუნა წარსლვა ურდოსა დიდითა დიდებითა და საჭურჭლითა, და თანაწარჰყვა | კათალიკოზი აბრაჰამ. და განუჩინა შვილთა საყოფელი. ყოველთა მთავართა, რომელნი არა თანაწარჰყვნეს, შევედრნა შვილნი მისნი, და წარგზავნა რომელნიმე მთიულეთს და რომელნიმე — ქახეთს. ხოლო ყრმა მცირე გიორგი წარგზავნა ტაოს, იშხანის ციხესა, | ასპარაშენს, და თუთ წარვიდეს ურდოსა. და ვითარ მივიდა ქუეყანასა ხუაშაქისა, ავაგის ასულისა, მუნ დახუდა ძე მისი, დავით, რომელი იგიცა წარიტანა, ამისთვის რომელ უეჭუელ იქმნას ყენი და ჰგონოს ერთგულება მისი.

ვითარ ვლეს მცირედ და მიეახლნეს ურდოსა, ჰგონა ყენმან მეფისა არმისლვა, წარმოავლინა ნოინი ერთი,

1 სიყუარულისათვის M, სიყუარულობისათვის m. 1 ჩემისათვის]—Mm. 1 მეწყალის T. 2 უღონო] უბრალო m (სიტყვის თავე წარწერილია: უღონო). 3 ნუგეშინის ცემად m. 5 აღდგეს]—Mm. 6 საქმე]—Mm. 6—7 განწირვა სულისა შენისა] განსწირავ სულსა შენსა TR. 8 თაქ] სულა T. 8 შენ]—m. 12 ამისა Mm. 14 მოყუარისთვის TR. 14 მოყუსისათვის ბროსე] მოყუსისა MmR, მოყურისა T, მოყერისათვის გორგ. 17 ხოლო ვითარცა T. 18 დასკუნა T. 18—19 და საჭურჭლითა]—Mm. 21 თანა წარჰყვა TR. 21 შეევედრნა m. 22 რომელიმე MmR. 22 რომელიმე Mm. 24 იშხანის TR. 24 ასპარაბეთს Mm. 24 თუთ] იგი Mm. 24 შავიდა TR. 25—26 ~ ავაგის ასულის ხუაშაქისასა TR. 27 იქმნეს TR. 27 ყანი M, ყენი m, ყანი T. 29 მიახლნეს m. 29 ჰგონა] ეგონა m. 30 ყენმან M, ყენს m, ყენმან T. 30 მეფისა M.

- M 898 სახელით თუქალ²², ძე ზემოკსეხებულისა იას-ბულასი, რათა მოიყვანოს მეფე. მგზავრ მიმავალსა მეფესა წინა-
დაემთხვა, რომელმან მყის აღიღო ყოველი ბარგი და
სიმდიდრე მისი, და მეფე პყრობილ-ყო და მიიყვანა
ყაენს არლუნს წინაშე. ხოლო მანცა პყრობილ-ყო და 5
განიზრახვიდა ყაენი, უკეთუ ბოროტი უყოს მეფესა,
არლარავინ არს ღირსი მეფობისა, და თუ არა ბოროტი
შეამთხვოს, ვითარ განუტეოს მიმდგომი და მზრახავი
ბულასი.
- T 326b | ხოლო რქუა ხუტლუბულა ყაენსა: „ნუ იურვი მავას, 10
რამეთუ მე მოვიყვანო შვილი აფხაზთა მეფისა დავი-
თისი, სახელით ვახტანგ, და მას მიუბოძე მეფობა, რო-
მელ ორივე სამეფო ბრძანებასა შენსა მორჩილებდეს“. 15
სთნდა ყაენსა სიტყუა ესე და წარავლინა ხუტლუბულა
იმერით დავით მეფისა წინაშე, უქადა ძესა მისსა მე-
ფობა და დაჲ მისი, ოლჯათ, ცოლად.
და ვითარ წარვიდა ხუტლუბულა, ჰკითხეს მეფესა
დომიტრის, რათა აღწეროს ყოველი სიმდიდრე მისი,
საჭურჭლე, ზროხა და ცხოვარი, და ყოველი საქონელი
მისი. რამეთუ პყრობილ იყო თვთ მეფე და მთავარი | 20
R 450a მისნი, თვნიერ აბრაჰამ კათალიკოზისაგან კიდე, და
არლარა იყო ღონე, აღწერა, რაცა აქუნდა, სიმდიდრე
ფრიადი. წარმოგზავნეს კაცი და წარიღეს ყოველი, |
m 638 არარა დაშთა, რამეთუ მოქალაქეთაცა უწყოდეს საგან-
M 899 ძური მეფისანი და შინაგამცემელ იქმნეს. ხოლო იტყუ- 25
ან ამასცა, ხოჯა-აზიზის შვილი, რომლისა მამა მოექლა
მეფესა დავითს, ხუტლუბულა და იგი, — ორნივე —
მტერობად შეითქუნეს მეფისა²³. და მივიდა ყაენს წი-
ნაშე საჭურჭლე მეფისა, და განკვრდა და მკირედ დას-
ცხრა გულისწყრომისაგან, და არლა ეგრე გონებდა ბო- 30
როტისა ყოფასა. და ვითარ იხილეს ვაზირთა მეფისათა

4 თუქალ გორგ., სიღჳლ MTmR. 2 წინ მ. 3 დამთხვა T. 4 მიყუანა Mm. 5 ყანს M, ყენს m, ყანის T. 6 ყაენი—Mm, ყანის T. 6 უკეთუ რათა Mm. 8 შეამთხვიოს M. 8 განუტეოს T. 10 ხოლო—Mm. 10 ხუტლუბულა M. 10 ყანსა M, ყენს m, ყანისა T. 10 მავას—m. 11—12 მეფის დავითისა T. 14 ყანსა M, ყენს m, ყანისა T. 14 ხუტლუ ბულა m. 15 იმერით Mm, იმერით TR. 15 მეფესა Mm. 16 დაჲ TR] ასული Mm. 17 ხუტლუბულა M, ხუტლუბულა m. 18 დომიტრის] დატრის M. 21 აბრაჰ MTm. 23 ფრიადი T. 23 წარმოგზავნა Mm. 25—26 იტყუნ T. 26 ამასაცა m. 27 მეფეს Mm. 27 ხუტლუ ბულა m. 28 მტერობდა შეინოქნეს m. 28 ყანს M, ყენს m, ყანის T. 29 მეფისა M. 30 სულის წყრომისაგან M. 30—31 ბოროტის ყოფად TR.

ფლობილთა²⁴, რქუეს: „აჰა, თავი შენი კელთა შენთა შინა არს. ღამით მოიდგინენ ცხენნი მორბედნი და წარვედ, და განერე კელთაგან ამათთა, რამეთუ არა არს ნაცვალი სულისა შენისა“. რქუა მეფემან: „ისმინეთ ჩემი. პირველვე უწყოდე სიკუდილი ჩემი, და დაედევ თავი ჩემი | და სული ჩემი ერისათჳს ჩემისა. ხოლო აწ თუ წარვიდე, უბრალო ერი მოისრას. რა სარგებელ არს, უკეთუ ყოველი სოფელი შევიძინო და სული წარვიწყმიდო“. არა ისძინა განზრახვა მთავართა მისთა.

და მოიწია ხუტლუბულა ლიხთ-იმერით და მოაჴსენა ყაენსა, ვითარმედ: „დავით მეფე წარმოავლენს ძესა თჳსსა მსახურებად შენდა და სპასა აფხაზთასა, რათა გმსახურებდენ“. ცნა ყაენმან, კუალად | დააპატიმრეს მეფე დიმიტრი²⁵, და ვითარ გარდაჴდა ორი ღღე, კუალად შეიპყრეს მეფე და ძე მისი, მცირე ყრმა დავით, ცალკე. და წარჴყვა თანა მღღელ-მონაზონი გაზრდილი მისი, მოსე. და არგნითა სცეს მეფესა, და ეგონა ყოველთა არღარა მოკლვა მეფისა, რამეთუ წესად აქუნდა, რა არგნითა სციან, არღა მოაკუდინიან. გარნა არა დამშდნა გულისწყრომისაგან. წარიყვანეს სამსჯავროსა სახლსა, რომელსა დივანხანად უწოდდეს, და ჰკითხვიდეს, უკეთუ თანაეწამა განზრახვასა ჩინქიშან ბუღასასა, და ვერა ბრალი პოვეს. და წარვიდა ტოლან²⁶ ვინმე ნოინი ყაენს წინაშე, რათა არა მოაკუდინოს მეფე, და ვერ აღასრულა სათხოველი მისი. და მოიწივნეს ათორმეტნი | მკედარნი ყაენისანი, რათა წარიყვანონ და სიკუდილსა მისცენ. ცნა სიკუდილი მეფემან, მხიარულითა პირითა მოიკითხვიდა მთავართა საქართველოსათა, რამეთუ ყოველნი მუნ მოსრულ იყვნეს ნუგეშინის-ცემად მეფისა, და ხუტლუბულაცა მდგომარე იყო. რქუა მეფე-

1 ფლობილთა Mm, ფლობილად T, ფლობილათ R. 2 მოიდგინენ m, მოიდგინა T. 2 ცხენი მორბედი m. 3 და განერე]—Mm. 3 რამეთუ Dc]—MTmR. 5 პირველ Mm. 5—6 თავი ჩემი T, თავი Mm. 8 შეიძინო m, შევიძინე T. 8—9 წარვსწყმიდო M, წარვიწყმიდო m. 10 ხუტლუბულა m. 11 ყაენსა]—MTm, ყაენსა R. 13 ყანმან M, ყენმან m, ყანმან T. 13 დაპატიმრეს MT. 14 დიმიტრი] დატრი M. 15 შიპყრეს M. 16 მღღელთ მონაზონი m. 17—18 ყოველთა]—და m. 18 არღარა]—რა T. 20 გულის წყრომისაგან Mm, გულისწყრომა მისი TR. 20 რა წარიყვანეს m. 21 დივანხანობით m, დივანხანად TR. 21 უწოდეს Mm. 22 განძრახვასა m. 23 ტოლან D, ტოლან MTR, ტონღარა m. 24 ყანს M, ყენს m, ყანს T. 25 ვერა M. 25 მოიწივნეს M. 25—26 ათორმეტი m. 26 ყანისნი M, ყანისნი T. 27 მეფემან]—MT 30 და]—m. 30 ხუტლუბულაცა m.

T_327b ძახ: „უკეთუ ძალ-გიც, ყაენს წინაშე შემეწიე სიკუდილ-
სა ამას შინა. თუ არა გნებავს, ძე ჩემი, მცირე დავით,
ილუაწე, რათა არა მოიკლას გულისწ|ყრომითა აღსაე-
სისა ყაენისაგან“. ხოლო მან და ყოველთა მთავართა
იწყეს ტირილად და განვიდეს გარე. ილოცა და ეზიარა 5
სისხლსა და ჯორცსა მეუფისა ჩუენისა ქრისტეს ღმრთი-
სასა. ეგრეთ აღსუეს ცხენსა და წარყვანეს, ვითარ
R 451a მილიონ ერთ²⁷. და ევედრა მტარვალთა, რათა ილოცოს
მცირედ. და ილოცვიდა ცრემლთა მოდინებითა ქუე-
ყანასა ზედა, და მერმე წარუპყრა ქელი. აჰა, დღე საში- 10
ნელი, ზარისღსაჯდელი, რომელი იკადრეს ბილწთა
ცხებულსა ზედა ღმრთისასა. და წარკუეთეს თავი მეფესა
დიმიტრის.

M 901 ხოლო გამოჩნდა მასვე ჟამსა პატივი ღმრთისა მიერ
ცხებულსა მისსა, რამეთუ მზემან შარავანდელი თვისი 15
უჩინო-ყო სრულიად, და იქმნა სიბნელე | დიდი, და
ყოველნი წარმართნი განკვრდეს. იყო ჟამი მეათე და
მწუხარამდე შეიმოსა ბნელი, ვითარ-იგი ყოვლისა სოფ-
ლისა ცხორებისა ვნებასა მეუფისასა, ეგრეთვე ამის ნე-
ტარისა და საქართველოსათვის წამებულისა მეფისასა, 20
რათა საცნაურ იქმნეს, რამეთუ პატიოსან არიან ცხე-
ბულნი ღმრთისანი. ხოლო იყო მესამე შაბათი წმიდათა
მარხვათა და ათორმეტ თვისა ებრაელთა მიერ ნისანად
წოდებული, და ჩუენ მიერ მარტად.

და აღასრულეს გულისწყრომა და არავე დასცხრა 25
გულისწყრომა მათი, რამეთუ შეიპყრეს ყრმაცა დავით
და ნოინსა ტოლაჩარს²⁸ მიჰგუარეს, რომელსა მკედართ-
მთავრობა აქუნდა. მას ღამესა, მწუხარებასა გულისასა²⁹,
მოიცივეს ყრმაცა დავით კარავსა შინა მოსიკუდიდ, გარ-
ნა ვერა იველთეს. და ვითარ განთენდა, განიპარა მოსე 30
მღდელი, რომელი არაოდეს განემორებოდა დავითს,

1 ყანს M, ყენს m, ყაინს T. 1 შემეწიებით Mm. 3—4 აღსავსისა ყაუ ხჩ.,
აღსავსითა MTmR. 4 ყაენისაგან]—Mm, ყაინისაგან T. 5 განვიდა m. 6 მეუფისა
ჩუენისა]—Mm. 6 ქრისტესა Mm. 6—7 ღმრთისა Mm. 9 ცრემლ მოდინებთა Mm.
10 და]—T. 12—13 მეფესა დიმიტრის]—MT. 15 ცხებულსა MTm. 15 მისისა T.
16 და იქმნა Dc]—MTmR. 17 ჟამი ი T. 18 მწუხარამ Mm. 19 ვნებისა T. 21
რამეთუ]—MTm. 23 იბ ათორმეტ Mm, იბ T, მეათორმეტე R. 23 ნისად MTm,
ნისანად R. 25 არადავე T. 27 ტოლაჩარს ჩე. კონიექტ., ტაჩარს R, ტაჩას MTm.
29—30 გარნა ვერა იველთეს Dc]—MTmR. 31 რომელ Mm.

m 640 და შევიდა | ტოლაჩარს წინაშე და აუწყა: „მოკლვა სწადის დავითისი“³⁰. ხოლო იგი აღდგა მსწრაფლ და წარვიდა ყაენს წინა და რქუა ყრმისა დავითის უბრალოება: T 328a | „რად გიკვმს შეუცოდარისა ყრმისა მოკლვა? მე მომ| R 451b მაღლე“. ისმინა და მოსცა, და წარიყვანა სახლსა თვისსა 5 და შევედრა ხოჯასა თვისსა³¹, რომელი უკანასკნელ საჭიბ-დივან იქმნა.

ხოლო გვაში იგი პატიოსანი დიმიტრი მეფისა დაცვეს მრავალ დღე, რათა არა წარიღონ ქართველთა. და ესრეთ სრულ იქმნა წინასწართქმული ბასილი მთაწმიდელისა. ხოლო იყვნეს მრავალნი წარჩინებულნი საქართველოსანი და ვერვინ იკადრა წარყვანებად გუამი მეფი|სა. მაშინ კათალიკოზმან და მოსე იყიდნეს კაცნი, და მოსეცა თანაწარპყვა და მოიპარეს ღამით. მაშინ განგებითა ზეგარდმოთა გამოჩნდეს კაცნი ტფილისელნი. 10 რომელთა აქუნდა თევზი წარსაღებელად, და თევზთა თანა იტვრთეს და მოიყვანეს მცხეთას, და მუნ დამარხეს სამარხოსა მამათა მათთასა. 15

ვითარცა იქმნა ესე, დავით, ძე დიმიტრისი, შეინახა კეთილად ტოლაჩარ ნოინმან, ხოლო დედოფალი და 20 სხუა ცოლი მეფისა დამალეს. და სორღალ წარვიდა სახლსა მამისა მისისა თათარში, ხოლო ასული ბექასი წარვიდა მამისა მისისა თანა სამცხეს, და ვახტანგ იყო მთიულეთს. ხოლო ყაენმან მისცა დედოფალსა სარჩოდ სკორეთისკევი, და ვახლნეს ორნი მცირედნი ძენი: მა- 25 ნოველ და ლაშა. და სორღალს წარპყვეს ორნი შვილნი. ბაიდუ და იადგარ, სახლსა მამისა მისისა. და დარჩა ქუეყანა ესე უმეფოდ.

მოუწოდა ყაენმან ხუტლუბულას და რქუა: „აჰა, მოვსრენ ყოველნი მტერნი ჩემნი, და მტერიცა შენი, 30

1 ტაჩარს MTmR. 1 მკლე M, მოკლა m. 1—2 სწადის ჩვ. კონიექტ.]— MTmR, სწადიან გორგ. 3 ყანს M, ყენს m, ყანს T. 4 გიკვმს m. 4 შეუცოდარის Mm, შეუცოდარისა T. 4—5 მომმაღლე ყაუ ხჩ., მომაღლე MTmR. 6—7 სიბდევან MTm. 8 დიმიტრი] დატრი M. 10 წინასწარ თქმული Mm, წართქმული T. 12 წარყუანება MTm, გამოთხოვად R. 16 და]—m. 17 მოიყუანეს MT, მოიტანეს m, მოიღეს R. 19 ვითარცა R]—MTm. 19 დიმიტრისი] დატრისი M. 20 ტოლაჩარ ჩვ. კონიექტ., ტაჩარ TR, ტაქარ Mm. 20 ნოინ MTm. 21 სხუანი ცოლნი TR. 21 მეფისანი MTmR, მეფისა გორგ. 21 და]—T. 21 სორღალ]—Mm, სორღალა TR, სორღალ გორგ. 24 ყაენმან გორგ., ყრმამან MTmR. 25—26 მანოველ] მანვე MTm. 26 სოღლარს Mm. 27 იადგარ Dc] იედგარ MTm. 28 უმეფო და MTm. 29 ყან-ბა M, ყენმა m, ყანმან T. 29 ხუტლუბულას m.

R 452a ² მეფე დიმიტრი, და აწ მეფე არლარა [არს საქართველო-
 სა შინა]³². აღმისრულე, რომელი | აღმოიქვ, მოიყვანე
 ძე აფხაზთა მეფისა და იყოს იგი მეფედ. მაშინ მოგი-
 თუალო საქართველო ყოველი და განაგებდი, ვითარ
 T 328b გნებავს“. წარვიდა ხუტლუბულა მეფესა დავითს წინა- 5
 შე. და ვითარ იხილა ხუტლუბულა მეფემან დავით, მოუ-
 წოდა სპათა თესთა, წარმოემართა და თანაწარმოიტანა
 ძე მისი, ვახტანგ, გარდამოვიდეს და დადგეს ტასისკარს,
 ქვიშხეთის მინდორსა. აქათ მოვიდეს სირმონ ნოინის
 M 903 შვილი, ყონჩიბალ, აღინაყის შვილი, ყურუმჩი, | რო- 10
 m 641 მელი დგის მათაა ჯავახეთისათა, რომელ არიან არტან-
 სა და სამცხეს შუა, და ყოველი დიდებულნი საქართვე-
 ლოსანი შემოკრბეს, და ყვეს ფიცი და სიმტკიცე ერთ-
 გულობისა. და მოსცა ძე მისი მეფემან, და მრავალნი
 თავადნი მისნი თანაწარმოატანა. და წარმოვიდეს 15
 მსწრაფლ და მეფე დავით შეიქცა ქუთათისს. და მოი-
 წიგნეს ყაენს არლუნს წინაშე. იხილა ყაენმან ვახტანგ,
 შეიყუარა სიკეთისა მისისათვს, რამეთუ იყო ტანითა
 სრულ, ჰაეროვან, ტკბილ, მოწყალე, სამართლისმოქ-
 მედ, უხუ, მდბალ, ენატკბილ, განმზრახავ კეთილ, ყოვ- 20
 ლისა საქმისა მცოდნე. ამას ვახტანგს მოსცა მეფობა
 ყოვლისა საქართველოსი და დაჲ თვისი, ოლჯათ, ცო-
 ლად, და წარმოგზავნა და მოვიდეს ტფილისს.

VI

R 452b და¹ შემოკრბეს კათალიკოზი და ეპისკოპოზნი, | და
 მთავარნი, და დაადგეს გვრგვნი მეფობისა, და დასუეს
 ტახტსა სამეფოსა, და აღასრულეს წესი კურთხევისა.

1 დემეტრე MT. 1—2 [არს საქართველოსა შინა] ჩე. კონიექტ., აღარ არის
 მეფე საქართველოშიგნ გორგ. 2 მოვიყვანე T. 3—4 მოგეთვალა MTm. 5 გნებავს] და
 წარვედ აფხაზეთს T. 5 ხუტლუბულა m. 5 დავითს T. 6 ხუტლუბულა m. 6 მეფემან
 დავით]—MTm. 7 და]—MTm. 8 გარდამოვიდა Mm, გარდამოვიდა T. 9 აქათ]—Mm.
 10 ყონჩიბალ] ყონჩიბ M, ყონჩიბა T, ყონჩიბა R, ყონჩიბალი m, გორგ. 10 აღიყანის
 MTR, ყანის m, აღინაყის გორგ. 10 ყურუმჩი MT. 11 მთასა Mm. 11 ჯავახეთისასა M.
 13 და (ყვეს)—Mm. 15 თანა წარმოიტანა M, თან წარმოატანა m. 17 ყანს M, ყენს m,
 ყაინს T. 17 წინა Mm. 17 ყაენმან]—Mm, ყაინმან ვითარცა T. 18 რამეთუ R]—MTm.
 19 სრული Mm. 19 აეროვანი Mm, აეროვან T. 19 სმართლის T. 20 მთაბალი]+
 სამართლის მოქმედ M. 20 ყეთილ Mm. 21 მცოდინე Mm. 22 ყოვლისა საქართველოსი
 R, და ყოველი საქართველო MTm. 22 დაჲ]—MTm. 23 მოვიდა TR. 26 შემოკრბეს M.
 26 ეპისკოპოზნი] დეკანოზნი T.

- და დაიპყრა ყოველი საქართველო ნიკოფსით დარუბან-
დამდე, თვნიერ ჭაყელ-ციხისჯუარელისა ბექასი, და გა-
ნიხარეს ყოველთა მკვდრთა საქართველოსათა, რომელ
მოეცა ნათესავი მეფეთა პატიოსანი, ღმრთისმოყუარე,
ტკბილი და მოსამართლე, ახოვანი და მკნე, და სამკედ- 5
T 329a როთა ზნითა აღსავეს. ამან აღიყვანა პატივსა ათაბაგო-
ბისასა და ამირსპასალარობისასა ხუტლუბულა და მიუ-
ბოძა ორივე კელი და განგება საძეფოთა².
- ხოლო დავით დაშთა თათართა შინა ტოლაჩარ ნო-
ნისთა, ჭირთა და იწროებათა შინა, დედოფალი, დედა 10
M 904 მათი, დაშთა სკორეთს, და სხუანი ძმანი მათნი მიმოიბ-
ნიენეს. ხოლო უმრწამესი ძმა მისი, გიორგი, რომელი
უშვა ასულმან ბექასამან, წარიყვანა პაპამან მისმან,
ბექამან, და აღზარდა საკვრელი და უმჯობესი ყოველ-
თა კაცთა, ვითარ ქუემორე სიტყუამან ცხად-ყოს. 15
- და ვითარ გარდაცდა ორი წელი, შეედვა საღმობა
ბოროტი ყაენსა არღუნს, რამეთუ განკმეს ყოველნი
ასონი მისნი და მოლპესცა ჯორცნი და ძუალნი აღმოს-
ცკვდეს, და განიყარა ყოველი გუამი მისი, და იყო ნახვა
მისი უშუერ და საზარელ, და კინდა მიმსგავსებულ იყო 20
მკუდარსა. ვითარ სნეულობდა არღუნ, ინება ხუტლუ-
ბულა, რათა | დავით მეფე-ყოს, და მოდგა მის კერძო
m 642 და ეცადა ნოინთა | წინა, რათა წარუღონ მეფობა ვახ-
R 453a ტანგს. ტოლაჩარ თანაშეწეოდა დავითს და ოვსთა მეფის
ძე, სახელით ფარეჯან, ძლიერად შეეწეოდა დავითს. 25
ამისთვის საბრჭოდცა წარდგეს, თუ რომელსა მართებს
მეფობა. ხოლო სხუათა მთავართა ქართველთა არა სთნდა
მეფობა დავითისი, მტკიცედ დგეს ერთგულობასა ზედა
ვახტანგისსა. ამისთვის არა მოსცეს მეფობა დავითს, და
ადგილ-ადგილ სოფელნი და ქუეყანანი მოსცეს დავითს. 30
და ვითარ განგრძელდა ზეგარდმო რისხვა არღუნს
ზედა, და სენი იგი განგრძელდებოდა ოთხისა თვსა
T 329b ეამთა, განრღუეული თავით ფერკამდე, მოქეწყინა ნო-
ინთა, შეკრბეს და ზედამიეტევენეს, და კარავსა შინა

1 დაიპყრა მ. 2 ბექასა TR. 4 მეფეთა|ჩუენთა TR. 5-6 ტკბილი... აღსავეს|—
Mm. 9 ტაქარ Mm. 9-10 ნოინისათა მ. 11 სკორეთს R, საკურეთს MTm. 11
მისნი T. 12 უმრწამესი MT. 12 ძმა| ძე MTm. 13 ბექასამან|+და T. 17 ბოროტი|—
Mm. 18 კორცნი|—MTm. 19 განიყარა M. 21-22 ხუტლუბულა მ. 22 მოდგა|
მოდგამ Mm, მოდგამი TR. 22 მისი T. 24 ტაქარ MmR, ტაჩარ T. 24 დავით MTm.
24 და|—Mm. 25 ბარეჯან Mm, ფარეჯ T, ფარეჯან გ ო რ გ. 31-32 არღუნზედ Mm,
არღუნზედა T.

- მოშთობისა მიერ სიკუდილსა მისცეს მასვე დღესა და
 ეამსა, რიცხუსა თესასა, ათორმეტსა მარტსა³, რომელსა
 შინა პატიოსანი და სანატრელი ცხებული ღმრთისა,
 მოწამე ბრწყინვალე დიმიტრი, მოიკლა. საცნაურ იქმნა:
 M 905 ამისთვის მოიწია სენი ბოროტი | არღუნს ზედა, რომელ 5
 დასთხია სისხლი უბრალო მრავალი და იკადრა ნაცვალ-
 სა ღმრთისასა კელის შეხებად.
- მოკუდა არღუნ, და ყოველნი განმზრახნი მისნი, რო-
 მელნი მეფისა სიკუდილსა თანაშემწე ყოფილ იყვნეს,
 ყოველნი მოისრნეს. და მიერთგან მიეცა ფლობა და- 10
 ვითს, და ნოინნი დავითისკე იყვნეს. ეგრეთცა მტკიცედ
 ეპყრა მეფობა ვახტანგს.
- წარავლინეს ნოინთა კაცი და მოიყვანეს ყაენად ქე-
 R 453b ლათუ-ქოუნ, ძმა არღუნისი, და დას|უეს ტახტსა და 15
 კელთ-უგდეს საყაენო. ამან შეიყუარა კეთილად ვახ-
 ტანგ, რამეთუ ამისთვის ჰგონა არღუნს ზედა მიწვენად
 რისხვა იგი სასტიკი. და ვითარცა ესრეთ იქმნებოდა,
 შეედვა მცირე რამე სენი ვახტანგ მეფესა, რომლისა მი-
 ერ შეისუენაცა, და მოკუდა სამ წელ მეფეყოფილი,
 საღმრთო-საკაცობოთა საქმითა სრული და შემკობილი, 20
 რამეთუ აღმზრდელიცა კეთილი და მეცნიერი ესუა,
 ფარსმანის შვილი. ცნა დავით, განმწარდა სიკეთისა და
 სიჰაბუკისა მისისათვის, და იგლოვა წესისაებრ, და ფრი-
 m 643 ად პატივ-სცა და წარგზავნა გელათს, სამარხოთა | მე- 25
 ფეთასა. ვითარცა ესმა მეფესა, მამასა მისსა დავითს,
 სიკუდილი სასურველისა და ყოველთა მიერ შეყუარე-
 ბულისა ძისა მისისა, ვახტანგისი, უზომოთა ტკივილთა
 და ვაებათა მოიციკეს, რამეთუ შეუძლებელ არს მო-
 T 330a თხრობად თვთელ|ლისა. გარნა ესოდენ მოიციკა მწუხა- 30
 რებამან, რომელ ვერლარა ჰოვა ლხინება და შემდგო-
 მად მცირეთა წელთა შეისუენა მანცა, პატიოსნითა სი-
 ბერთა აღსავსემან. დაუტევა სამნი ძენი, პირმშო ვიდ-

1 მოშთობისა Mm. 1 მიერ]—Mm. 2 რიცხვისა თესსა MTm. 2 ათორმეტსა] ობ T. 4 დიმიტრი] დატრი M, დიმიტრი მეფეთ მეფე T. 6 მრავალი]—Mm. 8 ყოველი Mm. 8 განზრახვანი Mm. 10 მოეცა Mm. 11 ეგრეთცა Mm. 13 ყანაო M, ყენად m, ყანად T. 13—14 ქელთუქონ MTmR. 15 უღვეს Tm. 15 საყანო M, საყენო m, საყაინო T. 16 რამეთუ]—MTm. 17 ვითარცა]—MTm. 17 იქმნებოდა]—Mm. 18 მცირედ T. 20 საქმითა გო რ გ.] — MTmR. 23 სიჰაბუკისა M. 27 ვახტანგისა m. 27—28 ტკივილთა და ვაებათა Mm, ტკივილთა და მწუხარებათა TR. 28—29 მითხრობა TR. 30—31 შემდგომად]—MTm. 32 აღსავსემან ყ ა უ ხ ზ. აღსავსე MTmR. 32 პირმშონი MTm.

- M 906 რემე კოსტანტინე, და მეორე სიქელ, და უმრწამესი ალექსანდრე, რომელი უშვა დედოფალმან, | დიდისა პალიალოლოსის ასულმან, კოსტანტინეპოლისა და საბერძნეთისა მპყრობელისამან⁴. ხოლო მიიღო მეფობა
- R 454a კოსტანტინე | პირმშობისა ძლით, რომლისა მეფობასა 5 წინააღუდგა ძმა მისი, მიქელ, და დაიპყრა ქუეყანა რაქისა და არგუეთი. და დღეთა მათთა იშლებოდა სამეფო, რომელთა საქმენი არა მოკსენებულ არიან. და არა ყვეს მშვდობა, ვიდრე არა მიიცვალნეს, რამეთუ, რომელსა ეამსა დაიზაენიან, მყის შეიშალნიან. 10
- ხოლო ჩუენ პირველივე გზა აღვლოთ მცირედ კერძო გარდამბიჯებელთა. დაჯდა რა ქელათუ ტახტსა ზედა, განდგა ქალაქი ტუნლუზალო. რა საბერძნეთით მოსრულ იყო ქელათუ, ჰგონეს უცალოება ყაენისა და განდგეს. მაშინ მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა და მეფისა დი- 15 მიტრის ძესა, დავითს, და მთავართა ქართლისათა, და შევედრა ტახტი და ცოლი მისი და ხათუნნი ნონისა სიქდურს, ხუტლუბულა და სხუანი მთავარნი საქართველოსანი დაუტევნა მულანს, რამეთუ ეშინოდა გამოსლვისათეს ბერქანათასა. თვთ წარვიდა და დავით, ძე დიმიტ- 20 რისი, თანაწარიტანა. და ვითარ მიიწიენეს ტუნლუზალო ქალაქსა, გარემოადგა ოთხ თუე და ვერა ავნო. | და ვითარ მისჭირდა, მეხუთესა თუესა იწყეს ძლიერად ბრძოლად, რამეთუ დავით და მცირედნი ქართველნი ბრძოდეს. წარულეს ქალაქი და შიგან შევიდეს, სადა- 25 იგი ქრისტიანენი ერთსა ყურესა შეკრებულ იყვნეს, და ევედრნეს დავითს, რათა შეიწყალნეს და ყაენმან არა ბოროტი უყოს. უსმინა | და მცველნი დაუდგინა და
- R 454b

1 მორე MTm. 3 პალიალოს M, პალიალოს m, ჰლ ლალოს T, პალიალოს R. 3 კოსტანტინეპოლისმან M, კოსტანტინეპოლისმან mR. 3—4 საბერძნეთისმან M. 4 მპყრობელისამან ქ ა ვ ა ხ., მპყრობელმან MTmR. 5 კოსტანე M, კოსტანტილე m. 5 პირმშობისა MTm. 5 ძლითა Mm, ძლითა T. 5 ძლით+იმერეთისა m. 7 არღუბეთი Mm. 8 რომელთა] რათა Mm. 9 რამეთუ—MTm. 10 მყის] და MTm. 11 პირველ MTm. 11 აღვლოთ MTm. 12 ქელათუ MTm. 13 ტუნლუზო MTm. 14 ქელათო MTm. 14 ყენისა m. 15—16 დიმიტრის] დატრის Mm. 16 ძესა დავითს]—MTm. 18 სიქდურს ჩე. კ ო ნ ი ე ქ ტ., ელგოს Mm, ვაგოს T, ელგოზს R, სიქანდურს გ ო რ გ. 18 ხუტლუბულა m. 19 მულნს MTR, მულანს m. 20 ბერქანათასა ჩე. კ ო ნ ი ე ქ ტ., ბელქალათასა Mm, ბერქლნათასა T, ბერქლნათასა R, ბერქანთ გ ო რ გ. 20 და თვთ m. 20~დავით და Mm. 20 დიმიტრისი] დატრი Mm. 21 მიიწიენეს MTm. 22 ავნო]+რა m. 27 ყანმან M, ყანმან T. 28 დაუდგინა Mm.

№ 907
■ 644

დაიცივნა და აღილო ხარაჯა | და საჭურჭლე | ურიცხვ,
და მიერ წარმოვიდა.

ხოლო მუნ ყოფასა ფარეჯანისა იწყეს ოვსთა ოკრე-
ბად, კოცად და რბევად და ტყუენვად ქართლისა, და
ქალაქი გორი წარტყუენეს და თვსად დაიჭირეს ოვსთა. 5

მაშინ შეკრბეს ქართლის ერისთავისა ბეგას ძესა, ჰამა-
დას, წინაშე ყოველნი ქართველნი და მოადგეს გორსა,
და მრავალგზის შეებნეს ქალაქსა შინა, მრავალი კაცი

მოკუდა, ოვსიცა და ქართველიცა, და დაწუეს გორი
სრულიად. და ვითარ მისჭირდა ოვსთა, ციხიდამე გარ-
დმოუშვეს საბლითა კაცი და წარავლინეს მუხრანს

მდგომთა თათართა თანა, რათა შეეწივნენ. ვითარცა
ესმა, ჩამოდგეს შუა, შუელა ქმნეს და ზავი. და მიერთ-
გან შეიქმნა მტერობა შორის ქართველთა და ოვსთა,

ვიდრემდის მეფეთა შორის ბრწყინვალემან, დიდმან 15
სახელგანთქმულმან გიორგი, განასხნა და აღფხურნა. და
ვითარ მოიწივნეს შინა, მოუწოდა ყაენმან დავითს და

რქუა: „ვინათგან დასდევ თავი შენი მსახურებად ჩემ-
თვს და სდგა ერთგულობასა ჩემსა ზედა, მომიცემია მე-
ფობა და სამეფო შენთვის“. და წარმოგზავნა ტფილისს

და დასუა ტახტსა მამისა მისისასა. და თანაწარმოატანნა
სპანი საქართველოსანი, შანშე და ხუტლუბულა, და ყო-
ველნი დიდებულნი. და მოუწოდეს სამცხით | ბექასა,

და მან არა ინება მოსლვად, რამეთუ ფრიად გა|ნდიდე-
ბულ იყო, თვთ არღარა წარვიდის არცა ყაენს წინაშე,
არცა მეფესა თანა. წარმოუვლინა ძე თვისი პირმშო, სა-
მცხის სპასალარი სარგის, და ყოველი ნამარხვეც, რო-
მელ აქუნდა მეფისა დიმიტრისაგან შევედრებულთ, და

სარტყელიცა იგი დიდფასისა. მოვიდა სარგის და მოი-
ლო ყოველივე დაუკლებელად მეფის დავითის წინაშე. 20
დასუეს მეფე ტახტსა ზედა და აკურთხეს კათალიკოზ-
მან აბრაჰამ და ეპისკოპოზთა⁵.

T 331a
R 455a

M 908

3 ოსთა Mm. 4—5 და ქალაქი... დაიჭირეს ოვსთა]—MTm. 6 ამადს Mm, ამა-
დას T. 9 მოკუდინეს Mm. 9 ოსიცა Mm. 10 ციხიდამენ M, ციხიდამე m, ციხიდამან T.
11 მუხრანს TR. 12 რათა Mm, რლთა T. 12 შეეწივნენ MT, შეეწივნეს m. 13 შუა]—
MTm. 13 ქნეს MTm. 13 და (მიერთგან)—m. 14 შორის]—m. 14 ოსთა M. 15 ბრწყინ-
ვალემა M. 16 სახელ განთქმულმა M. 16 აღფხურა Mm. 17 შინა]—m. 17 ყაენმა M,
ყაენმან T. 20 სამეფო შენთვის Mm, სამეფო შენი ყოველა T. 21 დასუეს MTm. 21
მისისასა T, მათისასა Mm. 21 თანა წარმოატანა M, წარმოატანა m. 22 შანშა MTm.
22 ხუტლუბულა m. 25 ყანს M, ყენს m, ყაინს T. 25 წინაშე T, წინა Mm. 28
დიმიტრისაგან] დატრისაგან M. 31 და დასუეს T. 32 აბრაჰ Mm. 32 ეფიისკოპოზთა M.

ხოლო მოსცა ყაენმან და მისი, ოლჯათ, რომელი ვახტანგს ცოლად ესუა. დაიპყრა ყოველი სამეფო მამისა მისისა დიმიტრისი, თვნიერ ბექას სამცხის მპყრობელისა მთავრისა, ხოლო იგი პატივ-სცემდა მეფესა დავითს, მრავალთა ნიჭთა და ძღუენთა წარმოუვლენდის. ხოლო | დავით უმეტესთა ჟამთა იყვის წინაშე ყაენისა, დაღათუ ფარეჯან, ოვსთა მთავარი, მსახურებდა კეთილად მეფესა, არამედ აქუნდა მტერობა ქართველთა და ოვსთა. ესოდენ გარდაეკიდნიან ერთმანეთს, რომელიცა მძლე ექმნის, მოკლის. მაშინ წარვიდეს ქალაქსა ოვსნი ვაჭრობად, და მოიქცეს და იხილეს გლახაკი, და მისცეს ქველისსაქმე ოვსთა, რომელსა უპირველესსა ეწოდა სათხიზ და მეორესა უზურბეგ. და რქუეს: „გლახაკო, ევედრე ღმერთსა, | რათა დღეს ჩუენი და სურამელის ბეგას შვილის კრძალი ერთგან შეიყარნენ“.

ვითარ წარვლეს მცირედ, დახუდა ნადირობასა შინა მყოფი რატი მცირითა კაცითა, უსაქურვლო. მყის ზედა-მოეტევენეს, აღიღო ფარი და დაუდგა სივიწროესა წყლის-გასაველსა. და პირველ სათხიზს უხეთქნა მუზარადსა, გაიწუპო და ჩამოაგდო, და მოკუდა. მერმე უზურბეგ მოუტდა, ჰკრა მასცა ჯაჭვანსა მჯარსა, განუკვეთა მჯარი და ჩამოაგდო, ყრმათა რატისთა მოაკუდინეს. იხილეს სხუათა ოვსთა და ივლტოდეს. ამისთვის იტყვის წინასწარმეტყუელი: „უფალი ამპარტავანთა შემუხ|რავს“. კუალად სხუა კმობს: „აღვოცენინ უფალმან ყოველნი ბაგენი მზაკუარნი, და ენა დიდად მეტყუელი“.

ხოლო მოვიდა მწოდებელი თუქალისა? წინაშე დავით მეფისა. და წარვიდა დავით წინაშე თუქალისა, რო-

1 ყაენმან T. 1 დაა] დაა MTm. 2 სამეფო]—Mm. 3 დიმიტრისი] დატრისა M. 7 ყაენისა]—MTm. 7 ფარეჯან ოვსთა] ფარაჯანოსთა Mm, ფარეჯანოსთა T. 9 [და ოვსთა] ჯა ე ა ხ., ყ ა უ ხ ჩ., ოსთა გ ო რ გ. 11 ოვსნი] ორნი Mm. 11 იხილნეს m. 12 ოვსთა] ორთა Mm. 13 სათხიზ გ ო რ გ., სათხისად MTm, სათხისა R, ბ რ ო ს ე, ყ ა უ ხ ჩ. 13 უზურბეგ გ ო რ გ., უზურაბეგ MTmR. 15 კმალი Mm. 15 ერდგან MT. 17 და დახვდა (დახუდა T) MTm. 18 და უსაქრლო M, უსაქურლო T, უსაქურვლო და m. 18—19 ზედა მიეტევენეს Mm. 19 სივიწროესა T. 20 პირველ სათხიზს ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., პირველსა თხეს M, პირველ სათხემსა T, პირველსა თავსა m, პირველ სათხეს R, ბ რ ო ს ე, ყ ა უ ხ ჩ. 21 უზურბეგ გ ო რ გ., უზურაბეგ MTmR. 23 ყრმათა T, ყმათა R, ჟამთა Mm. 24 ოსთა Mm. 26 აღვოცენ Mm. 28 მოვიდა]+მოვიდა T. 28 მოწოდებელი m. 28 ყან თუქალისა M, ყან თუქალისა T, ყან თუქალისა m, ყან თუქალისა R. 25—29 წინაშე დავით მეფისა]—MTm. 29 დავით წინაშე თუქალისა De]—MTm.

მელი დგა მათა აარატიისათა⁸. ვითარ იხილა თუქალ
დავით მეფე, პატივითა შეიყუარა. ინება, რომელ ფიც-
თა მიერ ქმნან ერთობა სიყუარულისა. დაამტკიცეს ერ-
თობა, და წარმოვიდა მეფე შინა, და მოსცა დმანისი,
რომელი აქუნდა ხუტლუბუღას, ძმასა მანგასარისსა⁹. 5

R 456a
m 646
T 332a

და ვითარ გარდაკდა მცირედი ჟამი, წარვიდეს ნო-
ინნი, რომელნი თუქალისაგან ლტოლვილ იყვნეს, ვი-
თარ ნავროზ, დიდისა არლუნის შვილი, რომელი იყო
კაცი მკნე, ძლიერი, ახოვანი, მანქანი, შემმართველი
უმეტესობისა, აღინაყის შვილი ყურუმჩი, რომლისა 10
ძმა, ბულა, მოეკლა თუქალს. | ესენი მივიდეს ხუარასანს,
არლუნის შვილსა, ყაზანს ქოუნს, თანა, რომელსა აქუნ-
და მამისაგან საუფლისწულოდ ხუარასანი. შეიყარნეს
და ინებეს, რათა ყაზან ყონ მთავრად და ყაენად. შეკრ-
ბეს ესე ყოველნი და წარმოემართნეს ბრძოლად ბაი- 15
დუსსა. და ვითარ ცნა მოსლვა ყაზანისა, მოუწოდა მანცა
ლაშქართა, და წარვიდა თუქალცა სისწრაფითა, ვერლა-
რა | მოიცადეს მეფე. აქაცა დაიცვა ღმერთმან, რომე
არა დახუდა. მიეგებნეს მცირესა | ქალაქსა ზანგანს,
შეკრბეს ურთიერთას და სწორი ძლევა იქმნა, უკუდგეს 20
ორნივე და გაიყარნეს, რამეთუ ყაზან მუნ არა იყო,
ნავროზ და ხუტლუშა¹⁰ წარმოველინეს. ნავროზ კელთ-
იგდეს და ძლიერი ბრძოლა ყო ჯალაირმან. და წარვიდა
ყაზან ხუარასნით.

M 910

ხოლო ევედრა ნავროზ თუქალს, რათა განუტეოს, 25
და ფიცითა დაუმტკიცა, რათა ყაზან შეკრული მოსცეს.
ირწმუნა და განუტევა. და ვითარ მივიდა ყაზანს თანა,
შეკრა ქუაბი სპილენძისა და წარმოგზავნა თუქალს წი-
ნა, რამეთუ ენითა თურქულითა ქუაბსა ყაზან ეწოდების.
მოვიდა ქუაბი შეკრული საბლითა, განუეკრდა და და- 30
უმძიმდა თუქალს, რამეთუ მოსრულ იყო აარატიისა
მათა.

1 იღგა Mm. 2~მეფე დავით T. 7 თუქალისაგან Dc| თუქალის MTmR. 7
იყვნეს| იყო M. 8 ნავროზა MT. 10 ალიყანის MTmR, აღინაყის გორგ. 10 ყუ-
რუმჩი m, ყურუმში MTR. 12~13 არლუნის... ხუარასანი|—Mm. 12 არლუნს T.
12 ქოუნს ჩე. კონიექტ., ქუნს T,—R. 14 ყანად M, ყინად T. 15~16 ბაიდოსსა
MTmR. 16 ვა m. 17 ლაშქარსა Mm. 18 დოცეა|+მეფე T. 19 ზანგას Mm. 21~არა
მუნ Mm. 22 ხუტლუშა ჩე. კონიექტ., ხუტლუბულა MTmR. 22 წარმოველინეს
Mm, წარმოველინეს T, წარმოველინა R. 23 ყო| ყუეს Mm. 23 ჯალაირმან Mm. 26
შეკრული R, გორგ., კელ შეკრული MTm. 28~29 და წარმოგზავნა თუქალს წინა,
რამეთუ|—MTm. 29 თურქულითა|+ქურთულითა Mm. 29 ყაზან| ბანს M.

მამინ კულად წარემართა ყაზან უმრავლესითა სპი-
 თა უგრძნულად, და უყანს დაესხა ბაიდუს, შეკრეს და
 მოაშთევს, და მის თანა მრავალნი ნოინნი. აქაცა დაი-
 ცვა ღმერთმან მეფე. ვითარ ცნა სიკუდილი ბაიდუ ყაე-
 ნისა თუქალ, ივლტოდა და მივიდა სამცხეს, ბექასასა, | 5
R 456b რომელი მთავრობდა ტასისკართიგან ვიდრე კარნუქალა-
 ქაღმდე. და შვილი წარგზავნა მეფისა დავეითის წინაშე
 და მას შევედრა. და ვითარ მოვიდა ყაზან აღარბადა-
 განს, რომელ არს თავრევი¹¹, წარმოუვლინა მოციქული
 მეფესა და ბექასა, რათა მისცენ თუქალი და შვილი მი- 10
 სი, ერთგზის და ორგზის. და არა მისცეს, არამედ იურ-
 ვეს, რათა შეუნდოს. და მოსცა პირი და ბეჭედი უვნე-
 ბელობისა, და მისცეს თუქალი. ვითარ ცნა ყურუმჩი
 წარყვანა თუქალისა ურდოსა, მოეგება ელჩსა ყაენის
 ყაზანისსა ნავიდურს, და წარგუარა თუქალი და მოკლა 15
T 332b სიკუდილისათვის ბუღასა¹², ძმისა | მისისა. და მეფემან
 დავეით მოსცა შვილი მისი და ყოველი სიმდიდრე, რო-
 მელი შეევედრა ოვსთა მთავრისა ფარეჯანისა, რომელი
 იღვა ციხესა ატენისასა¹³. რამეთუ ესე დაიმაღლა ყაენ-
 მან ყაზან, გარნა მეფემან ვერ გულს-იდგინა წარსლვა 20
m 647 ურდოსა შიშისათვის, რომელ აქუნდა სიყუარული | თუ-
 ქალისი. კულად სხუაცა იყო შიში ურდოს წარსლვისა,
M 911 რამეთუ | ზემოკსენებული იგი ნავროზ, არღუნ-აღას
 შვილი, მტერი იყო ყოველთა ქრისტიანეთა, ვისცა ჰგო-
 ნებდა სჯულისა დატეობასა, დაჰპატიებდა და მუსულ- 25
 მანად მიაქცევდა, თვნიერ ცნობისა ყაზან ყაენისა. კულ-
 ლად რამე ბოროტი აქუნდა, ამისთვისცა ბოროტად მო-
 კუდა, ვითარ ქუემორე სიტყუამან ცხად-ყოს.
R 457a ესე ნავროზ განდიდნა, თვნიერ ყაქენისა განაგებდა
 საქმეთა საურავთა და აქუნდა მტერობა ქრისტიანეთა, 30

1 წარმოემართა TR. 2 უგრძნულად R, უგრძნეულად Mm, უგრძნულად T.
 4 ბაიდუსი M, ბაიდუსი Tm, ბაიდო R. 4—5 ყანის M, ყენის m, ყანისა T. 5 თუ-
 ქალ—MTm, თუქალმან გორგ. 5 ბექასა Tm, ბექასას R. 7 მეფესა დავეითს T.
 8 აღარბაგანს Mm, აღარბავს T. 9 თავრეზი Mm. 9 წარმოავლენა Mm. 11 და (არა)
 —m. 13 ეა m. 14 წარყუანება m. 14 თუქალისი M. 14 ყანის M, ყენის m, ყანის T,
 ყან R. 15 წარგუარა] წავრა T. 16 ზღასა ჩ. ვ. კონიექტ., ბაუღდის MT, ბაი-
 დოსა R, ბუღათა გორგ. 17 ყოველი] +საჭურჭლე და TR. 17 სიმდიდრე] +ყოვე-
 ლი TR. 20 ყაზან]—Mm. 22 შიში]—m. 23 არღუნაღის Mm. 24 ქრისტიანეთა T.
 25 დაჰპატიებდა M, დაჰპატიებდა m, დაჰპატიებდა T. 25—26 მუსულმანად M, ლუს-
 ლუმარად T. 26 ყანსა M, ყენისა m, ყანისა T. 28 ქემორემ m. 28 სიტყუამ Mm.
 29 ყენის m. 30 ქრისტიანეთა T.

და განემზადა სრულიად დაჯოცად და დაქცევად ეკლესიათა თავრეცსა და ყოველთა ქალაქთა შინა. და მოიყვანა ეპისკოპოზი მარადისა ქალაქისა, ნათესავით და სარწმუნოებით ნასრანი, რომელი იყო კაცი მოწყალე და სახიერი, ფრიად სათნოებიათი, პირველთა ყაენთაგან პატივცემული და მამად სახელდებული. ესე პერობილყო და მრავალნი გუემანი და ბასრობანი შეამთხვენა დატევებისათვის სჯულისა. ხოლო იგი ახოვნად წინააღმდეგებოდა და მოითმენდა შეურაცხ-ყოფად სჯულისა მოპამადის მიერ ქადაგებულისა. ამისათვის ექსორობად დაისაჯა, რამეთუ იყო ფრიად მოხუცებული.

T 333a ამას ზედა ესეცა შესძინა ბოროტი ნავროზ, წარმოავლინა კაცი ერთი უკეთური, ნათესავი მისი, რათა მოაოჯრნეს ეკლესიანი ყოველსა საქართველოსა: პირველ მოაოჯროს საყოფელი ყოველად წმიდისა ვარძიისა ღმრთისმშობელისა საყდარი, და ყოველსა საქართველოსა, რაცა პოვოს, წარმოიღოს. ჰგონებდა უზომოსა სიმდიდრესა, ოქროსა და ვეცხლსა, თუალთა პატიოსანთა და მარგალიტსა მრავალსა ვარძიას. წარმოვიდა და მოიწია ნახჭევანს, იწყო რბევად და რღუევად ეკლესიათა. მოიწია რისხვა ყოველად წმიდისა ვარძიისა ღმრთისმშობელისა მას ზედა. რომელ მოვიდოდა დასაოჯრებლად ვარძიისა ღმრთისმშობელისა და პატიოსნისა ჭუარისა დასამკობლად, ამისთვის მეხდატეხილ იქმნა, და განგალა მეხმან სრულიად, და დაიწუა ძუალითურთ. ესრეთ საკვრველებით დაიცვა სამყოფი თვისი ვარძიისა ღმრთისმშობელმან.

m 648 ხოლო ნავროზს ზედაცა მოიწია რისხვა | ღმრთისა, რამეთუ განრისხნა ყაენი ყაზან უსამართლობისათვის და ბოროტთა საქმეთათვის. იყო ყაზან ფრიად რამე კეთილი

1 და]—Mm.1 და დაქცევად m, დაქცევად MT. 2 შინა]—Mm. 3 მარადისა Mm. 3 ქალაქსა Mm. 3 ნათესა ნათესავით m. 6 მამად] + ყაენთაგან T. 7 ბასრობანი M, ბასრვანი T, ბოროტნი m. 8 რჯულისა M. 10 ექსორობდა m. 15 ყოველად წმიდისა] ყოველად უბიწოსა T. 15—16 ვარძიისა ღმრთისმშობელისა] ღმრთისმშობელი ვარძია M, ღმრთისმშობელისა ვარძისა m. 17 იპოვოს M, იპოოს m, პოოს T. 17 წარმოიღოს] + რა პოოს მას შინა სიმდიდრე T. 20 რბევად და]—T. 20—21 ეკლესიასა M, ეკლესიასა m. 23 ვარძისა MTm. 22—23 და საოჯრებლად Mm. 23 ვარძისა Mm, ვარძისა T. 24 და]—m. 25 და]—MTm. 26 საყოფა MTm. 26 ვარძისა Mm. 23 ნავროზს ზედაცა M. ნავროზს ზედაცა T, ნავროზზედაც m. 29 განრისხნა T. 29 ყენი m.

და უბოროტოვანება და სიმაართლისმოქმედ უფროს ყოველთა უწინარესთა ყაენთა ესოდენ, რომელ ჯაჭვ განება ორთა შეშათა ზედა და ეყუნები მოება მრავლად, რათა გლახაკნი ულონონი და უქონელნი, ყაენის და ნოინთა წინა მისლვისა უღირსნი და მოჩივარნი, მივიდოდენ და შეარყევდენ შეშასა და ჯაჭუსა, და ესოდის ყაენს კმა ეყუნათა და ცნას, რომელ სასჯელი უც გლახაკთა და შეურაცხთა კაცთა, რომელი თვთ განიკითხის პირისპირ. ესოდენ უყუარდა სამართალი, რომელ დღეთა მისთა არა იქმნებოდა ძალი და უსამართლოება არა დიდთა და არცა მცირეთაგან. | ამისთვის რისხვეული ნაეროზ იელტოდა ხუარა|სანს, რომელ დევნა-უყო ზემოკსენებულმან ხუტლუშა ნოინმან, მიეწია და მოაკუდინა იგი და შვილი მისი, და ყოველი ნათესავი მისი. მოისპო ქუეყანით საკსენებელი მისი, ვითარცა წერილ არს: „მოისპენ უღმრთო, რათა არა იხილოს დიდება ღმრთისა“. და კუალად წარწყმდა საკსენებელი მისი. და ესრეთ დამშვდნეს თათარნი. იწყო ყაზან ყაენმან განგება ქუეყანისა სიმაართლითა და მსჯავრთა კეთილთა.

ამათ ყამთა წარმოავლინა მოციქული ყაზან ყაენმან და იკმო მის წინაშე დავით მეფე. ხოლო იგი მსწრაფლ განემზადა და მოიწვია კახეთს და ჰერეთს. მივიდეს ჰერკახნი დიდებულნი და აზნაურნი დავით მეფეს წინაშე, ერისთავი სამადავლა¹⁴, კაცი ყოვლითა სამკედროთა ზნითა შემკობილი და მოისარი რჩეული, მსგავსი მოსომახოსა ებრაელისა, გინა ნეოპტოლემეოს პილასი¹⁵ რჩეულისა, სახელოვანისა მირმიდონთ მოძღურისა. დაყო მცირედი ყამი ჰერეთს და განეზრახა ვაზირთა: „უკეთუ წარვიდე ურდოსა?“. დაუმტკიცეს ვაზირთა წარსლვა, ხოლო მეფემან არა ისმინა მათი და შეიქცა გარე,

1 უბოროტოვანება| უბოროტო Mm. 1 სიმაართლისმოქმედ|+იყო MTm. 1—2 უფროს ყოველთა|—MTm. 2 ყენთა m. 4 ულონონი|—Mm. 4 ყანის Mm, ყანისა T. 5 და (მოჩივარნი)—m. 5—6 მივიდოდეს Mm. 6 შეარყევდეს Mm. 7 ყანსა M, ყენსა m, ყანისა T. 10 მისთა| მათა M. 10 უსამართლო MTm. 11 მცირეთაგან R, მცირეთა Mm, მცირედთაგან T. 13 ხუტლუშა R, ხუტლუშა M, ხუტლუშულა Tm. 13 ნოინ MTm. 15 მოსპო Mm. 16 მოსპენ Mm. 16 იხილონ Mm. 18 დამშვიდდეს TR. 18 ყანმა M, ყენმა m, ყანმან T. 20 წარავლინა Mm. 20 ყანმან M, ყენმან m, ყანმან T. 21 მეფე|—Mm. 22 ჰერეთს| ესრეთ Mm, ერეთს T. 22—23 ჰერ-კახნი| ერკახნი M, ვითარ კახნი T, ეს კახნი m. 26 გინა|—m. 26 ნეოპტოლემეოს Mm, ნეოპტოლემეოს T. 27 მირმიდონთ ყაუ ხ ჩ., მერ მიდონთ Mm, მრ მიდონთ T. 27 მოძღურისა| მძღავრისა T. 28 ჰერეთს| ერეთს MT, ესრეთ m.

- R 458b რამეთუ აქუნდა შიში თათართა ყაენის ხილვისა. და მოვიდა მთიულეთს, უკუდგა ქინოვანს, | შეკრა სიბა და მცველნი დაუდგინა¹⁶.
- m 649 ხოლო მეფე დავით მთიულეთს იდგა, და წარავლინა ძმა თვისი უმრწამესი | ვახტანგ ელჩად დიდისა ბათოს შვილისშვილის ყაენისა და უქადა გზა გამოსლვად ყაენს ზედა. და მან კეთილად შეიწყნარა და უქადა ქუეყანა და საჭურჭლე მრავალი. ვითარ ცნა დავითის უკუდგომა ყაზან, წარმოგზავნა ხუტლუშა მკედართმთავარი, რომელსა იგინი ბეგლარბეგობით უკმობდეს, სპითა დიდითა. მოვიდეს და დადგეს ტფილისს. გაგზავნეს მოციქული მეფესა დავითს წინაშე და ითხოვეს კაცნი სარწმუნონი მისანდობელად, და აძლევდეს ზავსა და სთხოვდეს ერთგულობასა ყაზანისასა და არამიქცევასა მტერთა კერძო. და მან წარმოგზავნა კათალიკოზი აბრაჰამ, ბურსელი ივანე, ტფილელი ყადი, და ითხოვნა მძევალნი, და ფიცად მიჰპირდა. ხოლო მათ ფიცეს სჯულისაებრ მათისა და მისცეს მძევლად ხუტლუშას შვილი სიბუჩი, ყურუმჩის ძმა არფა და სხუათა ნოინთა შვილები. და მისცეს ბეჭედი ყაენისა და სიმტკიცე უვნებლობისა. და იგი მოვიდა ნახვად მათდა და აღუთქუა წარსლვად ურდოსა. ხოლო ხუტლუშამან შეიწყნარა | კეთილად და განუტევა. ხოლო დავით იქცა თვისადვე, და მძევალთა მისცა ნიჭი დიდი და განუტევნა.
- M 914 და ვითარ მოიწია არე გაზაფხულისა, აწვეს კუალად მეფე დავით ურდოსა, და არა ინება წარსლვად, აქუნდა შიში. ამისთვის წარავლინა ძმა მისი ბაიდუ დიდისა ყაენისა თოხთას წინაშე. ვითარ ცნა ყაზან ყაენმან, კუა-
- R 459a

1 ყენის m, ყაინისა T. 2 ვინოვანს M, ვინოვანს T, ვინოვანს mR. 6 ყაენისა M, ყენის m, ყაინისა T. 6 გამოსლვა m. 7 ყაენს M, ყაენს T, ყაზან m. 8 დაქ — Mm. 9 ხუტლუშა R, ხუტლუშულა MT, ხუტლუშულა m. 10 იგინი — Mm. 10 ბეგლარ ბეგობით Mm. 10 უკმობდეს უწოდეს m. 12 წინაშე თანა T. [14 არა მიქცევა m. 15 აბრაჰ Mm, აბრაჰ T. 16 ბურსელი m. 16 ივანე Mm, ივ T, ივანე R-16 ტფილელი ტფილისის R. 17—18 სჯულისაებრ T. 18 ხუტლუშას R, ხუტლუშას M, ხუტლუშას m, ხუტლუშულას T. 19 ყურუმჩის T. 20 და (მისცეს) — Mm. 20 ყაენისა M, ყენისა m, ყაინისა T. 21 და (აღუთქუა) — T. 22 ხუტლუშამან R, ხუტლუშულა Mm, ხუტლუშულამან T. 22—23 კეთილად პატრონთა T. 22—24 და მკედართა მკედელად Mm. 24 განუტევა Mm. 25 არე პარე Mm, არე T. 26 მკედელ დავით — MTm. 26 ინება წარსლვად ინება მისვლად M, მისვლა მისვლად m. 27 მისცეს თვისი m. 27 ბაიდუ MTm. 27—28 ყაენისა M, ყენისა m, ყაინისა T. 28 თოხთას ითხას Mm, თოხთას T, თოხთას R. თოხთას გორგ. 28 ყაენმან M, ყენმან m, ყაენმან T.

ლად წარმოავლინა მკედართმთავარი ხუტლუშა სპითა ურიცხვთა. მოვიდეს სომხითს და აწვეს მეფე მისლვად, და აღუთქმიდეს ნიჭთა დიდთა. და კუალადცა წარავლინა კათალიკოზი აბრაჰამ, ყადი ტფილელი და ივანე ბურსელი, და აღუთქუა მისლვად. ცნეს თათართა, რაჟეთუ მიზეზობდა, შეიპყრეს ივანე ბურსელი და მოკლეს, და კათალიკოზი და ყადი განუტევეს უვნებელად. და მომართეს შესლვად მთიულეთს. მოაოკრეს სომხითი, ქართლი, თრიალეთი, ერწო და დადგეს | მუხრანს, ხერკს, ბაზალეთს, ერწოს და თიანეთს, და ვერ ეტეოდეს სადგომად, არბევდეს ქართლსა და ზემოკენებულთა ქუეყანათა. | ტყუე-ყვეს, რომლისა არა იყო რიცხვ, და მოსრეს პირითა მახვლისათა რავდენი პოვეს, და მიეცა ქუეყანა განსარყუნელად ცოდვთა ჩუენთათვის.

T 334b | ამას წელსა გამოჩნდა ვარსკულავი კვმატი, ლახუ-რისსახე, ჩრდილოთ კერძო, და დადგა ვიდრე ოთხ თუემდე, და ყოველთა ღამეთა იხილვებოდა ვარსკულავი იგი ლახურისსახე, და იტყოდეს: „ლახურიო მოწყუენდასა მოასწავებს“.

კუალადცა ინებეს თათართა ზავის-ყოფა მეფისა და გაუგზავნეს მოციქული, რათა მეფემან შეჰფიცოს ერთგულობასა ზედა ყაზანისსა და არა მისცეს | გზა ბათოს შვილისშვილსა დიდსა ყაენსა თოხთას, და ესრეთ უამად შინა იყოს, დაიცვას სამეფო მისი. და ყვეს ფიცი და აღუთქუა ურთიერთას, და წარმოგზავნა დედა თვისი დედოფალი, და ძმა მისი უმრწამესი მანოველ, და კათალიკოზი აბრაჰამ, და დედოფალი, ცოლი მეფისა ოლჯათ, წარმოავლინა, რათა წარვიდეს ურდოსა და იურვოს საქმე მისი. და მოიწინეს ურდოსა. იხილნა ხუტლუშამან და პატივითა შეიწყნარანა. მსწრაფლ უკუერიდა, მოსცა ტფილისი და სამეფო მისი, და წარვიდა ურდოსა და წა-

1 ხუტლუშა Mm. 2 სომხეთს M. 2 კუალადცა აწვეს T. 3—4 წარავლინეს m. 4 აბრაჰამ Mm. 4 ივანე Mm, იე T. 5—6 აღუთქუა... ბურსელი და—Mm. 6 მოკლეს|+და გორგ. 8 მიმართეს Mm. 8 შესლვად|—Mm. 8 სომხეთი Mm, სომხითნი და T. 9 მუხრანს T. 13 რაოდენი m. 15 რამეთუ ამას T. 16 ოთხ|—T. 23 შვილის შვილისა Mm. 23 ყანსა M, ყაენის m, ყაენსა T. 23 თოხთას| თოხთას MT, თოხთას m, ოთხას R, თოხტასა გორგ. 24 დაიცვას ჩე. კონიექტ., და სცოს გორგ., მისცეს MTmR. 27 აბრაჰამ Mm. 27 მოიწინეს m. 29 ხუტლუშა M, ხუტლუშა m, ხუტლუშამან TR. 30 პატივითა| ლოცვითა Mm. 30 უკუერიდა| უკვრდა M, უკვირდა m, უკუერიდა R.

რიტანა დედოფალი ოლჯათ, და კუალად დამშვდნა ქუე-
ყანა.

R 460a
T 335a

და ვითარ გარდაცდა ზამთარი იგი და მოეწურა არე
გაზაფხულისა, წარმოავლინეს მოციქული მეფეს თანა,
რათა ცნას, | არს ერთგულობასა ყაენისასა, თუ არა. | 5
და ცნა კაცმან, რომელ ბაიდუ წარველინა დავითს ყა-
ენსა თოხთას თანა და გზა ექადა გამოსლვად. აცნობა
ყაზანს, ხოლო იგი განწყრა და წარმოავლინა ყურუმჩი
და ერინჯი ვინმე, შინაური მისი, და შანშე მკარგრძელი.
და მოუწოდეს ღმრთა დავითისასა, მცირესა გიორგის, 10
რომელი ეშვა ასულსა ბექასასა და მას აღეზარდა, რო-
მელი მარტო ეშვა დედასა, ვითარცა მარტორქა, რამეთუ
ვერ შემძლებელ იყო ბუნება დედათა სხუასა ეგვეითა-
რისა შობად, ვითარ ქუემორე სიტყუამან ცხად-ყოს.

M 916
m 651
R 460b

ესე იყო სახლსა ბექასასა, რამეთუ ესე ბექა განდი- 15
დებულ იყო და აქუნდა ტასისკართვან ვიდრე სპერამ-
დე და ვიდრე ზღუამდე, სამცხე, აჭარა, შავშეთი, კლარ-
ჯეთი, ნიგალისკევი; და ჭანეთი სრულიად მოსცა ბერ-
ძენტა მეფემან, კომინოსმან კირ მიხაილ, და ასული
ბექასი ცოლად მიიყვანა. ამასვე აქუნდა უმრავლესი 20
ტაო, არტანი, კოლა, კარნიფორა და კარი, და ამათ შინა
ქუეყანანი და ციხენი, არტანუჯი და უდაბნონი ათორ-
მეტნი კლარჯეთისანი, და დიდებულნი აზნაურნი | და
მონასტერნი ყოველნი მას აქუნდეს. და | ხარაჯას | მის-
ცემდა ყაზანსა და ლაშქრითა შეეწეოდა. ამას სთხოვეს 25
ყრმა გიორგი, რათა მისცეს და მეფე-ყონ ქართლსა და-
ვითის წილ, ძმისა მისისა, რომელი აღასრულა და მისცა,
და თანწარატანა ლაშქარი დიდი. წარიყვანეს და დასუ-
ეს მეფედ. დაღათუ მცირე იყო, არამედ წინადაუსახვი-
დეს უძლეველობასა მეფობისასა და წინამოასწავებ- 30
დეს¹⁸.

1 ოლჯათ m. 1 დამშვდდა Tm. 1—2 მოკრებული ქუეყანა T. 3—4 და მოეწურა არე გაზაფხულისა—Mm. 4 მეფეს თანა Mm, მღვდესა დავითის წინაშე T. 5 არს Mm, ერის T. 5 ყანისასა M, ყენისასა m, ყინისსა T. 5 თუ არა m, არა MT. 6 ბაიდუ MTm, ბაადურ R. 6—7 ყანსა M, ყენსა m, ყინისსა T. 7 თოხთას| ოთხს MTm, ოთხოს R, თოხტასთან გ ო რ გ. 7 და]—M. 8 და]—m. 8 ყურუმში MT. 9 ერინჯი გ ო რ გ., აღნაჯი MTm, აღინჯა R. 11 რომელი რათა T. 13 იყო|—რამეთუ ვერ T. 13—14 ეგვეითარსა შობა T. 17—18 სმცხე... ჭანეთი— Mm. 18 სრულად Mm. 18—19 ბერძენთა ბერძენმა M, ბერძენმან Tm, ბერძენთ გ ო რ გ. 20 ამასვე ყაუ ხ ჩ., ამისთვის MTmR. 22 და (ციხენი)—MT m. 22—23 თორმეტნი T. 23 კლარჯეთისანი m. 26 მისცეს TR, მოსცენ Mm. 26 მეფე ყო m. 26 ქართლისა MT, ქართლის m. 27 რომელი რათა Mm. 28 თანა წარიტანა Mm. 30 მოასწავებდეს Mm.

- T 335b** და იყო ყრმა მცირე გიორგი მეფედ ტფილისისა. და ვითარ მოიწია გაზაფხული, კულადა წარმოავლინა ყაზან ყაენმან იგივე ხუტლუშა სპითა ძლიერითა, და მრავალნი ნოინნი სხუანი. და დადგეს ზემოკსენებულთა ადგილთა, მოაოჯრეს ქართლი უბოროტესად. 5
- R 461a** ხოლო მეფე დავით დადგა კადას. მაშინ ქუენიფლეველი შალვა გამოექვა მეფესა, აღსავსე ნიჭთა მიერთა, რომელნი მას უამსა მიენიჭნეს. არა მოიკსენა წყალობა ეგოდენი და მივიდა ხუტლუშა ნოინთანა. ხოლო მან განიხარა და პატივითა შეიწყნარა და წინამძღუარად 10 გზისა აჩინა. და შევიდეს გზასა ცხრაზმისკევისასა | და განვიდეს მთასა შორის ცხავეატსა და ცხრაზმისკევთა, რომელ არს ლომისა.
- M 917** და ვითარ ცნა დავით ორგულობა შალვა ქუენიფლევლისა, შედგა ციკარეს, რამეთუ ციკარე მტერთაგან 15 შეუვალ იყო. ჩავლო ხუტლუშამან და განვიდეს კადას, და გარდვიდეს კევსა, და მიმართეს გუელეთს, მუნ შინა ჰგონებდეს მეფესა დავითს. და გარემოდგეს სტეფანწმიდასა სოფელსა. და განგებითა ღმრთისათა განმაგრდეს, რამეთუ წინარხი თათართანი იყენეს ქუენიფლეველი შალვა და ოვსთა მთავარი ბაყათარ და მუხრანს მდგომი თათარი ბაან თანლუთ. | ვითარ ცნეს, სტეფანით ვერას ავნებდეს¹⁹ და მეფე მუნ არა არს, ითხოვეს საზრდელი მცირე. სტეფანელთა მოსცეს. და აიყარნეს და გარდმოდგეს კადას. ხოლო მეფე ციკარეს 20 იყო. დაამტკიცეს და დადგეს ერთგულობასა მეფისასა სურამელი ჰამადა, ამირეჯიბი აბაზას ძე ჭილა, და აზნაურნი ქართველნი და სომხითარნი, | და დიდი ერთგულობა აჩუენეს.
- T 336a**

1~მცირე ყრმა მ. 3 ყაენმა M, ყაენმან T. 3 ხუტლუბა M, ხუტლუბა მ. 6 დავით]—მ. 7 ნიჭთა Mm. 9 ხუტლუბა M, ხუტლუბულა მ. 10 განიხარა M. 10 შეიწყნარა მ. 10 წინამძღუარ Mm. 10 ცხრაზმის ჩე. კონიექტ., ხვარაზმის M, ხვარაზმის TR, ხვარაზმის მ, ცხრა რაზმით გორგ. 12 შორის]—Mm. 14 შალვისი მ., 14—15 ქვენაფლევლისა M, ქუნაფლევლისა T, ქვენაფლაველისა მ. 15 ცისკრის T. 15 ციკარე T. 16 შეუვალ იყო Mm, უბრალოველ არს TR. 16 ხუტლუბამა M, ხუტლუბამა მ. 17 გუელეთს] გელათს MT, გუელეთს mR, გორგ. 19 და]—მ. 20 თათარნი MTm. 20 ქვენაფლეველი M, ქუნაფლეველი T, ქვენაფლაველი mR. 21 ოსთა M, ოსთ მ. 21—22 მუხნარს T. 22 თათარნი Mm. 22 ბაან თანლუთ ჩე. კონიექტ., ბანთანლუთ MT, ბანთანლუნთ მ, ბაან და თანლუთ გორგ. 22—23 სტეფანით Mm, სტეფანწმიდელთ R, გორგ. 23 მუნ]—მ. 24 ითხოვეს T, იხილეს Mm. 24~მცირე საზრდელი მ. 25 ციკარეთს MT, ციკარეთს მ. 27 ჰამადა] აჰამადა MT, ჰამად მ, აჰადა გორგ. 29 აჩუენეს] აქუნდეს T.

ვითარ ცნა ხუტლუშამან მეფისა ციკარეს დგომა, 5
 განყო ლაშქარი. რომელიმე წარავლინა | ცხავატით, 5
 გზასა ძნელსა, რათა ეგრეთ შევლონ და შევიდენ ციკა-
 რესა, რომელ-ესე შეუძლებელ იყო. | მაშინ ქუემო შე-
 სრულთა ლაშქართა შევლეს გზა ცხავატისა და განვიდეს 5
 ცხავატს. ვითარ ცნა მეფემან, წარავლინა მცირედნი
 ლაშქარნი, და იქმნა ომი ძლიერი, და მოსწყდა თათარი
 ურიცხვ, რამეთუ შემოსრულ იყვნეს ვიწროსა გზასა
 კაცი მეომე ვითარ ხუთასი, რომელნი ვერღარა გამოეს-
 წრნეს გზისა სივიწროისაგან. შეიპყრეს ხუთასივე, რომე-
 ლი მოკლეს და, რომელი დარჩა, მოკვლარეს მეფესა. 10
 ხოლო სხუანი ივლტოდეს. და სპანი მეფისანი განვიდეს
 კადის თავსა გორასა რასმე, რომელ არს ციკარეს პირის-
 პირ, და იქმნა ომი ძლიერი. კეთილად ბრძოდეს შინა-
 ურნი მეფისანი, კადელნი და კევით მოსრულნი რჩე-
 ულნი. და უმეტეს მოისრვოდეს თათარნი, რამეთუ დი-
 ლად ავნებდეს მთიულელნი; იყვნეს ფერკითა მალე,
 ცხენოსანი ვერ შეუვიდოდა საომარად, და ქუეითად
 იბრძოდეს თათარნი, რომელთა შემწედ ჰყვა ივანეს ძე
 შანშე, და ოვსნი, რომელ სხდეს გორს, მესხნი ლაშქარ-
 ნი, რომელნი წარმოველინნეს სამცხის მთავარსა ბექას — 20
 თორელნი, თმოგუელნი და ტაოელნი. და განგრძელდა
 M 918 ომი ვიდრე მიმწუხრამდე. გზა|თა სივიწროითა არა აღე-
 რინეს ურთიერთას, გაიყარნეს, და უკუდგეს კადას თა-
 თარნი. 25
 R 462a და უშუელა | ღმერთმან მეფესა, რამეთუ ცხავატით
 T 336b შე|სრული ლაშქარი ივლტოდა. და ვითარ ხუთასი ოდენ
 კაცი შეიყარა, და ხუტლუშასცა დიდი ვნებოდა. იხილა
 სიმაგრე ქუეყანისა, და ცნა, რომელ არა ეგების შესლვა
 ციკარეს. აიყარა ღამით გზასა ლომისთავისასა, დაესხა 30

1 ხუტლუ შამან T, ხუტლუბამან M, ხუტლუბა m. 1 ციკარს Mm, ცისკარს T. 2
 ცხავალტ MT, ცხავალტს m. 3 ძნელსა გორგ.—MTmR. 3—4 ციკარს Mm,
 ცისკერსა T. 5 ცხავატისა|—Mm, ცხაველტისა T, ცხაოტისა R, გორგ. 6 ცხავალტს
 Mm, ცხავატს T. 8 ურიცხენი m. 8 შამოსრულ M. 8 გზასა|—Mm. 9 ვითარ|—
 m. 9 ~ ხუთასი კაცი მეომე m. 9—10 გამოასწრნეს m. 11 რომელი რა T. 11 დარჩა|
 დარჩეს და m. 12 და Mm, ხოლო T. 12 განვიდეს| გავიდეს Mm, გამოვიდეს T. 13
 ცისკარეს T. 15 და|+ზოგი T. 16 მოისროდეს T. 18 საომრად T. 18 ქითად MT.
 19 რომელთა| რათა Mm. 19 ჰყვა| ჰყავ MT. 20 შანშა Mm. 20 ოვსნი| ოსნი ყაუხჩი,
 ორნი MTmR. 20 სხდეს| სდგეს M. 22 და (ტაოელი)—m. 23 სივიწროვისათა m.
 26 ცხავალტით T. 28 ხუტლუშასა T, ხუტლუბასა M, ხუტლუბასა m. 29 ქუე-
 ყანისა|+ხუტლუშამან T. 30 ცისკარეს T. 30 და დაესხა m.

ქართლს, დაღათუ ვინმე დარჩომილ იყო, მოსრა და ტყუე-ყო. და მოაოკრეს ქართლი და წარვიდეს ყაენს ყაზანს წინაშე.

- და მოიწია არე გაზაფხულისა, წარმოემართა იგივე ხუტლუშა, სიტყვთა ყაენისათა, სპითა უძლიერესითა, 5 და მოიწია ტფილისს, და ეგულებოდა შესლვად მთიულეთს. და ვითარ ცნეს დიდებულთა ამის სამეფოსათა, განკრთეს და ეძიებდეს ღონესა, რათა განერნეს პირისაგან თათართასა. ქუეყანა თულა სადმე დარჩომილ იყო, m 653 შეკრბეს მეფესა და ვითს წინაშე და მოაკსენებდეს, რათა წარვიდეს ყაზანს | წინაშე, ფიცი და სიმტკიცე აღილოს უვნებლობისა. ისმინა მეფემან და დაამტკიცა წარსლვა ურდოსა, სთხოვა ზავი და ფიცი, ხოლო მან დიდად განიხარა და აღუთქუა უვნებლად ყოფა და დაცვა ქუეყანისა. უკეთუ, ოდენ იხილოს ყაენი, მიერ წარმო- 15 R 462b გზავნონ დაცული მშვდობით. ამის პირსა შინა | იყო ბურსელი ივანე. აღილო პირი მტკიცე, და მოვიდა მეფეს წინაშე. იხილა პირი სიმტკიცისა ქართველთა, ჰერკახთა, განეხარნეს და აწუევედეს წარსლვად, და მძევალთაცა აძლევდეს: „ხუტლუშა სარწმუნო კაცი არს და არა 20 ეცრუეების აღთქუმასა, ვკვონებ კეთილად შეწყობასა“. გარნა მეფემან არა ისმინა, რამეთუ შიში აქუნდა T 337a თათარ|თა, და დადგეს გუელეთს. ვითარ იხილეს დიდებულთა | მოოკრება, უმრავლესნი წარვიდეს კითხვითა M 919 ჰეფისათა დაცვისათვს ქუეყანისა, ხოლო ხუტლუშა კეთილად შეიწყნარებდა ვინცა მივიდოდა. კუალად მოაოკრეს ქუეყანა ქართლისა ზემოკსენებული თვნიერ მთიულეთისა და წარვიდეს ურდოსა. 25
- ვითარ მოიწია სთუელი, ჩამოდგა ცხრაზმისკევსა მეფე დავით და ააოკრებდა მამულსა შალვა ქუენიფლეველისასა ორგულობისათვს. მაშინ უღონო იქმნა ქუენიფლეველი, ევედრა სურამელსა მსახურთუხუცესსა, ქარ-

1 ვინმე]—MTm. 2 ქართლი]—Mm. 2 ყანს Mm, ყაენს T. 3 ყაზანს]—T. 5 ხუტლუშა T, ხუტლუშა M, ხუტლუშა m. 5 ყაენისითა T, ყენისათა m. 6 ტფილის Mm, ტფილისის T. 8 განერნეს m, განერა T. 9 რაშთომილ იყო T. 11 წარვიდენ m (გაჰეორ.: და მოაკსენებდეს, რათა წარვიდეს ყაზანს წინაშე m). 12 უვნებლობისა T. 14 ყოფა]—მეფისა T. 15 ყენი m. 18—19 ერ კახთა MTm. 20 ხუტლუშა T, ხუტლუშა M, ხუტლუშა m. 21 შეწყობასა]—Mm. 23 გუელეთს MT. 25 ხოლო]—T. 25 ხუტლუშა M, ხუტლუშა T, ხუტლუშა m. 26 მივიდოდა MT. 29 მეფე]—MTm. 30—31 ქვენაფლეველისასა M, ქუენაფლეველისა T, ქვენაფლეველისასა m. 31—32 ქვენაფლეველი M, ქუენაფლეველი T, ქვენაფლეველი m.

R 463a თლისა ერისთავსა ჰამადას, რათა იურვოს მეფეს წინა-
შე. მოაკსენა მეფესა და არა ინება მისთვის დაპირვა,
არამედ მიუბოძა მამული მისი. გარდაიყარა თავსა ნაცა-
რი შალვა და იტყოდა: „ესემცა არს მისაგებელი ორ-
გულთა მეფეთასა“. | და შეუნდო მეფემან შალვას. 5

ამათ ჟამთა წარმოვიდა ძმა მეფისა ვახტანგ, რამეთუ
იკლო რამე სიყუარული და სიკეთე, რამეთუ ძმისა მი-
სისა დავითისაგან შეპყრობილცა იყო და პატიმრული
ციხესა უნოვანისასა. გამოიპარა და მოვიდა ივანე ბურ-
სელისასა და რქუა: „არარა ბოროტი მიქმნიეს და შეუ-
რაცხება წინაშე ძმისა ჩემისა. აწ არა წარვალ ურდოსა
მტერთა მისთა თანა. აწ წარავლინე კაცი და აუწყე ჩემი
შენსა მოსლვა. თუ ჰნებავს და ფიცით შემაჯერებს, რომე
არა მავნოს და არა შემიპყრას, მის წინაშე მივალ, და
მცირე სარჩომიცა მომცეს“. ხოლო მან წარავლინა კაცი 15

T 337b
m 654 და მოაკსენა ესე ყოველი. ხოლო მეფემან განიხარა და
ფიციტა | მოიმტიცა, და წარიყვანა ძმა თვისი და კე-
თილად ხედვიდა. და ჰგონებდა განდგომასა ამის ძლით,
რამეთუ შაბურის ძის ასული შეიერთო ვახტანგ ცოლად.
და ვერღარა თავს-იდვა ვახტანგ უპატიოდ ყოფა, და 20

M 920 წარვიდა ურდოსა ყაზანის თანა. ხოლო მან კეთილად
შეიწყინარა და მოსცა მეფობა. | და წარმოატანა ხუტ-
ლუშა ნოინი სპითა უძლიერესითა და მოვიდა ტფილისს.
და მუნ შემოეყარნეს ყოველნი თათარნი და ქართველ-
ნი, და სამცხის ბატონის ბექას შვილი სარგის | სპასა- 25

R 463b ლარი, ტაოელნი, თორელნი, თიოგუელნი და სომხითარ-
ნი, რამეთუ შანშე პირველვე იყო²⁰.
ვითარ²¹ ცნა მეფემან დავით, რომე ვახტანგს მეფედ
პყოფენ, წარმოავლინა იგივე ბურსელი ზავისათვის და

1 ჰამადს m. აჰმადას T, აჰმადასა გორგ. 1 რათა T, რომელ Mm. 2 მო-
კსენეს Mm. 2 მეფესა]—Mm. 2 მისთვის]—Mm. 3 მამული მისი გორგ.]—MTmR.
3 გარდაიყარა R, გარდაიყარა Mm, [გარდაიყარა T. 4 შალვა ყაუხჩა., შალვაშ
DC,—MTmR. 6 ამათ ჟამთა] მათ ჟამთა Mm. 8 რამეთუ შეპყრობილცა T. 8 იყო]
ჰყავ T. 11 წინაშე] — Mm. 12 მისთანა Mm. 14 არა მავნოს Mm, არა ავი
მყოს T. 16 ესე ყოველი]—Mm. 16 მეფემან] მან Tm, მან მოაკსენა M. 18
ძლით Mm, ძლითა T. 19 ბაბურის Mm. 19 ძის ჭაყახ., ძმის MTmR. 20
ვახტანგ]—Mm. 20 ყოფნა T. 21 ყაზანის თანა M, ყაზანს წინაშე T, ყენის თანა m.
21 კეთილად] პატივით T. 22—23 ხუტლუშა MTm. 23 ნოინ M. 23 ტფილის MTm.
24 შემოეყარნეს m, შამოიყარნეს M, შემოიპარნეს T. 26 ტაოელნი M, ტოელნი m.
28 მეფემან]—ვითარ ცნა M.

აღუთქუა ურდოს წარსლეა, უკეთუ ფიცითა შეაჯერონ
 და მოსცენ მძევალი. ხოლო ხუტლუშამან შეჰფიცა და
 ყოველი სათხოველი აღუსრულა. და წარვიდა ბურსელი
 მეფეს წინა. ხოლო მან განიხარა და წარმოავლინა დე-
 დოფალი ოლჯათ, და კათალიკოზი აბრაჰამ, და ბურსელი 5
 და მოვიდეს მუხრანს. ხუტლუშა და სხუანი ნოინნი ბა-
 ზალეთს წინამოეგებნეს ოლჯათს და, ვითარ ყაენს, ეგ-
 რეთ პატივ-სცეს, და მოსცეს პირი სიმტკიცისა, და ბეჰე-
 დი ყაენისა, და ჳელისმანდილი, რამეთუ ესე აქუნდა 10
 სიმტკიცე ფიცისმინდობისა, და აძლიეს ხუტლუშას შვი-
 ლი სიბუჩი მძევლად. გარნა ოლჯათ არღარა წარავლინა,
 არამედ კათალიკოზი, ყადი და ბურსელი, რათა მოიყუა-
 ნონ მეფე. ვითარ მივიდეს მეფეს | წინაშე, ცნა ოლჯა-
 თის არღარა მოსლეა, მიზეზ-ყო და არღარა ინება ნახვა 15
 თათართა, დიდი რამე | რიდი და შიში აქუნდა. წარავ-
 ლინა იგივე კათალიკოზი, ყადი და ბურსელი, ითხოვა
 ოლჯათ და აღუთქუა ხილეა. და ვითარ მივიდეს ხუტ-
 ლუშას თანა, ცნა არა მოსლეა მეფისა, რქუა ბურსელსა:
 „კაცო, სატყუარი რა არს? მე მტკიცითა ფიცითა შემე-
 ფიცავს, და ვერ მოვიდა. აწ მიიღე ტყუილისა ნაცვალი 20
 პატივი“. და განრისხებულმან მოაკუდინა ბურსელი,
 რომლისა გუამი აღილო შანშე და წარგზავნა სამარხოხსა
 | მისსა. ვახტანგს დაუმტკიცეს მეფობა და ოლჯათ წა-
 რავლინეს ურდოსა.
 და თათარნი კუალად წარვიდეს მთიულეთს და გარ- 25
 დავიდეს გუელეთს, რამეთუ მეფე | შედგომილ იყო, და
 დიდად ავნებდა თათართა, გარნა სიდიდითა არა აკლდე-
 ბოდა. ვითარ იხილეს სიმტკიცე და უბრძოლველობა გუ-
 ელეთისა, აიყარნეს და წარმოვიდეს, რამეთუ ქართაცა
 მოჰბერეს და იწყყო თოვლმან მოსლეა. და მოესწრნეს 30
 მთიულნი და მრავალი მოკლეს. ეგრეთვე ზანდუქისკეცს

T 338a

R 464a

M 921

m 655

1 უკეთუ ჩე. კონიექტ., რათა R, თუ გორგ.—MTm, 2 ხუტლუშამან
 MT, 3 ხუტლუშამ m. 3 ბურსელი m. 4 წინაშე T. 5 აბრაჰ Mm, აბრაჰ T.
 5 ბურსელი m. 6 მუხრანს T. 6 ხუტლუშა MT, ხუტლუშა m. 7 ყაენს M,
 ყენს m, ყაენს T. 8 პირი სიმტკიცისა Mm, ფიცისა სიმტკიცე T. 8 და (ბეჰედი)—Mm.
 10 ხუტლუშას MT, ხუტლუშას m. 12 არამედ—MTm. 12 კათალიკოზი]+და T. 13 მე-
 ფესა m. 14 არღარა] არა T. 16 ბურსელი m. 17—18 ხუტლუშას MT, ხუტლუშას m.
 20 და]—m. 21 პატივი] პატივი Mm. 21 ბურსელი m. 22 შანშე MTm. 25 წარვი-
 დეს]+ურდოსა MTm. 25—26 გარღვიდეს Mm. 25 გუელეთს] გელათს MT. 27 ავნებ-
 და]+სიმაგრეთა შესრულთა T. 28—29 გელათისა MT. 30 თოვლმან გორგ.] თოვლმან
 MTmR, ბროსე, ყაუხჩ. 30და T, რამეთუ Mm. 31 მრავალნი Mm. 31 მოკლნეს m.

შესრულნი მრავალნი თათარნი მოისრნეს. და შთამოვი-
დეს ქართლს და წარვიდეს ყაზანს წინაშე, და მიჰგუა-
რეს ოლჯათ, და არღარა მოსცეს მეფესა. ვითარ ცნა
მეფემან, იქორწინა ქართლისა ერისთავის ჰამადას ასუ-
ლი, ფრიად ქმნულკეთილი.

5

ქ 464b

| ამათ შფოთთა რა იყო ქუეყანა ქართლისა, არა
იყო მათ ეამთა შინა თესვა და არცა შენება ყოვლადვე,
ვითარ დღეთა აქაბ მეფისათა ელიას მიერ სა|მ წელ და
ექუს თუე, გარნა აქა ხუთ წელთა იყო ოკრება, რამეთუ
ესოდენტა სიბილწეთა, სოდომურთა ცოდვათა შემოს-
რულთათვს განრისხნა ღმერთი და ვიქმნენით პირველად
მწარესა ტყუეობასა, და მეორედ ბარბაროზთა მიერ
სრვასა და ცოცასა, მესამედ იქმნა პურისა მოკლება,
ყოვლად არა იპოვებოდა სასყიდლად არცა დიდითა ფა-
სითა. ესოდენ განძნდა შიშშილი, მძორსა არაწმიდასა
ურიდოდ ჰამდეს. საესე იყვნეს უბანნი და ფოლოცნი,
გზანი და მინდორნი, და ქალაქნი და სოფელნი მკუდრე-
ბითა, ყრმანი მკუდართა დედათა ძუძუთა ლეშკთა სწოვ-
დიან. და უმრავლესი ერი ქართლისა წარვიდა სამცხეს
ქუეყანად ბექასსა, სადა-იგი იპოვებოდა პური სასყიდ-
ლად. ფრიადსა და უზომოსა მოწყალეებასა შინა იყო
მეუღლე ბექასი ვახახი, რომელი იყო ყოვლითურთ შემ-
კობილი²².

10

15

20

M 922

დამტკიცდა მეფობა ვახტანგისი. რამეთუ ყაზანმან
ქე|ლთ-უღვა სამეფო, დაიპყრა ტფილისი და ყოველი
სომხითი, დმანისი და სამშვლდე, ხოლო არა წინააღუ-
დგებოდა ძმასა თვსსა დავითს, რამეთუ იყო ვახტანგ
გუამითა სრულ, სარწმუნოებითა მტკიცე, ეკლესიათა
პატივისმდებელ, | მშვდ და მდაბალ, არა მოშურნე,
მკუდრო და უშფოთველ.

25

R 465a

30

ამათ ეამთა უმეტეს განდიდნა მთავარი სამცხისა

1 მოისრნეს M. 1—2 შთამოვიდნენ მ. 2 ყენს ყაზანს მ. 3 მოსცეს| და არღარა
მოსცეს Mm. 4 ჰამადას T. 7 მათ ეამთა შინა თესვა R, რათამცა ძე ესვა MTm.
7 ყოვლად MT. 8 ილაას M. 9 აქა R| არა MTm. 10 ესოდენტა| ღმერთი MTm.
10-11 შემოსრულთა Mm. 11 განრისხნა ღმერთი და R|—MTm. 12 მწარესა T, მცირესა
Mm. 12 მეორედ|—MTm. 14 სასყიდარი მ. 15 ესე ოდენ მ. 16 იყუნენ მ. 16
ფოლოცნი მ. 17 და (მინდორნი)—T. 17—18 მკუდრეობითა|+საესე იყუნეს მ. 18—ღე-
დათა მკუდარსა მ. 18 ძუძუთა|—Mm. 19 უმრავლესნი Mm. 20 ქუეყანად|—Mm.
26 დმანისი და სამშვლდე|—Mm. 25 ხოლო R, რამეთუ MTm. 28—მტკიცე სარწმუ-
ნოებითა მ.

m 656
T 339a

ბექა. ამათ უამთა გამოჩნდეს თურქნი საბერძნეთს მყოფნი, რომელნი დაემკვდრნეს ზაფხულის მთათა პარხლისათა და ზამთრის მახლობელად პონტოსა. და შეკრბა სამოცი | ათასი, რომლისა თავად იყო ა|ზატ-მოსე, კაცი მკნე. წარმოვიდა ესე აზატ-მოსე ყოვლითა ძალითა მისითა მოოკრებად ყოვლისა საქართველოსა. და ვითარ მოიწია ბასიანს და ტაოს, იწყო მძევარედ ოკრება, კოცა და კლვა. ესოდენი სული მოისრა და ტყუე იქმნა, ვითარ შეუძლებელ არს მოთხრობა, ვითარ ბერნი, ყრმანი, ჭაბუკნი უწყალოდ მოისრვოდეს, და ჩვლთა ყრმათა დედისა ძუძუთა შინა მოჰკლვიდიან. რამეთუ არა ჰგონებდეს თურქთა გამოჩენასა, ამისათვის ყოველი სოფელი ტაოსა შეუძრავად დახუდა, და ვერასადა ვინ ივლტოდა. ამისთვის ურიცხუნი მოისრნეს, და ესეზომ მოოკრდა ტაო, რომელ ვაშლოვანით წარსრულნი თურქნი შთავიდეს მურღულს და ნიგალისკევეს უვალთა ადგილთა, რომელნი მოისრნეს კერკემელის ძეთა აზნაურთაგან. მაშინ ერისთავი ტაოსა თაყა ფანასკერტელი ულონო იყო სიმციროსათვის ლაშქრისა, გარნა ეგრეცა მცირე წყობა ყო ციხისა თორთომის თავსა, დიდად ავნო, გარნა სიდიდისათვის თურქთასა ქუეყანით მისით ვერ განასხა, | არამედ თურქნი უმეტეს განძვნდეს და მოაოკრებდეს ტაოსა.

R 465b

ხოლო მოიწია ამბავი მთავარსა თანა ბექასა, რომლისათვისცა დიდად ტკივნეულ იქმნა, ვითარ ხუდებოდა გონიერებასა და სიბრძინესა მისსა. და მოუწოდა ყოველთა მის ქუეშე დაწესებულთა და წარემართნენ წყობად თურქთა. და ვითარ მიიწია ტაოს და ბასიანად, ესმა, ვითარმედ თურქნი წარვიდეს საზამთროსა ადგილსა მათსა. და ვერ ესწრა, შემწუხრდა ბექა მოოკრებისათვის ტაოსა, გარნა შეიქცა სა|ხლად თვსად. ეძვნებოდა სულსა მისსა მოსლვად ტაოსა, ვითარ ანტაკრად ეტყი-

M 923

T 339b

1 ამათა m. 1—2 მყოფნი | მეფენა MTm. 2 მათა | მათთა m. 3 ზამთრისა T. 4 რომლისა R, რომელსა MTm. 4 თავად—MTm. 7 მძევარედ MTm. 10 უწყალოდ მოისრვოდეს—MTm. 10 და |—m. 11 ძუძუსა m. 13 დახუდა |—m. 14 სულ მოისრნეს m. 14 ესეზომ m. 16 ნიგლის კევეს m. 17 მოისრნეს კერკემელის ძეთა | მოკერკემელის ძეთა Mm. 18 ფანასკერტელი m. 19 სიმციროსათვის Mm. 20 თავსა Mm, ღრსა T. 20 ავნაო M. 21—22 განასხა | განსხა T. 24 ამბავი m. 25 იქმნა | იქმნან Mm. 25 კედებოდა m. 27 წარემართა T. 28 მოიწია Mm. 29 ვითარ T. 29 ადგილსა | სადგურსა T. 30 ესწრეს M. ესწრნეს m. 32 მისსა |—MTm. 32 მოსლვა ტაოდ T. 32 ანტაკრად R, ეთნიკონტრად MTm.

ნებოდა სული მისი წყობად თურქთა. მოუწოდა წარჩინებულთა სამცხისათა, შავშ-კლარჯთა, შემოკრიბნა ყოველნი და რქუა: „ისმინეთ, მთავარნო საქართველოსანო. ძმანო და თანამონათესავნო ჩემნო, სიტყუა ჩემი. დიდმან და სახელოვანმან. სკიპტრისა და პორფირისა მჭონებელთა შორის უმეტეს განთქმულმან მეფემან დავით დასცა და დაამყო ძლიერება თურქთა ნათესავისა და აოტნა სამეფოსაგან მისისა. მიერ ჟამთაგან აქამომდე არლარა ჩენილან თურქნი. აწ ცოდვათა ჩუენთათეს კუალად აღიძრნეს და აღაოკრეს მძევარედ ტაო და ურიცხვ სული ტყუე-ყვეს და მოსწყვედეს პირითა მახვილისათა, ეკლესიანი დასცნეს და სიწმიდენი შეაგინეს, და :

m 657
R 466a

კუალად განმზადებულ არიან ბოროტის-ყოფად ქრისტიანეთა და მოოკრებად, ვინათგან მეფე შემცირებულ არს მძლავრებისაგან თათართასა, და კუალად პირნი და თავნი საქართველოსანი განდგომილან, და არავინ არს წინააღმდეგომ თურქთა. აწ ისმინეთ ჩემი, ტომნო და ერთნებანო, და შეეკრბეთ ყოველითა ძალითა ჩუენითა და მივმართოთ თურქთა, და არა მივსცეთ თავნი და შვილნი ჩუენნი, და არა განგუწირნეს ღმერთმან მოსავნი მისნი და აღმსარებელნი მისნი, და მოგუცეს ძლევა მათ ზედა, ვითარ მისცა მამათა ჩუენთა ძლევა მათ ზედა. დავდვით თავი ჩუენი სჯულისა შეუგინებლობისათეს და ძმათა ჩუენთათეს, უეჭუელად ღმერთი მოგუანიჰყებს ცხორებასა“.

T 340a
M 924

და ვითარ ესმა მთავართა და სპათა ბექასათა, სიხარულით მიემოწმნეს და დააპირეს ლაშქრობა თურქთა ზედა. განიყარნეს. და მოიწია არე ზაფხულისა, იწყეს თურქთა აღმომართ სლვა, და შეეკრბეს სიმრავლე ვითარ ექუსი ბევრი, რამეთუ ყოველთა ქალაქთაგან გამოჰყვა კაცი სჯულითა სარკინოზი ჯოცად ქრისტიანეთა, და არა თურქნი ოდენ იყვნეს. არამედ სპარსნიცა. და ვითარ ცნა ბექამან მოსლვა თურქთა. მოუწოდა ყოველთა მის

1 მოუწოდა] ყოველთა T. 2 შავშთა კლარჯთა m. 2 შემოკრიბნა] და შემოკრა MTm. 7 დამჯო Mm, დააქუა T. 7 და]-m. 8 მიერ ჟამთაგან T, მას ჟამითგან Mm. 8 აქმომამდე m. 9 ჩენილ არიან T. 9—10 და კუალად Mm. 10 აღიძრნეს და]-Mm. 10~აღიძრნეს მძევარედ T. 10 მოაოკრეს T. 12 დასცეს T. 15 და (კუალად)]-T. 16 არავინ არ T. 17 ჩემნი M. 20 განგეუწირნეს m. j 21 აღმსარებელნი T, აღმსარებელი m. 22 მისცა]-Mm. 25 სპათა მისთა ბექასათა Mm. 27 და]-m. 30 ექუსისი MT. 30 ქალაქთა MTm.

- ქუეშე დაწესებულთა, ტასისკართგან ვიდრე ბასიანად-
 მდე: მესხთა, შავშთა, კლარჯთა, კოლა-არტან-კარნიფო-
 რელთა და უმრავლესთა ტაოელთა, რამეთუ ამას აქუნ-
 და ქუეყანა ესე, ამათ თანა თმოგუელთა და თორელთა.
 R 466b და შეკრბა სიმრავლე | ერთი ბევრი და ორი ათასი, და 5
 მიმართეს თურქთა. იგინი აღმოსრულ იყვნეს მათთა
 პარხლისათა, დაებანაკა და წარველინა მკედრები ტყუ-
 ენვად ვაშლოვნისა, და ეგულებოდა მოსლვად ქუეყანად
 ბექასა სამცხეს, და ქართლს და სომხითს. ვითარ მივი-
 დეს თურქნი ვაშლოვანს, კაცი ვითარ ათი ათასი, წინა- 10
 განეწყუნეს სპანი ბექასნი, ხუთასი კაცი, რომელნი |
 m 658 წარველინნეს მცველად და უდგეს სიმაგრეთა შინა.
 იქმნა ომი ძლიერი, და ივლტოდეს თურქნი, და მოს-
 წყდა სიმრავლე ფრიადი ადგილთა სიმაგრითა. და ეს-
 რეთ წინადაუსახვიდა ღმერთი ძლევისა ბექასა თურქთა 15
 ზედა.
- ვითარ ესმა ბექასა ვაშლოვნით გაქცევა თურქთა,
 T 340b განიხარა და წარისწრაფა, და მიმართა | სპერს და ბა-
 ბერდს, სადა იყვნეს თურქნი მდგომარე. ვითარ იხილეს
 თურქთა მოწყუედა სპათა მათთა მცირეთა ლაშქართა- 20
 გან, განძნდეს და იღრჭუნდეს კბილთა. მოუწოდა მთა-
 ვარმან მათმან აზატ-მოსე სპათა თურქთასა და გამო-
 არჩია კაცი ოცდაათი ათასი, და წარემართა ვაშლოვანს
 M 925 ძებნად სისხლთა სპათა მისთასა. რა|მეთუ მისლვა და
 დაახლება ბექასი არა უწყოდა, ოცდაათი ათასი სხუა 25
 წარმოავლინა ტაოს და რქუა: „მე წარვალ, ვაშლოვანს
 მოვაოკრებ და აღვიზღავ სისხლსა ჩემსა, და თქუენ მი-
 ღით ტაოს და მოსწყვდეთ, თულა სადა დარჩომილ იყოს,
 და დადევით ბანას. და მეცა განმარჯუებული შემოვიქ-
 R 467a ცევი | და მოვალ ბანას, და შევეკრბეთ და მივმართოთ 30
 ყოველსა საქართველოსა“. და ესრეთ წარემართა ვაშ-
 ლოვნით კერძო.

3 უმრავლესთა M, უმრავლესი m. 3 ტოელთა m. 4 და თორელთა—T. 5 სიმ-
 რავლე—m. 6 თურქთა|+ზედა T. 7 მკედრობა TR. 9 სამცხეს და ვითარ MTm.
 11—12 რომელ წარველინეს Mm. 12 და—Tm. 12 დაუდგეს T. 12 უდგეს|+
 მცველად Mm. 14 სიმრავლე—Mm. 17~თურქთა გაქცევა m. 18 და (ბაბერდს)—
 MTm. 18—19 ბაბერდს| შაშერდს Mm, ბაშერდს T. 19 ვითარცა T. 20 თურქთა—Mm
 24 მისთა m. 24 და—m. 25 დახლება T. 27 მოოკრებად m. 23 სადა T, სად m,
 სამ M, სპერ R. 29 დადევით T. 29 შემოვიქცევი M. 35 და მოვალ ბანას—Mm.

მაშინ აღიჭურა მანდატურთუხუცესი ბექა და ყოველი სპა მისი და მიმართეს თურქთაჲე, რამეთუ არა უწყოდეს წარსლვა თურქთა ვაშლოვანს. ვითარ წარვლო მცირე, ოთხნი თურქნი მიმავალნი დაიპყრეს და მოუსხეს ბექასა. ხოლო მან ჰკითხა ამბავი თურქთა, თუ სადა არიან. და ოთხნივე ცალკე გაყო და ოთხნივე ერთსა იტყოდეს, წარსლვასა თურქთასა ვაშლოვანს: „აზატ-მოსე ოცდაათი ათასითა მკედრითა წარვიდა ვაშლოვანს, და ორმოცი ათასი დაუტევა და წარმოავლინა ტაოს, ხვალე ანუ ზეგე მოვალს“. ირწმუნა სიტყუა მათი | და ორად განყო ლაშქარი თვისი. რჩეული და უმრავლესი ლაშქრისა მისისა მისცა შვილსა მისსა პირმშოსა სარგისს, რომელი ოდენ აღზრდილ იყო აბჯრისმტკრთველად, და წარავლინა ვაშლოვანს აზატ-მოსეს ზედა.

T 341a ხოლო წარისწრაფა სარგის და მიეწია | ვაშლოვანის მთასა ზედა მიმავალსა თურქსა. და ვითარ იხილეს უკანკერძო ლაშქარი, განკვრდეს და მსწრაფლ მოაქციეს ჰუნენი სარგისის კერძო. იხილეს სიმცრო ლაშქრისა, რამეთუ იყვნეს მესხნი ხუთასი, ხოლო თურქნი ოცდაათი ათასი, | განიხარეს და ჰგონეს მოწყუედა ყოველთა. მკედარნი ზედამოეტევენეს უშიშად, ხოლო საქრგის წინაგანეწყო და სპანი მისნი მიეტევენეს მკნედ. იქმნა ომი სასტიკი, და პირველსავე შეკრებასა მიდრკეს თურქნი სივლტოლად და იოტნეს ძლიერად, და ესოდენ მოსრეს, რომელ შექცეულთა აღრიცხნეს სარაზმთა ზედა მდებარე მკუდარი თურქი, პოვეს ხუთას და ცამეტი, თვნიერ რომელი დევნასა შინა მოკუდა. და დევნეს მზისა დასლვისა ყამამდე. ხოლო მოხედნა ღმერთმან წყალობით მოსავთა ჯუარისათა. განსაკვრვებელ არს სმენად, რომელ ეგოდენსა წყობასა შინა არა მოიკლა ბექას ლაშქრისაგან ხუთთა კაცთაგან კიდე, იგინიცა უსახელო ვინმე. ესრეთ მოსცა ღმერთმან ძლევა და გამარჯუება.

1 მაშინ—Mm. 2 თურქთაჲე T, თურქთაჲე Mm. 3 უწყოდა T. 4 ზერეჲადგილი T. 4~დაიპყრნეს მიმავალნი m. 5 თურქთაჲე—MT. 6 გაყო M, განყო m, განუყვნა T. 7 ვაშლოანს T. 8 ვაშლოვანს—Mm, ვაშლოანს T. 9 წარავლინა Mm. 12 მისსა| თესსა T. 14 აზატ მოსეზე Mm. 15 ვაშლოვანს Tm. 16 და|—Mm. 17 მსწრაფლ|—T. 17—18 მოაქცივნეს T, მოიქცეს m. 18 უნენი m. 18 იხილნეს m. 20 და|—T. 22 წინა განეწყუნეს T. 23—24 თურქნი|—MTm. 24—25 ზესრეს T, მოსრნეს m. 25 აღრიცხუნეს MTm. 25 სარაზმთა Mm, სარაზმოთა T, რაზმთა R. 25 ზედა| შინა R. 1 ლაშქარი Mm. 31 კაცთა Mm. 32 აღლვა ღმერთმან m.

ხოლო სარგის, დაღათუ ყრმა იყო, მვნედ იბრძოდა, რამეთუ გუარისაგან მოაქუნდა სიმკნე და მამაცობა მამურ-პაპეულად.

- T 341b** ხოლო ბექამან მიმართა თურქთა დედა-წულთაჲე, მომავალნი წინადაემთხვენეს, და იხილეს რა თურქთა შორით მთით მომავალი ბექა | და სპანი მისნი, მსწრაფლ გარეშეიქცეს და ივლტოდეს, ხოლო დედა-წულთა მათთა მათთა მიმართეს და არღარა ესვიდეს საფსეთა სიმდიდრეთა, არამედ ყოველსავე დაპყრიდეს. ხოლო ბექამან და სპათა მისთა მსწრაფლ დევნა-უყვეს, იპყრობდეს და კოცდეს, რომლისა არა იყო რიცხვ. | და თურქნი მცირედნი რამე შეივლტოდეს ქალაქსა და ციხესა სპერისასა და რომელნიმე ნორქალაქს. მიეწივნეს სპანი ბექასნი, შესჯარეს, გზათა სივიწრითა და დედა-წულთა სიმრავლითა არასადა აქუნდა გზა სივლტოლისა. დაიჯარნეს თურქნი, ვითა ცხოვარსა დაჯრილსა და ჯოგსა, ეგრეთ იპყრობდეს და კოცდეს. გარნა იქმნა ესეცა, რამეთუ შეილისა მისისა სარგისისაგან ლტოლვილნი თურქნი უკანა მოეწივნეს მანდა|ტურთუხუცესსა ბექასა, სადა-იგი მიმართეს მესხთა, და კუალად მოსწყუდეს. და გარემოდგეს ქალაქსა სპერსა. | და პირველსავე ომსა აღილეს ქალაქი, თვნიერ ციხისა, აღივსნეს საქონლითა, ოქროთა, ვეცხლითა, ლარითა. ჯოგითა. ცხენითა, აქლემითა²³, ძროხითა და | ცხურითა, ანგარიში ვისგან ითქმის. და თვთ მათთავე საჯედართა აპკიდეს და ძლით წარმოიღეს. ეზომი ძლევა მისცა ლმერთმან ბექას, რომელ მისთა სპათაგან ერთი კაცი არა დააკლდა.
- d 487** მოიცვა ბექამან ქალაქი სპერი. და თურქნი გაქცეულნი ორასნი ჩავიდეს | პონტოსაკერძ. და ვითარ განემარჯუა სარგისს, მომართა მამისაკერძ. და მომავალმან ალაოჯრა ნორქალაქი, და ალაგსნა სპანი, რომელნი იყ-

2 და მამაცობა|—T. 2—3 მამათ პაპეულად m. 4 დედა-წულთაჲე T] დედაწულთაჲე Mm. 5 მომავალი Mm. 5 რა|—MTm. 6 შორით| შორით T. 6 მომავალი|—T. 7 ხოლო|—MTm. 7—8 დედა-წულთა... მიმართეს| დედა წულთა თათართა და მომართეს დედაწულთა მათთა MTm. 9 ყოველსავე|—MTm. 10 სპამან მისმან Mm. 11—12 მცირედნი|—MTm. 13 ბექასნი|—Mm. 14 გზათა|—Mm. 14 სივიწროვეთა T. 14 და|—MTm. 14—15 სპერაელთა| სიმდიდრითა Mm. 16 და|—MTm. 17 რამეთუ|—MTm. 20 და (გარემოდგეს)|—MTm. 23 და ვეცხლითა T. 23 ცხენითა|—m. 25 ძლით R. 26 ეზომი R. 26 რომელი R. 29 და|—R. 30 მომართა| მომავალსა R. 31 ნორქალაქი Rbpd.

R 468b

ენეს, საქონლითა, ალაფითა და ტყვითა, და ესრეთ ძლევამომოსილი მოვიდა მამას წინაშე. ხოლო ვითარ განუძნდა სპერელთა გარედგომა ბექასი, მოუგზავნა მოციქული, ვითარმედ: „ჩუენ ყაენისა ყაზანისანი ვართ, და თურქნი ძლით გარდაიხუეწნეს პონტოსაკერძ, | და აწ გევედრები მე, მოგურიდო და უკუსდგე, და უზომო ოქრო და ვეცხლი, და ჯორი და ცხენი მოგცეთ“²⁴. ისმინა ბექამან და აღილო განძი ურიცხვ სპერით და ბაბერდით, და ძლევამომოსილი მობრუნდა. და მოეგებნეს კარნუქალაქით მთავარნი და მოართუეს მათცა ძლუენი, ალაფი, და არცარა მათ ავნო. და ესრეთ ბრწყინვალე ძლევა მიანიჭა ღმერთმან ბექასა, და მოვიდეს შინა საქონლითა უამრავითა²⁵. რამეთუ იყო ბექა მონასტერთა და ეკლესიათა მაშენებელი, და მონაზონთა და ხუცესთა და მოწესეთა კაცთა პატივისმცემელი, და არა დააკლდის ეკლესიასა მისსა წესი ლოცვისა ცისკრად, სამხრად და მიმწუხრი. და ლაშქარი მისი ვერ დააკლდებოდინ სამსა ამასა ლოცვასა. და ამისთვის უმარჯუებდა ღმერთი, და მოსცა ყაენმან ყაზან კარი და მიმდგომი მისი ქუეყანა.

5

10

15

20

ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა აღვიდეთ. მას ეამსა იწყო ყაზან ყაენმან ამვედრება მეგავტელთა ზედა. და მოუწოდა მეფესა ვახტანგს. და მისცა ბექამანცა ლაშქარი მისი რჩეული, რომელი დივნითა ხუდებოდა. წარემართა ყაზან, და შევიდეს ქუეყანასა ასურასტანისასა და შამისასა, და მოაოცრებდეს, რამეთუ იყო სიმრავლე ლაშქრისა მისისა ათსამეტი ბევრი. და ვითარ ესმა სულტანსა მისრისასა, რომელსა სახელად უწოდდეს ნასირ მელიქსა, შეკრიბა სპა მისი ყოველი და მივიდა და დევნად განეწყო. და იქმნა ომი სასტიკი ესოდენ. რომელ ხუტლუშა ნოინი ათასითა მკიდრითა წინადაუდგა ყაზანს, აჰად რომელ დიდთა მიმართეს ყაზანს ზქედა. და ათასისა კაცისაგან ექუსასი დაჯოცეს. და ოთხასილა დარჩა. რომლითა სძლო და იოტნა, რომელსა თანაშემ-

25

30

b 284a

2—3 განუძნდა ჩვ. კონიექტ., განპლიერდა R. 4 ვითარმედ ვითარ R. 5 თურქნი ყაუხჩ.—Rbdp. 5 ძალით Rbdp. 8 აღილო hd. 8 სპერით+და გაბრუნდა R. 9 შაბერდით b. 10 მთავარნი R, თავადნი bdp. 13 უამრავითა d, უძლეველით Rbdp. 17 სამხრად ჩვ. კონიექტ., სამხრ dp, სამხარ b. 19 ყაენმან hd. 22 ყაენმან bpd. 24 დივნითა bs, დენითა p. 27 ათსამეტი s, ათსამეტი b. 29 ნასირ dp, ნასარ bs. 29 მოვიდა b. 31 ხუტლუშა p.

წე ექმნა ჩოფან სულდუსი ზუთასითა კაცითა, სადა ვახტანგ და სპანი მისნი || მკნედ ბრძოდეს. და ვითარ სწყდებოდა ორგინთვე ურიცხვ, ივლტოდეს მეგვპტელნი და სულტანი ნასირ მელიქი. და უკმობრუნდა ყაზან დევნისაგან და სამ დღე განისუენა, და მეოთხესა დღესა დევნა-უყვეს და მიეწიენეს მცირედნი და ამოსწყვდნეს. და განიბნიენეს თათარნი, ტყუენვა-ყვეს, და მიუწია ლაშქარმან ვიღრე წმიდად ქალაქად იერუსალიმად, სადა-იგი მრავალი სული მოისრა ქრისტეანე, და უმეტეს სპარსნი. ხოლო ყაზან მიმართა დიამუშუსა ზედა, რომელ არს დამასკო. ხოლო მათ, ზენარისა მთხოველთა, მოსცეს ქალაქი და საქონელი ურიცხვ, და დაამყარა ყაზან დამასკო და მიმდგომნი მისნი ქალაქნი, და დაყო ვითარ ოთხ თუე. და დაუტევნა მცველნი ქალაქისანი და წარმოვიდეს სახლად თვსად თავრეყად.

და ვითარ მოიწია ზაფხული, განდგეს დამასკელნი, და გამოასხეს მცველნი ყაზანისანი. ცნა რა ესე ყაზან, მოუწოდა სპასპეტსა მისსა ხუტლუმსასა და მეფესა ვახტანგს, და ყოველთა მთავართა საქართველოსათა, და წარავლინა სულტანსა ზედა ლაშქრად. მივიდეს და შევიდეს შამად და დამასკოდ, და აოკრებდეს დამასკოს და ველარ აიღეს. განვლეს დიდი ანტიოქია, და მივიდეს ვიღრე ლაზადმდე. და ვერ შემართა სულტანმან ომი მათი, და მოაოკრეს ექუს თუე. და მით უკმოიქცეს და მოვიდეს ყაზანს წინაშე განმარჯუებულნი.

და ვინათგან მეფე დავით არა მიენდო თათართა, ზაფხულ მთიულეთს იყვის და ზამთარ ქართლსა. ამისთვის იშლებოდა ქუეყანა ქართლისა. და მთავარი ბაყათარ განდიდებულ იყო და აოკრებდა ქართლსა, თრიალეთსა და განასხმიდა მამულისაგან აზნაურთა, და იყო კირი დიდი მკვდრთა ქართლისათა. და მეფემან დავით შეკრიბა ყოველი მთიული, წარვიდა და მივიდა ტფილისს, და ჰყვა კაცი ცხენოსანი და ქუეითი, ვითარ ათ-

1 ჩოფონ dp. 1 სულდური bdp. 3 მეგვპტელნი ყ ა უ ხ ჩ., ვეგვპტელნი bdp ვეგპტელნი s. 4 ნასარ bdp, ნასიარ s. 7 ტყვენა და ეწია dp. 8-9 სადა იგი s, და მუნ d, და იგი b, და ხ. 9 მრავალნი სულნი d, მრავალ სულ p. 9 მოისრა ქრისტეანე] მოისრა ქრისტეანე sp, ~ქრისტეანენი მოისრნეს d. 12 მოსცეს] + მათ d. 13 და (დაყო) — p. 17 გამოასხნეს b. 20—21 მივიდეს და შევიდეს s, მივიდეს რა. შევიდეს d, მივიდეს შევიდეს bp. 22 ანტიოქი bp. 23 ლაზადმდე bd. 32 ყოველნი მთიულნი d. 33 და ჰყვა] — bdp.

- b 284b ხუმეტი ათასი, და მოუჭდა ყივჩაყთა საზაფხულოდ მომავალთა. | ხოლო ყივჩაყნი რომელნიმე ქალაქსა ეწივნეს, და ზოგნი მტკურის პირით ივლტოდეს.
- ესმა ესე ვახტანგს, ტაბაკმელას მღვდომსა, მივიდა მცირითა კაცითა, განვლო ჳიდი და სახიუდაბელი, და განვიდა მახათას, რამეთუ დავით და ლაშქარი მისი მახათას დგეს, თავსა ქედისასა. | და ვახტანგ ქუემოთ მიუდგა და დადგა, და ვერ შემართა შებმა სიდიდითა დავითის ლაშქრისათა. მაშინ მცირედნი ვინმე ჩამოვიდეს და აქათ მცირენი ვახტანგისანი მიეგებნეს, შეიბნეს და დავითის კერძნი გაიქცივნეს, და ორნი ძმანი და შვილნი დაკოცნეს. და ვითარ შენივთდებოდა ომი, ათასი ყივჩაყი გაქცეული შეკრბა ვახტანგს თანა ჳარად. მაშინ მოიწია რისხვა ღმრთისა, და ივლტოდა დავით, და სპა მისი ძლიერი უომრად იყო. დავით მოვიდა ომისა არა შემმართი, მიუდგეს უკანა ყივჩაყნი და ქართველნი, და სდევდეს ვიდრე ჳაჭუადმდე, დაკოცეს კაცი ურიცხვ. არათუ ვახტანგ მტერი იყო ძმისა, არამედ თათართა შიშითა იძულებით შეება.
- ოტებული რა ცნა დავით, უმძნვარესად აოკრებდა ბაყათარ ქართლსა, და მეფე დავით ვერ წინააღუდგებოდა. მით სენიცა შეედგა ბოროტი, მიკრისი ჳელთა და ფერკთა, და უკმარ იქმნა. და იყოცა | კაცი ურწმუნო და უშიში ღმრთისა, ამისთვის ბოროტსა სენსა შთავარდნილი უღონოებდა. და ბაყათარ აოკრებდა ქუეყანათა და კოცდა კაცთა, დაღაცათუ სურამელი ჳამადა და რატი ძლიერად ებრძოდეს. მაშინ ბაყათარ წარულო გამრეკელსა, კახას ძესა, ციხე ძამისა. ცნა ესე ბეჳამან, მოუჭდა დიდითა ლაშქრითა, ხოლო ბაყათარ, ციხით გამოსრული, წინ დახუდა წინმავალთა ბეჳასთა. იქმნა ომი ფიცხელი, და პირველსავე შებმასა გაიქცა ბაყათარ, და შევიდა ციხესა. მივიდა ბეჳა და მოადგა ძლიერად ციხესა. და ვითარ განძლიერდა, ითხოვეს ოგსთა ჳენარი და აღუთ-
- p 455

2 მიმავალთა s. 2—3 ეწინეს dp, ეწინეს b. 4 ესმა]—bdp. 4 ვახტანგ dp. 4 ტაბაკმელს dp, ტაბაკმელას b. 4 მივიდა] მიუვიდა ამავეი d. 5 კილა bs. 13 ათასი] ასი bdp. 14 მაშინ]—d. 14 მოიწია] +მას ეამსა d. 14 დავით b]—dps. 15 დავით და მივიდა b. 15—16 მოვიდა] ომისა არა შემმართი ჩ. ე. ო ნ ი ქ ტ., მოვიდა და ომისა არა შემმართი bdp. 20 მაშინ] ოტებული d. 20 რა ცნა ოტება დავითისი b. 23—24—უშიში და ურწმუნო d. 24—25 ჩავარდნილი bp, ჩავარდნილ იყო s. 26 დაღათუ s. 26 ამადა bdp, ამადა s. 28 ძამისა ბ რ ო ს ე, რამისა bp.—d. 28 ცნა] ხოლო ცნა რა d. 32 მივიდა ბეჳა... ციხესა]—dp. 33—ოგსთა ითხოვეს bs.

ქუეს არაწყენა. და ესრეთ მოვიდა ბექას წინაშე გაუშა-
ვებელი, და უკანას მოკუდა ბაყათარ.

b 285a აწ ვიწყოთ თათართა მოთხრობად. და ვითარ გამოას-
ხეს მეგვტელთა მცველნი დამასკოსანი, ამისთვის გამ-
წყრაღმან ყაზან გაგზავნა იგივე ხუტლუშა სპითა ძლი- 5
ერითა და ვახტანგ სპითა საქართველოსათა. და ვითარ
ცნა სულტანმან | მისლვა მათი, მიეგება სულტანი ომად.
და იქმნა ძლიერი ომი, დაიკოცნეს ორგნითვე ურიცხუ-
ნი. და მას დღესა სწორი ძლევა არა იქმნა, და ლამემან
განყარნა. და ვითარ უკუდგეს, პოვეს ქედი დიდი თა- 10
თართა | და მას ზედა შემოდგეს ხუტლუშა ერითურთ,
უსენინ, სეენიჯი. გარნა სიბუჩი, ხუტლუშას შვილი, მი-
ვიდა მახლობელად სულტნისა და დადგა ვაკედ, რომელ-
სა ახლდეს ბექას ლაშქარნი, და ყველასა ცხენი ჯელთა
ჰყვა. მოიკელოვნა სულტანმან, რამეთუ ჩამოუშვა წყა- 15
ლი უკანაკერძო თათართა, და მას ლამესა. ესეთი ლამი
შეიქმნა, ცხენი და კაცი ორნივე უჩინო იქმნიან ლამსა
შიგან. და განთენა რა, იხილეს თათართა უკანაკერძო
ლამი და წინათ ლაშქრისა სიმრავლე, უღონო იქმნეს.
პოვეს მცირე უგანო ადგილი ლამისა, და მაშიგანცა 20
დაიკოცნეს სიმრავლე კაცისა და ცხენისა. და რაემს
აღივსო კაცითა და ცხენითა, მეოტმან ლაშქარმან ზედა
განსლვა დაიწყო. დაღათუ მოსწყდეს ურიცხვ თათარი
და ქართველნი, და ვახტანგ და ნოინნი მშველობით დარ-
ჩეს და მოვიდეს ყაზანს წინაშე, რომელი განწყრა და 25
საპყრობილესა მისცნა ყოველნი ნოინნი. და ეკაზმოდა
კუალად სულტანსა ზედა, გარნა დასნეულდა სენითა
მუცლისათა და მოკუდა, რომელი იგლოვა ყოველმან
კაცმან სიპართლისათვს, რომელ ავისმოქმედი და მეკობ-
რე და უსამართლო კაცი აღარ იპოვებოდა საყაენოსა 30
მისსა, და ამისთვის დაუტევეა მწუხარება ყოველთა.

ხოლო შემდგომად მისსა დასუეს ტახტსა ყაენთასა
ძმა მისი, სახელად ხარბანდა, რომელსა უკანასკნელ
ოლჯათ სულტანი ეწოდა. რომელ ერთითა თუალითა

1 მოვიდეს d. 2—3 გაუშევებელი ბ რ ო ს ე, გაუშევებელი ხ dp. 8—ომი ძლიერი d.
8 ურიცხვი dp. 12 შვილი—dp. 13—14 რომლისა dp. 16 ესეთი ერთი dp. 18
განთენა რა s, რა განთენა ხ, განთენა dp. 23 მოსწყდა ხ dp. 24 და (ვახტანგ)—s.
24 ნოინი ps. 25 და (საპყრობილესა)—bp. 29 ავის მოქმედი dp. 32 ყაინთასა ხ dp.
33 სახელით s. 33 რომელსა რომლისა ხ dp. 34 ოლჯათ სულტანი ეწოდა ბ რ ო -
ს ე, ოლჯათ სულტანსა მისცა ხ dp.

არამხედველ იყო. და ვითარ ეძლო, იპყრობდა წესთა ძმისა მისისა ყაზანისთა, დაღათუ იყო ესეცა კაცი კეთილი. ამან მოიწყო ყოველი საბრძანებელი მისი, და ფრიად კეთილსა უყოფდა ვახტანგს.

- ამან ხარბანდამან ინება გილანს წარსლვა, და მოუწოდა ყოველთა სპათა თათართა და თვთ მეფესა ვახტანგს, და ოთხად განყო სპა თვისი: უკეთესი და უწარჩინებულესი სპა მან დაიჭირა, და მეფე ვახტანგ. და ერთი ნაწილი მისცა ხუტლუშასა, და ბექასა | ლაშქარი თვთ პირველვე მისი იყო. ერთი ნაწილი ლაშქარი ჯალირს მისცა, და ოვსნი გორს მსხდომნი. ერთი ნაწილი სულდუსსა ჩოფანსა მისცა. და თვთო თავადი თვთოსა გზასა ჩაგზავნა, და ერთს გზას თვთ ყაენი ხარბანდა, | სადა-იგი წინამბრძოლად მეფე ვახტანგ აჩინეს გილანს ყოველგნით. ხოლო გილანელნი დაღათუ მცირენი იყვნეს, არა შეშინდეს, რამეთუ იყვნეს გილანსაცა²⁶ || ოთხნი მთავარნი, რომელთა სახელები იყო ერქაბაზნ და უბაში, როსტან და ასან. ესე თვთ დადგა სიმაგრეთა შინა, შეკრა ხარხალი და ერქაბაზნ ყაენს ხარბანდას დაუდგა წინა და შემოება, და იქმნა ომი ძლიერი, რამეთუ ვახტანგ წინამბრძოლობდა. ქუეითნი გზისა სივიწრისაგან და ტყისა სივიწრისაგან არა ივლებოდეს, სადაცა მცირე ვაკე იყვის, ლამი იყვის.
- ვითარ განგრძელდა ომი, პირველ ისრითა და მერმე კრმლითა იბრძოდეს თათარნი და ქართველნი, და ხარბანდა თვთ უჭურეტდა. მცირედნი შეეწოდეს და კმითა განაძნობდეს. ვითარ შენივთდა ომი, არა შეაქციედა მეფე ვახტანგ ზურგსა, არცა სპა მისი, არამედ ადგილთა სივიწრითა მოისრვოდეს ესოდენ, რომელ ათი-

1 ვითარ] რაცა b,—dp. 2 დაღათუ] თუ ps. 2 ესეცა] ესე pd. 2~ესე იყო d. 5 ხარბანდამან bdp.' 10—11 ჯალირს ჩვ. კონიექტ., ჯალიარს bdp. 12 სალდუსსა ps, სალუსსა d, სალდუსსა b. 12 თვთო]თვითო b. 12 თვთოსა] თვთო b. 13 ერთგზის s. 13 ყაენი bdp. 14 წინამბრძოლად p. 17 რომელთა სახელები იყო] რომელ არიან სახელები მათი Mm. 17 ერქაბაზნ M, ვერქაბაზან m. 17—18 და უბაში] დუბაში Mm. 18 და ასან] დაასნ M, და ასნ T. 19 ხარხალი] ხარხალი MT, ზრმალი m. 19 ერქაბაზნ Mm, ერქაპაზნ T. 19 ხარბაღს MTm. 20~ძლიერი ომი T. 21 ქოითნი MT. 21 გზისა] ტყისა m. 22 ტყისა]—m. 25 ქმლითა M. 25—26 ხარბანდა] ხარბად MT, ხარაბად m. 27 განაძნობდეს m. 27 არა] არლა M, არლარა m. 28 მეფე]—Mm. 28 არამედ]—MTm. 29 რომელ]—MTm.

საგან ძლივ ორნი ცოცხალ იყენიან. სომხითარნი ახლ-
დეს, რაოდენიცა იპოვებოდეს ცხენსა ზედა მდგომი.
ესრეთ მოსწყედეს, მრავალნი აზნაურნი უმკვდრო გახ-
დეს, რამეთუ მამა, შვილი და ძმა, ყოველნივე მუნ ახლ-
დეს. გარნა რომელნიმე დარჩეს. თვთ ვახტანგ არა გარე-
5
მიაქცევდეს, არამედ მკნედ და ძლიერად იბრძოდეს. გან-
კვრდეს თათარნი სიმკნესა ქართველთასა, რამეთუ ვახ-
ტანგ მკნე იყო ომსა შინა და მკნედ იბრძოდა, და მცი-
რედ დაიკოდა ბარკალსა. და მიდრკა მზე და მოეახლა
ლაშე, და განიყარნეს. 10

ვითარ იხილა ყაენმან სიმაგრე ქუეყანისა, ტყითა და
კლდითა, ღამე ყოველ წარმოვიდა. ცნეს გილანელთა,
M 928 დევნა-უყვეს, და რომელთა ეწივნეს, დიდად ავნებდეს.
ხოლო ერთკერძო ხუტლუშას შვილი დაუდგა წინა.
ხოლო თავადმან გილანელთა უბაშ შეკრა მანცა ხარხა-
15
ლი, და შეაბა კარი იწროსა შესავალსა, და დაუდგა ხუტ-
ლუშას. ხოლო იგი გარდაცდა ცხენისაგან და დაჯდა
სკამითა და უბრძანა ბექას ლაშქართა ქუეითად შესლვა,
m 661 და ყვეს. შევიდეს ხარხალსა | და გარდვიდეს, და შეიქ-
ნა ომი ძლიერი აქაცა, ქართველთა და მესხთა ზედა. 20
T 342b არცა ამით შეაქციეს ზურგი, არამედ მკნედ ბრძოდეს,
და უფროსნი გილანელნი მოისრვოდეს. მაშინ სტყორ-
ცა ვინმე ისარი და ეცა თავსა შიშუელსა ხუტლუშა ნო-
ინსა, მყის მკუდარი შთაიჭრა სკამისაგან. ვითარცა იხი-
ლა შევილმან მისმან სიბუჩი სიკუდილი მამისა, მსწრაფლ
25
ივლტოდა იგი და სპა მისი, ხოლო მესხნი დარჩეს ხარ-
ხალსა შინა. მცირედნი ივლტოდეს და უმეტესნი მოის-
რნეს. და მოიწია უზომო რისხეა ღმრთისა თათართა

1 იყენეს Mm. 1—2 ახლდეს] ახლვიდეს MTm. 2 იპოვებოდა M. 3 მოსწყედეს
Mm. 3 უმკვდროდ T. 4 ახლდეს] იხილა MTm. 5—6 არა გარე არა მიაქცევდეს Mm,
არა გარე მიაქცევდა T. 6 მკნედ და]—Mm. 7 სიმკნესა] + ზედა T. 11 ყანმან M,
ყენმან m, ყანმან T. 12 ყოელ T. 12 წარმოვიდეს m. 13 და]—m. 13 აენეს T. 14
ხუტლუშას M, ხუტლუშას m. 15 თავადი MTm. 15 უშიშ Mm, უშიში T. 15
შეკრნა MTm. 15—16 კარკარი Mm, კარკალი T. 16 შეაბა] შეება Mm. 16 ვიწროსა T.
16 შესავალსა Mm. 16—17 ხუტლუშას MT, ხუტლუშას m. 18 ქოითად MT. 19 და
ყვეს]—Mm. 19 ხარხალსა ჩვ. კონიექტ., ტაძარსა MTm. 19 გარდავიდა m,
გარდავიდეს T, და გარდვიდეს და გარდვიდეს M. 21 ჰბროძედეს M. 22 და]—MTm.
22 გილანელი m. 23 და ეცა] და დაეცა m, დაეცა T. 23 ხუტლუშა M, ხუტ-
ლუშა T, ხუტლუშა m. 24 მკუდარ Mm. 26 ივლტოდა] + ივლტოდა m. 26 იგი]—m.
26 ხარხალსა ვახუშტი, ტაძარსა Mm, ტარსა T. 27 ივლტოდეს]—m. 27 უმეტეს-
ნი (უმეტეს m) + ივლტოდეს და კიდეცა Mm.

და შესხთა ზედა, რამეთუ უკანით, სადა ბრინჯი დგომილ იყო ვაკესა შინა, ღამით წყალი ჩაეგდო. ესრეთ ღამი შექმნილიყო, ვერცა ცხენი და ვერცა ქუეითი ვერ გაიარდა, და იქმნა მოსრვა ძლიერი.

p_457

| ხოლო ჩოფანსაცა შემოება როსტან მელიქი ვაკესა ადგილსა, გარნა ჩოფან სძლო და იოტა სიმაგრესა შინა. არღარა შეჰყვა, არამედ წყნარად დაბრუნდა და აჩინა მკედარნი მისნი უკანამავლად. ჭავახის შვილი გამრეკელი მკნედ იბრძოდა ომსა მას, და გარდამოვიდეს მშკდობით.

M 929

ეგრეთვე უსენს | და ოვსთა შეება ასან, და სწორი ძლევა იქმნა, და იგინიცა გამოქცეულნი იელტოდეს, და მივიდეს და შეკრბეს უჟანს ხარბანდა ყაენს წინაშე.

სულდუსი ჩოფან მკედართმთავრად განაჩინეს, მონაცვალედ ხუტლუმასა, როლო მეფე ვახტანგ პატივემულყვეს, და დიდებულნი მისნი ყოველნი მკნედ ბრძოლისათვის ნიჭითა დიდითა წარმოავლინეს შინა.

T 343a

ვითარ წარვიდა ვახტანგ, მოუვდეს კაცნი ხოდრასელნი, სჯულითა საჩრკინოზნი და მტერნი ქრისტესალმსარებელთანი, ყაენსა ხარბანდას და რქუეს: „უკეთუ

არა ყოველთა ქრისტიანეთა დაატევიბინო სჯული, და ეკლესიანი არა დააქციენე, არა განგემარჯოს მტერთა ზედა, და არა წარგემართოს მეფობა შენი და კელმწიფება“.

m 662

ესე სიბილწე | წარმოსთხიეს ცუდრჯულთა. ამით ძლით ისმინა ყაენმან და იწყო რლუევად ეკლესიათა.

და წარმოავლინა ლაშქარი და ერთი ნოინთა მთავარი, რათა მოვიდეს საქართველოსა, და მეფესა და ყოველთა

d 493
b 286b

ქართველთა დაატევიბინოს სჯული და საჩრკინოზად შექმნას და ყოველსა საქართველოსა | შინა დაარღვენეს ეკლესიანი.

30

1 ბრინჯ მ. 3 კოითი MT. 4 და)—MTm. 5 შამოება M. 5 მელქი M. 7 დაბრუნდეს T. 8 აჩინა მ. 8 მკედართ მთავარი Mm. 8 უკანა მავალად M. 9—10 გარდამოვიდეს Mm. 10 მშკდობით) + ეგრეთვე უსენს მკნედ იბრძოდა ომსა მას და დაგარდამოვიდეს მშვიდობით Mm. 11 შება M. 12 ასან s, დაიქსნა M, დაიხსნა m, და იქსნა T. 13 შეკრბ M, შეკრბა m. 13 ხარბანდა] ხარბდან MT, ხარაბდან m. 13 ყენს m. 14 მკედართ მთავარად m. 15 ხუტლუმასა MT, ხუტულუმასა m. 16 დიდებულნი] ბ^ეულნი Mm. 18—19 ხოდრასნელნი m, ხოდრისელნი T. 20 ყენსა m. 20 ხარბანდას] ხარბათს M, ხარბადს T, ხარაბთს m. 22 დააქციენე T. 23—24 და კელმწიფება])—Mm. 25 ძლით] რომელთა Mm. 25 ყანმან M, ყენმან m, ყანმან T. 25 და])—m. 28 შექმნეს T. 29 ყოველთა T. 29 დაარღვენეს Mm, დაარღვევინოს T.

და ეწია ნახკევანს წარმოსლვასა ვახტანგს ესე წარ-
მოვლინებული ნოინი, ხოლო მეფე ვახტანგ არა შეშინ-
და, არამედ განმკნდა, და უმეტეს მოავსენებდა სიმკნეთა
და ღუაწლთა ქრისტეს ღმრთისათვის და რქუა სპათა თვის-
თა: „კაცო, ძმანო და ერთსჯულნო, და ქრისტეს ღმრთი- 5
სა ჰეშმარიტად აღმსარებელნო, უწყით სჯული მამათა
მიერ, და გასმიეს ქადაგება წმიდათა მოციქულთა, და
უწყით ღუაწლნი და ახოვნებანი მოწამეთანი, და გიხილ-
ვან თუალითა თქუენითა ტაძარსა შინა მათსა სასწაულნი
M 930 უქრიცხუნი, და გასმიეს სახარებასა შინა უტყუელისა 10
პირისა, ვითარმედ: „რომელმან აღმიაროს მე წინაშე
კაცთა, მეცა აღვიარო იგი წინაშე მამისა ჩემისა ზეცა-
თასა“, და კულად: „მოვედით ჩემდა ყოველნი მამუ-
რალნი და ტკრთმძიმენი, და მე განგისუენო თქუენ“. აწ
ნუ შეძრწუნდებით, წარვიდეთ ყაენს წინაშე და დავ- 15
დვით სული ჩუენი მისთვის, რომელმან დადვა სული
T 343b თვისი ჩუენთვის. პირველად ჩუენ მიქსცეთ თავნი ჩუენ-
ნი სიკუდილად, მერმე იყავნ ნება ღმრთისა, და მან და-
იკვას სამწყსო თვისი“.

ვითარ ესმა სპათა ვახტანგისთა, სიხარულით შეი- 20
წყნარეს ბრძანებული მისი, მყის წარემართნეს ურდო-
სა და მივიდეს ყაენს წინაშე. ხოლო ყაენი განკვრდა მის-
ლვასა მეფისასა²⁷. და მივიდეს კარსა ყაენისასა და
მუკლნი დაიდგნეს, და რქუა მეფემან კმითა მალლითა:
„ისმინე, მაღალო და ძლიერო ყაენო. მოვიდა ბრძანება, 25
რათა ყოველთა ქრისტიანეთა დაუტეოთ სჯული ჩუენი.
აწ ისმინე: ბედნიერთა პაპათა და მამათა თქუენთა კმო-
ნა და მსახურა პაპამან და მამამან ჩუენმან ამით სჯუ-
ლითა, და აროდეს გუასმიეს, თუ სჯული ქართველთა |
p 458 ავი არს, არამედ უწარჩინებულეს ყოფილვართ ყოველ- 30
თაგან. და სპარსთა სჯული უფროს საძაგელად შეეარაცხა
პირველთა ყაენთა. ამისთვისცა იგინი მოსწყვდნეს, რა-
მეთუ იყვნეს მწამლველ და მამათმავალ და კაცის-

1—2 ესე წარმოვლინებული... ვახტანგ]—MTm. 3 და]—Mm. 5—6 ღმრთისა]—
m. 6 ჰეშმარიტნო T. 8—9 გიხილავს Mm. 9 ტაძარსა შინა მათსა]—Mm.
9—10 ~ ურიცხვნი სასწაულნი T. 11 აღიაროს T. 11 მე]—MTm. [12 იგი]—MTm.
14 თქუენ]—m. 15 ყანს M, ყენს M, ყინს T. 16—17 სული თვისი]—Mm.³ 19 თვს M.
20 ესმათ m. 21 წარმართნეს T. 22 ყანს M, ყენს m, ყინს T. 22 წინა Mm. 22 ყანს
M, ყენი m, ყინი T. 23 ყინისასა bdp. 25 ყინო bdp. 25 მოვიდა ხს]—dp. 26
რათა ყა უ ხ ჩ., თავთა bdp, თავთა რათა s. 32 ყინთა bdp.

d 494
b 287a
მკლველ. და აწ თუ სიტყუასა სპარსთასა ისმენ, ყაენო, მე ვარ მეფე ქართველთა, და ყოველნი მთავარნი საქართველოსანი შენ წინაშე არიან, და | მე მზა ვარ სიკუდილად სჯულისათვს ქრისტიანობისა, და მერმე ესე ყოველნი, შენ წინაშე მყოფნი ქრისტიანენი. აჰა, თავნი ჩუენნი წარგუჯუეთენ“. და წარუპყრაცა ქედი. და ვითარ ესჰა ყაენსა სიტყუა ესე, განკვრდა და პატივ-სცა მეფესა, და სიტყუთა ტყბილითა აღადგინა და შეინანა, და აბრალა, რომელთა აქმნევიენეს.

ხოლო იქმნა ესეცა, რომელ არღუევედეს თავრევს ეკლესიათა, არამედ ოთხსა დღესა შინა ოთხნი შვილნი ხარბანდასნი დიკოცნეს, სახელით ბასტამ და მას ზედანი. და ესრეთ წარდგომილმან მეფემან დაქსნა შური და შფოთი მომავალი საქართველოსა ზედა.

ხოლო წარმოვიდა ვახტანგ პატივეცემული, და მოვიდა მუნვე ნახჭევანს, შეედეგა საღმობა მუტელისა და მოკუდა შემკული გვრგვინითა მეფობისათა. და წარმოიყვანეს და დამარხეს დმანისს. და დარჩეს შვილნი ორნი: დიმიტრი და გიორგი. დიმიტრის დმანისი აქუნდა და გიორგის სამშულდე.

M 930
T 343 b
m 662

და ვითარ კელთ-უდევს მკედართმთავრობა თვთ ხუტლუშასი ჩოფანს²⁸, || წარმოემართა ჩოფან ლაშქრითა ურიცხვთა. პირველ მოვიდა კოლა-არტანს ვიდრე არსიანადმდე და აცნობა ბექას, რათა ნახოს ყაენი ანუ ჩოფან, რომელ არა თავს-იღვა ბექამან, არამედ შვილი მისი უმრწამესი თანაწარატანა, სახელით შალვა. წარვიდა და ჩავლო სომხითი, და დარჩა ქუეყანა ბექასი მშკლობით.

m 663

| ხოლო აქა დაიწყო აღმოცისკრებად ძემან მეფისამან გიორგი, რომელი აღეზარდა პაპასა მისსა დიდსა ბექასა²⁹, რომელი წარავლინა ბექამან ჩოფანს თანა, და მან მიიყვანა ყაენს წინაშე. ხოლო მან პატივითა შეიწყალა და წინათვე დაუსახვიდა ნიშთა მეფობისათა. ამან ყაენმან წარმოავლინა მოციქული და სთხოვა [დავითს]

1 ყაენო bdp. 3—4 მე მზა ვარ სიკუდილად s, ~სიკუდილად მე მზა ვარ ს, სიკუდილად მე მზა ვარ სიკუდილად dp. 6 წარუპყრა bp. 7 ყაენსა bdp. 11 არამედ s, პირველად dp,—b. 12 ბასტამ bd, ბარტამ p. 12—13 ზედანი ts, ზედა dp. 15—16 მოგდა s, გარდმოვიდა; bdp. 22 ხუტლუშასი d, ხუტლუშასი ps, ხუტლუშულასი ს. 22 გარნა წარმოემართა Mm. 24—25 ანუ ჩოფან]—Mm. 26—27 და წარვიდა T. 29 ძემან] მზემან MTm. 29—30 მეფის გიორგისმან m. 32 ყანს M, ყენს m. 33—34 ყენმან m. 34 წარმოუვლინა მოციქული დავითს ბ რ ო ს ე.

- M 931 შვილი, რათა მეფე-ყოს. მაშინ მცირე იყო გიორგი, იგიცა მოსცეს და წარმოგზავნეს | ურდოსა³⁰, და ყაენ-მან მოსცა მეფობა და ტფილისი და უჩინა მოძღურად და საქმისა მოურავად დიდი | გიორგი, და მივიდეს ტფილისს. 5
- b 287b და ამას წელსა მიიცვალა მთავარი სამცხისა ბექა, კაცი წარმატებული ყოველსა | შინა, სიკეთელმატებული საღმრთო-საკაცობოთა საქმეთა და უმეტეს საძარ-თლისმოქმედებითა, ეკლესიათა და მონასტერთა მაშენებლობითა, სოფლისა კეთილად მორწმუნეობითა, გლახაკთა უზომოთა | მიცემითა. ხოლო საყუარელი მეუღლე მისი იყო გამცემელ ეპისკოპოზთა და მონაზონთა და ყოვლისა სამღდელოსა და საეკლესიოსა სოფლისა ესოდენ, რომელ საღმე ესმის კეთილი მოღუაწე და მეცნიერი ეპისკოპოზი, გინა მონაზონი, მის წინაშე მოუწოდის და მოიყვანის, და მრავლითა ნიჭითა და პატივითა ამყოფის. და სავსე იყო სახლი მისი მონაზონთა და ხუცითა. ამას თანა აქუნდა შეწყნარებულობა ობოლ-ქურივთა. ხოლო სახლსა მისსა არა დააკლდებოდა სამსამი ლოცვა. ამისთვისა წარუმართა ღმერთმან დღენი ცხორებისა მისისანი. მტერთა ძლევისა, მშვიდობასა და დაწყნარებასა მიიცვალა ვითარ სამეოცდაექუსისა წლისა, და დაუტევა გლოვა და მწუხარება უზომო მკვდრთა სამცხისათა. და დაიპყრეს სამცხე სამთავე ძეთა მისთა: უხუცესმან სარგის, და შედეგმან ყუარყუარე და უმრწამესმან შალვა. 20
- m 664 ხოლო აღესრულა მესამესა წელსა მეფე დავით, გარჯილი სენთა მწარეთა მიერ, და დაფლეს სამარხოთა მეფეთასა | მცხეთას, და დაუტევეს ნაცვლად მისად ძე მისი მცირე გიორგი, ორ წელ მეფექმნული. 30
- M 932 შემდგომად ამისა ინება ყაენმან ამკედრება ქუეყანასა შამისასა, ციხესა, რომელსა ეწოდების რაბაშამი,

1 გიორგი]—T. 2—3 ყენან m. 3 მოძღვრად ბროსე, საზღვრად Tm, მზრდელად ვახუშტი. 7 წარმატებულ m. 7—8 სიკეთელმატებულო]—Mm. 8 ყოველსა შინა საღმრთო საკაცობოთა T. 9 და]—MT. 10 მორწმუნეობითა]—Mm, მორწმუნეობითა T. 13 სოფლისა] საქმართა ს, ყაუხჩ. 14 კეთილი]—თა MT. 16 და (მრავლათა)]—m. 17 მონაზონითა T, მონაზონითა m. 18 შემწყნარებლობა T. 18—19 ობლისა თა ქერივისა m. 20 ამისთვისა m. 21 ძლევისა]—თა m. 22 და მიიცვალა m. 22 ვითარ]—m. 25 უხუცესსა m. 25 შემდეგმან M. 25—26 უმრწამესმან T. 27 ხოლო]—T. 27 მესამე] მკურესა m. 27 და]—MT. 29 მისად] მისდა m. 31 ამის m. 31 ყენან m. 32 რაბაშამი m, რაბაშანი MT.

რომელი აქუნდა სულტანსა მისრელსა. წარვიდა ძალითა
თვსითა, და თანაწარიტანა ლაშქარი დიდი, და გარემო-
ადგა რაბაშამს ხუთ თუე, და ვერა აენო, აიყარა და წარ-
ვიდა. და ჰყვა ექუსი არწივი, დამართული სხუათა თანა
მფრინველთა და ავაზათა აქათ, ესოდენ დიდი იყო ძალი
მისი. მოვიდა ყაენი შინა და მიერთვან არლარასადა
განილაშქრა დღეთა მისთა, იყოფოდა მშვდობით და ნე-
ბიერად, ათცამეტ წელ დამპყრობელი ყაენობისა.

T 344b

ამან ოლჯათ სულტანმან წარმოავლინა მცირე გიორ-
გი მეფედ, და ზაალ მელიქი, ვინმე სპარსი ხუარასნელი,
და ახრუჩი, მამისძმა ჩოფანისა, თანაწარმოიტანა, რათა
ყოველი საქართველო ერთად შეეკრიბონ მეფობასა შინა
გიორგისსა. და აჩინეს ამათ შანშე მკარგრძელი და ზაქა-
რია, ავაგის ასულის ხუაშაქის ნაშობი. მივიდეს ჭავა-
ხეთს, მიერ კოხტისთავსა, და აწუევედეს სარგისს და
ყუარყუარეს გამოსლვად, და არა ინებეს.

ამათ ჟამთა შინა იქმნა განდგომილება საბერძნეთს,
და განუდგეს ოლჯათ სულტანსა ფარვანას შვილნი და
ქალაქი დიდი კონისა. მაშინ წარავლინა ყაენმან ჩოფან
სპითა მისითა საბერძნეთს და თანაწარატანა ქართველ-
ნიცა. და წარჰყვა გიორგი ჩოფანს, ხოლო გიორგი
[მცირე], ზაალ მელიქ, შანშე და ზაქარია არა წარჰყვეს
თანაჲ, წარვიდეს და აიყარნეს, და ტფილისს შევიდეს.
და წარიტანეს თანა მეფე გიორგი საბერძნეთს, და ვერ
წინააღუდგეს ფარვანიანნი ლაშქართა მათ ერთ წელ.
და ყოველნი მას შინა მყოფი ქართველნი მოსცა მეფესა
გიორგის. იახლნეს ჭავახნი და თორელნი ოდენ ყვეს,
და სადაცა ილაშქრიან და შეიბიან ციხესა, მკნედ მბრძო-
ლად გამოჩნდის მეფე გიორგი და ყოველნი ქართველ-
ნი. ესრეთ მოიმორჩილნა ყოველნი განდგომილნი და
ურჩნი, და მოქცევასა | წელიწადისასა მივიდა შინა.
და სთულისა ჟამსა, ვითარ მივიდა ჩოფან ყაენს წინაშე,

m 665

1 მისრელსა] მისრეთსა M. 3 რაბაშამს] რაბაშამას M, რაბაშამასა m, რაბაშანს
T. 4 თანა]—m. 6 ყენი m. 8 ყენობისა Tm. 9 სულტანი Tm. 10 ზალ მალუქ
Mm, ზალ მელიქ T. 10 ხორასნელ T. 11 თანა წარმოიტანნა m. 13 გიორგისა m, გო-
გასა T. 17 შინა]—ინებეს ამათ ჟამთა შინა T. 18 ფარვანას ჩვ. კონიექტ., ფარ-
მანის Tm. 21—22 გიორგი [მცირე], ზაალ მელიქ ჩვ. კონიექტ., გოგაზილა მალუქ
Tm. 24 მეფე გიორგი]—T, m-ში ჩამატ. წითელი მელნით. 25 ფარვანიანი ჩვ. კო-
ნიექტ., ფარმანიანი T, ფარმანიანი m. 25 მას შინა] მაშინა Tm. 27 და]—m.
28 სადაც m. 28 ციხესა]—m. 30 მოიმორჩილნის m. 31 მივიდის m. 32 ყენის m.

T 345a და მცირედლა დაყო, ვითარ თუეცა ერთ, მოკ|უდა ოლ-
ჯათ სულტანი და დაუტევა ძე მცირე, ვითარ შუდისა
წლისა, სახელით აბუსაიდ. ხოლო იგი მიასუენეს და
დაფლეს ქალაქსა, რომელსა ეწოდების ყორლოილანგი,
რომელი მან აღაშენა და განაერცო უმეტეს თავრეყისა 5
და უწოდა სახელად სულთანია³².

ესმა გიორგი მეფესა სიკუდილი ყაენისა და მის წილ
დადგინება აბუსაიდისა, და წარვიდა ურდოსა. შეიწყნა-
რეს, და განიხარა ჩოფან და შეიტკბო ვითარცა შვილი,
და მოსცა ყოველი საქართველო და ყოველნი მთავარნი 10
საქართველოსანი, და შვილნი დავით მეფისანი, და მესხ-
ნი, შვილნი ბექასნი.

და იწყო მთიებმან აღმოჭკრვებად, ხოლო მე ენა ვერ
მიძრავს საკრველისა და საშინელისა თქუმაღ³³.

1.—2 ოლჯთა მ. 3 აბუსაიდ ჩვ. კონიექტ., მუსით T, მუსაით მ. 4 ყორ-
ლოილნგი T. 5 რომელი მან ყაუხჩ., რომელმან Tm. 5 თავრეზისა T. 6 სახე-
ლად] სახლად T. 6 სულთაჩია ჩვ. კონიექტ., სულ Tm. 7 ყენისა მ. 8 აბუ-
საიდისა] მუსაითისა Tm. 9 და (განიხარა)—T. 11 დავით მეფისანი მ, დავითისა T.
13 აღმოჭკრვობად Tm.

შანიშვიძე

I

1. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში აქ მოტანილია სათაური: „მესამეოცე მეფე ლაშა გიორგი, რომელი ითარგმანების აფსართა ენითა ქუეყანის მანათობელად, ძე თამარ მეფეთ მეფისა, ზაგარტოანი“ (სათაურები ყველგან მოტანილი გვაქვს „ქართლის ცხოვრების“ რუმინანცევისეული ნუსხის მიხედვით).

2. ამის შემდეგ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში სათაურია: „ამბავი ჩინგიზ ყაენისანი, თუ ვითარ გამოჩნდეს ქუეყანასა აღმოსავლეთისასა“.

3. ჩინი ცენტრალურ ჩინეთს ნიშნავდა, მაჩინი (მანზი) სამხრეთ ჩინეთია. სპარსულ-არაბულ წყაროებში ჩინი და მაჩინი ჩრდილოეთ ჩინეთის, ანუ ხათაის აღსანიშნავად იხმარებოდა. როგორც შესაბამისი კონტექსტებიდან ჩანს, ქართველი ავტორი ჩინ-მაჩინში საკუთრივ მონღოლეთის ტერიტორიას გულისხმობდა.

4. მონღოლთა სახელმწიფოს დედაქალაქი ყარაყორუმი შედარებით უფრო გვიან, 1220 წელს დააარსა ჩინგიზ ყაენმა მდ. ორხონის ზემოწელში. მწიგნობრობა 1235 წელს დაასრულა ჩინგიზის ვაჟმა და მემკვიდრემ უგედეი (ოქოთა) ყაენმა.

5. ამჟამად გამორკვეულია, რომ ცნობები ჩინგიზ ყაენის პერიოდის მონღოლთა შესახებ ქართველ ავტორს ამოღებული აქვს XIII საუკუნის ცნობილი ირანელი ისტორიკოსის ალა ად-დინ ათა მალიქ ჭუვეინის „ქვეყნის დამყარების ისტორიიდან“ (რ. კოკნაძე. ეპითაღმწერლის სპარსული წყაროები. — კავკასიურ-აზლოაღმოსავლური კრებული, II. თბ., 1962; მისივე. საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობის საკითხები, I. თბ., 1962, გვ. 61—87). მასვე უნდა ესარგებლა აგრეთვე ზებირი წყაროებით (Б. Я. Владимирцов. Анонимный грузинский историк XIV века о монгольском языке. — Известия Российской АН. VI серия, т. XI, с. 1495—1496. Г. В. Цулая. Грузинская книжная легенда о Чингис-хане. — Советская этнография. 1973, № 5, с. 120, 122).

6. Q ნუსხაში ამის გასწვრივ აწიზე მინაწერია: „(თათ)რული (ათო)რმეტის იან-ვარი ამათ მ...“.

7. ეპითაღმწერლის მონღოლური ლექსიკა შეისწავლა აკად. ბ. ელდამარტოვმა, რომელმაც აღნიშნა ქართველი ავტორის ცნობათა სიზუსტე და მათი დღი მნიშვნელობა დასავლეთში წამოსულ მონღოლთა ენის შესწავლისათვის (Б. Я. Владимирцов. Анонимный грузинский историк XIV в. о монгольском языке).

8. ან სიტყვის გასწვრივ მარიაპისეტლ ნუსხაში მიწერალია (ე. თაყაიშვილის აზრით, ვახტანგ VI-ის ხელით): „ყაპუხუნა მაიმუნსა ჰრქანა“.

9. ამ ტომობრივი სახელების შესახებ იხ. Г. В. Цулая. Грузинская книжная легенда о Чингис-хане, с. 118—119.

10. ონ-ხანი (ენ-ხანი) ნესტორიანული ქრისტიანი ჭერათების მონღოლური ტომის მეთაური იყო, სახელად თოდორილი. ეანის ანუ მეფის ჩინური წოდება მან ჭურ-

ჯენტა ცინის სახელმწიფოს მთავრობისგან მიიღო. ჩინგიზ ყაენის გაძლიერებამდე ონ-ხანი ყველაზე გავლენიანი გამგებელი იყო აღმოსავლეთ მონღოლეთში (История Монгольской народной республики. М., 1967, с. 111).

11. აღმოსავლური წყაროების მიხედვით მათი სახელებია ქისლიქ (ქიმლის, ყიშლიყ) და ბადაი.

12. ალთუნ-ხანებს („ოქროს ხანებს“) მონღოლები უწოდებდნენ ცინის („ოქროს“) დინასტიის იმპერატორებს.

13. გურ-ხანი ყარა-ხითაის სახელმწიფოს მბრძანებელთა ტიტული იყო. ამავე სახელს ატარებდა ონ-ხანის ბიძა (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, I, 1, М.-Л., 1952, с. 131; I, 2, М.-Л., 1952, с. 45). აქ იგულისხმება ჩინგიზ ყაენის „ანდა“ (ძმადნაფიცო) და თანამებრძოლი, შემდეგ კი მოსისხლე მტერი, ჭაჭირათის ტომის მეთაური ჯამუყა, რომელმაც ასევე მიიღო გურ-ხანის წოდებულება (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, I, 1, с. 165; С. А. Козин. Сокровенное сказание. М.-Л., 1941, с. 116, § 141; Книга Марко Поло. М., 1955, с. 274).

14. „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ნუსხაში იკითხება „სარჩუყ“, ჭუვეინის მიხედვით მისი სახელი ყოფილა „ბარჩუყ“ (რ. კიკნაძე. ეპითაღმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 143).

15. შესაძლებელია იგულისხმებოდეს ყარა-ხითაების სახელმწიფო შუა და ცენტრალურ აზიაში (1140—1213).

16. არსლან-ხანი თურქული მოდგმის ყარლუღთა სახელმწიფოს მუსლიმი გამგებელი იყო. ჩინგიზ ყაენს დამორჩილდა 1211 წელს (В. В. Бартольд. Сочинения, т. I. М., 1963, с. 471—472, 510; т. V. М., 1968, с. 547—548).

17. მარიაძისეულ ნუსხაში ამის შემდეგ ჩანაწერია: „ღმერთო, წარმართე ორსავე ცხოვრებასა შინა დედოფალთა დედოფალი მარიამ“.

18. როგორც გამოირკვეა, ეს სათაური ეპითაღმწერელს გადმოღებული აქვს ჭუვეინის თხზულებიდან (რ. კიკნაძე. ეპითაღმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 146).

19. ჩინგიზ ყაენის უფროს ცოლს სახელად ერქვა ბურთე-ფუჯინი, ჭუვეინი კი მას იესუნჯინს უწოდებს. ეპითაღმწერლის „სევიწყები“ სწორედ ჭუვეინის თხზულებიდან უნდა იყოს აღებული (რ. კიკნაძე. ეპითაღმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 146—147).

20. იამა მონღოლური ჯებეს თურქული ფორმაა (ასე ხმარობს ამ სახელს ჭუვეინი), ზოლო სანჰიანი (სანჰიანი, სალჰიანი) არის დამახინჯებული სუბუღაი.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ იამა და სუბუღაი ეპითაღმწერლის ამჟამად ცნობილ ტექსტში „ზემოთ“ არსად იხსენიებიან (Histoire de la Géorgie, trad. du géorgien par M. Brosset, I. SPb., 1849, p. 392; რ. კიკნაძე. ეპითაღმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 150—151).

21. ძველი რედაქციის ნუსხებში ეს სიტყვა შერყენილია: და სრულდა, და დასრულდა, და ასრულდა. ვახტანგის კომისიამ არასწორად გაიაზრა ტექსტი: „და აღესრულა მეფე ლაშა“ (ასევეა ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაშიც, გვ. 166), რადგან მომდევნო თხრობის მიხედვით, მეფე ცოცხალია და ანდერძს უბარებს მახლობლებს. ფარსადან გორგიჯანიძის თხზულებიდან ირკვევა, რომ „ასწლოვანი მატინის“ თავდაპირველ ტექსტში საუბარი იყო ლაშა გიორგის დასნეულების შესახებ: „გაბდა ავად მეფეთა მეფე გიორგი, დასნეულდა“. — ფ. გორგიჯანიძე. საქართველოს ცხოვრება. საქართველოს სსრ მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ხელნაწ. II-2140.

ფ. 50ა (37ა). ფ. გორგიჯანიძის ისტორიული თხზულების ავტოგრაფული ნუსხა შემოხვევით ორად იყო გაყოფილი, დამოუკიდებელი პაგინაციითა და ცალკე შიფრებით (H-2492 და H-2140). ამჟამად ეს ორი ნუსხა გაერთიანებული და გადანომრილია. ჩვენ ორივე ნუმერაცია გვაქვს ნაჩვენები (ფრჩხილებში — ძველი).

22. ამის გასწვრივ Q ხელნაწერში აშიაზე მინაწერია: „(გარდაი)ცვალა ლაშა გიორგი“.

II

1. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში ამის წინ მოტანილია სათაური: „მესამეოცდართე მეფე, რუსუდან, ძე თამარ მეფეთ მეფისა და დაჲ ლაშა გიორგი მეფისა, ბაგრატიანი“.

2. სიტყვები „კაცი აქამოდღე გარნა სათნობანი“ ვახტანგის კომისიამ გაუგებრად მიიჩნია და არ შეიტანა რედაქტირებულ ტექსტში. ასევე გამოტოვებულია ეს სიტყვები ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში (გვ. 169). ფ. გორგიჯანიძის მიხედვით, იგნავ იყო „კაცი აქამდისინ მგონიერი და სათნებანი“ (ფ. 51 ბ).

3. ამის შემდეგ ძველი რედაქციის ნუსხებში ტექსტი არეულია. ვახტანგმა შენიშნა ტექსტის არევა და მარიამისეულ ნუსხაში მიუთითა: „ეს“ (გვ. 746) „აქ უნდა“ (გვ. 749).

სიტყვები „ხვევ-სალმასელთა“ გადმოვიტანეთ მომდევნო თხრობიდან (M 749, Q 164a, T 257b, m 522: „განელთა და ხვევ სალმისელთა“), სადაც ეს ნაწყვეტი ფურცლების არევის გამო ჩარჩენილია. ხოი და სალმასი ირანის აზერბაიჯანის ქალაქებია.

ვახტანგისეული რედაქციის ტექსტში ამ ადგილას ჩართულია განსხვავებული თხრობა, რომლის გასწვრივ რუმინაეციისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „აქა წმიდა შალვა წამების გვირგვინით იღიდა“.

4. ამის გასწვრივ მარიამისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია (ე. თაყაიშვილის ვარაუდით, ვახტანგის ხელით): „რუსუდანის ქმარი აქ ნახეთ თუ ვინ არის, ან ვისი შვილია“. იგივე მინაწერი გადაუღია მაჩაბლისეულ ნუსხის გადამწერს: „რუსუდანის ქმარი აქ წაიკითხეთ თუ ვინ არის, ან ვისი შვილია“.

Q ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „აქა რუსუდან (ი)ქორწინა უმსგავს და უკადრიხლად მოყუარი ძმისათვის“.

რუმინაეციისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „აქა იქორწინა მეფემან რუსუდან (ო)რტულის შ(ვი)ლთან და მის(ს)გან იშვა ნარინ დავით და თამარ ყიასდინ...“

5. ძველი რედაქციის ნუსხებში ეს ადგილი შერყენილია („იქმნა ძლიერი ბრძოლა და ბრწყინვალე ძლეულთა მიუვლინეს კაცი სულტანსა...“). ვახტანგის კომისიამ ასე აღადგინა ტექსტი: „იქმნა ძლიერი ბრძოლა და ბრწყინვალე ბრძოლა აჩუენეს ქართველთა. მერმე მას ღამესა მიუვლინეს კაცი სულტანსა...“ როგორც ვხედავთ, ფრაზაში ტავტოლოგიაა (ძლიერი ბრძოლა, ბრწყინვალე ბრძოლა) და ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს ქართველებმა გაუგზავნეს კაცი სულტანს. ს. ყაუხჩიშვილმა ივარაუდა, რომ „[სპარსთა ტფილელთა] მიუვლინეს კაცი სულტანს“ (გვ. 174). ვახტანგის კომისიის აღდგენას და ს. ყაუხჩიშვილის კონიექტურას ადასტურებს ფ. გორგიჯანიძე: „იქნა ძრიელი ომი და კარგად იყვენენ მოქალაქენი, და იმ ღამეს ბრწყინვალე ბრძოლა აჩუენეს სპარსთა და მოქალაქეთა, მაგრამ ვერ გაუძლეს ომთა მათთა, ღონე გაუწყდა და ქალაქის მისაცემლათ სულტანს კაცი გაუგზავნეს სპარსთა“. — ფ. 55ა (42ა).

6. Q ნუსხაში ქვემო კიდებზე მიწერილია: „ესე ანბავი ვერ ვცან, უფალო ჩუენო“ (ნესტერად).

7. იმავე ნუსხაში ამ სიტყვის გასწვრივ აშიაზე ნუსხურად მიწერილია: „იერუსალიმსა“.

8. R ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „აქა ბრწყინვალე ძლევა აჩვენეს ქართველთა და მრავალნი წამების დიდებითა იდიდნეს“.

9. Q ნუსხაში ამ სიტყვის გასწვრივ დედნისავე ხელით ნუსხურად მიწერილია: „ბერძული“.

10. იმავე ნუსხაში ამის გასწვრივ აშიაზე მიწერილია: „ქ. რუსუდან გ(იო)რგის დამან დაიფიყ(ა) სიყვარული ძმისა თვ(ისისა), რ'ლი დავითს უანდერძ(ა) საქართველო, გარნა შურის ძიებით (გაუგზ)აენა თავის სიძეს (ყიასადი)ნს სასიკვდილოდ, რათა მეფობა მისცეს(ს) თავის შვილს დავით(ს). ნახეთ ღმერთი რას(ა)...“

11. „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებშია „ყუთაყი“, ჭუვეინი ასახელებს „ყოზაყს“ (რ. კიკნაძე. ეპითალმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 149).

12. Q ნუსხაში ამის გასწვრივ აშიაზე მინაწერია: „საცა ადრბადაგან(ი) სწერია, აღრიბეჯანი“.

13. ვახტანგის კომისია ვერ გაერკვა შერყენილი ფრაზის შინაარსში და სულ გამოტოვა სიტყვები — „არა ყენ ჩალატას, არამედ ნოინ ჩალატას“. ასევე გამოტოვებულია ეს ფრაზა ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში (დაწვრ. იხ. რ. კიკნაძე. ეპითალმწერლის თხზულების ტექსტის დადგენის ზოგიერთი საკითხი. — ივ. ჭავჭავაძის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბ., 1976, გვ. 124—126).

14. ვახტანგის კომისიამ არასწორად გაიაზრა ეპითალმწერლის ფრაზა და წარმოიდგინა, რომ „ესე ოთხივე ნოინნი ყენის შვილები იყვნენ“, რაც, რა თქმა უნდა, შეუძლოა. ასევეა ეს წინადადება დაბეჭდილი ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში (გვ. 184).

15. სიტყვები — „რა ეამს ცნა მუხას ძემან მოახლება თათართა, მოწუა სრულიად ქალაქი და თვთ პალატი და ისანნი, და ესრეთ მოოჯრდა ქალაქი ტფილისისა“ — არ არის „ქართლის ცხოვრების“ ძველი რედაქციის ჩვენამდე მოღწეულ ნუსხებში და ვახტანგის კომისიის ჩანართად ითვლებოდა. ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში ეს წინადადება პეტრიტით არის დაბეჭდილი (გვ. 187). როგორც ირკვევა, ეს სიტყვები იყო ძველი რედაქციის ტექსტის შემცველ ნუსხაში, რომლითაც სარგებლობდა ფ. გორგიჯანიძე: „ესმა მუხიძეს წამოსვლა თათართა, აპყარა ქალაქი და ციხე ცარიელ(ი) დაუგდო, და პალატი გაუშვა აობრებული“ — ფ. 58ბ (45ბ).

16. ფრაზა — „და ქალაქი ტფილისი მათვე დაიპირეს“ — მხოლოდ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში გვხვდება, მაგრამ ფ. გორგიჯანიძე ადასტურებს, რომ ის ყოფილა ძველ ტექსტშიც: „და თბილისს ქალაქი თავისთვის დაიპირეს“. — ფ. 60ა (47ა).

17. თხზულების ამ ადგილმა დიდი ხანია მიიპყრო მკვლევართა ყურადღება. კერძოდ, ინტერლან იწვევს საკითხი თუ ვის ენება ნემატობა სატყეები „არაართა ნიჭთა და ზნეა: სამამაკოთა მკონებელი“. ეროზნი აუგს აქუთენებენ ამ აოცთუ საქებარ დახასიათებას, შერაენი — შოთა კუპრს. ფ. გორგიჯანიძის ჩვენების საფუძველზე გაიკვია, რომ დასაძლეთ საქართველოდან ქართლში გადმოსულ რუსუდანს ახვა ქართველ დიდებულლებთან ერთად შეეგება ეგარსლან ბაკურტიხელიც და სწოლედ მიატესანებ ამზობს ეპითალმწერელი, რომ ის იყო „არაართა ნიჭთა და ზნეთა სამამაკოთა მკონებელი“ (დაწვრ. იხ. რ. კიკნაძე. რამდენიმე დაკვირვება ეპითალმწერლის თხზულების ტექსტზე. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1976,

№ 2, გვ. 145—153; რ. კიკნაძე, საქართველოს ისტორიის წყარომცოდნეობის საკითხები, I. თბ., 1982, გვ. 105—117).

18. ამგვარად, არ დასტურდება ქართულ ისტორიოგრაფიაში ფართოდ გავრცელებული შეხედულება თითქოს დავით რუსუდანის ძეს მეფედ დამტკიცების შემდეგ უწოდეს მონღოლებმა ნარინი, უფროსი დავითისგან გასარჩევად, და თითქოს ნარინი „უმეროსს“ ნიშნავდეს (ივ. ჭავჭავაძის შვილი. ქართული ერის ისტორია, III. — თბულებანი, ტ. III. თბ., 1982, გვ. 51; ივ. ჭავჭავაძის შვილი, ნ. ბერძენიშვილი, ს. ჭანაშვილი. საქართველოს ისტორია, უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე. თბ., 1943, გვ. 208; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, III. თბ., 1979, გვ. 577). ეპითალომწერელი მონღოლეთში გამგზავრებამდე უწოდებს დავით რუსუდანის ძეს „ნარინს“ (ამ სიტყვის მნიშვნელობის შესახებ იხ. ჯ. გიუნაშვილი. ტერმინ ნარიყალას მნიშვნელობისათვის. — ივ. ჭავჭავაძის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბ., 1976, გვ. 316—317).

19. თბულების ამ ადგილის შესახებ იხ. ალ. გამყრელიძე. ეპითალომწერლის „ქარისოს“ || „ქარისოს“ || „ქარისოს“. — ქართული წყარომცოდნეობა, III. თბ., 1971.

20. Q ნუსხაში ამის გასწვრივ აშიაზე მიწერილია: „აქა რუსუდან გარდაიკვალა“.

III

1. ვახტანგიეული რედაქციის ტექსტის მიხედვით, ეგარსლანი იყო „აკაცი ღრმად მოუბარი, მკნედ მეომარი და არას საქონლისა პატრონი“. ამ საკითხზე დაწვრი. იხ. რ. კიკნაძე. რამდენიმე დაკვირვება ეპითალომწერლის თბულების ტექსტზე. ქართველოს დღემებად დაყოფის შესახებ იხ. რ. კიკნაძე. საქართველოში მონღოლთა მფლობელობის ისტორიიდან. — ახლომცოდნეობის კრებული. თბ., 1983.

3. Q ნუსხაში ამის გასწვრივ აშიაზე მიწერილია: „იხილეთ სასწაულნი საკვირველნი ყოვლად წმიდის ღმრთისმშობლისანი“.

4. იმავე ნუსხაში ამ სიტყვის გასწვრივ აშიაზე წერია: „კოსტანტი“ (ნუსხურად).

5. მარიაამისეულ ნუსხაში ამის შემდეგ ჩართულია: „ღმერთო, დაიკეთე ორსავე ცხოვრებასა დედოფალთა დედოფალი მარიამ და ძე მისი ოტია“.

6. ვახტანგის კომისიამ არასწორად გაიზარა ტექსტი და ისე წარმოადგინა საქმე თითქოს ეგარსლანი იყო „აკაცი საკვრევი და მკვდრობის ცოდნითა აღსაკვე“. ასეთივე წაკითხვაა გაზიარებული ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში (გვ. 212). დაწვრი. იხ. რ. კიკნაძე. რამდენიმე დაკვირვება ეპითალომწერლის თბულების ტექსტზე.

7. მაჩაბლისეულ ნუსხაში ამის შემდეგ ჩართულია შემდეგი ტექსტი: „შანშე მანდატურთუხუცეს[ს] ქორწილი ქონდა ასულისა თვისისა მაჩაბელთანა. ქართლის ერისთავი გრიგოლ მაყრათ თან ახლდა მაჩაბელსა. იქ დაესწრნენ ვანის ომში. ხუცესმა ჭვარის დაწერა ველარ დასწრა და მღვდელს მოუწოდა, რათა გვირგვინი აეკვალა, და მას უკან თუ მოუჩრიო, მერე დამწერე ჭვარიო. მღვდელმა არ ეკლ-ყო, შეუსრულა, და მას დღესა არა ისაიღეს. ხოლო მან შანშემ მოუწოდა...“

8. ამის გასწვრივ მაჩაბლისეულ ნუსხაში აშიაზე მინაწერია: „ესე ონხან არის ძე ოთმან ანუ ოსმან სულთნისა, რომელიც შედ გაუქმებისა ხალიფობისა ბაღდადი-სასა, აქუთ სულთანად ბურასას წელსა ქრისტეს აქეთ ჩტსა წელსა, რომელმანცა იმეფა კვ წელი“. ეპითალომწერლის ტექსტში მოხსენიებული ონხანის (ორ-ხანის) დაკავშირება ოსმანის ძესთან, ორხანთან, (1324—1360), რა თქმა უნდა, ანაქრონიზ-შია.

9. ამის შემდეგ MQTin ნუსხებში სათაურის მსგავსად წერია: „აქა ომი ავნის (ვანის Mm) ვაქეს“.

10. m ნუსხაში ტექსტი შეცვლილია. ნაცვლად სიტყვებისა — „რამეთუ კაცმან ვინმე აზნაურმან კაცსა ერთსა თურქსა მუზარადსა შინა კრმლითა თავი გაუპო“, წერია: „ხოლო მაჩაბელმან უყოლა, არა არს ეამი მაქათა სუსტათ ცემისაო. ერთსა სახელოვანსა ბერძენსა გულთა ფიცართა [ქერა] და ორად განკვეთა, რამეთუ შესხი ვინმე წამოდგა და ერთსა თურქსა მუზარადსა შინა თავი გაუპო“.

11. ამ სიტყვის შემდეგ m-ში ჩართულია: „შემოსახა მაჩაბელმა, კლმის მოქნე-ვა ასე უნდაო“.

12. სინამდვილეში, როგორც ეს შემდგომი თხრობიდანაც ჩანს, პაპა ერქვა არა ივანეს, არამედ მის უმცროს ძმას სარგისს (იხ. ი. ანთელავა. შენიშვნები „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტისათვის. — ქართული წყაროთმცოდნეობა, VII. თბ., 1987, გვ. 65—66).

13. Mm ნუსხებში ამის გასწვრივ აშიაზე მიწერილია: „აქა დადიანის (დადიანი m) ცოტნეს“.

14. ამის გასწვრივ Q-ში აშიაზე მინაწერია, რომელიც ცუდად იკითხება („წ... რად მოძღვართა სადაღს რესა...“).

15. ვახტანგის კომისიამ სხვაგვარად გაიზარა ტექსტი: „მაშინ შეკრბეს დიდებულნი ამის სამეფოსანი, რამეთუ ჰრცხუენოდით მთავარყოფად მათ ზედა ეგარსლანისი, არა მათგან უგუარანენისა კაცისა“. ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში შერეული ტექსტია დაბეჭდილი: „მაშინ შეკრბეს დიდებულნი ამის სამეფოსანი, რამეთუ ეგულეობდა მთავარ-ყოფა მათ ზედა ეგარსლანისი, არა მათგან უგუარანენისა კაცისა“ (გვ. 217).

16. ამის შემდეგ მაჩაბლისეულ ნუსხაში ტექსტი შეცვლილია: „წარვიდეს ჩორმალონის სახლთა. ჩორმალონს ასული ყუა მაჩაბლისა, ტყუეობათა შინა ეშოვნა. ტურტა და შევნიერი იყო და დიდად უყვარდა და კიდევ უჭერებდა. იმ ქალთან მივიდნენ და ყოველივე იმ ქალს აუწყეს, თავის მამისა და ძმის პირითა მოახსენეს“.

17. m-ში ტექსტი შეცვლილია: „ვევედრებით, რათა ერთი სახელოვანი კაცი წარავლინოს და მოაყუანინოს დავით მეფე. ესე ყოველივე მამამან და ძმამან ქალს აუწყეს ამ დიდებულთ კაცთა მაგიერ, მის ქმართან შეხვეწნა. ქალი ფაცხლავ წარვიდა და, ჩორმალონს, ქმარსა თესსა, ყოველივე მოაქსენა. დიდათ განიკურვა ჩორმალონ დავითის სიცოცხლე და მეორეს დღეს მოახსმევინა იოსურა, ბიჩორა და ანგურა და ქართველნიცა“.

18. ამის გასწვრივ m ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „ესე ბათო ანუ ბატი ყან იყო შეილიშვილი ჩინგის ყაენისა და ძმისწული ოქოთასი, რომელმანც გამოგზავნა ესე ოცდა ათისა ბევრისა ლაშქრითა, 300 000, ჩსლზ წელსა ქ. აქით, აღს:ქველად ქვეყანათა, რომელმანცა დაიპყრა ყოველი რუსეთი და მოხარვე ჰყო და ქმნა სადგურად თესად სახლი მდინარესა ზედა ვოლღისასა“.

19. „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ნუსხაში იხსენიება გამრეკელი (ასევეა ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაშიც, გვ. 220). მაგრამ ეპითაღმწერლის ტექსტიდან ცნობილია, რომ დიდი ყაენის კარზე გამგზავრებულ დავით რუსუდანის ძეს თან ახლდნენ ბეგა სურამელი, გურჯალელი და ამირეჯობი ბეშქენ (ამის შესახებ იხ. მ. ბერძენიშვილი. ეპითაღმწერლის ტექსტის ერთი ადგილის დაზუსტებისათვის. — კრებ.: ძიებანი საქართველოსა და კავკასიის ისტორიიდან. თბ., 1976).

20. სინამდვილეში, მანგუ, ყუბილაი და ულო (ჰულაგუ) ძმები იყვნენ.

21. ამის შემდეგ M ნუსხაში ჩართულია: „ლმერთო, დაიკევ ორსავე ცხოვრებასა შინა დედოფალთა დედოფალი მარიაჲ და ძე მისი პირმშო ოტია, რომლისა ბრძანებით იწერება წმიდა ესე წიგნი“.

22 ყველა ნუსხაშია გაუგებარი „საკადრებელისა“. ვახტანგის კომისიამ გამოტოვა გაუგებარი სიტყვები („ვითარცა ძეულ ოდესმე იონთა ქუეყანასა და რომს გააგებდეს ოთხნი იპატონის“), ს. ყაუხჩიშვილმა ტექსტში დატოვა „საკადრებელი“, რომელიც ლექსიკონში განმარტა, როგორც „გასაბელი“ (გვ. 223, 594). თხზულების ამ ადგილის შესახებ დაწერ. იხ. რ. კიკნაძე. ეპითალამწერლის თხზულების ტექსტის დადგენის ზოგიერთი საკითხი, გვ. 289—290).

23. ხელნაწერებშია „უშან“, ამავე პიროვნების მეორედ ხსენებისას კი ხელნაწერები აწვევენ „უყანს“ (M) და „უყანს“ (Qm). „უშან“ შინ-ისა და ყარ-ის აღრევის შედეგად არის მიღებული. იგულისხმება ჩალათაის შვილიშვილის ყარა-ჰულაგუს ცოლი. ურყინე-ხათუნი, ოირათის ტომიდან, რომელიც ქმრის სიკვდილის შემდეგ განაგებდა ჩალათაის ულუსს (1252—1261).

24. დასავლეთში წამოსულ ჰულაგუს სხვადასხვა ულუსების წარმომადგენლები ახლდნენ. კერძოდ, ყული, ბოლა (ბალაღა, ბალაყან) და თუთარ (ხუთარ), ჩინგიზ ყანის უფროსი ვაჟის, ჭჩის, შვილიშვილები, ჩრდილოეთის ანუ ოქროს ურდოდან იყვნენ. ისინი არ ყოფილან სხვადასხვა ულუსების წარმომადგენლები როგორც ეპითალამწერელს ჰქონია (ჭუეინის ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსულ ტექსტს შესავალი წაუძღვარა, ქართული თარგმანი და შენიშვნები დაურთო რ. კიკნაძემ. თბ., 1974, გვ. 56, 84; Рашид ад-Дин. Сборник летописей, II. М.-Л., 1960, с. 81; III. М.-Л., 1946, с. 40; რ. კიკნაძე. ეპითალამწერლის თხზულების ერთი ადგილის შევსებისათვის. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1971, № 4, გვ. 119—120).

25. ამ სიტყვის გასწვრივ III-ში აშიაზე მინაწერია: „იარლიკი ანუ იარულიყი, წყალობის წიგნი, გინა რაყაში“.

26. III ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „ესე სარგის თმოგველი იგი არს, რომელმან დილარიანი აღნაქვსა“.

27. ვახტანგის კომისიას ეს აბზაცი საერთოდ გამოუტოვებია, როგორც ძნელად აღსადგენი. ივ. ჭავჭავიძემ მრავალწერტილით აღნიშნა გაუგებარი სიტყვები (ივ. ჭავჭავიძე ვილი. ქართველი ერის ისტორია, III. თბ., 1966, გვ. 135). ს. ყაუხჩიშვილმა კი აღნიშნა, რომ ეს „სიტყვები მეტად ბუნდოვანია“ (გვ. 226, შენ. 4). დაწვრილებით ტექსტის ამ ადგილის შესახებ იხ. რ. კიკნაძე. ეპითალამწერლის თხზულების ტექსტის დადგენის ზოგიერთი საკითხი, გვ. 291—292.

IV

1. ამის წინ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში არის სათაური: „მესამეოცდ-ორე მეფენი დავით, ძე მეფის ლაშა გიორგისა, და დავით, ძე მეფის რუსუდანისა, ბაგრატიონნი“.

2. ამის გასწვრივ Q ნუსხაში აშიაზე დაზიანებული მინაწერია: „ორნი მეფენი ერთ... ფლსა ძეთა მაგიერ... დავით გ(იორგის ძე) და კუალად რუ(სულა)ნის ძე დავით... უმარწემეს ცხოვრება...“

3. III ნუსხაში ამის გასწვრივ აშიაზე მიწერილია: „ესე აღმუთლნი ვგონებ იყვნენ მამელუქნი, რომელთაცა დაიპყრეს ეგვიპტე სრულიად და ჰქმნეს სამეფოდ. ჰყვანდათ საკუთარი ხელმწიფე სახელითა სულანისათ ყაირსათა. გარნა სელემ სულთანმან აღიღო ყაირცა და მეფობაცა მამელუქთა ახოცა წელსა ქრისტეს აქათ ჩუ“.

4. ხელნაწერებში ყველგან „ორი“ წერია, რაც აშკარა შეცდომაა, რადგან შემდეგ ჩამოთვლილია ის სამი პირი, ვინც თავიდანვე ახლდა დავით რუსუდანის ძეს: გურკლელი, ამირეჯიბი ბეშქენ და სურამელი ბეგა. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში კაეშირი: „და“ გამოტოვებულია, ხოლო ტექსტის გამოცემებში გურკლელის შემდეგ მძიმე არ არის დასმული, რის შედეგადაც გაერთიანებული აღმოჩნდა ორი პიროვნება და მივიღეთ არარსებული „გურკლელი ამირეჯიბი“. თხზულების ამ ადგილის შესახებ იხ. მ. ბერძენიშვილი. ეპოთაღმწერლის ტექსტის ერთი ადგილის დაზუსტებისათვის, გვ. 152—153.

5. სიტყვები — „რომელი იყო გურკლელი ამირეჯიბი და სურამელი ბეგაი, რომელსა თათარნი საღინ ბეგობით უქმობდეს, ესე იგი არს კარგი ბეგაი“ — რუმინაწყვისეულ ნუსხაში სტრიქონს ზემოთ და აშიაზეა ჩამატებული.

6. ოქროს ურდოს გამგებელი ბათო, ჩინგიზ ყანის უფროსი ვაჟის, ჭუჩის, მერე შვილი, ამ დროს უკვე გარდაცვლილი იყო (1227—1255).

7. M ნუსხაში აშიაზე მიწერილია (ე. თაყაიშვილის ვარაუდით, ვახტანგ VI-ის ხელით): „მაში ნახეთ თორღას საქმე თუ რა უყვეს“.

8. Q ნუსხაში აშიაზე გადამოლილი მინაწერია. იკითხება მხოლოდ „...ქეშმა-რიტა“.

9. Q-ში აშიაზე მინაწერია: „ბაღდადისა ხალიფა, რომელმან განუწესა წინადაცუეთა სომხების ტერტერათ და დოღბანდი თავს“.

10. ხალხის აღწერა მონღოლთა სახელმწიფოში მანგუ ყანის განკარგულებით დაიწყო 1254 წელს (ჭუევიანის ცნობები საქართველოს შესახებ, გვ. 46—51, 80—81; Рашид ад-Дин. Сборник летописей, II, с. 140—141, 149—150).

11. Q ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „იხილე თათართა ძ(აღლ)ის კმით რა უქნია(თ), ერთი ქალაქი დაუსჯიათ“.

12. M-ში აშიაზე მიწერილია (ე. თაყაიშვილის ვარაუდით, ვახტანგ VI-ის ხელით): „აქ ნახეთ ვინ მართალია, ჩაყელია თუ მხარგძელი“.

13. ამ ტოპონიმის შესახებ იხ. რ. კიკნაძე. ერთი გეოგრაფიული სახელის განმარტებისათვის ეპოთაღმწერლის თხზულებაში. — ქართული წყაროთმცოდნეობა, IV, თბ., 1973.

14. „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში ფრაზა ნაკლებია, მხოლოდ ბარათაშვილისეული (b) ნუსხა უმატებს: „მას უბრძანა ყაინმა“ (ფ. 249ბ). ასევეა ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაშიც (გვ. 244). უფრო სწორი ჩანს ფ. გორგიჯანიძის ვარიანტი, რომლის მიხედვით გვანცა დედოფალს არღუნმა დაავალა მეფესთან მოციქულის გაგზავნა: „აქა არღუნ უთქრა გუნცა დედოფალსა: შენ კაცი და წიგნი გაუგზავნე მეფესაო“. — ფ. 82ბ (65ბ).

15. რამიდ ად-დინის მიხედვით, პულაგუ-ხანის უფროსი ცოლი, დოღუზ-ხათუნი, რომელიც მას მამამისის, თულის, გარდაცვალების შემდეგ ერგო, ქერაითების ტომს ეკუთვნოდა. რამდენადაც ქერაითები ქრისტიანობას აღიარებდნენ, ილხანის ცოლი მფარველობდა ქრისტიანებს და ეს ხალხი მის დროს დიდი გავლენით სარგებლობდა (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 18).

16. „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ხელნაწერშია „დასავლეთისა“. ასევეა ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაშიც (გვ. 245). ტექსტის დაზუსტება ხერხდება ფ. გორგიჯანიძის ჩვენების საფუძველზე (რ. კიკნაძე. ეპოთაღმწერლის თხზულების ერთი ადგილის შევსებისათვის, გვ. 152, შენ. 44). დვალეთის გზის შესახებ იხ. ნ. ბერძენიშვილი. გზები რუსთაველის ეპოქაში. თბ., 1966, გვ. 25—26).

17. ძველი რედაქციის ნუსხებშია გაუგებარი „ყაქულობით“ (ყა ქულობით), ვახტანგისეულ რედაქციაში — ასევე გაუგებარი „ყაფულობით“ (ეს უკანასკნელი წააგავს „ყაფუჩი“||„ყაფიჩის“, რაც მეკარეს ნიშნავს). ფ. გორგიჯანიძესთან იხსენებთან „მოდარაჯენი“, საბას მიხედვით კი დარაჯა და ყარაული სინონიმებია. საინტერესოა იმის აღნიშვნაც, რომ რაშიდ ად-დინი დასახელებულ ეპიზოდში სწორედ ყარაულებს იხსენიებს (Р а ш и д а д-Д и н и. Джими ат-таварих, III. Баку, 1957. სპარსული ტექსტი, გვ. 103).

18. ამას გასწვრივ აშიაზე მიწერილია: „ათაბაგთა განდგომა“ (M), „ათაბაგი განდგა“ (m).

19. „ქალაქი“ იხსენიება როგორც ვახტანგისეული რედაქციის, ასევე QT ნუსხებში და ფ. გორგიჯანიძესთან. სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია აზრი, რომ აქ იფულისხმება არა თბილისი, არამედ გორი (რ. კიკნაძე. ქამთაღმწერლის თხზულების ერთი ადგილის შევსებისათვის, გვ. 151—152).

20. რუმინანტევისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „გუანცა დედოფალი მოკლეს“.

21. აქ ჭანაშვილისეული და ჭალაშვილისეული ნუსხები უმატებენ: „ხოლო აბათა ნოინი შივიდა წინაშე ყაენისა და ეედრებით სთხოვა სარქის, რათა იყნას კელთაგან დაეიო მეფისათა“ (იხ. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 255). ფ. გორგიჯანიძეს უფრო მოკლედ აქვს ნათქვამი: „და მან (აბათამ — რ. კ.) ყაენს აბალქის მოახსენა მეფისაგან სარქისის დაჰორება“. ფ. 90ბ (77ბ).

22. სიტყვები „ვითარ მოეახლა ქამი მოსღვისა“ არ არის DC ნუსხებში, ამიტომ ს. ყუბხჩიშვილმაც გამოტოვა ტექსტში (გვ. 257, შენ. 1), თუმცა ყველა დანარჩენი ნუსხა აჩვენებს ამ ფრაზას, რომელიც აუცილებელია აზრის სწორად გასაგებად. ფ. გორგიჯანიძეც ადასტურებს, რომ „დიდის ტირილითა და გლოვით, ზარითა და თავთა ცემითა სპათა საქართველ[ოსათა] აიღეს მკვდარ[ი] მცხედრითა, მისახვეწეს საღდარსა სიონისასა თბილის ქალაქს, რომე მოიცადონ მეფე დავით, ამისთვის რომ ახლო იყო ლაშქართ გაშვება“. — ფ. 92ა — 92ბ (78ა — 78ბ).

23. სპარსული წყაროებით, ამ მონღოლი უფლისწულის სახელი იყო ნიქუდარი (ნეგუდარი).

24. ქამთაღმწერლის თხზულების დღეისათვის ცნობილ ტექსტში თევუდარი და მისი კუთვნილი ქვეყანა ზემოთ არსად არის ნახსენები.

25. Q ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „იხილენით სასწაულნი ნათლისმცემლისანი“.

26. ამის გასწვრივ M ნუსხაში აშიაზე მიწერილია (ე. თაყაიშვილი ფიქრობს, რომ ვახტანგ VI-ის ხელით): „კოსტანტინეპოლის მეფის პალილოლისა ასული, ცოლი დავით მეფისა, რუსუდანის ძისა“.

27. „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ხელნაწერში და გამოცემებში წერია „შიში-საებრ ყაენისა“, რაც აზრობრივად გაუმართლებელია. ასეთი წაკითხვა ტექსტში უთუოდ გაჩნდა დაქარაგმებულ სიტყვაში (ბ⁷ბისაებრ) ბან-ისა და შინ-ის აღრევის გამო. შდრ. აქვე ქვემოთ: „ჩუენ ბრძანებისაებრ თქუენისა გუნებავს გარეშექვევა“.

28. სიტყვები — „ხოლო მეფემან რქუა: არა არს წესი“ — მაჩაბლისეულ ნუსხაში გამოტოვებულია და შემდეგ არის მიწერილი აშიაზე სხვა მელნით.

29. ყველა ხელნაწერში და გამოცემებში არის „სხუა“ (სხუა, სხუაჲ). ტექსტის გასწორება ხერხდება ფ. გორგიჯანიძის ჩვენების საფუძველზე.

30. ტექსტის ამ ადგილის შესახებ იხ. თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ქამთაღმწერელი. — ივ.

ჯაეხიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბ., 1976, გვ. 295—296.

31. აქ მთავრდება Q-1219 ნუსხის (ე. წ. მცხეთური „ქართლის ცხოვრების“ პირის) ტექსტი.

32. ამის შემდეგ „ასწლოვანი მათიანის“ ტექსტი ყველა ნუსხაში ნაკლებია. გამოტოვებული ადგილი შემონახული აქვს ფ. გორგიჯანიძეს. ამასთან, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ XVII საუკუნის ავტორს „ქართლას ცხოვრების“ ორი სხვადასხვა ხელნაწერით უსარგებლია და ორჯერ, რამდენადმე განსხვავებით აქვს გადმოცემული ერთი და იგივე ამბები (ე. წ. მეორე ვარიანტი თხრობისა უადგილო ადგილას არის ჩართული გორგიჯანიძის „საქართველოს ცხოვრების“ ავტოგრაფულ ნუსხაში).

ქვემოთ მოვკაქვს გორგიჯანიძის თხზულებაში დაცული ნაწყვეტის ორივე ვარიანტის ტექსტი:

I. „მას ეამს ყოველს წელს საშემოდგომოთ წაიდიან ქართველნი და თათარნიც, მათთან მეფე დავით და სპა მისი, მივიდიან ყაბალის ბოლოს, სამძლვარსა საქართველოსასა, საცა შარე[ა]შიან[ნი] ღობეს შემოაულებდნენ წყლის პირსა, რომელსაც სიბაზ იხმობდეს, და ზამთ[არ]ს იქ იქნებოდენ და გაზაფხულისას აიყრებოდენ. ამ ქირში იყვნენ მეფე და ყოველნი ქართველნი.

აწე ასტყდა სხვა შფოთვა, რომე ზემორხსენებული ყაენის შვილი[ს] თანაანი თათარნი დარჩომილიყვნენ, რომელსაც საჯელად აღნარობით იხმობდენ. ამათი თავადი იყო საკელათ იელლურ. წამოვიდა ბარგითა, დედა-წულითა, სიმდიდრითა მათითა, გარღარენს მთანი ლეხისანი და მივიდნენ არგვეთს მეფეს დავითს თანა. მეფე კარგად დახვდა, მრავალი ნიჭი უბოძა და სარჩით გაუჩინა ქვეყანა რაჰისა. სცნა აბალამ შესვლა აღნარის ლეხტ-იმერის, ეწყინა და მეფეს დაემდურა, და წაქართვა ატენი და რომელიც ქვეყანა მიეცა. ამისმან მცნობელმან დავით მეფემან უბრძანა იელლურსა და სპასა მისსა დარბევა ქართლისა. მათაც დაიწყეს რბევა, ხოცა და ტყვეთ წასხმა, ოხრება ცხეთამდისინ.

ქართლის მეფე, გიორგი მეფის ლაშის შერლი, დავით დაბერებულყო და თათართ ლაშქრობისაგან შეზარებულყო, ნამეტნავად სიბაზე წასვლისა აღარ აქონდა ღონე. მისწერა ზემორე ხსენებულთა ოსთა, შეგროვდენ ყველანი. სურამელის გრიგოლის საქმით და მისის შვილის ბეგას რჩევით, მისცა გორის ციხე და ქალაქი, დაუყენა წინ საომრათ იელლურსა და იმერლებსა, დაიცონ ქართლი. უწინარეს ამას მოეყენა თათარი თანდუთ, საკელათ ჯანას, მყოლებელი მკედრის ხუთასისა, იმავე ბეგას გაძრახვითა, რომე მანვე დაიცვა კარი დარალამისა და გზანი დვალეთისა და ოსეთისა, რომე ეს კეთილთა იქნა... მათ ეამად დაიცვა ქვეყანა ოსთაგან, რომელთა მთავარნი იყვნენ ძმანი ორნი, უფროსი ფარანჯენ და უმცროსი ბალათარ, ზემორე ხსენებულის ლიმაჩაის ძენი“. — ფ. 97ბ—98ა (ფ. 84ბ—85ა).

II. „ამ ეამს ყოველს წელს, შემოდგომით გაზაფხულამდისინ, თათარნი და მეფე დავით ქართველთ ჯარით შიქრანს მივიდიან მცველათ, ყაბალის ბოლოს დადგიან, სად სამძლვარია ქართლისა, სად თხრილთა და ღობით ვით ციხე სახიზრათ გაემაგრებინა ბერქაქანთ გამოსვლის შიშითა და სიბაზ ეძახდენ. ამ საქმით ვედრონებულყო მეფე დავით.

აღიძრა საქმე ესე, რომე ზემორე ხსენებული ყაენის შვილთა თანაქანი თათარნი დარჩომილ იყვნეს, რომელსა აღნარობით იხმობდენ. ამათში თავადი იყო, საკელათ ერქვა იალლურ. წამოვიდნეს ცოლ-შვილთა და ბარგითა და ყოვლითა სიმდიდრითა მათითა, გარღვიდნეს მთასა ლეხისასა, მივიდნენ არგვეთს. მივიდნენ მეფეს დავითს წინ. მეფე კარგად დახვდა, გაუჩინა სარჩოთა და სადგმურთა ქვეყანა რაჰისა. აბალ ყაენს მოახსენეს შესვლა იელლურისა იმერეთს. უწყინა ყაენმან შეშეება მისი მეფეს

დავითს და წა[ა]რთვა ატენის კეობა. მეფემანაც უბრძანა იელღურსა და თვითაც
ქარი მიაშველა, დარბევად[ღ] ქართლისა. ააობრეს ცხეთამდისინ.

და მეფე დავით შეწყენილი და მოუტლელი იყო შირვან[ს] მცველათ სიბისათა
და აღარ იყო ღონე. აცნობა ზემოხსენებულთ ოსთა, შეჰკრან ყოვლი გზანი. გაზრა-
ხვითა სურამელისათა გრიგოლისათა უბოძა გორის ციხე-ქალაქი და სამკვიდრო მის-
ნი, და დახვდნენ იელღურსა და იმერელთა, დაიცონ ქართლი და ამათც არბიონ
რაჰა და იმერეთი. და უწინ ამისას მოეყვანა თიღუნთ ნათესავი, მყოლებელი სუთა-
სის კაცისა, სახელათ ჭასან, ბეგასეე გაზრახვითა, რომე მან და ბეგამ დაიცვან კარი
ღარალამისა და გზა დასავლეთისა. და გაუჩინა საზ[ა]მთროთ სადგომათ მუქრანი
და საზაფხულოთ მთიულეთი. ეს კარგად იქნა და ამას უკან ოსთაგან დაიცვა ქვე-
ყანა. რომელიც თვადობდა, იყენენ ორნი ძმანი, უფროს[ს] ერქვა ფარეჟან და
უმცროს[ს] ბალათარ, ლიმეაზის ძენი. — ფ. 245ა—245ბ (ფ. 232ა—232ბ).

დაწვრილებით ამ ცნობათა შესახებ იხ. რ. კიკნაძე. ეპითაღმწერლის თხზუ-
ლებების ერთი ადგილის შევსებისათვის.

33. ტექსტის ამ ადგილის შესახებ იხ. გ. მამულაია. „ღიდთა სიტყვისმოქმედ-
თა პირველთა“ ვინაობისათვის. — კრებ.: კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები.
თბ., 1966, გვ. 244—245; თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ
ისტორიოგრაფიაში. ეპითაღმწერელი, გვ. 294.

34. ჭერ კიდეე მ. ბროსემ შენიშნა, რომ ქართველ ავტორს ადრე არაფერი აქვს
ნათქვამი მათ შესახებ (*Histoire de la Géorgie*, I, p. 585, n. 1). დაწვრილებით
ღალღურის შესახებ იხ. რ. კიკნაძე. ეპითაღმწერლის თხზულების ერთი
ადგილის შევსებისათვის, გვ. 115—121.

V

1. ამის წინ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში სათაურია: „მესამეოცდასამე
შეფე ქართლისა დიმიტრი, ძე დავით მეფისა, ბაგრატიანი“. იგივე სათაური არის
თეიმურაზისეულ ნუსხაშიც: „მესამეოცდასამე მეფე ქართლისა მეორე დიმიტრი, ძე
დავით მეფისა, ბაგრატიანი“. სათაურის გასწვრივ რუმინანტეისეულ ნუსხაში მიწე-
რილია: „მეორე დიმიტრი“.

2. შონ ად-დინ ფარვანა მცირე აზიის სელჩუკიან სულთანთა ვაზირი იყო. იგი
შონლოებს მიემხრო და ჰულაგუ-ხანისაგან საგამგებლოდ მიიღო რუმის მხარე
(*Рашид ад-Дин. Сборник летописей*, III, с. 61). ფ. გორგიჯანიძის მიხედ-
ვით, ფარვანა „ქართველის შვილი“ ყოფილა. — დასახ. ხელნაწერია, ფ. 100ა (87ა).

3. ყველა ხელნაწერშია „და თანა მოკლულ იქნა“, რაც ს. ყაუხჩიშვილის აზრით,
„შემთხვევით უნდა იყოს აქ მოხვედრილი“ (გვ. 271, შენ. 1). ფ. გორგიჯანიძის ჩე-
ნებით ირკვევა, რომ საუბარია ამირ თოდანის მოკვლაზე. — ფ. 100ბ (87ბ). ეს ეპი-
ზოდი და თოდანის ბრძოლაში დაღუპვის ამბავი მოთხრობილი აქვს რაშიდ ად-
დინსაც (*Рашид ад-Дин. Сборник летописей*, III, с. 88).

4. რაშიდ ად-დინის ცნობით, უფროსი ამირი ირინჯინი ქერაითების ტომიდან
იყო და მისწულად ხედებოდა ჰულაგუ-ხანის მეუღლეს დოღუზ-ხათუნს (*Рашид
ад-Дин. Сборник летописей*, III, с. 18, 112).

5. ყველა ხელნაწერსა და გამოცემაშია: „ღიდი საჰბ დივანი (სიბღევანი, სიბ-
ღივანი) ავაგ ათაბაგისა ამას აქუნდა“, რაც სრულიად გაუგებარია და ზოგჯერ არა-
სწორი დასკვნის საფუძველი ხდება.

6. რუმინანტეისეულ ნუსხაში ამიაზე მიწერილია: „ქარნუქალაქი აზრუმია“.

7. ამ სიტყვის გასწვრივ მარიამისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია (ე. თაყაიშვილის აზრით, ვახტანგ VI-ის ხელით): „მეფის დატრის ცოლი, ბერძენთა მეფის, კომნიონის ასული“. მაჩაბლისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „მეფის დიმიტრის ცოლი ბერძენი მეფის, კომნიონის, ასული ყვანდა“.

8. ეს აღწერა ქართულ ისტორიოგრაფიაში 1278 წლით იყო დათარიღებული (ივ. ჭავჭავაძის შვილი. ქართველი ერის ისტორია, III, თბ., 1966, გვ. 213, 221; ივ. გვრიტიშვილი. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან (XIII—XIV სს.), თბ., 1962, გვ. 248; ე. ვაბაშვილი. მახლობელი აღმოსავლეთის სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის მასალები ეპითალომწერლის თხზულებაში. — კრებ.: მახლობელი აღმოსავლეთის სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის მასალები. თბ., 1968, გვ. 62; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, III, თბ., 1979, გვ. 594). ასეთი დათარიღება ეწინააღმდეგება რეალურ ისტორიულ ვითარებას. ამჟამად გამოჩნეულია, რომ აღწერა არღუნ ამირს ჩაუტარებია 5 წლით ადრე, 1273 წელს (რ. კიკნაძე. XIII საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიის ქრონოლოგიიდან. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1973, № 4, გვ. 146).

9. მონღოლთა მიერ გილანის დასაპყრობად მოწყობილი უშედეგო ლაშქრობის შესახებ ჩვენთვის ცნობილ აღმოსავლურ წყაროებში არაფერია ნათქვამი (იხ. რ. კიკნაძე, ყორღლანგი — სულ — სულთანზე. — კრებ.: კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები. თბ., 1966, გვ. 263, შენ. 51).

10. ეს მიწისძვრა მომხდარა 1275 წლის 10—13 აპრილს (იხ. რ. კიკნაძე. საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობის საკითხები, I, გვ. 175—176).

11. ივ. ჭავჭავაძის შვილი აღნიშნავდა, რომ „ისტორიკოსის ნათქვამი ცოტა ბუნდოვანია და მკაფიოდ აღნიშნული არ არის, თუ ვინ მიჰყიდა მეფის და თამარის“ (ივ. ჭავჭავაძის შვილი. ქართველი ერის ისტორია, III, გვ. 221). ფ. გორგჯანიძე ადასტურებს მეცნიერის ვარაუდს, რომ არღუნ ამირის ვაჟს გაუყიდა ცოლი: „სცნა სადუნმა შეძლევათა ცოლ-ქმართ, მეფის დას შეევაჭრა ქმარსა მისასა და აბაღა ყაენს შეეხეწა, და მანც ნება დართო. მისცა ფასი მრავალი ქმარსა და იყიდა მეფის და“. — დასახ. ხელნაწერი, ფ. 103ა (90ა).

12. ვახუშტისთან ეს ქალაქი „დარუბაკი“ ფორმით იხსენიება (ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც. თბ., 1973, გვ. 231). რამიდ აღ-დინი ასახელებს „დღიერ-ე ბირს“ და ციხე-სიმაგრე „ზალიბას“ (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 96).

13. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებსა და გამოცემებში დასახელებული „ამასია“ გაუგებრობაა, რადგან ეს ქალაქი ჩრდილო თურქეთში მდებარეობს. აქ იგულისხმება სირიის ქალაქები ჰიმსი და ჰამა (იხ. Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 96, 183. შტრ. აგრეთვე, Histoire de la Géorgie, I, p. 595, n. 3).

14. აღმოსავლური წყაროებით, მათი სახელებია ყარა-სონყურ და აღუმ აფრამ (ჰაფეზე აბრუ. ზეილ-ე ჭამი ათ-თავარის-ე რაშიდი. სპარს. ტექსტი. ხ. ბაიანის გამოც. თეირანი, 1939, გვ. 40, 54, შენ. 1; Histoire de la Géorgie, I, p. 599, n. 2).

15. რამიდ აღ-დინთან — „ქალათის ციხე“ (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 107).

16. ივ. ჭავჭავაძის მიხედვით, „რქსა“ (ივ. ჭავჭავაძის შვილი. ქართველი ერის ისტორია, III, გვ. 219). ეს კონიექტურა გაზიარებულია ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში (გვ. 285).

17. ამის შემდეგ ფ. გორგიჯანიძე უმატებს: „მამის საღუნის შვილი ხუტულ-ბულა მოსცეს კვლთ მეფესა, დააბატირა. და ევედრა მეფესა ფიცით ერთგულობასა და იაჯა უენებლობასა. და უსმინა სახეწყარი მეფემან დემეტრემ, მისცა საფიცარი უენებლობისა და ქვეყანანი მისის მამის ნაქონი, საღუნისა“. — დასახ. ხელნაწერი, ფ. 106ბ—107ა (93ბ—94ა).

18. რამიდ აღ-დინის მიხედვით, იესუ-ბულა, ურუყთო ნონის შვილი, ღურბა-ნის ტომს ეკუთვნოდა (Р а ш и д а д-Д и н. Сборник летописей, III, с. 22).

19. ფ. გორგიჯანიძის ცნობით, „აიღეს ციხე და დაირჩინეს თავადნი მათნი, ჩიმა-ქარ და ბან, მთავარი დარუზანდისა, დაკოცეს და ქონება და ტყვენი მათნი წამო-ღეს და ციხე დაწვეს“. — ფ. 107ბ—108ა (94ბ—95ა).

20. ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რომ ამირ ბულას დასჯის ამბის გადმოცემისას ეპითაღმწერლის თხზულებაში „რამდენსაჲ ადგილას აზრის მიმდინარეობას ნახ-ტომები ემჩნევა . . . ცხადი ხდება, რომ აქ შუაში ბევრი რამ უნდა აკლდეს“ (ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. ქართული ერის ისტორია, III, გვ. 223). თხრობა სრულად შემოუნახავს ფ. გორგიჯანიძეს:

„რა სენა ხუტულ ბულამ მანკაბურდელმან. რომე მეფის ჯაჭვი ყაენმან გამო-ართა, იმან ყაენს სთხოვა და ყაენმან მას უბოძა ჯაჭვი იგი. იწყინა მეფემან, მივი-და ჩინქაშან ბულასთანა, შესჩივლა ხუტულ ბულას ურჩობისაგან და უმეტესობისა-გან, რომ არ დარიდა მეფის ჯაჭვის თხოვნას. რა მეფის საჩივარი გაიგონა ჩინქაშან ბულამან, მოვიდა, ყაენს მოაკსენა. ყაენმან ხუტულ ბულა მეფეს ხელთ მისცა და გაგზავნა საქართველოში პატიმრად. შემოეხვეყა მეფესა და შეშინდა და უენებ-ლობისათვის დმანისი მეფეს უძღვნა. და მეფემ შეიწირა და ფიცით უბრძანა და ნიშანიც უბოძ[ა] უენებლობისა. და სხვანი მოკვლას ურჩევდეს, და არვის დაუჭერა და შეუდრო დანაშაუები, და ტბილის გულით შეიწყალა, მისცა საფიცარი და მეო-რეთ ნიშანი უენებლობისა.

გამოიარა შვაზედ მცირედი ხანი და ერთობით ნოქიენები გაუაუდენ ჩინქაშან ბულასა, დაუწყეს ბეზღობა სიმართლისათვის. თავს არ შეიღვა ამისთვის ვითაც, რომე არც თვითონ უზემდა ძალს თემსა და ქვეყანასა, სოფლებსა და ქალაქებსა, და არც ყაენს აქნევიებდა და ვერცა ნოქიენები უზემდეს მისის შიშითა. ამისათვის გაუაუდნენ ნოქიენები, აბეზღებდეს ყაენსთანა. სენა ხუტულ ბულამან, დაივიწყა ფიცი, მით მივიდა სამცხეს, მთავარსა ბეჭასასა. მან კეთილათ შეიწყალა, ასული მისი ცოლათ მისცა და მზესიძეთ სახლსა მისასა ამყოფა.

მოაკლეს პატივი ჩინქაშან ბულასა, სენა ეს ბეჭამან და გაგზავნა კაცი არღუნ ყაენსთანა და სთხოვა ციხე-ქალაქი ხუტულ ბულასათვის მამის მისის ნაქონი მათი. მოსცეს დმანისი და თელავი, და მეფეს წა[ა]რთვეს ავაქის ნაქონი მამულნი, ისიც ხუტულ ბულას მისცეს. აბეზღ[ე]ბდეს ყაენსთან მეფესა; სთხოვა ათასი ჯორი, სამასი ათასი აქლემი, ჯოგი და ნახირი, ცხვარი; ჯაჭვი და იარაღი სხვაე მრავალი. და ამებს ჩინქაშან ბულის ჯაგრით იქმოდეს ამისთვის, რომ ეგების მეფეს დანაშაუებულობა უპოქონ რამე და საყვედური ჩინქაშან ბულას დაადენ.

**აქა მეორეთ დაბეზღება ჩინქაშან ბულისა ყაენსთანა.
მეფის მოყვრობისათვის**

ნოქიენებმან მოახსენეს არღუნ ყაენსა, შენი წახდენა უნდაო [ბულას], ყაენათ სხვა უნდა დასვასო. მარტის ათორმეტს იქნება ნავრუზობა და შორ მყოფნი თავად-ნი იმ დღეობას ყაენის კარს მოვლენ[ო]. ამ დღეს ყაენის ბძანებით ნოქიენები დაეს-ხნენ თავს ჩინქაშან ბულასა, დაიჭირეს, თვითან ყაენს მოჰკვარეს და მისი ქონება

და სახლი აუკლეს. გაუკითხავად ბრძანა ყაენშან მოკვლა ჩინქაშან ბულისა. მოკვეთეს თავი მამა-შვილთა და ყველგან აქაოკრეს ყერძი მისი“. — დასახ. ხელნაწერი, ფ. 108ა—108ბ (95ა—95ბ). ამ ცნობების შესახებ დაწვრილებით იხ. რ. კიკნაძე. ახალი მასალა XIII საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიისათვის. — მატენ, ისტორიის სერია, 1973, № 2, გვ. 166—169.

21. ივ. ჯავახიშვილი სამართლიანად შენიშნავდა, რომ ამ წინადადებაში ყველაფერი რიგზე ვერ არის და ისე გამოდის, თითქოს ბუღა ნოინი მარტის თვეში დასაწყის სიკვდილით. სინამდვილეში ახალი წლის დადგომა ბუღასა და მის თანამოაზრეთა მიერ აჯანყების დაწყების დღედ იყო დათქმული (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III, გვ. 223). ფ. გორგიჯანიძეც აღასტურებს, რომ არღუნ-ხანის წინააღმდეგ გამოსვლა შეთქმულებს სწორედ მარტის თვეში უნდა დაეწყათ: „ნოქიწებმან მოახსენეს არღუნ ყაენსა, შენი წახდენა უნდაო [ბუღას], ყაენათ სხვა უნდა დასვასო. მარტის ათორმეტს იქნება ნავრუზობა და შორ მყოფნი თაყადნი იმ დღეობას ყაენის კარზე მოვლენო“. — დასახ. ხელნაწერი, ფ. 108ბ (95ბ). რაშიდ ად-დინის ცნობით, ბუღა ნოინი 1289 წლის იანვარში დასაყეს სიკვდილით (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 121).

22. „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებსა და გამოცემებშია „სიუქოლ“. ფ. გორგიჯანიძე აჩვენებს „თუქალს“. რაშიდ ად-დინის მიხედვით, იას-ბუღას მართლაც ჰყოლია ვაეი, სახელად თუქალი (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 22).

23. ასეც ითქვა, — უმატებს ფ. გორგიჯანიძე, — ხოჯა-აზიზ რომ მეფეს მოკვლა, მისი შვილი, იელ ხუტლე, და ხუტულ ბუღა ამისთვის იყვნენ მეფის მტერნი, იელ ხუტლე დედის ძმა იყო ხუტულ ბუღასი, მესისხლობით მტერნი იყვნენ მეფისა“. — ფ. 110ა (97ა).

24. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში და გამოცემებში წერია „ფლობილად“ („და ვითარ იხილეს ვაზირთა მეფისათა ფლობილად, რქუეს“). „ფლობილი“ ლექსიკონებში განმარტებულია როგორც „შემძლებელი“ (ს. ყაუხჩიშვილი), „უფლებული“ (ი. აბულაძე), რაც არ იძლევა გააზრებულ წაკითხვას. ფ. გორგიჯანიძეს ეს სიტყვა არა აქვს ნახშიარი, მაგრამ სამაგიეროდ მისი თხრობა უფრო გასაგებია: „და მოიტანეს ყაენს წინ საჭურჭლე მეფისა, გაჰკვირდა ყაენს და ცოტას რასმეს დამშვილდა, გუნება დაიწყუნარა. აღარ სცევდენ მეფესა და აღარცა ელოდენ წახდენასა. ნახა ვაზირმან მეფე და ასრე მოახსენა“. — ფ. 110ა (97ა). ეპოთაღმწერლის შემდგომი თხრობიდანაც ირკვევა, რომ თავიდან შეპყრობილი მეფე ერთ სასს გაუთავისუფლებიათ და ხუტულბუღამ რომ დავით VI-ის ძის მეფედ გამოგზავნის თანხმობა მოიტანა დასავლეთ საქართველოდან, მხოლოდ მაშინ დააპატიმრეს ხელახლა.

25. ეს ოთხი სიტყვა თავიდან შეიძლება აშინაზე იყო მიწერილი და იქიდან მოხვდა ტექსტში.

26. ეს სახელი — „ტოლან“ (ტოლნა, ტონლანა) გვხვდება ყველა ნუსხაში. ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში გამოტოვებულია (გვ. 290). ტოლან ნოინი რაშიდ ად-დინთანაც ხშირად იხსენიება (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 119—123 II дрг.).

27. ფ. გორგიჯანიძის ცნობით, დიმიტრი ბარდაცს დაუსჯიათ სიკვდილით. მის თხზულებაში გვხვდება ასეთი სათაური: „მოკვლა არღუნ ყაენისაგან მეფის დემეტრისი ბარდას“. — ფ. 110ბ (97ბ).

28. „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებშია „ტაჩარა“, „ტაჩრა“, „ტაჩა“, „ტაქარა“, ფ. გორგიჯანიძესთან — „ტაჩირა“. როგორც ჩანს, იგულისხმება ტოლჩარა (თოლჩარა), რომელიც არღუნ-ხანის ერთ-ერთი გავლენიანი ამირი იყო.

29. ს. ყუხჩიშვილის აზრით, „აქ ტექსტს რამდენიმე სიტყვა უნდა აკლდეს“ (გვ. 291, შენ. 1), მაგრამ ამ ადგილს არ ემჩნევა სიტყვანაყულობა და აზრიც სასებთი გასაგებია.

30. ხელნაწერებსა და გამოცემებშია — „აუწყა მოკვლა დავითისი“, რაც არ წეფდრება სინამდვილეს. ფ. გორგიჯანიძე მოგვითხრობს, რომ მოსე „მივიდა ტაჩირ ნონის თანა და შესტირა და მოახსენა, ყაენს სიკვდილი სწადიან ყმაწვილის დავითისისაო“. — ფ. 111ა (98ა).

21. ფ. გორგიჯანიძე მის სახელსაც გვატყობინებს: „თავის ხოჯას სადრადინს მიაბარა, რომელიც უკანას საჰობ-დივანი იქნა“ (ტექსტშია — სეფე მდივანი). — ფ. 111ა (98ა). რაშიდ აღ-დინის ცნობით, სადრ აღ-დინ ზენჯანი, შემდგომში ილხანთა სახელმწიფოს საჰობ-დივანი, თოღაჩარის ნიბი იყო (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 95).

32. კონიექტურა ემაყრება ფ. გორგიჯანიძის ჩვენებას: „აღარ არის მეფე საქარ-თველოშიგ[ან]“. — ფ. 111ბ (98ბ).

VI

1. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში ამის წინ სათაურია: „მესამეოცდროთხ მეფე ქართლისა ვახტანგ, ძე დავით იმერელ მეფისა, ზაგარტოანი“. რუმინანცვისეულ ნუსხაში სათაურის გასწვრივ აშიაზე მინაწერია: „მეორე ვახტანგ“.

2. ფ. გორგიჯანიძე აქ უმატებს: „და ამ ვახტანგ აიყვანა პატივსა ათაბაგობისასა [და] ამირსპასალარობა ხუტულ ბუღას უბოძა, ორიც საქელო დიდი. და არიგებდა ხუტულ ბულა საქმეთა სამეფოთა, მაგრამ იყო კაცი ამაყი და აპარტე[ა]ნი და უმეტესობას მოუყარე, დიდთა საქმეთა შემბედავი. ამისთვის სძულდა სრულ ქართველთა. ნამეტნავე აღ ამისთვის უფრო, რომ მეფის დემეტრეს მოკვლაში ერია“. — ფ. 112 (99ა).

3. რაშიდ აღ-დინის ცნობით, არლუნ-ხანი დიდ ხანს ავადმყოფობდა და 1291 წლის 10 მარტს გარდაიცვალა არანში. დასაფლავებს 12 მარტს (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 127).

4. მაჩაბლისეულ ნუსხაში აშიაზე შენიშვნაა: „რუსუდა(ნის) შვილის დ(ავით)ის შვილ(ის) იმერეთს (მე)ფობა და ცოტას ხ(ანს) მერმე მიქელ თვა...“

5. ამის შემდეგ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში სათაურია: „მესამეოცდ-ხოლე მეფე ქართლისა დავით, ძე დიმიტრი მეფისა, ზაგარტოანი“. R-ში აშიაზე მიწერილია: „მეოთხე დავით“.

6. ამის შემდეგ „ასწლოვან მკითხანუში“ მნიშვნელოვანი ხარვეზია. შესაბამისი ვრცელი ტექსტი, საკმაოდ შერყუწლო, რომელიც ბევრ საფულისხმოდ ცნობას შეიცავს, შემონახული აქვს ფ. გორგიჯანიძეს:

„აქა სუნბატ ბულა ნამეტნავე აღ გამდიდრებულყო, ვითაც მეფენი იქცეოდა. შრავალი სოფლები და ქვეყანანი მეფის დავითისაგან [მიელო, ყაენ]მანც მისცა. და [მეფე] უფროსიეროს ხანს კარზედ იყვის. ამისათვის სთმობდა საქმესა და ნაქმარსა ხუტულ ბუღისასა. და ურდოს მიმავალი [დავით] უქმოიქცა, მივიდა სახლსა და სამეფოსა თავისასა და გაგზავნა კაცი ყაენსთან, მისწერა თუ, „დავანებე ყოველი სამეფო ჩემი ხუტულ ბუღასა, მოველი ყაენისაგან, რომ ჩემი მეფობა მას უბოძოს და მე მას ვემსახურები“. ამისათვის, რომე ყაენის შიშით ვერა სცელოდნენ მეფენი ერისთავთა. მიაწია მოციქულმან ყაენს წინ და მოახსენა მეფის დანავედრი სიტყვანი ყაენსა. ხუტულ ბულა იქ ყოფილიყო და ყაენს საქართველოში გაეგზავნა და სამეფო ყოველი მისთვის მიებარებინა. რა მოვიდა მოციქული მეფისა, გამოგზავნეს კაცი, მოს-

წივეს შამქორსა; ხუტულ ბულა შეიპყრეს, მიიყვანეს ყაენსთანა, და მეფეც კარ იქმეს, რომ მათი საქმე გაბრკონ. მიეწილა მეფე ბილაღანს და იქ დახედა ხუტულ ბულა, რომელსაც შეეწილა ნოქინი დიდი აღბულა.

რა ნახა ყაენმან მეფე დავით, დიდი პატივნი მიაპყრო და მეფემანც მრავალ საქურქულე ძვირფასისა მიართვა: ჭურჭელნი ოქროსა და ვერცხლისანი, სარტყელ იგი ზეით თქმული ძვირფასისა, რომელსაც გაჰკვირდა ყაენი.

გაიარა ცოტა დღენი, იხმეს სამღივნოსა მეფე და ხუტულ ბულა. და აჩინეს სიტყვის მთქმელათ ბურსელი ხუტულე. მრავალს იტყოდენ ოქრნივე. სენა აღბულამ ნოქინმან, რომელი იძლეოდა მას ხუტულ ბულა. ადგა ნოქინი ღივნით, თან წაიტანა ხუტულ ბულა, დაიხსნა იქით. რა სენა ყაენმან, რომ აღბულა ხუტულ ბულას კერძია, თვით მასთან იპყრა აღბულა. აიყარნეს თავერზითა და სიანჭოს მივიდნენ, საღ იყო საღგმური დიდის პალაქუ-ხანისა, რომელიც სახლათ და პალატათ ჰქონებოდა ქიხოსროვ კემშიფესა. იქ იყვნენ ორ თვეს და ყაენი ეშურებოდა ხუტულ ბულისა და აღბულის ჭაერის ამოყრასა. ყაენმან სანადიროთ წასვლა მოინდომა; ბრძანა არ წასვლა სანადიროსა ხუტულ ბულისა ყაენსთანა.

[ხუტულ ბულამ] ჰკითხა აღბულასა, წავიდეს შორს ადგილსა ნოქინს ვისმესთანა, რათა ოქრო მოიღოს მისგან. და ერთი მისანდო კაცი გაატანა. დაიცა დრო და გაპარვით წავიდა საქართველოს ამისთვის, რომ ყაენის რისხვას ელოდა. მისიქი გაპარვა აღბულას დააბრალეს და, რასაც იმას სთხოვდეს, აღბულას დაქაბრალეს და კიდევა აზღვევინეს. გაგზავნეს კაცი ხუტულ ბულასთანა, რომ მოიღოს ოქრო, და თან გაატანეს საქელათ ყურუმში. მივიდნენ საქართველოში, რომ საღ იყო საღგმური ნოქინისა. თქვა ყმამან აღბულისამან: უგზოთ რასთვის მივიღივართო, რომე შეიპყრა ყაენმან აღბულა. ამის მოქმელს ფიცხლავ ჯელეზი შეუქრის და პირიც აუქრეს. იქნა ღამე, და მართალს გზას არ მიდიოდნენ. უთქრა კაცმან ყურუმშისამან: არ არის გზა ეს საქართველოსიო. არ ვიცი, განგებ იქთო თუ გზას დამედარჯართო. მე თქვენთვის ავი არ მინდაო. არ დაუქერეს ნათქვამი. გათენდა, ადგა ქარი მცირე და ვარდაჰყარა ნისლი, და ნახეს თავიანთ ბარგთან გამოქცეული თათარი ერთი, პყრობილთაგან გამოპარული. მივიდა თათრებსთანა, დაიწყო აღბულის კაცების დაჭირვა. და ხუტულ ბულის გაქცევა სამისი კაცითა. ასრე იქნა ხუტულ ბულის წახდენა და აოქრება მისი, მოაკვდინეს და აიღო ფასი, რაც მას დემბრულ მეფისათვის ექნა. სხვაც აქონდა, რომე ვალს გარდახდა უნდა. ამ ხუტულ ბულასაც ამას წინად ორნივე ძმანი აბულეთიძენი დაეხოცა. ახლა იხმო ყმანი და უთქრა მათ: თუ შევებმით, ყველას დაგვხოცენო, თუ არადა, მარტო მე მამკლენო. მაშ, სჯობს, მივსცე თავი ჩემიო და თქვენ შვიდობით იხსნათო. აღარ გაიძრეს ჯელი. ხუტულ ბულა და ყმანი მისნი შეიპყრნეს თათართა, მიუსხეს ქელათო ყაენსა. უბრძანა მეფესა: აჰა, რომელიც გაქადე, რომ შენ მოგცემო ხუტულ ბულასიო. მეფემ თავყანი სცა და გარეთ გამოვიდა.

შეიქნა ღამე, ადგა ყაენი და მივიდა ლაშქრით. იყო ეს ქელათ ყაენი ღივნის მოყვარული, მსუბუქი და ცრუ, მამათა ბოროტი, კაცთაგან საძულველი. ნახა კარავში სანთილი ანთებული. იკითხა, კარავი ვისი არისო? მოახსენეს: ხუტულ ბულას ყმანი არიანო. თავიანთ რჯულის წესით ილოცვიდეს; მსახურთუხუცესიქი ხუტულ ბულისა საბასი და ოთარის ხატს ეაჭებოდეს ღამისთევითა და საქმეველითა. ბრძანა გამოყვანა ოთარისა. მოიყვანეს ყაენს წინ. უბრძანა: შენ კაცოო, რათ გამაპარე ხუტულ ბულაო! ოთარმან მოახსენა: ისმინე თქმული ჩემიო, ბედნიერ ყაენოო. მე გაზდილი ვარ ხუტულ ბულისაგანო; თვით უბრალო არისო, მე გაგაპარეო. მე ვარ შემოცდილი, არათუ ისიო. რა ესმა ყაენს ნათქვამი ოთარის, ბძანა მოკვლა ოთარისა. მოკვეთეს თავი. სენა სიკვდილი ოთარისა მეფემან, და სუნბატისა, ეწყვისა და შექმნა ტირილი და მოიგონა ნამსქაქური მათი.

და ყუენმან წინ იხმო ხუტულ ბულა და უბრძანა: შენ აღბულის სიტყვით წამი-
ხველო? და მან პასუხი არ გასცა. მოსტეს მეფეს დავითს კელთა და უბრძანა მო-
კვდინება ხუტულ ბულისა. და ის შემოეხევეწა მეფესა, რომ არ მოჰკლას. მეფემან
უბრძანა: არ მინდა მოკვლა შენით, მაგრა ბრძანება გამოსულა წაენისაო, თუ არადა,
მეწყალეთ სიმხნისა და სიკბაბუისათვისო. გაუწყდა ღონე [ხუტულბულას], ილოცა
და ეზიარა[ა]. და თვითან მეფემ შემოჰკრა კმალი და ორად გაჰკვეთა. დაილია საქმე
ხუტულ ბულასი. შვილი არა ჰყვანდა, სამი ძმა დარჩნეს. უბრძანა [მეფემ] წაღება
თავიანთ სასაფლაოსა, მიიტანეს გესამქანიას და ოთარი — სამცხეს.

ცოტა ხანს უკან ყუენმან მეფე გაისტუმრა და ყოველი ნაქონი ხუტულ ბულასი
მეფეს მისცა, და მოვიდა დმანისს და არიგებდა საქართველოსა.

ამ ეამს მოვიდნენ ქართლსა დიდნი ნოქონებნი თუქალ და ყონჩიბალი, რომ
დასთვალოს საქართველო. სცნა მეფემ მოსვლა მათი ჰერეთს, წინ მიეგება, რომლი-
სათვის დიდად მადრიელნი იყუნენ ნოქონები. და მოვიდნენ ქართლსა, რომე დას-
თვალონ ქვეყანანი საქართველოსანი. ამ დროს იმერეთით ანბავი მოუვიდა, რომ
წამოვიდა ლაშქარი აფხაზეთისა თქვენად საბრძოლოთო. სწრაფათ აიყარნენ და
თრიალეთს[ა] ავიდნეს [ამ] აქმებით. დმერთმან დაიხსნა ქვეყანა.

და შემდგომად მეფე წავიდა ურლოსა, ყაენს წინ მივიდა ბილანს. იხილა ყაენ-
მან მეფე, იამა და გაიკარა და დიდი პატივი სცა. მოახსენეს: უკუგიდგა თუქალიო,
დაღატით მოკვლა სწადიან თქვენიო, რომ ყაენათ მოიყვანოს ბიძაშენი ბაილუქ.
მამინ უბრძანა ყუენმან მეფეს დავითს: ვიცით, რომ გაქვს ჩემი სიყვარულიო, ვითაც
რომე მიყვარხარო და ამოვადე მტერი შენით, საცა იყუნენო. აწე შენც სწრაფად
მიდი სამეფოსა თქვენსაო, თქვენის ლაშქრით ადრე მამეშველეო, რომ მინდა მივიდე
ორგულსა და უკუდგომილს თუქალს ზედანო. ფიცხლავ რა მოვიდა, ლაშქარი შემო-
იყარა [დავითმა] და ადრე მოვიდა ქულათს ყაენს წინაშე. მაგრამ თუქალმან დაასწრო,
დაესხა ქულათოს ყაენს თავსა და დაიჭირა, თავსაკრავით დაქარჩო. ნოქონი იგი დი-
დიც მოაქედინა აღბულა ყონჩიბალმა და აღინაყის შვილი ბულაც. გაგზავნეს კაცი
ბაილუქს წინ, რომელიც იყო ჰალაქუ-ხანის შვილი, აბაღას ძმა უმცროსი, რომელიც
ქრისტიან შექმნილიყო, ნექსტორიანთ რჯული დაევიტრა.

**ქა თუქალი დაესხა ქულათოს ყაენსა, დაიჭირა, დაქარჩო და
ბიძამისი ბაილუქან ყაენათ დასვა**

მიართვეს ტახტი და საყაენო მორთულობა და ქონება, გაუგზავნეს ელჩი მეფეს
დავითს და დაუმადლეს, რომ არ დახვდა ქულათოს სიკვდილსა. მღთის წყალობით
დაფარული იქნა მეფე და სპანი მეფისანი. თუ დასწრებოდენ, ქართველთ საქმე
წამხდარი იყო.

მოვიდა მაწვეველი თუქალისა. წავიდა მეფე თუქალსთანა, რომელიც ართაჰნის
მთას იდგა. იხილა თუქალმან მეფე დავითი, დიდი პატივი სცა, შეჰფიცეს ერთმა-
ნერთსა სიყვარულისათვის, დაქამტკიცეს ფიცი ერთობისა; თავისი და მოსცა, რო-
მელიც ედგა ხუტულ ბულასა ძმასა მანგასარს. მანც მეფეს თავისი და მოსცა, და
წამოვიდა შინ“. — დასახ. ხელნაწერი, ფ. 114ა—116ა (101ა—103ა).

ამ ცნობათა შესახებ დაწერილებით იხ. რ. კიკნაძე. ახალი მასალა XIII
საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიისათვის.

7. ყველა ნუსხაში და გამოცემაში „ყაენ (ყან, ყანი) თუქალისი“, რაც აშქარა
შეცდომაა. თუქალი ერთ-ერთი მონღოლი ნოინი იყო, არღუნ-ხანის სიძე. ყაენი
ჰქონია თუქალი ვახუშტისაც.

8. ფ. გორგიჯანიძის მიხედვით, თუქალი „ართანის მთას იღგა“. — ფ. 116ა (103ა).

9. ფ. გორგიჯანიძე მოგვითხრობს, რომ დავითმა და თუქალმა „შემფიცეს ერთმანერთსა სიყვარულისათვის, და[ა]მტკიცეს ფიცი ერთობისა; თაყასა და მოსცა, რომელიც ეღგა ხუტულ ბუღასა ძმასა მანგასარს. მანც მეფეს თავისი და მოსცა, და წამოვიდა შინ“. — ფ. 116ა (103ა).

10. ყველა ხელნაწერსა და გამოცემაშია „ხუტულბუღა“, რაც შეეცდომაა. იგულისხმება ყუთლულშაპ ნოინი, ყაზან-ხანის ერთ-ერთი გავლენიანი ამირი.

11. მარამისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია (ე. თაყაიშვილის განსაზღვრით, ვახტანგ VI-ის ხელით): „აიდარბავანი თავრეზი არისო“. მაჩაბლისეულ ნუსხაში: „აიდარბავანი თავრეზია“.

12. ხელნაწერებშია „ბუღლის“, „ბულდის“, „ბაიდოსა“. ტექსტის გამომცემლებმა ამჯობინეს მცდარი „ბაიდოსა“, მიუხედავად იმისა, რომ თვითონ ეამთაღმწერლისავე ცნობით, ბაიდუ ყაზანმა მოაკვლევინა, თუქალმა კი მოკლა ყურუმჩის ძმა ბუღა. ფ. გორგიჯანიძეც ადასტურებს, რომ თუქალი „მოკლეს ბუღას (ხელნაწერში: ბუღათა — რ. კ.), მისის (ე. ი. ყურუმჩის — რ. კ.) ძმის სიკვდილის მაგიერათ“. — ფ. 116ბ (103ბ).

13. ფ. გორგიჯანიძე აქ უმატებს: „ფარეჯან ოსი მამკვდარიყო და ატენი მეღეს დავითს ეკირა“. — ფ. 117ა (104ა).

14. ფ. გორგიჯანიძის მიხედვით, სამადავლა შაქისის ერისთავი იყო. — ფ. 117ბ (104ბ).

15. „პილასი“ (როგორც ვარაუდობენ, პეგასი, ფროთსანი რაში) ამ კონტექსტში უადგილო და გაუგებარია. სწორი ჩანს მოსაზრება იმის შესახებ, რომ შეიძლება იგულისხმებოდეს პიროსი, აქილევსის ვაჟის, ნეოპტოლემოსის, მეორე სახელი (ო. ნიშნისა დიძე. ანტიკური სამყარო ქართულ შეაზრუქნოვან ისტორიოგრაფიაში. საკანდ. დისერტაცია. თბ., 1987, გვ. 131—132).

16. ფ. გორგიჯანიძეს ამის შემდეგ აქვს დამატებითი თხრობა, სადაც საყურადღებო ცნობები მოიპოვება ერისთავ სამადავლას შესახებ (ტექსტი მოგვაქვს უცვლელად, ავტორგაფული ხელნაწერის მიხედვით): „დაუტევა ტალიმანიძე ვაჩინ და ვაჩინაძე ივანე, ჰიაურელის შვილი. სამადავე უკანის მივიდა მეფეს წინ ეჭვისს კაცითა, დააყენა ჟინონის მცველათ. სენა ტალიმანიძემ ვაჩინ ახლოს დგომა სამადავლესი, დაუწყო ვაჩინაძეს ივანეს, რომე ძველითვან მტერნი იყენენ სამადაველ და ვაჩინაძე. წავიდა სამადაველს საღალატოთ, ეწადა მოკვლა მისი. თან წაიტანა ტალიმანის ძე ვაჩინ, რომ ის იყო გაძრახებული სამადაველს მოსაკლავათ. დაესხნეს ღამით მძინარესა, სამლოთ-სამამაცო კარგის ზნითა გათავეებული [სამადაველ] მოკლეს და ვაჩინაძე გარდისხეწეს (ხელნაწერში: ვაჩინაძე მოკლეს და გარდისხეწეს — რ. კ.) და ტალიმანიძე იქვე დაღგა. მოახსენეს მეფესა მოკვლა სამადავლესი, ნამეტნავად ეწყინა, ასტირდა, წვერ-ულვაშნი გაიგლიჯა. მოვიდა, ნახა უპატიოთ შევნიარება მისი მიწაზე მღებარი, ეძება ვაჩინაძე და ვერ იპოვნა, გაპარულიყო. შესთვალა ტალიმანიძესა მოთრევა კარსა მისასა, რომ მისის ქნილობით მოეკლათ. მისცეს ტალიმანისძე (ხელნაწერში: ტალიმანის ძესა. — რ. კ.) კელთა მესისსლეთა, წაიყვანეს ადგილსა მასა, საცა სამადაველ მოეკლათ, ისიც იქ მოკლეს. ნაქმნარნი მისნი გარდაცა ქელსა მათსა.“

**უაღლა მეფე დავით მთიულეთს, გაქმავრა გულამაყარი
და გველეთი**

საცა რამე იყო სამეფო, ყველა ხევისა და ხადას აზიდეს, და არაგვი და ქს[ან]ნი ჩახერგეს, გაქმავრა გულამაყარი“. — ფ. 117ბ (104ბ).

17. ხელნაწერებსა და გამოცემებშია გაუგებარი გამოთქმა — „მისციეს სამეფო მისი“. ჩვენი კონიექტურა („ლაიცესა“) ემყარება ფ. გორგიჯანიძის ჩვენებას: „მეფე შინ იყოს და სცოს სამეფო მისი“. — ფ. 118ბ (105ბ).

18. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში ამის შემდეგ სათაურია: „მესამეოც-დაექუსე მეფე ქართლისა გიორგი, ძე დიმიტრი მეფისა და ძმა დავით მეფისა, ბაგ-რატონი“.

19. ფ. გორგიჯანიძე უმატებს: „და გველეთ[ი] მტერთაგან უძლველია“. — ფ. 119ა (106ა).

20. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხები უმატებენ — „მუნ“, ფ. გორგიჯანიძე კი განმარტავს: „და შანშე პირველვე იყო ვახტანგის მეფობის მდომელი“. — ფ. 120ბ (107ბ)

21. ამის წინ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში სათაურია: „მესამეოცდაშვიდე მეფე ქართლისა ვახტანგ, ძე დიმიტრი მეფისა და ძმა დავით მეფისა და გიორგი მე-ფისა, ბაგრატონი“.

22. ფ. გორგიჯანიძე უმატებს: „ხუთს წლამდისინ, ვინც მიაღდა კარსა, ყველას საყოფი საკმელი მისცა. ხუთს წელს არც მოვიდა წვიმა და არცა თოვლი, ქვენი და ფრონი და დიდრონი წყალნი დაშრნეს, ხენი დახმნენ, ბალახი აღარ ამოვიდა, სი-დამდისინ კუდიანი მასკელავი იხილებოდა ჩრდილოეთისაკენ. რა მასკელავი გაქრა, მაწყინარი ყოველთა, მოვიდა თოვლი და წვიმა, ამოიზიდნა იძვრისძმან, ღონეს მო-ვიდნენ სულიერნი, ფეკით მავალნი და ფრინავნი. ახსნა ღმერთმან გაჩენილნი მისნი ამ რისხვისაგან“. — ფ. 121ბ (108ბ).

23. ამის შემდეგ MTm (აგრეთვე ჩანაწილისეულ და ქალაშვილისეულ) ნუს-ხებში ტექსტი ნაკლულია. შესაბამისი ნაწყვეტი დაცულია ბარათაშვილისეულ, ფა-ლავანდიშვილისეულ, დადიანისეულ და სხვიტორულ (bdps) ნუსხებში.

24. სამწუხაროდ, ტექსტიდან არ ჩანს, კერძოდ ვინ გამოგზავნა სპერიდან მოცი-ქული და ვინ მოიხსენიებს თავისი ოქის პირველ პირში.

25. აქ მთავრდება „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი რუმინანციეისეულ ნუსხაში.

26. ამის შემდეგ კვლავ გრძელდება ტექსტი MTm ნუსხებში (იხ. შენიშვნა 23).

27. ამის შემდეგ ტექსტი ნაკლულია MTm, აგრეთვე Dc ნუსხებში.

28. ამის შემდეგ კვლავ გრძელდება ტექსტი MTm ნუსხებში.

29. ეს წინადადება სათაურის მსგავსად არის გამოყოფილი ყველა ნუსხაში. ამის შემდეგ მარიამისეულ ნუსხაში ჩართულია: „ღმერთო, დაიციე ორსავე ცხოვრებასა შინა ღედოფალთა ღედოფალი მარიამ და ძე მისი პირშმო ოტია“.

30. მარიამისეული ნუსხის ბოლო ფურცელი ძლიერ დაზიანებულია და ტექსტის მხოლოდ ფრაგმენტებია შემორჩენილი.

31. ტექსტის ამ ადგილის შესახებ დაწერილებით იხ. რ. კიკნაძე. ეპოთაღ-მწერლის თხზულების ერთი ადგილის დაზუსტებისათვის. — მაცნე, ისტორიის ხე-რია, 1977, № 4.

32. ყველა ხელნაწერშია „სულ“. ამ ქალაქის სახელწოდების აღდგენის შესახებ იხ. რ. კიკნაძე. ყორღოილანგი — სულ — სულთანოე.

33. თეიმურაზისეულ ნუსხაში ამის შემდეგ წერია: „არსებთათა და დაუსაბამოსა ღმრთისათა მამისა, ძისა და სულისა წმიდისათა და“.

ზოგიერთი აღმოსავლური სიტყვის განმარტება*

არქუანი („არა მეცნიერ იყო ნათესავსა ქართველთასა, თვნიერ არქუანთა“. — გვ. 105. „ქართველთასა“ ძველი რედაქციის წესხების ჩვენებაა. ვახტანგისეული რედაქციის წესხებში და გამოცემებშია „ნათესავსა ქრისტიანეთასა“, რაც, ჩვენი აზრით, მთლად გასაგები არ არის. „ნათესავი“ ჩამომავლობის, მოღვმის, გვარ-ტომობის აღმნიშვნელია, ხოლო „სჯული“ სარწმუნოებისა. ფ. გორგიჯანიძის ცნობით, ჰულაგუ-ხანი „უმეცარი იყო ქრისტიანთა“. — დასახ. ხელნაწერი, ფ. 73ა (60ა). „არქუანი“ (არხუანი) ქრისტიანების მონღოლური სახელწოდებაა (B. B. Б a p-т o.п ь д. Сочинения, т. IV. М.-Л., 1966, с. 371—372).

ბაღური („აჩინა მკედართმთავრად თოდან ვინმე ბაღური“. — გვ. 159; „აჩინა სპათა უხუცესად სირმონ-ბაღური“. — გვ. 165). „ბაღური“ ან „ბაჰღური“ (მამაცი, გულადი, გაბედული, გმირი) მონღოლ დიდებულთა საპატიო წოდება იყო. ეჯანი („უმცირესი ულო, რომელსა ეჯანობითცა უწოდდეს“. — გვ. 102). მ. ბროსემ ეს ტერმინი, რომელიც დამახინჯებულად არის მოტანილი „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში და, შესაბამისად, გამოცემებსა და თარგმანებში, უმართებულად ირანის მონღოლ გამგებულთა ტიტულს „ილხანს“ დაუკავშირა (Histoire de la Géorgie, I, p. 539, n. 1). როგორც ვნახეთ, ეპითაღმწერელს ჰულაგუ მანგუ ყენის უმცროს შვილად მიაჩნია, რაც იძლევა გასაღებს ამ ტერმინის ასახსნელად (უკვე აღნიშნული გვქონდა, რომ მანგუ, ყუბილაი და ჰულაგუ ძმები იყვნენ, ჩინგიზ-ხანის უმცროსი ვაჟის, თუღის შვილები. თანაც ჰულაგუ არ ყოფილა უმცროსი ვაჟი, თუმცა ჩამოთვლილ სამ ძმაში კი უმცროსი იყო). ძველი მონღოლური ადათ-წესების მიხედვით, უმცროსი ვაჟი მამის ძირითადი ქონების მემკვიდრე იყო, მას ოჯახის კერის დაცვა ევალებოდა და ამის გამო ეწოდებოდა „ოდჩიგინ“ — ცეცხლის მცველი, ან „ეეჩენ“ — პატრონი, მეფე (В л а д и м и р ц о в. Общественный строй монголов. Л., 1934, с. 49, 54—აა; კიკნაძე. რამდენიმე აღმოსავლური ტერმინი ეპითაღმწერლის თხზულებაში. — აღმოსავლური ფილოლოგია, III. თბ., 1973, გვ. 84—86).

თამაჩი („რამეთუ პირველ ამთ თამაჩთა ნოინთა ოთხთა მიერ განეგებოდა ქუეყანა საბრძანებელის მათისა“. — გვ. 104; „და შეკრებს ორნივე თათარნი, პირველ მოსრულნი, რომელთა თამაჩობით უწოდდეს, და ულო ყენს თანა მოსრულნი“. — გვ. 103). ეს ტერმინი „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში და გამოცემებში

* შესავალში აღნიშნული გვქონდა, რომ მონღოლთა ბატონობის დამყარებას თან მოჰყვა არაერთი უცნობი ცნება-ტერმინის შემოსვლა, რამაც ეპითაღმწერლის ლექსიკაშიც ჰპოვა ასახვა. ქართველი ისტორიკოსი გრძნობს, რომ აუცილებელია ამ ახალი ტერმინების მკითხველისათვის ახსნა და მათ დიდ ნაწილს თვითონვე განმარტავს საკმაოდ მარჯვედ. ჩვენ საჭიროდ არ ჩაეთვალეთ ისეთი ტერმინების ხელახლა განმარტება, რომლებიც ეპითაღმწერელს აქვს ახსნილი, აგრეთვე ისეთებისაც, რომლებიც ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონშია შესული.

დამახინჯებულა. მ. ბროსემ წენიშნა კავშირი ზღნაწერებნი მონსენიებულ „თამბ“-სა და „თამჩა“-ს შორის, მაგრამ მანვე შერყენილი „თუმჩიანი“ დაუკავშირა „თუმანის“ — ათიათასისთავს (Histoire de la Géorgie, I, p. 540, n. 2) ივ. ჭავჭავაძემა გამოთქვა ვარაუდი, რომ აქ იგულისხმებოდა „თაიჩუთა ნონი“ (ივ. ჭავჭავაძე ილი. ქართველი ერის ისტორია, III, თბ., 1966, გვ. 94—95). მაგრამ მონღოლთა შორის „თაიჩის“ წოდებულებას მხოლოდ ჩინგიზ-ხანის სავა-რეულოს წევრები ატარებდნენ (Б. Я. Владимирцов. Общественный строй монголов, с. 143). უგადეო ყუანის მიერ დასაყვლეთში სალაშქროდ გამოგზავნილ რაზმებს წყაროებში „თამა“ ეწოდებათ. ვ. ბარტოლდის აზრით, „თამა“ ახმარებო-და იმ რაზმების მიმართ, რომლებიც ადრევე გაიგზავნენ დასავლეთში დამორჩილე-ბული ქვეყნების დასაპყრობად და დასაცავად, ხოლო „თამაჩი“ აღნიშნავდა იმ მეორებს, ვისაც თამას სამსახური, ე. ი. დაცვა, ევალებოდა. იგივე სახელწოდება ვრცელდებოდა მალაი არაგის მოხელეებზეც (В. В. Бартольд. Сочинения, т. I. М.-Л., 1963, с. 534; რ. კიკნაძე. რამდენიმე აღმოსავლური ტერმინი ეამთაღმწერლის თხზულებაში, გვ. 86—89).

თებ-თენჯრა (გამოჩნდა კაცი ვინმე სავკრეელი, რომელსა თებ-თენჯრობით უქმობდეს. — გვ. 48). „თებ-თენჯრი“ (უმადლესი დეტაბა) წოდება იყო შამანისა, რომელსაც სახელად ქოქეჩუ ეწვეა. ჭუვეინის ცნობით, „ამ ღრის გამოჩნდა კაცი ერთი ... [რომელიც] ამბობდა: „ღმერთი მგსაუბრა და მათხრა, მთელი ქვეყანა შემურჯინისა და მისი შვილებისათვის მიმიცია, და სახელად ჩინგიზ-ხანი უწოდა. უთხარი მას, როგორ იმბრძანებლის სამართლანად“. იმ დაცს თებ-თენჯრი ეწვეა“ (რ. კიკნაძე. ეამთაღმწერლის სპარსული წყაროები. ჭუვეინი. — კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული, II, თბ., 1962, გვ. 78; Рашид ад-Дин. Сборник летописей. I. 1. с. 167—168; I, 2, с. 150).

მულიდი („შედ წელ განგრძელდა ბრძოლა აღმუთისა, რომელნი არიან კაცისმკლველნი მიპარვითა, რომელთა მულიდად უწოდან“. — გვ. 91). არაბ. „მულიდი“ (მრ. რ. მალჰიდა) — ურწმუნო, ერეტოსი. ეს ტერმინი მეტწილად იხმარებოდა სპაილიტთა სექტის წევრების მიმართ, რომელთაც ირანში შექმნილი პქროდის თავანთი სახელმწიფო (1090—1256), ცენტრით აღმუთის ციხეში. მათი ბრძოლის მთავარი იარაღი იყო პოლიტიკური შველობა (И. П. Петрушевский. Ислам в Иране в VII—XV веках. Л., 1966, с. 298).

ნასრანი („ეპისკოპოზი მარადისა ქალაქისა, ნათესავით და სარწმუნოებით ნასრანი“. — გვ. 193). „ნასრანი“ (არაბ.) — ქრისტიანი.

რინდი („წარიყუანეს რინდთა თანა, რათა მუნ განძღონ სიბილწე თვის. ხოლო რინდნი, შეფისა მისლვისა არამგონებელნი და ღვწით უცნობოქმნილნი, ზედა-მოეტევენს მგულმელნი ძლიერად“. — გვ. 41). სპარს. „რინდ“ (მრ. რ. რინედ) — მოქეიფე, ღოთი, თაღლითი. შუა საუკუნეებში რინდებს უწოდებდნენ თავის თავს ქალაქის ინტელიგენციის წარმომადგენლები, რომლებიც ცდილობდნენ დაპირისპირ-რებოდათ ოფიციალური სუფიზმის დოგმებს (Х а ф и з. Сто семнадцати газе-лей. М., 1981, с. 177). არსებობს აგრეთვე შეხედულება, რომ რინდები სუფიური მოძღვრების მამდევრები იყვნენ, და ხაზგასმულია ამ ტერმინის სოციალური შინა-არსი და მნიშვნელობა (ივ. ჭავჭავაძე ილი. ქართველი ერის ისტორია, III, თბ., 1966, გვ. 33—34; ვ. გაბაშვილი. ქალაქ თბილისის სოციალური ისტო-რიიდან (ეამთაღმწერლის ერთი ცნობის განმარტება). — ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან, I, თბ., 1966, გვ. 134—141; მისივე. მახლობელი აღმოსავლეთის სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის მასალები ეამთა-

აღმწერლის თხზულებაში. — მახლობელი აღმოსავლეთის სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის ნარკვევები. თბ., 1968, გვ. 35—37).

საკიბ-დივანი („ღიდისა საკიბ-დივანისა ხოჯა მამსადინისა ძმა“. — გვ. 66). — სახელმწიფო ფინანსების გამგებელი მოხელე, ფინანსთა მინისტრი. ცნობაში იგულისხმებიან ილხანთა სახელმწიფოს ვაზირი შამს ად-დინ ჭუვეინი და მისი ძმა, ისტორიკოსი ათა მალიქი. ჭუვეინიების გვარის წარმომადგენლები კარგი ფინანსისტები იყვნენ და ზნირად ასრულებდნენ საკიბ-დივანის მოვალეობას (რ. კიკნაძე. ეპოქალური წიგნების სპარსული წყაროები, გვ. 131).

ტამლა („თუ სამზარეულოსა მეფისასა ცხოვარი, გინა კრავი ისყიდებოდის, მას ზედანცა ხარაჯა წაუღიან, რომელსა-იგი ტამლად უწოდდეს“. — გვ. 121). „თამლა“, „ტამლა“ (ღალი, დამლა, ბეკედი) მონღოლთა მიერ შემოღებული ვაჭრობაზე დაწესებული სახელმწიფო გადასახადი იყო, რომელიც დამპყრობელთა ხაზინის ერთ-ერთ მთავარ წყაროს შეადგენდა. თბილისში თამლა, როგორც ეპოქალური აღმწერლის ცნობიდან ჩანს, გაყიდული საქონლის ღირებულების 3%-ს შეადგენდა (დაწერ. იხ. რ. კიკნაძე. თამლა ილხანთა სახელმწიფოში. — აღმოსავლური კრებული, I, თბ., 1960).

ყურულთა („წელიწადსა შინა ერთხელ ოქოთასას მივიდოდენ ძმანი მისნი ყურულთისა საქნელად“. — გვ. 66). მონღ. „ყურულთაი“, „ხურულთაი“ (ხურილ-თი) — მონღოლთა მომთაბარე არისტოკრატის საკრებულო საბჭო, რომელშიც მონაწილეობდნენ გვარების მეთაურები და წარჩინებული პირები (Б. Я. Владимирцов. Общественный строй монголов, с. 79; ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III. — თხზულებანი, III, თბ., 1982, გვ. 32—33).

შანა („მცველნი ქალაქისანი დაუდგინეს, რომელთა შანად უწოდდეს სიტყვა მათითა“. — გვ. 73). შანე — მონღოლთა მიერ დაპყრობილ ქალაქებსა და ოლქებში დანიშნული სამხედრო გამგებელი, რომელსაც მცირე რაზმით რაზმი ახლდა თან (იხ. რ. კიკნაძე. ქალაქები ილხანთა ირანში. — წიგნში: ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან. თბ., 1957, გვ. 196). შანეს ინსტიტუტი მონღოლთა შემოსევების წინაშე ხანაშიც არსებობდა მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებში.

ჩალიში („ყოველთა ღღეთა გამოვიდიან ქალაქის ქარსა ბრძოლად ჩალიშად“. — გვ. 39; „უმრავლესთა ღღეთა გამოვიდიან ჩალიშობა გარდაიკადეს“. — გვ. 77—78). ეს ტერმინი დამახინჯებულია „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებსა და გამოცემებში (ჩალიბი, ჩალისი, ჩლისი, ჩალიბობა...). ამის გამო ზოგჯერ მას უმართებულოდ უკავშირებენ თურქულ „ჩელების“ (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III, გვ. 11; ვ. გაბაშვილი. საქართველო და თურქული სამყარო XI—XII საუკუნეებში. — აღმოსავლური ფილოლოგია, III, თბ., 1973, გვ. 95—96). თურქ. „ჩალიში“ ნიშნავს ხელჩართულ ბრძოლას, ხმალდახმალ შეტაკებას (იხ. ჯ. სტეფნაძე. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ერთი ადგილის განმარტებისათვის. — ქართული წყაროთმცოდნეობა, III, თბ., 1971).

ჩინქიშანი (ღმიტრი მეფეს „თანაშეწყოდა ნოინი დიდი ბულა, რომელსა პატივად ჩინქიშანობა მისცა ყაენმან, რომელი ყოველთა პატივთა უმეტეს არს“. — გვ. 177). ეს ტერმინი ხელნაწერებსა და გამოცემებში დამახინჯებულია და სრულიად გაუგებარია (ჩინგი ყაენობა). იგულისხმება „ჩინგსანგის“ ტიტული, რომელიც უმაღლესი სამოხელეო წოდება იყო მონღოლთა სახელმწიფოში. ეს ტიტული ბულა ნოინს 1286 წელს მიანიჭა ყუბილაი ყაენმა (რ. კიკნაძე. რამდენიმე აღმოსავლური ტერმინი ეპოქალური აღმწერლის თხზულებაში, გვ. 89—91).

ჯიმრი („უღმრთო იგი კრებული ჯიმრთა შეკრბა და, ხადაცა პოებდეს ქართველსა, ერთსა გინა ორსა, მოკლვიდიან“. — გვ. 175). „ჯიმრი“ (მრ. რ. აჯამირე) ნიშნავს მდაბიოს, დაბალი წრის ადამიანს. 1277 წელს მცირე აზიაში მოხდა მომთაბარეთა და გლეხების დიდი აჯანყება ჯიმრის მეთაურობით (ზოგჯერ ეს ტერმინი საკუთარ სახელად მიაჩნიათ). როგორც ჩანს, უამთააღმწერელს მხედველობაში აქვს აჯანყებულთა რაზმი, რომელიც ხორასანში მოქმედებდა და მიუვალ ადგილებს აფარებდა თავს (იხ. ვ. გაბაშვილი. მახლობელი აღმოსავლეთის სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის მასალები უამთააღმწერლის თხზულებაში, გვ. 44).

«СТОЛЕТНЯЯ ЛЕТОПИСЬ» ГРУЗИНСКОГО АНОНИМНОГО ИСТОРИКА XIV ВЕКА

Резюме

Древнюю часть грузинского средневекового летописного свода «Картлис цховреба» завершает сочинение анонимного автора, повествующее о событиях истории Грузии и соседних стран со времени восшествия на престол Георгия IV Лаши (1207—1222) до 1317 года.

Автор указанной части свода, как полагают, был духовным лицом, родом из провинции Месхети (Юго-западная Грузия), и современником Георгия V Блгстательного (1314—1346), по поручению которого, видимо, и составил свое сочинение во второй четверти XIV в. специально для «Картлис цховреба», в виде продолжения «Истории и восхваления вшценосцев» первого историка царицы Тамар.

Сочинение анонимного автора, так же как и подавляющая часть произведений «Картлис цховреба», не озаглавлено в списках свода. В качестве условного его названия в современной грузинской историографии принято предложенное Ф. Д. Жордания название «Столетняя летопись».

Нашествие многочисленных орд кочевых монголов в начале XIII века произвело сильное впечатление во всем тогдашнем мире, и уже во второй пол. XIII—XIV вв. в разных странах, на арабском, персидском, армянском, грузинском, русском, латинском языках были созданы труды, описывающие тяжелые последствия этого ужасного события. Монгольское владычество отрицательно отразилось на культурном развитии многих передовых народов средневекового мира, но не смогло остановить его. Наоборот, как раз в этот тяжелый период на разных языках созданы замечательные исторические произведения, правдиво отобразившие трагические последствия монгольского ига. В этой обширной историографии почетное место занимает «Столетняя летопись» грузинского анонимного историка. Его интересует история не только своей родной страны, но и других ближних и дальних народов, о которых он сообщает заслуживающие внимания сведения.

Анонимный историк XIV в. образованный человек. Он владеет греческим и восточными языками, хорошо знаком с древнегреческой и византийской письменностью, с восточной, в частности, персидской и арабской историографией, разбирается в истории древнего мира и современных ему народов.

Основой мировоззрения анонимного историка является христианская религия, его мышление характеризует провиденциализм, он верит в чудеса. Но вместе с этим аноним владеет определенными навыками в области теории исторического знания, использует традиционный опыт своих предшественников и летописцев соседних народов. На основе обобщения этого опыта у него выработалось мнение, согласно которому история должна служить истине. Он же призывал к объективности и беспристрастности в описании и оценке исторических событий (другое дело, что ему, конечно, не всегда удавалось строго придерживаться своих же теоретических взглядов).

Анонимный историк стремится к выявлению и объяснению причин различных явлений. В этом отношении особенно следует отметить его отношение к нашествию и господству монголов, первопричину которых летописец видел в беспечности и развратности царского двора, в вырождении духовенства.

Особое внимание уделяет аноним проблеме человеческой характеристики, как отдельных личностей, так групп людей и целых народов. Заинтересованность летописца душевными качествами человека в обстановке произвола, своеволия и беззакония, царивших в эпоху монгольского владычества, выглядит вполне естественной и закономерной. Здесь наш автор также старается соблюдать объективность, не замалчивая недостатки грузинских царей и отмечая некоторые достоинства завовавателей.

«Столетняя летопись» одно цельное произведение, написанное одним автором по заранее обдуманному плану. Об этом свидетельствуют многочисленные внутренние связи сочинения, неоднократные ссылки автора на уже описанные события, его же обещания, что такие-то вопросы будут затронуты ниже, и т. д. Все эти компоненты придают сочинению композиционную целостность и характеризуют его автора как высокообразованного, вдумчивого, опытного историка.

В «Столетней летописи» изложена история Грузии за довольно длинный период. Само собой разумеется, что для написания своего труда автор должен был использовать исторические источники. Однако, несмотря на то, что большая часть сочинения написана по источникам, как письменным (повествовательным и документальным), так и устным, анонимный историк, как правило, не ссылается на них, поскольку каноны средневекового авторского права не требовали этого. Тем не менее, в «Столетней летописи» в некоторых случаях упоминаются использованные источники, но автор делает это только в особых случаях: когда хочет указать читателю, из какого источника заимствовано какое-то конкретное сообщение; когда советует читателю, самому проверить по источнику вызывающее сомнение сообщение; и, наконец, когда не согласен с данными какого-либо источника.

«Столетняя летопись» составлена с большим профессиональным мастерством. Здесь не чувствуется разницы между компилятивной и оригинальной частями, весь материал объединен очень удачно, как стилистически, так и по содержанию.

Установление монгольского владычества сопровождалось существенными изменениями в общественной жизни грузинского народа. Новые отношения обусловили появление новых понятий и соответствующих им терминов, что нашло отражение и в лексике «Столетней летописи». Анонимный историк, чувствуя, что эти новые термины не всегда понятны читателю, многие из них специально разъясняет в своем сочинении.

В сочинении анонима XIV в. полностью отсутствуют даты, но имеются прочные хронологические опоры — точно датированные в иноязычных источниках факты, при помощи которых можно определить во времени многие события, описанные в «Столетней летописи». В сочинении имеет место смещение некоторых исторических фактов во времени. Природа этих анахронизмов до сих пор не выяснена. Может оказаться, что их появление обусловлено не пренебрежительным отношением к последовательности изложения исторических событий, а законами композиционного построения грузинских исторических сочинений.

Обстоятельную характеристику сочинения анонимного историка XIV в. как исторического источника дал И. А. Джавахишвили.

Полный текст «Столетней летописи» издавался три раза в составе свода «Картлис цховреба» (М. Броссе, 1849 г.; Е. С. Такайшвили, 1906 г.; С. Г. Каухчишвили, 1959 г.).

Труд анонима дошел до нас в двух редакциях. Первоначальная редакция сохранилась в списках древней «Картлис цховреба», содержащих одинаковый текст, сильно искаженный поздними переписчиками. В начале XVIII в., по инициативе просвещенного царевича Вахтанга, свод был основательно отредактирован, выполнен и продолжен.

Настоящая публикация критического текста «Столетней летописи» является четвертым ее изданием. Текст подготовлен на основе списков древней редакции. В необходимых случаях использованы чтения списков вахтанговской редакции и некоторых вспомогательных источников (в частности, сочинения историка XVII в. Парсадана Горгиджанидзе, т. н. вторая часть которого написана с использованием материалов «Столетней летописи»). Некоторые поврежденные места текста, не поддающиеся восстановлению на основе показаний списков, реконструированы методом логически-смыслового анализа.

“THE CHRONICLE OF ONE HUNDRED YEARS” BY A GEORGIAN ANONYMOUS 14th-CENTURY HISTORIAN

S u m m a r y

The old part of the Georgian medieval corpus of chronicles *Kartlis Tskhovreba* ends with the work of an anonymous author narrating the events of the history of Georgia and neighbouring countries from the time of enthronement of Giorgi IV Lasha (1207—1222) to 1317.

The author of the indicated part of the corpus is assumed to have been an ecclesiastic hailing from the province of Meskheti (south-western Georgia) and a contemporary of Giorgi V the Brilliant (1314—1346). It was evidently at the instance of the latter king that the anonymous author compiled his work in the second quarter of the 14th century specially for *Kartlis Tskhovreba*, as a continuation of the “Histories and Eulogies of the Sovereigns” by the first historian of Queen Tamar.

Like the majority of the works comprising *Kartlis Tskhovreba*, the work of the anonymous author has no title in the MSS of the corpus. “The Chronicle of One Hundred Years” is used in modern Georgian historiography as a tentative title of the work, first suggested by Th. D. Zhordania.

The invasion by numerous hordes of nomadic Mongols early in the 13th century made such a strong impression throughout the world that already in the second half of the 13th—14th cent. works describing the dire consequences of that terrific event were compiled in various countries: in Arabic, Persian, Armenian, Georgian, Russian and Latin. Mongol rule had a negative effect on the cultural development of many advanced peoples of the medieval world, but it failed to stop that development. Just the reverse, it was in that difficult period that remarkable historical works were written in which the tragic consequences of the Mongol yoke were truthfully reflected. In this extensive historiography the above-cited work by

an anonymous Georgian historian holds a place of honour. He was interested not only in the history of his mother country but also in that of other near and distant peoples, about whom he furnishes noteworthy evidence.

The 14th-century anonymous historian was an educated person, with a command of Greek and Oriental languages; he was well acquainted with ancient Greek and Byzantine literature, with Oriental, in particular Persian and Arabic, historiography, was well versed in the history of the ancient world and that of his contemporary peoples.

The anonymous historian's world outlook is based on the Christian religion; his thinking is characterized by providentialism and he believes in miracles. At the same time the anonym is definitely skilled in the theory of historical knowledge, making use of the traditional experience of his predecessors and the chronicles of neighbouring peoples. On the basis of generalizing this experience he has developed a view according to which history must serve the truth. He calls for objectivity and impartiality in the description and assessment of historical events (that he was certainly not always able to strictly adhere to his own theoretical views is another matter).

The anonymous historian strives to identify and explain the causes of various developments. In this respect special note should be taken of his attitude to the Mongol invasion and their domination, the primary cause of which the chronicler saw in the unconcern and depravity of the royal court, and in the degeneracy of the clergy.

The anonym pays special attention to the problem of human characteristics—both of individual persons and groups of men, as well as whole peoples. The interest of the chronicler in man's spiritual qualities in conditions of the arbitrariness, high-handedness and lawlessness that prevailed at the time of Mongol rule seems quite natural and legitimate. Here, too, our author tries to be objective by not passing over in silence the shortcomings of Georgian kings and noting some virtues of the conquerors.

"The Chronicle of One Hundred Years" is a single integral work written by one author according to a plan mapped out in advance. This is attested by the numerous inner connections of the work, his repeated references to events already described, his promises to deal

with certain questions later in his narration, and so on. All these components impart compositional integrity to the work, characterizing its author as an erudite, thoughtful and experienced historian.

"The Chronicle of One Hundred Years" covers a fairly long period of Georgian history. Obviously enough, in writing his work the author must have used historical sources. However, although the larger part of the work is written according to sources — both written (narrative and documentary) and oral—the anonymous historian, as a rule, does not refer to them, inasmuch as the medieval canons of copyright did not require it. Nevertheless, in some cases there is mention in the "Chronicle" of the sources used; but this is done in special cases: when he wants to tell the reader from which source some particular piece of evidence has been borrowed, or when he advises the reader to check with the source some evidence that causes doubt, and finally, when he disagrees with some evidence of the source.

The "Chronicle" under discussion is compiled with a considerable professional skill. Here one does not feel the difference between the compilatory and the original parts, the entire material being brought together very felicitously—both from the point of view of style and content.

The establishment of Mongol rule was attended by significant changes in the social life of the Georgian people. The new conditions led to the emergence of new notions and their corresponding terms, which found reflection in the vocabulary of the "Chronicle". Feeling that these new terms were not always clear to the reader, the anonymous author specially explains many of them in his work.

Dates are totally absent in the 14th-century anonym's work; however, there are firm chronological reference points: facts precisely dated in foreign language sources with the help of which many events described in the "Chronicle" can be determined in time. Some historical facts in the work are shifted in time. The nature of these anachronisms has not been clarified so far. It may turn out that the occurrence of such shifts was due not to the author's neglect of the sequence of the narration of historical events but to the laps of the compositional structuring of Georgian historical works.

A detailed description of the work of the 14th-century anonymous historian as a historical source was given by I. A. Javakhishvili.

The complete text of "The Chronicle of One Hundred Years" was published three times within the corpus of *Kartlis Tskhovreba* (M. Brosset, 1849; E. S. Taqaishvili, 1906; S. G. Qaukhchishvili, 1959).

The anonym's "Chronicle" has come down to us in two redactions. The original redaction is presented in the MSS of the old *Kartlis Tskhovreba*, containing the same text but much corrupted by later copyists. Early in the 18th century, on the initiative of the enlightened Prince Vakhtang the corpus was thoroughly edited, supplemented, and continued.

The present publication of the critical text of "The Chronicle of One Hundred Years" constitutes its fourth edition. The text has been prepared according to the MSS of the old redaction. When necessary, the variant readings of the MSS of the Vakhtang redaction have been used, as well as some additional sources, in particular the work of Parsadan Gorgijanidze, a 17th-cent. historian; the so-called second part of the latter work was written by recourse to the materials of "The Chronicle of One Hundred Years". Some damaged passages of the text, not amenable to reconstruction on the basis of the evidence of the MSS, have been reconstructed by the method of logico-semantic analysis.

საძიებლები*

პირთა სახელები

- აბათა ნოინი 140, 141, 151—153, 229
აბალა ყაენი (აბალა-ხანი) 19, 24, 115, 139, 140, 141, 144—146, 148—150, 162, 163, 166, 168, 169, 171, 172, 174, 176, 229, 230, 232, 237
აბაშ სიქედურის ძე 174
აბაშხა 148, 153
აბრაჰამ 172, 176, 178, 180, 181, 189, 195, 196, 202
აბულაძე ი. 234
აბულეთის ძენი 172, 236
აბუსაიდ 220
აბუსერიძე 12
აბზი 158
ადამი (ბიბლ.) 143
ავაგ შვარგრძელი 56, 59, 65, 67, 71—73, 75, 76—81, 89, 90, 95, 101, 102, 106—109, 119, 122, 127, 136, 144, 158, 162, 176, 180, 219, 224, 231, 233
აზატ-მოსე 204, 206, 207
ალათემურ 136, 138
ალასანია გ. 10, 26, 27
ალექსანდრე ზარიდოსი 88
ალექსანდრე, დავით VII ნარინის ძე 188
ალთუნ 118
ალთუ-ხანი, თურქთა თველი 96
ალთუ-ხანი (ალთუნ-ხანი), „ყონლარდო ველშეიფე“ 47, 222
ალინაყ, ათასისთავი 24, 157, 165
ალინაყ, ასისთავი 20, 152
ილინაყ ნოინი 153, 158, 171, 176, 185, 191
ანგურაგ 79, 97, 99, 100, 103, 226
ანთელავა ი. 226
ანტიპატროს 155, 156
ანტონი ნაოკრებელის ძე 174
აპოლონ დედფელი 88
არსლან-ხანი 48, 222
არუხა 168, 169
არფა 159
არღუნ ოირალი 20, 115—117, 120—125, 127, 128, 130—132, 151, 152, 163, 164, 167, 168, 191, 192, 228, 232
არღუნ ყაენი (არღუნ-ხანი) 174—177, 181, 185—187, 191, 233, 235, 237
ასან 213, 215
ასტუვაგი 88
აქაბ (ბიბლ.) 203
აქილეესი 238
აქიტოფელი (აქიტობელი) 88, 165
ალამემონი 88
ალბულა ვარამის ძე 101
ალბულა ნოინი 236, 237
ალუბალა 140
ახალციხელი 162
ახრუნი 219
ამჰადა ყაენი 20, 172, 174—176
ბაან 233
ბაან თანღუთ 198
ბად (ბადაი) 46, 222

* შემდგენელი ელ. ბათიაშვილი.

ბათო 20, 80, 81, 89, 101, 102, 104,
111, 115, 116, 129, 133, 135, 195,
196, 226, 228
ბაილუ, დიმიტრი II-ის ძე 177, 184,
195, 197
ბაილუ ყაენი 191, 192, 237, 238
ბალამი (ბიბლ.) 63
ბალალა 104, 136, 140, 227
ბარაზა 144—146, 149—153
ბარტოლდი ე. 222, 240, 241
ბასილი, მონაზონი 174, 184
ბასილი უჯარმელი 138, 139, 156
ბასტამ 217
ბაყათარ 136, 198, 210—212, 230, 231
ბეგა სურამელი, გრიგოლის ძე 89,
101, 109, 175, 177, 190, 226, 228,
230, 231
ბედიანი 79, 97, 110
ბენიაშენი (ბიბლ.) 70
ბერი მლუმელი 23, 61
ბერქა 133—138, 140, 141, 163
ბერძენიშვილი ნ. 11, 225
ბერძენიშვილი მ. 226, 228
ბექა სარგისის ძე 12, 13, 26, 160, 162,
163, 167—170, 172, 177, 184, 186,
189, 190, 192, 197, 199, 200, 203—
209, 211—214, 217, 218, 220, 253
ბექა ყუარყუარეს ძე 51
ბეშქენ, ამირეჯიბი 89, 101, 109, 225,
228
ბიბილა გურკელი 39
ბიჩო 68, 73, 75, 76, 79, 91, 93, 97,
99, 103, 226
ბოტო ბოტოს ძე 22, 23, 39, 59, 60,
61
ბროსე მ. 29, 30, 222, 231, 240, 241
ბურთე-ფუჯინი 222
ბურსელი ივანე 195, 196, 200—202
ბურსელი ხეტლუ 235
ბულა, ყურუმჩის ძმა 191, 192, 237,
238
ბულა ნორა 151, 168, 171, 172, 176—
178, 181, 182, 233, 234, 242
გაბაშვილი ე. 11, 232, 241—243
გამრეკელ თორელი 74, 90, 97, 99,
101, 226

გამრეკელ კახას ძე 211
გამრეკელ ჭავჭავის შვილი 215
გამყრელიძე ა. 225
გვარტიშვილი დ. 231
გიორგი ლაშა (გიორგი IV) 10, 15, 17,
20, 21, 37—39, 42, 50, 52, 54, 57,
64, 86, 99, 100, 106—109, 126, 221—
224, 227, 230
გიორგი, დავით VII-ის ძე 118, 127,
128, 129, 130, 141, 143, 144, 156
გიოოგი, დიმიტრის ძე (გიორგი V ბრწყინ-
ვალუ) 12, 13, 15, 26, 141, 177, 185,
189, 197, 198, 217—220, 239
გიორგი, ვახტანგ III-ის ძე 217
გიორგი მციბე (გიორგი VI) 218, 219
გიორგი წმ. 112, 147
გიუნაშვილი ჯ. 225
გორგიჯანიძე ფარსადან 14, 32, 33,
222—224, 228—235, 238—240
გორ-ხანი (გურ-ხანი) 47, 222
გრიგოლია კ. 13, 22, 24, 29
გრიგოლ სურამელი 78, 80, 90, 92, 99,
101, 121, 225, 230, 231
გუანტა 119, 120, 122, 127, 130, 136,
228, 229
გუიუქ ყაენი 24, 27, 107 — იხ. აგრე-
თვე: ქუქ
გურკლელი მახუჯაგის ძე 89, 101, 109,
226, 228 — იხ. აგრეთვე: მურვან გურ-
კლელი მახუჯაგის ძე
გურჯი-ხათუნი 64, 159
დადიანი ბედიან, ჭუნაშერის ძე 126
დადიანი ცოტნე 67, 78, 90, 97—99,
226
დავით (დავით IV აღმაშენებელი) 51,
205
დავით ნარინი (დავით VI, რუსულანის
ძე) 23—25, 27, 57, 64, 65, 75, 78,
79, 81, 89, 90, 100—103, 105—110,
125, 126, 135, 146, 149, 154—158,
164, 181, 182, 185, 187, 223—231,
234, 235
დავით, ლაშა გიორგის ძე (დავით VII)
19, 23—25, 27, 41, 42, 52, 64, 82—
87, 89, 90, 99—103, 105, 107—109,
111—113, 116—118, 120, 122, 125,

- 126, 128, 130, 132, 134, 140—142,
144, 149, 156, 157, 225, 227, 229—
231
- დავით, დიმიტრი II-ის ძე (დავით VIII)
163, 176, 177, 180, 182—184, 186—
190, 192, 194, 195, 197, 198, 200,
201, 203, 210, 211, 217, 218, 220,
235, 237—239
- დავით, ივანე ახალციხელის ძე 80, 81
დავით (ბიბლ.) 41, 88, 165
- დანიელ (ბიბლ.) 86
- დიმიტრი (დიმიტრი II თავდადებული)
13, 19, 119, 122, 127, 130, 156—161,
163, 164, 166, 169, 170, 172, 173,
176, 177, 181—185, 187—190, 231—
236, 239, 242
- დიმიტრი, ვახტანგ III-ის ძე 217
- ებეგან 171
- ეგარსლან ბაკურციხელი 19, 20, 78, 90,
94, 97, 99, 101, 103, 106, 224—226
- ევფემიოს კათალიკოზი 173
- ეკლესიასტე 69, 143
- ელგა 103, 113—115, 135, 140
- ელენე 88
- ელია (ბიბლ.) 203
- ელიგუნ 110
- ენუქ არქუან 128—130, 132
- ერინჯი (ირინჯინი) 160, 197, 231
- ერქაბაზნ 213
- ესაია (ბიბლ.) 63, 70, 87
- ესლომ 106
- ესუქან 136, 139, 156
- ექვთიმე კათალიკოსი 12
- ვარამ გაგელი 41, 50, 54, 57, 65, 71,
74, 75, 78, 90, 94, 97, 99—101
- ვაჩინაძე (ვაჩნაძე) ივანე 238
- ვახაბი 203
- ვახტანგ, დავით ნარინას ძე (ვახტანგ
II) 181, 185—187, 235
- ვახტანგ, დიმიტრი II-ის ძე (ვახტანგ
III) 164, 177, 184—190, 195, 201,
203, 209—217, 239
- ვახტანგ VI 30, 31, 222—228, 232, 238
- ვახუშტი 232, 237
- ვლადიმირტოვი ბ. 12, 221, 240—242
- ზაალ მელიქი 219
- ზაქარია გაგელი 41
- ზაქარია სარგისის ძე 50
- ზაქარია შანშეს ძე 101, 135
- ზაქარია, ხუაშაქის ნაშობი 219
- თაიჩო 158
- თამარ მეფე 37, 38, 41, 221, 223
- თამარ, დავით VII-ის ასული 118, 164,
168, 232
- თამარ, რუსუდანის ასული (გურჯი-ხა-
თუნი) 57, 64, 82, 223
- თანქუშ 139
- თაყაიშვილი ე. 29, 221, 223, 228, 229,
232, 238
- თაყა ფანასკერტელი 204
- თეგუთარი 20, 144—149, 153—155,
157, 229
- თემურჩი (თემურჩინი) 46—48, 241. იხ.
აგრეთვე: ჩინგიზ ყაენი
- თიგნა 171
- თოდან (თოდან) 159, 160, 231, 240
- თოლაქ-დემურ 148, 153, 154
- თორღუა (თორღაი) პანკელი 97, 111,
112, 228
- თოხთა 195—197
- თული 23, 49, 66, 67, 104, 226, 240
- თუქალ იას-ბულას ძე 181, 234
- თუქალ ნოინი 190—192, 237, 238
- თუში (ჭუჩი) 49, 80
- იადგარ 177, 184
- იაკობ (ბიბლ.) 43
- იამა (ჯებე) 20, 50, 222
- იას-ბულა (იესუ-ბულა) 151, 171, 176,
181, 233
- იაცუბ აფრამ (ალუშ აფრამ) 170, 171,
232
- იესუნჯინ 222
- იელღურ — იხ. ლაღღურ
- ივანე ახალციხელი 55, 56, 80
- ივანე მკარგრძელი 38, 41, 43, 50, 51,
54—56, 72, 119, 223
- ივანე, ყუარყუარეს ძისწული 96, 226
- ივანე შანშეძე ძე 121, 146, 158, 174
- ივანე-ყუარყუარე ციხისკუარელი 74,
75, 95

ინგოროყვა პ. 11, 13
იობ (ბიბლ.) 148
იოსაპოს 61, 88
იოსურ 69, 73, 79, 91, 93, 99, 103, 226

კაკაბაძე სარგის 14
კაკაბაძე საურმაგ 10, 14
კასანდროს 155
კახა თორელი 221
კახაბერ კახაბერას ძე 24, 126, 157,
158, 164, 165
კეკელიძე კ. 11, 21, 22
კიქნაძე ვ. 13, 18
კიქნაძე რ. 10, 12, 15, 19, 24, 26, 27,
221, 222, 224, 225, 227—229, 231,
232, 234, 237, 239—242
კირ მიხაილ კომნინოსა 197
კოზინი ს. 222
კოსტანტინე დიდი, კომნიანოსი 163
კოსტანტინე, დავით ნარინას ძე 188
კრისოს 88
კურსი 89

ლაშა, ღმიტრი II-ის ძე 177, 184
ლაშა გიორგი — იხ. გიორგი ლაშა
ლეონტი მროველი 22
ლიმაჩავ (ლიმავაჩ) 136, 230, 231
ლიპარიტ თორელი 110
ლიპარიტ ორბელი 110
ლიუბარსკი ი. 28
ლორთქიფანიძე პ. 11

მაკედონელი 156
მამულია გ. 231
მანგასარ 191, 237, 238
მანგუ ყაენი 79—81, 89, 101—103, 107,
226, 228, 240
მანდანი 88
მანოველ 177, 184, 196
მარიამ დედოფალი 222, 225, 227, 239
მარიამ ღმრთისმშობელი 92
მაჩაბელი გიორგი 31
მემნა ბოცოს ძე 22, 39, 59
მენელეოსი 89
მილო 156
მიქელ 188, 235
მორაულ 160

მოსე, მღვდელ-მონაზონი 13, 182—184,
235
მოსე (ბიბლ.) 82, 88
მოსომახო 194
მოჰამედი (მოჰამადი) 68, 175, 193
მურვან გურჯელის მახუჯაგას ძე 124,
137, 138
მუხას ძე 71, 224
ნაბოტიან (ბიბლ.) 173
ნაეროზ 20, 191—194
ნათელ 177
ნასირ მელიქი 169, 170, 209, 210
ნეობტოლემეოს 194, 238
ნიკოლოზ კათალიკოზი 105, 166, 168,
172
ნიკოლოზ კვანაშერის ძე. მაწყუერელი
166
ნიქულარი 229 — იხ. თევთარი
ნიშნიანიძე ო. 238
ნუქრადინი 57
ნუცუბიძე ნ. 17

ოთარი 236, 237
ოლჯათ დედოფალი 181, 185, 190, 196,
197, 202, 203
ოლჯათ სულტანი (ოლჯეთუ ზოდბან-
და, ხარბანდა) 20, 212, 219, 220—
იხ. აგრეთვე: ხარბანდა
ონ-ხანი 46, 47, 160, 221, 222
ორტული 57, 223
ორ-ხანი 96, 225
ოსმანი (ოთმანი). 225
ოტია 225, 227, 239
ოქოთა (უგედელი) 65, 66, 79, 105,
226, 241, 242

პავლე (ბიბლ.) 42
პაპა სარგის — იხ. სარგის ჯაყელი
პეტრუშევსკი ი. 241
პიმენ სალოსი 174
პიროსი 238
პრიამოსი 88

ჟორდანია თ. 11, 12, 18

რადი სურამელი 175, 177, 190, 211
რამიდ ად-დინი 24, 222, 227—229,
231—234, 241

- რიპო 104
 რობოამ (ბიბლ.) 173
 როსტან მელქი 213, 215
 როსტომ მეფე 14
 რუაუდან დედოფალი 15, 19, 22, 23, 41, 52—54, 57, 61, 64, 65, 71, 72, 74, 75, 78, 80, 82, 87, 89, 90, 100, 105, 107—110, 125, 126, 159, 223—229, 235
 რუსუდან, დიმიტრი II-ის ასული 172, 177
 შამათი 64, 70, 87
 საღვრადინ ზენჯანი 235
 საღუნ მანჯაბერდელი 119, 132, 133, 144, 158, 159, 161, 162, 166, 168, 171, 172, 174, 232, 233
 საერონი 93
 საზიზ 190
 სანადალა 194, 238
 სამქივარი 154
 სანჯიანი (სუბეღაი) 20, 50, 222
 სარგის თმოგუელი 74, 97, 99—101, 105, 137, 138, 227
 სარგის ჩაყელი (პაპა სარგის) 12, 13, 76, 96, 121—125, 130—135, 137, 138, 141, 146, 159, 160, 162, 167, 168, 226, 229
 სარკის, ბექას ძე 189, 201, 207, 208, 218, 219
 სარჩუყ (ბარჩუყ) 47, 222
 საული (ბიბლ.) 88
 სეგზი 148, 153
 სევიწყები (იესუნჯინი) 49, 222
 სევიწყი 212
 სელიმ სულთანი 227
 სიბუჩი 195, 202, 212, 214
 სირმონ 136, 140, 146, 148, 149, 151, 152, 155, 157, 158, 165, 166, 171, 185, 240
 სიჭღურ 150, 151, 152, 188
 სოლომონ (ბიბლ.) 40, 82, 142, 143, 173
 სორღალ 184
 სოსან 86, 100
 სტეფნაძე ქ. 242
 სუბუღაი — იხ. სანჯიანი
 სუმბატ დავითის ძე 15
 სუმბატ ორბელი 109, 120
 ტალიმანიძე ვაჩინ 230
 ტიტე 61
 ტონღუზ-ხათუნ (დოღღუზ-ხათუნ) 123—130, 228, 231
 ტოლან 182, 184
 ტოლან-ბულა 151, 152
 ტოლაჩარი (თოლაჩარი) 183, 184, 186, 234, 235
 ტუთარ (თუთარ) 104, 136, 140, 227
 უბაჟ 213, 214
 უგედე ყაენი 221, 241 — იხ. აგრეთვე: ოქოთა
 უესპასიანე 61
 უზურ-ბეგ 190
 უთქინ 46
 ულო ყაენი (ქულაგუ-ხანი) 102—109, 112, 113, 115—120, 124, 127—129, 131—134, 136, 137, 139, 141, 144, 162, 240
 ურია (ბიბლ.) 41
 ურუყუთ 233
 ურყან (ურყინე-ხათუნი) 104, 116, 227
 უსეინ 212, 215
 ფარაო (ბიბლ.) 88
 ფარეჩან 136, 186, 189, 190, 192, 230, 231, 238
 ფარვანა 159, 160, 219, 231
 ფარსმანის შვილი 187
 ფარჯანიანი სარგის 126
 ფახრადაელა 75
 ფუნღუყადარ 159, 160, 169
 ქაიხოსროვ 236
 ქალექ (ქიშლიქ, ყიშლიყ) 46, 222
 ქელათუ 187, 188, 236, 237
 ქოქჩუ 241
 ქურაქ 46, 47
 ქრისტე იესო 42, 48, 61, 62, 83, 84, 92, 128, 146, 174, 178, 183, 216
 ქრისტინა წმ. 120
 ქუაბულის ძენი 126
 ქუენიფლუველი შალვა 198, 200, 201
 შუქ 79 — იხ. აგრეთვე: გუიქ ყაენა
 ღალღურ (იეღღურ) 157, 230, 231

- ყაზან ყაენი 19, 191—196, 200, 201, 203, 209, 210, 212, 213—238
 ყარა-სუნლურ 170, 171, 232
 ყარა-ხან 94, 95
 ყარა-ჰულაგუ 227
 ყაუხჩიშვილი თ. 229, 231
 ყაუხჩიშვილი ს. 22, 29, 30, 34, 222—229, 231, 234, 235
 ყიასდინი 57, 64, 69, 75, 82, 86, 101, 102, 107, 159, 224
 ყონდარდა 172, 174
 ყონჩიბალი 185, 237
 ყურყურაუ ბექას ძე 218, 219
 ყურყურაუ ჭაყელი 39, 51, 76, 78, 95—97, 99, 101
 ყუბილ ყაენი 102, 103, 105—107, 116, 226, 240, 242
 ყული 104, 136, 140, 227
 ყურუმჩი, ალინაყის ძე 153, 185, 191, 192, 197, 236
 ყურუმჩი-ბადურ 153, 154
- შაბურის ძე 201
 შადინი 128
 შალვა ბექას ძე 217, 218
 შალვა ბოცოს ძე 137, 138
 შამსადინი (შამს ად-დინ ჭუყეინი) 23, 66, 136, 242
 შანშე მკარგრძელი, ზაქარაის ძე 50, 54, 65, 71, 73—75, 78, 90, 94, 95, 99, 101, 106, 108, 135, 174, 225
 შანშე მკარგრძელი, ივანეს ძე 189, 197, 199, 201, 202, 219, 239
 შარვაშის ძე დარდინ 75, 77
 შოთა კუპარი 75, 78, 101, 124
 შოშიაშვილი ნ. 14
- ჩალატა ნოინი 68, 73—75, 70, 80, 91, 224
 ჩალატა (ჩალათა) ყაენი 49, 65, 104, 116, 144, 224, 227
 ჩიმაქარ 233
 ჩინ-ბაადურ 124
 ჩინგიზ ყაენი 20, 23, 25, 26, 44, 46—52, 58, 65, 67, 72, 79, 80, 144, 221, 222, 226—228, 240, 241
 ჩორმადონი 20, 68, 72, 73, 79, 91—93, 97, 99, 103, 136, 140, 146, 226
- ჩოფან სულდუსი 210, 213, 215, 217, 219, 220
 ჩხარტიშვილი მ. 22
- წულაია გ. 11, 221
- კილა აბაზას ძე 198
- ხანთაძე შ. 29
 ხარბანდა 212, 213, 215, 217 — იხ. აგრეთვე: ოლქათ სულტანი
 ხორნაბუჯელი 112, 113
 ხორნაბუჯელი შალვა 113
 ხოჯა-აზიზ 120, 121, 127, 128, 130, 131, 181, 234
 ხუაშაქ 119, 136, 144, 153, 162, 180, 219
 ხუტლუბულა 172, 174, 181, 182, 184—186, 188, 189, 191, 233—238
 ხუტლუშა 191, 194—196, 198—202, 209, 210, 212—215, 217, 238
- ჭავჭავიშვილი ივ. 10—14, 17, 18, 21, 22, 25, 34, 225, 227, 232, 234, 241, 242
 ჭალაღინ (ჭალალ ად-დინი) 22, 23, 49, 52—57, 65, 66, 68, 69
 ჭამუყა 222
 ჭანას (ჭასან) 230, 231
 ჭანაშვილი მ. 12
 ჭებე — იხ. იამა
 ჭიგდა 177
 ჭიგდა-ხათუნი 111, 118, 119
 ჭინილის 151, 152
 ჭიქური 28, 111, 112, 120
 ჭოლაქ 148, 153
 ჭოჩი (ჭუჩი) 49, 227, 228 — იხ. აგრეთვე: თუში
 ჭუყეინი, ალა ად-დინ ალა შალიქ 18, 19, 23—25, 221, 224, 241, 242
- ჭამადა 189, 198, 201, 203, 211
 ჭაფეზ-ე აბრუ 232
 ჭეროღე 86, 147
 ჭულაგუ-ხანი 23, 24, 27, 226—228, 231, 236, 237, 240 — იხ. აგრეთვე: ულო ყაენი

გეოგრაფიული სახელები

- ადარბადაგანი (აზერბაიჯანი) 50, 54, 56, 58, 66—69, 103, 104, 118, 192, 223, 224, 238
- ავნისეკე (ვანის ვაკე) 25, 96, 225, 226
- აზია 222
- აზრუმი 231
- ალავერდი 112, 113
- ალატალი 104, 107, 109, 122
- ალმალიყი 65
- ალმუთი (ალამუთი) 27, 68, 90, 91, 94, 97, 103, 108, 109, 241
- ამასი (ჰიმსი) 170
- ამასია 232
- ამო (ჰამა) 170
- ამობერდი 54
- ამოსის მინდორი 150, 151
- ანისი 54, 62, 65, 70—72, 74, 95, 97, 98
- ანიყა 176
- ანტიოქია 210
- არაგვი მდ. 239
- არანი 235
- არარატის მთა 72, 78, 191
- არგუეთი 188, 230
- არდაველი 68
- არსიანი 148, 217
- არტანი 62, 71, 163, 165, 197, 206, 217
- არტანის მთები 145, 146, 148, 237, 238
- არტანუჯი 163, 197
- ასია 104, 159
- ასპარაშენი 180
- ასურასტანი 87, 159, 209
- ატენი 156, 164, 192, 230, 231, 238
- აფხაზეთი 24, 42, 64, 99, 107, 109, 110, 146, 237
- აწყუერი 57, 124, 192, 230, 231, 238
- აქარა 71, 146, 148, 149, 163, 168, 197
- ახალდაბა 123, 124
- ახალქალაქი 121
- აჯამეთი 42
- ბაბერდი 206, 209
- ბაბილოვანი 26, 71, 102, 113—115
- ბაზალეთი 196, 202
- ბალიყი 48
- ბალჯუნი 47
- ბანა 95, 96, 206
- ბარდავი 70, 72, 74, 104, 109, 131, 134, 135, 234
- ბასიანი 69, 204, 206
- ბაღდადი 26, 66, 102, 113, 114, 117, 225, 228
- ბელაქანი 138, 161, 174
- ბერდუჯი 26, 50
- ბილალანი 236, 237
- ბიჯნისი 56, 57, 65, 119, 122
- ბნელეთი 49, 65, 80, 116
- ბორღალეთი, ბორღარი 65, 111
- ბულათაყური 96
- ბუხარა 65
- გაგი 50, 56, 74
- განძა 38—40, 50, 56, 68, 70, 122
- განძის კარი 59
- გარეჯი 161, 174, 178
- გარეჯის მთა 141
- გარშიანი 69
- გარნისი 54, 56
- გელათი 53, 90, 187
- გელაქუნი 78, 139
- გელაქუნის მთა 72
- გესამანია 237
- გილანი 165, 213, 232
- გლინავი 137
- გორი 123, 189, 199, 212, 229—231
- გულამყარი 239
- გუელეთი 198, 200, 202, 239
- გურია 98, 149, 168
- გურკლისწყალი 153
- გურკლისქალა 137
- ღამასკო (ღიამუშყი) 210, 212
- ღარბუჯაყი (ღარბუბაყი) 169, 232
- ღარიღლანი 67, 129, 230, 231

ღარუბანდი 51, 53, 70, 74, 111, 126,
133, 134, 136, 140, 141, 177, 196, 233
ღარუბანდის ზღუა 51, 80
ღეარ-ე შირ 232
ღემოთი 153
ღელეთის გზა 129, 226, 230
ღღინი 54, 56
ღმნახი 136, 142, 161, 190, 203, 217,
233, 237
ღუბა 42

გვეპტე 16, 102, 108, 117, 119—121,
159, 169, 170, 227

გვფრბტი 117

გვხატი 159

გვინკა 75, 95

გვერსკევი 153

გელასი 138

გმელი 65

გრანი 49, 58

გრავი 16, 50, 66, 67, 68, 104, 116,
155, 175

გრწო 196

ვალაშკერტი 69, 94, 95

ვარძია 105, 193

ვამლოვანი 163, 204, 206, 207

ველისციხე 41

ვოლდა მდ. 226

ზალბია 232

ზანვანი 191

ზანდუკისკევი 202

ზავრევი 68, 69, 192, 193, 210, 217,
220, 236, 238

თბოლისი 22, 23, 229

თფთრა წყალი 26, 136, 138

თელავი 161, 233

თიანეთი 196

თორაოში 204

თორი 110

თრიალეთი 62, 71, 138, 155, 158, 196,
210, 237

თურანი 50, 58, 65, 66, 103, 116, 125,
144, 149

თურქეთი 144

იერუსალიმი 61, 210, 224

იკონია 77 — იხ. ავრღთე: კონი

იმერეთი 22, 237

ინდოეთი 58, 102

იორი მდ. 74

იორისპირი 62, 141

ირანი 16, 223, 240, 241 — იხ. ავრღ-
თე: ერანი

ისანი 60, 61, 71, 111, 120, 161, 224

ისტაპანი 15, 32

იშხანის ციხე 180

კაბადუკია 159

კაბალა 70

კაენის ციხე 71

კაეკასია 16, 65, 71, 72, 153

კალმახი 96

კამბეჩიანი (კამბეჩანი) 60, 90, 138

კამბეჩის ვაკენი 163

კარი 162, 197, 209

კარის მთა 146, 148

კარნიფორა (კარნიფოლა) 62, 163, 197,
206

კარნუქალაქი 74, 91, 134, 135, 163, 192,
209, 231

კარჩხალი 146, 147

კახეთი 41, 70, 72, 74, 90, 111, 138,
141, 159, 163, 180, 194

კლარჯეთი 71, 124, 163, 197

კურიკეწმიდა 154

კოლა 42, 71, 95, 137, 163, 165, 197,
206, 217

კონი 219

კოსტანტინეპოლი 93, 128, 149, 165,
188, 229

კობტასთავი (კობტისთავი) 97, 219

ლერძაენი 138

ლიხთსაქათი 110

ლიხთიმერა 110, 126, 137, 164, 182

ლიხთ-იმერეთი 125

ლიხი 63, 72, 82, 110, 153

ლიხის მთა 158, 230

ლომისა 198

ლომისთავი 153, 199

- მაზანდარან 66
 მარლა 193, 241
 მარტომეოლი 142, 156
 მაჩინი (მანზი) 221
 მახათა 211
 მესხეთი 13
 მთაწმელა 173
 მთიულეთი 71, 168, 179, 180, 184,
 195, 196, 200, 202, 210, 231, 239
 მისრეთი. მისრი 108, 119—121, 159,
 169, 209
 მიძნაძორი 147
 მოქეჯანი 104
 მონღოლეთი 16, 221, 222, 225
 მოსკოვი 31
 მტკუარი მდ. 39, 42, 61, 74, 120, 137,
 138, 140, 153, 154, 211
 შერღული 204
 მულანი 26, 70, 119, 122, 188
 მუზრანი 189, 196, 198, 202, 231
 მცირე აზია 16, 231, 243
 მცხეთა 105, 119, 140, 144, 156, 168,
 184, 218, 230, 231

 ნაკარმაგევი 67
 ნახჭევანი 56, 110, 145, 193, 216, 217
 ნაიღური 192
 ნეაღისევი 145
 ნეაღისევი 124, 148, 149, 163, 197,
 204
 ნაყოფი 53, 126, 186
 ნიშაბერი 23, 66
 ნორქალაქი 208

 ოღაშა 126
 ოვსეთი 49, 65, 80, 111, 116, 230
 ოლთასი 95, 96
 ოპიზა 13, 146, 147
 ორბონი მდ. 221
 ოშორა 138

 პანკისი 111, 112
 პარხლის მთა 204, 206
 პელენგო 84
 პეტერბურგი 29
 პონტო 159, 163, 204, 208, 209

 უინოვანი 136, 195, 201, 238

 რაბაშაძე 218, 219
 რაქა 64, 79, 91, 110, 119, 126, 157,
 164, 188, 230, 231
 რაქსი მდ. 68, 95, 140
 რაქსისპირა 145
 რეჰი 232
 რკინისჯუარი 98
 რომგურ 104, 116
 რომი 227
 რუგეთის ნთა 154
 რუმში 231
 რუსეთი 49, 65, 80, 111, 116, 226
 რუსთავი 138

 საბერძნეთი 42, 54, 64, 68, 71, 74, 75,
 77, 79, 82, 90, 95, 100, 102, 104, 115,
 117, 137, 159, 160, 172, 178, 182,
 204, 219
 საგიში მდ. 26, 50
 სათურქეთი 65
 სალმასი 55, 223
 სამარყანი 65
 სამშულდე 51, 79, 203, 217
 სამცხე 51, 62, 71, 74, 75, 91, 95, 96,
 98, 121, 122, 124, 125, 131, 135,
 137, 160, 162, 163, 167—169, 184,
 185, 189, 190, 192, 197, 199, 201,
 203, 205, 206, 218, 233, 237
 საქართველო 10, 13, 16, 20, 22, 24,
 26—28, 30, 37, 40, 41, 43, 55—59,
 63, 64, 70—72, 74, 75, 78, 79, 82,
 84, 90, 91, 94, 95, 97—99, 101, 103,
 104, 106, 112, 116, 122, 127, 128,
 136, 142, 157—159, 161, 176, 182—
 186, 188, 189, 193, 204—206, 210,
 212, 215, 217, 219, 220, 224, 229,
 233—237
 საყიფაყეთი 49, 65
 საზიულაბელი 211
 სევასტია 75
 სერბეთი 65, 111
 სიაქუ 122, 139, 236
 სირია 16, 232
 სკორეთისქევი (სკორეთი) 184, 186
 სომხითი 42, 50, 56, 59, 62, 67, 71,
 74, 90, 122, 139, 159, 167, 196, 203,
 206, 217

სპარსეთი 58, 71, 79
სპერი 197, 206, 208, 239
სტეფანწმიდა 198
სულთანია 220
სურამი 123, 130
სურამნი 95

ტაბაქმელა 112, 211
ტაო 62, 65, 67, 71, 78, 95—97, 159,
163, 180, 199, 201, 204, 206, 207
ტასისკარი 123, 163, 185, 192, 197,
205
ტბეთი 131
ტუნლუზალო 188
ტფილისი 40—42, 59, 61, 62, 66, 67,
71, 74, 78, 79, 89, 90, 107, 109, 111,
112, 118, 120, 122, 126, 128, 130,
136, 139, 141—143, 159, 163, 167,
168, 184, 185, 189, 195, 196, 199,
200, 201, 210, 218, 219, 224 — იხ.
აგრეთვე: თბილისი

უიღურთა ქუეყანა 65
უეანი 176, 192, 215

ფარავანი 153
ფიჭუთა 146

ქალასის (ქალათის) ციხე 175, 232
ქართლი 20, 70, 71, 74, 78, 89, 90,
92, 97, 99, 101, 107, 112, 119, 123,
139, 154—156, 159, 163, 164, 167,
188, 189, 196—198, 200, 203, 206,
210, 211, 225, 230, 231, 237
ქაშანი 114
ქვიშხეთი 130, 185
ქსანი შდ. 239
ქუაბულიანი თემი 131
ქუენაარტანი 137
ქუთათისი 59, 64, 65, 71, 110, 125,
126, 135, 149, 157, 185

ღადო 98, 146, 148, 153
ღაზა 210
ლუნძეთი 138

უაბალა 230
ყაზვინი 67, 175

ყაირი 227
ყარაბალი 122
ყარყითი (ყარა-ხითი?) 47, 222
ყარაყურუმი (ყარაყორუმი) 24, 43, 51,
58, 65, 79, 82, 89, 90, 101—103,
107, 116, 221
ყივჩაყეთი 51, 80, 111, 116
ყორლოილანგი 220
ყუბაყი (ყუთაყი) 65, 224
ყუელის შთა 148

შაბარანი 134
შავეშეთი 71, 124, 125, 131, 146, 163,
197
შავეშური შდ. 147
შამხიის შთა 90
შამი 94, 117, 118, 159, 178, 209, 210,
218 — იხ. აგრეთვე: სირია
შანქური (შამქორი) 56, 57, 236
შაქისი 238
შინდარა 123
შირაკეანი 97
შირვანი 104, 141, 230, 231
შოლა 123
შუა აზია 16
შუამდინარე 117, 118

ჩალან-უსუნი 26, 136
ჩინეთი 48, 58, 114, 116
ჩინი 221
ჩინ-მაჩინი 43, 58, 65, 99

ციკარე 198, 199
ციხისჭუარი 125
ცხაეტი 198, 199
ცხრაზმისყევი 198, 200
ცხუმბი 42

ძამის ციხე 211
ძეგლო 147

პანეთი 197

ხაზარეთი 49, 65, 80, 111, 115
ხათაი 221
ხატაეთი 48, 49, 58, 65, 81, 101, 102,
107, 111, 116
ხევი 239

ზერკი 196
ზლათი 66, 69, 78, 80, 89, 95, 102, 104
ზოი 223
ზუამლის ქუაბი 126
ზუარასანი 49, 50, 52, 65—68, 103,
104, 109, 116, 125, 149, 153, 174,
175, 178, 191, 194, 219, 243

ჟაღა 198, 199, 239

ჟაეაზეთი 24, 62, 71, 74, 91, 98, 121
138, 153, 157, 159, 163, 165, 185,
219

ადარბაღანელი 56
არაბი 160
აფსარი 221
აფხაზი 39, 64, 67, 77, 97, 110, 179,
181, 182, 185

ბერძენი 96, 163, 197, 225, 232

ვილანელი 165, 166, 214

ღურბანი 233

ღურძუენი 67

ელინი 45

თათარი 46—54, 58, 65—69, 71—78,
89—91, 93, 94, 97, 98, 101, 103,
108—110, 112—114, 116, 117, 121,
123—125, 127, 131, 136—138, 141,
142, 144, 147, 150, 153, 154, 158—
161, 163, 165, 166, 168, 170, 171,
177—179, 189, 194—196, 198—203,
205, 207, 210—214, 224, 228, 230,
236, 240

თანლუთი 46, 230

თურქმანი 58

თურქი 94—96, 204—206, 209, 226

ირანელი 23, 221

ისრაილი 40

იუდეელი (იუდეანი) 61

ჯაქუ 211

ჯეონი მღ. 23, 49, 50, 54, 58, 66—
68, 103, 116, 145, 149

ჯნალისთავი 148

ჯუარის ციხე 125

შამა 232

პერე 175, 176

პერეთი 70, 72, 74, 75, 90, 112, 138,
141, 159, 163, 194, 237

პერი 150

პიშსი 232

მთნიცური სახელეაბი

კახი 39, 65, 67, 71, 74, 97, 121, 162,
194, 200

კლარჯი (კლარჯელი) 65, 78, 95, 122,
205

ლეკი 194

მანლუთი 46

მაქარელი 149

მეგუპტელი 117, 122, 159, 171, 209,
210, 212

მესხი 13, 67, 71, 74, 95—97, 122—
125, 137, 169, 174, 199, 206—208, 214,
215, 220, 226

მისრელი 219

მონღოლი (მანღოლ, მონღოლი) 12, 13,
15—19, 23, 24, 26—28, 46, 76, 81,
90, 91, 221, 222, 225, 228, 229, 231,
232, 240—442

ნოქიშნი 46

ოესი (ოსი) 67, 118, 136, 186, 189,
190, 192, 198, 199, 211, 212, 215,
230, 231, 238

ოირადი (ოირათი) 46, 115, 176, 227

ხაყირთა 46

სკუთი 93

სომეხი 128, 228

სპარსი 57—60, 80, 88, 109, 120, 132,
175, 205, 216, 217, 219, 223
სუანი 110, 126
სულდუსი (საღღუსი) 45, 159, 210,
213, 215

ტროველი 88

უილური 18, 19, 44, 46, 47, 65
ურია 55

ფხოელი 111

ქართველი 17—19, 22—24, 37, 39, 42,
46, 49—51, 55, 56, 58, 59, 65, 67,
70—72, 74, 76—81, 86, 90—92, 94,
95, 97—99, 105—108, 113, 114, 118,
122—124, 132—136, 149—152, 154,
158—160, 162, 165, 166, 170, 171,
175, 184, 186—190, 196, 200, 201,
211—217, 219, 221, 223, 224, 226,
230, 231, 235, 237, 240, 243

ქერათი 221, 228, 231

ქინღნი 46

ღუნძი 138

ყათნი 46

ყარა-ხითაი 222

ყარღული 222

ყილა 46

ყეჩაყი 51, 211

ყონღარღი 46, 47

შავში 65, 78, 95, 122, 205, 206

ხტარაშმელი (ხორეშმელი) 20, 22, 49,
54, 57, 60, 65, 67, 69, 71, 120

ჯავახი 67, 219

ჯალაირი 46, 103

ჯაჩრათი 222

ჯიქი 67

ბერი 39, 65, 67, 71, 74, 97, 121, 162,
194, 200

ტ ი რ მ ი ნ ი ბ ი

აზნაური 96, 134, 138, 141, 170, 194,
197, 198, 204, 210, 214, 226

ათაბაგი 38, 40, 43, 55—57, 67, 72, 80,
95, 109, 159, 162, 171, 176, 186, 229,
231, 235

ალაფი 47, 76, 95, 114, 115, 158, 209

ამირა (ამირი) 95, 231—234, 238

ამირეჯიბი 198, 226

ამირსპასალარი 56, 57, 65, 67, 71—
73, 80, 106, 135, 151, 174, 186, 235

არქუანი 105, 129, 240

ბადური (ბაადურა) 124, 163, 172, 240

ბარბაროზი 92, 93, 203

ბეგლარბეგი 103, 195

გლახაკი 120, 140, 157, 159—161, 173,
190, 194, 218

გლები 116

გურ-ხანი 222

დავროში 117

დარაჯა 67, 229

დარბაზი 41

დედოფალი 41, 64, 111, 112, 119, 122,
127, 136, 149, 164, 165, 177, 184,
166, 188, 196, 197, 202, 222, 227—
229

დიდებული 99, 121, 158, 170, 189, 194,
200, 215, 224, 226, 240

დივანი 209, 236

დივან-ხანა 182

დრაჰკანი 117

დუმანი 90, 116, 225

ეგვდანა 104

ედიუთი 47

ელჩი 80, 102, 106, 111, 130, 141, 161,
178, 192, 195, 237

ემსკოპოზი 47, 107, 159, 178—180,
185, 189, 192, 218

- ერისთავთერისთავი 72
 ერისთავი 38, 53, 64, 72, 75, 78, 89,
 91, 92, 95—97, 99, 101, 107, 110,
 119, 121, 126, 128, 142, 157, 164,
 189, 194, 201, 203, 204, 225, 235,
 238
 ერისმთავარი 66, 75, 90, 94, 99
 ეჭანი 102, 128, 240
 ეჭიბი 80, 144, 158
- ვახიში 38, 40, 42, 58, 59, 72, 143, 181,
 194, 231, 234
 ვაზირთუხუცესი 57
 ვანი 221
- თავი 241
 თამა 241
 თამაჩი 103, 104, 240, 241
 თებ-თენგრი 48, 241
 თეთრი 117, 120
 თენგრი 45, 171
- თერლავი 105, 106, 135, 227
 ილხანი 228, 240
 იპატოსი 104, 227
- კათალიკოსი 42, 43, 53, 64, 65, 105,
 107, 159, 166, 168, 172, 173, 176,
 178—181, 184, 185, 189, 195, 196, 202
- ლაშქარი 39, 40, 46—50, 52, 65, 66,
 76, 79, 97, 98, 102, 113, 114, 116, 121,
 123, 125, 126, 133, 135, 137, 138,
 140, 141, 145, 146, 148—151, 154,
 157, 158, 160—162, 168, 169, 175, 191,
 197, 199, 206, 207, 209—212, 215,
 217, 219
- მალი 161
 მანდატურთუხუცესი 54, 65, 67, 71,
 73, 94, 174, 207, 208, 225
 მარხაპანი 53
 მეფე 37—43, 50, 52—55, 57—59, 61,
 63, 64, 67, 70—72, 75, 78—81, 86,
 87, 89, 90, 94, 95, 97, 100, 103, 105,
 106, 108—113, 116—118, 120—136,
 138—144, 149—152, 155—158, 161,
 163, 164, 168, 170—174, 176—189,
 191, 192, 194—203, 211, 215—219,
 229, 233—237, 241, 242
 მენავეთმოძღვარი 84
 მეჭურჭლეთუხუცესი 51, 75, 78, 153,
 162
 მთავარი 47, 56, 63, 70, 72, 74, 75, 79,
 82, 88, 90, 93, 94, 97—99, 101, 103—
 108, 116, 117, 120, 122, 128, 131, 142,
 155, 157—160, 171, 173, 174, 176,
 178—183, 185, 188, 190, 198, 203—
 206, 209, 210, 217, 218, 220
 მილიონი 150, 183
 მსახურთუხუცესი 62, 200, 236
 მულაღი 91, 93, 241
- ნაიბი 235
 ნონი 68, 71, 76, 79—81, 89—94,
 97—99, 101, 103, 104, 108, 113, 115,
 116, 127, 132, 135, 136, 139, 141,
 146, 150, 151, 155, 160, 161, 171,
 172, 174, 176—178, 180, 182, 186—
 188, 191, 192, 194, 195, 198, 201,
 202, 209, 212, 214—216, 224, 229,
 235—236, 240—242
- პატრონი 81, 92, 135, 137, 156, 158
- რინღი 41, 241
 რაყანი 227
- სამეფო 37, 38, 42, 43, 52—54, 58,
 61, 99, 105, 107, 110—113, 116, 121,
 125—128, 130, 139, 159, 163, 174,
 178, 179, 181, 186, 188—190, 196,
 200, 203, 205, 235, 237, 239
 საყენო 117, 212
 სამიზ-დივანი 66, 136, 144, 162, 176,
 184, 231, 235, 242
- სეფე 139
 სიმა 136, 139, 141—143, 156, 161,
 195, 230, 231
 სიგელი 108, 131
 სიტყვსმოქმედი 144, 156
- სპა 37—39, 49, 50, 53—55, 64, 67, 75,
 77, 95, 96, 108, 113, 117, 120, 123,
 124, 133, 134, 140, 141, 143, 145, 145,
 149—155, 160, 166, 168—171, 174,
 175, 177, 182, 185, 188, 189, 195, 196,

- 198—201, 205—214, 215, 219, 229, 230
- სპასალარი 50, 51, 78, 96, 121, 162, 189, 201
- სპასპეტი 172, 210
- სულტანი 38, 49, 52—59, 61, 64—69, 75—78, 80—84, 86, 89, 95, 100, 101, 102, 107, 117, 120, 122, 159, 160, 169—171, 209, 210, 212, 219, 223, 225, 231
- სუქური 103, 111
- სუქური 103
- ტამლა (თამლა) 121, 242
- ტაძრეული 95, 138
- ულაჩი 103
- ულუსი 149, 150, 227
- ულუს-ნოინი 103, 112
- ურლო 112, 127, 130, 131, 133, 140, 153, 158, 161, 164, 167, 172, 176, 178—180, 192, 194—196, 200—202, 216, 217, 220, 235, 237
- ურდსინგი 178
- ფარმანი 58, 152
- ქორონიკონი 44, 45
- ქოუნ 104, 105, 187, 191
- ქუჯინ 44, 46
- ყალი 195, 196
- ყაენი 46, 48, 49, 65, 66, 68, 79—81, 99, 100, 102—106, 103, 110—113, 115—118, 120—122, 124, 125, 127—135, 137, 139, 141, 145, 149—152, 154—159, 161—166, 168, 169, 171, 172, 174—186, 188—195, 197, 199, 200, 202, 203, 209, 212—220, 224, 229, 233—237, 242
- ყალანი 117, 161
- ყარული 138, 150, 151, 229
- ყმა 81, 150, 236
- ყოველთა აღმწერელი 107
- ყორჩი 104
- ყუბჩაჩი 104
- ყურულთა 65, 242
- შანა 73, 78, 115, 242
- შეიხი 117
- ჩალიში 39, 77, 78, 242
- ჩელები 242
- ჩინქიშანი (ჩინქაშანი) 177, 182, 233, 234, 242
- ძლენი 37, 40, 42, 57, 117, 118, 128, 156, 190, 209
- წარჩინებული 38, 52, 53, 58, 82, 92, 97, 98, 101, 103, 105—107, 112, 113, 121, 131, 178, 184, 205
- წინამბრძოლი 40, 54, 55, 76, 77, 123, 133, 170, 213
- ხათუნი 139, 188
- ხალიფა 66, 113—115, 228
- ხანი 46
- ხარაჯა 37, 40, 68, 73, 75, 78, 97, 98, 105, 108, 121, 145, 165, 188, 197
- ხარგა 47, 95
- ხარკი 38, 97
- ხალანი 93
- ხოდრასელი 215
- ხოჯა 66, 136, 184, 242
- ქელმწიფე 46, 47, 49, 51, 58, 68, 69, 81, 102, 103, 113, 128, 129, 149, 177
- ჯიმრი 175, 243
- ჯუარისმტერთველი 172

ПАМЯТНИКИ ГРУЗИНСКОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ

VI

ГРУЗИНСКИЙ АНОНИМНЫЙ ИСТОРИК XIV ВЕКА
СТОЛЕТНЯЯ ЛЕТОПИСЬ

(на грузинском языке)

Критический текст, исследование, примечания Р. К. Кикидзе

Тбилиси
«Мецниереба»
1987

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

სბ 3389

გამომცემლობის რედაქტორი ელ. ბათიაშვილი
მხატვარი ტ. შეყილაძე
მხატვრული რედაქტორი გ. ლომიძე
ტექნორედაქტორი ნ. ბოკერია
კორექტორი ლ. ჭიქია
გამომშვეები ლ. შაისურაძე

გადაეცა წარმოებას 5.8.1987; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 22.10.1987;
ქალაქის ზომა 60×90^{1/16}; ქალაქი № 1; ბეჭდვა მაღალი;
გარნიტურა ვენურის; პირობითი საბეჭდო თაბახი 16,5;
პირ. საღ. ვატ. 16,8; სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 15,3;
უე 01064; ტირაჟი 4500; შეკვეთა № 2733;

ფასი 2 მან. 80 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Грузинской ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19